

Szakács Sándor-Zinner Tibor

**A háború
„megváltozott természete”**

- Adatok és adalékok, tények és összefüggések -

1944-1948

Budapest, 1997

§ 155122

Szakács Sándor-Zinner Tibor

A háború
„megváltozott természete”
- Adatok és adalékok, tények és összefüggések -

1944-1948

JATE Egyetemi Könyvtár

J000027594

B155122

TARTALOMJEGYZÉK

I. A „koalíciós” idők

1. A „nagypolitika”	5
2. A „koalíciós” politika	5-6
a./ A „nagykoalíció”	7
b./ A magyarországi koalíció	8-9
3. A „katonai” szakasz	9-10
a./ Kommunista szemszögből	10-12
b./ Egy főpap naplója alapján	13-28
4. A fegyverszüneti viszonyok	28-32
5. A Szövetséges /Szovjet/ Ellenőrző Bizottság	32-38
6. A „nemzeti egység” politikája	38-41
7. „Proletárdiktatúrát csinálni, Elvtársak, nem lehet!”	41-43
8. „Moszkvaiak és itthoniak”	43-44
9. A „reakció” /ki is a „reakciós” az MKP szerint?/	45-47
10. „Stratégia és taktika”	47-52
11. Balra – oldalazás	53-56
12. A demokrácia /Kovács Béla kiskazda főtitkár szerint/	56-60
13. A „népek közötti barátság” napi gondjai	61-63
14. A „fordulat”	63
a./ A „szövetségesek likvidálása” – a hatalom totalizálása	63-69
b./ A kiteljesedő ellenségkép	69-74

II. A „kemény mag” /A rendészeti szervek és a rendőrség/

1. A front mögötti szervezés	75-80
2. A budapesti helyzet	80-100
3. Rendőrség és reakció	100-104
4. A közbiztonsági osztályok	105-107
5. A politikai rendőrség	107
a./ a politikai rendészeti osztályok	107-118
b./ az államvédelmi osztályok	118-128
c./ a Belügyminisztérium Államvédelmi Hatósága	128-136
6. A HM Katonapolitikai Osztálya /és jogutódai/	136-141
7. A „GRO” – a gazdasági rendőrség	142-144

III. A jogpolitika rendszere és gyakorlata	145
1. Az 1945 utáni jogrendszer és előzményei	145–150
2. „Káderpolitika” és pozícióharcok a tárcánál	150–174
3. Az ítélkezési gyakorlat	174–177
4. SZEB – „felügyelet”	177–181
IV. A különbíróvási szervezet	182
1. Az 1945: VII. tc. és a népbíróvási	182–193
2. Az 1946: VII. tc. és a népbíróvási különutóiratok	193–198
3. A gazdasági rend büntetőjogi védelme	198–199
4. A rögtönbíráskodás /a statárium/	199–201
5. A katonai bíráskodás	201–204
V. Jogpolitika és büntetés-végrehajtás	205
1. A semmibe vett jog	205–206
2. A büntetés-végrehajtás	206–208
3. Az 1948. évi közkegyelem	208–213
VI. Internálások és a „népítéletek”	214
1. Ítélet a politikai rendőrség	214–218
2. A „népítéletek”	218
a./ a gyömrői „bosszú”	219–223
b./ a „legjobb védelem.”	223–226
c./ a „Tisza legyen a temetője”	226–234
d./ a kunmadarasi pogrom	234–239
e./ a makói „lángok” és a munkáspártok	239–241
f./ „kisnyilasok” Borsodban /Ózdtól Miskolcig/	242–254
VII. A „folyó háború”	255
1. Csak a „vonal” létezhet	255
2. A „Magyar Front” elleni eljárás	255–262
3. Hajsza egyházi személyek és szervezetek ellen	263–267
4. Ítélet a SZEB: páter Kis Szaléz és társai	267–273
5. A többségi párt likvidálása	283
a./ a közösségek „gyerekes naivitása”	283–294
b./ az első célpont /Kovács Béla/	294–307
c./ „bizonyítékok” a kormányfő ellen	308–319

d./ Tildy – Moszkvából	320–323
e./ dr. Donáth György és társai	323–326
f./ a Nagy Ferenc „akció” /a Száll-változat/	326–341
g./ Ries érvelése	342–344
h./ „forgatókönyvbeli” hibák?	344–348
6. A szociáldemokrata „maradványok” likvidálása	349
a./ a „peyerizmus” a vádlottak padján	349–361
b./ a Nitrokémia-ügy	362–379
7. A Ferrotechnika-ügy	379–381
8. Az „antiklerikalizmus” jegyében	381
a./ a pöcspetri eset	381–387
b./ az Actio Catholica vezetői a népbíróvási előtt	387–389
9. A jugoszláv ügy: Miloš Moić meggyilkolása	389–396
10. A „pártonkívüliek blokkja”	396–401
11. A „fait accompli” elmarad	401–413
12. A MAORT-per /a MAORT állami kézbevétele/	413–422
13. Perek a főpapok ellen	422
a./ „Ordass Lajos püspök az uszorabíróvási előtt”	422–424
b./ a Mindszenty-per	425–445
VIII. Epilógus	446

I. A „KOALÍCIÓS” IDŐK

1./ A nagypolitika

A hitleri Németország 1941. nyári gyors győzelmei nyomán mind a Foreign Office, de a State Department is úgy gondolta, hogy az oroszországi hadjárat „legalább egy hónapig és legfeljebb talán három hónapig fog tartani”. Nem kis meglepetéssel járt viszont, hogy Sztálin és köre kezdettől fogva „a jövő határok és befolyási övezetek kérdéséről kívánt tárgyalni”.¹

Az Egyesült Államok is 1941. szeptember elején (már Pearl Harbour előtt) azt a hagyományosnak tekinthető egyezményi politikai filozófiát vallotta, miszerint olyan hatalmi egyensúly megteremtésére kell törekedni „Európában és Ázsiában, amely szinte bizonyosan garantálni fogja” az itteni országok „politikai stabilitását és az Egyesült Államok jövőbeni biztonságát, olyan rendszerek létrehozása által, amelyek kedveznek a gazdasági vállalkozás szabadságának és az egyéni szabadságnak”.²

Térfoglaló helyzetben természetesen az egyensúlyi és az expanzív filozófiák közül a dinamika is jobbra az utóbbiak képviselői mellé szokott szegődni. Az angolszász kormánytényezők úgy vélekedtek, hogy már a sztálingrádi győzelem „nemzetközi nagyhatalom rangjára emelte Oroszországot”.³

1944. október elejére befejeződött Finnország, Románia és Bulgária elfoglalása. Az oroszok behatoltak Jugoszláviába, Magyarországra. Ugyane hónapban Churchill Sztálinnal, munkatársaik egymással alkudoztak Európa („szférális”) megosztásán.

1945 januárjában a szovjet haderők messze túllépték azokat az 1940. évi határokat, amiket a nyugatiak már 1939-ben túlzottnak tartottak.

1945 elejére – azaz a jaltai konferencia idején – az oroszok ismét birtokolták a balti államokat, uralták katonailag Romániát, Bulgáriát, mélyen

¹ Idézi: Fejtő Ferenc: A népi demokráciák története, Bp., 1991. Magvető Kiadó (a továbbiakban: K.) Magyar Füzetek, Páris.

² Uő., uo.

³ Az igazság az, hogy a Szovjetuniót a Hitler-Sztálin paktum emelte először nemzetközi tényező rangjára (de ezt akkor és utána valamiképpen kívánatosnak látszott elfelejteni). Vö. Jerrold L. and Leona Schechter: Introduction, in Pavel Sudoplatov, Special Tasks. London, 1994. Warner Books, (XIV)!

behatoltak Lengyelország és Magyarország területére, elfoglalták Belgrádot, nyomultak előre Berlin, Prága, Bécs felé⁴ s nyilvánvaló volt, hogy katonai helyzetben frontvonalon és hadtápvonalakon egyaránt a megszálló hatóságoké lesz az intézkedés joga és a rendelkezési kizárólagosság.

A katonai változások során alapjaiban szerkesztődött újjá az európai tér hatalmai szerkezete, miközben a kezelési módok terén is nyilvánvaló lett a (közös) közelítési készség.

Roosevelt elnök, akinek voltak korábban aggályai Lengyelország keleti részének 1939. évi szovjet annexiója kapcsán (amit a szovjetek saját egykori indoklásuk szerint azért hajtottak végre, hogy „megvédjék fajtestvéreiket kívülállókkal szemben”), a lengyel kérdésben már imigyen vélekedett: „végül is a nagyhatalmakra tartozik, hogy eldöntsék, mi illeti meg Lengyelországot”.

A nagyok és kicsik viszonyáról Sztálin is hasonlóképpen vélekedett Jaltában: „Jugoszláviának, Albániának és a hasonló kis országoknak nincs joguk leülni ehhez az asztalhoz”.⁵

De már 1941. december elején arról győzködte szövetségeseit, hogy ismerjék el a Szovjetunió 1941. évi határait úgy, ahogy azt (a Curson-vonalig) a német-szovjet szerződés, illetve ennek nyomán Lengyelország német-szovjet felosztása-megszállása meghúzta.

Ügyszintén már ugyanekkor javasolta a nagy német birodalom felosztását: Ausztria, Bajorország „függetlenségét”. A Rajna-vidék leválasztását. Kelet-Poroszország Lengyelországhoz csatolását. A Szudéta-vidék visszadását „Csehszlovákiá”-nak. Jugoszlávia újra kreálását. Független („független”) Albániát (amit „Jugoszláviának” ítél). Román („román”) területek Szovjetuniónak történő átengedése fejében a „bécsi döntés” által Magyarországnak visszaengedett erdélyi részek újra Romániának adását stb.⁶

⁴ Vö. Fejtő Ferenc i. m!

⁵ Uő., uo.

⁶ Uő., uo.

2. A koalíciós politika

a./ A „nagykoalíció”

Mikor a győztes angolszász-szovjet koalíciónak a vesztesek és „volt csatlósok” általános politikai kezelésére vonatkozó úgynevezett jaltai nyilatkozata megjelent, ezek helyzetét a győztes jogán, pusztán katonai alapon már egyoldalúan előterjesztett fegyverszüneti határozmányok – Románia 1944. szeptember 12., Bulgária 1944. október 22., Magyarország 1945. január 20. – alapján „rendezték”.

A jaltai nyilatkozat – többek közt – leszögezte: „A három kormány, valahányszor a körülmények azt megkövetelik, együttesen⁷ támogatni fogja a felszabadított európai államoknak vagy a tengely volt európai csatlós államainak népeit abban, hogy

- a) megteremtsék országuk belső békéjének feltételeit,
- b) szükségintézkedéseket foganatosítsanak az inséget szenvedő lakosság megsegítésére,
- c) a lakosság összes demokratikus elemeit széleskörűen képviselő ideiglenes kormányhatóságokat létesítsenek, amelyek kötelesek legyenek a lehető legrövidebb időn belül szabad választások útján olyan kormányokat állítani, amelyek megfelelnek a nép akaratának,
- d) elősegítsék ilyen választások megtartását mindenütt, ahol az szükségesnek mutatkozik.

A három kormány tanácskozni fog a többi Egyesült Nemzetekkel és az európai ideiglenes hatóságokkal vagy más európai kormányokkal, valahányszor az őket közvetlenül érdeklő kérdések megvizsgálására sor kerül.

Ha a három kormány úgy véli, hogy valamely felszabadított európai államban vagy a tengely valamely volt európai csatlós államában a körülmények ilyen eljárást szükségessé tesznek, a három kormány haladéktalanul tanácskozni fog egymással azok felől az intézkedések felől, amelyek a jelen nyilatkozatban lefektetett közös kötelezettségek teljesítéséhez szükségesek!”⁸

⁷ Halmosy Dénes: Nemzetközi szerződések 1918-1945. Bp., 1966. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó (a továbbiakban: KJK), 592. A jaltai értekezletet 1945. február 4–11. között tartották.

⁸ Uo.

A diplomáciai nyelvezet jelentéstana szerint mindez azt jelentette, hogy a szövetségesek a háború végeztével majd együttesen kívánják felügyelni a győzelmi fejleményeket.

b) A magyarországi koalíció

A szovjet megszállás előtti határokat tekintve 1944 augusztusában lépett Magyarország területére a Vörös Hadsereg.

A katonai műveletek nyomán az ország egyszeriben ismét megszállási területté vált, s mint ilyen az európai háború végéig egyben katonai hadtápterületként szolgált.

1944 decemberében Moszkvában megszületett a döntés az új, ideiglenes államhatalmi és kormányzati szervek – az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az Ideiglenes Nemzeti Kormány – létesítéséről.

A kormányt azok a koalícióra lépő pártok – Kisgazdapárt, Szociáldemokrata Párt, Kommunista Párt, Nemzeti Parasztpárt⁹ – alkották, melyeket a szövetségesek egyetértésével a szovjet katonai vezetés alatt álló, úgynevezett Szövetséges Ellenőrző Bizottság engedélyezett.

A kormányzati pártszövetséget s a kormányt a győztes nagykoalíció vezető hatalmai által elgondolt, bizonyos alapelveiben egyeztetett háború utáni elrendezés szempontjai szerint hozták létre. Nemcsak a kormányképesnek tekintett politikai erők hazai gyűjtőhelyeként, hanem az ország pacifikálásának s a győztes hatalmak által elgondolt „békemű”-be való illesztésének eszközeként is. Ennek megfelelően tevékenységének fő célját és fő kereteit az a politikai tervezés jelölte ki, amelyet a háború befejező szakaszában a nagyhatalmak a katonáival párhuzamosan folytattak.

Bán Antal a szociáldemokraták pártkongresszusán 1945-ben erre emlékeztetett: „A szövetségesek, amikor nagy haditerveiket készítették, politikai tervezéssel is foglalkoztak, és egymás között pontosan megbeszélték, hogy Európa különböző országai hogyan fognak beilleszkedni a háborút követő új Európa életébe... Teheránban és később a jaltai összejövetelen meghatározták azokat az alapvető irányvonalakat, amelyek alapján Magyarországon is létrejöhetett politikai élet a magyar területek felszabadítása után.” Rákosi Mátyás is erre figyelmeztette 1945 tavaszán a békéscsabai

⁹ A kisgazdapárt elnevezése hivatalosan Független Kisgazda-, Földmunkás és Polgári Párt (továbbiakban: kisgazdapárt vagy FKP), a kommunista párté: Magyar Kommunista Párt (a továbbiakban: kommunista párt vagy MKP). A Nemzeti Parasztpártot a továbbiakban parasztpártként vagy NPP-ként, a Szociáldemokrata Pártot szociáldemokrata pártként vagy SZDP-ként citáljuk.

nagygyűlés résztvevőit: „Azokért a célokért, amelyekért küzdünk, harcol a hatalmas Szovjetunió is. Ezért harcol Anglia és az Egyesült Államok. Csak alig két hete, hogy Jaltában összeült a Szovjetunió nagy vezére, Sztálin, az Amerikai Egyesült Államok részéről Rooseveltt és Anglia részéről Churchill. Amit ott elhatároztak, röviden úgy lehet mondani, megformuláltak, azok az új, demokratikus formák alaptételei.”

Eredetileg az Ideiglenes Nemzeti Kormány létesítése s a polgári élet újraindításának ösztönzése is a hátszínig biztosítását, a katonai-lakossági ütközések mérséklését szolgálta, végeredményben pedig a front mögötti ügynevezett pacifikációs műveletek részét képezte. Ebbe illeszkedett az a feldehívó-szervező tevékenység is, amit a frontvonal mögött a kommunista párt (moszkvai) büroja Gerő Ernő vezetésével végzett.

3. A „katonai” szakasz

A lakosság különböző csoportjai eltérő módon s vegyes érzelmekkel fogadták az új helyzetet. A Vörös Hadsereget az üldözöttek felszabadítóként fogadták, akiket pedig a megszállás megpróbáltatásai sújtottak, félelemmel. A „zsákmányolás”, rablás, erőszakoskodás mind általánosabbá tette a megszállókkal szembeni ellenszenvet.

Az atrocitások az illegalitásból épphogy nyilvánosság elé lépett MKP és szimpatizánsai helyzetét pedig úgyszintén megnehezítették. A bicskei párt-szervezet vezetői emiatt fordultak az MKP Központjához: „...annak ellenére, hogy a front már tőlünk nagyon messze van, Bicske község még sokkal rosszabb helyzetben van, mint akkor, amikor 9 hétig ki voltunk lakoltatva a községünkben. Nem elég, hogy teljesen ki vagyunk rabolva, hanem még ma is napirenden van, hogy kóborló katonák lopnak, rabolnak. Békében volt több mint 1000 lovunk, ma van 30, de ebből is nap mint nap rabolnak a kóborló katonák. Mintegy 10 tehenünk van, illetve volt a múlt héten, de ezeket is állandóan rabolják az oroszok. A nép rettegésben él, mert állandóan nagy tömegű fegyveres orosz csellengő van a faluban, és a nőkkel a legszemtelenebbül viselkednek, ha a gazda kimegy szántani a határba, az oroszok kifogják a lovat az eke mellől és elrabolják. Állandóan lövöldöznek és a népet rettegésben tart[s]ják. Van Bicskén kórház is, naponta mintegy 100 ember kell munkára, ezt mi ki is adjuk, de állandóan olyan lehetetlen kérésekkel jönnek, hogy azokat még a béke világban sem tudtuk volna teljesíteni. Fegyveres őr[s]égünk nincs. A nép bizalma a párt iránt napról napra csökken, mert mindenki tőlünk várja a segítséget, sajnos nem tudunk

segíteni. Nagyon sürgős segítséget kérünk, mert tönkremegyünk, és nem tudjuk vállalni a nemzetmentő nagy munkát...”¹⁰

A Szakszervezeti Tanács elnöke, Kossa István a Szabolcs megyei helyzetet sem látta rózsásabbnak 1945. augusztus végén: „Külön jelentenem kell a lakosság hangulatát, amely a mi szempontunkból igen rossz a környéken garázdálkodó különböző orosz miatt. A Budapestről hazautazó építőmunkáskongresszus résztvevőit, 3 elvtársat a vonaton teljesen kifosztottak orosz egyenruhát viselő alakulat tagjai. Ugyanezen a vonaton még kb. 40–50 embernek nemcsak az értékeit szedték el, de még a ruházatukat is lehúzták róluk. A megyei szakszervezeti titkártól már harmadízben vették el erőszakkal az országúton a kerékpárját és összes értékeit. A megyei nagygyűlésre jövő egyik vidéki csoportot, mely 80–80 főből állt, egy kb. 15 főből álló fegyveres alakulat megtámadott, összes értékeit és értékesebb ruhadarabjait, lábbelijüket elvették. Napirenden van az is, hogy a mezőgazdasági munkálatokat végző parasztoktól a lovat, kocsit elveszik. Az ottani elvtársak megfigyelése szerint egyes magyarok összeköttetésben állanak ezekkel a csoportokkal és ezek vezetik őket és ezek adják nekik az adatokat...”¹¹

Hangot adni azonban ennek – másutt – nem nagyon lehetett, mert az az azonnali megtorlás veszélyét idézte fel. Maradtak azonban fenn jócskán további dokumentumok, melyek képesek érzékelteni azt a sokkos állapotot, amit a katonai szakasz visszaélései az érintett lakosságnak okoztak. Ilyennek tekinthető az a dokumentum, amely a szovjet ügy iránti nyilvánvaló elfogultságból vezette át szerzőjét a képtelenségeknek abba világába, ami a katonai szakasznak egyben való világát is képezte. Kisebb – inkább szépítő – kihagyásokkal ebből idézzük a következőket.

a) Kommunista szemszögből

„Évtizedek óta úgy nézett a világ proletáriátusa Moszkva felé, mint a tudatlan munkás Krisztusra. Onnan várt segítséget, hogy a ...fasizta vandallizmus állati tetteitől megszabadulhasson.

Hosszú, kínos üldöztetés után jött a dicső, várva-várt vörös hadsereg, de milyen vörös hadsereg.

¹⁰ Magyar Szocialista Párt Politikatörténeti Intézete Levéltára (a továbbiakban: MSZP PI L.) 274. f. 7/303. ö. e. 9. A bicskei kommunisták levelét 1945. április 19-én íktatták.

¹¹ Uo. 274. f. 7/303. ö. e. 23. Kossa István jelentése a Szabolcs megyei helyzetről, 1945. augusztus 30.

Budapest felszabadítását illetőleg... Kőbánya volt az a hely, ahova január 2-án nehéz harcok árán bejutott a felszabadító vörös hadsereg. Házról-házra, törve, zúzva, pusztítva maga után mindent. Nem azért történt ez a pusztítás, mintha ezekben az évtizedes bér-rabszolgák otthonában levő rongy és bútordarabok között fasiszták védték volna magukat, mert Kőbánya munkásságának csekély rétege volt németbarát, és nem tűrte meg otthonában a nácikat, hanem az eszét, fékét vesztett vad gyűlölet tombolata nyilvánult meg. Anyákat gyermekeik, férjeik szeme láttára erőszakolták meg részeg katonák, fiatal, 12 évtől felfelé levő korban levő fiatal leányokon az apáiktól, anyáiktól elhurcolva 10–15 katona is keresztülment, sok esetben nemibetegséget oltva beléjük. Az első csapat elvonulása után újabbak jöttek, csinálva elődeik művét, és a már nemibeteg nőket a legszívfacsaróbb könyörgésük dacára újra, meg újra elővették és a szovjet hadsereg kitermelte a tömegfertőzést a magyar nők rovására. Több elvtárs az életével lakolt, mert felesége és leányai védelmére kelt...

Az üzemekben is szörnyű állapot van. Orosz katonatisztek a leglehetősebb állapotokat teremtettk, mert a felállított üzemi bizottsági tagokat, kik közül sok a kommunista párttag, semmibe sem veszik. A munkások éhgyomorral napi egyszeri borsó, vagy babebéd mellett 3 pengős órabérért dolgoznak napi 12 órát, és több helyen, dacára, hogy 8 P van megállapítva a szakmunkásoknak, 3 pengővel fizetik ki a hetibért. 1 doboz gyufa 6 P, 1 kg lóhús 35 P, marhahús 180, disznóhús 340, liszt 40 P. A volt fasiszta igazgatókat többre becsülik... Ezeknek több a becsületük, mint az üzemi bizottsági tagoknak, mert nőekkel szolgálják ki az orosz tiszteteket... Az orosz katonák által történő rablások... még mindig napirenden vannak. Elveszik az órákat, ékszereket, kerékpárt a messze munkába járó munkásoktól, s mivel villamos nincs, gátolva van a közlekedésben, cipőt nem tud venni, mert 1400 pengő 1 pár cipő 180–200 pengő heti keréset mellett. Ezt hozták az oroszokért imádkozó kommunisták, hangoztatják az angolokat váró polgárok... Tudjuk, hogy a hadsereg intelligens személyei kommunisták, de ha panasszal fordulunk hozzájuk, dührohamot kapnak, és le akarják lőni az embert, és azzal érvel mind, hogy ti »mit csináltatok a Szovjetunióban? Nemcsak, hogy szemünk előtt gyaláztátok meg feleségeinket, de ráadásul utána agyonvertétek a gyerekeikkel együtt, és felgyújtottátok falvainkat, városainkat földig romboltátok.« Mi azt tudjuk, hogy a magyar kapitalizmus kitermelte a maga szadista barmait, de azt is tudjuk, hogy nem sokat számított a szovjettel szemben mint katonai erő, mert a munkástömegekre, amennyire az illegális időkben hatni lehetett, destruáltunk is, és tömegével szöktek át a magyar katonák. De azt nem tudjuk, hogy a szibériai katona miért érvel ezzel és minden orosz katona, hogy az ő gyermekét is agyonverték, mikor a német fasizmus álmát, az Uralt sem érték el a villámhábo-

rúnak csúfolt fasiszta támadások, nemhogy Szibériát. Így nem lehet egy dicstelen jelenséget elkendőzni egy olyan államban, mint a szovjet állam. Ott nem a kapitalizmus termelte ki az egyéni hősködésem és aljasságon keresztül az egyéni érdekeket. Ez nem vád, ez panasz, a magyar dolgozók panasza. Tudjuk, hogy a háború nem humanizmus, és a győzelmet, a Szovjetunió győzelmét, mely az egész világ dolgozó osztályának győzelme, nem lehet humanizmussal megnyerni. A vörös hadsereg harci taktikája, bátor harckészsége és fegyverei fejlett foka és töretlensége páratlan a világtörténelemben, melyről évezredek múlva is megemlékezik a világtörténelem. Fegyelme szigorú kritika alá esik, mert mi magyar kommunisták azt mondtuk, hogy a vörös hadsereg a világ legfegyelmetesebb hadserege, amely tiszteletben tartja a polgári lakosságot, s főleg a magyar dolgozók osztályát... 1918-ban a magyar proletáriátus is fegyvert fogott az imperializmus ellen, nemcsak itt Magyarországon, hanem kint a magyar foglyok is sokan fegyvert fogtak a cárizmus ellen, és hullatták vérüket a szocializmusért és a forradalom győzelméért. Ezeket szemlélni kellene a vörös katonai hadvezetőségnek, hogy ne kezeljenek [bennünket – a szerk.] úgy, mint egy legyőzött ellenséget, mert a magyar dolgozók nem voltak saját osztályuk ellenségei. Ezen intervenciós háborúért, melyet az európai imperialista kapitalizmus indított el, a magyar dolgozók súlyos árat fizettek, de még a magyar kommunisták is, mert sokat elhajtottak az orosz katonák Gödöllőre és Jászberénybe, kik a szocialista tudás elég magas fokán álltak. Sok ezer munkás szenved ezekben a gyűjtőtáborokban, tele tetűvel, tifuszveszéllyel és éhhalállal... Hiába éltetjük a plakátokon, a pártban, a gyárban és mindenhol a vörös hadsereget, mikor az apáknak a fiait, kiknek sikerült a Szálasi-féle vad kényszer alól megszökni, azokat az orosz katonák hajtják végig az országutakon baromi módra, több helyen egy-egy hullát hagyva maguk után. A vörös hadsereg részére dolgozó éhező munkások feleségei lemennek vidékre a megmaradt rongyaikat elcserélni élelmiszerért férjeik és gyermekeik részére, sok esetben megerőszakolják és kifosztják [őket – a szerk.], útközben az orosz katonák. A vidékre kiküldött elvtársak a földfelosztás propagálásánál azt kapják a paraszttól, hogy mit ér a földdel, mikor az oroszok elvitték a lovakat a mezőről, az ökröket, [a földet – a szerk.] az orrával nem tudja feltúrni. Ha ezek megszűnnek, ez minden erőltetett propagandán túltesz, és a magyar dolgozók úgy nézik majd a vörös katonát, mint egy Istent.”¹²

¹² A Magyar Köztársaság Legfelsőbb Bírósága Büntetőügyek Irodája (a továbbiakban: Lf. B. BI.) A Demény-ügy iratai VII/3. 95-98. „A magyar kommunista párt vajdó állapota.”

b) Egy főpap naplója alapján

Grösz József kalocsai érsek más nézőponttal, de nem kevésbé drámai képet fest a megszállásról, az oroszok cselekedeteiről s a magyar-orosz viszonyról. Naplójából, egy esztendő keresztmetszetét adva idézünk, inkább csak emlékeztetőként:

„1944. október 30. ...Tizenkét óra előtt néhány perccel kaptam a jelentést, hogy az oroszok két irányból közelednek a városhoz: a Jánoshalma felől közeledő csoport bekerítette a Rémi-Boruta-Hajós vonalon álló magyar erőket, a Baja felől közeledő csoport elérte Dusnokot, holnap itt lehetnek... Hiszem, hogy nem lesz különösebb baj...”

Október 31. 5 óra 45-kor ébredem: Csend van. Az idő szépnek ígérkezik. 6 óra harminckor elkezdődik a lövöldözés... Levonulok a légoltalmi óvóhelyre és nagyrészt ott töltöm a délelőttöt. Az aknák robbanása, a gépfegyverek kattogása rövid szünetekkel állandóan tart, déltájban egy repülőgép jelenik meg, a Duna felől robbanások hallatszanak, imitt-amott géppisztolytüzelést hallunk annak jeléül, hogy már a város területén folyik a harc, azután minden elcsendesül, és pont déli egy órakor a foktői út felől megjelenik a székesegyház előtt az első orosz járőr... [.] hamarosan más katonák követik, öt perc múlva már 45-50 orosz tartózkodik az udvaron. Egyre magyarazzák, hogy ők jó emberek, a magyarokat nem bántják, a pincében tartózkodókat is hazaküldik. Nem nyúltak semmihez, hamarosan elmentek.” Aztán „megjelent a paracsnok, egy őrnagy egy tolmáccsal. Biztosított, hogy senkinek bántódása nem lesz, folytassuk a munkánkat, az istentiszteleteket tartsuk meg ugyanúgy, mint eddig, a harangozáson se változtassunk semmit, csak ne izgassunk a megszálló csapatok ellen. Az autókat nyomban lefoglalta, köztük az én nagy kocsimat is, de megígérte, hogy más kocsit ad helyette. Ezt persze nem hiszem el. Sőt biztosra veszem, hogy lovaimat is elviszik, hiszen nekik az az érdekük, hogy minél gyorsabban tudjanak mozogni. Ez hát a kezdet...”

November 1.Nehéz órákat élek itt. Nekem ugyan még nem volt különösebb bajom a megszállókkal, de nagyon átérezem híveim szenvedéseit. Az orosz tisztek általában jóindulatúak, és váltig erősítik, hogy senkinek sem esik bántódása, de a katonaság? Bekvártélyozták magukat magánházakba, esznek, isznak, ami megtetszik nekik, elviszik, több helyen erőszakot kíséreltek meg nőkkel szemben. Hiába, régi igazság, hogy jaj a legyőzötteknek. Már nem csodálkozom azon, hogy a gyengébbek megínognak hitükben, és azt kérdezik: Hogyan nézheti mindezt az Isten, ha csakugyan Ő a végtelen jóság... Mit kellett vétkeznünk, hogy így bünteti az Isten az én népemet!” És: „Jönnek a rendelkezések: A rádiókat be kell szolgáltat-

ni, a házakra vörös zászlót kell kitűzni, este 6 órától nem szabad az utcán tartózkodni stb.

November 2. Halottak napja... Az oroszok előszeretettel törik fel a lezárt lakásokat, és törnek-zúznak bennük. Az elmenekülteket német-barátoknak tekintik, akik nem érdemelnék kíméletet... Fogcsikorgatva beszélnek azokról a kegyetlenkedésekről, amelyeket a németek orosz földön véghezvittek, és meg akarnak értük fizetni." ...,az orosz városparancsnok elrendelte, hogy legkésőbb november 15-ig minden iskolában meg kell kezdeni a tanítást. ...

November 3. ...Európa ma óriási romhalmaz és hatalmas temető... És a pusztítás ördöge tovább dolgozik. ...

November 4. Délelőtt 10 óra tájban az oroszok riáztották a várost, úgy látszik, tévedésből, mert repülők nem mutatkoztak. Délután 4 óra előtt nagy lövöldözés kezdődött nyugat és észak felől, amely az éjszakai órákig tartott. A városban különféle hírek terjedtek el. Az egyik szerint az oroszok Fajsznál átkeltek a Dunán, a másik szerint a mieink jöttek át Paksnál. Budapestről is különféle dolgokat mondanak: állítólag egyes pontokon már 20 kilométerre megközelítették a várost. Biztosat senki sem tud. ...

November 7. Egy hete, hogy orosz megszállás alatt vagyunk. De hosszú volt ez a hét! Vajon hány hét és hónap fogja még követni? ... Nem tudom, hogy másfelé milyenek az orosz csapatok, de az itteniek alapján egyre nagyobb rejtély előttem, hogy hogyan tudták ezek azokat a harctéri eredményeket elérni, amelyeket elérték. ...

November 8. Az oroszok harmadik napja ünnepelnek. Az 1917-es forradalom évfordulóját ünneplik. Az ünneplés abban áll, hogy még többet isznak, mint máskor.

Kalocsa söpredéke mindjobban kezd összebarátkozni az orosz katonákkal. Hordja a bútorokat az oroszok által elfoglalt lakásokból, főleg az elmenekültek lakásából... Ma a kisszeminárium kápolnáját forgatták fel. Nem vittek el semmit, csak össze-vissza hánytak benne mindent. Az angolok büszkének lehetnek barátaikra! ...

November 10. A főutcában néhány orosz ment ma szekéren. A Szentháromság-szobor közelében szekerük egyik kereké összetört... Egy darabig tehetetlenül álltak, aztán arra jött egy egylovas kocsin egy gazda ember. Megállították, szó nélkül kifogták kocsijából a lovát, szó nélkül befogták két lovukat és tovább mentek, a jóember pedig nézhetett utánuk. Ez nem elszigetelt jelenség. Így megy ez napról napra... Ezért a gazdasági munkák igen elmaradtak. Őszi vetés alig van, a kukorica, répa még a földeken van. Egyelőre csak megvagyunk, de mi lesz jövőre? ...

November 16. ...A tompai káplán szomorú híreket hozott Bácskából, ahol erősen garázdálkodnak a szerbek. Petrányi óbectesi apátplébános az elszen-

vedett bántalmazások hatása alatt állítólag szívészélhűdést kapott. Szabó Dénes, tótfalusi plébánost állítólag kivégezték. Werner, martonosi plébánost is súlyosan bántalmazták. A szabadkai nővérek közül az anyaországiakat eltávolították; állítólag Szegeden vannak. A Kelebia Szent Anna-templomot teljesen kifosztották, a legméltóságosabb Oltáriszentséget is szét szórták a templomban. Szegény bácskai magyarok! ...

November 20. ...Bácskában most a bosszú dolgozik. Az áldozatok száma nagy, nemcsak a magyarok közt, hanem a bunyevácok közt is. ...

November 28. ...a tisztviselők elmenekülése Szegeden máris nagyon megbosszulta magát. A város vezetése nagyrésztben nemkívánatos elemek kezébe jutott. A rendőrség vezetője pl. Tisza István gyilkosa. Az orosz megszállás első napjai nagyon keservesek voltak. 10 napig a püspöki palotából is sok mindent elvittek, két cseléd lányt meggyaláztak. A városban is sok nővel szemben követtek el erőszakot. Most már, bár a városban állandóan rengeteg az orosz, ezekkel kevesebb a baj, de annál több bajt okoznak a helybeli garázda elemek... Egész sereg plébánia pap nélkül van. Egy részükről elmenekültek, másik részükről elhurcolták, vagy munkaszolgálatra vitték el őket. A szerb partizánokhoz viszonyítva az oroszok majdnem angyalok."...

December 7. ...A múlt héten kifosztották a kélesi gazdaságot, ma pedig azt jelentették, hogy ugyanez történt a hildi és érsekhalmi gazdasággal is. ...

December 9. ...A vidék kifosztása, úgylátszik, valamilyen orosz szerv útján történik. Egyelőre az uradalmakat fosztják ki, de sor kerülhet a lakosság kifosztására is. Ha valaki az oroszok előtt ezt szóvá teszi, és azt kérdezi, hogy mi lesz majd a néppel, ha nem lesz miből megélnie, a felelet: A németek és szövetségeseik sem törődtek azzal orosz földön...

Baján, ahol az átkelési vonal miatt is rengeteg az orosz, az emberek erősen meg vannak félemlítve. A városi tanács meglehetősen vörös... Kalocsán minden épkézláb embert munkaszolgálatra vittek el...

December 17. Ma az egyik V. osztályos gimnáziumi kispap jelentkezett nálam... Moholról indult el december 11-én, és 15-én ért ide. Az utat részben gyalog, részben kocsin vagy orosz autón tette meg. Ő is arról a borzalmas világról beszélt, amelyet a szerb partizánok... teremtettek meg Bácskában. Állítólag eddig 50 000 embert gyilkoltak meg, Moholon Varga Lajos plébánossal együtt 280-at. Itt az áldozatokat először össze-vissza verték, aztán alsóruhában kivitték őket a Tiszához 50-es csoportokban, a part legmeredekebb részén sorba állították őket, és úgy lőtték agyon, hogy holttestük a folyóba esett"...

„December 18. ...Kalocsán és környékén nagy az elkeseredés az orosz munkaszolgáltatás miatt. Ezt is úgy csinálják, mint mindent: ész nélkül. Tömegesen cipelik ki az embereket a munkahelyekre: a zádori révhez, ahol hidat csinálnak, a csornai legelőre, ahol repülőteret készítenek, a kalocsai

állomáshoz. Az embereknek csak negyed része tud dolgozni, a többi tétlenül ácsorog, pedig okosabban is el tudná tölteni idejét.

Az oroszoknak sok a bajuk a burzsujokkal. Burzsuj mindenki, akinek tisztességes ruhája és emberhez méltó lakása van. Úgy látszik, ők csak a piszokban érzik jól magukat; azért csinálnak mindenből istállót. A Tanítók Háza internátusából is azt csináltak. Akik látták, azt mondják, hogy szörnyű állapotban van. A fürdőket és tusolókat baromi módon tönkretették. Most az udvaron fürdenek. Oda cipelték le a fürdőkádakat, valami sátor-félébe; a vizet üstökben melegítik. A csendőrlaktanya is olyan állapotban van az ő jóvoltukból, hogy most már ők sem akarnak bele-menni. ...

1945. január 1. ...Új évet kezdtünk. Az ember ilyenkor akarva, nem akarva arra gondol, hogy vajon mit hoz az új esztendő. ...

Január 5. Lexi tegnap a csornai gazdaságban járt... Amit látott, az minden képzeletet felülmúl. A pusztulás teljes. De nem a gazdaság állapota hozta ki sodrából, hanem az az embertelen bánásmód, amelyben az oroszok cselédeinket részesítették. Ezek a szerencsétlen emberek hetek óta istállóban élnek; lakásaikba a repülőtéri orosz katonák telepedtek be. Hogy a cseléd-lakások is úgy néznek ki, mint az istállók, az természetes. A cseléd-lakások kalocsai népművészeti stílusban kissé ki vannak pingálva, tehát burzsuj lakások, és éppen azért tönkre kell őket tenni. És ezek akarják megváltani az emberiséget! Érdemes volna a csornai állapotokat lefényképezni és a fényképeket, ha egyszer megint normális világ lesz, az angoloknak és amerikaiaknak prezentálni; hadd lássák, hogy kiket szabadítottak rá vezetőik az európai kulturára és kikkel akarják az új világot felépíteni! Nem csoda, hogy itt is elhangzott kérdés: Mondja, kormányzó úr, hogyan nézheti ezt az Isten? És ez nem annak az egy elkecsereedett asszonynak a kérdése, aki azt tényleg kimondta, hanem ezreké. Az emberek egyre jobban elvesztik hitüket az Istenben. ...

Január 8. ...tegnap azt a hírt hozták, hogy... Baján orosz katonák betörték a Szent József-templomba és kifosztották. Állítólag a legméltóságosabb Oltáriszentséget is meggyalázták... Más forrás szerint a bajai Szent Szív-templomban egy részeg orosz katona mise közben szuronnal rátámadt a káplánra. A hívek kiabálására éppen arra járó orosz tisztek szabadították ki. A tisztek kipofozták a részeg katonát. ...

Január 18. ...Tegnap estefelé megérkeztek a ...magyar foglyok, katonák és civilek vegyesen... A foglyokkal való bánásmód nem emberi. Reggel, amint hallom, jólelkű asszonyok meleg levest akartak nekik adni; a közelükbe sem engedték őket. Állítólag még vizet sem adtak nekik. A városon úgy hajtották keresztül őket, mint valami állatsordát. Voltak köztük betegek, akik már alig vonszolták magukat.

Mikor ezeket hallottam, eszembe jutottak az alig nyolc hónappal ezelőtti események. Akkor a zsidókat hajtották így étlen-szomjan Endre és Baky pribékjei. ...

Január 20. ...Az éjjel agyonlőttek egy Somogyi nevű embert. Két orosz katona akart erőszakoskodni a feleségével. A szerencsétlen ember a városparancsnokságra akart futni segítségért. Egyikük utána lőtt és eltalálta. ...

Január 21. ...A nemrég ide bekvártélyozott orosz tábornokot és tisztjeit természetesen megkínáltuk vacsorával. A tábornok nem tisztjeivel evett, hanem külön – a tisztek a maradékot kapták meg –, de asztalához ültette a vele jött kalocsai tolmácsot, akinek vele kellett ennie. A legutóbb itt beszállásolt ezredes pedig Jóska inassal vacsorázott és reggelizett. Először azt hittük, hogy ez hozzátartozik a demokráciához, de aztán rájöttünk, hogy a megmérgezésről félnek...

Általában igen jól érzik magukat Magyarországon. Ellenben, úgy látszik, különösen az intelligensebb tisztek egyáltalán nincsenek elragadtatva az oroszországi állapotoktól. A legutóbb ittjárt ezredes egyik tisztje, egy jóarcú őrnagy, Jóska inasnak azt mondta, hogy ő nem megy vissza többé Oroszországba, hanem Magyarországon marad. Másoktól is hallottam már ilyenfajta kijelentéseket.

Mások viszont leszámolni készülnek a mostani rezsimmel. Mikor az egyik jóra való tiszt elbúcsúzott itteni házigazdájától és a házbeliéket azt mondták neki, hogy majd a háború után meglátogatják, azt felelte, hogy Oroszországba ugyan ne jöjjenek, mert ott a háború után olyan felfordulás lesz, amelyet még nem látott a világ...

Az angolokban nem bíznak. Azt mondják, hogy ők csak addig kellene az angoloknak, ameddig ezeknek szükségük van rájuk. Akkor aztán cserben fogják őket hagyni. Történelmi tudásuk nem nagy, de annyit, úgy látszik tudnak, hogy Anglia mindig is csak a maga érdekeit nézte.

Az egész várost megfekszi az a nyomott hangulat, amelyet az áthajtott foglyok látása kelt az emberekben. Ma délelőtt még két csoportot hajtottak át. ...

Január 22. Külföldi rádiók Churchill kijelentését és a Times cikkét fűjják arról, hogy a magyar fegyverszüneti feltételek nem mondhatók kegyetleneknek... úgy látszik, ők maguk is érzik, hogy nagyon is kegyetlenül bántak el velünk, azért mosakodnak. ...

Január 23. ...Az oroszok napok óta nagy munkában vannak. Az elmenekültek lakásaiból hordják el a bútorokat. Ahova orosz katonák kvártélyozták be magukat, ott már sok mindent összetörték vagy nagylelkűen elajándékoztak. Ami megmaradt, azt most összehordják. Hogy mi a tervük ezekkel a bútorokkal nem tudjuk, talán ők sem. ...

Január 31. Ma három hónapja, hogy az oroszok megszállták Kalocsát. Az

ember azt gondolná, hogy három hónap alatt kialakult valami rendszer, amelyhez a mindennapi életben alkalmazkodni lehet. Sajnos, az oroszok ki- és beszámíthatatlanok. Városparancsnokaink részéről sok jóindulatot tapasztaltunk, és sok segítséget kaptunk, de ők maguk is tehetetlenek ezzel a garázda társasággal szemben. Az embernek minduntalan megáll az esze és csodálkozva kérdezi: Kik ezek tulajdonképpen? ...

Február 3. ...Kézembe került a Budapesten megjelenő Szabadság című napilap 10. száma (1945. január 31.) A vezércikk ezzel kezdődik: »Ezeréves történelmünk legnagyobb szabadságát és legszörnyűbb nyomorúságát egyszerre kaptuk. A szabadság a győzelmes Vörös Hadsereg, a magyar kommunista párt és az ország többi demokratikus erőinek halált megvető harcából született. A nyomorúság, a halál, az éhség, a szegény, amivel az egész világon bemocskolták a magyar nevet, a nyilasok öröksége.« Abban igaza van, hogy megkaptuk ezeréves történelmünknek talán legszörnyűbb nyomorúságát, de hogy a legnagyobb szabadságot is most kaptuk meg, azt csak olyan valaki állíthatja, aki csak tizedik napja él a Vörös Hadsereg árnyékában. No meg, hogy ezt a szabadságot a magyar kommunista párt »halált megvető harcának« köszönhetjük, ez is egy kicsit merész állítás, mert erről a harcáról senki sem tud.

A lap beszámol a budapesti nemzeti bizottság jan. 27-i üléséről, melyen a többi között lelkes éljenzéssel vették tudomásul, hogy az oroszok segítségével akarnak lenni Budapestnek »az élelmezés rendbehozatala szempontjából«. Az éljenzők még nem ismerik az oroszokat. Ezek ígérek mindent, de nem adnak, hanem csak visznek. Ugyanez a nemzeti bizottság, egyébként egy másik közleményben ezt mondja: »A szovjet katonai hatóságok igen jelentős mennyiségű gabonát bocsátottak rendelkezésre, de nincs szén, nincs vasút, nincs malom, nincs szállítóeszköz.« Hát ez az! A szén az oroszoknak kell, a vasút az oroszoknak szállít, a malom az oroszoknak dolgozik, a lovakat az oroszok viszik el, a gabonát az oroszok maguknak rekvirálják el (tegnapelőtt kellett a géderlakiaknak beszállítaniok kettő vagon búzát Kalocsára), de azért az oroszok jó emberek, nagyon jó emberek, talán még Budapestet is újraépítenék, ha nem kellene elvinni a magyarokat százezerszámra Oroszországba. Naiv pestiek! Három hónap múlva talán ők is látni fogják, hogy milyen nagyon jó emberek az oroszok és hogy mennyire fáj nekik, hogy a magyarok éhen pusztulnak. Mert hát arról igazán nem tehetnek, hogy az a jelentős gabonamennyiség, amelyet rendelkezésre bocsátottak, valahol a holdban van, ahonnan ezek a tökéletlen magyarok szállítóeszköz hiányában nem tudják elhozni. ...

Február 4. Megjelent a Kalocsa vidéke 4. száma. A lap leközlí Nagy Imre földművelésügyi miniszternek Debrecenben elmondott beszédét az új földbirtokpolitikáról. A beszéd az ismert frázisok halmaza »a feudaliz-

mus átkos maradványainak gyökeres felszámolásáról« és »sok százezer mezőgazdasági munkásnak és szegényparasztnak életképes kisbirtok tulajdonosává tételéről«.

Évek óta sokan szavalnak a feudalizmusról, akiknek halvány sejtelmük sincs a feudalizmus mibenlétéről. Meggyőződése, hogy miniszter úr sem tudja, hogy mi volt a feudalizmus, magyarul hűbériség, mert akkor nem használta volna ezt a szót a földbirtokpolitikával kapcsolatban. Magyarországon sohasem volt hűbériség; valami hasonlóság a nyugati hűbéri birtokhoz ugyan volt a jobbágytelkekben, de ezt már 1848-ban »gyökeresen felszámolták«.

Megjegyzem sohasem voltam és most sem vagyok ellensége a nagybirtok felosztásának. Tudom, hogy ezen egyszer át kell esni, mint a gyermekbetegségeken. De a földosztás még nem földbirtok-politika. ...

Február 5. ...Orosz parancsra összeszedik a fenyképezőgépeket. Sajnos, hatóságaink túlzott buzgósággal iparkodnak végrehajtani az ilyen, a fegyverszüneti szerződés szerint is jogtalan rendelkezéseket. ...

Február 8. ...A szövetségesek táborában, főleg Amerikában egyre többen foglalkoznak azzal a sérelemmel, hogy az oroszok az amerikai és angol újságírókat nem engedik be az általuk megszállt országokba. Hát ez aztán érthető. Ha a külföldi újságírók csak tizedrészét írják meg annak, amit látnak, az amerikai és angol publikumon az elszörnyülködésnek olyan moraja futna végig, amely a szövetséges kormányoknak ugyancsak komoly gondokat okozna. Az oroszok ezt nagyon jól tudják, ezért ahogyan az elmúlt évtizedekben gondosan őrködtek afölött, hogy a világ meg ne tudja, hogy mi történik Oroszországban, úgy most is ügyelnek arra, hogy a világ ne értesülhessen garázdálkodásukról azokban a szerencsétlen országokban, amelyeket amerikai és angol tankokkal és repülőgépekkel »felszabadítottak«. ...

A csornai magtárban egy szem gabonát sem hagytak, de azért termeljük. Így mondja a kormány, és így kívánják az oroszok. Hogy így a földbe az egy-szeri ember szerint legfeljebb csak bukfencet vethetünk, az nem számít. ...

Február 9. Dél felé dr. Szörényi Andor teológiai tanár és szemináriumi oconomus jelentkezett. Tegnapelőtt érkezett meg Pestről... Amit az ottani állapotokról elmondott az nem más, mint a földre telepített pokol. A nők 70%-a 12 éves leányoktól 9 hónapos áldott állapotban lévő asszonyokig megbecstelenítve, a férfiak javarésze elhurcolva, minden lakás kifosztva, a város templomaival együtt romokban, éttermekben, üzletekben lovak, az utcán, temetőben, kifosztott üzletekben temetetlen holtak ezrei, a pincékben kiéhezett, félig megtébolyult emberek, akik többnapos elhullt lovakból vagdalnak maguknak húsdarabokat megevésre stb. Ilyen lehetett Jeruzsálemben, amikor Jeremiás próféta elmondta fölötté siralmait. ...

Február 11. Farsangvasárnap volna, de az ilyenkor szokásos hejehujzásnak sehol semmi nyoma. Kinek is volna kedve most mulatni?

Éjjel a magyar rádió alaposan letette Tildy Zoltánt a budapesti nemzeti bizottságban való szerepléséért, nevezetesen azért, mert a Vörös Hadseregnek a magyar nemzettel szemben tanúsított »nemes magatartásáért« elismerést és köszönetét szavazott és javaslatot tett, hogy Sztálinnak köszönőlevelet küldjenek és a hős Vörös Hadseregnek Budapesten szobrot állítsanak. ...

Február 13. ...a hajósi pincék nagy részét feltörték és kirabolták, persze orosz módra. Hordós szekérrel megállnak egy-egy pince előtt, betörik az ajtót, feltörnek egypár hordót, esetleg egyszerre valamennyit, aztán valami edénnyel felfognak a kiömlő borból annyit, amennyit és így töltik meg hordójukat. Ami elfolyik, elfolyik. A hajósiak a pincékben tartják burgonyájukat, zöldségüket, a szőlőműveléshez szükséges eszközüket és egyéb dolgukat. Hogy ezek eláznak? Hadd ázzanak! Volt eset rá, hogy térdig jártak a borban, aztán valamelyiknek kedve szottyant ebből inni, hát csizmásan belegázolt, merített a fazekával és ivott, amennyi belefért. ...

Február 25. ...Délelőtt jelentkezett vitéz Szabó István érsekségi főerdőtanácsos. Sárszentágótáról került meg négy hónappal elmenekülése után. Ott egy kis poklon ment keresztül; szinte csoda, hogy ép bőrrel úszta meg a dolgot. Ő is azt mondja, hogy mi valósággal paradicsomban élünk Dunántúlhoz viszonyítva. ...

Február 27. ...A városparancsnok idejövet útközben megemlítette Gloviáknak, hogy az itteni kommunisták feljelentették, hogy az érseki kastélyba jár és velünk barátságos érintkezést tart fenn. Erre ő kijelentette, hogy annyira megbízik az érsek úrban, hogy nyugodtan aludnék vele egy ágyban (az úgy látszik, orosz szólás-mondás a legnagyobb bizalom kifejezésére); ellenben a kommunisták rongy emberek, akiknek a vezetőit, ha nem maradnak vesztig, lecsukatja, vagy elzavarja innét. Még jobban ellenük hangolódott, amikor elmondtuk neki, hogy Farkas az után kutat, hogy mennyi pénzébe került az érseknek, hogy az oroszok nem lötték fejbe papjait...

Szíria és a libanoni köztársaság megizenté a háborút Németországnak és Japánnak. Úgy látszik, még lesz egypár hadizenet, mert a szövetségesek st. franciskói értekezletén csak azok az államok vehetnek részt, amelyek március 1-ig háborúban lesznek Németországgal vagy Japánnal. ...

Március 2. ...Nem elég, hogy az orosz katonák élnek fel bennünket, egyre több orosz gyermeket látni a városban. Úgy látszik, hogy otthon nincs elég ennivalójuk. Az oroszok élelmiszerekért minden árat megadnak; ezért aztán az árak napról napra emelkednek. Pakson, hallom, már 10 pengőt adnak egy tojásért; itt még 3 pengőért lehet kapni. ...

Március 3. ...Tegnap szabályszerű igazolványokkal felszerelve megjelent egy magyar zászlós. Feladata a magyar hadsereg megszervezése a járásban.

A magyar rádió folytatja blöfföléseit. Tegnapesti leadásában Magyarország nagyrészenek elfoglalását azok nyakába varrja, akik mindig csak Moszkvát és Londont hallgatták és bedőlve az orosz és angol propagandának, behódoltak a bolsevistáknak. ...

Március 4. Tegnap este 7 órakor egy Szöllősy nevű nemzettestvér beolvasta a Rádió Magyarországra egy cikkét. A nagy pátozzsal leadott cikkből mindenki megérthette, hogy a nemzetiszocializmus az utolsó fázisa annak a mozgalomnak, amelyet az 1789. évi francia forradalom indított el azoknak a népi erőknek a felszabadítására, amelyeket a nagybirtok és a vele szövetkezett kapitalizmus mind ez ideig rabszolgaságban tartott. Hogy ez a felszabadulás az 1848-as papirosszabadság és az 1920-as évek komolytalan próbálkozása után végre Magyarországon is boldog valóság lett, az Szálasi érdeme. Mert Szálasi majd elintézi a nagybirtokot. ...

Eszembe jut az egyszeri tót városatya... Az egyik városatya azzal argumentált a főjegyző mellett, hogy az már eddig is nagy érdemeket szerzett a város körül és megmutatta rátermettségét a polgármesterségre, mert lám a templom terét is milyen szépen bekerítettette. Erre tót atyánkfia csak annyit mondott: »A város pinzin az egisz világ körül drotoztatok.« ...

Március 5. ...Valamelyik német állomás az éjjel leadta, hogy a magyar országgyűlés törvénybe iktatta Budapest hős védőinek érdemeit és a városnak a hősi kitartás városa (die Stadt der heldenhaften Durchhaltens) nevet adta. A romokban heverő Budapest éhező népe bizonyára boldog meglepődéssel veszi tudomásul ezt a nemes gesztust. ...

Az éjjel nagy razzia volt a városban. Úgy látszik, orosz és magyar katonaszökevényeket kerestek. Mert orosz frontszökevények is bőven akadnak és ezek a lógósok a legkömiszabbak, de inkább a tanyákon garázdálkodnak. A városban majdnem minden lakásba bezörgettek. A kastélyban nem voltak. De jártak Egerth apátkanokok úrnál, akinek a házában az emeleten orosz leányok laknak. Ezek jobban megijedtek a razziáktól, mint a házbeliiek, és mikor a katonák az ő szobáikba is bementek, az ágy alá bújtak. Vezetőnőjük, úgy látszik, megmondta a katonáknak a véleményét, mert az egyik orosz ráfogta a fegyverét. Erre a vezetőnő is előkapta a revolverét, és azzal hadonászott az orosz előtt. Most aztán fogadkoznak, hogy ha nem állítanak őrséget a ház elé, itthagyják az egész perepútyot: ápolják betegeiket ők maguk! ...

Március 7. ...A néphumor ezekben a szörnyű időkben is jelentkezik. Azt mondják, Magyarországon a németek kitűnő eredménnyel vetették be a V. 3-at. Ennek köszönhető, hogy az oroszok itt végleg megrekedtek. Ez pedig nem más, mint a Balaton környékének jó bora...

Az újságírók szerint a kommunisták proletárdiktatúrára törekszenek. A párttagok száma Pesten rohamosan nő, mert az élelmiszerek kiosztását párttagsághoz kötik...

Este 9 órakor beállított Varga Béla balatonboglári plébános a Kisgazdapárt alelnöke... Az ország állapota és a politikai helyzet szerint teljesen vigasztalan. A Dunántúl pusztaság. Kifosztották a németek és a nyilasok és ami még megmaradt, azt elvitték az oroszok. A kormány tehetetlen. Tekintélye az oroszok előtt semmi és hozzá polgári tagjai állandóan egymást marják. ...

Március 9. A Bajai Hírlap 5. számában olvastam Rákosi Mátyás főelvtársnak február 25-én Budapesten elmondott beszédét. A beszéd tele van panasszal, hogy a dolgok nem mennek úgy, ahogyan kellene; Budapest még mindig éheznek, a népbírók még nem akasztanak, a falu népe még mindig nem osztja a földet. A közellátási minisztert fel kell váltani és olyan embert állítani a helyébe, aki »tényleg el akarja látni élelemmel Budapestet és az iparvidéket«. »A népbírók kezdjék el végre működésüket és mutassanak példát, mutassák meg, hogy a demokrácia le tud süjtani.« ... A derék főelvtárs az összes nemzeti erők összefogása mellett tört lándzsát. Imigyen ti. a hibákat és sikertelenségeket mindig rá lehet kenni másokra, ahogyan ezt pl. ebben a beszédben is tette, mikor a közellátási miniszter ellen kirohant. Rákosi főelvtárs ugyanis elfelejtette, hogy Budapestnek külön közellátási kormánybiztosa van, Vass [Vas Zoltán] kommunista elvtárs személyében, s így a bajokért elsősorban őt kellett volna felelőssé tenni. Avagy az elvtársak úgy képzelik a dolgot, hogy a polgári miniszter csak szállítson mindent helybe, de bőségesen, az elosztásról majd gondoskodnak ők? Hát ehhez nem kell kormánybiztos! Vass elvtárs egyébként a Szabadság március 4-i száma szerint más bölcsességet is kitalált közellátás gondjai enyhítésére; felhívta a főváros felesleges lakosságát, hogy mielőbb hagyja el Budapestet, merthogy »tele vagyunk felesleges intézményekkel, amelyekre a romvárosnak nincs szüksége.« ...

Március 11. ...nem is tudjuk elképzelni, hogy mi van másfelé az országban... Izsák csak úgy hemzseg az oroszoktól. Az emberek nagy része istállóban lakik, mert lakásukat lefoglalták az oroszok. A plébános is istállóban húzta meg magát a községbíróval és még vagy 12 emberrel; holmijából az maradt meg, ami éppen rajta volt, mikor lakásából kizavarták: egy kihajtott gallérú ing, alsónadrág, nadrág, reverenda és egy mellényszerű bekecsféle egy pár cipővel. Hogy az emberek miből élnek, azt tulajdonképpen maguk sem tudják. A plébánost a Gepu [GPU] ismételten vallatta; mindenképpen a helybeli fasiszták neveit akarták megtudni tőle és mert nem vallott, meztelenre vetkőztetve össze-vissza verték. ...Az emberek elmondták..., hogy mikor a vezérkari főnök elvtárs megérkezik, katonák futószőnyeget húznak az autótól a lakásbejáratig. És ezek beszélnek! A burzsuj társadalomban ilyesmit legfeljebb államfőkkel tettek meg. A szegény izsákiak úgy meg vannak félemlítve, hogy jóformán szólni sem mernek. ...

Március 14. ...Tegnap este Kalocsa lakossága – már akik véletlenül az utcán voltak – épületes látványnak volt a tanúja. Golubov kapitány kergetett revolverrel egy kozák tisztet, aki kifosztatta raktárát, amelyben dohány, bor és egyéb kozáknak is kedves dolgok voltak. A derék kollégák több lövést adtak le egymásra; a kozák comblővést kapott.

Ma levelet kaptam Hagyó-Kovács Gyula előszállási cisztercita jószágkormányzómtól. A gyönyörű gazdaságot olyan alaposan kifosztották az oroszok, hogy egy szem árpa-, zab- és burgonyavetőmagja sem maradt, 400 igáslovából egy sincs, ökre 2–6 db maradt egy-egy majorban, tehénészete, sertés- és juhállománya teljesen tönkretéve, de még csak ásójuk vagy kapájuk sincs, hogy kézierővel lehessen valamit csinálni a 18 000 holdas gazdaságban. ...

Április 5. Ma egy orosz kapitánynak, az itteni autójavító műhely parancsnokának jóvoltából Gombos Karcsi kíséretében megírtam Budapestet... Az egész úton alig láttam 10 embert, aki a földeken dolgozott, ellenben az egész út tele volt élelmiszerekért menő vagy élelmiszerekkel hazafelé tartó emberekkel... Az egyik a hátán vagy kosárban, a másik talicskán, a harmadik kétkerekű, a negyedik négykerekű alkalmatosságon cipelte, amit össze-szedett; voltak, akik egy- vagy kétlovas kocsival fuvarozták dolgaikat. ...

Április 17. ...A szövetségesek hadijelentéseiből, de Hitler hadparancsából kitetszőleg is megindult az oroszok nagy támadása Berlin ellen... Reméljük, hogy az európai háború most már hamarosan véget ér és megkezdődik a tisztulási folyamat az itteni káoszban is.

Az amerikaiak és az angolok jogos felháborodással tárgyalják a buchenwaldi koncentrációs táborban talált állapotokat. Ha nem dugják be a fülüket és érdeklí ők, majd fognak hallani szövetségesükről és a magyarországi fogolytáborokról is egyet-mást, pl. Gödöllőről. Felháborodnak-e majd akkor is?

Április 19. ...A Bácskából megdöbbenő hírek érkeznek. Egyes német községek egész ittmaradt lakosságát egyszerűen elhajtották; hogy hová, senki sem tudja. Most a magyarok ezreit utasítják ki egy szál ruhában. Egyelőre olyanokról van szó, akik 1941 óta kerültek oda, és olyanokról, akik az oroszok közeledtére elmenekültek és utóbb visszatértek. A határon átvartak keserűen panaszzák, hogy ebben a szerb partizánok mellett nagy szerepet játszanak az ottani magyar kommunisták. A kommunista ott is hitvány ember, és ha magyar is, ellensége a magyarnak. ...

Április 21. ...A győri püspököt a püspökvárba menekült nők védelmében részeg orosz lőtte meg nagypénteken; a kórházban megoperálták, de hűvethétfőn kora hajnalban szívbénulásban meghalt. A hírt két győri bencés tanár hozta Szombathelyre. Ezek szerint az egyik nádorvárosi káplánt is agyonlőtték, de Miska barátunk él.

A székesfehérvári püspök már otthon van... Mindszenty püspök is útban van hazafelé. Ellenben Mikes érsek a kiállott izgalmak hatása miatt nagy-pénteken szívszélhűtésben meghalt. ...

Április 23. ...Ma délután a jezsuita templom előtt megszólított egy két-gyermekes úrinő. Férjét nemrég vitték be; utána hamarosan rátört a védte-len asszonyra a polgári rendőrség néhány tagja és kifosztotta a lakását. Teg-nap éjjel 1/2 11-kor őt is kihallgatásra idézték a Gepura [GPU-ra]. Őt egy másik szobába vezették. A Gepu tiszt csak annyit kérdezett, hogy mit csinált a férje. Az asszony feleletére, hogy semmit, a tiszt a tolmácsot kiküld-te, aztán nekiesett a szerencsétlennek és megbecstelenítette. ...

Május 7. Ma meglátogattam az ideiglenes nemzetgyűlés elnökét, dr. Zse-dényit. Karakán ember, aki immár torkig van a politikai rendőrség garáz-dálkodásaival és sok mindennel, ami a magyar embernek fáj. ...Estefelé nagy felvonulások voltak a főváros utcáin annak öröme, hogy a németek az oroszokkal szemben is letették a fegyvert és ezzel az európai háború be-fejeződött. »Munkát, kenyeret, fasisztáknak kötelet – Föld, kenyér, szabad-ság, vesszenek a fasiszták« – hangzott kórusban, de úgy látom, a munka után nem nagyon törik magukat az emberek, anélkül pedig nemigen lesz kenyér, szabadságról pedig bajos beszélni ebben a drágálatos országban.

Május 8. Április 5. óta, amikor először jártam a felszabadult Budapesten, a város képe erősen és előnyösen megváltozott. Az élet megélénkült, sok üzlet megnyílt. A felszínes szemlélő ebből vérmes következtetéseket von le a jövőre vonatkozólag, pedig ez csak látszat: a legtöbb üzletben igazában csak végkiárúsítás folyik, mert utánpótlás nincs, az árak borzalmasan ma-gasak (egy kiló zsír 400 P, egy pár vacak szandál 250 P). Az emberek fel-élik megtakarított pénzüket, eladható ruhaneműiket; mi lesz azután? ...

Május 9. Tegnap estefelé jelentették, hogy Egerben teljes a felfordulás. A rendőrkapitányság vezetőjét lecsukatta a helyettese, ezt ismét egy másik rendőrtisztviselő; most mind a ketten ülnek. Letartóztatták és a jelek sze-rint bántalmazták Kriston Endre segédpüspököt is állítólag azért, mert va-lamikor a kommunizmus ellen beszélt vagy írt. Ma elmentem a miniszter-elnökségre jelenteni ezt a dolgot és segítséget kérni. A ...titkára feljegyez-te a panaszt. A demokrácia egyelőre nagy svindli szép hazánkban... Tulaj-donképpen... kárbavesztett minden lépés, amelyet Pesten tettek. A kormány tagjai részéről sok jóakarót tapasztaltam, de szegények teljesen tehetetlenek. A hatalom egy törpe kisebbség kezében van, amely a Vörös Hadsereg-re támaszkodik. Amíg az oroszok itt lesznek, a helyzet lényegesen aligha változik. ...

Május 13. Júliusi hőség van. A legelők máris kezdenek kiégni. A gabonák szörnyen szenvednek a hőségtől. Az Úristen puhítja azokat, akiket az eddigi megpróbáltatások nem tudtak térdre kényszeríteni. ...

Május 19. A szövetségesek közt kiéleződtek az ellentétek. Az angolok és amerikaiak nehézményezik, hogy a szovjet lecsukatta azt a 16 lengyel ál-lamférfiút, akiknek ők a demokratikus lengyel kormányban szerepet szán-tak, továbbá, hogy Ausztriában az ő megkérdezésük nélkül alakítottak kor-mányt, végül, hogy Tito Triest és Karinthia egy részének megszállásával ott befejezett helyzetet akar teremteni. Churchill miniszterelnöksége ötödik esztendejének leteltével beszédet mondott az angol rádióban, amelyben hangsúlyozta, hogy Anglia az európai háború befejezésével még nem fe-jezte be munkáját: Anglia nem tűrheti, hogy a letört diktatúrák helyett más-hol más diktatúrák keletkezzenek Európában és azáltal az Angliától kitűzött hadicélok megghiúsuljanak és a legelemibb emberi szabadságjogok veszen-dőbe menjenek. Mi persze szívesen hallgatjuk ezeket a dolgokat, de nem ringatjuk magunkat illúziókban: Magyarország kedvéért nem vesznek össze. Mirajtunk csak a jó Isten segít. ...

Június 1–17. ...Hogy a nyugatiaknak mi nem tetszik, vagy mit vár-nának tőlünk, arra a jelen körülmények között nem kíváncsi senki. Tud-ják nemcsak a hozzájuk eljuttatott információkból, hanem ha látni akar-nak, saját tapasztalatukból is, hogy Magyarországon ma terroruralom van, amely minden akaratnyilvánítást lehetetlenné tesz. Tegyenek róla, hogy amint hangoztatták és hangoztatják, a terror megszűnjön és igazi demokrácia legyen itt, akkor majd beszélhetünk arról, hogy mit csinál-junk mi! De amíg mindenkit, aki ki meri nyitni a száját, lecsukhatnak anélkül, hogy az ember igazságot kereshetne; amíg ötven ember, akinek fegyvere van, tízezreket rettegésben tarthat, mert [ha] ezektől a bicskát is elszedték, addig ne csodálkozzanak a magyarok birkatürelmén vagy tehetetlenségén! ...

A megélhetés egyre nehezebb a városokban. A fizetéseket és a mun-kabérekét egyre emelik, de ezek nem tudnak lépést tartani az élelmi-szerek áraival. A búza métermázsájáért már 1000–1200 pengőt kérnek és adnak a feketepiacon, egy választási malacért 5000 pengőt, a zsír ki-lója 600–700 P Budapesten, a tojás 8–10 P, a ruhanemű, amiért eddig élelmiszert cseréltek, fogytán van. ...

Június 23. A baloldal borzasztóan elégedetlen Dunántúllal. Megállá-pították, hogy a Dunántúl települési viszonyai rosszak és nem felelnek meg a magyar fajnak. Az ideális és magyar alföldi rendszer: a nagy egység a maga központjával (mezőváros) és tanyáival; a magyarral ro-kon népek települései ilyenek a Dunától Vlagyivosztokig; a nagy egy-ségek központjai lehetnének a kultúrcentrumok mozival, színházzal és egyebekkel; a kis egységek ezeket nem bírják meg; ezért a Dunántúl el-maradott; tehát települési viszonyait meg kell változtatni: a kis egysé-geket meg kell szüntetni. Az embernek megáll az esze ilyen badarsá-

gok hallatára! Évtizedek óta általános a panasz az Alföld elmaradottsága miatt, és most egyszerre ez az ideál, sőt egyenesen Ázsia a kultúrideál. Már négy évtizeddel ezelőtt a nyugati vármegyék (Győr, Moson, Sopron, Vas) vezettek az írni-olvasni tudás terén, alig 2–3% volt az analfabéta, és ezt a Dunántúl a kis egységeknek köszönhette, amelyek mindegyikének meg volt az iskolája, amelyeket minden gyermek télen-nyáron percek alatt elérhetett. ...

Július 17–29. Július 24-én Gyöngyösi János külügyminiszternél jártam és újból felhívtam figyelmét a jugoszláviai és speciálisan a Mura-vidéki (Alsólendva) magyarok szenvedéseire. Ez a könyvkereskedőből külügyminiszterre vedlett úr – a rossz nyelvek szerint kommunista igazolvánnyal ellátott kiscgazdapárti ember – semmiféle megértést nem tanúsított az ügy iránt, úgyhogy kénytelen voltam neki elég energikusan megmagyarázni, hogy nem a kalocsai érsek, vagy a katolikus Egyház kér tőle valamit, hanem meggyötört magyarok kérnek és várnak segítséget a magyar kormánytól...

Az elkeseredés az oroszok ellen egyre nagyobb. Egy-egy ártatlanul szenvedő magyarnak mégiscsak sikerül kiszabadulni az Andrássy út 60-ból, a Mosonyi utcai toloncházból vagy a gyűjtőfogházból... Ezek persze elmondják, mit éltek át ezeken a hírhedt helyeken. A gázkamrákat leszámítva ezeknek a szadista gazembereknek nem kell magukat szégyellniük a német koncentrációs táborok pribékjei előtt. Az oroszok pedig világos nappal fosztogatnak az üzletekben és a városok környékén, sokszor a magyar rendőrség asszisztenciája mellett, és egyébként is annyi kellemetlenséget okoznak a lakosságnak, amennyit csak lehet. A HÉV-ben mondta egy jóképű magyar, hogy Pest körül kilométeres körzetben most sem mernek az asszonyok kimenni a határba a megbecstelenítéstől való félelmükben. 19-én Bárd szemtanúja volt annak, mikor az Üllői út és a Körút sarkán két orosz lopott holmival megrakodva jött ki az egyik üzletből; egy magyar katona el akarta venni tőlük a zsákmányt; mind a hárman előkapták revolverüket; a magyar katona mind a két oroszot lelőtte; a másodiknak a golyója azonban őt is eltalálta; elvágódott, mire a közelből odarohant oroszok a szó szoros értelmében széttiporták. Edit néni egyik reggel tanúja volt annak, hogy három orosz örült vágatásban ment a városban egy kétlovas szekéren; utánuk tisztos távolságban magyarok szaladtak... és egy kerékpáros rendőr, aki azonban óvakodott attól, hogy a szekeret utolérje. Kitűnt, hogy az oroszok egyszerűen lezavarták a magyarokat szekerükről és elhajtottak vele. Az egyik főkommunista elvtárs remetekertvárosi villáját a napokban, amíg ő a városban járt közügyeket intézni, tökéletesen puccba tették, az egyik szoba parkett-

ján tüzet raktak... A legjelesebb azonban mindenesetre az, hogy Grigorjev, orosz követségi tanácsos leányfalúi villáját is úgy kifosztották, hogy egy szék sem maradt benne. Így aztán nem csoda, ha a szerelem a magyarok és oroszok közt nem nagy. Az újságok írhatnak, amit akarnak: a nép nem lelkesedik a felszabadítókért.

Augusztus 20. ...Itthon van a Szentjobb. A Magyarországon működő amerikai misszió tagjai hozták haza Salzburgból... El sem képzelhető az az öröm, amelyet... váratlan megérkezése... keltett... Szent István napján futótűzként terjedt el a városban a hír, délután pedig 120 000-es tömeg köszöntötte. ...

Augusztus 22. ...Truman beszédét, amelyben Magyarországról is megemlékezett, mint olyan országról, amelyik egyik nagyhatalom érdekkörébe sem fog tartozni, hanem független állam lesz, a magyar lapok nem közölték le. ...

Szeptember 23. ...Ez a gyönyörűséges magyar demokrácia! Ezen persze senki sem csodálkozik, legfeljebb a belügyminiszter úr, aki ezt az aljas bandát rendőrség címen ránk szabadította. Mi már régen tudjuk, hogy derék kommunistáink tekintélyes része egy évvel ezelőtt még nyilas volt és hogy a háborús bűnösök és reakciók kinczoinak egy része az SS pribékektől tanulta mesterségét. ...

Szeptember 27 – október 25. A Kis Újság szeptember 27., 29., 30., október 19., 20. és 25. számai újabb olvasmányokkal szolgálnak Erdei belügyminiszternek derék rendőrségéről és a magyar demokráciáról.

November 4. ...A szavazatok megkezdése pillanatában Vass Zoltán polgármester elvtárs minimálisan 70%-os győzelemre számított, és az eredmény csúfos bukás lett 44 %-kal [az MKP 16,95%-ot kapott – a szerk.] annak ellenére, hogy Budapest lakossága többrendbeli vaskos csalásokról tud, amelyeket a munkáslista javára követtek el. Az elvtársak hápogtak. Hirtelenében nem tudták, kit okoljanak vereségükért. Először a nőkbe kötöttek bele, de aztán rájöttek, hogy ez nem jó; a nőkre még szükségük lehet az országos választásokon. Harmadnapra kitalálták a reakciót, minden múlt, jelen és jövő bajunk forrását...

Bevin munkáspárti angol külügyminiszterről is megállapította már a Ludas Matyi, hogy reakciós; ő se bújt szégyenletében a föld alá, hanem vígan külügyminiszterkedik tovább...

Az elvtársak egyébként, úgy látszik, még nem vették észre, hogy a reakciót csak keleten emlegetik. Nyugaton nem ismerik ezt a fogalmat. Angliában is van konzervatív párt, amely nem egyszer szembekerül a kormánnyal, de ott senkinek se jut eszébe, hogy ezt a pártot reakciónak mondja. Csak nálunk reakciós mindenki, aki nem kommunista, vagy legalább is szociáldemokrata. A legcsodálatosabb pedig mindenesetre az,

hogy nálunk a demokrácia nagyobb dicsőségére nem a kisebbség a reakciós, hanem a többség.”¹³

4. A fegyverszüneti viszonyok

A szűkebb értelemben vett „katonai” szakasz 1945. április elejéig-közepéig – a harci cselekmények lezárulásáig – tartott. Nem zárult le tehát a fegyverszünettel sem (1945. január 20.), sőt tágabb értelemben változó súlyú konfliktust képező tényezőként a következő években is a *megszállás* – békeszerződés (1947) utáni – *változatlanságával* élt tovább. Mindazonáltal a szűkebb értelemben vett katonai állapotokból a fegyverszünet vitte át az országot az egyoldalúságoknak valaminő szabályozottságába, némileg követhető egymásutániságába. Mind katonai, mind jogelvi szempontból volt tehát bizonyos szerepe a fegyverszüneti aktusnak, noha az – mint eredetileg tervbe vették – a „feltétel nélküli kapituláció” rituáléja szerint zajlott le.

Az eredeti dokumentum fogalmazása szerint: „Az Ideiglenes Nemzeti Kormány az Ideiglenes Nemzetgyűlés által 1944. december hó 21. és 22. napján adott felhatalmazás alapján a Szocialista Szovjet Köztársaságok, az Egyesült Brit Királyság és az Észak-Amerikai Egyesült Államok kormányaival Moszkvában 1945. évi január hó 20. napján” fegyverszüneti szerződést kötött. Ennek megfelelően a kormány elismerte, hogy a háborút elvesztette. „Magyarország Ideiglenes Nemzeti Kormánya – beismerve azt a tényt, hogy Magyarország a Szövetséges Szocialista Szovjet Köztársaságok, az Egyesült Királyság, az Amerikai Egyesült Államok és a többi Egyesült Nemzet ellen viselt háborút elvesztette – elfogadja a fent említett Három Hatalom Kormányainak fegyverszüneti feltételeit, amelyeket azok mind a maguk, mind a Magyarországgal háborús viszonyban levő Egyesült Nemzetek nevében kötöttek.”¹⁴ „Magyarország megszüntette a

¹³ Grósz József kalocsai érsek naplója 1944-1946, Bp., 1995. Szent István Társulat, 35-262. Sajtó alá rendezte: Török József (Szövegűen idézzük.) Az érsek által 1945. február 4-én jelzett „hűbériség”-hez: Magyarországon valóban nem alakult ki sem feudum, sem feudalizmus. E fogalmat a nyugati publicisztika hatására azonban esetenként használták. Mivel a francia publicisztikából Marx is átvette, a feudalizmus fogalmát a marxista nomenklatúra részeként különösen a második világháború után mintegy hivatalosan alkalmazták (jóllehet változatlanul senkinek nem sikerült bebizonyítani a „feudalizmus” létezését Magyarországon).

¹⁴ Magyar Közlöny, 1945. március 17. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 525/1945. ME. sz. rendelete. 1. §.

Szovjetunió és a többi Egyesült Nemzet – közte a Csehszlovákia¹⁵ – ellen viselt háborút.” „Németországgal fennállott minden viszonyát megszakította”, és „hadat üzent” neki.

Ugyancsak „kötelezi magát olyan mérvű szárazföldi, tengeri és légierő fenntartására, és rendelkezésre bocsátására, amilyent a Szövetséges (Szovjet) Főparancsnokság a fővezetése alatt álló szolgálatra megállapíthat.”

A „Németország elleni hadműveletek beszüntetésével” fegyveres erőit leszereli, illetve a Szövetséges Ellenőrző Bizottság¹⁶ „felügyelete alatt” békeállományba helyezi. Kötelezi magát, hogy „visszavonja az összes magyar csapatokat és hivatalnokokat... az 1937. december 31-én fennállott [azaz trianoni – a szerk.] határai mögé”;¹⁷ „hatályon kívül helyez minden törvényhozási és közigazgatási intézkedést, amely csehszlovák, jugoszláv és román területek Magyarországhoz való csatolására, vagy bekebelezésére vonatkozik”. Biztosítja „a szovjet csapatok és más szövetséges csapatok számára a szabad mozgási lehetőséget magyar területen bármilyen irányban”, a csapatszállításokat pedig „minden rendelkezésre álló közlekedési eszközzel, a saját költségére fogja elősegíteni, szárazon, vízen és levegőben”. (A szerződés függelékében előírta: „A Magyar Kormány és Főparancsnokság a fegyverszünet idején a Szövetséges (Szovjet) Főparancsnokság rendelkezésére bocsátja annak belátása szerint való felhasználás céljából mindazokat a magyar katonai, légi és folyami katonai berendezéseket és építményeket, kikötőket, kaszárnyákat, raktárakat, repülőtereket, melyekre katonai szempontból szüksége lehet. Mindezeket felhasználás céljából üzemképes állapotban és megfelelő személyzettel bocsátja rendelkezésre.”)

Haladéktalanul szabadon bocsátja a hadifoglyokat: „saját költségére elegendő élelemmel, ruházattal, orvosi segítséggel, gyógy- és egészségügyi eszközökkel látja el az összes szövetséges hadifoglyokat, internáltakat, áttelepített és menekült személyeket, köztük Csehszlovákia és Jugoszlávai polgárait is. Szállítási eszközökről gondoskodik, hogy a személyek bármelyike visszatérhessen országába.” Minden szükséges intézkedést megtesz annak

¹⁵ A müncheni egyezményt aláíró nagyhatalmak – Egyesült Királyság, Franciaország, Németország, Olaszország – döntése értelmében 1939. március 15-től az első világháború után kreált Csehszlovákia megszünt létezni. Így Magyarország „Csehszlovákia ellen” háborúba soha nem lépett (hacsak a „prágai tavasz” idején nyújtott „internacionalista segítséget” – Prága 1968. évi szovjet megszállásában való dicstelen közreműködést – nem tekintjük annak). Az idézetek más vonatkozásban is a szöveg – a legnagyobb jóindulattal szólva is – igen nagy fokú hevenyészettségre utalnak.

¹⁶ A továbbiakban: SZEB.

¹⁷ Az első bécsi döntés (1938. november 2.) által Magyarországnak visszaitélt 11 927 km² országrészt 1 041 401 fő népességgel, a kárpátaljai részt: 12 061 km² 674 923 fővel, a második bécsi döntés (1940. augusztus 30.) által érintett 43 104 km² területet 2 577 260 fővel, ill. délvidéki részeket 1941-ben: 11 475 km², 1 030 027 fővel.

biztosítására, hogy „a magyar területre áttelepített összes személyek vagy menekültek¹⁸ – ideértve a zsidókat és a hontalanokat is – *legalább olyan fokú védelemben és biztonságban részesüljenek, mint saját polgárai*”.

Kötelezi magát, hogy a SZEB által megállapított határidőre „teljes épségben visszaszolgáltatja a Szovjetunióknak, valamint Csehszlovákiának és Jugoszláviának, úgyszintén az összes Egyesült Nemzeteknek mindazokat az értékeket és anyagokat, melyek állami, társadalmi és szövetkezeti szervezetek, vállalatok, intézmények vagy egyes polgárok tulajdonát képezik, mint gyárak és üzemek felszerelését, mozdonyokat, vasúti kocsikat, traktorokat, gépkocsikat, történelmi emlékeket, múzeumi értékeket és minden egyéb vagyontárgyat, amit a háború folyamán az Egyesült Nemzetek területéről Magyarország területére elszállítottak.” Intézkedtek a katonai célú német eszközök (hadianyag, flotta) *hadizsákmányként* való igénybevételéről, úgyszintén a „szövetséges” országok és azok érdekkörébe tartozó személyek vagyonvédelméről és maradéktalan érték-megőrzés Magyarországra való teljes [teljesen képtelen – a szerk.] áthárításáról.¹⁹ Külön kikötötték: „A magyarországi és külföldi vizeken található magyar kereskedelmi hajók a Szövetséges (Szovjet) Főparancsnokság hadműveleti ellenőrzése alatt fognak állni, a Szövetségesek közös érdekében való felhasználás céljából.” Úgyszintén: „A Magyar Kormány köteles magyar valutában időszakonként pénzbeli kifizetéseket teljesíteni és olyan árúkat (üzemanyagot, élelmiszert stb.), eszközöket és szolgáltatásokat rendelkezésre bocsátani, amelyekre a Szövetséges (Szovjet) Főparancsnokságnak funkciói teljesítésére, valamint a Szövetséges államok ama misszióinak és képviselteinek, melyek a Szövetséges Ellenőrző Bizottsággal kapcsolatban állnak – szükségük lehet.”

Mindemellett a kormánynak biztosítania kell „az ipari és szállítási vállalatok, a posta, távíró, távbeszélő és rádió, az erőművek, a közüzemi vállalatok és be rendezések, az üzemanyag- és egyéb anyagraktárak használatát és irányítását azoknak az utasításoknak megfelelően, melyeket a fegyverszünet tartalma alatt a Szövetséges (Szovjet) Főparancsnokság vagy a Szövetséges Ellenőrző Bizottság ad ki”.²⁰

¹⁸ A dokumentum nyelvi slamposágai eredetiek.

¹⁹ „A Magyar Kormány teljes anyagi felelősséget vállal minden kárért vagy megrongálódásért, amely a fentebb [a fegyverszüneti szerződésben] felsorolt vagyontárgyakat a Szövetséges (Szovjet) Főparancsnokság részére történő átadásuk időpontjáig éri.”

²⁰ Függelékként csatolták ehhez hozzá: „A Magyar Kormány kivonja a forgalomból és beváltja a Szövetséges (Szovjet) Főparancsnokság által megállapított időben és feltételek mellett azokat a bankjegyeket, melyeket a Szövetséges (Szovjet) Főparancsnokság magyar területen forgalomba hozott, s azt a forgalomból kivont valutát ellenszolgáltatás nélkül átadja a Szövetséges (Szovjet) Főparancsnokságnak. A Magyar Kormány a Szövetséges (Szovjet) Főparancsnokság vagy a Szövetséges Ellenőrző Bizottság bejegyzése nélkül nem engedi meg a külföldi vagy belföldi magyar követelések és javak átadását idegen államoknak vagy idegen állampolgároknak.”

A fegyverszüneti formalitások az ország képességei feletti maradéktalan katonai-külhatalmi rendelkezést fogalmazták meg, szokott vagy a szokottnál is némileg nagyobb cinizmussal és slendriánsággal. Oly annyira, hogy az eddigiekhez képest szinte már alig mondanak újat a „jóvátételről” szóló passzusok,²¹ vagy a „háborús bűncselekmények”²² megtorlására, az „Egyesült Nemzetekkel szemben ellenséges propagandát” folytató „szervezetek” feloszlására,²³ cenzúrára,²⁴ a közigazgatás visszaállítására,²⁵ a SZEB-re²⁶ és egyebekre vonatkozó külön határozmányok.

²¹ A szűkebb értelemben vett jóvátételi kérdést a fegyverszüneti szerződés 12. és 13. pontja érinti a következőképp: „12. Azokat a károkat, melyeket Magyarország a Szovjetunióknak, Csehszlovákiának és Jugoszláviának okozott hadműveleteivel és az országok területének megszállásával, Magyarország megtéríti a Szovjetunióknak, Csehszlovákiának és Jugoszláviának. Emellett, tekintetbe véve, hogy Magyarország nemcsak megszüntette a háborút az Egyesült Nemzetek ellen, hanem hadat is üzent Németországnak, a felek abban állapodnak meg, hogy Magyarország az okozott károkat nem teljes egészében, hanem csak részben téríti meg. Ez a kártérítés 300 millió amerikai dollárban állapítatik meg, hajókban, gabonában, jóságban stb. A kártérítés összegéből 200 millió amerikai dollár a Szovjetuniót illeti meg, a Csehszlovákiának és Jugoszláviának járó kártérítés összege pedig 100 millió amerikai dollár. Magyarország megtéríti a károkat és veszteségeket, melyeket a háború más szövetséges államoknak és azok polgárainak okozott. A kártérítés mértéke később nyermegállapítást.” 13. pont: „Magyarország Kormánya kötelezi magát, hogy magyar területen a háború előtti helyzetnek megfelelően állítja vissza az Egyesült Nemzetek és azok polgárainak összes törvényes jogait és érdekeltségeit, és teljes épségben visszaszolgáltatja azok tulajdonait.” Az egyezmény szövegére, ill. nyolcvanas évek végi értékelésére l. Korom Mihály: A magyar fegyverszünet 1945, Bp., 1987. Kossuth K.

²² „Magyarország közre fog működni a háborús bűncselekményekkel vádolt személyek letartóztatásában, bíróság elé állításában és az érdekelt kormányoknak való kiszolgáltatásában.”

²³ „Magyarország kormánya kötelezi magát, hogy haladéktalanul feloszlítja a magyar területen lévő összes Hitler-barát vagy más fasiszta politikai, katonai és katonai jellegű szervezeteket, valamint az egyéb olyan szervezeteket, amelyek az Egyesült Nemzetekkel szemben ellenséges propagandát folytatnak, és a jövőben sem tűri meg ilyen szervezetek fennállását.”

²⁴ „Időszaki vagy nem időszaki irodalmi termékek kiadása, behozatala és terjesztése Magyarországon, színelőadások rendezése, mozgóképek bemutatása, a rádióállomások, a posta, a távíró, a távbeszélő működése a Szövetséges (Szovjet) Főparancsnoksággal való megegyezés alapján történik.”

²⁵ „A magyar polgári közigazgatás visszaállíttatik Magyarországnak mindazon területén, amely az arcvonaltól nem kevesebb mint 50–100 kilométerre (a terepviszonyoktól függően) fekszik, emellett a magyar közigazgatási szervek kötelezik magukat, hogy a béke és közbiztonság helyreállítása érdekében végrehajtják a Szövetséges (Szovjet) Főparancsnokság vagy a Szövetséges Ellenőrző Bizottság utasításait és rendeleteit, amelyeket ezek a jelen fegyverszüneti feltételek végrehajtása céljából adnak ki.”

²⁶ „A fegyverszünet egész időtartamára Szövetséges Ellenőrző Bizottságot létesítenek Magyarországon, amely a Szövetséges (Szovjet) Főparancsnokság képviselőjének elnöksége alatt és az Egyesült Királyság és az Egyesült Államok képviselőinek

Ezek közül csupán a SZEB-re vonatkozó néhány fontosabb tény és összefüggés külön érintése tartozik ide. A szovjet vezetés alatt álló ellenőrző bizottságnak ugyanis – mint részben ismert, részben látni fogjuk – megkülönböztetetten fontos szerepe volt Magyarország háború utáni történetében, a demokratikus intézmények működésének egyoldalú korlátozásában, nem utolsósorban pedig a kommunisták hatalmi előretörésének elősegítésében.

5. A SZEB (a Szövetséges Ellenőrző Bizottság)²⁷

A szövetségesek a magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottságot nagyjából olaszországi (angolszász) katonai felügyeletük keleti, vagyis szovjet változataként működtették a megszállás viszonyai között, itt – az eredeti hadműveleti helyzetnek megfelelően – szovjet vezetéssel.

A SZEB tulajdonképpen *országos* felügyeleti szerv volt, *ellenőrző szolgálattal, hírszerző és igazgató apparátussal, központi, kerületi, megyei, városi, üzemi stb. hálózattal, legfőképpen pedig a szuverenitásnak (vagy akár csak egyszerű önállásnak) mindazon rekvizitumaival, amelyek a magyar törvényhozó és végrehajtó (vagy vállalati) szervek kompetenciájából teljességgel hiányoztak.* A Magyarországra kreált SZEB elvileg nagykoalíciós (angolszász-szovjet) szerv volt, s így is járt el, de általában jellegzetesen orosz érdekeket érvényesített, ideértve az itthoni kommunista akciók egyoldalú támogatását is.²⁸

részvételével szabályozni és ellenőrizni fogja a fegyverszüneti feltételek végrehajtását. A Szövetséges Ellenőrző Bizottság a fegyverszünet hatályba lépésétől a Németország ellen folytatott hadműveletek befejezéséig terjedő időben, a Szövetséges (Szovjet) Főparancsnokság fővezetése alatt fog állani.” Függeléként: „A Magyar Kormány és annak szervei kötelesek a Szövetséges Ellenőrző Bizottság minden, a fegyverszüneti egyezményből következő utasítását teljesíteni. A Szövetséges Ellenőrző Bizottság külön szerveket vagy osztályokat létesít, és feladatuknak megfelelő különböző funkciók teljesítésével bizza meg azokat. Ezenkívül a Szövetséges Ellenőrző Bizottság tisztjeit Magyarország különböző részeire is kirendelheti.”

²⁷ A Szövetséges Ellenőrző Bizottság ténykedéséről legújabbban külön monográfia született, Földesi Margit: A Szövetséges Ellenőrző Bizottság Magyarországon (Visszaemlékezések, diplomáciai jelentések tükrében 1945-1947) Bp., 1995. IKVA. Külön kell utalnunk Korom Mihály közkezen forgó munkáira, közülük is külön említett tanulmányára, melyekben először körvonalazta a háború utáni felügyeleti rendszert, benne a SZEB szerepét. Eredményeiből ezúttal mi természetesen csak a témánk szempontjából legfontosabbakat hasznosíthatjuk.

²⁸ Volt tehát igazság abban, amikor Nagy Ferenc miniszterelnök úgy jellemezte a Szövetséges Ellenőrző Bizottságot, mint „egészen egyoldalú szovjet intézmény”-t, amiben „a másik két nagyhatalom [ú. az amerikai és az angol] részvétele sokszor csak arra [volt] való, hogy a Szovjet erőszakoskodásait fedezze, és a világ közvéleménye előtt elterelje a gyanút, valamint a felelősséget egyoldalú intézkedéseiről”.

A katonai műveletekkel egyidejűleg, szokott módon, rölapok és hirdetések óceánja tudatta: „A Vörös Hadsereg nem mint hódító jön hozzátok, hanem mint olyan hadsereg, amely a német elnyomók igája alól szabadít meg benneteket.”

Ezt írta elő ugyanis a Szovjetunió Állami Honvédelmi Bizottságának – később, más összefüggésben még említendő, mert sok tekintetben meghatározó szerepkörű – 1944. október 27-én kelt határozata, amely tartalmazta egyrészt a lakosság kezelésére, másrészt a katonai, illetve fegyverszüneti helyzetre vonatkozó hatalmi-uralkodó utasításokat.

Ennek alapján a 2. Ukrán Front (mint általában az éppen aktuális, helyi, megszálló katonai igazgatás) feladatul kapta, hogy hozza a megszállt területek lakosságának tudomására: a szovjet csapatok bevonulását *kizárólag* a katonai helyzet tette szükségessé, s hogy a Vörös Hadsereg *nem hódítóként*, hanem felszabadítóként lépett az ország területére, ahol a megszálló hitlerista csapatokat kívánja szétverni és a magyar népet szabaddá tenni. Ugyanez az utasítás hatalmazta fel a megszálló csapatok parancsnokságát a *polgári közigazgatás* helyreállítására, illetve ellenőrzésére.

Ennek megfelelően a szovjet hatóságok nem szerveztek külön katonai adminisztrációt a mindennapi – polgári – élet igazgatására, s ugyancsak nem engedték, hogy a régít „új” igazgatási szervek (pl. az „őszirózsás forradalom utáni – teljesen vörös, azaz: – „tizenkilences” tanácsok) váltsák fel, minthogy ezek változatlan népszerűtlensége nagyobb gondot és hátrányt jelentett volna katonai szempontból, mint a részlegesen ugyan megrokkant, de évtizedes rutinnal és megfelelő közéleti elfogadottsággal, megszokottsággal rendelkező régi közigazgatás helyreállítása, újraélesztése, mindezekelőtt pedig felügyelete.

A megszálló katonai parancsnok(ság)ok arra kaptak tehát utasítást, hogy (a közvetlen hadműveletinek tekintett területek kivételével) eredeti állapotában hagyják meg (vagy állítsák helyre) a háború előtti és alatti közigazgatási szervezetet, vele együtt a régi gazdasági és politikai rendet. Külön hangsúlyozták: „Nem célunk megdönteni a magyar rendet és helyette bevezetni a szovjet rendet.”

De azért – biztos, ami biztos – *minden megyeszékhelyre, önkormányzati jogú városba és nagyközségbe szovjet katonai parancsnokokat, „kommandánsokat”* neveztek ki, akik teljes mértékben a helyi hatalom letéteményesei lettek: gyakorlatilag élet- és halál urai, akiknek utasításait a polgári szervek végső soron fenntartás nélkül voltak kötelesek végrehajtani.

Hatalmukban állt a helyi szervek, szervezetek, intézmények, ipari, kereskedelmi vállalatok élére vezetőket kinevezni, ha azok elmenekültek, vagy ha azok a „parancsnok vagy tanácsadói” követelményeinek nem tettek eleget (vagyis bármikor, amikor bármely posztra ki akartak nevezni valakit).

Nem szüntek meg hangoztatni, hogy a »polgári magántulajdon érintetlen marad«. De az ÁHB – kissé dodonai – rendelkezése azt is mindjárt nyilvánvalóvá tette, hogy a polgárok és a magántársaságok vagyona, magántulajdona a szovjet katonai hatóságok „oltalma alatt” áll.

A katonaság és a lakosság közötti ütközések mérséklése érdekében (nem kismértékben természetesen a politikai látszatok kedvéért) minden egyes illetékes katonai parancsnok(ság) kötelességévé tették, hogy minden hozzá- és alárendelt községet, közösséget, intézményt, vállalatot, közérdekű szervezetet szólítson fel korábbi munkájának, illetve tevékenységének, életének folytatására; minthogy a polgári élet zavartalansága egyben – hadi időkben – a „hadtáp” zavartalanságának is elemi feltétele szokott lenni. A szólamok s az intézkedések mögött nagyfokú céltudatosság érvényesült. Gyakorlatilag e szerint helyezték katonai felügyelet alá az ország gazdaságának és népének egészét. Mindenütt jelen voltak, ahol azt jónak látták, vagy ahol – akár útítársak révén – érvényesít(h)ették akaratukat. Kirendeltségük volt minden általuk fontosnak ítélt közigazgatási egységben, intézményben, vállalatban, üzemben, gazdaságban.

A SZEZB kezdettől országos szervezet kiépítésére törekedett, s meg is valószínűsítette ezt. Csupán szovjet részlege 700–800 főből állt – egy-másfél milliós megszálló hadsereg mellett hétszer-nyolcszor annyiból, amivel a háború utáni csonkaterületeket jószerint maradéktalanul igazgatni lehetett. (Még az időközben győztesek sorába vett Csehszlovákiának a SZEZB részlege is 90 főre rúgott.) Hatóköre azonban nem saját százain, hanem a vele együttműködésre kész (vagy kényszerített) ezreken, önérdékű és öncélú tízezeren nyugodott: nemcsak kollaboránsokon, hanem bosszút állni törekvők, vagy pusztán haszonlesők tömegén. Mindez mindezen túl is igen nagy különadót jelentett.

Az egykor meglehetősen „balra” húzó Kovács Imre később így summázta a SZEZB-re vonatkozó impresszióit (nagy általánosságban): „az oroszok nem fizették meg... élvezeti és szórakozási költségeiket: azt megszerezték, ahogy tudták. Az angolok és amerikaiak gátlástalanul, kritikátlanul, szemérmetlenül, még a virágszámlákat is becsatolták hosszú listákhoz; azoknak a virágcsokrokhoz az árát, melyet a helyrehozott legjobb üzletekben rendeltek meg magyar barátnőiknek. A kommunisták értettek az ilyen ügyek szellőztetéséhez; ellenszenvet igyekeztek kelteni az angolokkal, főleg az amerikaiakkal szemben.”

Dobi István – stílszerűen – kicsit másként: „..., a katonai ellenőrző bizottság magas rangú nyugati urainak nincs más gondjuk, minthogy nőket, finom szállást, bőséges ellátást, drága italokat kapjanak, minden számlát a magyar állam fizet, legmocskosabb nőügyeik költségeit is elszámolják ennek a szerencsétlen és kifosztott országnak a terhére.”

Nagy Ferenc egykori miniszterelnök: „..., minden városban a legszebb palotákat kellett berendezni az Ellenőrző Bizottság szovjet kiküldötteinek”.

Budapesten volt a legnagyobb gond a SZEZB misszióinak ellátása. Itt a SZEZB részére villákon és lakásokon túl klubokat, kaszinókat, autójavító üzemeket is fenn kellett tartani. Csak a SZEZB igényeit kielégítő hivatal – a Szövetséges Ellenőrző Bizottság Magyar Gazdasági Hivatala²⁹ – 51 főt foglalkoztatott mint a SZEZB-tagok rendelkezésére bocsátott épület (felügyelőkn, fűtőkön, háztartási személyzetten s egyebeken kívül). A Hivatal 1945-ben a megalakulását követő 8 hónap alatt mintegy 150 házat, épületet, szállodát, laktanyát, lakásokat tataroztatott, épített újjá 618 millió P. értékben. Ezen kívül kb. 2000 szobát rendezett be kerekén 600 millió P.-ért, 1600 főt élelmezett napi átlagban 487 millió P. ellenében, míg az egyes misszióknak kiadott érték 346 millió P. volt. „Ehhez járult – mint Vas Zoltánnak jelentették – a fűtés, világítás, mosatás, a szükséges személyzet rendelkezésre bocsátása és fizetése, valamint luxusigénye (virágköltségek, autók, lótarás, klubok, nyaraló-villák, golf- és teniszpálya stb.) kielégítése.”

A SZEZB-igények teljesítésére az említett „Hivatal” 1945. április 1-től december 12-ig 14 és fél milliárd P-t költött. 1946. február 13-ig 56 milliárd pengőt utaltak ki erre a célra, ami – az akkori jelentés szerint – közel 1,2 millió dollárnak felelt meg.³⁰

Ugyanitt olvashatjuk: „..., Volt olyan hónap, amikor az Ellenőrző Bizottság mellé rendelt csehszlovák delegáció tízezer üveg szeszesített igényelt a különböző élelmiszer cikkek mellett. Mivel a csehszlovák küldöttség ekkor kb. 90 emberből állott, ez azt jelentette, hogy minden embernek el kellett fogyasztania havonta száznegyven-százötven üveg szeszesített.”...

Végül a helyzet teljesen kaotikussá vált. Aztán „megegyezés” történt, hogy egyrészt „ezen túl pénzben jelölik meg az egyes missziók szükségletét”, másrészt, ezzel összefüggésben (Nagy Ferenc szerint): „Ezután külön üzleteket állítottunk föl abból a célból, hogy ezekben az üzletekben vásárolhassák be szükségleteiket a Szövetséges Ellenőrző Bizottság tagjai a kiutalt magyar pénzzel.”

Egy 1947. október 8-án készített kimutatás szerint a SZEZB forint-számlái (kifizetések, megrendelések) a stabilizáció (1946. aug. 1.) és 1947. július 31. között megközelítették a 66 millió forintot. Természetesen a korábban teljesített pengő-kifizetéseken kívül.

Mindezeket túl jelentkeztek a hadsereg-ellátás terhei és kárai. Hadizsákmányként az elérhető összes hadianyag, élelmiszer, ruházati s egyéb raktár-

²⁹ A Hivatal nevét 1946. április 15-étől megváltoztatták: a Jótételező Hivatal SZEZB Gazdasági Főosztályaként szerepelt ezután. (Egyidejűleg a Szabadság tér 15. sz. alól átköltöztették a Rumbach Sebestyén u. 12.-be.)

³⁰ 1946. február 13-án egy dollár 48568,95 pengővel volt egyenlő, egy pengő pedig 0,0000205 dollárnak felelt meg.

készletek, közraktárak³¹ és tartalékok lefoglalása, úgyszintén a bankok, pénzügyintézetek értékeinek, mezőgazdasági üzemek készletei jelentős részének „igénybevétele”. Azon nyomban kézbe vették a katonailag egyáltalán hasznosítható egész infrastruktúrát, közlekedési fővonalakat, járműveket, hírközlő berendezéseket és a katonai célra hasznosítható összes üzemet.

Egy ideig (a katonai műveletek után is) két ukrán front katonáit kellett élelmezni s utánpótlással (fegyverrel, lőszerrel) ellátni. Ez csupán 1945 második felében közel 85 milliárd pengőbe került az országnak (hivatalosan). Ugyancsak töredékes adatok más oldalról érzékeltetik a teher nagyságát. Többek között csak 1945 második negyedévében 9.400 tonna friss húst, 10 tonna leölt baromfit, 1.300 tonna tejet, 540 tonna vaját, 48.000 tonna friss főzeléket, 2.000 tonna cukrot, 1.050 tonna dohányt stb. kellett a Vörös Hadsereg rendelkezésére bocsátani. Az 1946/1947. gazdasági évben a Vörös Hadsereg ellátásának költségei kerekén 373 millió forintba rúgtak.

Nem kevésbé voltak messzehatóak a politikai intervenciónak azok a formái és következményei, melyeket a szovjet-orosz vezetés a SZEB révén, a SZEB szovjet elnökei s más tisztségviselőin keresztül azon a címen érvényesített, hogy erre a „Fegyverszüneti szerződés” felhatalmazta.

Az érintkezési viszony és mód kezdettől olyként alakult, amint azt Kiss Sándor visszaemlékezéseiben közreadta, vagyis ilyenképpen: Vorosilov magához kérte Miklós Béla miniszterelnököt, s „átadta neki a Vörös Hadsereg listáját arról, hogy Magyarország a fegyverszüneti szerződésben előírt kötelezettségének megfelelően adjon át bizonyos mennyiségű húst, zsírt, lisztet, olajat, cukrot, krumplit és más élelmiszert. Megparancsolta, hogy három napon belül a kormány szállítsa le a kívánt élelmiszer mennyiséget. Amikor Miklós Béla válaszul közölte, hogy a kormány kezén lévő összes élelmiszer sem teszi ki a követelt mennyiség egyharmadát sem, Vorosilov kijelentette: sajnálja, az nem rájuk tartozik. Ha a magyar kormány nem teljesíti kötelezettségeit, a Vörös Hadsereg kénytelen maga gondoskodni az ellátásáról, és lefoglal minden készletet. Ettől csak abban az esetben áll el, ha a »demokratikus kormány megalakul«. A Szovjetunió csak olyan kormányban bíz, amelynek a belügyminisztere kommunista...” (előtte a pártok már megállapodtak, hogy a Kiszgadzáké lesz a belügy...) – így lett tehát a belügyi tárca a kommunistáké.³²

Vas Zoltán szerint Tildy Zoltán azért lett az 1945. évi választások után miniszterelnök a nálánál alkalmasabb Nagy Ferenc helyett, mert az oroszok őt támogatták, a Tildynél egyértelműbben s határozottabban nyugati orientációt

³¹ Az Ideiglenes Nemzeti Kormány egy jegyzéke szerint 1945. július 31-én az ország közraktárainak és tárházainak 95%-a még mindig a Vörös Hadsereg kezén volt.

³² Kiss Sándor: A magyar demokráciáért, h. n., 1983. A Magyar Öregdiák Szövetség Bessenyei György Kör kiad., 48–79.

képviselő Nagy Ferencsel szemben. Más esetben az MKP Tildy Zoltán útján hozta a kiszgadzapárt tudomására, hogy nem vesz részt olyan kormányban, amelyben a miniszteri tárcák több mint fele a kiszgadzapárté lesz. Vorosilov is kifejezésre juttatta: „tisztá kiszgadzapárti kormányt” a SZEB szovjet missziója semmiképpen sem támogatna. Ennek megfelelően állt össze az „első demokratikusan választott” kormány.³³

Hasonló volt a dolgok menete akkor is, amikor a kiszgadzák szövetkezeti minisztériumot akartak létesíteni a maguk vezetése alatt. Minthogy a kommunisták ezt ellenezték, Vorosilov magához kérte Nagy Ferenc miniszterelnököt, és tudtára adta: „A szövetkezeti minisztérium gondolatát el kell ejteni, és propagandaminisztériumot kell felállítani.” (Ez lett a Tájékoztatásügyi Minisztérium.)

A közvetlen belpolitikai életbe való rendszeres beavatkozással párhuzamosan már a szóbanforgó katonai szakaszban megindultak azok a megtorló, illetve berendezkedést szolgáló műveletek is, amelyek egyrészt az ellenséges (vagy ellenségesnek ítélt) elemek katonai, majd politikai rendészeti kikapcsolására, másrészt a katonai megszállási szükségletek, ellenőrzési és jóváátételei igények közvetlen kormányzati, illetve közigazgatási útra terelésére szolgáltak, s az ennek megfelelő kormányzati politika „elősegítésére” irányultak.

A katonairól a szokásos fegyverszüneti állapotba való átmenet az európai háború végétől, valójában 1945 nyarától bontakozott ki. A korábban szovjet katonai felügyelet alá sorolt üzemeket – részben az infrastruktúrát – fokozatosan a magyar kormány hatáskörébe engedték át. Közel egyidejűleg, mint látni fogjuk, befejeződött az előző időszakban szovjet támogatással létesített tisztogató „politikai rendészeti” apparátus országos kiépítésének első fázisa is. Egyfajta kettős hatalom érvényesült: egyrészt a kormányzati adminisztrációé, amely a polgári újjászervezés és a fegyverszüneti állapothoz való illesztés ügyét vitte, másrészt a politikai rendészeti tisztogató, megtorló, megfélemlítő funkciót egyaránt érvényesítő ún. kemény hatalmi magé, amely az illetékes szovjet szervekkel a legszorosabban együttműködve, döntően kommunista kézben összpontosult.

³³ Három tárcát a kommunistákkal szorosan együttműködő szociáldemokraták kaptak: iparügyi (Bán Antal), igazságügyi (Ries István), kereskedelemügyi (Rónai Sándor). A kommunisták a belügy mellé megszerezték a közlekedésit. Ez a háború után fontosság tekintetében vetekedett a belügyiével. (Aki a közlekedést, postát stb. ellenőrizte, az rajta tarthatta kezét a politika és a gazdaság útjában.) Propaganda célokból ugyancsak ők kapták a Népiéleti Minisztériumot; a parasztpárt a kultusztárcát (Keresztury Dezső). A kiszgadzáké lett végül az FM (Kovács Béla), a hadügy (Tombor Jenő), a külügy (a kommunistabarát, ill. általuk kiemelt Gyöngyösi János), az inflációs világrekordot döntő Pénzügyminisztérium (Gordon Ferenc), a (beszolgáltatásért, hadsereg-ellátásért is felelős) közellátási tárca (Báranyos Károly), úgyszintén az Újjáépítési Minisztérium (Antall József). Így alakult meg 1945. november 15-én az új kormány – parasztniszterelnök helyett – egy református pappal az élén.

A fegyverszüneti állapot egykorú körülményei közepette azonban mindkettő a Szövetséges (Szovjet) Ellenőrző Bizottság (SZEB) szovjet vezetésének messzeható felügyelete alatt állt.

A Szövetséges (Szovjet) Ellenőrző Bizottság rendszeres kérései, intenciói és kifejezett utasításai a gyakorlati gazdaságpolitika kialakításában, a nemzetközi kötelezettségek teljesítésében „nem tűrtek halasztást”; a helyreállítás során abszolút elsőbbséget élveztek a jóvátételi célú rekonstrukciók, közöttük is elsősorban a szovjet igényeknek termelő üzemek.

A helyreállításnak ez a módja súlyos következményekkel járt. Ez nyilvánult az infláció, a lakossági elvonás példátlan mértékében, a kötött gazdálkodás háborús időknél is szélesebb rendszere kiépítésében, a piaci viszonyok visszaszorításában, a struktúrapolitikában, a stabilizáció előrehozásában, a kialakított érték- és árviszonyokban, azok jellegében stb.

Az életviszonyok zuhanásszerű romlása az inflációs szakasz utolsó esztendejében (a bérből élők életszínvonala 50–55%-kal – egyes rétegeknél még nagyobb mértékben – esett vissza), a kiélezett választási küzdelmek, majd a „többségi párt” felszeletelését szolgáló hatalmi és politikai műveletek a polgárháborúnak – először, de nem utoljára a háború utáni drámában – olyan veszélyérzetét keltették, amelyben tényszerűen volt érzékelhető, hogy végeredményben csak az egyik fél kezében van puska.

6. A „nemzeti egység” politikája

A szovjet, ennek megfelelően a „kommunista” politika kezdetben az ún. „nemzeti egység” politikáját szorgalmazta. Ennek közvetlen érvényesítését azonban számos körülmény nehezítette. A háborús összeomlás tényén túl ilyen politikai hátrányt képeztek az egyik oldalon azok a remények, a másik oldalon azok a féltelmek, hogy „a Kommunista Párt szovjetrendszer fog Magyarországon bevezetni, és ezért csak egy párt fog a jövőben működni”.

De a pártok és vezetők passzivitásának oka nemcsak a félelem volt, hanem „passzív ellenállás is azzal szemben, ami történt. Nem akartak felelősséget vállalni az új helyzetért” – olvashatjuk egy 1945 nyarán készült kommunista párti helyzetjellemezésben.

A passzivitás természetesen mind a katonai, mind a politikai tervek kivitelezését hátráltatta, s főleg – késleltetve – kockáztatta annak a nemzetközi politikai összefüggésekbe illesztett nagyarányú szervezőmunkának a sikerét, amely a Vörös Hadsereg frontvonala mögött a Szovjetunióból hazatért

pártvezetők – szervezetileg a KV említett „bürója” – irányításával az élet megindításaért, az országátállításaért folyt.³⁴

A kezdeti passzivitás tehát az elszigetelődés veszélyét is felidézte. Az élet és a hatalom újjászervezését célzó akciók így csak a „nemzeti összefogás” politikájának keretében számíthattak sikerre, s a kommunista párt ezt tudva vált a nemzeti összefogás politikájának kezdeményezőjévé.

„Szükség volt erre a politikára annak érdekében, hogy elszakítsuk az országot a németektől..., vagyis a nemzeti egység politikájának első kiindulópontja a nemzeti szabadságharc gondolata volt” – húzta alá Révai József 1945 novemberében, majd így folytatta: (később azonban „természetesen nem a szabadságharc gondolata volt többé az alapja... a nemzeti egységpolitikának, hanem... az újjáépítés.” Ez a politika „tette erőssé a pártot”, ez tette „tömegpárttá”. „Ha nem ezt a politikát folytatjuk, akkor kis szekta maradtunk volna – mondotta –, és elszigetelődtünk volna a demokratikus erőktől és a nemzet nagy többségétől.” Sem a belső, sem a külpolitikai „erőviszonyok nem engedték meg... más politikának a folytatását... Azt hiszem – egészítette ki az előbbieket –, a részletekre nem szükséges kitérni, az elvtársak tudják, hogy itt a szovjet-angolszás viszony hatásairól van szó a magyar politikára.”³⁵

Ugyancsak ő fogalmazta 1945 nyarán „Az ország felépítésének politikai feltételei” című előadásában: „...,a gyakran felmerülő kérdésre, hogy miért kell a többi pártokkal együtt tartanunk, első és legfontosabb érvünk: azért, mert nem győzzük egyedül. Nem győzzük külpolitikai és belpolitikai okokból. A munkásosztály nem győzi egyedül... De lényeges külpolitikai okok miatt sem végezhetjük egyedül a munkát. A Szovjetunió a szövetséges nemzetekkel az együttműködés politikáját folytatja. Ugyanakkor tehát mi nem csinálhatunk... ennek ellentmondó politikát. A kommunista nemzetköziség magával hozza azt, hogy a nemzetközi politikához igazodni kell, és pedig elsősorban igazodnunk kell a szovjet politikához.” Ugyanezzel összefüggőleg merült fel már 1945 februárjában az az alapprobléma is, miszerint: „Ha mi, kommunisták birtokon belül vagyunk, és döntő befolyással rendelkezünk... akkor egyáltalán nem kell nekünk arra törekednünk, amire az orosz munkásosztály törekedett egy negyedszázaddal ezelőtt, hogy szembeforduljunk a demokráciával...”

A dolgok velejárója volt, hogy a hadműveletek előrehaladásával, a háború kimenetelének növekvő nyilvánvalóságával a partnerek együttműködési készsége is nőttön nőtt. Felismerve az ajánlatban rejlő potenciális politikai

³⁴ Szakács Sándor: A koalíció felszámolása és a politikai intézményrendszer torzulásai (a továbbiakban: Szakács: A koalíció felszámolása), in: Válság és megújulás, Bp., 1982. Kossuth K., 240–241.

³⁵ Uo. 241–242.

lehetőségeket, részesedve a végrehajtó hatalomban: részesedtek „az új helyzetért” való felelősségvállalásban is.

Megtehették, mert harcoltak a „német fasizmus” ellen, már az illegalitás-ban, már a német megszállás alatt. Külön ösztönzést jelentett, hogy a felmerülő közös teendők vagy a helyzetből adódtak – fegyverszünet, ellenőrzött ideiglenesség, az Ideiglenes Nemzetgyűlés, koalíciós jellegű nemzeti kormány –, vagy legalábbis nem álltak távol pártpolitikai célkitűzéseiktől (magántulajdon, demokrácia, földreform, bizonyos tőkekorlátozás, népi politika stb.). Az érdekelteket egyezni segítették az elfogadott adottságok vagy olyan keretszerűen azonos, még feladatszerű programpontok és érvelések, mint a közös ellenséggel szembeni egység, a társadalmi igazságosság, a szövetkezeti társadalom, és olyan ismert jelszavak, szólások, mint „Ma a demokráciáért, holnap a szocializmusért!”, „A népi demokrácia sajátos út a szocializmushoz”, „út a szocializmushoz proletárdiktatúra és szovjetforma nélkül” stb.

Az együttműködési készség mindenütt megvolt, hiszen ez vált a megkívánt „nemzeti egység” feltételévé. Az egymás iránti kezdeti méltányosság is ezt tükrözte. Meg az óvatosság is, amely a valós helyzet feltárására s a lehetséges jövő alakítható feltételeire irányult. Mindenki tudta, hogy a kommunista párt az új helyzetben – részben taglétszámától függetlenül – a magyar belpolitikai életnek jelentős tényezője lesz. Nyilvánvaló volt, hogy a két munkáspárt rendszeres együttműködése, a „munkásegység” ugyancsak döntő jelentőségű történetképző faktorrá válhat. De az sem volt kétséges, hogy az akkori Magyarországon a társadalmi túlsúly – agrár-ipari, azaz iparosodó agrárországról lévén szó – a parasztság, főleg pedig egy lehetséges „parasztegység” oldalán állt. S e megfontolás, mint kiderült, bizonyos vonatkozásban nagyobb hatást gyakorolt (főleg válságos helyzetekben) a „munkásegységre”, mint az érte összefogó kommunista-szociáldemokrata affinitás.³⁶

Legkorábban a kommunista párt vette számba a társadalmi erők tervezett szervezéséből adódó lehetőségeket. A pártvezetés – amely a debreceni ideiglenesség idején Gerő Ernőből, Nagy Imreből, Révai Józsefből, Farkas Mihályből és Vas Zoltánból állt – kezdettől a kisgazdapártot érezte igazi riválisának. Ezért szorgalmazta, legelőször Erdei Ferencccel való megegyezés során a parasztpárt megalakítását.

Hasonló okokból akadályozták a kisgazda-szociáldemokrata együttműködést, mondván: „a Kisgazdapárt magához akarja vonni a Szociáldemokrata Pártot..., mert stratégiai elgondolása szerint így nem mi [ti. a kommunisták – a szerk.] fogjuk irányítani a nemzeti front politikáját”, hanem ők. Úgy vélték, egy szorosabb kisgazda-szociáldemokrata paraszt-munkás szö-

³⁶ Uo. 243.

vetség megghiúsulásával a „kisgazdapárt baloldali”, úgynevezett Tildy-szárnyát erősíthetik; biztosíthatják, hogy a nemzeti fronton belül „továbbra is a kommunista párt lesz a hangadó”.

A helyzetjellemzésben sok realitás volt, ami pedig belőle következett, az egyik feltételévé vált a hatalom,³⁷ legalább átmenetként alkalmat adó megosztására. Ez képezte a koalíciós hatalmi osztás/belpolitikai realitását. Annak a hatalomnak a létrejöttét, amely az ellenőrzött ideiglenesség viszonyai között egyfajta belépőjegyet is jelent(het)ett a jövő lehetséges politikai akcióira. A nagyhatalmak, mindenekelőtt a Szovjetunió által kreált koaléáló ideiglenesség olyan kivitelező, végrehajtó hatalmat vagy „központi” adminisztrációt képezett, amiben elvileg volt helye társadalmi együttműködésnek, különnemű partnernek: a paraszt-munkás vagy munkás-paraszt-társadalmi alap mellett más szövetségesnek, ide értve még a németellenes tőkét is. (Ez összefüggést még 1949 elejéről visszapillantva is így fogalmazták: „Programnyilatkozatunk szerint [az MDP programnyilatkozatáról van szó – a szerk.] az ország felszabadulásával, a nagybirtok és a nagytőke hatalmi rendszerének bukásával a munkáosztály, az egész parasztság, tehát a gazdagparasztság is, és a bűrzoáziának németellenes része került hatalomra.”)³⁸

7. „Proletárdiktatúrát csinálni, Elvtársak, nem lehet!”

A szovjet-német háború utolsó periódusában létrejött ideiglenes magyar kormányban a kommunisták – döntően a nemzetközi tényezők hatására – a koalíciós struktúra kialakításakor együttműködésre kényszerültek az újraélesztett (a SZEB által engedélyezett) pártokkal, sőt a volt magyar katonai, politikai vezetés nem kompromittálódott (ill. nem kompromittálnak ítélt) tagjaival is.

Ezen egyeztetési politika nemzetközi maximáit és közvetlen belpolitikai következményeit még Jalta előtt, 1945. február 8-án elvtársai számára a legfelsőbb vezetés megbízásából Révai József így formulázta: „A teheráni értekezleten a szocialista Szovjetunió a polgári Angliával és Amerikával hosszan tartó egyetértésre és szövetségre rendezkedett be. Ez a teheráni po-

³⁷ Uo.

³⁸ Uo.

litika meg kell, hogy szabja a mi politikánkat is. Nem tekinthetünk el a Szovjetunió-nemzetközi-politikájától, amikor Magyarországon, ezen a kis magyar földön meg akarjuk szabni a mi politikánkat. A kommunisták mindig nemzetközi politikát csináltak, és nemcsak a maguk kis hazai szemétdombjából indultak ki. Mi nemzetközi párt voltunk, amikor volt Kommunista Internacionálé, és ma is azok vagyunk, amikor nincs Kommunista Internacionálé. Mit jelent nemzetközi politikát folytatni? Ez elsősorban azt jelenti: támogatni a Szovjetunió nemzetközi politikáját. Ha mi most Magyarországon arra törekednénk, hogy proletárdiktatúrát csináljunk, akkor az nem nemzetközi, hanem szűk (nacionalista politika volna, akkor nem törődne a Szovjetunió nemzetközi politikájával, sőt közönséges provokáció volna, mert alkalmas volna arra, hogy ellentéteket provokáljon ki a Szovjetunió és szövetségesei, Anglia és Amerika között. A pártot opportunizmussal vádoló ún. 19-eseknek címezve még azt is hozzátette: „Proletárdiktatúrát csinálni, Elvtársak, nem lehet, ha a munkásosztály, a dolgozó nép többsége nem támogatja a kommunistákat.”³⁹

Vas Zoltán visszaemlékezése szerint a budapesti és debreceni pártvezetést egyesítő KV-ülésen (1945. február 23–24-én) Rákosi Mátyás némi képpen másként formulázott: „Meg kell értenie minden elvtársnak, hogy a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front politika, amit folytatunk, és amire sokan talán még a pártaktívákban is úgyszólván kétes érzelmekkel tekintenek, ez a marxizmus alkalmazása a jelenlegi viszonyokra. Ma ez a helyes vonal. Ezt viszi Sztálin elvtárs a Szovjetunióban és nemzetközi viszonylatban...”⁴⁰

Ismert, hogy a jaltai tanácskozáson elérendő siker érdekében „Sztálin... nem akart semmiféle konfliktust Churchilllel [nyugati szövetségeseivel – a szerk.] az egyéb felszabadított országok tekintetében”. Így 1945. január 30-án Moszkvából Rákosi e nagyon óvatos sztálini külpolitikai helyzetben és ennek tudatában érkezett haza. Ezt a politikát képviselte K. J. Vorosilov mint a SZEB elnöke, s „ezt ajánlotta Rákosi figyelmébe is”.⁴¹

A moszkvaiak „tudása” és „politikai vonala” a nemzeti összefogás vagy a „Nemzeti Függetlenségi Front politika” kérdésében erről a tőről fakadt.

A Magyar Nemzeti Függetlenségi Front programja is, amelynek eredeti szövegét Révai József és Gerő Ernő írta, maga is nemzetközi egyeztetés tárgyát képezte. Georgi Dimitrov juttatta el J. V. Sztálinnak és V. M. Molotovnak. Az 1944. decemberi moszkvai tanácsot, némi korrekcióval és körülte-

³⁹ Szakács Sándor: A fordulat éve és az ötvenes évek. Előadás az MTA II. Osztályának ülésén, 1989. május 4. (a továbbiakban: Szakács: A fordulat éve).

⁴⁰ Vas Zoltán: Akkori önmagunkról. Önéletírás II. Bp., 1982. Magvető K., 64.

⁴¹ Uo. 42.

kintéssel, ők hasznosították. (Így került bele pl. az antifasiszta egységfront taktika jegyében, Sztálin javaslatára, a magántulajdon védelmének szükségessége.)⁴²

8. „Moszkvaiak és itthoniak”

Maga az említett „büro”, majd Rákosi (és sokan mások) – Vas Zoltán kulcsszavait kölcsönözve – „mindenesetre azzal a helyzeti és tevékenységi” előnyrel jöttek „Moszkvából”, hogy jobban ismerték „a Szovjetunió a Magyarországot illető... politikáját, mint a budapestiek”⁴³ (azaz az itthoniak).

Kellő egyeztetés után tisztázó szerepet töltött be az MKP 1945-ös pünkösdi konferenciáján Rajk László reflexiója: rosszul számítottak azok, akik azt hitték, hogy „majd ha hazajön a moszkvai emigráció, akkor a kommunista pártban két szárny fog egymással szembekerülni, amelyek agyon fogják bunkózni egymást, mert ők radikálisok, mi pedig opportunisták vagyunk”.⁴⁴

Az itthoniak kezdeti tájékozatlansága abból eredt, hogy 1944-től teljességgel megszakadtak közvetlen kapcsolataik Moszkvával. (Kádár János is arra kapott megbízást, hogy a Moszkva és Tito főhadiszállása közötti légihídon létesítsen összeköttetést, de mint ismert, ez is sikertelen maradt.) Ebből következett, hogy mindaddig, amíg (hazatértük után) a moszkvaiak nem tájékoztatták őket, a „Magyar Front”-ban a háború utáni helyzetre „radiális népi demokráciát”, majd minden „dolgozó rétegre” építve „munkás-paraszt demokratikus diktatúrát” terveztek, ami fő irányait tekintve a nemzetközileg egyeztetett moszkvai „Magyar Nemzeti Függetlenségi Front” programjába taktikailag nem illett bele – a „radiális népi demokrácia”, „a munkás-paraszt demokratikus diktatúra” végző soron osztályharcos (taktikailag még „kominternista”) és a moszkvaiak tervének „antifasiszta nagykoalíciós”, így nemzeti („függetlenségi”) jellege miatt.

⁴² Gerő Ernő válasza Korom Mihály 1972. február 2-i kérdéseire, 1972. július 12. (Kézirat, Korom Mihály tulajdonában.)

⁴³ Vas Zoltán i. m. 40.

⁴⁴ Strassenreiter Erzsébet – Sipos Péter: Rajk László, Bp., 1978. Akadémiai K., 2. kiad., 124.

A moszkvaiak pedig a szovjet vezetés irányítása alatt dolgoztak, vettek részt a háborús (megszállást előkészítő) propaganda, illetve „frontmunkában”; s végeztek, irányítottak felderítést, szervezést, előbb (Gerő Ernő, majd Farkas Mihály felügyeletével.

Többen közülük részt vettek a Moszkvában Sztálin, Molotov, Dekanov vezetésével megformált átállítási, berendezkedési tervek előkészítésében. Ismerhették a szovjet vezetés („a nagy Sztálin”) felfogását „a folyamatban lévő háború megváltozott természetéről”:

„Ez a háború elűt a múlt háborúitól: ha valaki területeket foglal el, ezekre a területekre rákényszeríti a maga társadalmi rendszerét. Mindenki, amennyiben hadserege képes erre, a maga rendszerének szerez érvényt. Másképp nem is volna lehetséges”⁴⁵ [saját kiemelés].

Az itthoniak és a moszkvaiak „tájékozottsága” között jobbra az volt a különbség, hogy az előbbiek 1919-ben elbukott, majd negyedszázadon keresztül megvalósíthatatlan reményeikből indultak ki (mint Révai József fogalmazta: a maguk kis „szemétdombjából”), míg az utóbbiak a taktikát a nemzetközi összefüggésekre is alkalmazó „sztálini” politikából. Abból, hogy „ez a marxizmus alkalmazása a jelenlegi viszonyokra”. Abból, ami bizonyos szempontból még ennél is többet mondónak hangzott: „Ma ez a helyes vonal!”

Amikor az itthoniak ezt a „vonalat” elfogadták, lényegében a moszkvaiak „tudását”, „akcióirányát” tették magukévá, mind a nemzetközi helyzetre, mind a „közvetlen tennivalókra” vonatkozóan. Előbb a hadműveleti szakaszban, majd a későbbiekben is azonosultak Sztálin és köre politikájával. Ebből következett, hogy éveken át ezzel összefüggésben a felső vezetésben nem mutatkozott érdemi „politikai” nézetkülönbség.

Valójában nemcsak a hazai, hanem a Moszkvából hazatért kommunis­ták is így „kényszerültek” a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front pártjával való együttműködésre, a közvetlen diktatúráról a többpárti kormányzati koalícióra való átmenetre. Mindarra, amelynek értelmét Révai József egy hosszabb (kényszerű) kitérő után – 1949 elején – így fogalmazta meg: „Ma másképp, mint 30 évvel ezelőtt, összehasonlíthatatlanul érettebb viszonyok között eljutottunk oda, ahol 30 évvel ezelőtt abba kellett hagynunk.”

⁴⁵ Milovan Gyilas: Beszélgetések Sztálinnal, Brüsszel, 1963. Nagy Imre Politikai és Társadalomtudományi Intézet kiad., 118.

9. A „reakció” (Ki is a „reakciós” az MKP szerint?)

A helyzet szabta kényszerű együttműködés – különösen a moszkvaiak számára – nem zárta ki, sőt inkább kezdettől magában hordta az ellentétes akciókat is. Az MKP főleg az európai háború végétől, majd különösen a választási előkészületek során erősítette, mi több: élesítette megosztó „taktikáját” partnereivel szemben. Mindazokat, akik akár napi törekvéseivel, akár (akkor még tagadott) távlati céljaival szembeke­rültek, „reakciós”-nak, a haladás, a „demokrácia”, vagy éppen a „nép” ellenségének minősítette. E kettős taktika jegyében 1945 nyaratól szóhasználatban, de gyakorlatban is mind gyakoribbak lettek a tegnapi szövetségesek bomlasztására, majd el- és leválasztására irányuló akciók.

Erre az időre esik az ellenség és a reakció fogalmának egyre tágabb értelmezése: a mintegy külsődlegesből belsőlegessé fordítása.

A „nemzeti függetlenség”, a „nemzeti egység” „szabadságharcos” szakaszában „a német megszállók” és „az országvesztő nyilasok” szá­mítottak fő ellenségnek és reakciónak. Ekkor még mindenki, aki velük szemben állt (horthysták, tőkések, urak és papok) az „antifasiszta egység” keretein belül mint szövetséges szolgálta a „haladást”. Ezen az értelmezésen azonban – képletesen szólva – a front áthaladt. A mögöttes (front mögötti) részben, később az egész országban a fasiszták, a háborús és a hozzájuk kapcsolt népellenes bűnösök mind tágabb értelemben rendőri és bírósági akciók tényezőivé váltak. Ellenségnek, reakciónak esetről-esetre ekkor már azt minősítették, aki a „napirendre tűzött aktuális feladatok”-kal (vagy az MKP értelmezése szerinti „demokráciával”) nem értett egyet (vagy egyáltalán ezt feltételezték róla). Minthogy az MKP – szokott kirekesztő „küldetéstudatával” – „a haladás” fő képviselőjének tüntette fel magát, e szerint ítelt meg mindent és mindenkit. Semmi sem jellemzi jobban ezt a gyakorlatba átvitt szemléletet, mint az MKP „főideológusának”, (Révai Józsefnek 1945 nyarán (Szabad Nép, 1945. július 22.) elhangzott szentenciája: „reakciós az, aki antikommunista”.

Az apropót formailag az adta, hogy előző nap (három miniszteri helycseré) történt: a korábbi „szövetséges”, a volt „horthysta” csendőrtábornok, Faragho Gábor (közellátási és Vásáry István kigazdapárti pénzügyminiszter posztjára a kriptokommunista „szociáldemokrata” Rónai Sándor), illetve a kezdetben kommunistabarát Oltványi Imrét nevezték ki, míg a kommunisták által nem kedvelt dr. Valentiny Ágost

ton helyett a velük sokban egyetértő dr. Ries István vette át az igazságügyi tárcát.⁴⁶

Révai József ezúttal azért ragadott tollat, hogy az MKP álláspontjának megfelelően helyes megvilágításba helyezze a változásokat. A tényleges okok helyett – a rá jellemző rabulisztikával – „ideológiái”, „elvi indoklást” adott, vagyis – egyfajta sztálinista „Goebbels”-ként – egy 1945-től igen gyakran használt, meglehetősen homályos kifejezés, „a reakció” fogalma, illetve „a reakció és demokrácia” fogalom pár köré építette úszító szózuhatagát.

Mindenekelőtt rámutatott: „Akik a minisztercserét... pusztá személycserének tüntetik fel, el akarják hallgatni, hogy a reakció csatavesztéséről, a demokratikus erők komoly sikeréről van szó! Faragho Gábor, Vásáry István és Valentiny Ágoston a kormányban a reakciót fedezték, távozásuk hosszú és szívos harc eredménye volt,”⁴⁷ és ez a harc a demokrácia győzelmével, a reakció vereségével végződik.” Valójában az történt – hazudta szemérmetlenül –, „hogy a demokratikus erők visszautottak.”... És: „A vasat addig kell ütni, amíg meleg. A demokrácia ellentámadásának folytatódnia kell, és most... fokozott eréllyel... kell folytatódnia.” Azért kell folytatódnia, mert „a magyar reakció” nemcsak nyilasokból és „a Horthy-reakció” főkolomposaiból áll”. Nem lehet megelégedni csak „a hazaárulók fejével”, hanem „a reakció fertőző gócait” kell „kiegézni”. Négy ilyen (reakciós góc)-ot vizionált: azt, ami a „közigazgatásban van”, ami „a gazdasági életben”, ami „a hadseregben”, és ami „a közoktatásban”. (Lényegében tehát jószerivel minden hatalmiág fontos – még kézbe nem vett – területen.)

„A demokrácia támadásban” című cikkében – amelyben hirtelen fogalmi zavarba kerülve azzal, hogy imént „ellentámadás”-ról hándabandázott, – valójában, amikor demokráciát vagy „magyar demokráciát” mondott, MKP-t értett; amikor reakciót vagy „magyar reakciót”, akkor is „a Kommunista Párt”, „a magyar dolgozó nép hatalmas pártja”, a „nemzeti s [az] állami élet formáló tényezője” ellenfeleit; amikor közgazdaságot, hadsereget, közoktatást említett, akkor is a hatalom még-meghódítandó, birtokba veendő területeire gondolt. Így jutott el az említett végszóhoz: „Reakciós az, aki antikommunista.”

⁴⁶ MSZP PI L. 284. f. 13. ö. e. Valentinynek nem bocsátották meg, hogy a kommunista vezetésű politikai rendőrség mellett az IM keretén belüli, vagyis szociáldemokrata irányítású „igazságügyi rendőrséget” kívánt létesíteni, egyértelműen a politikai rendőrség mindenhatóságának korlátozására. (Eredetileg az Ideiglenes Nemzeti Kormány elfogadta a miniszter előterjesztését, majd ellenkező határozatot hozott.)

⁴⁷ Hajdú-Bihar megyei Levéltár Évkönyve IX. Debrecen, 1982. HBmL. kiad., 148. Anthony Eden brit külügyminiszter egy nappal azután, hogy az Ideiglenes Nemzeti Kormány várható megalakulásáról szovjet forrásból értesült, a következő megállapítást tette: „Ez szerintem érdekes társaság a szovjetek számára, hogy kiálljanak mellettük; merem mondani, hogy ez realiztikus az ő szempontjukból. Nem kétséges, hogy hasonlóak a moszkvai német tábornokokhoz, akiket ki lehet dobni, ha munkájukat már bevégezték.”

De azért nagy fogalmi labdajátékából az is kitetszik, hogy az „antikommunista” nem egyszerűen kommunista-ellenest jelentett, hanem csupán csak azt, hogy az illető nem azt akarta, amit az MKP akkori vezetése (vagy Sztálin) akart. Így lehetett – e fekete mágia szerint – „antikommunista” az a „kommunista” is, aki (horribile dictu) »balról« „csinál szennykonkurenciát”. És hát e szerint lehetett „reakciós” az az egyáltalán nem kommunista (pártonkivüli) is, aki „külön »agrárérdek«-et” hangoztatott, vagy aki egyáltalán úgy vélekedett, hogy „nem tudjuk saját erőnkől felépíteni az országot” stb.

Révai cikke a maga pörségében mutatta meg már 1945 nyarán: aki az MKP vezetése vagy egyáltalán a „sztálini” politikai céljait keresztezi, vagy feltehető, hogy keresztezni meri vagy egyáltalán akarja, az mind reakciós, az mind a „demokrácia”, egytől egyig „a nép” ellensége, s úgy is kell bánni vele.

10. „Stratégia és taktika”

Az „osztályharc” elméletére alapozott hatalmi politika abból kiindulva, hogy a „harc” (a „kemény”, „szilárd”, „rendíthetetlen”, „kíméletlen” küzdelem) – osztályharc, a stratégiai célt, az „osztályháború” végkimenetelét a taktikában is katonai műszavakkal fedezte.

Általánossá ez azóta vált, hogy V. I. Lenin kiadta a jelszót: a (burzsoá) nemzetek közötti világháborút polgárháborúvá (nemzeteken belül osztályháborúvá) kell változtatni. Innen e „politika” katonai jellege. Innen valók az „osztályháborúban” alkalmazott „katonai” műszavak: a „vezér”, a „vezérkar”, az „élcsapat”, majd a „vezető erő”. Innen a „front”, a „munka”, a „béke frontja” stb., a „frontvonal”, ami ezúttal már nem országok, hanem „osztályok” között húzódik. Ebből eredt, hogy a játékszabályokat ismerő vagy elismerő ellenfélből valóságos ellenség lett, akihez nem fűz semmiféle közös szabály, vagyis leverésén („feltétel nélküli kapitulációján”) kívül semmi.

De erről a töről fakadt a „stratégia” és „taktika” is éppúgy mint a „támadás”, „ellentámadás” fogalom pár, amelyből az utóbbi jobbra a támadó kezdeményezésnek az ellenségre való áthárítására (a felelősség áthárítására, a közvélemény megtévesztésére) szolgált. Sőt, innen a „diktatúra”, ami mögött bármilyen helyzetben a hatalom „kemény magja”, a katonai, a fegyveres, az elnyomó, a megfélemlítő, végső soron a megsemmisítő erő, a puska áll.

Mint kimutattuk 1944-1945-ben, különösen a világháború közvetlen katonai szakaszában mindez, az említett szovjet-angolszász együttműködés kényszere miatt, taktikailag sem volt még aktuális.

Ebben a keretben kezdettől és fokról fokra érvényesült Sztálin és köre említett elgondolása „a folyamatban lévő háború megváltozott természetéről”. A jaltai megállapodásokat a szövetségesek még együttesen éltethették. A Szovjetunió vezetői akkor még reménykedtek egy Amerika által folyósítandó 10 milliárd dollárnyi kölcsön lehetőségében.⁴⁸ Az 1944. október 10-i moszkvai, szférális „megállapodásban” bizó Churchill, brit miniszterelnök a képviselőházban öt nappal később még így nyilatkozott: „A krimi találkozóról azzal a benyomással tértem vissza, hogy Sztálin marsall és a többi szovjet vezető tiszteletre méltó módon, barátságban és az egyenlőség elvét érvényesítve akar együtt élni a nyugati demokráciákkal. És azt hiszem, állni fogják a szavukat.” A közös szó (megállapodás) új természetű értékét azonban a „birtokban-lenni” katonai főszabály biztosította. Churchill idézett lelkesültsége után egy héttel később Romániában, jó ígérekkel, „megalakult” a Petru Groza-kormány. Két nappal később Jugoszláviában Josip Broz Tito alakított kormányt. Két hét se kellett már, hogy a február 27-én még a „közös” sikertől mámoros Churchill, március 13-án, a dolgok tényleges állásának immár több mint tépelődő megsejtését Franklin Delano Rooseveltnek táviratozza át az óceánon: „Szembe kell néznünk egy óriási kudarccal, mindannak teljes összeomlásával, amiben Jaltában megállapodtunk.” Április 5-én a „kassai proklamáció” jelzi, „jó kezekbe” került a győztesek közé vett, újrászülető Csehszlovákia...

Nyáron (június 28.) megalakult a lengyel „Nemzeti Egység Ideiglenes Kormánya”, amelyben – miniszteri képviselő alapján – 16:5 a keleti-nyugati „reláció”. Pótsdamban (1945. július 17 – augusztus 2.) érdemben eldől a jóvátétel, győz a korábbi sztálini gyakorlatot is részben szentesítő kitelepítési „politika” elve. Ekkor határoztak „a szövetségesek” arról, hogy a „német” lakosságot Lengyelországból, Csehszlovákiából, Magyarországról „Németországba” lehet áttelepíteni, ami szárnyakat adott a hasoncélú cseh vagy szovjet – Beneš elnök által szorgalmazott – „propozíciónak”: a magyar lakosság „áttelepítésére” a Trianonnal Csehszlovákiához csatolt területekről. Igaz, jó időzítéssel, a lengyel kormányalakítással egy napon megvalósult az akkor már az örök vadászmezőkön időző Roosevelt álma: aláírják az „Egyesült Nemzetek” alapokmányát. Szeptember 2-án, a japán kapituláció ünnepélyes aláírása napján megint csak az itteni vadászmezőkön triumfáló Sztálinnak volt jó oka nyilatkozni: „Japánnal a Szovjetunió külön leszámolni valója van. Japán Oroszországot 1904-ben éppúgy orvul támadta meg, ahogyan 1941-ben Pearl Harbournál az USA flottáját. A feltétel nélküli megadás aláírásával Dél-Szahalin és a Kuril-szigetek a Szovjetunióhoz kerülnek.

⁴⁸ Vö. Sudoplatov i. m. 287!

A Szovjetunió állandó kijárást kap a Csendes-óceánra és országunk védelmének támaszpontjai lesznek a Japán támadások ellen.”⁴⁹

Mivel július 27-én az angol választásokon (munkáspárti győzelem folytán) Churchill háborús premiersége véget ért, a vesztes országokkal kötendő békeszerződések ügyét tárgyaló eredménytelen külügyminiszteri konferencián (szept. 11 – okt. 2.) immár az egyre aggodalmasabb Truman-adminisztráció képviselőjében az amerikai küldöttség terjesztette elő a Magyarországon, Bulgáriában és Romániában hatalmon lévő, a Szovjetunió által támogatott „diktatórikus” kormányok lemondására irányuló követelését.

Mindezzel párhuzamosan a győztes hatalmak között „a feltétel nélküli kapituláció” önhatalmúságával összhangban új „konszenzus” születik: ez az európai történet egyik legnagyobb – eredetileg formai jellegű – jogsértése. 1945. november 20-án megkezdődik működését Nürnbergben a „nemzetközi katonai törvényszék”. Ez feladta az európai jogtörténet egyik legfőbb, talán legeredetibb jogi maximáját, a „nulla poena sine lege” vagy a „nullum crimen sine lege” (a nincs büntetés, illetve-bűn, azt megelőző törvény nélkül) korábban klasszikusnak minősült elvét. Ez civilizációk előtti gyakorlatot minősített át „jogelv”-vé, a civilizációk előtti megsemmisítő erők képessége alapján. A „nürnbergi pert” azért ítélték a pusztító erő, a pusztító hatalmi végrehajtóképesség jogszintre emelésének, mert ezt a végrehajtó képességet tette jogi maximává, noha mind a nemzeti, mind a nemzetközi jogi corpusok (a tett elkövetése előtt hozott, elismert és kodifikált jogforrások) is lehetőséget adhattak volna a „polgári jogok”, „élet elleni bűncselekmények”, „gyilkosság”, „szándékos emberölés”, „rablás”, „fosztogatás”, „zsarolás”, „jogtalan alávetés” stb., stb. ellen tudatosan vétők, jogos, példás vagy éppen elrettentő, jogszerűen indokolt, igazságos megbüntetésére...

Nem véletlen a „feltétel nélküli kapituláció” és a „nürnbergi elv” ilyen szoros összekapcsolása. A feltétel nélküli kapituláció ugyanis minden mást kizár. Több mint a „fogat fogért, szemet szemért”, ismert, mérlegeletlen büntetőgyakorlata. Az „ugyanazt teszek, amit tettél” büntetőjellegű (mérlegeletlen) visszatorlás, mint ilyen – büntető bűnismétlés. A feltétel nélküli kapitulációban viszont az van benne, „ha megadnád is közben magadat, akkor is hiába tennéd.” Ebben nincs meg a folytatólagosan elkövetett bűncselekmény megszakítására irányuló sürgető szándék. Ellenkezőleg: inkább ellenkezőjére „tudatosít” azzal, hogy nem ad mérlegelési lehetőséget a folytatólagosan elkövetett bűncselekmény megszakítására. Nem hív fel erre. Kilátást sem nyújt erre. Éppúgy mint a „kollektív felelősség elvére” alapozott „vérbosszú”, ami nincs tekintettel sem a felbújtó, sem az elkövető, sem a terhelt, sem a részesség, sem a független jogi vélelmezés évszázados distinctióira.

⁴⁹ Pók Attila: A nemzetközi élet krónikája 1945-1985, Bp., 1986. Kozmosz Könyvek, 15.

A feltétel nélküli kapitulációban benne volt, hogy az ítékezésnek nem lesznek jogi feltételei (Sztálin ezt kényszerhelyzetben, miután vele paktáló partnere, Hitler ellene fordult, de „elvben” is – otthoni praxisa alapján – készséggel elfogadhatta.) Ebben benne volt, hogy nem lesz független jogi vélemezés. Nem lesz (nem is lett) elfogulatlan mérlegelés arra vonatkozóan, hogy a hitleri „nemzeti szocializmus” térhódításában – Csehszlovákiáig bezárólag – volt „nyugati” asszisztencia. Sőt arra vonatkozólag sem, hogy a második világháború kirobbanását előbb az ismert „szférális” Hitler-Sztálin (Molotov-Ribbentrop) paktum előzte meg, majd Lengyelország negyedik felosztása (egy újabb háborús részesség) tette azt visszavonhatatlanná.

Nürnberg nem azért ítéltető a legújabbkori Európa (Nyugat-Európa és a világ) első nagy, demonstrációs – „konceptiós” – kirakatperének, hogy ott nem igazi bűnösöket marasztaltak volna el, hanem mert a „bírák” nem voltak „függetlenek”, nem voltak „érdektelenek”, nem voltak „elfogulatlanok”, s nem tételes (polgár-, állam- vagy nemzetközi) jogot alkalmaztak [saját kiemelések]. Nem a büntetés, megtorlás mértéke, hanem annak minősítő – nem jogot, hanem erőt, a győztes abszolút végrehajtóképességét érzékeltető – módja ítéltető itt elrettentőnek és beláthatatlan következményűnek (mindmáig, talán még a következő századokra is).

Senki sem dörzsölhette tehát olyan boldogan tenyerét Nürnberg után mint Sztálin, aki a „konceptiót” soha sem a „jog”, hanem mindig az „erő”, mindig a „végrehajtóképesség” érvénye szerint kezelte. Stílszerűen szólva: az ő „vonala” erősödött azzal, hogy elfogadta a feltétel nélküli kapituláció „elv”-ét a közös ellenséggel szemben, hiszen ő ezt otthon, jó ideje már, „jól bevált” gyakorlattá tette. Nürnberget is úgy fogadhatta, mint a „moszkvai perek” némileg talán „polgárisított” (ezeknek mintegy „polgári” oldalról is megerősítő) változatát. Mindez segítette megvalósítani elgondolása életrevalóságát, „a folyamatban lévő háború megváltozott természeté”-re vagy a „kollektív felelősség” szabad kezelésére vonatkozóan.⁵⁰

Az MKP hazai taktikája – több kevesebb esetlegességgel – ebben a keretben kapcsolódott a sztálini „politikához”, ez pedig a szovjet-angolszász viszony megítéléséhez. A katonai szakaszban azonban közvetlen megvalósításukra – mint említettük – még nem kerülhetett sor, sőt egy ideig ezt követően sem, mivel a biztosító egyeztetés szigorú kényszere állt fenn a szovjet újjáépítés egy lehetséges nyugati meghitelezése, és a háború főkérdése: a német kérdés megoldatlansága, az európai (szovjet) határok véglegesítésének ügye miatt.

A szovjet-angolszász viszonyban a győztesek alapvető közös érdekei mellett kezdettől zavarok, sőt érdekösszeütközések is mutatkoztak. Ke-

⁵⁰ Ügyészügyi Értesítő, 1992. 2–3. sz. 49–50. Szakács Sándor – Zinner Tibor: Összeesküvés és „polgárháború” a magyar demokrácia ellen 1945–1948 között.

let-európai „aggodalmai” miatt 1945 eseményei során a Truman-adminisztráció hanghordozásában ugyan gondterheltebb lett, a szövetségi viszonyban azonban végső soron továbbra is a roosevelti pálya mentén haladt. Sztálin és köre ezt (vagyis egy elfogadható engedményes magatartást) érzékelve haladt előre lépésről lépésre, s az év végére a katonai felügyelete alatt álló területek példátlan méreteit tekintve a kivételes siker érzésével emelhetette az új esztendőre poharát.

A „folyamatban lévő háború megváltozott természeté”-re vonatkozó elgondolásnak megfelelően a felügyelt területeken már a katonai szakaszban megkezdődtek mind a berendezést célzó akciók, mind a további előrelépés előkészítésének műveletei. A „harc” ekkor a „fasiszmus ellen”, a „demokráciáért” folyt, a „nemzeti összefogás” jegyében. A kommunista pártok előző pályájuktól nemcsak függetlenül, de azzal szemben is a belpolitikában hirtelen rendszerszervező tényezővé, végeredményben pedig a belbiztonsági (fegyveres) erő majdnem kizárólagos birtokosává váltak. Az előbbi pozícióban szervezték a „nemzeti összefogást”, és a koalíciós végrehajtóapparátust; az utóbbival (és a szovjet szervekkel karöltve) véggezték a „tisztagató” operációkat a „fasiszták”, a „hazaárulók”, a „háborús és népellenes bűnösök” ellen, eredetileg az említett szovjet-angolszász elveket formalizálva (majd kiterjesztve mindazokra, akik útjukban álltak).

Tételes jog helyett magát a végrehajtóképességet érvényesítve jószerint minden bekövetkezhetett, hirtelen, váratlanul és önhatalmulag. Ezt erősítette, hogy az önös „küldetéstudaton” kívül más normát magukra nézve el nem fogadó vezetők (és köreik) a kívülállók iránt egyszerűen nem rendelkeztek erkölcsi normákkal, sőt, hogy ki, mikor, kihez és mihez képest, mikorból tekintendő „külvilállónak”, azt is teljesen önhatalmulag ítélték meg. Egyik napról a másikra ellenséggé vált a tegnapi szövetséges, árulóvá a tegnapi harcostárs, vagy akár a legbelsőbb körükből a velük teljesen egy húrón pendülő „elvtárs”. Mint láttuk, nálunk is már 1945 nyarán eljutottak oda, hogy reakciós az, aki antikommunista, az az ellenség, vagy az lesz, aki nem kommunista, sőt kommunista is ellenségnek minősül, ha konkurrál. Keptelenségnek tetszhet, de ez volt a helyzet, ha nem is ilyen egyszerű. Minden esetre pretoriánus adottságok mindennél tisztább és érthetőbb magyarázatot adnak a különben normalitásként felfoghatatlan keptelenségekre, tartoztak volt azok akár a jog, az erkölcs, a „politika” vagy a „logika” körébe. Már jóval a Szovjetunió bukása után emlékeztet erre ismét Robert Conquest: a lenini-sztálini (bolsevik) örökség alapján a kommunisták „moralitása teljesen alá van rendelve a proletáriátus osztályharca érdekeinek”, s „minden, ami a proletáriátus ügyében” történik, az „becsületes”.⁵¹

⁵¹ Vö. Sudoplatov i. m. VIII!

A taktika itt eredeti katonai értelemben érvényesült: helyzeti (vagyis félrevezető) alkalmazkodást jelentett. A (félrevezető-manőverek soroza-
tát. A (végső győzelem kizárólagosságáért) szimulált „szövetségi” aján-
latok és „kötések” tömegét mindenkivel, aki helyzetéből erre kényszerül,
vagy helyzetmegítélésének bizonytalanságából erre készíthető. Mert
mindenki, aki a „cél” (a kizárólagos uralom) szolgálatára bármi okból s
akár időleg átáll vagy csak bizonytalankodik, az az ellenséget gyengíti:
segít nyerni egy-egy csatát, kisebb-nagyobb ütközetet, esetleg „más egy-
ségek” számára „hitelesít”, azaz okoz hatékony megtévesztést. De ez a
„háború”. És ebből lesz a „győzelem”. Az a győzelem, ami éppen ennek
okán rendezhet újra sorokat és sorsokat – immár a pusztá erőhatalmi ké-
pesség „jogán”. A végrehajtó „tehetség” alapján ugyanazon „elv” szerint
szűkíti az „osztózás” – az osztzkodásban részt venni kívánók – körét
(mert ez is „háború”), mint a háború győzelem előtti szakaszaiban tette.
Csak most fordítva. Immár erőhelyzetből kezd újraosztást. Megoszt me-
gint. Átalakítja „szövetségi politikáját”. Van itt is cselvetés –, de már az
egykori „előre” helyett a „vissza” jegyében. Mindazokat, akiknek helyet,
teret, vagy „szalámit” ígért, napilag érvényesíthető (hatalmi) kivitelező
képessége szerint fokról fokra „szabadítja” meg nemcsak egykori („szö-
vetségi”) illuzióitól, de – hosszabb távon – lététől is.

Eredetileg is nyilvánvaló volt: kisebbségi helyzetben háborút csak szö-
vetségben lehet nyerni. Segédelv volt: mindenki, aki nem ellenség, leg-
alább potenciális szövetséges. A győzelemig. Azután: osztzkodni kívá-
nó ellenfél, vagyis potenciális ellenség, akit erőhelyzetből, nem korábbi
szerződés vagy pusztá magatartás alapján kell kezelni. Ha pedig már
„birtokon belül” vagy, s elegendő az erő, mondd ki: aki (nem erőhely-
zetből, hanem) taktikai – alkalmi – paktum alapján kíván osztzani, az
nincs veled, aki pedig nincs veled, az végső soron ellened van. Így kell
ellenségként kezelni a „folyamatban lévő háború megváltozott természe-
te” szerint. Pontról pontra és fokról fokra, a „végső” győzelemig. (Köz-
ben pedig százszor, ha kell ezerszer kell újra és újra elhitetned, hogy „ez
a harc” – és ez az „áldozat” – „lesz a végső”, „csak” – újra – „összefog-
ni hát”, és meglásd „holnapra” náciából „nemzetközivé”, vagy hogy im-
már internácivá „lesz... a világ”).

11. Balra – oldalazás

Az 1946. újabb esztendővel érkezett el az idő az újabb „taktikai” előrelépés-
re. Követhetően Sztálin ösztönzésére Dimitrovban, a „lipcsei per hőseiben” fo-
galmazódott meg 1946 februárjában először az aggály. Nagy (átmeneti) ered-
mény a „demokrácia”. A térség népei azonban „szocializmust” akarnak. A
„népakarat” itt Nyugatnak szólt és rá a kádencia is: igaz nem „szovjet úton”,
hanem saját („sajátos”) útjaikon.⁵² A „dimitrovi” aggodalomról vagy az erede-
tíbb és fontosabb sztálini ösztönzésről Rákosi Mátyás Szántó Zoltán tollából
is értesült (némi kritikai éllel). Ez megerősítette a „vonalat” arra vonatkozó-
lag, hogy a „harc” most már közvetlenül „a szocializmus” előfeltételeinek
megteremtéséért folyik.

Megindult tehát az előkészítés itthon is. Az MKP III. kongresszusán – (ily ci-
men különben Magyarországon ez volt az első)⁵³ – Rákosi Mátyás 1946. szept-
ember 29-i főtitkári beszámolójának fejezeti tagoltsága is világosan mutatta
ezt. A beszámoló jelzésszerű címei így sorakoztak: 1. „A Magyar Kommunis-
ta Párt harca a függetlenségért”, 2. „Szabad népért szabad hazában”, 3. „De-
mokratikus külpolitikát”, 4. „Nem a tőkésnek – a népnek építjük az orszá-
got”, 5. „Ki a nép ellenségeivel a koalícióból”, 6. „A Magyar Kommunista
Párt a magyar nép élén”, 7. „Előre a népi demokráciáért!”

Az első pontot külön itt nem érintjük. A másodikról – annak legtragikusabb
vonulatáról – könyvünk egésze szól. A harmadikra vonatkozóan külkapcsolat-
ok történetét tárgyaló, közkezenforgó munkákra utalunk (így Balogh Sándor,
Juhász Gyula és mások könyveire). A negyedikről azonban mindegyik takti-
kai jelszó⁵⁴ e fejezetbe vág, külön figyelmet érdemel azonban a negyedik, ötö-
dik és hetedik.

⁵² Vö. Szabó Bálint: Népi demokrácia és forradalomelmélet.
Bp., 1970. Kossuth K., 178.

⁵³ Kamuflázs volt (nem utoljára) maga a „III. kongresszus” (1946) elnevezés is. Az
első kettő ui. (Bécs és Aprílovka) nem az MKP, hanem a KMP „kongresszusa” volt.
A sorszámos összekötés így abból eredt, amit 1945-ben Révai József mondott bizal-
mas „belső” közlésként (idézzük): „Mi nemzetközi párt voltunk, amikor volt
Kommunista Internacionálé és ma is azok vagyunk, amikor nincs Kommunista
Internacionálé.” 1945. február 8-i előadás.

⁵⁴ A sztálini recipe szerint a jelszó: törvény. A főtitkár már a huszas évek közepén
megfogalmazta: a „párt jelszavai... gyakorlati határozat erejével, törvény erejével
bírnak”. – A béke viszont nem jelszó, hanem „lobogó”. [Lobogó, amit természet-
szerint hol erre, hol arra fúj a szél.] Az ő szavaival: „Lobogónk továbbra is a béke
lobogója lesz.”

A „nem a tőkéseknek”, hanem a „népnek”... jelszó nem más, mint a „dimitrovi” állásfoglalásban közzétett (sztálini) kezdeményezésnek hazai parafrázisa olyan viszonyok között, amikor az MKP parlamentárisan még mindig kényelmetlenül kisebbségi helyzetben volt, vagyis amikor általános politikai válság vagy még nagyobb nemzetközi bonyodalom közvetlen veszélyének felidézése nélkül nem lehetett (nyíltan) meghirdetni, hogy a nép „szocializmust” akar. Ezért vetette fel Rákosi a kérdést így: „Dönteni kell arról, hogy milyen úton haladjon tovább gazdaságilag az ország”. A dezorientáló funkciójú „gazdaságilag” kifejezést azért kellett beszúrni, mert anélkül túlságosan egyértelmű lett volna a szándék. Ugyanezzel a dezorientáló taktikával élt előadásának azokban a szakaszaiban is, amelyekben kimondta ugyan, hogy mi a cél, de közbevetéseivel és tudatosan félrevezető fogalmazásaival azt a benyomást akarta kelteni, mintha alapvető hatalmi változás helyett pusztán csak „demokratikus” reformok továbbvitelét sürgetné.

Részen e technika, részben mondanivalója eredeti formájának és „stílusának” érzékeltetésére idézzük egy-egy kulcsmondatát. „Nem lehet a régihez tisztán gazdasági okokból sem visszatérni. A környező országok legtöbbje már tervgazdálkodásra tért át... Ez nálunk is parancsolólag megköveteli hasonló intézkedések bevezetését. De erre kényszerít bennünket az újjáépítés is... A szövetkezetek tömeges megjelenése is új tényező... Ez még nem szocializmus, de abban az irányban halad, amit Angliától kezdve Európa legtöbb országában tapasztalhatunk...” Ezért „a Magyar Kommunista Párt a nemzetgazdaság demokratikus reformjára száll sikra. Ennek megfelelően... küzd... az állami, közösségi termelési formák fejlesztéséért. Küzd a szövetkezetek kiépítéséért a városokban és a falun egyaránt.” (De egykialap alatt felvetette mindjárt a „rég... közigazgatás reformjának szükségességét”, a „közoktatás új... alapokra való átépítését”, a „magyar diplomácia demokratizálását” is.)

A koalíció és a koalíciós kormánysszervezet szétvetésének tervét előadása 5. pontjában „Ki a nép ellenségeivel a koalícióból!” címen terjesztette elő. Tovább kiáltva így exponálta a kérdést: „A reakciós jobboldal a nemzeti egység, a koalíció felbomlásztására vesz irányt. Ezért állandósulnak a koalíció válságai, melyekből a kivezető utat a jobboldal abban véli megtalálni, hogy biztosítani akarja döntő befolyását a kormányzatra és államszervezetre, igyekszik rákényszeríteni a formális többséggel rendelkező, de csak a demokrácia kisebbségét képviselő Független Kisgazdapárt akaratát a demokrácia tényleges többségét és derékhadát alkotó Baloldali Blokkra.” Hozzá lehet tenni, hogy a koalíció fenntartására – szovjet nyomásra – az 1945. évi választási eredménytől független megállapodás volt. A kisgazdáknak, mint láttuk – legalább is a fegyverszüneti állapot, a Vörös Hadsereg ittléte és a SZEB helyzetalkotó képessége érvényesülésének időszaká-

ban – még komoly lehetősége sem volt a koalíció feladására. Tekintetbe lehet venni, hogy a „nemzeti egység” nem azonos a „koalícióval”, a „reakció” valami akcióra szokott válasz lenni, a frontvonal pedig, mint az idézet végén egyértelművé válik, nem a reakciós jobboldal és a demokratikus többség, hanem a „nemzeti egységet” képviselő kormányzati koalíció és vele szemben új ellenkoalícióra lépő Baloldali Blokk között húzódott. Rákosi Mátyás egy későbbi kitétele pedig, miszerint: „A demokratikus módon választott reakciókat, fél- vagy egész fasisztákat mi változatlanul annak tekintjük, amik, és ennek megfelelően harcolunk ellenük”, egyértelműen azt mutatja, hogy a Rákosi-félék eleve feljogosítva érezték magukat a „demokratikus” választások – sőt választók ítélőképességének – semmibe vevésére, ami bizony nem mutatott valami jó szándékot a jövőre nézve. (Nem szólva arról, hogy az 1945. évi választási törvény és az egész gyakorlati procedura kizárta, hogy „fasisztákat” válasszanak a nemzetgyűlésbe.)

Rákosi a fogalmak, szavak, szándékok keverésével tudatosan vezette félre a közvéleményt a valódi helyzet és tényleges törekvések mibenlétét illetően. Arról a belpolitikai kisebbségi félelemtől volt szó ugyanis, hogy a békeszerződéssel, a SZEB megszűnésével, a szovjet hadsereg kivonulásával, az ország szuverénitásával helyreálltával belpolitikailag új helyzet áll elő, amelyben a többségi párt már valóban felbonthatja a koalíciót a kebelén belül szervezett ellenkoalícióval.

Rákosi Mátyás hallgatott arról is, hogy egyidejűleg már megvolt az MKP ellenterve. A „helyzet labilis”, hangzott az erre vonatkozó kommunista értekelés, „de nem borul fel, mert a megbontó okok már működnek ugyan, de az összetartó erők még érvényben vannak”. Az „ellentáborban” az a „terv”, hogy a békekötés, a „Vörös Hadsereg” kivonulása után „felbontják a koalíciót és többségi uralmi rendszert vezetnek be”, kiszorítják a munkáspártokat, mindenekelőtt a kommunistákat a vezetésből, „a hatalomból és a kormányból”. „Az ő többségi uralmi tervükkel szemben – folytatódott a helyzetvizsgálat – mi nem mondhatjuk, hogy a koalíció helyett vegyük át a hatalmat. Ehhez egyedül gyengék vagyunk, és az egész külső és belső helyzet nem engedi meg a közvetlen harcot a szocializmus megvalósításáért.” Ezért arra kell törekedni, hogy „egy új baloldali koalíció vegye kézbe az ország vezetését”. A feladat tehát: „megbontani a reakciót” (azaz a koalíciót), hogy „ne egy nagy pártra” támaszkodjék, hanem – „az egymással versengés” – „aprózza fel erőit. Közben olyan koalícióra kell törekedni”, amelyik átveheti a „kormányzó hatalmat” s nem csorbitja, hanem növeli a „munkásszót”, a „párt” hatalmi pozícióit.

Rákosi Mátyás – régi szokás szerint – ennek éppen az ellenkezőjét mondotta. Az ellenfelet vádolta azzal, amire maga készült, hogy akciójának egy „támadás” ellen vezetett „ellentámadás” jellegét sugallhassa.

A 7. pontban („Előre a népi demokráciáért!” címszó alatt) a „szocializmus” éppen aktuális kérdéseiről kellett volna értekeznie. De gondban volt, minthogy „népi demokráciát” mondott helyette, s minthogy „a szocializmusról” mégis csak kellett valamit szólnia. Így is kezdte: „szólanunk kell” arról, „hogyan és hol függ össze a népi demokrácia építése a szocializmus felé vezető úttal”. A kifejezés is magyarázható hazai „taktika” (remélt) sikere érdekében azonban az egyszerűbbnek látszó utat választotta: azt, hogy érdemben ne mondjon semmit. Nem határozta meg, mi a népi demokrácia, mi a szocializmus, s ennek megfelelően előadásából nem világzott ki sem az egyik, sem a másik. Általánosságokban és félrevezetésekben azonban bővelkedett. Például ilyenekben: „Mi... nem taktikából, hanem mély kommunista meggyőződésünkből kifolyólag építjük a magyar demokráciát, és rajta leszünk, hogy minél több legyen benne a szociális tartalom, ami viszont meggyorsítja azt a fejlődést, ami az emberiséget a szocializmus – ő ezt mindig „szocializmusnak” ejtette – felé viszi. Azt is tudjuk, hogy ez a szocializmus... csak... magyar földön termett, magyar viszonyokhoz szabott szocializmus lesz.” „Csak a népi demokrácia teszi lehetővé, hogy országunk társadalmi fejlődés útján, polgárháború nélkül haladjon a szocializmushoz.”⁵⁵ stb. (Előadásának szerkesztett címe is stílszerű ellentmondásban állt múltira és jövőre vonatkozó állításával egyaránt: „Rend, béke, nyugalom!”)

12. A demokrácia

(Kovács Béla kisgazda főtitkár szerint)

A „rend, béke, nyugalom” fenti „képzetéhez” közvetlenül illeszkedik Kovács Béla⁵⁶ válasza az MKP-kongresszuson elhangzott, ill. az MKP sajtóorgánumban közölt megnyilatkozásokra. Nézetét a tényleges többség, mindenekelőtt pedig az ugyancsak társadalmi többség, a parasztság képviselőjében fejtette ki.⁵⁷

⁵⁵ A „polgárháború nélkül” kitétel itt még csak ellenfeleket elrettentő figyelmeztetés volt. Egyrészt a sztálini útra utalt. Másrészt azt a hitet próbálta keltetni, hogyha az MKP-nak (belpolitikailag) szabad-útja lesz, de csak ha szabad útja lesz, nem lesz „polgárháború”.

⁵⁶ Kovács Béla ekkor a Magyar Köztársaság, a választások utáni kormányzati koalíció s az 1945-ben abszolút választási többséggel rendelkező Független Kisgazda-, Földmunkás és Polgári Párt elleni sztálinista összeesküvés áldozata lesz. (L. később!)

⁵⁷ Kis Újság, 1946. szeptember 28. Kovács Béla: Nélkülünk nincs demokrácia. Legújabb: Jelenkori Magyar Történelmi Dokumentumok II. Washington, D. C., 1986. Amerikai Magyar Kultúrközpont kiad., 90–96.

A válságra vonatkozóan: „Általában hathetenként kirobban a belpolitikai válság”. Révai József – rutinszerű – vezércikket ír a Szabad Népből. Szakasits Árpád elmondja vagy megírja, hogy a Szociáldemokrata Párt törhetetlenül kitart a Kommunista Párt oldalán. Ezzel kezdődik. Mind a ketten bennünket támadnak, a Független Kisgazdapártot. Elmondják, hogy a Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt egységes, mi viszont nem vagyunk egységesek és éket akarunk verni közéjük.

Elmondják, hogy veszélyeztetjük a koalíció egységét, a munkát, az újjáépítést és a demokráciát. Tudjuk, hogy ez nem igaz, ők is tudják, de elmondják.” ...

Az „országslás” ügyére: „A legújabb politikai vihar első jelentkezésénél a Kommunista Párt hivatalos lapja felvetette a kérdést, hogy kié legyen az ország... (.) megfelelek rá: a népé legyen. Az egész nemzeté, tehát a mi népünké is. Amíg mi politikai tényezők vagyunk Magyarországon, addig nem lehet róla szó, hogy az ország a Baloldali Blokk, vagy közelebből megjelölve: a Kommunista Párt hitbizománya legyen. Az ország nagykorú és politikai jogokkal felruházott... lakosságából megállapíthatóan hárommillió lélek áll mögöttünk... Velünk számot kell vetnie minden józan politikusnak, és azzal is, hogy ez a tömeg nem kommunista és nem marxista. Ha a Baloldali Blokk türelmetlen vezetői... úgy látnák, hogy velünk nem lehet együtt dolgozni a koalícióban és valami módon kísérletet tennének, hogy kiiktassanak bennünket mint pártot az ország vezetéséből, maguk maradnának hatalomban, de azzal – gondolom – Révai József, Szakasits Árpád és Bán Antal is tisztában van, hogy nélkülünk csak kisebbségi diktatúrát tudnának csinálni, és ez talán még az ő értelmezésük szerint sem volna demokrácia.” ...

A „népképviselő” kérdésére: „Azt mondja Szakasits Árpád és azt Bán Antal, hogy ezzel a választójogi törvénnyel többé nem választunk. De csak akkor történhet változás – reménykedett Kovács Béla – ha mi, a nemzetgyűlés többsége is hozzájárulunk a választójogi törvény megváltoztatásához. A Baloldali Blokk [az MKP – a szerk.] kezdeményezhet választásokat, de nem parancsolhatja rá akaratát a nemzetgyűlésre. Különböztetnem kell..., hogy 1945-ben nem mi találtuk ki, hogy kinek legyen, kinek ne legyen választójoga. A békeség kedvéért elfogadtuk a Kommunista Párt ajánlatát, és az ellen sem tiltakoztunk, hogy a választójogból kirekesztő fórumok, a politikai rendőrség és a népbíróági szervek, munkáspárti irányítás alatt voltak. Rögtön aztán kijelentettük..., hogy mi a reakciók szavazataival győztünk. Most pedig, minél közelebb jutunk ahhoz az időponthoz, amikor egyik koalíciós megállapodásunk szerint meg kell tartanunk a községi választáso-

kat⁵⁸, annál hevesebben követelik a szavazásra jogosultak körének szűkítését. Jogfosztást terveznek. A nép türelmes...

Az óriás nyugodt fölényrel elnézi, hogy emberek idefent, Budapesten, a változó idők és változó szükségletek szerint skatulyázzák a népet jobbra vagy balra, nevezik demokratának vagy reakciónak, de hiba volna azt hinni, hogy az óriásnak nincs önérzete... öklük mutogatásával, fenyegetésekkel nem lehet megváltoztatni azt a bizonyos »szerencsétlenül ostoba parlamenti aritmetikát«.⁵⁹

Szeretném, ha a munkáspártok vezetői végre számot vetnének a magyar élet bizonyos megváltoztathatatlan adottságaival, és félretennék a szavakban vagy közigazgatási és rendészeti intézkedésekben megmutatkozó erőszakosságot... Ha valóban demokraták és a népet nem játékszernek, nem eszköznek, hanem a hatalom forrásának tekintik, akkor meg kell változtatni politikai módszereiket. Mi, független kisgazdák, nem Révai Józseftől és Szakasits Árpádtól tanuljuk a demokráciát... Nem vagyunk marxisták, nem vagyunk és nem leszünk kommunisták. Lehetséges, hogy az MKP és talán a Szociáldemokrata Párt néhány vezetője is bűnül rója fel ezt nekünk, de talán hajlandó beismerni, hogy a marxizmuson és a kommunizmuson innen is van tiszta demokrácia, és akkor már nem tagadhatja meg tőlünk és sok millió magyartól a jogot, hogy a maga módján keresse politikai üdvösségét. ...

A Baloldali Blokk pártjai a marxizmust és a kommunizmust akarják nép-szerűsíteni... De miért kell ennek az agitációnak újra és újra veszélyeztetni a közbékességet? Ismerem népünket, és nyugodt lelkiismerettel mondom az MKP propagandistáinak és azoknak a szociáldemokrata vezetőknek, akik... átveszik az MKP fenyegető hangját: egyetlen rohammunkával befoltított fazék többet használ nekik népünknel, mint a legszebben kigondolt rendőrségi erőszak, viszont kitatarozhatnak száz falusi templomtornyot, de egycsapásra leronthatnak minden eredményt, amikor 100-150 felizgatott embert népítéletre indítanak. ...

Hálom és olvasom, hogy új koalíciós megállapodásra van szükség. Persze, hogy szükség van rá. De ez nem adhat még több hatalmat... azoknak a politikusoknak, akik bebizonyították, hogy nem tudnak felülemelkedni a pártpolitikai elfogultságon."

⁵⁸ A községi választások, a parasztság demokratikus érdekvédelmi szervezeteinek megteremtése mellett, a kisgazdapárt fő követelései közé tartoztak. Az MKP és szövetségesei viszont, elvi egyetértésük ellenére, minden lehetséges eszközzel akadályozták mind a községi választásokat [1945-ben csak Budapesten tartották meg a törvényhatósági választásokat], mind a paraszti érdekvédelmi szervezet létrehozását.

⁵⁹ Kovács Béla itt Szakasits Árpád szavait idézi.

Az MKP (Révai József) szerint – folytatta Kovács Béla – »a jobboldal felvetette a politikai hatalom kérdését« s úgy gondolja, hogy a magyar demokrácia érdekében a baloldali kormányzati befolyás erősödésére volna szükség. Révai szokása szerint összekeveri a marxizmust a demokráciával, a jobboldalt a kisgazdapárttal és persze a tárcák elosztását is a tényleges hatalommal. A mi felfogásunk szerint a demokrácia érdekében való volna, ha a reakció elleni harccal párhuzamosan sürgősen és kérlelhetetlenül végrehajtánánk az új magyar élet megtisztítását a... sem az igazgatásba, sem a rendszetbe nem való elemektől, ha kiirtanánk a korrupciót és a panamákat, a politikai és pártbefolyással való üzérkedés riasztó elfajulását... Aki nek szeme van a látásra és erkölcsi érzéke a jó és a rossz elbírálására, annak nem kell bizonygatnom, hogy mekkora hibák élnek és virulnak rendőrségünknel, milyen siralmasan működik az igazságszolgáltatásunk. Akik ezt eltűrik, azok lehetnek talán jó párttagok valahol, de állítom, hogy ellenségei a magyar demokráciának."

A hatalmi viszonylatokra így reflektált Kovács Béla: „Hogy mi túlnyomó részt kaptunk a hatalomból? Vajon mit jelent a hatalom szempontjából a tájékoztatási, az építésügyi vagy a közellátási tárca? S íme, alig lép hivatalába az új [kisgazda – a szerk.] pénzügyminiszter, aki már nem a [kommunista vezetésű – a szerk.] Gazdasági Főtanács segédhivatala, hanem felelős miniszter akar lenni, máris elhangzik ellene a munkáspárti támadás, megvádolják a nagytóke védelmével.” De felvethető: „hogyan aránylik B. Szabó István [kisgazda – a szerk.] államminiszteri befolyása Rákosi Mátyás és Szakasits Árpád államminiszteri befolyásához? A tényleges hatalommal tehát így vagyunk.”... Nem szólva a „munkáspárti államtitkárok befolyásáról... kisgazdaminisztériumokban”.

Egyértelműen elvetette az MKP és az SZDP további hatalmi asprációit, amidőn világosan kifejezésre juttatta: „A munkáspártok hatalmi befolyásának növekedése semmi esetre se jelentené a magyar demokrácia megerősödését. Sőt, ellenkezőleg. Fokozná a tömegek bizalmatlanságát a demokráciával szemben, mert ott is előtérbe állítaná a pártpolitikai elfogultságot, ahol ez mostanáig egyáltalán nem vagy kis mértékben érvényesült, és növelné azoknak a tömegeknek, akik máris úgy érzik, hogy ki akarják szorítani őket az ország vezetéséből.”

A tőkes képviselő-vádjára így utalt: „Révai még mindig nem mondott le arról az igyekezetéről, hogy nyakunkba varrja a nagytóke szolgálatának vádját.” S nem minden el nélkül vágott Kovács Béla vissza: „Nem voltunk és nem leszünk a nagytóke cselédjei. De amint nem akarunk politikai zűrzavart, nem akarunk gazdasági felfordulást sem. Olyan kevés jogunk maradt meg ebben a szerencsétlen köldüországban, hogy amíg politikai erő van a kezünkben, sem értelmetlen gazdasági kalandokra, sem kockázatos

kísérletekre nem engedjük pocskolni az állam, a közületek és a magánosok értékeit. Amint nem álltunk útjában semmiféle olyan reformnak, amely a tőke túlhatalma ellen irányult, ezután sem leszünk akadályai az egészséges és jól átgondolt fejlődésnek.”...

Arra a munkáspárti felvetésre, hogy „válaszút” elé került volna a koalíció, azt válaszolta, hogy az elsősorban a partnerektől függ. „Ha a munkáspártok is hajlandók vállalni a fokozatos fejlődést, ami mellett Nagy Ferenc és a kisgazdapárt lekötötte magát, akkor válaszút sincs, válság sincs... Ha együtt meg tudtuk csinálni a földreformot, a demokratikus átalakulást és fejlődést biztosító intézményeket, a tiszta választásokat, a közársaságot és a stabilizációt, akkor nincs sok értelme választról beszélni. Talán válaszút nélkül is megcsinálhatjuk a tiszta önkormányzati választásokat, megoldhatjuk a zűrzavart, amit a B-listával csináltunk, jó érdekvépviseletet adhatunk a parasztságnak, helyes munkaszervezéssel kenyeret tudunk adni a munkanélkülieknek, gyorsítani tudjuk az újjáépítést, gépeket és nyersanyagot tudunk szerezni az iparnak, korszerűsíthetjük a mezőgazdaságot, s – bár ez valóban hihetetlenül hangzik – idővel rendbehozhatjuk a rendőrséget is, és rá vesszük a belügyminisztert, hogy a demokrácia szabályainak megfelelően tartsa tiszteletben a nemzetgyűlési képviselők interpellációs jogát.”

Mintegy végszóként még hozzátette: „Ha a munkásvezérek nem a budapesti pártirodák hangján tárgyalnák a koalíciót, hanem azon a nyelven beszélnének, amit a jó munkás használ odakint a falvakban, ahol oly szépen megértik egymást a dolgozó paraszttal, bizony mondom, hogy kevesebb volna a válság, több volna a munka és több az eredmény ebben a szegény országban.”⁶⁰

Ebben a helyzetben az MKP fokozottabban a megosztás, az erőszak, a polgárháborús „taktika” eszközeit helyezte előtérbe. Előbb a szárnyakon, aztán a főcsapáson. Kimondva-kimondatlan, 1946 őszétől már a kizárólagos hatalomért folyt részéről a „harc” a sztálini-dimitrovi recipe szerint: „a szocializmusért”, amit a „nép” akar...

⁶⁰ L. az 56. sz. jegyzetet!

13. „A népek közötti barátság” mindennapjai

A megszállt országban zajló politikai csatározásokról a Magyar Államrendőrség Vidéki Főkapitánysága rendszeres jelentésekben számolt be. Ezekben a pártok életéről, a politikai hangulatról, a fontosabb eseményekről, a „lakosság viszonyáról az orosz hadsereghez” tárgykörökben adtak összesítést. Szemmel tartották a nemzetiségi mozgalmakat, a gazdasági viszonyokat, általában a falu, a város, a vidék, a megye, az ország minden megmozdulását s mindennapjait – nehogy a hatalom számára nem kívánt esemény essék...

Az alább némely összefüggésben tanúként hívott, „Szigorúan bizalmas” felzetű dokumentum, amely alig egy évvel a nemzetgyűlési választások, közel két esztendővel a debreceni állami újjászületés után készült, teljességgel nyilvánvalóvá teszi, hogy az ún. katonai szakasznak még ekkor sem szakadt vége.

A veszprémi kapitányság a „fontosabb események” között tudatta: „Bűnügyi téren kiemelkedő eseményként jelenthetem, hogy Szakács László balatonfüredi lakost ismeretlen tettesek a fején történt ütlegetés által megölték, motorkerékpárját elrabolták. Megállapítást nyert, hogy a motorkerékpárt két orosz katonának adta el. A nyomozás folyamatban van, a tettes orosz katonák személyének megállapítására kevés remény van.

A hatóságom területén állomásozott nagyszámú orosz katonaság megkezdte visszavonulását nyugatra, ahonnan mintegy hét hónappal ezelőtt hadgyakorlatok tartása céljából jöttek hatóságom területére.

Rendkívül sok gondot okozott a közbiztonság fenntartása azon a területen, ahol ezek a csapatok elhelyezést nyertek. A sok panasz ezzel megszűnt.”

A főkapitányság Zala vármegyéből – mintegy ellenpontként – azt jelentette: „F. hó 13-án délelőtt 11 órai kezdettel került felavatásra a zalaegerszegi orosz hősi katonai temető. Az ünnepségen valamennyi párt és szervezet megjelent kegyelettel adózni a hősihalált halt orosz hősöknek. Az ünnepség hatalmas méretű volt, mintegy 6000–7000 ember jelent meg az orosz hősi temetőben. A koszorút helyezők méltatták az orosz hősök érdemeit, és kidomborították, hogy soha nem tudja Magyarország halálját leróni azért, mert a Vörös Hadsereg felszabadította az országot a német fasiszták igája alól. Az orosz hadsereg részéről elhangzott beszédekből kitűnt, hogy a Vörös Hadsereg Magyarországra nem mint hódító, hanem mint felszabadító jött. Kérték Zalaegerszeg lakosságát és ezen keresztül az egész ország népét, hogy találják meg az igazi együttműködés szellemét. Az ün-

nepség fényét emelte a rendőrség díszszakasza, amely az orosz katonai parancsok kívánságára a kivonuló orosz díszszakasszal együtt díszlővést adott le.”

Az élők és holtak közötti itthoni mérlegelést s a kegyeleti aktust azonban itt is számos esemény árnyékolhatta be. Hiszen a megyei főkapitányság jelentésének készítője – ismételten nyomatékkal kifejezésre juttatta: a „Vörös Hadsereg... nem mint hódító... jött”, erre utal az a kérés is Zalaegerszeg lakosságához és az ország népéhez, hogy „találják meg az igazi együttműködés szellemét”. Ugyanakkor a Sopron vármegyei főkapitányság a maga naturalisztikus valóságában tárta fel a köznapis feszültségeket.

„A közbiztonság terén megállapíthatólag rosszabbodás állott be. A nyári hónapokban úgy az orosz hadsereg tagjai, mint a polgári személyek részéről tapasztalható magatartással szemben a legutóbbi hetekben mindkét vonalon súlyosabb és mindig gyakrabba váló bűncselekmények fordultak elő. F. évi szeptember 30-án hajnali 4 órakor Szőke Sándor és Szlávi József próbarendőrök Sopronból keleti irányba, Balf községen keresztül Kópházára indultak járőrszolgálatba. Sem Balfra, sem Kópházára a járőr nem érkezett meg... a mai napig sem sikerült nyomukra akadni... Október 13-án Csapod községben egy táncmulatságon két orosz katona is megjelent, ott meglehetősen leittasodtak, és többekkel kötekedtek. Vacsoraidő alatt az egyik orosz katona visszament szállására puskáért. A puskával a táncterem dobogójára ment fel és azt lövésre tartva az ott lévő tömegre irányította. A polgári lakosság a katonát leszerelte, a községi előljáróság pedig az orosz katonát vette védelmébe. A lakosság erre a községi helyettes bírót késszúrással megsebesítette, míg az orosz katonát később a vendéglőhöz egészen közel, az utcán holtan találták meg. Halálát késszúrás okozta. A nyomozás az orosz parancsnoksággal karöltve folyik, eddig több őrizetbe vétel történt.”

A Vas vármegyei főkapitányság külön pontban foglalkozott a „lakosság-nak” az „orosz hadsereghöz való viszonyával”. Eszerint „a kőszegi járási kapitányság területén az elmúlt időszakban az orosz katonaság Kőszeg városban 11 esetben követett el betörést és lopást. Ezeknek az állapotoknak a megszüntetésére a kapitányság vezetője közbejárására az orosz városparancsnokság eddig még nem intézkedett eredményesen.

A falusi lakosság körében nagyfokú félelem tapasztalható, különösen a falvakban, a most visszatért orosz katonaság miatt.⁶¹ Közismert dolog, hogy az orosz katonák nagyon jól vannak fizetve, szeszestialokhoz „minden további nélkül hozzájutnak, s így főleg ittas állapotban visszaéléseket követnek el. A védekezési lehetőséget súlyosbítja az a körülmény, hogy a járási székhelyeken működött orosz katonai parancsnokságok egy-két kivétellel

⁶¹ Vélhetően ők lehetnek – az összefoglaló jelentés korábbi részéből ismertetett – Veszprém vármegyei események előidézői.

működésüket beszüntették. Súlyosbítja a helyzetet az a körülmény, hogy Vas vármegye rendőrlégénységének létszáma az eredeti szervezési rendellel szemben csak 50%-ban állapítható meg.”

A szegedi városi kapitányság jelentésében ismét kedvezőbb képet rajzolt:

„A Szovjetunióval kapcsolatos megnyilvánulások kielégítőnek mondhatók. Bensőséges keretek között ünnepelte meg Szeged felszabadulásának második évfordulóját. A Nemzeti Bizottság nagygyűlést tartott a Városháza dísztermében, melyen a szónokok megemlékeztek a Vörös Hadsereg és annak hősi halottairól, akik életüket áldozták az ország felszabadításáért. Este Tisza Szálló nagytermében a Magyar-Szovjet Művelődési Társaság rendezte meg az emlékestet, szavaló és énekművészek részvételével. Ezt követően ingyenes filmelőadás volt a Széchenyi moziban, melyen a Szuvorov tábornok című film került bemutatásra zsúfolt nézőtér mellett.”⁶²

Az összefoglaló dunántúli negatívumokat érzékeltető része mellett némileg talányosnak tűnhet a szegedi összegzés, noha „a megnyilvánulások kielégítőnek mondhatók” kitételben benne rejlik „a körülményekhez képest” megszorítás is.

Ahogy a háború nem ért még véget, s a fegyverszünetet nem zárta le a békeszerződés, majd annak ratifikálása, úgy a diplomáciai aktus hiánya az „együttlétet beárnyékoló jelenségek” folytatódásának kedvezett.⁶³ A katonai szakasz a „folyamatban lévő háború megváltozott természeté”-re vonatkozó elgondolások „illegális” gyakorlatként úgy folytatódott, hogy ez sem használt a „népek közötti barátság” ügyének.

14. A „fordulat”

a./ A „szövetségesek likvidálása” – a hatalom totalizálása

A kommunisták eredetileg, mint láttuk, a népfrent-politikának megfelelően Magyarországon is a „nemzeti egység(front)” jelszavával léptek külföldre. Hitler-ellenes, antifasiszta, angolszász orientációjú csoportosulá-

⁶² Belügyminisztérium Központi Irattára (a továbbiakban: BM Kp. Ir.) 6608–1946/biz. A Magyar Allamrendőrség Vidéki Főkapitányságának félhavi jelentése a rendőrhatalóságok működéséről.

⁶³ Vö. pl. a páter Kis Szaléz és társai ügyről később írottakkal!

sokkal, nem-kommunista (polgári) erőkkel koalícióra. „Szükség volt erre a politikára annak érdekében, hogy élszakítsuk az országot a németektől”... – világított rá a párt akkori főideológusa. A nemzeti egység politikája „tette erőssé a pártot”, ez tette tömegpárttá: „Ha nem ezt a politikát folytatjuk, akkor Kis szektá maradtunk volna, és elszigetelődöttünk volna a demokratikus-erőktől és a nemzet nagy többségétől.” Sem a bel-, sem a külpolitikai „erőviszonyok nem engedték meg... más politika folytatását... Azt hiszem – hangzott az egykorú kiegészítés – a részletekre nem szükséges kitérnem, az elvtársak tudják, hogy itt a szovjet-angolszász viszony hatásairól van szó”...

Ugyancsak érintettük, hogy a belpolitikában a pártvezetés kezdettől a kisgazdapártot tartotta igazán kormány riválisának. Ezért szorgalmazta a (nemzeti) parasztpárt újjászervezését. Azért, nehogy „a kisgazdapártnak a magyar faluban monopolhelyzete” lehessen. Ugyanezért ellenezte, mint idéztük a kisgazda-szociáldemokrata együttműködést is, mondván: „a Kisgazdapárt magához akarja vonni a Szociáldemokrata Pártot..., mert stratégiai elgondolása szerint így nem mi fogjuk irányítani a nemzeti front politikáját”, hanem ők. S így – egy szorosabb kisgazda-szociáldemokrata szövetség megkötésével – a „kisgazdapárt baloldali, úgynevezett Tildy-szárnyát” erősíthetik: biztosíthatják, hogy a (nemzeti fronton belül) „továbbra is a kommunista párt lesz a hangadó”...

A koalíciót, az ellenőrzött ideiglenességnek ezt a végrehajtó hatalmát a jövő lehetséges politikai akcióira az tartotta fenn, hogy noha eltérő módon, de részesedhettek benne a szervezetkező erők. A közösen való egyezést ugyancsak kezdettől eredeti nézetkülönbségek és rivalizálás tette egésszé. Nagyobb lazulás a szövetségen csak az átütő kisgazda győzelem (1945. évi budapesti törvényhatósági és a különösképpen az ugyanez évi nemzetgyűlési választások) után állt elő, amikor immár az alkalmazásba vett választási demokrácia szerint – éppen a kétszeres abszolút kisgazda győzelem folytán – (is, vagy csak ennek alapján) megkérdőjelezhetővé vált az ideiglenesség viszonyai között külső segítséggel kialakított kormányzati-hatalmi kommunista túlsúly. Ezzel a „helyzet” – az MKP vezetése szerint – „labilissá” vált.

„A helyzet labilis – hangzott ennek megfelelően a kommunista helyzet-jellemzés -, de nem borul fel, mert a megbontó okok [a kisgazda győzelem, vele a polgári erők – a szerk.] már működnek ugyan, de az összetartó erők [SZEB, a pártok együttműködésére s a koalícióra vonatkozó megállapodások – a szerk.] még érvényben vannak.” Igaz, az „ellentáborban” mindinkább körvonalazódik az a „terv”, hogy a békekötés, a Vörös Hadsereg kivonulása után „felbontják a koalíciót, és többségi uralmi rendszert vezetnek be”, kiszorítják a kommunistákat a „hatalomból és a kormányból”.

Gondot jelent(het) viszont, hogy az „ő többségi uralmi tervükkel szemben mi nem mondhatjuk, hogy a koalíció helyett vegyük át a hatalmat. Ehhez egyedül gyengék vagyunk, és az egész külső és belső helyzet nem engedi meg a közvetlen harcot a szocializmus [értsd: egypárturalom – a szerk.] megvalósításáért.” Eppen ezért arra kell törekedni – hangzott a célra irányított dialektika -, hogy „egy új baloldali koalíció vegye kézbe az ország vezetését”. A feladat tehát (szólt az utasítás): „megbontani a reakciót”, a nem-kommunista tábor, hogy az „ne egy nagy pártra”, azaz ne a (választásokon győztes) kisgazdapártra támaszkodjék, hanem megbontva, felosztva, felszeletelve, „az egymással versengés” szedje szét erőit. Közben pedig olyan új „koalícióra kell törekedni”, amelyik átveheti majd a „kormányzó hatalmat”, s nem csorbítja, hanem növeli az MKP hatalmi pozícióit.

És lőn. Azon nyomban általános támadást indítottak a koalíció addigi összetétele és politikája ellen. A kisgazdapárt feldarabolására. Országos akciót szerveztek a „közigazgatás” megtisztítására. „Népitéleteket” organizáltak szerte az országban („tavaszi ellentámadás”). A koalíció – az SZDP, NPP, FKP – „baloldalának” segédletével ellenkoalíciót hoztak létre a koalíción belül („Baloldali Blokk”). Összeesküvést és koncepciók összeesküvési pert kreáltak. Lefejezték a kisgazdapártot és a kormányt (Kovács Béla főtitkár szovjetek által történő elhurcoltatása, Nagy Ferenc kisgazda miniszterelnök disszidálására kényszerítése).

Miután gyakorlatilag szétverték az előző választásokon győztes „többségi” pártot, s az ő emberük (Dobi István) került a maradékpárt élére, a már korábban kézbevert köztársasági elnökkel (Tildy Zoltán) új választásokat íratnak ki, amit – választójogi korlátozások és választási visszaélések (köztük a kék cédulás többszöri szavazás) révén – 22 százalékos kommunista eredménnyel győzelemként összesítettek. Előbb Dinnyés Lajos, majd Dobi István vezetésével létrehozzák az átmenet kommunista irányítású kormányát, s megindítják a hajrát az egypárti diktatúráért, általában a sztalinizációért. Vezérelve vált a lenini terv sztalini kivitelezésének törvénné minősítése.

A vezetés azonban még nem ült egészen a nyeregben. Ezért főleg kezdetben önbiztosító kétértelműséget tett, s a kezdeményezés felelősségét is lehetőleg úgy vállalta, hogy a kockázat szükség esetén áthárítható legyen.

A Tájékoztató Iroda „nemcsak egyezteteti, és összhangba hozza a kommunista pártok működését, hanem kicseréli tapasztalataikat, és a Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártjával az élen értékes útmutatásokkal is szolgál” – hangoztatta az MDP főtitkára. „Tavaly [1947-ben – a szerk.] a kommunista Tájékoztató Iroda mutatott rá arra, hogy eljött az idő a jobboldali szociáldemokratákkal való leszámolásra.”⁶⁴ 1948-ban: „A jugoszláv kom-

⁶⁴ Leszámoltak velük és likvidálva az SZDP-t megtörtént a „két munkáspárt [MDP-vé] egyesítése”.

munista vezetők árulásával kapcsolatban ugyancsak a Tájékoztató Iroda hívta fel a figyelmet arra, hogy mennyire elhanyagoltuk falun a szocializmus építésének kérdéseit.” Ez a határozat – mint egy évvel később fogalmazták: „Rákényszerített bennünket arra, hogy szakítsunk azzal a munkamódszerrel, amely... elveszítette szem elől a szocializmus építésének széles perpektíváit, különösen a szocializmus építését falun. És külön hálával kell megemlékeznünk nagy tanítónkról, Sztálin elvtársról..., aki azzal, hogy a jugoszláv árulókról kíméletlenül lerántotta a leplet, és biztos kézzel mutatott rá a tennivalókra, bennünket is a helyes útra vitt. Nem véletlen, hogy a Tájékoztató Iroda határozatának nyilvánosságra hozatala után öt héttel Rajkot leváltottuk a Belügyminisztériumból. Egyszerűen, ha kezdetben nem is voltunk elég éberek, azután igyekeztünk alapos munkát végezni. A [z 1949. évi – a szerk.] választások május 15-én voltak, az összeesküvők letartóztatása [nehogy megzavarja a választási idillt – a szerk.] május 16-án kezdődött. A munka, amit ezzel kapcsolatban Államvédelmi Hatóságunk... végzett, nem volt rossz.” Más megfogalmazásban: „amikor Rajkot tavaly augusztusban eltávolítottuk a Belügyminisztériumból, ez nem valami véletlen jelenség volt, mint a váratlanul elsült puska lövése, hanem hosszú hónapok érlelték meg. A hadsereget sem véletlenül vettük kézbe tavaly szeptemberben... Mindszenty magatartásából és egy sor egyéb jelből... megértettük, hogy gyorsabban és keményebben kell cselekednünk. Terveinket úgy változtattuk meg, hogy a tennivalókat, amelyeket 1950 végéig akartunk elvégezni, jó fél évvel előbbre hoztuk. Mindszentyt ártalmatlanná tettük, az év elején végrehajtottuk a pártisztitást, ki-szorítottuk a hozzánk befurakodott elemek jelentékeny részét, szorosabb-ra fogtuk a munkás-paraszt szövetséget, ezzel kapcsolatban a hadseregbe, a rendőrségen, az államgépezetbe a demokráciához hű munkásokat és parasztokat helyeztünk el, és végül megtartottuk a választásokat.” Így összegezte az MDP főtitkára annak a csoportosulásnak a formulárját, amelyik a háború után először vitte az országot csődbe.

Mindezzel – a koalíció és többspártrendszer felszámolásával, az államhatalom, a hadsereg kézbe vételével, azzal, hogy „lesújtottak” az egyház „fejére” is, s hogy a „Rajk-perrel” híveiket is megfélemlítették stb. – gyakorlatilag megkezdődött a koalíciós politikai intézményrendszer felszámolása: lehetőleg teljes, [sztálini típusú átalakítása]

Kezdetben ezt – mint érzékeltettük – sorozatban végrehajtott (eseti) akciók eredményeként gondolták el, s valószínűsíthető is meg, később azonban az események felgyorsítására és bevezetésére a sztalinizáció történeti (meg)ideologizálása terén is gátlástalan munkához láttak. „Mi azt valljuk – hangoztatták még 1948 őszén is –, hogy... szövetségeseinkkel szoros együttműködésben tudunk előremenni a szocializmushoz... Nem törek-

szünk arra, hogy népi demokráciánk alapjellegén és kormányzatunk szerkezetén alapvető változásokat hajtsunk végre a velünk szövetséges osztályok rovására.” A „többspártrendszer szükséges, mert a munkásosztállyal szövetséges osztályok és rétegek még az önálló pártot tekintik a munkássággal való szövetkezés legalkalmasabb keretének és formájának”. Éppen ezért: „Álradikalizmus és öncsalás volna, ha fel akarnók számolni a pártokat az osztálykülönbségek felszámolása előtt”... stb.

Néhány hónappal később viszont már mindennek az ellenkezőjét mondták, azaz (konspiratív) csak híveik legbelsőbb körével tudatták, hogy a szövetség korábbi formái, velük a többspártrendszer elveszítette létjogosultságát, a hatalom megosztása pedig nem feltétele, hanem gátja az előrehaladásnak. Mi több: az osztályszövetség nem az osztályérdek külön pártképviselete, hanem a külön (minden külön) képviselet felszámolása, azaz „a szövetségesek likvidálása” révén valósul meg. Mint Rákosi Mátyás (Sztálinnak állítólag legjobb hazai tanítványa megint csak a beavatandó beavatottakhoz szólva) fogalmazta: „Szóval az elvtársaknak látni kell, hogy a mi statégiánk komplikált. Szövetségben vagyunk és ugyanakkor a szövetségesek likvidálására is irányt kell venni. Ez persze nem könnyű. Az ember csinál valamit, és ugyanakkor annak az ellenkezőjét is csinálja. Akinek jó politikai füle van, az észreveszi, hogy én azt mondtam, hogy az új Függetlenségi Front nem lesz valami tömegszervezet, azt főleg a célok azonossága tartja össze, azok a célok, amelyeket a Magyar Dolgozók Pártja szab meg.” A szövetséges pártok pedig (mondta Rákosi) „el kell” halniuk, vagy (vetette közbe Gerő, a „hídverő”): „legalábbis... [szimbolikus pártokká kell lenniük]”. E folyamatot „siettetjük”. Mivel a (nemzeti) „parasztpárt szociális bázisa sokkal közelebb van hozzánk”, mint más pártoké, az ő esetükben „a fejlődés is ennek megfelelően gyorsabb” lesz (e párt előbb hal el).

A pártszövetséggel együtt likvidálták az osztályszövetséget

A szovjet párt, személy szerint Sztálin segítségére és „döntő ösztönzésére” hivatkozva fogalmazták újra a „népi demokrácia” kategóriát. Megalapították: „hiba volt a népi-demokrácia lényegét a hatalom megosztásában látni a munkásosztály és a parasztság között.” Hangsúlyozták: „A proletárdiktatúra, mint Lenin és Sztálin kifejtették, azt jelenti, ...hogy a munkásosztály [vagyis a párt – a szerk.] nem osztja meg a hatalmat... a parasztsággal [a paraszti pártképviselettel – a szerk.] sem.”

Ujrafogalmazták az érdekeket és az érdekek szövetségét. Idézték (alibiként is, hálából is idézték) a szovjet példát (megint Sztálint): „Mi a proletariátus és a szegényparasztság diktatúrájának jelszavával haladtunk Október felé.” ... És a proletariátus és a szegényparasztság diktatúráját „októberben meg is valószínűsítettük formálisan, amennyiben blokkunk [koalíció – a szerk.] volt a baloldali eszerekkel [szociálforradalmárokkal, vagyis a nem proletár-,

hanem parasztszocialistákkal – a szerk.], és megosztottuk a vezetést [a kormányzó hatalmat – a szerk.] velük” ... „A proletariátus és a szegényparasztág diktatúrája azonban formálisan is megszűnt az eszer-puccs után..., amikor a vezetés teljes egészében egy párt, a mi pártunk kezébe ment át, amely nem osztja meg... az állam vezetését.” stb.

Hazai viszonyokra mindezt így fordították át: „Formálisan még nálunk is vannak elemei a vezetés megosztásának, hisz más pártok is kormányon vannak, [még] koalíció van. De ténylegesen, elvtársak, egyedül a munkásosztály [értsd: az MDP, ill. annak vezetése – a szerk.] van hatalmon”, ...ténylegesen egyedül a mi pártunk vezeti az államot.” Sőt: „...kell-e bővebben fejtegetni, hogy valóban csak formális jelentősége van..., hogy Dobi István és nem Rákosi elvtárs a miniszterelnök, hogy ténylegesen azokat a minisztériumokat is mi vezetjük, amelyek élén, mint például a földművelésügyi vagy a közoktatásügyi élén nem kommunista miniszterek állnak”. (Valóban nem volt semmi érdemi jelentősége sem annak, hogy még nem Rákosi volt a miniszterelnök, sem annak, hogy a megemléített tárcák élén formálisan nem kommunista miniszterek álltak.)

Feltették (a forma kedvéért tették fel) a kérdést: „Miért nem lehet megosztani a hatalmat a parasztsággal [sem]?” S adták meg a választ: „Azért, mert akkor az állam megszűnne a szocializmus fegyveré lenni.” (Márpedig enélkül az – ti. a szovjet vagy sztálini forma – nem megy...) Azért nem lehet megosztani a parasztsággal a hatalmat, mert „a mezőgazdaság átállítását a szocializmus [értsd: kolhozosítás – a szerk.] vágányára nem lehet rábízni a parasztságra”. Aztán azért sem lehet megosztani a hatalmat, mert „a szocializmusba való átmenet államának, a kulák elleni harc államának... nem szabad ingadoznia”. „Ezért kell, elvtársak, felszámolni azt a felfogást, hogy nálunk a munkásosztály megosztja a hatalmat más osztályokkal. Ebben a felfogásban még megvan a maradványa annak a nézetnek, amely szerint a népi demokrácia valami egészen sajátos, különleges állam, amely nemcsak formájában, hanem lényegében is, funkcióiban is különbözik a szovjet államtól.” (Amiről most már szó sem lehet.)

Határozat született, hogy függetlenül a fejlettségbeli különbségektől és eltérő adottságoktól az átmenetnek nem lehet a Szovjetunióban megvalósítottól eltérő útja.

Hogy félreértés ne essék, Rákosi Mátyás MDP-főtitkár meg is fogalmazta: „Most, amikor a szocializmus építésének kérdései nálunk is sorban napirendre kerülnek, egyre világosabb, hogy a Szovjetunió szocialista építésének lényeges alapvonalai általános érvényűek. A szocializmus építésének módjához és formájához minden nép adhat és ad a magából újat és sajátosat, de az alaphat, a lényegben, a döntő kérdésekben nincs külön »nemzeti út«.”

Szakasits Árpád még szokimondóbb volt: „A mi pártunknak... hűségesen követnie kell a Szovjetunió példáját és útmutatásait, mert igaza van Rákosi

si elvtársnak: nincs külön magyar út, és semmiféle más külön út. Csak egy út van: a Szovjetunió vérrel megszentelt és dicsőséges útja... Minden más út – tette hozzá különös látnoki képességgel – a gyalázatba, a háborúba, a szolgaságba vezet.”⁶⁵

b./ A kiteljesedő ellenségkép

A munkáspárti politikusok a nemzetközi, ezen belül a magyar politikai helyzet változásával – sőt esetenként ezt megelőzően – az új „ellenségkép” kialakítása során végül is nem csupán az ún. horthysta és Szálasi-féle periódus állami berendezkedésének politikai és erőszakszervi vezető rétegeire és csoportjaira koncentráltak, törekvésük messze túlmutatott a különböző ún. antifasiszta rendeletekben célbavett csoportosulások tagjainak felelősségre vonásán. Ennek távolabbi hátterében az állt, hogy – mint jeleztük – tényileg 1946-tól a konfrontáció, azaz a mind nyilvánvalóbb ütközés hívei erősödtek fel a II. világháború vezető, illetve győztes kelet-nyugati hatalmainak viszonyában. Ezzel egyidejűleg vesztették érvényüket a hosszú távra – 20–25, ill. 40 éves – együttműködésre vonatkozó, részben a háború alatt, részben az európai háború végén tett nagy koalíciós egyeztetések és tervek (s szállt el a szovjetek egy „nagy nyugati” kölcsönhöz fűzött reménye...) szálini remény

Az a nagyhatalmi megítélés, hogy az eredeti (egyeztető) elgondolás érvényesítésének megszűntek adottságszerű feltételei, új helyzetet teremtett, lefagyott a nemzetközi légkör. Az együttműködés helyébe – nemzetközi, s ennek függvényeként nemzeti szinten – az ellenségeskedés, az egyeztetés helyébe az érdekek kizárólagosságának érvényesítése, öncélú ütköztetés lépett. Kiiiktatták az együttműködés politikai intézményi garanciáinak kölcsönösségét, likvidálták ezek maradványait (a kommunistákkal való együttműködést Nyugaton, s az együttműködés politikáját Keleten).

A szövetséges főhatalmak, amelyek az egykori helyzetmegítélés és fogalmazás szerint „a Németország és Japán elleni” háborúban „egy tábor” alkottak, most maguk váltak két ellenséges tábor szervezőinek fő erőivé és létrehozóivá. Az e térfélen 1947 őszén megalakított Tájékoztatói Iroda

⁶⁵ Törvénytelen szocializmus. A [Németh-kormány által kinevezett] tényfeltárási bizottság jelentése (a továbbiakban: Törvénytelen szocializmus). Írták: dr. Zinner Tibor, dr. Szakács Sándor, dr. Habuda Miklós, dr. Svéd László, dr. Szómszéd Imre, Markó György, dr. Balogh Margit., Bp., 1991. Zrínyi K., és Új Magyarországon megjelent Törvénytelen szocializmus című cikksorozatot, valamint az Új Magyarországon és a Zrínyi Kiadó által kiadott hasonló című gyűjteményt a szerzők... szerzőségének feltüntetése nélkül és hozzájárulásuk kikérése nélkül hoztuk nyilvánosságra. Rákosi beszéde az MDP KV 1948. november 27-i ülésén hangzott el.

4
2
3
↓ Így született a végkövetkeztetés: „A népi demokrácia biztonsága érdekében az államvédelmi szervek erősítésére, a nép, a munkásosztály, a párt állandó éberségére és harci készségére van szükség.”⁶⁸ Így került „sor” újra a régi Magyarországon meghatározó erővel bíró politikai tényezők ismételt „sommás” megítélésére, a korszak egyértelmű „fasiszta” minősítésére.

Erre következett, hogy a „politikai” rendőrségi tevékenységben egyre bővült az ellenség tábora, szaporodott az üldözendők köre. Párhuzamosan szűkült mindazon emberi tényezők határfoka, amik, vagy akik a parlamenti demokrácia irányzataihoz kapcsolódtak. S ha a politikai rendőrség a „szabotázsok”, „összeesküvések” stb. „leleplezése” során „kapcsolatot” állapított meg a külföldön élő magyarsággal, ez „visszahatott” a hazai rokonságra is. A nyugati „kapcsolatok” ugyancsak könnyen „kémkapcsolatok”-ká minősültek, s az állandóan élesedő „osztályharc” légkörében eseti ügygé vált maga az élet...

Bizonyos, hogy a sztálini rendszer kiterjesztésében a Kominform létesítése nem oka, hanem következménye volt a döntésnek. Az első ülés feladata nem az volt, hogy a meghívottak kicseréljék tapasztalataikat, hanem hogy értésükre adják: megváltozik, sőt már meg is változott a „stratégia”. Az MKP vezetői rutinosan fogadták a rajtaütésszerűen beterjesztett elemzést a nemzetközi helyzetről, a Kominform első ülésén, s vették tudomásul az „egyből” „két” tábor elvét és az ehhez kapcsolt „egyeztetéseket”, elhatározásokat.

Ettől a magyar társadalom is, a sztálini-zsdanovi értelmezésnek megfelelően, ellenségesnek minősített két táborra szűkült le. A totális uralom vezető erejét képviselőkre és annak politikáját könnyörtelenül megvalósító erőszakszervek munkatársaira, míg a „másik „tábor”-ba sommásan azokat a milliókat sorolták, akiknél a Révai-féle „reakciós” jelző mérhetetlen kiterjesztésével már nem csupán „antikommunistákat” értettek, hanem köbe véshető egyszerűséggel: „nem kommunistákat”. Mint érintettük, idetartoztak azok is, akik vagy kommunisták voltak, vagy azzá lettek, de az éppen eluralkodó sztálini kurzussal nem azonosultak. Kivételt legfeljebb az képezhetett, ha valaki olyan tevékenységet fejtett ki, ami a hatalmat kisajátító, a sztálinista politikai gyakorlatot megvalósító szűk csoport érdekeivel egybeesett „elvben és gyakorlatban”. De még így is adódtak kivételek, mint Rajk, Pálffy és még sokan mások... Pedig az MDP KV 1949. március 5-i ülésén Rajk – akinek véleményét Rákosi megszívlelendőnek tartotta – még így fogalmazhatott: „Aki más programot vall, mint a szocializmus [értsd: a sztálinizmus – a szerk.] építését, az már a magyar nép ellensége és nem a kormányzat valamiféle konst-

⁶⁸ MKP és SZDP 595–596.

ruktív ellenzéke.”⁶⁹ Idáig jutott a Révai-féle fogalom parttalanná tételével az MDP vezetése...

Az a némileg szépített „rég értelemben vett rendőrállam” – amit 1953 júniusában az MDP KV ülésén Révai József vetett fel – 1948-ban, nem sokkal a fűzőra kényszerítést követően bontakozott ki az MDP irányításával a maga teljességében, amikor szinte egyszerre következtek be személyi változások mind a „kormányban”, mind az átszervezett BM Államvédelmi Hatósága élén.

Gerő Ernő 1949-ből visszatekintve így írta át a múltat: „az 1945-ös választásokon a reakció nagy előretörése annyiban volt hasznos számunkra, hogy levontuk belőle a tanulságokat. Tudatára ébredtünk annak, hogy a reakciót, a belsőt és a külsőt egyaránt komolyan kell venni. Megtanultuk, hogy ellenségeinket nem egy táborban kell egyesítenünk, hanem lehetőleg szét kell darabolnunk, fel kell apróznunk, s ugyanakkor a saját erőinket és velünk rokon erőket kell egy táborba tömörítenünk. Így az 1947-es választások idején pártunk taktikája már sokkal inkább megközelítette a lenini-sztálini taktikai művészet klasszikus formáját, mint az 1945-ös. Az ellenséget szétapróztuk, de még nem eléggé! A reakció erőit és a velünk szövetséges erőket igyekeztünk egy táborba egyesíteni, ez részben sikerült is, de még nem eléggé! A reakció erőit számba vettük, de még részben kihatót a reakció erőinek 1945-ös lebecsülése, ezért keltett bizonyos meglepetést, hogy Pfeiffer és Barankovics pártjai, annak ellenére, hogy alig rendelkeztek saját szervezettel, mégis komoly szavazatmennyiséget szedtek össze. Lebecsültük a jobboldali szociáldemokraták aljasságát, akik nem állottak a választási kampány alatt és a választások után a magyar fasisztákkal és a külföldi imperialistákkal szövetkezni a kommunisták... ellen.” Vagy: „..., 1947 augusztusa óta a reakció erőit alaposan össze-
zúztuk, azonban tudtuk, hogy van az országban még egy komoly reakciós erő, amely 1947 után is érintetlenül maradt, az egyház. A katolikus egyházra komoly csapást mértünk az iskolák államosításával, de nem ez törte meg az egyháznak, mint reakciós erőközpontnak az erejét... Ezért tovább kellett mennünk. Megfelelő politikai előkészítés után lesújtottunk a katolikus egyház fejére, a magyar reakció vezetőjére.”⁷⁰

Mindehhez legfeljebb azt tehetjük hozzá, hogy a „magyar reakció” következő „áldozata” az a Rajk László lett, aki – egészen lefogásáig – ugyanazon az „oldalon”, ugyanazon a „fronton” szolgált, mint gyilkosai...

A politikai „vezérelvvé” és egyre inkább napi praxissá tett „állandóan éleződő osztályharc” – a megtorlás és megsemmisítés – nagy szenvedel-

⁶⁹ MSZP PI L. KV. F. 95. Az MDP KV 1949. március 5-i ülése.

⁷⁰ Gerő Ernő: Harcban a szocialista népgazdaságért. Válogatott beszédek és cikkek 1944–1950, Bp., 1950., Szikra K., 97–99. Megnyitó beszéd a Pártiskola négyhónapos tanfolyamán, 1949. május 23.

me hagyta rajta nyomait a negyves évek végi bűnügyi statisztikákon és nyilvántartásokon is.

1948-ban 93 865, 1949-ben már 111 903 volt az összes bűncselekmények száma. Ezekből 22 211, illetve 29 658 volt „kihágás”. A „büntettek” száma – nem számítva a „kihágásokat” – egy esztendő alatt közel 15%-al nőtt. Ugyanakkor a közveszélyes cselekmények (köztük a gyújtogatás stb.) száma 512-ről 1254-re emelkedett, míg a közellátási (23 499-ről 22 502-re), valamint az áldozati ügyek száma (2704-ről 1835-re) csökkent.⁷¹ De az elnevezéseknek ekkor a legtöbb esetben már alig volt értelme, mindössze formailag szolgáltak jogcímként a büntetés-végrehajtásra.

A különböző nyilvántartások, kardonok, kartotékok alapján a koalíciós időszakban hivatalból – beleértve az operatív módszereket – ellenőrizhetőkhöz száma meghaladta a félmillió főt.⁷² Közülük – a német kitelepítetteket nem számolva – 43 ezret börtönbe vetettek,⁷³ míg több mint 223 ezret egyéb módon zaklattak, s több tízezer volt azoknak a száma, akikről mint „potenciális ellenség”-ről gyűlték az újabb és újabb adatok – a következő fordulókra...

⁷¹ KSH Statisztikai Évkönyv 1949–1955, Bp., 1957. KSH kiad.

⁷² Magyar Nemzet, 1989. június 6. Dr. Kulcsár Kálmán igazságügyi miniszter – forrásmegjelölés nélkül – úgy nyilatkozott, hogy 1945–1949 között 55 ezer főt internáltak. A háborús bűnösökre, internáltakra, kitelepítettek, nem igazoltakra és B-listázottakra l. Történelmi Szemle, 1985. 1. sz. 137. Zinner Tibor: Háborús bűnösök perci. Internálások, kitelepítések és igazoló eljárások 1945–1949. (a továbbiakban: Zinner: Háborús bűnösök perci). A B-listázottakra vonatkozó legteljesebb anyagot a Minisztertanács Irattára (a továbbiakban: Mt. Ir.) őrzi. 1948. június 28-án a B-listázottak száma 80 041 fő volt.

⁷³ Törvénytelen szocializmus 46. 90. sz. jegyzet.

II. A „KEMÉNY MAG” /A rendészeti szervek és a rendőrség/

1./ A front mögötti szervezés

A legitimációs politikai és kormányzati munka (Ideiglenes Nemzetgyűlés, Ideiglenes Nemzeti Kormány, pártok, nemzeti bizottságok stb.) szervezésével párhuzamosan folyt az említett „kemény” hatalmi „mag”, a tisztogató, megtorló, megfélemlítő, elnyomó szervezet kialakítása. Ebben a helyzetteremtő képesség a Vörös Hadsereggel együtt „érkező” szovjet államvédelmi szervezetet illette. A békéscsabai városi ideiglenes vezetőtanács alakuló ülése határozott arról, hogy „a lakosság megnyugtatóására hirdetmény formájában tudomásra hozza, hogy Békéscsabán a mai naptól kezdve megkezdte működését az orosz rendőrség (GPU),⁷⁴ mely fosztogatókat stb. szigorúan bünteti”.⁷⁵ S miközben Moszkvában Horthy küldöttei október 11-én aláírták az előzetes feltételeket egy majdan megkötendő fegyverszünethez, Csongrád város ki-rendelt polgári parancsnokának 1944. október 13-án megjelent hirdetménye kemény szankciókat helyezett kilátásba. Aki 7-19 óra közötti időn kívül az utcán tartózkodik, azt „az orosz járőrök minden előzetes felszólítás nélkül agyonlövöik”. Felszólította a lakosságot arra, hogy ne lövöldözzön, „mert az esetleg megsebesített vagy agyonlőtt orosz tisztért vagy katonáért tíz polgári személyt végeznek ki és a [lövöldöző – a szerk.] házat is felégetik”.⁷⁶

A moszkvai dokumentum nem léphetett életbe, október 15-16-a eseményei elsodorták. Itthon pedig több helyütt, különösen a viiharsarki községekben, városokban újjáéledtek '19-es emlékek és hatalmi aspirációk. A gyulai kommunisták a város közigazgatásának ellenőrzését vették kezükbe,⁷⁷ Gyomán

⁷⁴ Az 1944–1950 közötti időszakban – a dokumentumokban, visszaemlékezésekben és feldolgozásokban – különböző névvel illették a szovjet biztonsági szerveket. A pontos elnevezések: 1934–1943: NKVD (Belügyi Népbiztonság), 1943–1946: NKGB (Allambiztonsági Népbiztonság), 1946–1953: MGB (Allambiztonsági Minisztérium). A téves jelöléseket nem javítottuk ki.

⁷⁵ Sorsforduló (a továbbiakban: Sorsforduló I/II.) Iratok Magyarország felszabadulásának történetéhez 1944 szeptember - 1945 április. I-II., Bp., 1970. LIG kiad., Szerk.: Karsai Elek - Somlyai Magda. I. 21.

⁷⁶ Uo. 27–28.

⁷⁷ Uo. 47.

direktórium alakult, s működött az orosz katonák megjelenésétől 1944. november 12-ig.⁷⁸ A helyi kommunista csoport november közepéig fenntartotta magának a „jogot” az „önkormányzat” vitelének kizárólagosságára; a nehézségeket a helybeli orosz katonai parancsnok irreális követelései még fokozták.⁷⁹ Doboz községben megkezdtek a kolhozosítást. Dr. Csige Varga Antal pártönkormányzat ügyvéd, Békés vármegye közigazgatási főnöke állította le, kisdoboltatván, hogy a Vörös Hadsereg „nem kíván olyan intézkedést tenni vagy tétetni, hogy az általa megszállt területen a kommunista társadalmi és állami rendszer valószínűsíték meg”.⁸⁰

A különböző, a kialakult helyzetet tévesen értelmező, proletárdiktatúrák emlékei hatása alatt cselekvők mellett „reálpolitikusi” megnyilatkozások is ismertté váltak: Makón, a gimnáziumban orosz nyelvtanfolyamot indítottak.⁸¹ A doboziakat korholó Békés vármegyei közigazgatási főnök (a későbbi alispán) joggal jelezte, hogy „Nagyon tévednek, és teljesen tájékozatlanok azok, akik úgy gondolják, hogy ha magukat kommunistának vallják, úgy jogot nyertek ahhoz, hogy maguk ne dolgozzanak, hanem csak szájkodjanak, másokat terrorizáljanak, de saját magukat senki más akaratának alá ne vessék.”⁸²

A frontzónában (a front mögött 50–100 km-rel) a rendőri, a politikai rendészeti akciókat a szovjet katonai (biztonsági) szervek többnyire közvetlenül hajtották végre. A kormányzati igazgatás alatti részekben megfelelő felügyelettel és közreműködéssel fokozatosan engedték át az ezzel kapcsolatos feladatokat a helyi, illetve a kiépülő rendészeti szerveknek.

A Szovjetunió Állami Honvédelmi Bizottsága Magyarországra vonatkozóan 1944. október 27-én hozta meg idézett határozatát a hadműveletek alatti és utáni ún. „katonai” és „politikai” feladatokról. Ez a „felelős” parancsnokokra „mindenre kiterjedő állásfoglalást” írt elő, s a „háborús és népellenes bűnözők felelősségrevonását államhatalmi feladat”-nak minősítette.⁸³ Ennek jegyében kezdődött meg a Vörös Hadsereg által felügyelt országgrészen a közigazgatás, ezen belül az új belügyi és igazságügyi apparátus kiépítése. Ennek megfelelően jelentek meg az Ideiglenes Nemzeti Kormány rendeletei. De ezekről függetlenül is rendelkeztek. Intézkedéseik so-

⁷⁸ Uo. 153–154 és 359–360.

⁷⁹ Uo. 360.

⁸⁰ Uo. 106.

⁸¹ Uo. 106.

⁸² Uo. 106–107.

⁸³ Korom Mihály: Magyarország Ideiglenes Nemzeti Kormányának és a fegyverszünet (1944–1945), (a továbbiakban: Korom: INK) Bp., 1981. Akadémiai K., 217, 274.

rába tartozott a városi lakosság közmunkára kötelezése a Vörös Hadsereg által, főbelövés terhe mellett,⁸⁴ a statárium elrendelése a rend megőrzése végett,⁸⁵ s annak közhírré tétele is, hogy városi rendőrséget szerveznek.⁸⁶

Az MKP Szovjetunióból hazatért politikusait nem lepte meg a proletárdiktatúra emlékét idéző jelenségek sorozata, a kapott szovjet instrukciókkal ellentétes kezdeményezések, s noha a stratégiai célban nem történt változás, taktikai okokból ezekkel a „balos” tendenciákkal szemben fellépni kényszerültek. Nem csupán tettekben, hanem szóban is. Éppen ezért a Miskolcon pl. 1944. december 16–17-én, két alkalommal is megnyilatkozó Farkas Mihály a következőket mondotta az Ideiglenes Nemzetgyűléssel összefüggő, a képviselők megválasztását célzó összejöveteleken: a kommunista párt nem tör „politikai monopóliumra”. A párt által összeállított programot országsszerte elfogadták, ez egy nemzetmentő dokumentum. Majd másnap ismételtelen kijelentette, hogy a „Kommunista Párt nem akar monopóliumot”, s nem akarja a politikai struktúrát megváltoztatni, „azért nem lehet a szovjet rendszert bevezetni, mert a nép nagy része ezt nem akarja”. Pár pillanattal később azonban hozzátette, hogy a „Kommunista Párt nem mond le végcéljáról”.⁸⁷

Farkas kényszerű taktikázgatását talán még jobban érzékelteti a kivitelezés aprómunkáját vállaló és a sajátos szempontokat maradéktalanul érvényesítő Vas Zoltán. Az ugyancsak Szovjetunióból érkezett politikus a frontvonal mögött kezdte meg szervező tevékenységét, majd azt Gerő Ernő felügyeletével irányította: „...ahol jártam, következetesen úgy intéztem: a közigazgatás vezetője legyen akár szociáldemokrata vagy haladó szellemű polgár, de a rendőrkapitány legyen kommunista! Ragaszkodnunk kell ehhez – magyarítottam bizalmasan a kommunista elvtársaknak – hogy többé minket, kommunistákat Magyarországon be ne zárhassanak...”⁸⁸ Majd később így folytatta: Budapesten „Kádár Jánost... javasoltam főkapitánynak... Budapest szinte önálló hatalommá vált. Az itteni rendőrfőkapitányi állás az akkori sajtós országos körülmények között ténylegesen a belügyminiszterséget jelentette.” Az MKP KV ülésén Vas Zoltán Kádár személye mellett azzal érvelt, hogy „most már nemcsak politikailag, de államhatalmilag is nekünk, kommunistáknak kell megszabnunk, kiket tartunk a nép ellenségének”.⁸⁹

⁸⁴ Sorsforduló I. 58–59.

⁸⁵ Uo. 121–122.

⁸⁶ Uo. 65.

⁸⁷ Uo. 289–295.

⁸⁸ Vas Zoltán i. m. 15.

⁸⁹ Uo. 37–38.

Azon túl, hogy Vas Zoltán elképzelésével szemben nem Kádár Jánost, hanem a kisgazdapárti, de titkos kommunista párttag Sólyom Lászlót nevezték ki fővárosi főkapitánynak, Kádár pedig a helyettese lett, a budapesti helyzetet a harcok jellemezték, s a frontvonalak alakulását követően nyílt mód arra, hogy döntsenek a kommunisták arról, hogy kiket tartanak a nép ellenségének...

[A] „Kommunista pártban külön aktívát alkottak a koalíciós pártokba beépített *titkos párt*-tagok. Kiképzésüket Révai vezette, utasításait Gerőtől kapták, viselkedésükkel igyekeztek leplezni elkötelezettségüket. Erdeiről – írta a debreceni kormány belügyminiszteréről, az eseményekre visszatekintő volt parasztpárti főtitkár – tudtam, hogy kryptokommunista, egy véletlen folytán olyan bizonyítékhoz jutottam, ami feltételezésemet megerősítette.” Költözés közben elkallódott az MKP Erdei Ferenchez küldött anyaga, ami „a kommunista párt titkos aktívájának” dokumentumát tartalmazta. Ehhez jutott hozzá Kovács Imre. Ebből is egyértelművé vált, hogy „a titkos aktíva részletesen utasítást adott tagjainak, hogyan lehet és kell a *titkos pártot* [eredeti kiemelés] az infiltrált párton belül a beépítetteknek megszervezni, s milyen területre koncentráljanak. Pártigazolványos fiatal kommunisták, egyetemi hallgatók, a janicsárok befurakodtak a parasztpártba is; Erdei segítségével és irányításával lassan, céltudatosan megszállták a legfontosabb pozíciókat, mint a szervezési, nyilvántartási és tagellenőrzési osztály.”⁹⁰ Miután az MKP legnagyobb vetélytársának a kisgazdákat tartotta, energiáit és erőit ott is a stratégiai posztokra koncentrálni, építette be.

Közben a vidék élte a harcok előtti, alatti és utáni életét, a borzalmakkal és ellentmondásokkal teli háború minden viszontagságával. Napi esetként Szekszárdon – a kollektív felelősség elve alapján – a közmunkára kötelezetteket családtagjaik és „bűntársaik” szigorú megtorlásával fenyegették a megszállók,⁹¹ Orosházán a járási rendőrkapitány-helyettes a községi rendőrparancsnokokhoz intézett leiratot a rendőrségi „szolgálati szellem” miatt. Tudatta: „A rendőrség nem politikai testület. Ez annyit jelent, hogy a rendőr hivatalból nem politizál. Elfogadja a fennálló polgári rend által helybenhagyott vagy megtűrt politikai irányzatokat, az azok között folyó politikai vitákba csak akkor avatkozik, ha ez a vita a közrendre veszélyes kimenetelűnek mutatkozik. De megfigyel és igyekszik ártalmatlanná tenni minden olyan politikai megnyilvánulást amely a fennálló polgári rend ellen irányul.”⁹² – zárta fejtegetését a nem taktikai szempontokat érvényesítő Szverle Mihály.

⁹⁰ Kovács Imre: Magyarország megszállása, Bp., 1990. Katalizátor Iroda kiad., 251.

⁹¹ Sorsforduló I. 384.

⁹² Uo. 425.

Nem tekinthető véletlennek, hogy Egerben – ahol különben Bartha alispán külön is felhívott a „bandákba verődött és álrühába öltözött fosztogató” stb. személyek bátor és erélyes leleplezésére és a nyomravezetésre⁹³ – 1945 februárjában a kisgazdák már bíralták az internálások gyakorlatát,⁹⁴ a hó végén pedig az odaérkezett dr. Balogh István miniszterelnökségi államtitkár vitába keveredett a helyi kommunistákkal abban a kérdésben, hogy ki legyen az új rendőrkapitány, s mi legyen a régivel, akivel az MKP szimpatizált. „Ön anarchiát akar” – fakadt ki a vita hevében dr. Balogh az MKP képviselőjére,⁹⁵ akinek pártja pár nappal korábban éles támadást intézett a kisgazdapárti főispán ellen. Dr. Milassin Kornélt azért támadták – többek között –, mert Felnémeten, 1945. február 18-án kijelentette, hogy „Nem fogjuk tűrni, hogy Magyarországon egy gyenge kisebbség uralkodjon erőszakkal...”⁹⁶

Később, a „győzelem napján” Balogh – Grósz érsekre hivatkozva – tette szóvá az egri anomáliákat.⁹⁷ Tömpe András rendőrfőtanácsos 1945. május 15-én felmentette a főkapitányt. Megállapította, hogy „a rendőrség egyes osztályainak vezetése a múltban olyan elemek kezébe került, akik erkölcsileg a legkevesbé sem tudnak megfelelni a követelményeknek... a korrupciónak szabad teret engedtek, ...kíméletlen durvasággal léptek fel az őrizetbe vettekkel szemben, és állandóan a kommunista pártra és orosz összeköttetésekire hivatkozva folytatták üzelmeiket”. A leváltott főkapitány munkatársait lefoglalták, s mivel „a kommunista párt vezetősége maga is korrupt alkalmatlan emberekből állott”, ezért őket „a kommunista párt erőszakkal tartotta pozíciójukban”.

Balogh feljegyzésének további pontjait cáfolva Tömpe rendőrfőtanácsos megalapozottnak vélte Kriston Endre egri püspök letartóztatását, mert a főpap – újságcikkei alapján – „háborús bűnösnek minősítendő”, a lefoglalt dr. Kálnoki István egri polgármesterről is hasonlóképp nyilatkozott meg. Azt is jelezte, hogy „az egri rendőrség nyomozást folytatott a jelenleg egyházi funkciókat gyakorló dr. Czapik Gyula egri érsek ügyében”. A régi újságok alapján úgy vélekedett, hogy dr. Czapik is azok egyike, aki „felhívásokat intézett a háborúnak a bolsevizmus ellen való folytatása tárgyában...”⁹⁸

⁹³ Uo. 566–567.

⁹⁴ Sorsforduló II. 198–199.

⁹⁵ Uo. 343–346.

⁹⁶ Uo. 330–331.

⁹⁷ MSZP PI L. 274. f. 11/6. ő. e.

⁹⁸ Uo. 119–121. Eger című újság 1944. február 21. és március 6.

Szükséges volna álláspontot elfoglalni dr. Czapik Gyula ügyében.” Végül a SZEB Heves vármegyei főnökére hivatkozott, miszerint a demokratikus elemeket megfélemlítik, és szovjetellenes propagandát folytatnak a vármegyében, amit a moszkvai fegyverszüneti egyezmény alapján „hathatós” üldözésnek kell felszámolnia.⁹⁹

Az új szervezetek felállítása tehát nem ment gondok, surlódások nélkül, de legfőképpen a hatalmi túlkapások okozták az anomáliákat. Debrecenben a belügyminiszter is szükségét érezte, hogy a főispánokat tájékoztassa a kormány nyilatkozatának belpolitikai részleteiről. Azontúl „a jelenlegi rendkívüli viszonyoknak megfelelő politikai utasításokat” adott. Leszögezte, hogy a társadalmi berendezkedés alapja a magántulajdon, a főispánok örökjenek a polgárőrségek és a rendőrségek működése felett, az államrendőrségről szóló kormányrendelet megjelenéséig „a rendőrség minden szervezeti és eljárás kérdését az önkormányzati testületeken és Nemzeti Bizottságokon keresztül kell intézni.”¹⁰⁰

2./ A budapesti helyzet

Az ország fővárosában az ostrom borzalmas károkkal járt. A harcok csökkenésével majd elültével újabb gondok nehezítették a túlélők helyzetét. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány vezetőjéhez, Dálnoki Miklós Bélához 1945. február 11-én küldött levelében Csorba János polgármester – többek között – így írt: „Budapest már egy hónap óta orosz megszállás alatt áll. Sajnos nap-nap után előfordul, hogy egyes magánlakásokban található összes ingóságot teherautókra rakják, és ismeretlen helyre viszik az orosz hadsereg alakulatai...”

...Alig egy órával ez előtt kaptam értesítést arról, hogy a Károlyi utca 18. sz. házat – ahol gróf Teleki Géza miniszter úr lakása is van – a falat kibontva szinte teljesen kiürítette valamelyik orosz alakulat, és minden megfogható ingóságot és élelmiszert teherautóra rakott és elszállított...”¹⁰¹

A budapesti rendőri-rendészeti szervek megalakítása nem sokban különbözött indíttatását tekintve az országban történetektől. Köztudott, hogy a

⁹⁹ Uo. 99–102. Jelentés Heves vármegye főkapitányságán tett látogatásról, 1945. május 18.

¹⁰⁰ Sorsforduló I. 485–488.

¹⁰¹ Sorsforduló II. 209.

nemzeti bizottságok – a Vas Zoltán által jelzett módon – jelentékeny részt vállaltak a „demokratikus rendőrség” megszervezésében. Ennek megfelelően különböző elnevezéssel létrehozott szervek – népőrség, polgári őrség, polgárőrség, rendőrség stb. – részére a nemzeti bizottságok a hagyományos feladatok mellett újakat is megjelöltek: a fasiszta maradványok felszámolását, a bűnösök elfogását, felkutatását. Csorváson már listákat is adtak a politikai ügyekkel foglalkozóknak, mondván, hogy az azokon szereplők „a múltban való viselkedésükkel kimerítették a népellenes bűnösség fogalmát” stb. A közbiztonság fokozottabb védelméről rendelet jelent meg Debrecenben, s az „új rend” a jelzett intencióknak megfelelően kezdett kiépülni országsszerte.

Az új belügyminiszter a tárcák vezetői között 1945 januárjában egy tervet köröztetett, ami az „Országos Rendőrség megszervezésére” vonatkozó elképzeléseket tartalmazta. E szerint a rendőrség mint „egységes karhatalmi szervezet” fog működni, országos jelleggel, s kettős feladatát egyrészt a „közönséges bűncselekmények elleni védekezés”, másfelől a „demokratikus államrend politikai biztosítása” képezi majd.¹⁰² Három elvi tételt fogalmazott meg Erdei Ferenc: a demokratikus gondolkodású polgárőröket át kell venni az államrendőrséghez; a rendőrség nem önkormányzati, hanem állami szerv lesz; kettős tagoltságban – a jelzett feladatoknak megfelelően – bűnügyi és politikai osztályok megszervezése szükséges, kivéve a legalsó, helyi rendőri egységeket.¹⁰³

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány által kinevezett rendőrségi vezetők egyike, dr. Timár István, az Országos Rendőrség politikai nyomozó osztályának, a Tömpe András vezette csoportnak a tagja Debrecenben felvázolta a várható, legfontosabb budapesti feladatokat. Központi fekvésű, különálló épület megszerzését tartotta szükségesnek, az őrizetbe veendő nagy száma miatt kerületi gyűjtőállomások felállítását javasolta. Az elfogottakat kartotékozni kell stb. Fel kell mérni a fogházak helyzetét, mert a lefogás a legfőbb, a ki-kérdezés, a bűnlajstrom összeállítása, jegyzőkönyvezése ráér. Az Igazságügyminisztérium biztosítson ügyészeket, akik a Belügyminisztérium illetékes osztályaival „együttesen” döntenek arról, hogy ki kerüljön népbíró elé, illetve munkatáborba. Az 1944. március 19-e előtt vagy után elítélt, „kisebbségszerű” nyilasokkal, és akik talán rendőri felügyelet alatt álltak, azokkal szemben is el kell járni. A németek ellen harcolni fogó magyar hadsereg büntetőzászlóalja belőlük álljon, s e besorozottakkal [– akár a Donnál a munkaszolgálatosokkal – a szerk.] a „legveszélyesebb front-feladatokat”

¹⁰² BM Kp. Ir. Erdei Ferenc belügyminiszter iratai. (a továbbiakban: Erdei iratok). Javaslat az Országos Rendőrség megszervezésére stb.

¹⁰³ Belügyi Szemle, 1975 április, 16. Bajkán Mihály: 30 év a szervezési munka tükrében.

kell végeztetni, „mint az aknaszedést”. A Hungarista-légió önkénteseit is büntetőtáborokba és -zászlóaljakra kell koncentrálni.

A főváros „felszabadulása napján” a politikai nyomozók szerezzék meg a legfőbb irattárakat, mert ezek szolgáltatják a fasiszták névsorát és lakhelyét. Annak érdekében, hogy minél hamarabb következzenek be a lefogások, a nyomozóknak a magyarországi reakció fellegváraira kell lecsapniuk: elfoglalni a nyilas párházat, a kerületi nyilas pártszervezetek otthonait és felkutatni az esetleg meg nem semmisített irattárat. „A nyilas szervezetek mellett az imrédysta, egykori Magyar Megújulás Pártja irattárait, a MÉP, a Magyar Élet Pártja, a Nemzetvédelmi Bizottság (Nemzetvédelmi keresztesek), a Keleti Front Bajtárs Egyesület, a Vitézi Szék irattárat – emelte ki –, de mindennél előbb az Államrendőrség politikai nyilvántartóját, irattárát, úgyszintén a csendőrség mindennemű irattárát, főként a csendőrnnyomozóosztály, a Belügyminisztérium VII/B. alosztálya és a katonai nyomozóosztály irattárát, az egyes minisztériumok irattárát, elsősorban a miniszterelnökség iratait, a minisztertanácsok jegyzőkönyveit 1938-tól kezdve, a Külügyminisztérium, a Belügyminisztérium irattárát és a Külkereskedelmi Hivatal irattárát foglalja el, veszi őrizet alá.” „Külön osztály lenne hivatva feldolgozni az irattárak anyagát, speciális szempontok figyelembevételével.”¹⁰⁴

Az illegális kommunista, Péter Gábor 1945. január 17-én kapta a feladatot, hogy szervezze meg a budapesti politikai osztályt. 1945 áprilisában erre így emlékezett vissza: „Talán nem egészen véletlen, hogy éppen ezzel a munkával bíztak meg. Éveken keresztül harcoltam eddig is – illegálisan is – a reakció, a fasiszmus ellen, egy szabad, független demokratikus Magyarorszáért.”¹⁰⁵ S azt sem hallgatta el, hogy „kongresszuson volt Moszkvában”.¹⁰⁶

Az 1945. január 18-ig történekről február 9-én terjedelmes összefoglalót állítottak össze Kádár János főkapitány-helyettes aláírásával Erdei Ferenc részére. Miről tájékoztatott a „Szigorúan bizalmas, kizárólag a Belügyminiszter Úrnak!” felzettel ellátott „Jelentés a budapesti rendőrség megalakulásáról”?

¹⁰⁴ BM Kp. Ir. Erdei iratok. Javaslat az Országos Rendőrség politikai nyomozó osztályáról. Helyesen: Keleti Arcvonal Bajtársi Szövetség.

¹⁰⁵ Belügyminisztérium Állambiztonsági Operatív Nyilvántartója (a továbbiakban: BM AB Op. Ny.) V - 150 342. Beszámoló a politikai rendőrség munkájáról. [1990-től a BM-ben őrzött iratokkal összefüggésben számos intézkedés, átszervezést követő „névváltoztatással” járó rendelkezés történt. A kutatáskor fennállott elnevezést alkalmazzuk – a szerk.]

¹⁰⁶ Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez 2. (a továbbiakban: Iratok 2.) Bp., 1993. KJK, 84. Szerk.: dr. Horváth Ibolya, dr. Solt Pál, dr. Szabó Győző, dr. Zánathy János és dr. Zinner Tibor. Eredetiben: MSZP PI L. 274. f. 11/10. ó. c. 6. A Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitánysága Politikai Rendészeti Osztálya tájékoztatója, 1945. február 20.

Arról, hogy alakulóban van a főkapitányság (elnöki, bűnügyi, politikai osztályokkal, számvevősséggel, detektívtestülettel, fogház- és tolonc ügyosztállyal stb.). Kádár írt a fosztogatásokról, amelyekben „részt vett és részt vesz a polgári lakosság jelentős része is”. Kiegészítésképpen: „A rendőrség tehetetlensége és az orosz hatóságok tétlensége következtében a fosztogatók szabadon garázdálkodhattak és a közbiztonság teljesen megszűnt.” A városban pánikhangulat van, amelyet fokoz a „férfilakosság elvitele és úton-útfélen való munkába állítása”.

A kezdetekre vonatkozóan tudatta: „Minden nehézség ellenére már közvetlenül a szovjet csapatok bevonulása után megkezdődött a rendőrség szervezése. A kerületi nemzeti bizottságok majdnem kivétel nélkül polgári egyéneket bíztak meg a kapitányságok vezetésével. A kinevezett kapitányok demokratikus polgári elemek és a tényleges rendőrlegénység és a tisztikar jelentkező részével kezdték meg munkájukat. A munka rendkívül nehéz volt, az orosz hatóságok a kapitányságokról, laktanyából vitték el a rendőröket. A naponta szolgálatba induló rendőrök alig 50%-a érte el szolgálati helyét. A rendőrök elvitele olyan méreteket öltött, hogy jelenleg Gödöllőn 2000–3000 főnyi rendőrtiszt és legénység van fogolytáborban. Az orosz parancsnokságok, főleg eleinte igen nagy nehézséget okoztak és okoznak munkánkban. A megalakult rendőrségeket és főkapitányságot megrohanták az »NKVD« szervei és állandó jelenlétükkel és olyan kívánságaikkal, melyeket teljesíteni nem tudunk, az időnk jelentős részét elvonják, és munkánkat bénítják.

Egy-egy látogatás után elvitték a helyszínen talált rendőrtiszteket, és napokig hallgatják ki őket olyan dolgok felől, amelyekre azok felvilágosítást adni nem tudnak. Így ez zavart okoz, azonkívül személyileg éppen azokat sújtja, akik németellenesek, és most elsőként jelentkeztek munkára. Növelte a zavart az is, hogy több helyen nem egy, de több rendőrség alakult. Sőt, volt rá eset, hogy ugyanazon kapitányságon ketten is működtek mint rendőrkapitányok. Ennek oka néhol a politikai pártok, másuttal tájékoztatlan szovjet parancsnokságok a helyzettel nem számoló intézkedése volt.”

Más téren is nagy a zűrzavar. „Minthogy a rendőrség megalakítását a politikai pártok kezdeményezték: több helyen pártmegszólítások, pártköszöntések és a rendőrségnél megengedhetetlen érintkezési mód kapott lábra. Jellemző tünet a zsidók erős beáramlása is.”

A tulajdonképpeni rendőri funkciók „eddig” szűk térre vonatkoztak: „Elsősorban a hullák és dögök, a fasiszta plakátok eltávolítását, az útvonalak szabaddá tételét ellenőrizték, ill. a polgári lakossággal végeztették.” A rendőrség tevékenységének hatékonyságát rontja, hogy „fegyvert nem viselhet és csak nappal működhet”.

Valamivel jobb képet mutat a kapitányságok politikai tisztogató tevékenysége: „A főkapitányság politikai osztálya működik. A legtöbb kerületben külön politikai nyomozócsoport dolgozik. Ezeknek az összehangolása a politikai osztály vezetése alatt folyamatban van. A letartóztatottakat egész a legutóbbi napokig fogda és élelem hiánya miatt az NKVD-nek adták át.”¹⁰⁷

Kádár összegezésének hitelét rontja, hogy a jelentés továbbításakor is csak alig egy hete működött a Péter Gábor vezette szerv, a frissen megbízott vezető visszatekintése szerint „a politikai osztály 1945. február 2-án alakult meg.”¹⁰⁸ Továbbá dr. Timár István Debrecenben még azt tervezte, hogy „Az elfogott és a gyűjtőállomásra került fasiszták és más népellenségek nem kapnak fekhelyet és a lehetőségekhez mért rabkosztanak megfelelő ételmet kapják, de csak napi kétszeri étkezést. Levest, vagy főzeléket. Ebből a célból konyha létesítendő.”¹⁰⁹ A helyzet úgy hozta, hogy a debreceni javaslatba foglaltakat „túlteljesítették”, hisz – amint az a polgármesternek a kormányfőhöz írott leveléből kitűnt – még a Vörös Hadsereg is „ön-ellátást” folytatott...

Ismét Kádárt idézve: „Meg kell említenem az illegális rendőrségek működését is: így a »Magyar GPU«, a »Miklós-gárda« és a »Szociáldemokrata Belbiztonsági Szervezet« (a Szociáldemokrata Politikai Rendőrség)-et”. Felszámolásuk részben megtörtént, részben folyamatban van – írta Kádár, aki igyekezett megvalósítani a Vas Zoltán-féle intenció alapján a rendőrség kommunista kézbevétele politikáját.

A főkapitány-helyettes által írottakat az időközben Budapestre érkezett egykori partizánparancsnok, a belügyminiszternek jelentő Tömpe András is alátámasztotta: „Egyetértésben a budapesti főkapitánnyal [Sólyom Lászlóval – a szerk.] és az illetékes orosz hatóságokkal, fokozatosan felszámoljuk... az önhatalmú karhatalmi és nyomozó testületeket... Sikerült a Miniszterelnök úr nevével visszaélő Miklós László személyét és szervezetét leplezni, és ennek folyamán az orosz hatóságokkal karöltve részben már fel is számoltuk ezt a bünszövetkezetet. Maga Miklós László őrizetben van.”¹¹⁰

Visszatérve a főkapitány-helyettes beszámolójához, Kádár ezt követően tovább részletezte a budapesti gondokat: probléma egyrészt az anyagi eszközök, másrészt a szovjet hatóságok „kellő támogatásának” a hiánya. A Conti utcai volt katonai fogházat üzemképes állapotba hozták – ahol

¹⁰⁷ BM Kp. Ir. Erdei iratok. Kádár János levele Erdei Ferenchez, 1945. február 9.

¹⁰⁸ L. a 105. sz. jegyzetet!

¹⁰⁹ L. a 104. sz. jegyzetet!

¹¹⁰ BM. Kp. Ir. Erdei iratok. Tömpe András levele Erdei Ferenchez 1945. február 7.

különben a Budapesti Néptörvényszék is tevékenykedett -, de a „rengeteg kisebb nyilas” őrizetes miatt – mint írta – „tervbevették a kistarcsai internálótábor újra felállítását”. A munka érdekében nagy szükség lenne „teljes elismerés”-re, „védelem”-re a „szovjet hatóságok részéről”. Feltétlenül ki kellene eszközölni „a rendőrség fegyverviselését a szovjet hatóságoknál”.

A kádári összegezés a lényegre tapintott. Ugyanis 1945. július 5-ig kellett várni arra, hogy a SZEB nevében tárgyaló Beljamov tábornokkal „megállapodhatott” az Igazságügyminisztérium. Miután már közel két hónapja béke volt az európai hadszíntereken, s a Vörös Hadsereg – különböző okokkal magyarázható – közvetlen munkaerőszükséglete csökkent, ettől az időponttól csak a Szövetséges Ellenőrző Bizottság engedélyével léphettek be katonai személyek a fogházakba, s onnan senkit sem vihettek el „malenkij robot”-ra. Döntés született arról is, hogy „orosz katonai személyeknek felülvizsgálati és elbocsátási joguk sincs”.¹¹¹ Mindez azonban csak feszült, izgalmakkal és romeltakarítási munkákkal, a múltó háború elevenen élő tragédiáival teli hetek-hónapok után jött el (miként a sokszor bosszúból feljelentettekért a magyar államvédelem vagy a szovjet titkosrendőrség). Így következhetett be, hogy a fogházban lévőkre vonatkozó „oltalom” a szabadlábbon lévőket – függetlenül attól, hogy követtek-e el olyan cselekményt, amiért felelősségre vonhatók – akaratlanul is veszélybe sodorta, s a polgári élet megszokott keretei a rettegés időszakának elültével sem térhettek vissza.

A főkapitánysággal egyidejűleg szerveződő politikai osztályról is megemlékezett Kádár. „A lefolyt idő alatt sikerült itt közel 80 főnyi, válogatott, teljesen új testületet szervezni.” Időközben „megérkezett a belügyi nyomozó osztály, a debreceni rendőrség, kb. 100 főnyi legénységével együtt, melyet a budapesti politikai osztállyal együtt az Andrássy út 60. alatt helyeztünk el.”¹¹² [A később – és korábban is – oly hírhedtté vált bérház eredetileg Perlmutter Izsák festőművész tulajdonát képezte. Ő – számos egyéb hagyatéki tárggyal együtt – végrendeletével a Magyar Zsidó Múzeumnak adományozta. A későbbiekben – Hűség Háza elnevezéssel – a Nyilasok Párt országos központja lett, s a nyilasok menekülése után költözött ide a politikai rendőrség.¹¹³ – a szerk.]

A debrecenieikkel kapcsolatban azonban Kádár nem rejtette véka alá leújtató véleményét: „Amilyen örömmel üdvözölte a főváros lakossága az első fegyveres rendőröket – írta (s ebben az is bennefoglaltatott, hogy a

¹¹¹ Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban: MOL) Jelenkori Gyűjteménye (a továbbiakban: JGY.) Az Igazságügyminisztérium iratai (a továbbiakban: IM iratok). IM X. Ta. 5.734/1945. 1945. július 5.

¹¹² L. a 107. sz. jegyzetet!

¹¹³ Benoschovsky Ilona: Fejezetek a Magyar Zsidó Múzeum történetéből. In: Évkönyv 1981/1982. Bp., 1982. 59.

fővárosba érkezettek a szovjetek ellátták fegyverekkel, mert érdekérvényesítésük eszközének tekintették őket) –, olyan súlyos csalódást keltettek ezek sorozatos túlkapásai. Ennek megszüntetésére javasolom a debreceni csoport alárendelését a budapesti főkapitányságnak.”¹¹⁴

Mi húzódott meg a háttérben? Miért tett a bírálaton túlmenően Kádár egyúttal a megoldásra is javaslatot? A Moszkva támogatta debreceni politikai vezetést és a megszálló, helyzetet uraló Vörös Hadsereget is maga mögött tudó Tömpe András vezette csoportról kialakított véleménye politikai tájékozatlanságot takart vagy egyéb, eddig nem részletezett összefüggések is motiválták tényszerű kritikáját (ami előbb a probléma – úgymond – szőnyeg alá seprésével, azaz a Vidéki Főkapitányság Politikai és rendészeti Osztályának megalakításával időlegesen megoldódott, de évtizedeken át tartó, esetenként ismertté vált konfliktusokon át folytatódott Tömpe András öngyilkosságáig)?

Az előzmények elválaszthatatlanok az első néptörvényszéki üggyől, a Szívós Sándor és Rotyis Péter oktogoni akasztásával zárult pertől, a magyarországi népbíráskodás bemutatkozásától. Az ügyben a vádindítványt 1945. január 29-én Kádár János írta alá azt követően, hogy a 401-es különleges munkásszázad keretlegényeit elfogták, kihallgatták a fővárosi politikai nyomozók – köztük maga Péter Gábor is –, hogy az ügyet átadják a Budapesti Néptörvényszéknek, amelynek dr. Major Ákos lett a vezetője. Az egykori horthysta hadbíró – akinek egyik testvére, a színész Tamás, illegális kommunista, míg a másik, Gábor, a KABSZ, a Keleti Arcvonal Bajtársi Szövetség, vitéz dr. Imrédy Béla szervezetének tagja volt – 1945. január 24-én jelentkezett az MKP székházában. „Káderezésén” jelen volt dr. Weil Emil, Gerő Ernő és Vas Zoltán. Megkapta az „eligazítást”, a Budapesti Nemzeti Bizottság¹¹⁵ szentesítette azt. A perben eljáró ügyészt, dr. Szabó Ferencet is kijelölték. Az MKP Titkársága tudomásul vette tervei megvalósulását január 30-án.¹¹⁶ Két nappal később az MKP propaganda osztálya „előterjesztést tett, hogy a vasárnapi népbírószági tárgyalással kapcsolatban nagyszabású tüntetést rendezzen a párt. A titkárság szükségesnek tartja – így a február 1-jén hozott határozat – előzőleg a Városparancsnokság engedélyét kikérni, nehogy a felvonuló tüntetőket esetleg munkába vigyék. Meggondolandó még esetleg repülőtámadás veszélye is. Kovács [István – a szerk.] és Vass(!) elvtársak járjanak el a Városparancsnokságnál.”¹¹⁷

¹¹⁴ L. a 107. sz. jegyzetet!

¹¹⁵ Dr. Major Ákos: Népbíráskodás – forradalmi törvényesség, Bp., 1988. Minerva, 110–130.

¹¹⁶ MSZP PI L. 274. f. 4/4. ő. e.

¹¹⁷ Uo. 274. f. 4/5. ő. e.

A 124 rendbeli gyilkossággal vádoltakat halálra ítélte a bíróság, a BNB helybenhagyta a hozott határozatot, s a Hűség Házában font kötelekkel az Oktogonon felakasztották a keretlegényeket 1945. február 4-én. A szovjetek támogatták az oktogoni akasztás Vas Zoltántól származó ötletét, „mert – mint dr. Major írja – megfelelő politikai demonstrációnak” tartották az önbíráskodás megelőzésére is.¹¹⁸

Ezzel a nyilvános akasztással csak a Rotyis–Szívós-per zárult le, az esetenként „népünnepélyekké” váló kivégzések ezt követően még évekig tartottak. „...azokat akasztották a Markó-utcai fogház udvarán, akik 1919–20-ban akasztottak vagy akasztattak” – emlékezett vissza ezekre a deliriosus évekre dr. Sulyok Dezső, a későbbiekben tárgyalta, dr. Imrédy Béla, volt miniszterelnök elleni per politikai ügyésze. Köztudott, hogy a kivégzettek nem csupán fehérterroristák voltak, de számos igazságelemet hordozott dr. Sulyok további okfejtése: „Most a zsidó közönség tapsolt, melynek sorából a fehér terror a legtöbb áldozatát szedte. Az új kommunista közönség szavalókórusokat alakított, melyek elnyújtva ordították a hóhér felé: »Lassan Bogár, lassan Bogár!« Voltunk sokan, akik interveniáltunk az igazságügyminiszternél, ...ezt a barbarizmust szüntesse meg. ...Mikor emiatt nála jártam, *R i e s I s t v á n* [eredeti kiemelés] igazságügyminiszter elutasította kérésemet. Ezt mondta: »Kell valami elégtétel a sokat szenvedett zsidóknak.«”¹¹⁹

1945. február 5-én újabb ülést tartott az MKP titkársága. Ezen megtárgyalták, hogy „Péter és Kádár elvtársak a pártvezetőség utasítását Rotyis–Szívós ügyben nem hajtották végre”, s ezért arra utasították „Péter Gábor, Kádár János és Tömpe András elvtársakat, hogy a rendőrség munkatervét terjesszék a legközelebbi pártvezetőségi ülés elé. Szerdán du. 5 órakor pártvezetőségi ülés.” Majd így folytatódott a határozat: „A rendőrségi kapcsolatokat a rendőrlegénységgel a kerületi kapitányságokon, illetve helyettesükön keresztül kell megszervezni.”¹²⁰

Mi lehetett a pártvezetőség utasítása a fentiekén kívül? Nem ismerhető meg a korabeli iratból, mert abból három és fél sort írógéppel olvashatatlanná tettek.¹²¹ Feltehető – s erre dr. Major memoárja is utal –, hogy a kellő körülmények nélkül szervezett tüntetést szétverő német ágyútűz is közrejátszott a legális tömegmunkában járatlan illegális kommunistákat ért

¹¹⁸ L. a 115. sz. jegyzetet!

¹¹⁹ Sulyok Dezső: A magyar tragédia. I. A Trianoni béke és következményei, Newark, 1954. a szerző kiad., 275.

¹²⁰ MSZP PI L. 274. f. 4/8. ő. e.

¹²¹ Ua.

bírálatban, azaz a „nagyszabású tüntetés” meghiúsulása.¹²² Másrészt a rendőrlégénység elmarasztalása, a három felelős rendőri vezető név szerinti említése, illetve Kádár Erdeihez küldött levelében tett bíráló megjegyzései jelzik, hogy a titkársági forgatókönyv megvalósítása sérelmet szenvedett.

A budapesti politikai osztály az Eötvös utcai „volt rendőrségi útlevel-osztály helyiségeiben kezdte meg komolyabb működését. Amikor a főkapitányság, amellyel kezdetben egy épületben dolgozott, elköltözött a városházára, mi az Andrassy út 60. sz. házat választottuk munkánk helyéül” – rögzítette Péter visszatekintő összefoglalója.¹²³ S az április 12-ig történeteket elemző, meglehetősen tanulságos írásból derül ki, hogy 1945. február 25-én a Debrecenből kiküldött „Belügyi Részleg a budapesti politikai osztályba olvadt be, így szükségessé vált az osztály újbóli átszervezése”.¹²⁴ Minderről – másképp – Tömpe András bővebb adalékokkal szolgál. Budapestre érkezése után Sólyom Lászlóval, Kádár Jánossal, Péter Gáborral és a szintén a fővárosba érkezett belügyi államtitkárral, dr. Zöld Sándorral együtt tartott megbeszélés „értelmében eljárva – írta – együttműködésünk napról napra szorosabbá válik”. A két osztály különválása a kormány Budapestre érkezése után lesz esedékes. „További perspektívánk”, hogy „különválásunk után a mi osztályunk átveszi az állambiztonsági és részben a volt defenzív osztály ügykörét, és mint ilyen országos viszonylatban lép működésbe”. Szemben Kádár panaszkodásával, ő arról tájékoztatta tegező stílusban miniszterét, hogy „a városparancsnok úrral állandó kapcsolatunk ugyancsak biztosítva van, és ezenkívül a számunkra különlegesen illetékes orosz katonai hatósággal is érintkezésben vagyunk. Valószínűleg a legközelebbi időn belül állandó összekötő tiszt kezd meg működését épületünkben.”¹²⁵

Levelét azzal zárta, hogy a kivégzett tömeggyilkosok „ügyének kivizsgálásában osztályunknak része nem volt, mivel ez az ügy ideérkezésünkkor a budapesti osztály által már lezáratott”.¹²⁶ A nyomozásban, kihallgatások jegyzőkönyvezésében nem, azonban az oktogoni biztosításokban részt vettek a debreceniek is.

Bizonyítja a Tömpe András által jelzett orosz kapcsolat meglétét, hogy Abranov, az „NKVD kémelhárító osztályának parancsnoka” 1945. február 5-én levéllel fordult hozzá mint a „Budapesti Rendőrség Politikai Osztá-

¹²² L. a 115. sz. jegyzetet!

¹²³ L. a 105. sz. jegyzetet!

124 Ua.

¹²⁵ L. a 110. sz. jegyzetet!

126 Ua.

lya” vezetőjéhez – mert Debrecenből ilyen jelzést kaphatott Tömpe budapesti megbízatásáról feletteseitől -, hogy a „terrorista Stieber Tibor ügyében” az NKVD által felvett három jegyzőkönyvet megküldi. Az elfogadott népbírósi rendelet alapján ítélező Budapesti Népbírószág Stieber ügyével kezdte (illetve folytatta) működését.¹²⁷

A budapesti politikai rendőrség és a debreceniek közötti súrlódások a miniszter előtt is ismertté váltak. S alig három nappal Kádár Erdeihez küldött, Tömpét – legénységén keresztül – bíráló levele után a megtámadott – s a szovjet dokumentum által megnevezett fővárosi politikai rendőri vezetőnek számító – Tömpe András az MKP Központi Vezetőségének két meghatározó személyiségéhez, Farkas Mihályhoz és Gerő Ernőhöz fordult:

1945. január 28-án; Debrecenből való elutazása előtt Farkas Mihály arra utasította Tömpe Andrást, hogy mind Budapestre, mind Debrecenbe küldjön az MKP KV-ének részletes jelentést. Ebben számos ponton finomította véleményét az Erdeihez korábban küldött írásához képest. Pl. azt, hogy a városparancsnok – Csernisov – Budapesten „kifejezetten meg nem tiltotta, de bele sem egyezett” – mint írta – „embereink fegyverviselésébe”. Mind-ebből kiderült tehát, hogy Tömpe András így önhatalmúlag intézkedhetett. Kitért három szervezet felszámolására is, amelyek rendteremtő tevékenységet folytattak: „fellépésünk annál is nehezebb volt – hangoztatta –, mert mindegyikük élvezte a Városparancsnokság vagy magasrangú orosz kémelhárító főnökök bizalmát”. A beszámoló hatására hamarosan új városparancsnok; Zamercev vette át az irányítást.

Gondjait sem rejtette véka alá Tömpe András, ezekre rosszállóan jelentette: ugyan 20 kommunista segíti munkáját, akik közül 9 partizán is volt, de hat, Debrecenből hozott detektívet „inmorális magatartás” és „hivatalos hatalommal való visszaélés” miatt el kellett bocsájtania.

A Péter Gábornak, a budapesti politikai rendőrség vezetőjének egyetértésével írott levélben Tömpe András kitért arra, hogy nem olvadtak egybe annak ellenére, hogy a legszorosabban igyekeznek a munkát összekapcsolni. A hatásköri súrlódásokat a fővárosban Gerő, Révai, Kádár, Péter és Tömpe részvételével tartott megbeszélésén kialakított álláspont alapján kívánják feloldani: „...szervezeti változtatásra van szükség” – írta. „Szükségesnek látszik a budapesti politikai osztály és ettől függetlenül az országos állam-biztonsági szerv kiépítése. Az előbbi feladata nagyjából a régi budapesti politikai osztály munkakörében mozogna, az utóbbi az Intelligence Service mintájára épülne ki. Így egymással csak bizonyos kapcsolatban maradvá,

¹²⁷ Budapest Főváros Levéltára (a továbbiakban: BFL) XXV. 4. a. 6.544/1950. Stieber Tibor pere. A Budapesti Népbíróság 1/1945. sz. ügyében dr. Pálosi Béla 1945. március 13-án halálós ítéletet hirdetett ki, amit a Népbíróságok Országos Tanácsa (a továbbiakban: NOT) dr. Bojta Béla vezette tanácsa 1945. május 2-án 12 évi kényszermunkára enyhített.

munkaterületet és szervezetet illetően elválna a két osztály, ami külsőségekben is (külön épület) megnyilvánulna.”

Úgy látta, hogy míg a budapestiek működéséhez minden feltétel adott, addig az országos szerv „kiépítése viszont... legsürgősebb feladataink egyike”. Egy „szűk, központi, titkos adminisztráció” szükségességét hangsúlyozta, aminek a legjobb kapcsolatokat kell kiépítenie a kormánnyal, a hadsereggel, a pártokkal, a társadalmi szervezetekkel és a politikai rendőrséggel. A környezetében lévő munkatársak alkalmasak a jelzett célok elérésére, mert – mint írta – „Pártunk számára rendkívül lényeges, hogy ez a szervezet politikailag a megkívánt vonalon dolgozzék”. Ismételtén javasolta, hogy őt és néhány kiváló munkatársát – tekintettel az állambiztonsági szerv felépítésével összefüggő feladatokra – függetlenítsék a budapesti apparátustól. Ennek okaként arra hivatkozott, hogy „a budapesti rendőrség a Nemzeti Bizottsággal karöltve saját erejéből született meg, és kellő kapcsolatokkal a kormány felé nem rendelkezik és nem is rendelkezhet”. A súrlódások elkerülését célzó mondatok jelzik, hogy Tömpe a debreceni indítást – s az ebből fakadó lehetőségeket – a maga összetettségében pontosan érzékelte, nem kívánt a budapesti helyzet „ura” lenni, s a Gerőékkel folytatott beszélgetés alapján energiáit az országos állambiztonsági szervezet létrehozására kívánta koncentrálni.¹²⁸

A budapesti politikai osztály – függetlenül Péter, Kádár, valamint Tömpe vitájától – dolgozott. Péter Gábor feljegyzése szerint: az „osztály feladata: a nyilasok, fasiszták lefogása, néptörvényszék elé állítása, a demokratikus Magyarországgal szemben álló mindennemű szervezkedés és mozgalom likvidálása. Anyagának 60%-át a társadalom közreműködése (feljelentések, besúgások), 40%-át saját kezdeményezés (nyomozás) útján kapja meg.”¹²⁹ Ami a nyomozások „eredményességét”, a már ekkortól tragikus következményekkel járó ún. beismerő vallomások fetisizálását, a kényszerítés fokozatait jelzi, annak hátterére, a kezdetekre visszatekintő Péter Gábornak, az orosz illetékesek előtt tett (1947. áprilisi) megnyilatkozása derít fényt: a vizsgálatoknál a legfőbb feladat – jelentette ki –, hogy „mindent fizikai kényszer nélkül érjünk el. Nem állíthatjuk – hangzott önkritikája –, hogy e téren nálunk minden rendben van, de ahhoz képest, ami itt korábban volt – árulta el szervezete mindennapos gyakorlatát és igazi arculatát –, kétségtelenül tapasztalható fejlődés.”¹³⁰ Minden-

¹²⁸ MSZP PI L. 274. f. 11/11. ö. e.

¹²⁹ Uo. 274. f. 11/10. ö. e. 6. Tájékoztató a politikai rendészeti osztályról, 1945. február 20.

¹³⁰ Moszkvának jelentjük (a továbbiakban: Moszkvának jelentjük). Titkos dokumentumok 1944–1948, Bp., 1994. Századvég, 170. Szerk.: Izsák Lajos és Kun Miklós. Feljegyzés a Péter Gábor elvtárrsal, a Magyar Rendőrség vezetőjével [sic!] folytatott megbeszélésről. A feljegyzés összeállítója, G. Korotkevics, az SZKP KB Külföldi Információs Osztályának osztályvezetői titkárságán dolgozott, amikor 1944. november második felétől kinevezték a magyar referantúra élére.

nek hátterében a Vas Zoltán, Tömpe András által is megerősített szempont – az MKP stratégiai céljainak megvalósítása – volt az irányadó. Később, már a hatalom teljében lévő Rákosi Mátyás ezt így formulázta: „Egyetlen hely volt, amelynek vezetését pártunk az első perctől kezdve magának követelte, és ahol semmi néven nevezendő megoszlásba, koalíciós számarányba nem ment bele: ez az Államvédelmi Hatóság volt. ...Keményen kézből tartottuk, s gondoskodtunk róla, hogy a népi demokráciáért folytatott harcnak biztos és éles fegyvere maradjon.”¹³¹ Mindez vonatkozott a különböző elnevezéssel működött jogelődökre is. A mindennapossá vált, félelmet és rettegést keltő közel évtizedes katasztrófális gyakorlat miatt még Moszkva is kénytelen volt szót emelni.¹³²

† A politikai rendőrség zsidó származású vezetőivel Moszkva nem működésük, hanem kinevezésük meggondolatlansága miatt nem értett egyet, számos – itt nem részletezett ok miatt – apolitikusnak tartotta. A háború poklából visszatértek jelentős számban helyezkedtek el a rendőrségnél, ahol – amint Rákosi Dimitrovval már 1945 áprilisában tudatta – „hamarosán vezető befolyásra tesznek szert”.¹³³ Ennek a kritikai hangnak előzményét a parasztpárti – de titokban MKP-tag – Darvas Józsefnek napokkal korábbi írása képezte. A „munkaszolgálatos szemléletű” zsidóságról úgy vélekedett, hogy azok úgy élhettek, azt tapasztalhatták évekkel-hónapokkal korábban, „hogy vannak keretlegények és vannak munkaszolgálatosok. Most – tapintott a lényegre nagy vihart kiváltott írással Darvas – fordult a világ, ők szeretnének keretlegények lenni”.¹³⁴

Az MKP hónapokkal később felmérést állított össze a politikai rendőrség vezetőinek adataiból. Ebben talán teljesen tudatosan szerepelt az érintettek „vallási hovatartozása” is. Hatása és következménye 1953-ban lett, amikor „vizsgálat”, majd bírósági eljárás indult Péter Gábor és társai ellen.¹³⁵

A budapesti eseményeket a pesti oldalon szovjet részről – a három kerületi helyőrségparancsnokság katonáinak járőrözését segítő, s velük egy-

¹³¹ Rákosi: NDÜ 53–54.

¹³² MSZP PI L. 276. f. 102/65. ö. e. Jegyzőkönyv a szovjet és a magyar párt- és állami vezetők tárgyalásairól, 1953. június 13–16. [Az iratokat ma már a MOL MDP–MSZMP-iratok osztálya (a továbbiakban: Pártiratok) őrzi.]

¹³³ Szabó Róbert: A kommunista párt és a zsidóság, Bp., 1995. Windsor K. 77.

¹³⁴ Szabad Nép, 1945. március 25. 5. Darvas József: „Őszinte szót a zsidókérdésben.”

¹³⁵ A Moszkvából szított ún. cionista perhez vették őrizetbe a zsidó származású államvédelmistá vezetőik nagy részét, függetlenül attól, hogy 1953-ban már másutt dolgoztak. Részletesen l. Zinner Tibor: Az 1953-as „cionista per”, Bp., 1997. Magyarországi Holocaust Emlékalapítvány kiad. (megjelenés alatt).

ütt – „rendet teremtő NKVD csapatok” is alakították.¹³⁶ A Tömpe András által jelzett összekötő, Orlov NKGB-tiszt lett, aki tanácsosi címet viselt, s a „GPU és a magyar politikai nyomozó szervek között” volt az „összekötő. Ezen a téren az együttműködés teljesen kifogástalan.”¹³⁷

1945. február–március fordulóján megjelent Magyarországon F. Belkin szovjet államvédelmi altábornagy. Péter Gábor vele először Budapesten, 1945. március közepén találkozott. Belkin a háború befejezése után – székhelye Baden bei Wienben volt – júliustól gyakran találkozott Péter Gáborral Budapesten vagy Mosonmagyaróváron stb.¹³⁸ Társaival együtt meghatározó szerepet játszott a sztálini államvédelmi gyakorlat magyarországi átültetésében, abban „nagy segítséget nyújtott”.¹³⁹ Így a magyar államvédelmi szervek „vezetői az első perctől kezdve szoros kapcsolatban voltak a szovjet biztonsági szervek magyarországi képviselőivel... kelet-európai vezetőivel”.¹⁴⁰ A kelet-európai elhárítóparancsnokság vezetőjét, a sztálini rendőrállam legfőbb képviselőjét okkal-joggal illették „főparancsnok”¹⁴¹, illetve „kormányzó” címmel.¹⁴² Kádár javaslatának megfelelően, 1945. február 26-án az eredeti debreceni „Belügyi Részleg” – amint Péter Gábor fogalmazta – „beolvadt a budapesti politikai osztályba”.¹⁴³ A régi Magyarországon a politikai meggyőződésük, vallási hovatartozásuk miatt

¹³⁶ L. a 130. sz. jegyzetet! 44. Sikin - a Vörös Hadsereg politikai csoportfőnökségének helyettes vezetője – jelentése G. F. Alekszandrovhoz a budapesti helyzetről, 1945. január 31. A második világháború idején Alekszandrov az SZKP KB Agitációs és Propagandaosztályának helyettes vezetője volt.

¹³⁷ BM Kp. Ir. 0004/1945. Erdei iratok. Andreánszky István osztálytanácsos jelentése, 1945. február 15.

¹³⁸ Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez 3. (a továbbiakban: Iratok 3.), Bp., 1994. KJK, 338. Eredetiben: BM AB Op. Ny. V - 150 028. Jegyzőkönyv Péter Gábornak az AVH-n F. Belkin tábornokról tett vallomásáról, 1953. április 20. Péter Gábor Belkinnel való ismeretségének kezdetét 1945. március közepére datálta. Feljegyzés a Péter Gáborral folytatott beszélgetésről, 1982. február 26. (Zinner Tibor, birtokában.)

¹³⁹ L. a 130. sz. jegyzetet!

¹⁴⁰ Interjú Farkas Vladimírral. Készítette Zinner Tibor 1982. június 15-én. 115. (Farkas Vladimír és Zinner Tibor birtokában.)

¹⁴¹ MSZP PI L. 274. f. 11/10. ő. e. 43. Jelentés Súlyom r. altábornagy úr utasítására a br. Kemény és társai kivégzésén történekről, 1946. március 19. Dr. Váradi György rendőrfőhadnagy: „Szembe jött velem Súlyom altábornagy úr a Főparancsnok úr kíséretében.”

¹⁴² Szász Béla: Minden kényszer nélkül. Egy műper története. Bp., 1989. Európa-História kiad., 143. A kötet utószavát és a jegyzeteket Zinner Tibor írta.

¹⁴³ L. a 105. sz. jegyzetet!

üldözöttektől kapott, valamint a lefogottaktól szerzett – esetenként kikényszerített – újabb információk alapján, noha Péter Gábor szerint: „a feljelentések nagy része alaptalan és bosszú”¹⁴⁴ műve volt¹⁴⁵ az összegyűlt „terhelő anyagokat” rendszerezték, s március 1-jén felállították a Politikai Nyilvántartó Irodát, amely főkapitányi engedéllyel országos jelleggel funkcionált.

Március elejére, nagymértékben Tömpe András irányításával kiépült a budapesti szervezet, ami a politikai, gazdasági és intézményi rendszert átfogta, behálózta. Az egykori dokumentumok szerint az információs szervezetben „részt vesznek fizetett besúgók, meggyőződésből dolgozók és olyanok, akik az organizációnak [vagyis a rendészeti szervezetnek, illetve hálózatának – a szerk.] ismerete nélkül” szolgáltatnak adatokat. Felhasználták a Hetényi Imre és Sombor-Schweinitzer József, a horthysta politika rendőrség vezetői által a szélsőjobb oldali organizációkba beépített besúgó szervezet vezetőjét, Opris Oszkárt, úgyszintén más rendelkezésükre álló, a felderítő „munkában résztvevő” személyeket. Ekkorra „sikerült kézbe fogni” – amint az Tömpe András jelentéséből kitűnik – az MTI-t, a kultusz-, a kereskedelemügyi, a földművelésügyi tárcát és a külügy „budapesti részlegét”. Ellenőrzésük alatt tartották a GYOSZ-t, a Pénzügyi Központot, a bankokat, a MÁV-ot, a Postát, a biztosító társaságokat, a Weiss Manfréd, a Láng, az Egyesült Izzó, a Gamma, a Goldberger Műveket, illetve gyárakat, a Mérnök és Technikus Szakszervezetet stb. Beépültek a pártokba (felső szinten először a Kigazdapártba), olyan segélyszervezetekbe, mint pl. a JOINT stb. Kiépítették a nyilvántartó (kartoték) rendszert, vagyis katonákat vettek fel a „személyekről, az egyesületekről, pártokról stb.” Tervet állítottak össze a még „teljesen át nem fogott” pártokra, ipari és kereskedelmi központokra, bányákra, a vasútra, szakszervezetekre.¹⁴⁶ Péter szerint „nem érdektelen az sem, hogy az elmúlt rendszerre vonatkozó lexikális adatok gyűjtésével, a befejezett ügyek feldolgozásával a jövő munkája részére a Nyilvántartó értékes adatokkal szolgál”.¹⁴⁷ Feri Sándor, az MKP Jogi Osztályának vezetője szerint (aki

¹⁴⁴ A rendőrségen hamis tanúk, gyanús mentővallomást tevők, akasztást követelők és a vádlottak vértanúságát hangoztatók között egyaránt voltak zsidók is, s mint Bibó István is utalt rá, ezen magatartásukkal is gerjesztették az alig szunnyadó antiszemizmust. L. Bibó István: Harmadik út, Róma, 1960. k. n. 329–335!

¹⁴⁵ L. a 105. sz. jegyzetet!

¹⁴⁶ BM Kp Ir. Erdei iratok. Az ügyosztály belső munkaszervezete. Tömpe András – aláírás nélküli – jelentése 1945. március 8.

¹⁴⁷ L. a 105. sz. jegyzetet!

ugyancsak mint az NKGB munkatársa érkezett vissza Magyarországra) a szovjet szervek a hadműveletekkel egyidőben gyűjtötték az iratokat, az általuk „terhelőként” felhasználható dokumentumokat, s átadták az „illetékes helynek”.¹⁴⁸

1945. április 12-ig Budapesten 8260 „fasiszta és más reakciós elemet” vettek őrizetbe, közülük 1608 főt (19,4%-ukat), azaz minden 5.-üket szabadlábra helyezték (illetve ártatlanul tartották fogva), 1869 főt (22,6%-ukat) internálták, 1607 főt (19,4%-ukat) rendőri felügyelet alá helyezték, 809 főt (9,7%-ukat) átadták az új, „népi” igazságszolgáltatásnak, s 1437 személy ügyében – a jelentés készítője szerint – folyamatban volt a nyomozás. A fennmaradt nyilaskeresztes és volksbundista kartonok alapján mindazokat internálták, akik a pártba 1941 júniusa, a szovjet-német paktum érvénytelenné válása, a Szovjetunió elleni támadás után léptek be, illetve a Volksbundnak megalakulásától bármikor tagjai lettek.¹⁴⁹

A különböző – rendőrségi, népjegrendési és népbírósi – fogdáiban lévő helyzete más és más volt. A legsanyarúbb viszonyok az Andrássy út 60. pincéjében voltak, ahol a frissen kinevezett orvos, dr. Bálint István első aktája: „Temetetlen holttestek ügye” címet kapta. Ő már nem a vészidőszak áldozatait találta ott...¹⁵⁰ A politikai rendőrségnél nem, viszont a népjegrendésnél lehetőségeket kaptak egyesek arra, hogy a foglyokat meglátogassák: Slachta Margit – a Szociális Testvérek Társasága nevében –, Mindszenty József veszprémi püspök 1945 májusában előterjesztett kérelmeit nem utasították el.¹⁵¹

A Budapesti Népjegrendés és a Budapesti Népbírósi vezetők között vita is támadt, mert dr. Major Ákos szerint a népjegrendési fogdáiban lévő az önállóságuk révén „feltűnően jó” viszonyok között élnek, „virág díszleg az ablakban” stb., a népbírósi fogdáiban lévő viszont éhen halnak. Pár nappal később dr. Molnár Sándor, a Budapesti Népjegrendés vezetője visszautasította dr. Major vádjait. A sajtót hibáztatta, mert a kb. 3–400 fogoly nem primőröket, s nem luxus ételeket kap.¹⁵² Ugyanakkor utasította Alföldy László fogházfelügyelőt, hogy szüntesse meg azt az állapotot, hogy a „fogházi cella ablakokban virágok díszleg-

¹⁴⁸ MSZP PI L. Feri Sándor visszaemlékezése.

¹⁴⁹ L. a 105. sz. jegyzetet!

¹⁵⁰ Feljegyzés a dr. Bálint Istvánnal folytatott beszélgetésről, 1983. január 25. (Zinner Tibor birtokában.)

¹⁵¹ BFL a Budapesti Népjegrendés elnöki iratai (a továbbiakban: Népjegrendés elnöki) XXV. 2. a. XV. D. I. és D. II. 1945. május 5. és 17.

¹⁵² Uo. XXV. 2. a. XVI. B. 3. dr. Major és dr. Molnár levélváltása, 1945. május 25–30.

nek”.¹⁵³ Pár hónap múlva azonban – lehetővé tették, hogy a budai református egyházközség a politikai foglyok részére vasárnaponként istentiszteletet tartson.¹⁵⁴

Számos olyan letartóztatott is volt, akinek vagy szabályszerűen nem hosszabbították meg az előzetes letartóztatását, vagy azt el sem rendelték, s úgy került őrizetbe. Mind a népjegrendések, mind a népbírósiok túrték ezeket a jogsértéseket.¹⁵⁵ De az elítéltek helyzete sem volt rózsásabb. A fogházfőorvosi jelentés szerint: „...ha gyors intézkedés nem történik, nem kerülhetjük el azt a vádat, hogy a demokrácia ilyen intézményei rosszabbak a fasiszmus hírhedt internálótáborainál”.¹⁵⁶

Tömpe Andrásnak, az ügyosztály belső munkarendjét taglaló jelentése szerint „Az Államrendőrség politikai osztályaival való kapcsolat tartása a budapesti politikai osztállyal való kapcsolatra korlátozódik.” Miután az Államrendőrség felállításáról rendelkező jogszabályt csak 1945. május 10-én hirdették ki, nem is lehetett ez másként. Annak ellenére, hogy a debrecenieket február 26-án integrálták a budapestiek közé, március 8-án Tömpe úgy fogalmazott, mintha már bekövetkezett volna az országos állambiztonsági szerv megalakítása. Majd – kénytelen-kelletlen – azt is papírra vetette, hogy „Mindenesetre a jövőben is ez lesz a döntő kapcsolat, mivel a budapesti osztály országossá fog átalakulni és rajta keresztül bizonyos mértékig a vidéki osztályok is ellenőrizhetők lesznek.” Tömpe András vátesz volt. Csak annyiban tévedett, hogy az 1945. májusi dezintegrálódást követően az újabb centralizáció már a Péter-féle budapesti osztály hegemoniáját, s nem az 1945. márciusi szituációnak megfelelő struktúra térnyerését eredményezte. Az adott helyzetet pedig nem minősíthette másként, csak úgy, hogy „a jelenleg fennálló kapcsolat a politikai osztállyal nem kielégítő”.¹⁵⁷

Ez az a megalapozó időszak, amikor a rendészeti szervek működésének jövőjét meghatározó dokumentációt összegyűjtötték, illetve a gyűjtést folyamatossá tették. Ahogy az egyik nyíregyházi „új demokratikus” rendőrségi fogalmazó előterjesztéséből kiderült, fel kell állítani egy titkosan működő szervet, amelynek feladata, hogy a „közélet irányításában résztvevő egyének életéről adatokat” gyűjt, s ezek alapján el lehet érni a kitűzött célt: „mindenki-

¹⁵³ Uo. XV. D. 4. 1945. május 30.

¹⁵⁴ Uo. XV. D. 19. 1945. augusztus 30.

¹⁵⁵ Uo. XV. B. 1. Dr. Resofszy Sándornak, a Budapesti Népjegrendés vezetőjének levele a Pestvidéki Államügyrendés vezetőjéhez.

¹⁵⁶ MOL JGY. Népfőügyrendés elnöki iratok. Fogházfőorvosi jelentések, 1945. december 12.

¹⁵⁷ L. a 146. sz. jegyzetet!

ről mindent tudni”. Így ki lehet szűrni a kakukktojásokat, másrészt eddig háttérben maradt személyeket „előlegezett bizalom nélkül is pozícióba lehet helyezni”. Kiket akart figyeltetni a fogalmazó úr? „Közhivatalok vezetői, helyetteseik és olyan személyek, akik a vezetésre vagy vezetőre hatást gyakorolnak. Bírók, ügyvédek, tanárok, orvosok, papok, pártok vezetői, sajtó stb. Esetleg kiterjeszteni nagykereskedőkre, nagyiparosokra, bankárookra és a művészet és tudomány képviselőire, tehát olyan vezető egyéniségekre, akik a közéletben irányító szerepet tölthetnek vagy töltenek be.” A tervezet készítője tisztában volt a feladat nehézségével – mert mint írta – „csakis teljesen megbízható, értelmes, lehetőleg intellektuel egyénekre van szükség, akik elég bátrak, hogy demokratikus világszemléletükért vállalják a kényes és veszélyes feladatot.” A helyi parancsnokot tájékoztatta a tervezet készítője, sőt – mint írta – a „városra meg is tettem” az első lépéseket mintegy próbaképp, hogy ha netán a tárca elfogadja a tervezetét, akkor már mintavétele tapasztalatairól is beszámolhasson.¹⁵⁸

A belső ellenőrzés fontosságát, az MKP ezirányú céljainak megvalósítására tett lépések előkészítését Tömpe András is kiemelten kezelte: „Célunk az ország minden politikai osztályán az osztályvezetőhelyettest számunkra megnyerni, amennyiben az nem alkalmas a velünk való együttműködésre, a belügyminiszter által lecseréltetni és rövid idő alatt hálózatunkat így a helyetteseken keresztül kiépíteni.”¹⁵⁹ Tömpe egyértelműen fogalmazott: a helyettes lesz az MKP számára a megfelelő partner, másrészt – s ez legalább ilyen fontos volt – a belügyminiszterre (aki a sztálini gyakorlatban kulcsfontosságú) az MKP számíthat, mert partner lesz a tervek valóráváltásában.

Az 1945. január 30-án Debrecenbe – inkognitóban, „szovjet tanácsadóként” – érkezett Rákosi Mátyás azonnal bekapcsolódott a pártja számára alapvető fontossággal bíró ügyek intézésébe. „Útmutatása alapján Erdei miniszterrel” Tömpe András „a leglényegesebb gyakorlati kérdéseket” megoldotta. Tömpe egyrészt Rákosinak és Révainak arról jelentett, hogy a debreceni „belügyminisztériumi különítmény” felállítását a már Budapesten működő osztály miatt „hibás lépés volt”. Másrészt a közös „együttműködés” egy hónapja elégséges volt ahhoz, hogy elmérgesedjen a politikai rendőrség tagjainak egymáshoz való viszonya. Súlyom, Kádár és különösen Péter részéről a súrlódások akkor is bekövetkeztek volna, ha csak néhány főt küldtek volna Debrecenből. Az említettekről – a marasztaló KV titkársági határozattal összhangban – úgy vélekedett, hogy azok „nem rendelkeztek a legális tömegszervezés tapasztalataival és elég nehezen sajátít-

¹⁵⁸ BM Kp. Ir. Erdei iratok. Tervezet, 1945. február 10. Hasonló jellegű előterjesztés tervezete készült a tárca közigazgatási és rendőri szerveiben dolgozók fokozottabb ellenőrzésére, amit „egy különleges szerv” végezne.

¹⁵⁹ L. a 146. sz. jegyzetet!

ják el az új helyzet kívánta módszereket”. Súlyomról – talán nem tudva, hogy az MKP titkos tagja – azt is papírra vetette, hogy „nem szakadt el eléggé a polgári ideológiától”. Szemben Péter Gáborral – aki az osztály működésének kezdete helyéül az Eötvös utcai objektumot jelölte meg – Tömpe András szerint – s ez többszörösen is aláhúzza a Vas Zoltán-féle okfejtést, és nyilvánvalóvá teszi az MKP-nak a nemzeti bizottságot előtérbe állító politikáját –, hogy a rendőrség politikai osztályát Vas Zoltán erélyes fellépésével tudta csak a pártházból az Andrássy út 60-ba költöztetni. Pétert támadva arra is utalt Tömpe András az MKP KV-hoz írott 1945. március 27-i levelében, hogy számos probléma mellett a budapestiek nem rendelkeztek „megfelelő védelmet nyújtó orosz” kapcsolattal. Ugyanakkor, mikor joggal kritizálta Péter Gábor negatív tulajdonságait, úgy vélte, hogy Péter nem értette meg Tömpe küldetésének lényegét, nevezetesen azt, hogy őt Debrecenből „a pártvezetőség rendelte mellé”.¹⁶⁰

1945. május 10-én feloszlatták a csendőrséget. Felszámolták a korábbi belügyi szervezetet. Az újabb szovjet „direktíváknak” megfelelően csak szovjet, illetve pártmegbízatás alapján működő rendfenntartó, tisztogató, büntető, megfélemlítő rendőri alakulatokat hoztak létre. A belügyminiszter közvetlen felügyelete alatt alakították ki annak szervezetét és teremtették meg ennek központját, a Magyar Államrendőrséget, azon belül a Budapesti és Vidéki Főkapitányságot. Ezek politikai osztályai élére Pétert és Tömpét nevezték ki, illetve erősítették meg tisztségében. A politikai osztályok 1946. október 4-ig tevékenykedtek, létrejöttükkor meghatározott fő feladatuk a „fasiszta maradványok felszámolása” volt.

1945 nyarán a testületek 95%-a kommunistákból állt. Alig-alig volt más koalíciós párthoz tartozó közöttük, s ezeket vagy elszigetelték az érdemi ügyek intézésétől, vagy később ők maguk is kommunisták lettek.¹⁶¹

A létszám emelését az MKP által szabott feladatok növekedése vonta maga után. Erdei Ferenc miniszter kormányelőterjesztésében azt javasolta, hogy 10 ezerről 14 600 főre emeljék fel a budapesti rendőrség – ezen belül a politikai osztály – létszámát. Az 1945. szeptember 21-i előterjesztést elfogadták.¹⁶²

Az egyre sokasodó, s nemtelen bosszúból származó feljelentések visszaszorítása érdekében a Budapesti Főügyészség körrendeletet bocsátott ki. Ebben felhívta az illetékesek figyelmét, hogy hamis vád esetén haladéktalanul emeljenek vádat a feljelentőkkel szemben. Hasonló

¹⁶⁰ MSZP PI L. 274. f. 11/11. ő. e.

¹⁶¹ Interjú dr. Décsi Gyula (a továbbiakban: Décsi interjú) volt igazságügyminiszterrel 1984. április 12-én, aki 1945–1950 nyara között különböző felelős beosztásokban a politikai rendőrségen szolgált. (Dr. Zinner Tibor birtokában.)

¹⁶² MOL JGY. IM iratok. Törvényelőkészítő Osztály 1649/1945.

intézkedést adott ki a budapesti főkapitány és a polgármester is.¹⁶³ A budapesti házmegebizottak I. kerületi testülete az igazságügyi hatóságok védelmét kérte az elharapódzó feljelentések miatt.¹⁶⁴

A rendőrségi túlkapásokat a vidéken alakult népügyészségek is jelentették a Nép főügyészségnek,¹⁶⁵ de pl. Esztergomban hónapok teltek el, amíg a javulás érzékelhetővé vált.¹⁶⁶ Sárospatakon viszont politikai nyomozók mondtak le állásukról az egyik népbíróval kirobbant affért követően.¹⁶⁷

A helyzet kaotikus voltát tette szövé az igazságügyminiszter a belügyminiszterhez küldött átiratában, amikor arról tudatta, hogy a politikai rendőrség népügyészeket, ítélőbírákat s államügyészeket jogszabályellenesen vett őrizetbe.¹⁶⁸

Sólyom László rendőrtábornagy, a Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitányságának vezetője Nagy Imre belügyminisztert 1945. december 27-én arról tájékoztatta, hogyan szerveződött meg testülete, s az egyes egységek a jövőt illetően milyen szervezetben és hatáskörrel fognak működni. A jelentésből ismert, hogy az elnöki, bűnügyi, közigazgatási osztályok, valamint a többi nem politikai tevékenységgel foglalkozó osztály mellett a Politikai és rendészeti, a Gazdasági rendészeti, a Fogház és tolonc ügyosztályok, az Internálási ügyek központi szerve és internálási II. fokú feladatkört ellátó, a politikai életben résztvevők mozgásterét behatároló szervek hatásköre mire terjedt ki. Így a PRO feladata: „politikai természetű bűncselekmények ügyében nyomozás lefolytatása, internálás és rendőri felügyelet alá helyezési ügyekben javaslattevés”. A GRO-é: „Gazdasági természetű bűncselekmények és kihágások ügyében nyomozás lefolytatása, internálás

¹⁶³ Uo. IM X. Ta 5149/1945. A fővárosi főügyész helyettes, dr. Auer György 1945. június 20-i körrendelete.

¹⁶⁴ Uo. IM X. Ta 11 143/1945. Beadvány, 1945. augusztus 8.

¹⁶⁵ Uo. IM X. Ta 10 982/1945. Az Esztergomi Népügyészség 1945. augusztus 14-én a Nép főügyészség közbenjárását kérte. Oka a Komárom vármegyei Főkapitányság politikai osztálya jogtalan rendelkezése. Annak ellenére, hogy a helyi népügyészség és népbíróság 1945. május 29-én megkezdte működését Esztergomban, valamennyi népbíróági hatáskörbe tartozó ügyet Győrbe kívánta küldetni. Ezenkívül a gyakori rendőrségi túlkapásokat is szövé tették az esztergomi népügyészek.

¹⁶⁶ Uo. IM X. Ta 25 538/1945. Jelentés, 1945. október 30.

¹⁶⁷ Uo. IM X. Ta 14 240/1945. A Zemplén vármegyei Főkapitányság politikai osztálya 1945. augusztus 31-én továbbította az IM-be a sárospataki kapitányság politikai osztályának az 1945. júniusában történeteket tartalmazó jelentését.

¹⁶⁸ Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez 1. (a továbbiakban: Iratok 1.), Bp., 1992. KJK, 66. Szerk.: dr. Horváth Ibolya, dr. Solt Pál, dr. Szabó Győző, dr. Zánthy János és dr. Zinner Tibor. Eredetiben: MOL JGY. IM iratok, IM X Ta. 13 553/1945. Erdei Ferenc átirata dr. Ries István igazságügyminiszterhez, 1945. augusztus 31.

és rendőri felügyelet alá való helyezés tekintetében javaslattevés, gazdasági rendészeti tömegintézkedések és árellenőrzés stb.” A Fogház és tolonc ügyosztály esetében: „internálás és rendőri felügyelet alá helyezés, közveszélyes munkakerülők feletti bíraskodás, toloncolás, kitiltás és egyéb közigazgatási intézkedések”. Az Internálási ügyek központi szervénél: „internálótáborok feletti felügyelet, internáltak munkabavezénylése. Internáltak ügyeiben II. fokú jogkör.”¹⁶⁹

Az 1945. november 4-i választási vereség ellenére az MKP – egyértelmű moszkvai „ukáz”-ra – kikényszerítette a maga részére a Belügyminisztérium immár nem formális vezetését. L. P. Berija, G. M. Malenkov, A. I. Mikojan és V. M. Molotov 1945. november 10-én, azt követően, hogy kézhez vették K. J. Vorosilov telefontáviratát – ami többek között azt tartalmazta, hogy a magyar kommunisták nem ellenzik Kovács Béla belügyministerségét a felállítandó Tildy-kabinetben – jelentést készítettek J. V. Sztálinnak. A Szovjetunióban élő hatalomgyakorlás elvei (és kelet-közép-európai praxisuk alapján) azt javasolták, hogy az MKP kapja meg a belügyi tárcát. „Ragaszkodjunk hozzá” – tartalmazta előterjesztésük. A Tildy-kormány 1945. november 15-én kommunista belügyminiszterrel, Nagy Imrével ekképpen alakult meg.¹⁷⁰

1945 tavaszán Tömpe András még arra célzott, hogy a belügyminiszter lesz a meghatározó az MKP-nek nem tetsző belügyi vezetők eltávolításában. Nagy Imre – 1945. december 1-jén, azt követően, hogy fellépett a főispánok kinevezésével kapcsolatos jogai érdekében – hatáskörét mind tárcájánál, mind a felügyelete és ellenőrzése alá tartozó szerveinél bővítette: „A vezetésem alatt álló minisztérium és az alá rendelt hatóságok, intézmények személyi ügyeire” elrendelte, hogy magának tartja fenn a szükségessé váló „kinevezést, áthelyezést, ideiglenes alkalmazást, előléptetést, munkaleállítást, elbocsátást, felfüggesztést vagy annak megszüntetését stb.” A csúfos választási kudarc ellenére, a koalíciós viszonyok közepette az MKP monopolizálta a belügyi terület káderpolitikájának irányítását.¹⁷¹

Az esztendő utolsó negyedének kezdetére a lefogott, politikai és háborús bűncselekmények elkövetésével gyanúsítottak száma majdnem elérte a 30 ezer főt (29 878/-). Közülük bűncselekmény hiányában szabadítottak 5850 főt (19,5%-ot), azaz minden ötödik letartóztatottat ártatlanul hurcoltak

¹⁶⁹ BM Kp. Ir. Nagy Imre belügyminiszter iratai. A Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitánysága 20 153/1945. fk.-eln. 1945. december 27-i jelentése.

¹⁷⁰ Társadalmi Szemle, 1996. 2. sz. 81, 85–86. K. J. Vorosilov marsall jelentései a Tildy-kormány megalakulásáról. Vida István bevezetőjével.

¹⁷¹ Levéltári Közlemények, 1970. 44. évf. 1. sz. 109. Rácz Béla: A Belügyminisztérium újjászervezése (1944. december–1948. július)

meg. A népbünyészségnek minden hetedik gyanúsítottat adták át, viszont minden második letartóztatottat internáltak. A vonatkozó jogszabályok alapján internáltak között 17 587 fő volt nyilaskeresztes, 3352 fő imrédys-ta, 4732 főt pedig háborús cselekményekben való részvétel miatt fosztottak meg szabadságától. Fehér Lajosnak, Péter Gábor akkori helyettesének jelentéséből kitűnik, hogy a letartóztatottak több mint 10%-át „egyéb politikai bűnösök” alkották. Feltehető, hogy az ő cselekményeik nem illettek a szeptemberben kihirdetett 1945. VII. tc. hatálya alá, ők a Révai-féle „reakció” képviselői lehettek. Igazságügyi eszközökkel történő elnémitásuk feltételei 1946 tavaszától teremődtek meg.¹⁷²

3./ Rendőrség és reakció

A kommunista vezetésű rendőrség és a „reakció” fogalmának fenti (kommunista) kezelése a koalíció mindegyik pártjának gondot okozott. Az, hogy gyakorlatilag mindenki ellen, aki egy koncepció jegyében gyanússá válik, eljárás indítható, érthető módon keltett aggályt a partnerekben.

A rendelkezésre álló anyagok közül az a vita, amely 1945. július 3-án a Nemzeti Parasztpárt Intéző Bizottságában zajlott le, sokban perdöntő értékű, ezért külön említendő. A vita drámaiságát külön fokozza, hogy az NPP-t ellenfelei az MKP „fiókpártja”-ként aposztrofálták, sőt az is, hogy – Erdei Ferenc személyében – (formálisan) ez a párt adta a belügyminisztert.

A témát nem a dolgok közepébe vágva, hanem némileg távolabbról indítva Kovács Imre exponálta, amikor az SZDP-vel folyó tárgyalásokról szóló beszámolójában tájékoztatta a pártvezetést: az SZDP által „az ellenünk [az NPP ellen – a szerk.] felhozott érvek és panaszok közül első-sorban szerepelt az, hogy mi annyira egyek vagyunk a kommunistákkal, hogy a két párt között nem lehet választóvonalat húzni”... Farkas Ferenc viszont élesen felvetette: „miért vállalja Erdei és a párt a rendőrségi disznóságok miatt az ódiomot”? Tudatta: „A szociáldemokraták kijelentették, hogy Valentinyt a legutóbbi [az „igazságügyi rendőrséggel” kapcsolatos – a szerk.] minisztertanácsi szereplése miatt visszahívják. Ezzel szemben rendet követelnek a rendőrségen és Zöld Sándor [kommunista belügyi államtitkár – a szerk.] távozását kívánják. Javasolták ugyanakkor azt is, hogy ha ők visszahívják Valentinyt, akkor a párt hívja vissza Erdeit.” (Hozzátette viszont, hogy „ezt nem rosszindulatúan mondták”).

¹⁷² BM Kp. Ir. Bűnügyi statisztikai adatok. 2244/3. Jelentés, 1945. október 1.

Ugyanakkor tudatta azt is, hogy a szociáldemokraták – Bán Antal megfogalmazásában – határozottan kijelentették: „...a tisztogatási követelményt pártjuk a kommunistákkal szemben is a legenergikusabban fogja képviselni”.

Erdei Ferenc (teret készítve tulajdonképpen mondanivalójának) először a „minisztertanácsról” kezdett el beszámolni, „melynek – [ti. a minisztertanácsi ülésnek – a szerk.] lényege” Valentiny javaslata volt. „Eszerint bizonyos népbírósi ügyekben egy külön politikai [helyesen: igazságügyi – a szerk.] rendőrség felállítását javasolta, mely az ő [ti. Valentiny – a szerk.] ellenőrzése alatt állna”. Noha Erdei „a legélesebben tiltakozott ez ellen, ennek ellenére megszavazták”. Az ügygel kapcsolatban tudatta, hogy ő „ebből nem akart politikai harcot csinálni”, de „elhatározta, hogy e külön rendőrség felállítását a maga részéről elszabotálja, ugyanakkor a saját dolgát változatlan energiával csinálja tovább. Legjobb meggyőződése szerint – idézi fel Erdei mondanivalóját az egykorú dokumentum – ezt nem lehet másként csinálni”. A rendőrség ügyét – hangoztatta – „csak az egész politikai fejlődésbe beágyazva lehet kezelni”. Visszatérve a minisztertanácsban történetekre: „A kommunisták politikailag is belementek a Valentiny-ügybe és kierőszakolták, hogy Valentinyt saját pártja elejtse és Riest [Ries Istvánt – a szerk.] adja helyébe.”... A rendőrséggel kapcsolatban általában „szükségesnek tartotta megjegyezni, hogy miután ő „most négy napig kint volt vidéken”, látta, hogy „a rendőrség ellen vannak valóban panaszok”, azonban – tette hozzá némi csúsztatással – „mindig ugyanarról a helyről, a kulák és polgári elemek részéről”. De: „A széles néptömeg igenis magáénak érzi a rendőrséget, s úgy is nyilatkozik róla. Meggyőződése tehát, hogy ezt a rendőrséget kell jobbra tenni. A rendőrség ügyében tehát az ilyen kigazda párti föllépés népellenesnek mondható... Ez a rendőrség igenis nyeresége a demokraciának..., igenis határozott kívánsága az is, hogy a többség a kommunistákból kerüljön ki. Ők olyat tudnak, amit senki más ebben az országban, úgy harcolni a reakció ellen és úgy védelmezni a demokraciát, mint a kommunisták, senki sem képes. Ma Magyarországon a demokratikus átalakulás két komoly tényét jelent: a földreform(ot) és a rendőrség(et). Mindkettőben az iramot a kommunisták diktálják, és ha vannak is hibák, nélkülük soha semmi nem történt volna ebben a két dologban.”

Farkas Ferenc felvetette, hogy „a gyömrői ügygel kapcsolatban az egész országban hullámszik a hír, hogy a gyömrői akták elvesztek a belügyből, hogy a 12 rendőrt hazaengedték, hogy a gyömrői vádlottakat a rendőrség hetekig kínozza, felismerhetetlenül összeverte, és csak azután lőtte agyon őket”. ...Kovács Imre hozzátette: „a gyömrői ügyben az a meghökkentő, hogy Erdei nem vizsgálhatta ki azonnal a dolgot, és saját pártját pl. csak most tájékoztatja erről. Holott ebben az egy esetben ép-

pen az lett volna a helyes: szigorú vizsgálatot indítani és példát statuálni”. ... Véleménye szerint „az egész kérdés Zöld államtitkár miatt vált ilyen súlyossá, éppen ezért javasolja, hogy ragaszkodjon a párt Zöld visszahívásához, s mondja ki nyíltan, hogy ellenkező esetben nem tartjuk tovább a belügyi tárcát”.

Erdei szerint: „Ma úgy áll a kérdés: lehet-e azt a 12 felbőszült proletárt, akik az ellenfelüket kegyetlenül elpusztították, kipellengérezni és kiszolgáltatni a reakciónak?” Az események során – fűzte hozzá – az a vélemény alakult ki benne, hogy „ezt semmi esetre se lehet, még akkor sem, ha a jog és a törvény úgy kívánja”. Megvallja: „nem volt hatás nélkül rá az a kommunista szempont, hogy itt proletárokról van szó, akik ellenforradalmárokat vagy legalábbis alaposan gyanúsítható reakciósokat tettek el láb alól”.

Kovács Imre ellenvetésként hívta fel a figyelmet arra, hogy a „rendőrség ilyen viselkedése” az NPP tömegeiben is „visszatetszést kelt”. Hozzátette: „Semmi kifogása ellene, hogy a rendőrségben többségben vannak a proletárok, de azt, hogy gyapjasfejű zsidók csináljanak egyéni akciókat, és szítsák evvel a hangulatot a rendőrség ellen, nem tudja elfogadni.” Sipos Gyula azt jegyezte meg, hogy szerinte a túlkapásoknak két fajtája van: a munkaszolgálatos zsidók szadizmusa, a másik a túl radikális baloldaliság. Ez utóbbit főleg a „rég 19-es elem csinálja”. Farkas Ferenc abban látta a kérdés gyökerét: szüksége van-e a demokráciának, ill. a kommunistáknak arra a megfélemlítésre, amit a politikai rendőrség jelent. Ha az MKP úgy ítéli, hogy egy „ilyen terrorszervezetre szükség van, mert legyünk őszinték – tette hozzá –, a rendőrség most terrorszervezet, akkor azt „tudomásul kell venni”. Ő azonban „nyílt kérdésnek tartja, szükség van-e ilyen megfélemlítésre a demokrácia védelméhez. Föltétlen kell-e az, hogy mindenki rémülettel gondoljon az Andrássy út 60-ra, míg az, hogy akik innen kijönnek, olyan rémmeséket terjesztenek, több-kevesebb alappal, hogy evvel a közömbös elemeket is a reakció oldalára taszítják.”

Illyés Gyula úgy látta, hogy „a fölszabaduláskor a magyar társadalom várakozó állásponton volt. Volt benne bizonyos öntudat, és számított egy 1919-hez hasonló proletárdiktatúrára. Ez nem következett be, hála az oroszoknak, jött az egyéni külön magyar forradalom, mely kimérte magának a nagybirtokot.” Az „ellenségre”, a „reakcióra” vonatkozóan: „Ha a forradalom ügyesen dolgozik, nem is csinál magának több ellenséget, a nagybirtokot kivágja a nyeregből, a többivel pedig együtt dolgozik. Ma amikor reakciót mondunk, ennél többet értünk alatta, mindennek ellenére, helytelennek tartom a terrorral való megfélemlítést. Minél kevesebb embert kellene reakcióssá tenni. Tudnunk kell azt, hogy ha mi hibákat követünk el, a reakciót erősítjük vele.” ...

Erdei formailag méltányolva Illyés óvatosságra intő észrevételét, némileg óvatosabb fogalmazásban, változatlanul fenntartotta (tartalmilag az MKP nézetét propagálva) korábbi álláspontját. Ezt mondta: „...állandó terrorra nincs szükség, de állandó forradalmi atmoszférára igenis szükség volna. Azonban – tette hozzá – még ez sincs meg. A földreform felverte ezt a lázat, a rendőrség is alkalmas volna arra, hogy a magyar társadalommal megértesse, itt ha nem is forradalom, de gyökeres átalakulás van (pl. ha egy proletár rendőr beveti a főispánt). Mindez azonban sajnos megbukik, legtöbbször éppen a társadalom ellenállásán. Az átalakulás menetének forradalmi hangulatát mégis elevenen kellene tartani. Ehhez persze nem terror szükséges, de a terror lehetősége föltétlen jó hatással van a nagyonis magukhoz térő urakra. Ha így nézzük a rendőrséget, kiderül, hogy ahol túl rendes a rendőrség, ott nagy pofával jár a reakció. Ezért képtelen ő magát a jog és rend lovagjává avatni, mert meg van róla győződve, hogyha a rendőrségnek állandóan a fejére ütünk, kiverjük éléből a forradalmias dinamizmust, és ezzel hihetetlen mértékben meggyöngítjük a demokrácia erejét.” Erre pedig Erdei „semmi körülmények között nem hajlandó”. Éppen ezért „nem tartja szükségesnek a rendőrséget alapjában megváltoztatni, csak olyan javító munkát tart szükségesnek, amelyet eddig is csinált, ez halad is, és ezután még jobban fog menni, de csak ebben a mederben hajlandó dolgozni. Ha tehát a párt mást kíván, ő nem vállalja.” Zöld Sándor államtitkár „távozását” Erdei is „indokolt”-nak tartotta, de érzékeltetve beavatottságát a dolgok menetébe, hozzátette: „persze nem azért, amiért a reakció kívánja”. Zöld Sándor „távozása” be fog következni: „De csak úgy és akkor, amikor a reakció is kaphat komoly ütést. Ez rövidesen, úgy lehet, napokon belül be fog következni”.

Erdei ultimátumára („Ha pedig a párt mást kíván, ő nem vállalja”) csupán Illyés Gyula, ő is igen áttételesen reflektált (ismét a jegyzőkönyv szavait idézve): „a belügyminiszternek kínos és keserves munkája van. Fölteszi a kérdést, miért éppen a Parasztpártnak kell vállalnia a legsúlyosabb és legelönytelenebb feladatot? Válasszák el, mint Farkas [Ferenc – a szerk.] javasolta, a belügyet és a rendőrséget. Erdei kitűnően el tudná látni a belügyminisztérium közellátási feladatát”, de „lássa el és vállalja az ódiumot a rendőrségért az MKP”.¹⁷³

Illyés aggodalma indokolt volt: Erdei győzelme pedig (egy időre legalábbis) teljes.

¹⁷³ MSZP PI L. 284. f. 13. ö. e. 414–423. Jegyzőkönyv a Nemzeti Parasztpárt Intézőbizottságának üléséről, 1945. július 3.

A Gyömrőn történetekre Kovács Imre is visszaemlékezett. Írása választ ad arra, hogy miként, miért és hogyan mentesültek a felelősségre vonás alól a bestiális gyilkosságok elkövetői. Erdei belügyminiszterrel folytatott vitáját idézte fel.

„Én arra az álláspontra helyezkedtem, még szerencse, hogy csak egy Gyömrő fordult elő”, – emlékezett vissza Kovács Imre, s az úgy elkenése helyett javasolta az önkényesen eljáró rendőrök megbüntetését, „amivel – mint írta – nagy erkölcsi és politikai erőt mutatunk, mintha gyáván a hallgatásunkkal néma cinkosokká válunk.” Kovács Imre előzőleg már faggatta Erdeit, aki csak annyit közölt, hogy a gyömrői rendőröket „letartóztattuk”, de arra a kérdésre, hogy „Most hol vannak?” Erdei azt válaszolta, hogy „Nem tudom...” Ezen a közlésén sokat gondolkodott Kovács Imre, aki a drámai csendben úgy vélte, hogy ha tudomásul veszi Erdei közlését, akkor cinkos lesz ő is.

„–Feri, ne játszd az ártatlant! – mondtam neki nyugodtan, szinte megértéssel. – Neked tudnod kell, hol vannak a gyömrői rendőrök: te vagy a belügyminiszter...”

Rámnézett, halkan akadozva válaszolta:

– Látod, ezt te nem érted... Te nem is tudod, milyen szerencsés vagy... Nincs kormánypozíciód, nincs felelősséged...

– De hát mégis mi történt?

– Mi történt? – kérdezte vissza keserűen. – Amint Rákosi meghallotta, hogy egyes koalíciós pártok vizsgálóbizottságot akarnak kiküldeni, utasított, hogy engedjem szabadon a letartóztatott rendőröket.

Úgy mondotta: *utasított* [eredeti kiemelés]

– És te engedelmeskedtél? – kérdeztem hihetetlenkedve, miközben megcsóváltam a fejemet.

– Próbáltam volna nem engedelmeskedni...”

Kovács Imre és Erdei Ferenc drámai vitája – az egykori pártfőtitkár emlékei alapján – nem sokban tért el az intézőbizottsági ülés légkörétől. A parasztpárti politikusok beszélgetésére – a pártbeli vita alapján – a pártgrémium ülése után kerülhetett sor. A Rákosinak pariروزó belügyminiszter nem is sejtette – azt, amit főtitkára Erdei sofőrjétől tudott meg –, hogy a kommunisták megbízásából a párttag gépkocsivezető beszámolt Erdei Ferenc minden útjáról pártja vezetésének, és Kovács Imre megfogalmazásában a „spicli” miniszterét, a belügyi tárca birtokosát figyelte. Kezdő mivoltát mutatta, hogy Kovács Imre tőle tudta meg „gazdája esti látogatásait Rákosinál, Révainál, Gerőnél vagy a pártszékházban”.¹⁷⁴

¹⁷⁴ L. a 90. sz. jegyzetet! 252–253.

4./ A közbiztonsági osztályok

Míg időközben a szinte kizárólag kommunistákból szervezett politikai rendőrség személyi állományában alig történt változás, az államrendőrség közbiztonsági osztályain – a nem politikai rendőri működés biztosítására – új összetételű, (Rajk László szerint) 98%-ban munkás és paraszt származású vezetői réteget neveztek ki.¹⁷⁵ Budapesten ez valamivel kevesebb, 92,8% volt.¹⁷⁶ A tisztállomány 30%-a ugyancsak munkás és paraszt származású volt.¹⁷⁷ A legénységnél a két munkaspárt az összlétszám 81%-ával rendelkezett 1946. február elején.¹⁷⁸ A fővárosban azonban a vezető testületekben közel 100%-ban, míg a legénységi állománynál 4/5 részben részesedtek.

Míg 1946. márciusában az államrendőrség létszáma 45 294 fő volt,¹⁷⁹ addig egy évvel később az ország 36 000 rendőre¹⁸⁰ között az MKP tagok kisebbségben voltak, de Rajk László szerint a teljes állomány 70-72%-a¹⁸¹; viszont Piros László szerint 80-85%-a kicserélődött.¹⁸² A parasztpárti Nánási László 1947 februárjában javasolta, hogy a tárca vezetése „helyüket jól megálló, becsületes parasztgyerekek közül minél többet igyekezzék bevinni a rendőrség tisztikarába is”.¹⁸³ Ez Budapesten – az őrszemélyzet esetében – szinte maradéktalanul megvalósult: a főkapitányság 11 137 fős létszámából a 6152 fős őrszemélyzeten belül 4824 fő volt „földműves” származású, azaz a fővárosi rendőrök 43,3, illetve az őrszemélyzet 78%-a.¹⁸⁴

¹⁷⁵ Az 1945. november 29-re összehívott Nemzetgyűlés naplója (a továbbiakban: N. n.) V. k. Bp., 1952. 1007–1008. Rajk László belügyminiszter beszéde 1947. február 26-án.

¹⁷⁶ Uo. Bencze Imre felszólalása 1947. február 26-án.

¹⁷⁷ Uo. 1117. Szabó István felszólalása 1947. február 26-án.

¹⁷⁸ L. a 176. sz. jegyzetet!

¹⁷⁹ BM Kp. Ir. Kimutatás a magyar államrendőrség létszámáról, 1946. március 6.

¹⁸⁰ N. n. V. k. 1027. Erdei Ferenc, volt belügyminiszter szerint az ő időszakához képest 10%-kal csökkent az állomány.

¹⁸¹ L. a 175. sz. jegyzetet!

¹⁸² N. n. V. k. 958. Piros László előadói beszéde 1947. február 25-én.

¹⁸³ Uo. 985-986. Nánási László felszólalása 1947. február 26-án.

¹⁸⁴ Belügyi Szemle, 1975. 4. sz. 72–79.

A közbiztonsági területen dolgozók feladatainak nagyságát jól érzékelteti a rendőri statisztika. 1946-ban Budapest morálja mélyre süllyedt. Az adatok szerint: 50%-kal nőtt a bűncselekmények száma az utolsó, világháború előtti békeévhez viszonyítva. Megduplázódott a lopások, rágalmozások, becsület sértések száma. 1602 feljelentés történt hamis vád miatt, 320 szemérem elleni büntetés, 934 hivatali hatalommal való visszaélés, 1269 magánlaksértés történt. 607 emberölési kísérlet, az 1936. évi hatszorosa vált ismertté. Az orgazdaság miatti feljelentések száma megnyolcszorozódott stb.¹⁸⁵

A „közbiztonságaiakat” a nevüknek megfelelő funkcionalitás, ill. a szükséglet hívta létre. Ha feladataik fő iránya nem is, irányítottaságuk „átpolitizáltsága” erősen hasonlított a „politikai” rendészetéhez. Valóban fontos közbiztonsági feladatokat teljesítettek. Igaz, „teljesítményüket”, a fent mondotaknak megfelelően, az ő esetükben is, átütő erejük, ütőképességük politikai megítélése szerint mérték, többnyire a „körülmények”-nek megfelelően.

Az MKP – a beérkezett, számára kedvezőtlen, „kommunistaellenes” agitáció-ról szóló jelentések alapján – megvizsgáltatta a nagy-budapesti rendőrök politikai hovatartozását. A két munkáspárt együttes részaránya nem érte el az 50%-ot. Sőt, alig minden ötödik rendőr (19%) volt kommunista párttag. Ugyanakkor a rendőrség több mint felét „új elemek” alkották.¹⁸⁶

Az MKP KV Politikai Bizottsága 1946. március 8-i határozatával Nagy Imre helyére Rajk Lászlót jelölte a tárca élére. A távozó belügyminiszter egyik utolsó döntésével – elősegítendő a közelgő B-listázásokat, továbbá az önkormányzati igazgatást és annak személyi összetételét kézzben tartandó – az MKP közigazgatási osztályának javaslata alapján, „a feltétlenül osztályhű, szilárd kommunista” Vida Ferencet [a Nagy Imre és társai elleni, 1958-as törvénysértő per tanácsvezetőjét – a szerk.] nevezte ki a Belügyminisztérium vármegyei ügyosztályának élére. A tárca, a rendőrség minél erőteljesebb kézbevétele az MKP hatalmi aspirációit tükrözte.¹⁸⁷ Ez fogalmazódott meg Rákosi nagy tapssal fogadott beszédében az MKP pártfunkcionáriusainak I. országos értekezletén, 1946. március 24-én: „...A mi vágyunk az, hogy olyan demokrata rendőrséget hozzunk létre, amelybe... mélyen legyen beleoltva a ... reakció gyűlölete, úgy, hogy reflexszerűen, minden külön politikai utasítás vagy döntés nélkül védje a demokrácia érdekeit.”¹⁸⁸

¹⁸⁵ Fővárosi Napló, 1947. 20. sz. 1947. május 17. 2.

¹⁸⁶ Pest megyei Levéltár iratai. Pest-Pilis-Solt-Kiskún vármegye alispáni általános iratai. 47 691/1946. A Magyar Államrendőrség Budapesti főkapitányának átirata az alispánhoz, 1946. október 26.

¹⁸⁷ L. a 171. sz. jegyzetet! 111.

¹⁸⁸ Rákosi Mátyás: A magyar demokráciáért (a továbbiakban: Rákosi: AMD), Bp., 1948. Szikra K., 2. kiad., 195.

Majd két és fél évvel az utoljára megjelent példányt követve adta ki a Kommunista Párt 1944 szeptemberében a Szabad Nép 1. száma címet viselő rölapot. Ennek „A Kommunista Párt újra az élen” című, aláírás nélküli glosszájának utolsó bekezdésében olvasható: „A munkásság háborút befejező és új világot építő rohamát ismét a Kommunista Párt vezeti a Szovjetunió és a szabadságért küzdő népek oldalán.”¹⁸⁹ Amikor pedig az MKP meghirdette harcát a kizárólagos hatalomért, a pártkongresszuson Rákosi már az alábbiak szerint emlékeztetett vissza a két éves folyamatra. 1946. szeptember 29-i beszámolójában az inflációt okolta azért, amiért a demokratikus rendőrség kiépítése csorbát szenvedett. A szanálás azonban a nehézségeket megszüntette, s „óriási fejlődés” következhetett be. Majd szokásához híven, megtévesztve hallgatóságát, azt hangoztatta, hogy nem politizáló, hanem a népi demokráciát védő rendőrök kellenek.¹⁹⁰ Ez pedig a felfogása szerint kizárólag azt jelentette, hogy „másként”, azaz nem kommunista módon politizáló rendőrök helyett a „népi” vagy „új demokráciához”, s annak „motor”-jához, az MKP-hoz hű biztosokra van és lesz szükség.

5./ A politikai rendőrség

a./ A politikai rendészeti osztályok

A politikai rendőrség helyzetéről, feladatairól és a körében mutatkozó rendellenességekről viszonylag átfogó képet nyújt az a tájékoztatás, amelyet 1945 szeptemberében, a SZEK Pest megyei kirendeltségének kérésére, a főállamügyész-helyettes népügyész a Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitányának Politikai Rendészeti Osztályáról adott.¹⁹¹

Eszerint az osztály feladata kettős. Egyrészt, „a megtorlás” legfőbb segéd-eszközeként kell működni, másrészt meg kell akadályozni mindent (mozgalmat és egyéni kezdeményezést), ami a háborús és népellenes bűnök megismétléséhez vezethetne.

¹⁸⁹ Szabad Nép, 1944. szeptember, 1. sz.

¹⁹⁰ Rákosi: AMD 356–357.

¹⁹¹ BFL Népügyészség elnöki XXV. 2. a. 8. H. 53. Vélemény a Nemzetközi Szövetséges Ellenőrző Bizottság Pest megyei Kirendeltsége számára a Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitányának Politikai és Rendészeti Osztályáról, 1945. szeptember 24. Tisztázat.

Kimutatta, hogy zömmel „szervezett munkások” alkották a politikai osztály „új gárdáját”, akik mint „ellenállók” vagy „megbízhatónak tűnő” egyének kerültek állományba. Mindazonáltal az apparátust „nem sikerült” függetleníteni azoktól, akiket csak a „bosszúvágy”, a „kapzsi kereseti lehetőség, szadisztikus ösztönöknek és hajlamoknak a kielégítése indított arra”, hogy a politikai rendőrségen helyezkedjenek el; de „sokan a múlt rendszer bűnösei közül is” kerestek itt „menedéket”.

Gondot okozott, hogy az ismert „közlekedési nehézségek” miatt a kirendeltségekkel „semmilyen kapcsolat” nem volt, beleértve a telefonösszeköttetés hiányát is. Emiatt, a szervezeti alárendeltség ellenére, a kirendeltségek „önállóan működtek”, „saját felelősségükre jártak el”. Kellő „központi irányítás” híján még szeptemberben is „elég gyakori” esetben fordultak elő „erőszakosságok”, más „meg nem engedett cselekedetek”... A lefogottak közül sokakat hetekre, sőt hónapokra „visszatartottak” a kerületi rendőrkapitányságokon, „értelmetlenül titokzatoskodtak”, s az „ilyenfajta törvényteleniségekkel” szembeni fellépésre „nem volt lehetőség”.

De megindult egy „tisztulási folyamat” is. Tanfolyamokat rendeztek a „nyomozásban járatlan új gárda számára”. A kerületi kapitányságokon a jövőben megszűnnek a politikai osztályok, csak egy ilyen jellegű központi osztály lesz. Ezt követően megszűnnek azok a rendellenességek is, amelyek a „helytelen kerületi kapitánysági gyakorlat hatására” jelentkeztek, s aminek folytán „kezdetben rettegtek a rendőrségtől”: például „a kikényszerített vallomások”, a „jogtalan bántalmazások”, „zsarolások”, „jogtalan házkutatások, lefoglalások”, „értékek és ingóságok zár alá vétele és sorsa” miatt.

A tájékoztatás egyértelműen kifejezésre juttatta: amint a rendőrségnek „tekintélye” lesz, a lakosság és közötté a kapcsolat „törvényszerűen meg fog javulni”. Ezt a „rendőrségi fogdák és egyéb letartóztatási helyek rendbehozatala is” elő fogja segíteni, „miként a nyomozati idő lerövidítése is várható”. Jelenleg azonban „naponta átlagosan 150 új ügyben kell érdemben” állást foglalni, „a megfelelő döntéseket” előkészíteni, s az ügyeket „útiükra indítani”.

A sokban szókimondó, de mintegy hivatalból mentegetőző jelentés végeredményben eléggé riasztó képet nyújt tulajdonképpen tárgyról, a politikai rendőrségről, „személyi állományáról”. Annak morális, jogi, hivatali, közszolgálati és emberi rendellenességeiről. De arról is, ami a leghihetetlenebbnek tűnhet, pedig nem egészen az: a napi 150 említett „új ügy” – 300 munkanappal számolva is! – évi 45 000. Napi 150 új ügy, naponta 150 családot, ez egy falut, legalább 750 lelket, évente pedig már 225 000 személyt érint. Ez olyan „ütemet” jelent, amely szerint 40 éven belül, pusztán „ügyként” vagy annak valamilyen kárvallottjaként nemcsak az 1945-ben élők-

nek, de az 1946-tól napvilágra jövő számos újszülöttnek is – hogy is mondta a jelentés? –, „törvényszerűen kell” (statisztikailag) sorra kerülnie – akár a megszállás, akár a „nemzeti egység”, akár egy eljövendő „néphatalom” jegyében.

1946. január 20-án Tildy Zoltán miniszterelnök táviratot küldött a Szovjetunió Népbiztosok Tanácsának elnökéhez, Sztálin generalisszimuszhoz, az egy évvel korábban aláírt fegyverszünet évfordulóján: az a nap „fordulópontot jelent nemzeti történetünkben...” – írta többek között. Sztálin január 24-i választávirata nem hagyott kétséget a jövőt illetően: „Ön – írta Tildynek – nem kételkedhetik abban, hogy a Szovjetunió kimélyíti a demokratikus Magyarországgal való barátságos viszonyt.”¹⁹²

Tildy kételyei – ha voltak akkoriban – nem ismertek, annál inkább a lakosság félelme, ami az MKP vezetői előtt sem volt titok. Ezt a megszállásból és egyéb hírekből táplálkozott aggodalmat igyekezett Rákosi is eloszlatni. A pártfunkcionáriusok előtt ekképpen: „...az a hiedelem, hogy a Kommunista Párt Magyarországból szovjet tagállamot akar csinálni”, alaptalan. A pártnak „esze ágában sincs hazánkban szovjet tagállamot csinálni, de – terelte el a lényegről a figyelmet – ami sokkal fontosabb, pártunk egész működése nemcsak demokratikus és nemcsak erős, hanem független Magyarország létrehozására irányul.”¹⁹³

S a nem éppen ünnepelni való fegyverszüneti kötelezettségek teljesítése idején, alig három nappal a budapesti politikai rendőrség egy éves fennállását ünneplő eseményt követően, Tömpe András – érthető okokból – ismételt támadást intézett Péter Gábor ellen. Farkas Mihályt, az MKP KV főtitkárhelyettesét, Nagy Imre belügyminisztert, dr. Szebenyi Endre belügyminisztériumi osztályfőnököt, Kovács János rendőralezredest – tanácsadót –, valamint magát Péter Gábort arról értesítette, hogy a surlódások stb. nem szűntek meg a fővárosi és vidéki politikai osztályok között Péter egyes lépései miatt. Sőt, nem hívták meg az ünnepségre, holott „nekem személyesen nem jelentéktelen részem van abban, hogy a Budapesti Politikai Osztályt olyan gyorsan felállítottuk”. Név szerint pedig külön is kiemelte dr. Timár Istvánt, dr. Villányi Andrást, szerint pedig külön is kiemelte dr. Timár Istvánt, dr. Villányi Andrást, Dékán Istvánt, Hamburger (később: Horváth) Sándort, Sédyt, az intellektuális nyomozócsoportot, mint akiket ő állított be a politikai rendőrség különböző posztjaira.¹⁹⁴

¹⁹² Magyar-szovjet kapcsolatok 1945-1948. Dokumentumok, Bp., é. n. Magyar Népköztársaság Külügyminisztériuma és Szovjetunió Külügyminisztériuma kiad., 120-121.

¹⁹³ Rákosi: AMD, 195-196.

¹⁹⁴ MSZP PI L. 274. f. 11/11. ö. e. 12-13.

1946. augusztus 5-ig – csak – a Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitánysága (az 1945-ös kezdetektől) 115 640 főt vett őrizetbe, közülük 78 263 személyt a bünygyi rendőrség, 37 377 főt a politikai rendőrség hatáskörébe tartozó bűncselekmény elkövetésével gyanúsítva. A politikai rendészet 18 478 főt internált. Közülük 2896 szabadlábra került, mert letelt a büntetése; 5964 főt „más okok miatt” kiengedtek – azaz alaptalanul vették őrizetbe döntő hányadukat, míg egy részüket a politikai rendészet operatív okokból engedte el, illetve az MKP osztálypolitikája és a gazdasági élet munkaerőszükséglete (pl. nyári aratás) miatt; 2175 főt a BM vizsgáló bizottsága szabadított; 285 személy megszökött; 242 főt „más szervnek” adtak át, közülük nem keveset az orosz hatóságoknak; 5996 személy internálótáborban volt; s 920 veszítette életét az ismert körülmények közepette.¹⁹⁵ A Budapesten internáltak viszonyait jelzi, hogy 1946. április 1-jén a táborokban életüket veszítették száma 222 fő volt.¹⁹⁶

A politikai rendészeti osztályok tevékenysége idején három, tízezreket, összességében ismét százezreket érintő „közigazgatási” akció zajlott: egyrészt megkezdődött a németek kitelepítése, másrészt végrehajtották a B-listázást, harmadrészt 1945 márciusától előbb az ún. fasiszta, majd 1946-tól a polgári tömörítéseket oszlatták fel. Mindehárom érintette az államvédelmet különböző összefüggésekben, kihatásaiban pedig évtizedeken át. Azon túl, hogy mindehárom intézkedés növelte a „kartoték” anyagot, a sajátos politikai rendészeti funkciók következtében nem csupán a saját apparátus, hanem több, „társ-szerv” is közreműködött a végrehajtásban: közigazgatási tisztviselők, katonák, nem államvédelmi feladatokat ellátó belügyesek egyaránt. Ráadásul a németek kitelepítésével összefüggő eljárást az igazságszolgáltatással kapcsolatos mozzanatok is bonyolították.

Az igazolási rendeletet már 1945. március közepén elégtelennek minősítették Szegeden. A helyi nemzeti bizottságot az izgatta, hogy mi lesz azokkal, akik nem vonhatók a 81/1945. ME. sz. rendelet hatálya alá, másrészt a munkáspártokat hátrányosan érinti, hogy az igazoló bizottságokban szükséges a jogi képesítés. Ezért: egészítsék ki a rendeletet – a 15/1945. ME. sz.-t –, és szüntessék meg a hátrányt.¹⁹⁷ Az igazolások bírálata 1945-ben és 1946-ban folyamatos volt, az eredményt a kommunisták és a szociáldemokraták elégtelennek tartották. Ezért hajtották végre a létszámcsoökkentést, a B-listázást. Ez tulajdonképpen „a fasiszta maradvá-

¹⁹⁵ BM Kp. Ir. 569 539–1947. Adatszolgáltatás a politikai ügyekben letartóztatottakról. Dr. Münnich Ferenc rendőrtábornagy jelentése az őriztetesek számáról és az ügyek állásáról, 1946. augusztus 6.

¹⁹⁶ Iratok 1. 123. 2. sz. jegyzet.

¹⁹⁷ Sorsforduló II. 415.

nyokat” felszámolni igyekvő eljárás (az igazolási eljárás) „eredménytelenségének” ürügyén végrehajtott közigazgatási szankció volt, melyben ugyan egy ideig a folyamat „kezdemenyezőiként” – azaz az MKP forgatókönyv szerint – a nemzeti bizottságok is részt vettek, mi több véleményezési jogkörük is volt, de a munkáspártok céljai a B-listával már messzebbre tekintők voltak. Ezzel az adminisztratív intézkedéssel nem csupán a múlt rendszer prominens képviselőit, hanem a polgári nézeteket vallók széles rétegét is igyekeztek eltávolítani a politikai és közéletből. Már nem a fasiszmus maradványainak felszámolásáról, hanem annál többről volt szó.¹⁹⁸ Az alaprendelet alapján 86 530 főt bocsájtottak el, 25 969 főre tették visszavételi javaslatot. Ténylegesen azonban csak 6489 személyt vettek vissza. Így – egy későbbi, megbízható statisztikai adat szerint – a B-listázottak száma 80 041 fő volt. A politikai rendőrség azonban valamennyiüket nyilvántartotta.¹⁹⁹

Már 1945. január 4-én jelezte a belügyminiszter az illetékeseknek, hogy az oroszok a Magyarországon tartózkodó és lakó németeket munkaszolgálatra viszik, ezért Erdei Ferenc elrendelte a németek összeírását.²⁰⁰ Somogy vármegye alispánja valamennyi ki nem ürített község előljáróságát arra utasította, hogy a „munkaképes német lakosság”-ot írja össze „késedelem nélkül”, ellenkező esetben „az orosz katonai parancsnokság saját személyében fogja felelősségre vonni” az előjárókat.²⁰¹ Már a februári napokban a Szatmár megyei németek egy csoportját elhurcolták az országból, március végén Békásmegyeren internálták a németeket, a földreform során pedig 33 308 volksbundista 176 781 kh. földjét osztották szét.²⁰²

A magyarországi Hitler-barát németek és az itt élő, másként érző német-ség kitelepítése egybekapcsolódott, s eleve több lett, mint a fasiszta maradványok felszámolását célzó intézkedés. A németekkel szembeni hetekkel-hónapokkal későbbi politika elválaszthatatlan a beneši tervek csehszlovákiai megvalósításától, az ottani magyarság és a magyarországi német-ség kitelepítése így kapcsolódott össze.

1945. április 27-én az MKP Központi Titkársága határozatot fogadott el arról, hogy Nagy Imre dolgozzon ki egy tervezetet a németek kitele-

¹⁹⁸ Zinner: Háborús bűnösök perei. 133.

¹⁹⁹ Törvénytelen szocializmus 46. 89. sz. jegyzet.

²⁰⁰ Sorsforduló I. 431. 430.

²⁰¹ Kommentár, 1992. 5. sz. 12. Németek elhurcolása 1945-ben (Dokumentumok), in: Magyarországi németek elhurcolása 1944/45. A kollektív büntetés első állomása, Bp., 1990. Magyarországi Németek Szövetsége kiad.

²⁰² Zinner: Háborús bűnösök perei. 126.

pitéséről.²⁰³ (Az FM élén álló politikus álláspontja az 1945. novemberi választást megelőző időszakból ismert. Úgy vélekedett, hogy a „hazaáruló volksbundista svábok” eltávolítása után, a korábbiakban tulajdonukba került birtokokra az MKP másokat kíván telepíteni, akiknek át kell adniuk gazdaságaikat az élő- és holtfelszerelésekkel együtt.²⁰⁴) 1945 tavaszutójától felszaporodtak a baloldali sajtóban a németek kollektív felelősségre vonását, kitelepítését szorgalmazó írások, amik tartalmukat tekintve egybeestek a vorosilovi elképzelésekkel, a kollektív büntetés szorgalmazásával.²⁰⁵

1945. május 2-án és 3-án pártközi tárgyalások zajlottak a németiség sorsáról, s május 4-én felállították a Népgondozó Hivalt, aminek elsőrendű feladata a „hazatelepülő” magyarság letelepítése mellett a német kitelepítés előkészítése (majd részben végrehajtása) volt. (1946. június 27-én megszüntették a Népgondozó Hivalt, s a kitelepítés lebonyolítása a Belügyminisztérium hatáskörébe került.)

Gyöngyösi János külügyminiszter 1945. május 26-i emlékeztetőjében felvetette „a fasiszta szellemtől áthatott és a magyar érdekekkel szembehelyezkedett magyarországi németek felelősségre vonása” kérdéskörében a vétkekkel szembeni retorziót. Mint írta, „200–250 ezer németről lenne szó”... Annak ellenére, hogy már ekkoriban számos bírálat érte emiatt (elég itt a Gyöngyösit cáfoló Bibóra utalni), mégis az MKP-ra és a vele egyetértőkre hivatkozó Vorosilov igényeivel csengett egybe Gyöngyösi újabb, immár a SZEB-et sürgető beadványa. A magyar kormány 1945. július 5-én 30/986/pol. 1945. sz. szóbeli jegyzékében kéréssel fordult a Szövetséges Ellenőrző Bizottsághoz, és segítségét kérte a „komoly veszedelmet” jelentő svábok Magyarországról történő kitelepítéséhez.”²⁰⁶ A kormányzat 200 ezer „fasiszta sváb”-ot kívánt kitelepíteni.²⁰⁷ A következmények beláthatatlanok voltak, a nagyságrendek pedig elképesztőek. Szviridov altábornagy 1945. augusztus 9-i jegyzékében (talán ismerve azokat az adatokat, amiket Veessenmayer és társai továbbítottak Berlinbe a magyarországi zsidóság deportálásáról?) már azt követelte (a talio-elv jegyében?), hogy készítse elő az Ideiglenes Nemzeti Kormány 450 ezer magyarországi német kitelepítését. Ezt követően Gyöngyösi János hiába próbálta megakadályozni a kollektív felelősségre vonást, érdemben már nem tudta befolyásolni mindazt,

²⁰³ MSZP PI L. 274. f. 4/38. ő. e.

²⁰⁴ Nagy Imre: Egy évtized. Válogatott beszédek és írások 1945–1947. 1. k. Bp., 1954. Szikra, 176. (Mít ad a Magyar Kommunista Párt a parasztságnak?)

²⁰⁵ História, 1996. 7. sz. 9–10. Paul Ginder: Ki a felelős?

²⁰⁶ Magyar Nemzet, 1996. január 5. Dr. Johann Till: A németek kitelepítése nem volt kötelező.

²⁰⁷ Zinner: Háborús bűnösök perei. 128.

aminek alapját megvetette... A bűnösök körét nem ő, hanem mások határozták meg. És így járt számos, az ország sorsáért aggódó politikus, akik nem értettek egyet ezzel a nagyságrenddel, s az új hercegprímás is tiltakozott, október 10-én Dálnoki Miklós Bélához írott levelében.²⁰⁸

Ilyen előzmények után született meg a potsdami döntés a magyar kormány 1945. áprilisi jelentésének hivatalos, de valótlán adataira támaszkodva. 1945. november 20-án a Németországi Szövetséges Ellenőrző Tanács [a SZET – a szerk.] úgy döntött, hogy félmillió fő kitelepítését teszi lehetővé, akiket Németország USA által megszállt területeire kívánt letelepíteni.²⁰⁹ Miután a magyar kormány – amint Ginder fogalmaz – „ezen alaposan félreértett rendelkezés” alapján hozta meg határozatát 1945. december 22-én a németek kitelepítéséről, annak tartalmát már a „kollektív felelősség”, s nem a ténylegesen felelőssé tehetőkkal szembeni alapállás hatotta át. Ezt támasztja alá az életbe lépett ún. kitelepítési rendelet bevezetője körüli vita. Mind a SZET, mind a SZEB tiltakozott a bevezető állítása: „a Szövetséges Ellenőrző Tanács 1945. november hó 20-án kelt és a magyarországi német lakosság Németországba való áttelepítéséről szóló határozat végrehajtása” megfogalmazás miatt. Azzal, hogy a rendelet a SZEB kitelepítési diktátumával magyarázta a kollektív felelősségre vonást, Vorosilov nem értett egyet. Tildyhez fordult, s levelében leszögezte: „A SZET döntése csupán a magyar kormány kérelmének kielégítése.”²¹⁰ (A nézetkülönbségek e ponton azonban valójában már tisztátalan lelkiismeretű emberek felelősségáthárító törekvéseit tükrözték, nem többet.)

A tavasz végi pártközi tanácskozásokon még elvetették a „náci módszer”-t, a kollektív büntetést a németiséggel szemben, s a „fasiszta németek” bűnhődését szorgalmazták.²¹¹ Mi történt most, a magyar kormány 1945. december 22-i ülésén? Tildy Zoltán elnökle alatt 15 miniszter, valamint a Miniszterelnökség politikai és adminisztratív államtitkárai voltak jelen. A kitelepítési rendeletet előterjesztő Nagy Imre belügyminiszter szerint az egyrészt nemzetközi megállapodásból fakad, másrészt „saját magyar nemzeti kötelezettségünk”. Kovács Béla ellenezte a rendelet megvitatását, tekintettel arra, hogy ő meg sem kapta a javaslatot... Az ugyancsak kiskorú honvédelmi miniszter, Tombor Jenő is tiltakozott a rendelet tervezetének megtárgyalása el-

²⁰⁸ MSZP PI L. 274. f. 7/247. ő. e. 3. Mindszenty József levele Dálnoki Miklós Bélához, 1945. október 10. A kollektivitás gondolata hatotta át a magyarországi nemzeti kisebbségek jogi helyzetéről 1945. augusztus 2-a után készített törvénytervezetet is. Vö. Jogtudományi Közlöny, 1996. 10. 425–428, Föglein Gizella: Törvénytervezet a magyarországi nemzeti kisebbségek jogi helyzetéről 1945-ben!

²⁰⁹ Zinner: Háborús bűnösök perei. 127.

²¹⁰ Sorsforduló I. 430.

²¹¹ Zinner: Háborús bűnösök perei. 126.

len, mert – mint mondotta – az SS-be kényszersorozottak, illetve a Wehrmachtban szolgálók nem mind voltak „feltétlen német érzelmű”-ek. A szintén kispap újjáépítési miniszter, dr. Antall József arra hivatkozott, hogy „nem ismeri a potsdami határozatot” (viszont a vita során, a világháború idején a lengyelek és a zsidók mentésében kiemelkedő szerepet vállalt politikus – a németek háborús gyakorlatának ellenzőjeként és ismerőjeként – a kommunista politikusokat, Rákosiékat támogatva jegyezte meg, hogy „Magyarországnak érdeke, minél nagyobb számban hagyják el a németek az országot, ... legalább azok, akik német nemzetiségűnek vallották magukat”).

Gyöngyösi külügyminiszter – aki a vita során morális okokra hivatkozva opponált (talán átérzve nyári írásai következményeit?) – előbb külpolitikai aggályait hangsúlyozta, majd utalt arra, hogy a kormány a 3820/1945. ME. sz. rendeletben elutasította a kollektív felelősségre vonást, s e rendelet azokat is sújtja, akik nem lettek hűtlenek a magyarsághoz. Ezért e tervezet már nem a megtorlás jegyében fogant, hanem a német nemzetiség eltávolítását tűzi ki. Amíg a korábbi rendeletben elsősorban a „Volksbund-vezetők, az önkéntes SS kötelekébe tartozók s a hitlerista szervek tagjainak kitelepítése szerepel”, addig most, ebben a kormányelőterjesztésben erre vonatkozó intézkedéseket nem talált. Utalt arra, hogy mindez ellentétes az USA másutt már szokott módon kinyilvánított álláspontjával, miszerint „egy etnikum kollektíve nem vonható felelősségre, és hogy a kitelepítésnek humánusnak és minden tekintetben megfelelőnek kell lennie”.

Ezen a ponton szólt közbe a kormányfő: szerinte a kormánynak arról kell döntenie, hogy „elfogadja-e a szöv. hatalmak határozatát ..., vagy pedig szabadon foglalkozik a kitelepítéssel”. Gerő Ernő jellemző módon a Dálnoki Miklós Béla vezette ideiglenes kabinetre utalt, mondván, hogy az „kérte az engedélyt, hogy a magyarországi németeket kitelepíthesse”. Gyöngyösi vele is vitázott, jelezve, hogy a kérelem csak „bizonyos magyarellenes” kategóriák kitelepítését szorgalmazta. A külügyminiszterrel szemben viszont Nagy Imre arra hivatkozott, hogy a SZEB-től kapott utasítások „éppen az ellenkező intézkedéseket követelik”. A szociáldemokrata igazságügyminiszter, dr. Ries István is aggályait hangoztatta (pl. még a vita végén is azt, hogy „A potsdami határozat szerint a »német lakosság vagy annak egy része«, tehát nem minden német telepítendő ki”). A kispap közellátásügyi miniszter, Bárányos Károly a lényegre tapintott kérdésével: „a potsdami határozat egy abszolút diktátum-e, vagy reánk bízta a végrehajtást”? Gerő Ernő azonnal replikázott. Egyrészt nem válaszolt a feltett kérdésre, másrészt a már jelzett Gyöngyösi-féle adatot kb. 20 %-kal megnövelve célzott arra, hogy kb. negyedmillió főt fog érinteni a kitelepítés.

Tombor Jenő nem állhatta meg, hogy ne vonjon párhuzamot az egy évvel korábban történt deportálások és a tervezett kitelepítés között, jelezvén,

hogy ami következik, az „valóban egy népfajnak a megbüntetéséről” szól, „és nagyon emlékeztet a deportálásra”.

Az eddig hallgató Rákosi e ponton szükségét érezte az állásfoglalásnak. Nemzetközi összefüggéseket emlegetett, s Gerő nagyságrendekre vonatkozó érvelését támogatta. Azt hangoztatta, hogy a németek kitelepítését „magunk kértük”, másrészt „ők nem Auschwitz-ba mennek és nem gázkamrákba” (erre célzott akkor is, amikor a pénzügyminiszter is a zsidósággal történetekre hivatkozott a németek kollektív felelősségre vonása kapcsán). Ugyanakkor pár pillanattal később – részben önmagának is – ellentmondott, amikor kijelentette, hogy „a németek kitelepítését nem a magyar kormány találta ki”. Ez annyiban volt igaz, hogy valóban a Szövetségesek vetették fel a németek kitelepítését a különböző, Rákosi által felsorolt államokból. Viszont minden felelősséget magától elhárítva, s az utókor előtt a „demokratikus nagyhatalmak” felelősségét érzékeltetendő célzott arra, hogy tapasztalatlanságot mutatna az ország külpolitikai tekintetben, „ha a magyarság megtagadná a német nép kollektív felelősségre vonását”. Szerinte ezt „úgy kell végrehajtani, ahogy az a magyar nép érdekeit legjobban szolgálja”.

Nagy Imre jelezte, hogy a kormány nem térhet ki a rendelet elfogadása elől, mert „bármikor jöhet a rendelkezés, hogy meghatározott helyre az első szerelvényt el kell indítani”. Őt támogatta Rákosi is: „vagy most kell döntenie, vagy soha”.

Tildy Zoltán kormányfő szerint „a németek döntő részéről történt árusítás ... a magyar nemzettel szemben. A SZEB ... a döntést az itteni SZEB-re bízta... Ezért lényegében a felelősség nem minket terhel ... ezt a szövetséges nagyhatalmak határozták el.”

Gerő – talán únva is az eredménytelen kormányulást, s méginkább ismerve a szovjeteket és épp ezért félve tőlük amiatt, hogy érdemben a rendeletet még nem fogadták el, a vita lezárását elősegítendő – a maga céltudatosságával vetette fel annak szükségességét, hogy „pontosabban jelöljük meg azokat a kategóriákat, akik kitelepítendők”. Így is történt...

A vita végén Tildy összegzett. Gyöngyösi külpolitikai aggodalmait a kormány elvetette. „A magyar közvélemény hangulata és az egész magyar sajtó eddig a svábság kérdésének likvidálását követelte... Hangsúlyozza – így a miniszterelnök –, hogy a potsdami határozat alapján vagyunk a javaslat elfogadására kötelezve.” A kormány tagjai névszerint voksoltak (Rákosi kérésére), az aggályoskodókat leszavazták, a vitás kérdéseket a végrehajtási utasításban a belügyminiszter Nagy Imrének kellett megoldania.²¹²

A magyar kormányt korholó SZEB-álláspont így tehát egyfajta – előzetes – felelősségátírást is takart. Hasonló – nagyhatalmi – álláspontot képviseltek az amerikaiak: „A németek kitelepítésére vonatkozó le-

²¹² História, 1996. 7. sz. 12–16. Kormányülés, 1945. december 22.

hetőség a potsdami konferencia értelmében nem kötelező, hanem csupán megadja Magyarország számára a lehetőséget.”²¹³ A beneši politikához való nagykoalíciós – szövetséges – hozzájárulásról nem esett szó... 1945. december vége és 1947 ősze között Németország amerikaiak által megszállt zónájába 177 ezer, míg 1947. augusztus 1-je és 1948 eleje között a szovjet zónába további 50 ezer németet telepítettek ki.²¹⁴ Más források szerint a német lakosságra vonatkozó rendelkezések 1555 községet érintettek Magyarországon. A két 1945-ös, illetve egy 1948-as rendelet alapján a hatóság elbíralt 363 310 főt, „ebből Németországba ténylegesen áttelepült 163 085”.²¹⁵ Szemben a Földművelésügyi Minisztériummal, a Belügyminisztérium-adatai alapján – a háború végén elmenekültekkel együtt – a 230 ezer fő körüli szám az elfogadható.²¹⁶ Mindszenty és a püspöki kar előterjesztései, a németiség kollektív jogfosztásával szembeni intervenciója nem vezetett eredményre.²¹⁷

A németekkel szemben népjogvédelmi/népügyi eljárás kellett indítani meghatározott esetekben. A népjogvédelmi vezető fel, hogy „egyes népjogvédelmi esetekben a csak SS és Volksbund tagsággal vádolható személyek ellen vádiratot nem akarnak beadni, tekintettel arra, hogy ezek a személyek úgy is kitelepülés alá esnek, és mert a mintegy 30 000 személy ellen benyújtandó vádirat rendkívül nagy munkát jelentene.” A „megoldás” az lett, hogy Szücs János népjogvédelmi körrendeletet adott ki a népjogvédelmi részére: „az ilyen személyek ellen lakóhely szerint csoportosítva egy-egy vádiratot nyújtssanak be, mert így ez nagy munkátöbbletet nem jelent”.²¹⁸ A kitelepítések az ügyek nagy részét megszüntették.

A még Magyarországon töltendő hetek-hónapok és a németországi kezdeti időszakok a brutalitás és a kollektív felelősségre vonás jegyében teltek

²¹³ Magyar Nemzet, 1996. január 5. Dr. Johann Till i. m.

²¹⁴ Botos János–Gyarmati György–Korom Mihály–Zinner Tibor: Magyar hétköznapok Rákosi Mátyás két emigrációja között 1945–1956, Bp., 1988. Minerva, 111.

²¹⁵ iratok az igazságszolgáltatás történetéhez 4. (a továbbiakban: Iratok 4.), Bp., 1995. KJK, 403–405. Szerk.: dr. Horváth Ibolya, dr. Solt Pál, dr. Szabó Győző, dr. Zanathy János és dr. Zinner Tibor. Eredetiben: MOL JGY. IM iratok. XIX – E – 1 – z. 00125/1950. A Földművelésügyi Minisztérium Földbirtokrendezési Főosztály – Bizalmas! – feljegyzése: A német lakosságra vonatkozó rendelkezések adatai, 1950. március 13.

²¹⁶ Zinner: Háborús bűnösök pereit. 129.

²¹⁷ L. a 202. sz. jegyzetet! Mindszenty József levele Dinnyés Lajoshoz 1947. november 26-án, valamint a hercegprímás és a püspöki kar előterjesztése, 1947. augusztus 14-én.

²¹⁸ MSZP PI L. 698. f. 35. ö. e. Jegyzőkönyv, 1946. április 13.

el. A budaörsi, kelenföldi állomásokról kigördülő szerelvények utasai tényleg „Deutsche Umsiedler”-ek voltak. A körülmények 1944 tavaszához-nyarához képest abban változtak, hogy a célállomás nem Auschwitz, s a cél nem az Endlösung volt. A magyar kormány deklarált elveivel ellentétben állt a kivitelezés drasztikus gyakorlata. Ebben éppúgy szerepet játszott a háborút túléltek bosszúvágya, a borzalmak emléke, mint a meg nem értés, a felfokozott nemzetiségi gyűlölködés, s nem utolsósorban a nemzetközi helyzet alakulása. A magyarországi németiség emberi és állampolgári jogkorlátozása az 1950. március 24-i minisztertanácsi ülés után szűnt meg.²¹⁹

Párhuzamosan folytak más címen is a „tisztogatások”, a megtorlások, illetve haladt előre a lehetséges politikai ellenfelek, „ellenséges csoportok” likvidálása. A régi Magyarországon a háború végén erősen lecsökkent a szélsőjobboldali szervezetek tagsága. Korábban kb. 5,5–7 %-ot tett ki azoknak a száma, akik a 80–100 ezres szélsőjobboldali egyesületi, a 300 ezres volksbundista és a negyedmilliós nyilaskeresztes párti tagságot alkották, azaz kb. minden 16–18. magyar állampolgárt tömörítettek. Mind a megnövekedett létszámú, mind a trianoni ország lakosságához viszonyítva számuk 1945 elején még meghaladta az 5%-ot.²²⁰

Az 529/1945. ME. sz. rendelettel 1945 márciusában feloszlatták a „fasiszta egyesületeket és pártokat”, és ez az intézkedés szoros kapcsolatban állt az internálással, az igazolásokkal és a népbíraskodással. Csak a fővárosban és környékén 157 ilyen jellegűnek vélt szerveződést számoltak fel.

1946-tól megkezdődött a polgári tömörüléseknek a feloszlata is, ennek során előbb nyáron a kiskisgyártói vidéki bázisait, s emellett a rk. egyház-támaszait is megingatták, majd a fővárosra és környékére összpontosítottak. Nagy-Budapest területén 901 egyesületet, szervezetet számoltak fel, s ezek közül 741 polgári erők tömörítésén fáradozott. A volt vezetők közül, valamint a tagság soraiból sokakat internáltak, elítéltek.²²¹

A rendelkezésre álló névsorok a „potenciális ellenség” adathalmazát bővítették. A korábbi periódusból összegyűjtött nyilaskeresztes nyilvántartások mellett az összesen 104 249, népjogvédelmi átadott gyanúsított, a közel 6000 nem igazolt fővárosi lakos (a vidéki összesített adatokat nem

²¹⁹ MOL JGY. IM iratok XIX – E – 1 – z. 00125/1950. Minisztertanácsi előterjesztés és rendelettervezet a magyarországi német lakosság áttelepítésével kapcsolatban kibocsátott rendelkezések alkalmazásának megszüntetése tárgyában, 1950. március 20. „Miniszter kártyáknak a tárgysorozaton írt feljegyzése szerint a f. évi március hó 24. napján tartott minisztertanács az előterjesztést elfogadta.”

²²⁰ Politikatudomány, 1988. 1. sz. 79–80. Zinner Tibor: Az egyesületek, pártok feloszlata Budapestén 1945 és 1948 között, II. (a továbbiakban: Zinner: Egyesületek I/II.).

²²¹ Uo. 84.

publikálták), a csak alsó határként felfogható kb. 40 ezer internált, a kb. 230 ezer kitelepített német kartotéka, valamint a 86 530 B-listázott anyaga jelzi, hogy már a politikai rendőrség időszakában megközelítette a félmilliót a nyilvántartottak száma, a későbbiekben pedig meg is haladta.²²²

b./ Az államvédelmi osztályok

Teljes erővel folyt a felderítő és kartoték-munka. A különböző rendeletek és rendelkezések következményeként és ezekkel összefüggésben a „reakció” fogalmának teljesen parttalanná tételével is egyre gazdagabb lett a politikai rendőrség „irattára”. A lefogott gyanúsítottak, internáltak, nem igazolt állampolgárok dokumentumainak, a felosztatott szélsőjobboldali egyesületek és pártok tagnévsorainak, a különböző bejelentésekből származó információknak a rendszerezése megkezdődött, részben tematikusan, részben a politikai rendőrség „szakirányú feladatainak” megfelelően.

Rajk László belügyminisztersége idején alakult ki az a sztálini mintájú politikai rendészeti belső struktúra – lényegében Kovács János nevű alezredes, szovjet belügyes tevékeny közreműködésével –, amely új szervezeti kereteket hozott létre. S amikor 1946. december 10-én létrejöttek az államvédelmi osztályok, miután a fordulatot „előkészítő” új feladatok ismertté váltak, a rendelkezésre álló dokumentáció, az egyre jobban kifejlesztett technikai apparátus kedvező lehetőséget teremtettek az MKP számára, hogy a köztársaság államvédelmi szervezetét saját céljai elérésére kisajátítsa.

Jelentős változás következett be a politikai rendőrség feladataiban, főleg azt követően, hogy a koalíciós politika háttérbe szorításával az MKP megkezdte harcát a kizárólagos hatalomért. Az államvédelmi osztály „kommunistái” számára egyetlen feladat létezett: a párt utasításainak maradéktalan végrehajtása. S bármilyen nevet viselt is a szervezet, „a pártnak és azon belül a párt legszűkebb vezetésének, még azon belül is személyesen Rákosi Mátyásnak volt ... különleges erőszakszerve az államapparátuson, majd a párton belül, helyesebben azon felül.”²²³ Ahogy koncentrált a tényleges politikai hatalom az MKP, majd az MDP Titkárság, később a „trojka” (Farkas Mihály, Gerő Ernő és Rákosi Mátyás), végül a „haza bölcs atyja” kezében, úgy változott az államvédelmi szervek funkciója, feladatköre, és úgy vált a zsarnokság, a diktátor eszközévé. Ez a megsemmisítő erejű apparátus

²²² Törvénytelen szocializmus 35–36.

²²³ Mozgó Világ, 1988. 11. sz. 95–96. Kozák Gyula: Múltbanézés. Interjútorédek Farkas Vladimirrel, az Államvédelmi Hatóság volt alezredesével.

tevékenyen közreműködött a demokrácia és a szocialista mozgalom más felfogású tagjainak, erőcsoportosulásainak, pártjainak felszámolásában. 1946 áprilisában csak a budapesti politikai osztály által őrizetbe vettek száma már megközelítette a 38 ezer főt. 1947. első nyolc hónapjában az országban politikai okból lefogtak 4490 személyt. Ez utóbbiak alig negyede ellen tudtak olyan „bizonyító anyagot” összeállítani, amivel ügyüket – és őket – átadhatták a népügyészségnek. A „bűncselekmény” szerinti megoszlásuk: 60%-uk „szélsőjobboldali, fasiszta, fasisztabarát” szervezet vezetője, tagja volt, míg a többi „párton kívüli bűnös”. Ezek a korabeli kategóriák előrevetítik egyrészt az 1945-ös „reakció” fogalom következményeit, másrészt az alig életbe lépett 1946. VII. tc.-t, a demokratikus államrend és köztársaság védelméről szóló törvényt. A „társadalmi állás” alapján a letartóztatottak 60%-a munkás, 6,4% paraszt volt, azaz kétharmaduk azokból a rétegekből származott, akiknek politikai érdekérvényesítését az MKP zászlajára tűzte. Az értelmiségiek aránya 22% körül mozgott.²²⁴

Az államvédelmi és – tekintettel Demény Pál 1945. február 13-i törvénytörő lefogatására – szinte a kezdetektől „pártvédelmi” szervek ügyenként más és más feladatokat teljesítettek. Külön említést érdemelnek azok, amelyekben az MKP különböző vezetőinek utasításait hajtották végre.

A Rotyisék elleni, még a harcok alatti, legelső nyomozati tevékenységet követő eljárás, a „moszkvai vonalat” nem követő, s ezért „frakciós”-nak bélyegezett Demény Pál Buda szovjet hadsereg általi bevételének napján történt lefogása volt a kezdet. 1945-től lefogottak százai, ezrei ellen indultak alaptalan eljárások, s ezek között nem kevés volt az olyan, ami indíttatását tekintve egybeesett a kommunisták – akár „hazai”, akár „Moszkvából jött” – vezetőinek szándékaival. Ebben a vonatkozásban főleg az 1946–1947 fordulóján lezajlott, csak nagy túlzással „vizsgálatok”-nak nevezett, kényszerítő eszközöket alkalmazó nyomozások, említendő, amikben az 1945-ös választásokon abszolút győzelmet aratott Kisgazdapárt egyes tagjait vádolták azzal, hogy közük volt a „köztársaságellenes összeesküvéshez”.²²⁵ Ezekben az ügyekben a nyomozók pártvezetői utasításokra olyan eszközöket is igénybe vettek, amelyek az ország jövőbeni sorsát illetően messzeható következményekkel jártak, s hozzájárultak a sztálini rendszer bevezetéséhez, az ún. az államvédelmista „avantgardizmus” fokozódásához.

Az ÁVO fővárosi és vidéki vezetőinek 1947. április 11–12-i országos értekezletén a múltat elemezve szabták meg a feladataikat. Ezen a tanácsko-

²²⁴ L. a 172. sz. jegyzetet! Jelentés, 1946. augusztus 5. A lefogottak több mint 50%-a nyilaskeresztjes párttag, közel 15%-a volksbundista volt. Uo. Jelentés, 1946. március 14.; Jelentés, 1946. április 1. és Jelentés, 1947. szeptember 1.

²²⁵ Révai József: Élni tudtunk a szabadsággal (a továbbiakban: Révai: Élni tudtunk), Bp., 1949. Szikra K., 94. (Összeesküvők és cinkosok, Szabad Nép, 1947. január 5.).

záson hívták fel a figyelmet arra, hogy „Ami az ÁVO-n történik, azt nem szabad elmondani a pártszervezetben, mert az ÁVO az állam védelmi szerve.” Ezt a dezinformáló, félrevezető nézetet bírálva, a lényegre összpontosítva utalt Kovács János rendőr alezredes többek között arra is, hogy „a harc most a társadalmon belül folyik, ebben a harcban az államvédelmi osztály az első helyen harcol. Ez a harc osztályharc.” Majd kiegészítésként hozzátette: a korábbi módszerek már nem alkalmasak a megváltozott feladatok végrehajtására, biztosítani kell az operatív munka feltételeit, különösen a felderítő és bizalmi hálózatok felállításával.

Ugyanitt Horváth Sándor alezredes az Államvédelmi Osztály és a Katonapolitikai Osztály közötti jó viszonyt szorgalmazta, de hozzáfűzte: „ez nem jelenti azt, hogy ők tudjanak a mi ügyünkről, és mindent közöljünk velük”. A pártokra vonatkozóan úgy vélekedett, hogy a Szabadságpárt a Kiszgazdapárt-nál sokkal nagyobb veszélyt jelent, bomlasztása ezért feltétlenül kívánatos.²²⁶

Könnyű volt más pártok „bomlasztása”-ról állást foglalnia az operatív értekezlet résztvevőinek, hisz ez a szervezet az „osztályharc” jegyében az MKP kizárólagos igényeit szolgálta. Amint azt Péter Gábor – napokkal korábban – a szovjet illetékesek előtt megfogalmazta: az ÁVO „lényegében a mi kezünkben van”.²²⁷ A szociáldemokrata és a kiszgazda osztályvezető-helyettesek csak „másodrendű” kérdésekkel foglalkozhatnak.²²⁸

Rajk belügyminiszter szélesebb összefüggéseket felvillantva támasztotta alá „beosztottja” álláspontját: „A rendőrség valamennyi fontos osztálya a kommunisták kezében van. A kommunisták kezében van minden vezető poszt. Így módon a politikai rendőrség lényegileg a mi kezünkben van”.²²⁹ Rajk célzott arra is, hogy az SZDP-n át igyekeznek az angolok befurakodni oda, mert „az összeesküvés leleplezése különösen megnövelte az angolok érdeklődését a rendőrség iránt”.²³⁰

Miképp módosult erre az időszakra az ÁVO alapfeladata? Péter szerint: a legfőbb, hogy „mindent előre megtudjunk, s tájékoztassuk erről vezetőinket”. Ennek egyik feltételeként a kiterjedt informátorhálózatát dicsérve jelentette ki: „Valamennyi politikai pártban vannak embereink. Sikertelen beszerveznünk más pártok funkcionáriusait”. Kénytelen volt viszont elismerni, hogy „falun” gyengébb az MKP-t támogató ügynökök köre. Ezzel szemben – s ez fontos volt a párt számára – minden minisztériumban, sőt

²²⁶ BM ÁB Op. Ny. V–150.339.

²²⁷ L. a 49. sz. jegyzetet! 170.

²²⁸ Uo.

²²⁹ Uo. 180.

²³⁰ Uo.

az egyházi személyek között is „megvannak” az „embereink”. Így az illetékesek informáltsága „meglehetősen teljes”. Büszkén jelenthette a szovjet Korotkevicsnek is: „A politikai rendőrség nagy segítséget nyújt a pártnak.” A pártközi tanácskozások előtt a politikai ellenfelek szándékairól „idejében tájékoztatjuk mindenről a kommunista párt vezetését”. A hogyanra: „Megszerveztük a telefonlehallgatásokat. Most lehallgatjuk a miniszterelnök [Nagy Ferenc – a szerk.] és a pártvezetők minden fontosabb telefonbeszélgetését, és a legfontosabbakról jelentést teszünk Rákosi elvtársnak.”²³¹

Így rúgta fel az „államvédelem” az állam védelmét, s vált helyette „pártos” vagy teljesen külön érdekek erőszak-képviselőjévé.

A demokrácia elleni összeesküvés, a fennálló viszonyokkal való szembeszégülés folyamata számos mozzanatból állt össze. Ezek sorába illett az 1947. június 19-én kibocsátott BM-rendelettel, Rajk belügyminiszternek az államrendőrség tagjai politikai tevékenységét szabályozó intézkedésével (a rendőri pártszervezetek feloszlásával) szembeni államvédelmi ellenállás. Az MKP államvédelmistái magukra nézve nem tartották be Rajk – minden pártra vonatkozó – rendeletét.²³² Ezért a belügyminiszter november 3-án újabb rendeletet adott ki, amit az ÁVO 1947. november 6-i napiparancsa tett közzé.²³³ A már korábbiakban is jelentkező, Péter és köre, valamint Rajk László közötti vita tulajdonképpen ezen a ponton lépett túl a szakmai kereteket, s vezetett – ha nem is meghatározó szálként, de nem elhanyagolható módon – a későbbi Rajk elleni vádaskodásokhoz, majd a koncepciók perhez. Ennek egyik bizonyítéka, hogy a dokumentumra Farkas Mihály jellegzetes írásával saját kezűleg vezette rá: „Bizalmas! Lerakni külön mappába. »Rendőrségi pártszervezet ügye« Farkas VII/5-én.”²³⁴

A valamennyi párt számára politizálást tiltó rendelkezés miatt az ÁVO vezetői az MKP részéről őket felügyelő Farkasnál, illetve rajta keresztül Rákosinál kerestek orvoslási lehetőséget. Találtak, s megtorpedózták Rajk határozott intézkedését.

1948 közepén, pár héttel a belügyminiszter menesztése előtt tizenegy oldalas összegzést állítottak össze „az ÁVO munkájának és problémáinak” ismertetésére. A legszűkebb pártvezetés részére szóló tájékoztató szerint „Az Államvédelmi Osztály megalakulásától kezdve arra törekedett, hogy munkájában a Párt befolyása legyen a döntő, és hogy a beosztottak túlnyo-

²³¹ Uo. 170.

²³² MSZP PI L. 274. f. 11/10. ő. e. 46–47.

²³³ Uo.

²³⁴ Ua. A dokumentumon lévő dátum alapján két következtetés lehetséges: 1948. július 5., akkor Rajk leváltásához „gyűjtötték”, ha 1949. július 5., akkor pedig a perhez.

mó többsége a Párthoz hű elemekből álljon.” A rendőri pártszervezetek 1947. november 3-án történt feloszlása után is megtartotta az ÁVO párt-szervezetét.” Az 1839 főből a 10-10 szociáldemokrata és parasztpárti munkatárs 1819 kommunista mellett dolgozott.²³⁵ Az ÁVO kommunistái közül 380 fő az illegális mozgalomnak, 70 fő pedig a Szabadságharcos Szövetség partizántagozatának volt a tagja. (Ez a politikai erő is szerepet játszott Rajk László elsodrásában, bizonyítván egyúttal azt is, hogy mennyire demagóg és megtévesztő volt Rákosi 1946 szeptemberében tartott beszámolójában, amikor a „nem politizáló” demokratikus rendőrségről szónokolt.²³⁶) A miniszter bukásának azonban ez csak egyik – de nem elhanyagolható – hazai szálát képezte. De jelezte azt is: a küzdelem immár nem „csak” az MKP és a koalíció belüli pártok, s azon kívüli erők között folyt, hanem az MKP-n belül is immár törésvonalak létrejöttéhez vezetett.

A „munka” közben intenzíven (és anomáliákkal terhelt) folyt tovább: 1947. első nyolc hónapjában 4490 főt tartóztatott le az ÁVO. A Belügyminisztérium 1601 fő szabadlábra helyezését rendelte el, azaz 36%-uk letartóztatása megalapozatlan volt.

Internálási javaslat 595 esetben készült (13%), más belügyi osztályhoz került a gyanúsított 1130 esetben (25%). A vidéki politikai vizsgálati munka végső soron így a lefogottak 25%-ánál vette kezdetét.

Hasonlóan a fővárosi adatokhoz, azoktól alig eltérve a letartóztatottak több mint 55%-a munkás (1068 fő) és paraszt (950 fő) volt, azaz kétféle dolgozó. A korabeli hatósági jelentés szerint az őrizetbe vettek közül „fasiszta párt vezetője, ill. tagja” volt 805 személy, 19%-uk, az 1948 pártonkívüli által „elkövetett” bűncselekményre azonban nincs további adat.²³⁷

Időközben a „nagypolitikában”, a nemzetközi „koalíciós politikában” bekövetkezett események is szinte napok alatt sodorták el azok reményeit, akik a demokrácia megteremtésében, avagy egy virágzó demokrácia megszületésében reménykedtek.

Amíg 1946-ban – még a tervezés szakaszában – a szovjetek a propagandában a Kominformot a munkáspártok közötti együttműködés szükségességével magyarázták, addig 1947-ben már teljesen a sztálini praxis szolgálatába állították.²³⁸ A Moszkvából vezérelt folyamat felgyorsítá-

²³⁵ BM ÁB Op. Ny. V – 150 342. Az ÁVO munkájának és problémáinak ismertetése 1948. július 6.

²³⁶ L. a 83. sz. jegyzetet!

²³⁷ BM Kp Ir. Jelentés a vidéki politikai rendőrség 1947. január 1. és szeptember 1. közötti működéséről.

²³⁸ Vö. Korom Mihály: A személyi kultusz néhány kérdése és az európai népidemokráciák, Bp., 1987. Kézirat, 51–52!

sával, a kommunista pozíciók országonkénti megteremtésével olyan helyi politikai vezetés létrehozása vált szükségessé, amelyik alkalmas a sztálini program, a „pártvonal” maradéktalan megvalósítására.²³⁹ Az eltérő utak helyett a szovjet tapasztalatok egyetemes dicsőítése és alkalmaztatásának kötelezettsége vált meghatározóvá.

1947 őszén, a Kominform-alapító-kongresszusáról Zsdanov („Szergejev” álnéven) tájékoztatta Sztálint („Filipov elvtársat”) Révai – általa „visszafogott”-nak minősített – beszámolójáról. Zsdanov – miközben alternatívákat is említett írásában – a lényegét, Magyarország jövőjét így érzékeltette: „Magyarországon népi... demokrácia lesz.” Ez (részben) „a kommunista párt taktikájától, energiájától, hozzáértésétől függ”. A továbbiakban vázolta a hatalomváltás forgatókönyvét: „A jelenlegi koalíció nem biztosítja a népi demokrácia győzelmét az országban. Ez ideiglenes és nem szilárd koalíció, amelyet a közeljövőben egy új erőcsoporttal kell felcserélni, ennek érdekében a kommunista pártnak... fel kell apróznia ezeket a pártokat. Föl kell morzsolni, illegálisba kell kényszeríteni a legreakciósabb, fasisztabarát pártot, a Pfeiffer-pártot, s ezzel ráijeszteni a többi... jobboldali elemre... újabb erőcsoportnak kell létrejönnie, hogy egy valóban demokratikus – azaz a sztálini fogalmak szerint kommunista irányítású – kormány megszervezhető legyen. A fő... irányvonalat a Szovjetunióval... való szilárd szövetség kell képezze, mely megakadályozhatja, hogy Magyarország angolszász ék legyen a Balkánon” [saját kiemelés].²⁴⁰

Magyarországon ezeknek a terveknek megvalósítása az államvédelemre hárult. Amint az majd a későbbiekben kitétszik, ez lesz az az időszak, amikor az 1946: VII. tc. alapján meghurcoltakat kirakatperekben elmarasztalják, soha el nem követett „büntettek” miatt. Azaz: a gyanúsítottak nem voltak összeesküvők, nem terjesztettek titokban rölapokat, s nem titkos társaságok összejövetelén, hanem a parlamentben nyilatkoztak meg. Ezekben az eljárásokban már nem csupán kiscgazdákat, netán más, polgári politikusokat, gazdasági vezetőket, hanem szociáldemokratákat is meghurcoltak. Ez utóbbiakat azzal a nem titkolt céllal, hogy a Szociáldemokrata Pártot fúzióra kényszerítsék. Számos, később hírhedtté vált ügy nyomozati fázisa vette kezdetét az „ÁVO periódus”-ban, azonban a „leleplezés” már az egyre jobban torzuló politika, az MDP-éra – illetve a Belügyminisztérium Államvédelmi Hatóságának működése – idejére esett.

²³⁹ Vö. Le Monde, 1987. szeptember 21. 2. Lilly Marcou: La création du Kominform!

²⁴⁰ Moszkvának jelentjük 230. Zsdanov feljegyzése Sztálinnak Révai József előadásáról, 1947. szeptember 24.

A Magyar Dolgozók Pártját létrehozó, a szociáldemokraták önállóságát megszüntető „egyesülés”-kor, azaz a kommunista politika győzelmekor Rákosi Mátyás – a maga szokott stílusában – tért ki a rendőrség szerepére. Ahogy 1946 szeptemberében a politikai terveit gazdasági és egyéb célok mögé rejtette, ez alkalommal a rendőrségnek az újjáépítés idején játszott szerepével serkentette hallgatóságát a „reakció ellen”: az egyik kézben építő szerszámot, „a másik kezünkben kardot, vagy egyéb védő – és ha szükséges – támadó fegyvert tartunk”. Helyeselte, hogy „Rajktól kezdve annyian aláhúzták a demokratikus rendőrség jelentőségét a demokrácia építésében”. Rendkívül fontosnak minősítette azt a szélső közhelyet, amit legutóbb Gerő Ernő idézett, hogy ti. „a kapitalista elemek nem nőhetnek bele békésen a szocializmusba”. De maga is megtette a magáét. Kedvenc közmondásai egyikét elsütve így folytatta: „Kutyából nem lesz szalonna... ha nem vigyázunk... az ellenség szakadatlanul ugrásra kész, és ki fogja használni a mi éberségünk hiányát.”²⁴¹ Ez az okfejtés a sztálini logikát juttatta a kongresszusi hallgatóság figyelmébe, mert egyrészt – mint Sztálin írta – „...minél számosabbak lesznek sikereink, annál jobban feldühödnek a szétfutott, kizsákmányoló osztályok maradványai, annál gyorsabban térnek majd át a harc élesebb formáira, annál többet igyekeznek majd ártani...”;²⁴² másrészt – ugyancsak Sztálin receptjét juttatta a hallgatósága eszébe: „az ellenség a párt soraiba igyekszik behatolni, s így akar nehézséget okozni”.²⁴³

Való igaz, hogy az ÁVO három és fél éves munkáját pár héttel az MDP létrejöttét követően összegző ismertető az információszerzést tartotta a legsikeresebben megoldott feladatnak. Szinte Péter G. Korotkevicz előtt tett 1947. április eleji mondatai ismétlődtek meg benne: „Pártunkat tudtuk tájékoztatni más pártokban és politikai szervezetekben történt demokráciaellenes – azaz az ismert frazeológia szerint kommunistaellenes – ténykedésekről.” Majd – némi álszerénységgel – „bizonyos” eredménynek könyvelték el az összeesküvések felgöngyölítését, s a „nagy számban” elfogott kémek és „rombolók” leleplezését. De – s itt érzékelhetők Sztálin és legjobb magyar tanítványa „tanításai” – „joggal feltételezhetjük, hogy az általunk felderítetttnél nagyobb mértékben folyik illegális tevékenység, melynek döntő gócait ezideig megtalálni és meg-

²⁴¹ Rákosi Mátyás: Építjük a nép országát (a továbbiakban: Rákosi: ÉNO), Bp., 1949. Szikra K., 271–272. Beszámoló az egyesülési kongresszuson, 1948. június 13–14.

²⁴² Anyag- és Adatszolgáltatás 1949. júniusi szám melléklete, 9. A pártmunka fogyatékoságairól s a trockista és egyéb kétkulacosok likvidálását célzó rendszabályokról. Beszéd az SZK/b/P KB teljes ülésén, 1937. március 3-án.

²⁴³ Népszabadság, 1962. augusztus 19. Közlemény az MSZMP KB 1962. augusztus 14–16-i üléséről.

semmisíteni nem sikerült”, s „hasonló a helyzet az imperialista államok ügynökségével kapcsolatban”.²⁴⁴

A Jelentés szerint „az elmúlt fél év folyamán Magyarországon a reakció a legális megnyilvánulások mellett fokozta illegális tevékenységét”. Emiatt változtak a feladatok és a munkamódszerek: növelni kell a hírszerzés színvonalát, de közben „munkánk nagyobb része az elhárításra esik”.

Ezért szükségessé vált új, speciális csoportok létesítése. Így: lefigyelőcsoport, vonatellenőrző csoport, külföldi csoport, aminek feladata „felderíteni a fasiszta emigráció központjait, beépülni” a magyar „ellenforradalmárok” közé. A nyugati határon pedig erős szűrőhálózat szerveződött.²⁴⁵

Az ÁVO budapesti központjában – a segédszerveket nem számítva – hat fontos alosztály, vidéken pedig kilenc főosztály működött. Az 1839 fős létszámból 981 fő (53,3%), azaz több mint a fele a központi apparátusban dolgozott.

A tennivalók első pontja így kezdődött: „Az ÁVO-nak középfokú hatósággá való átalakítása.” Ez önálló őrsemélyzetet, gazdasági hivatalt jelentene, s ez utóbbi biztosítaná „az ÁVO pénzügyeinek a bizalmas feladatoknak megfelelő konspiratív módon való intézését... Elengedhetetlenül szükséges” az útlevélosztálynak, a KEOKH-nak és a Határrendészetnek az ÁVO-hoz csatolása. A tárcá ellen éles támadást intézve utaltak arra, hogy a 2000 fős keretlétszámot – ami a minisztériumi kádermunka miatt betöltetlen – fel kellene emelni 2500 főre, nem számítva a hozzácsatolások során államvédelmistákká válókat. „Külön sérelem a káderekérdésben az, hogy az ÁVO-n fontos beosztásban levő munkatársak alacsony rangban vannak.” Kérték annak engedélyezését, hogy az ÁVO saját hatáskörben intézkedhessen az áthelyezések esetében. Államvédelmi tanosztály és rádióhíradó-százd felállítását szorgalmazták, mert így lehetővé válna a rádiózavarás kiterjesztése az egész országra. Az 1948. június 30-i BM-beli értekezletre hivatkozva igényelték, hogy augusztus 1-től a 140 000 Ft dologi ellátmányt havi 290 000 Ft-ra, a 120 000 Ft összegű „személyi bizalmas ellátmányt” pedig havi 620 000 Ft-ra emeljék fel. Végül a gépkocsipark színvonalának emelését kérték a pártvezetéstől.²⁴⁶

A pártvezetők számára készített ismertető tervezete azonban egy-két vonatkozásban még eltért a végleges változattól. Egyik – ha nem a legjellemzőbb – sajátossága az volt, hogy visszatérő motívumként hangoztatta, hogy az előterjesztett kérések elvben már megértésre találtak: „a Belügyminiszter úr e tekintetben ígéretet tett”, „a Belügyminiszter úr hónapokkal ezelőtt ígé-

²⁴⁴ L. a 235. sz. jegyzetet!

²⁴⁵ Uo.

retet tett” stb. Másutt – a függetlenedési törekvéseket palástolandó, s épp ezért leplező módon – ily fordulatok olvashatók az előterjesztésben: „...természetesen a Belügyminiszter úr ellenőrzése mellett...”, „...az áthelyezést egyidejűleg a Belügyminiszter úrnak jelenti...” stb.²⁴⁷

Mindezek a Rajk vezette tárca és az általa már hónapok óta csak de jure irányított, valójában tőle egyre jobban függetlenedő államvédelmi vezetés, mindenekelőtt Péter Gábor közötti feszültségeket is tükrözték.

Rajk – aki meghatározó szerepet vitt az ún. magyar közösségi ügy „államvédelmi feltárásának” irányításában 1946/1947. fordulóján – mind több és több, kisebb-nagyobb konfliktusba keveredett a politikai rendőrséggel. Annak vezetői viszont Rajk nekik nem tetsző intézkedéseit, pl. költségvetési kiadások növelését nem engedélyező döntéseit – miután az államvédelmiük magukat az MKP titkos szervének tekintették – egyfajta pártellenes cselekedetnek állították be.²⁴⁸

Kritikájuk esetenként megalapozott volt. Így akkor is, amikor pl. jelentették, hogy „az osztály beosztottjainak egy része nehéz anyagi helyzetben kénytelen még ma is pl. Joint-segélyeket és juttatásokat elfogadni”, amit politikai szempontból tartottak helytelennek.²⁴⁹ Végül eltérés volt a tervzet és a végleges ismertető között abban is, hogy míg a tervzetben a végrehajtott átcsoportosítást követően vidéken kialakított hét főosztályt említettek, addig az ismertetőben erről nem esett szó, illetve csak a kilenc főosztályról.²⁵⁰

Hamarosan elkészült egy „Javaslat” a Belügyminisztérium Államvédelmi Hatóságának szervezeti felépítésére,²⁵¹ de az arról szóló feljegyzés – hasonlóan az Államrendőrség új átszervezésével kapcsolatos javaslatához – vélemény kritikával illette azt,²⁵² s megfogalmazásai is egyértelművé teszik, hogy a feljegyzést az átalakulást szorgalmazó államvédelmisták készítették. Nem sokkal ezt követően egy 30 oldalas anyagot állítottak össze a tárcánál. Ez a rendészeti szervek – a politikai rendőrség, a gazdasági rendészet és a katonapolitikai osztály – tevékenységének továbbfejlesztését, elkülönítését, illetve a kialakult gyakorlat kritikáját tartalmazta. Péter Gábor

²⁴⁷ BM ÁB Op. Ny. V-150 342. 38–44. Tervzet.

²⁴⁸ Sipos Péter: Rajk László. In: Politikuspályák, Bp., 1984. Kossuth K., 168.

²⁴⁹ L. a 247. sz. jegyzetet!

²⁵⁰ Uo.

²⁵¹ BM ÁB Op. Ny. V-150 342. 48–50. Javaslat a Belügyminisztérium Államvédelmi Hatóságának szervezeti felépítésére.

²⁵² Uo. 45–47. Feljegyzés az Államrendőrség új átszervezésével kapcsolatos javaslatához.

12 órát kapott arra, hogy ezt az anyagot este nyolctól másnap reggel 8-ig nézze át, alakítsa ki álláspontját és juttassa vissza a miniszterhez.

A részletek helyett a lényeg az alábbiakban sűrithető: a tárca annak elnére bírálta az összes többi szervet, hogy már szigorúan elhatárolták ezek feladatköreit. Az ÁVO szerint viszont a másik kettő, vagyis a gazdasági rendészet és a katonapolitikai osztály „több esetben... belügyminisztériumi utasításra hivatkozva megy át tisztán az ÁVO-t illető munkaterületre”. A tárca „áldatlan” állapotnak minősítette az ÁVO és a Katonapolitikai osztály rivalizálását. Péter Gábor ezzel szemben a Pálffy György, majd Földy Lajos irányította szervet okolta a sűrűlódások miatt, mert a „Kat.Pol. gyakran foglalkozik polgári ügyekkel”. „Hiedelem” szerinte, hogy az „ÁVO a gyakorlatban mint egy kis minisztérium önállóan intézi ügyeit”.

A Péter által kritizált dokumentum rámutat arra, hogy „pártunk politikai bizottságának feltétlenül kézben kell tartania az államvédelem politikai vezetését, munkája irányítását. Ezt csak helyeselni tudom – így Péter Gábor –, mert mindig is ez volt a véleményem. Belügyminiszter elvtársnak [Rajk Lászlónak – a szerk.] véleménye szerint az operatív jellegű anyagoknak a párthoz való felterjesztése szükségtelen. Az ÁVO mindig a párt szempontjait tartotta szem előtt, és ezért súlyt helyezett arra, hogy minden kérdésben a párt szempontjai szerint járjon el. Ezért tartottam és tartom szükségesnek – vitatkozott Rajk Lászlóval Péter Gábor – minden anyagnak a párthoz való felterjesztését is, amit természetesen a Belügyminiszter elvtársnak a pártban kellene megbeszélni.” Ez volt vitájuk döntő mozzanata: a párt, s ne a tárca vezetője döntsön az operatív ügyekben!

Péter Gábor bírálta a többi elképzelést, Rajk fokozottabb mértékű, összpontosító jellegű vezetői javaslatát is, egyetértett azonban pl. azzal, hogy a börtönügyet vegye át a belügyi tárca. Miközben kritizálta a különben számos szakmai hiányossággal készült tervet, arról tájékoztatta Rajkot, hogy az ÁVO a már működő nyilvántartója mellé „közel egy éve felállított egy bizalmas nyilvántartó”-t is. Emellett szövé tette, hogy a „Belügyminisztérium... jobban támogathatta volna az ÁVO-t”. A javasolt „központi” anyagi ellátmányt tudomásul véve, amellet érvelt, hogy „az ÁVO-nak jól bevált külföldi példák szerint néhány vállalata legyen, amelyek nemcsak anyagiilag tudják az ÁVO kiadásait részben fedezni, hanem elsősorban az ÁVO különböző csoportjainál fedőszervül szolgálnak”. Végezetül megismételte helyeslő egyetértését az ÁVO MDP PB alá tartozását illetően, „azzal, hogy ugyanakkor az ÁVO vezetője természetesen – ami a későbbiekből ismert, abszolút nem volt számára és köre részére az – állandóan referálna Belügyminiszter elvtársnak”.²⁵³

²⁵³ Uo. 141–148. Észrevételek az államvédelem továbbfejlesztésére kidolgozott javaslatokhoz és irányelvekhez.

A belügyminiszter és Péter Gábor vitáját 1948. augusztus 4-én az MDP KV Politikai Bizottságának határozatával felfüggesztették: Rajk Lászlót külügyminiszternek javasolták, aki másnap már esküt tett.²⁵⁴

A változásokat a megszüntetendő ÁVO – amelyik elődjével, a PRO-val döntő szerepet kapott a magyarországi polgári társadalmi berendezkedés megsemmisítésében – hat fontos alosztály létesítése folytán hajtotta végre. E hat alosztály közül az elsőnek a „munkaterülete a hírszerzés és elhárítás” volt, „a politikai pártok, a volt sulyokisták, pfeifferisták, az illegális szervezetek vonalán”. De hozzá tartoztak „a minisztériumok is”. A II. alosztály feladatának középpontjában „a külföldi hírszerzés szervezése és ügynökök leleplezése, a magyar fasiszta emigráció figyelése és az imperialista államok Magyarországgal szembeni politikájának felderítése” állt. A III. alosztály „feladata: az egyházi vonalról információk beszerzése, tájékoztatás” (pl. „a püspöki konferenciákról, az egyház szándékainak idejekorán való jelentése”). Ügyszintén az, hogy írásban feldolgozza az „egyházi tevékenység valamennyi területét”. A megbízható információ mellett elhárítási tevékenységet is folytat, különösen „az egyházi kémkedés ellen”. A VII. alosztály Nagybudapest területén „küzd az üzemi szabotázs ellen, tájékoztat az üzemekben megnyilvánuló hangulatról, hírszerzést folytat az egyházi szervezetekben és társadalmi egyesületekben”. A VIII. feladata „a Népügyszéki Kirendeltséggel együtt a nyílt nyomozások lefolytatása”. Végül a IX. feladata a „technikai eszközöknek az államvédelem szolgálatába való állítása. Az alosztályhoz tartozik a levél-, távirat- és telefonellenőrzés, rádiófelderítés és elhárítás, fényképezés, rejtjelezés és helyszínelés.”²⁵⁵

c./ A Belügyminisztérium Államvédelmi Hatósága

1948. szeptember 6-án az újdonsült belügyminiszter, Kádár János rendelete 10-étől megszüntette a Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztály elnevezést, s helyette létrehozta középfokú hatósági szervezetként a Belügyminisztérium Államvédelmi Hatóságát, a BM ÁVH-t.²⁵⁶

A szovjet – jugoszláv vita kiterjedéyesedésekor a Kominform már „vád-bírói” szerepet kapott. A J. B. Tito – J. V. Sztálin közötti elmérgesedett vi-

²⁵⁴ Sipos Péter i. m. 167.

²⁵⁵ L. a 235. sz. jegyzetet!

²⁵⁶ Magyar Közlöny, 1948. szeptember 8. 1948. 202. sz. A belügyminiszter 288 009/1948. IV. 1. BM. sz. rendelete, 1948. szeptember 6.

szony élesen hozta felszínre azt, hogy mit követelt Sztálin az „új demokráciák”-tól.

Mindez kihatott a kelet-közép-európai országok kommunista vezetőinek tevékenységére, akcióira; a Sztálin-„epigonok” félelme és önkritikája kivetült országaik nyomozó hatóságainak működésére, az összeesküvés ügyek, kémpercek számának növekedésére. Ezekkel együtt szinte mindenütt a jugoszláv-típusú „eretnekség”, „elhajlás” és „árulás” megnyilvánulásait kezdték keresni.

„A fejlődés jelenlegi fázisának megfelelő változásokra” hivatkozva 1948. október 20-án javaslatot készítettek a BM ÁVH szervezeti formájának és elnevezéseinek megváltoztatására. Hat ügyosztály, s azon belül alosztályok, ezeken belül csoportok jönnének létre, ez utóbbiak „egy-egy kisebb, de azért jelentős területet fognak össze”.

Közvetlenül a Hatóság vezetője, Péter Gábor alá rendelnék a Főorvosi Hivatalt, a szervezési, valamint a Határ-, Folyam- és Légirendészeti alosztályokat, a BM-ben működő ÁVH kirendeltséget. A „B” ügyosztály operatív tevékenységet folytatna. Alosztályai belföldi ügyekkel, külföldi elhárítással, határ-rontó hírszerzéssel, lefigyelő és akció tevékenységgel foglalkoznának, ide integrálnák az egykori KEOKH-ot, s ide tartozna a Központi Operatív Nyilvántartó. A „C” – Hatósági – ügyosztály a „nyílt nyomozati”, fogalmazói, államrendészeti, nyilvántartási, s útlevél ügyeket intézne. A „D” ügyosztály operatív – üzemi, tömeghálózati, vidéki, információs – és technikai alosztályból állna. Az „F” – karhatalmi – ügyosztály biztonsági, valamint őrségi és karhatalmi alosztályokra tagolódna. Az „F” ügyosztályt – az Ellátó Hivatalt – két alosztályra bontanák: a gazdasági és műszaki, valamint az épületkezelési szervezeti egységekre.²⁵⁷

A tervekhez képest 1949. augusztus 6-án a Belügyminisztérium Államvédelmi Hatósága három operatív főosztályból, egy-egy katonai-karhatalmi, személyügyi, politikai és hatósági főosztályból állt. Az operatív főosztályok alosztályokra tagozódtak. Az operatív I. „paraszság-szövetkezeti, egyházi, információs és vidéki” területeket foglalta magába. Az operatív II. a „technikai, elhárító, hírszerző” alosztályokból állt, valamint a „biztonsági főcsoport, az operatív lefigyelés és operatív nyilvántartás, pol. minisztériumok stb.” tartoztak ide. Az operatív III. „ipari, gazdasági-kereskedelmi, szabotázs-vasúti, disszidens-határrendészeti operatív, kerületi” alosztályokra tagolódott. A Katonai-karhatalmi főosztály részét képezte a „határőrség” és a „belső karhatalom”, a Személyügyi Főosztályét a „szervezési alosztály, valamint a „személyzeti (káder) osztály”. A Politikai főosztályt a „politikai főcsoport” és a „pártszervezési osztály” alkotta. A Hatósági főosztály nem tagozódott alosztályokra.²⁵⁸

²⁵⁷ BM ÁB Op. Ny. V-150 342. 52-55. Javaslat, 1948. október 20. A Hatóság szervezeti formájának lerögzítése.

²⁵⁸ Uo. 175-176. Feljegyzés, 1949. augusztus 6.

Ehhez a központi apparátushoz tartozott nyolc vidéki osztály, illetékességi területük szerint: a Budakörnyéki, Debreceni, Miskolci, Pécsi, Szegedi, Szolnoki, Székesfehérvári és Szombathelyi osztály.²⁵⁹

A BM ÁVH ebben a szervezeti keretben működött mindaddig, amíg az MDP Államvédelmi Bizottsága el nem fogadta a továbbfejlesztésére és a rendőrségnél ezzel kapcsolatban fogatosítandó változásokra vonatkozó előterjesztést 1949. december 24-én,²⁶⁰ majd 1950. január 1-jétől hatályba lépett a 4353/1949/XII. 28. MT. sz. rendelet, ami szerint a BM ÁVH-ból és a Honvéd Határőrségből önálló szerv alakul, a Minisztertanács alá tartozik, s a Minisztertanács főfelügyeleti jogát a kormány egy tagján keresztül gyakorolja. A 3. §. szerint „Az ÁVH a dolgozó nép ellenségeit felderíti, védi és biztosítja a népi demokrácia állami, gazdasági és társadalmi rendjét.”²⁶¹ Szemben az ismertté vált passzusokkal, a közvélemény előtt rejtve maradt a lényeg, ami az MDP KV PB 1950. február 20-i határozatában fogalmazódott meg: „Az ÁVH a proletárdiktatúra védelmének és megszilárdításának egyik legfontosabb szerve. Az ÁVH a proletárdiktatúra rendszerében betöltött fontos szerepe miatt a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének az állam gépezetében működő szerve. Feladata, hogy a párt Politikai Bizottságának utasítása szerint harcoljon a munkásosztály hatalmának ellenségei ellen. Az ÁVH pártunk kezében olyan kiváló fegyver kell, hogy legyen, amely a munkásosztály hatalma, vagy pártunk ellen irányuló minden ellenséges akciót idejében és sikeresen meg tud hiúsítani.”²⁶²

1948 szeptemberétől 1950-ig Magyarországon a BM ÁVH aktív szerepvállalásával és felhasználásával a polgári értékrend utolsó pillérét is megsemmisítették. A politikai rendőrség új feladatait jól érzékeltette Révai József, az MDP KV 1949. március 5-i ülésén elmondott beszédében. Közben kijelentette, hogy az alapkérdés a szocializmusba való átmenet, s „erre

²⁵⁹ Iratok 4. 287-316. Eredetiben: BM ÁB Op. Ny. V-150 342. 56-84. Az ÁVH vidéki osztályai és illetékességi területük leírása, 1949. szeptember 9.

²⁶⁰ BM ÁB Op. Ny. V-150 342. 30-31. Határozati javaslat az ÁVH továbbfejlesztésére és a rendőrségnél ezzel kapcsolatban fogatosítandó változtatásokra; 149-150. Jegyzőkönyv az Államvédelmi Bizottság 1949. december 24-i üléséről az ÁVH átszervezésével kapcsolatos határozatok tárgyában. Az MDP 1948. szeptember 7-én felállított Államvédelmi Bizottságának tevékenységére I. újabban: Korom Mihály: A Rákosi-uralom legfőbb törvénysértő szerve és fő felelősei, in: Vissza a történelemhez... Emlékkönyv Balogh Sándor 70. születésnapjára, Bp., 1996. Napvilág K., 217-228. oldalait! A bizottság működését e helyütt nem tárgyaljuk, mert az alapvetően a kötetben vizsgált eseményeken stb. túli politikai perekre volt hatással.

²⁶¹ Magyar Közlöny, 1949. 268. sz.

²⁶² Az MDP KV PB 1950. február 20-i határozatának szövegét Farkas Vladimir bocsátotta a szerzők rendelkezésére, ezúton köszönjük.

nézve mint a Szovjetunió, és hogy a népi demokratikus út csak bizonyos formákban különbözik a Szovjetunió útjától, de nem lényegében”, arról is szólt, hogy a bekövetkezett fordulat során mit kell tenniük az államvédelmistáknak. Révai szerint: „...a munkásosztály kezében lévő hatalmat a szocializmus építése, az osztályellenség elnyomása, az imperialisták elleni védekezés érdekében még sokkal határozottabban és keményebben kell és fogjuk alkalmazni, mint eddig... határozottabban és egységesebben kell kiépíteni az államhatalomnak azokat a szerveit, melyek ennek az erőszaknak az alkalmazására valók. ... Az imperialisták ügynökeinek ártalmatlanná tétele, a belső osztályellenség elnyomása nem mellékes dolog, hanem feltétele a szocialista építőmunkának. Ezenkívül azzal is tisztában kell lennünk, hogy jöhetnek olyan fordulatok is a fejlődésnek, amikor a proletárdiktatúra fő funkciója a külső és belső ellenséggel szemben alkalmazott erőszak lesz.”²⁶³

Révai szavai a Mindszenty József és társai ellen lefolytatott törvénytelen s a közvéleményt sokkoló eljárás első felvonása után hangzottak el. 1949 tavaszán létrejött a NATO, de már ezt megelőzően kezdetét vette a sok-sok szálból eredeztetett, s a magyar kommunista mozgalmon belüli legnagyobb körre kiterjedő nyomozás, „vizsgálat”, ami – a legutolsó koncepciók fázist tekintve – Rajk-Brankov-ügyként vált ismertté.

A sztálini politika a centralizált, gyorsított hatalomátvétel és erőltetett szocialista építés programját helyezte előtérbe a kelet-európai föderatív tervekkel szemben, s ez vált irányadóvá Kelet-Közép-Európában. Két „táborban” gondolkodva nem csupán a bel-, hanem a külpolitikában is kötelezővé tették a „másolást”. Az albán, bolgár törvénysértő pereket követték a magyarországiak. A '30-as évek szovjet politikai és igazságszolgáltatási praxisának megfelelően a politikai „kiátkozás” a perekkel folytatódott, a jugoszláv vezetők – in contumaciam – meghurcolása így vált teljessé.

A belügyi és államvédelmi apparátus jogkörét, különösen ez utóbbiak hatalmát kiterjesztve csorbították az emberi, állampolgári jogokat, elfojtották a kritikai szellemet. S mindez párosult egy olyan társadalompolitikával, ami a nagyüzemi munkásság érdekeire hivatkozva – egyenlőségi elveket hirdetve – alapjaiban értelmiségellenes volt. A magyar sajátosságokat elutasítva, az erőszakos kollektivizálás útjára lépve adminisztratív-igazságügyi támadást indítottak a parasztság legkülönbözőbb rétegei ellen. Ezek a bel- és külpolitikai hatások érzékenyen érintették a BM ÁVH működését, amelyre rányomta bélyegét A. J. Visinszkijnek, az ún. moszkvai perek hírhedt ügyészének álláspontja, miszerint „... minden bírósági ügy az osztályharc egy epizódja”.²⁶⁴ Mindez egybecsengett a Kovács János alezredes által

²⁶³ Révai: Élni tudtunk 511. Népi demokráciánk jellegéről.

²⁶⁴ Törvénytelen szocializmus 60. Eredetiben: A. J. Visinszkij: A perbeli bizonyítás elmélete a szovjet jogban, Bp., 1952. Akadémiai K., 257.

már 1947. április közepén megfogalmazottakkal. A politikai jellegű ügyekben egyre gyakrabban szerepet kapott a politikai célszerűség. A két „táborban” zajló folyamatok mindenütt fokozták a titkosrendőrségek aktivitását. Ezek akcióikat – amint azt Péter Gábornak és Rajk Lászlónak az operatív ügyekkel összefüggő vitája is mutatta – kizárólag a legszűkebb politikai vezetéssel egyeztettek, így a nyilvánosságot kizáró funkciójuk miatt igen súlyos negatívumokkal járó áttételek alakultak ki. Párt- és állami ellenőrzésük ezért is koncentrált néhány vezető kommunista politikusra.

Ennek a politikának megvalósításában vállalt és kényszerített magatartások egyaránt ismertté váltak. Az utókor – az MDP illetékes testületei – részére azonban kizárólag a munkásmozgalmi vezetők elleni kiemelkedő perekben részt vettek cselekedeteit tárták fel. „Figyelembe vették, hogy a korábbi vizsgálatot törvényellenes módszerekkel folytatták le, fizikai kényszerrel alkalmaztak, különböző személyekre, országokra, s mindenekelőtt a pártra való hivatkozásokkal, valamint egyéb módszerekkel bírták rá a gyanúsítottakat valótlan vallomások megtételére.” Péter Gábor és Szücs Ernő meghatározó szerepét, a többi államvédelmistát félrevezető magatartását hangsúlyozta a [Belügy – a szerk.] minisztérium. Álláspontja szerint 47 államvédelmista vett részt a vizsgálatokban... (Az összefoglaló jelentés szerint különösen kegyetlen eszközökkel vallatott Kajli József, Toldy Ferenc, Vándor Ferenc, Szántó György, Gerendás Iván és Tihanyi János.)²⁶⁵ Ez az adat 1962-re 249-re gyarapodott.²⁶⁶

Az MDP vezetői számára készített jelentés szerint „a volt államvédelmista tisztek névsorát annak megfelelően állították össze, hogy milyen szerepet töltöttek be a vizsgálatokban. Azokat vették előre, akik »fokozottabb mértékben felelősek a korábbi vizsgálatnál megtörtént esetekért«.

Az I. csoportot Péter Gábor és Szücs Ernő mellett vezető funkciót betöltők alkották: dr. Décsi Gyula, dr. Pál Ákos, Farkas Vladimir, Vajda Tibor, Nagykárolyi Márton, dr. Janikovszky Béla, Faludi Ervin és Princz Gyula.

A II. csoportot azok, akik a korábbi vizsgálatokban folyamatosan részt vettek, akik nem voltak vezető beosztásban, de magatartásuk (kegyetlenkedéseik, nyilvánvalóan hamis vallomások felvétele stb.) miatt nagyobb felelősség terhel: Kajli József, Toldy Ferenc, Szántó György, Kenesei Tamás, Vándor Ferenc, Tihanyi János, Gerendás Iván, Szendy György,

²⁶⁵ Törvénytelen szocializmus 237-238. Eredetiben: MSZP PI L. 276. f. 74/35. ö. e. Jelentés a Kádár János elvtárs, Rajk László, Sólyom László és társai ügyének korábbi vizsgálatában részt vett államvédelmi tisztekről, 1955. február 8.

²⁶⁶ Iratok 1. 721. Eredetiben: BM ÁB Op. Ny. Külön jelzete nem volt. Összefoglaló a belügyi és igazságügyi szervek vezetői számára a volt államvédelmi és igazságügyi szervek szerepéről a személyi kultusz idején a munkásmozgalmi emberek ellen elkövetett törvénytörésekről, 1962. november 14.

Bárd Károly, Váradi György, Réh Alajos, Köteles Henrik, Moravec László, Balogh Béla, Gáspár Márton, dr. Bauer Miklós és Szamosi Tibor. A jelentésben itt említették azokat az államvédelmi tiszteket, akik mint beosztottak vettek részt a korábbi vizsgálatban és a kapott utasításokat végrehajtották: Kiss László, Vértés János, Bánkúti Antal, Molnár László, Szigeti Ernő, Szarvas Pál, Kecskés Ferenc, Berkesi András, Dömös László, Nótás György, Kovács László, Horváth Sándor, Kapitány István, Kardos József, Novák Károly, Rajnai Sándor, Jámor Zoltán és Fekete György.

A III. csoportot azok alkották, akik rövidebb ideig vettek részt a korábbi vizsgálatokban és – 1955 elején, a jelentés elkészültekor – aktív államvédelmi tisztek voltak: Dékán István, Balázs György, Radványi Dezső és Horváth Gyula.

Volt még egy névsor azokról, akiknek szerepe még nem tisztázódott: Bradács György, Bagi Mihály, Radványi Kálmán, Kádár József, Ikladi Lajos, Konrád Árpád, Jámor Árpád, Hevesi István, Kovács István és Kretschmer Árpád még a BM állományában volt, míg Szöllősi György, Koós Béla, Váradi Ernő, Korom János, Hidas Mihály, Szamosi László, Szigeti Ernő és Komlós János már nem.²⁶⁷

1949 közepétől a hatalmat és a BM ÁVH vezetését kisajátító magyarországi, sztálinista politikai elit tobzódása is – a szakmai érvek mellett – hatott az ÁVH létrejöttére, de ebben ugyancsak nem kis szerepet játszottak a Rákosi kérésére Budapestre érkezett szovjet tanácsadók. A közös ügy, a sztálini rendszer magyarországi megteremtésében és védelmében való együttes cselekvés jutott kifejezésre az MDP KV PB 1950. február 20-i határozatában: „Ezeket a feladatokat az ÁVH csak úgy tudja sikeresen megoldani, ha működését mindenkor a Magyar Dolgozók Pártjához és pártunk vezéréhez, Rákosi Mátyás elvtárshoz, valamint a szocialista Szovjetunióhoz és nagy tanítómesterükhöz, Sztálin elvtárshoz való töretlen hűség és mély szeretet hatja át.”²⁶⁸

A szovjet katonai és állambiztonsági szervek képviselői – mint jeleztük – kezdettől fogva tevékenykedtek Magyarországon. Egyik korai ismert vezetőjük – a már többször említett – Kovács János alezredes, egykori csekista, előbb Rajk László belügyminiszter mellett, majd a budapesti politikai osztályon dolgozott. Szerepét, fontosságát, állásfoglalásai meghatározó szerepét jelzi, hogy Péter Gábor helyettese, dr. Timár István rendőrezredes hozzá, mint „rendőralezredes, osztályvezető helyetteshez” fordult 1947. április 22-én. Dr. Timár nyolc pontba sűrítette az ÁVO létrehozását követő prob-

²⁶⁷ L. a 265. sz. jegyzetet!

²⁶⁸ L. a 262. sz. jegyzetet!

lémákat, mert „A külső osztályok vezetői részére folyó hó 9-én megtartott I. sz. központi értekezletről szóló összefoglaló jelentés alapján szükségesnek tartom a Belügyminisztériummal a ... kérdések sürgős tisztázását”.²⁶⁹

A Belügyminisztériumban dolgozó „alezredes” azonnal intézkedett, s május utolsó hetében a tárca elkészítette – majd a Rendőrségi Közlönyben is megjelentette – „A rendőrhatalóságok támogatása államvédelmi osztályok részére” utasítást.²⁷⁰ A vidéki főkapitányság vezetője alá tartozó hatóságok vezetőit kötelezték, hogy az államvédelmi megfigyelők és államvédelmi előadók munkáját támogassák.

Kovács János utóda viszont az a Szücs Ernő lett, aki már 1942. február 2-től a szovjet állambiztonsági szervek munkatársa volt, s aki 1945. augusztus 26-tól a BM Sajtóellenőrzési Főosztályán, majd 1946 őszétől már a budapesti államvédelemnél szolgált. A szegedi Csillag-börtönből 1941. június elején repatriáló útlevéllel utazott a Szovjetunióba, s számos ott élő magyar kommunistát már 1941-1945 között „nacionalistának” minősített. „Gerendás” fedőnévvel a későbbiekben is sorra készítette feljegyzéseit róluk, ill. előbb az MKP, majd az MDP vezető politikusairól, így Lukács Györgyről, Münnich Ferencről, Révai Józsefről és Szántó Zoltánról,²⁷¹ valamint Rajk Lászlóról és Júliáról, Radó Zoltánról és testvéréről,(!) Szücs Miklósról stb. Ezek az adatok széles körű hálózati munka „eredményeit” összegezték. Szerepük volt abban, hogy később az egykori angliai magyar kommunista emigráció tagjai közül többen börtönbe kerültek, testvérét agyonverték, Radó Zoltánt pedig a Standard-perben halálra ítélték és kivégezték.²⁷²

Szücs Ernő az ellenséget már akkor a „párton belül” (is) kereste, kutatta, amikor az MKP még csak részese volt az uralmi struktúrának, s a kizárólagos hatalom birtoklására irányuló politikája még a kezdeteknél tartott, s nyílt külső ösztönzést sem kapott. A trockista-nacionalista nézeteket valló, párton belüli „ellenség” elleni harc 1949 tavaszán-nyarán erősödött fel, összefüggésben a Rajk-üggyel, de akkor már Szücs rendelkezésére állt az 1946 óta szorgosan gyűjtött anyag Noel Haviland Fieldre, az USC, az Unitárius Segély Egylet munkatársára és Kojcsa Ilonára, aki magyar részről vele (Fielddel) együttműködött. Ezek az amerikai vonatkozású anyagok Kovács János szovjet tanácsadó utasítására kerültek Rákosi Mátyás rokonához

²⁶⁹ BM Kp. Ir. 224 335/1947. Jelentés, 1947. április 22.

²⁷⁰ Uo. Rendőrhatalóságok támogatása államvédelmi osztályok részére, 1947. május (24-én és 27-én láttamozták az illetékesek). Továbbá: Rendőrségi Közlöny, 1947. 10. sz. 216.

²⁷¹ BM ÁB Op. Ny. V-142 673/5.

²⁷² Uo. V-150 030/8.

(az 1953 tavaszán belügyminiszter-helyettesé is kinevezett) Dékán Istvánhoz, a kémelhárítás vezetőjéhez, s onnan csak 1949-ben, a Field-ügy idején vissza Szücs Ernőhöz.²⁷³ (Ezek az iratok tulajdonképpen egyfajta „gyűjtő-zsinór”-ként szolgáltak a „Rajk”-ügyhöz.)

Évekkel később az MSZMP KB 1962. augusztus 16-i ülésén elfogadott végleges határozati javaslat 10. pontja szerint: „A Központi Bizottság megbízza a Politikai Bizottságot, hogy a jelen határozatot és a lefolytatott vizsgálat eredményét a Szovjetunió Kommunista Pártja és a többi érdekelt Testvérpártok Központi Bizottságaival ismertesse...” A „Tájékoztató jelentés a Szovjetunió Kommunista Pártja Központi Bizottsága részére a személyi kultusz idején elkövetett magyarországi törvénysértésekkel kapcsolatban” című dokumentumot 1962. augusztus 17-én keltezték, s azt némi szövegtéréssel Biszku Béla szeptember 5-én megküldte V. J. Szemicsasznijnak, a KGB elnökének is.

A jelentés leszögezte, hogy a magyarok mellett a perekben „szerepet játszottak volt szovjet vezető személyek és a Szovjetunió Állambiztonsági Szerve is”. Sztálin és köre ismert, a dokumentumban viszont szerepeltek a „szovjet tanácsadók” is: név szerint Nyeszterenko, Parhomcsuk, Tkacsenko és Kamenkovics őrnagyok, Jevdokimenko és Alekszejev alezredek, Makarov ezredes, valamint Belkin altábornagy. Az MSZMP a „Berija-Abakumov-féle provokátor csoport tevékenységére vonatkozó adatok”-at elemezve – korabeli politikája rabjaként – az 1948-1953 közötti szoros magyar-szovjet együttműködésről²⁷⁴ tájékoztatta a szovjet testvérpártot.

Ami azt megelőzte, illetve követte, arról – mert az azokban ismert szovjet részvételt nem tarthatta törvénytelennek, miután a magyar résztvevők cselekedeteivel is egyetértett – hallgatott. Ezért nem volt vizsgálat tárgya sem Belkin sok-sok 1945-1949 közötti „látogatása”, Kovács János „tevékenysége”, Szücs Ernő Rajk-ügyig végrehajtott „akciói”, majd a későbbiekben – Belkinék 1949 végi távozása után – a Magyarországon maradt, egymást váltó tanácsadói testület „tanácsai”, s az ezekből a látogatásokból, tevékenységből, akciókból és tanácsokból fakadt tragikus következmények. A „háború megváltozott természeté”-ről vallott sztálini felfogás és praxis 1944-1948 közötti időszaka kívül rekedt a pártgrémium vizsgálódásának körén. Pedig 1953. június 13-án, Moszkvában Berija egyértelműen utalt a múltra is: „Nem szabad előírni – mondta Rákosinak –, hogy az ÁVH-n kit verjenek meg. Mindenki félni fog.”²⁷⁵ Pedig eddig így történt. A politikai rendőrség 1945-től kialakított „gyakorlatát” – a rendszer lényegét – Révai

²⁷³ Uo. V-150 030/1.

²⁷⁴ Iratok I. 663-673.

²⁷⁵ L. a 132. sz. jegyzetet!

József fogalmazta meg: „Mi szónokoltunk arról, hogy a proletárdiktatúra nem a széles néptömegek számára diktatúra, és meg kell mondani, hogy a régi értelemben vett rendőrállam lettünk.”²⁷⁶

1949-ben, az esztendő végén a MÁVAG zászlót ajándékozott az ÁVH-nak. Az eseményről készült fényképről ismert a dekoráció jelmondata: „Az ÁVH a munkásosztály ökle.”²⁷⁷ Kevés félrevezetőbb, valóságot elferdítő jelmondat ismert ezekből az időkől. Az „osztály” fogalmát kisajátítva a zsarnokság, a diktátor eszközöként funkcionáló szervezet – a Központi Vezetőség szerve,²⁷⁸ ahogy a reá vonatkozó határozat rögzítette – a későbbiekben kemény bírálatban részesült, s nem kevésbé mindenható irányítója is. Miközben 1953. június 13-án Malenkov, Berija, Bulganyin, Mikojan egymást túllicítálva sorolták a hibákat – és Nagy Imre a mindezekről hallgató pártpolitikával szemben ezeket már a „bűn” szóval illette – több mint okkal-joggal érte kritika még szovjet részről is az „államvédelmet”, a „belügyi működést” és az „igazságszolgáltatást”. Mert mindennek megkülönböztetett szerepe volt abban, hogy Moszkvában az 1953-ban kihívott magyarországi párt- és állami vezetésnek a színe előtt Bulganyin az 1953 júniusát megelőző kalandorpolitika jellemzéseként juttassa kifejezésre: „Ez nem a szocializmushoz vezető út, hanem a katasztrófához vezető út.”²⁷⁹

6./ A HM Katonapolitikai Osztálya (és jogutódai)

„A törvénytelen ségek tekintetében a kommunisták az oroszok cinkostársai voltak... taktikájuk kíméletlen és erkölcstelen volt... nem riadtak vissza semmiféle módszertől és eszköztől, ami segítette őket.” A neves író, parasztpárti politikus, Kovács Imre – aki különben Péter Gáborral együtt Kádár János esküvői tanúja volt – írta mindezeket, majd hasonló, kemény hangvétellel így folytatta: „Rákosinak nem volt elég csak a politikai rendőrség, az oroszok utasítására megszervezték a honvédelmi minisztérium keretében, de a minisztertől függetlenül a katonapolitikai osztályt, a rene-

²⁷⁶ Törvénytelen szocializmus 11.

²⁷⁷ S. Balog Ilona–Stemler Gyula: 70 év, Bp., 1988. Reflektor K., 160.

²⁷⁸ L. a 132. sz. jegyzetet! L. P. Berija Nagy Imrével vitázva jelentette ki: „Az ÁVH munkáját nem vezetheti az Adminisztratív Osztály, hanem a Központi Vezetőség.”

²⁷⁹ Ua.

gát Pálffy²⁸⁰ Oesterreicher [György – a szerk.] tábornok vezetésével. Hírhedségben az Andrássy út hatvannal vetekedő testület tevékenysége kiterjedt a hírszerzésre és elhárításra, ami magában foglalta a lakosság ellenőrzését, nehogy a SZEB orosz részlege vagy a Vörös Hadsereg ellen merényleteket tervezzen és végrehajtsa, a hadifoglyok szűrését, főleg a nyugatról hazaérkezettekét, nehogy amerikai, angol, francia megbízásból felforgató tevékenységet fejthessenek ki. A katonai háborús bűnösöket »előkészítette« ügyük tárgyalására.”²⁸¹

Az ugyancsak kommunista irányítás és vezetés alatt álló katonai nyomozószervnek sem funkciói, sem módszerei nem sokban különböztek a politikai rendőrségétől, illetve az ún. államvédelmi apparátusétól. Az utóbbi főként polgári-állampolgári, az előbbi katonai-katonapolitikai „vonalon” teljesítette – vagy teljesítette túl – a hatáskörileg tágra szabott feladatokat, utasításokat. Formailag kissé túlzó, bizonyos értelemben azonban találó is az a későbbi megfogalmazás, hogy „ez a camorrista szervezet volt az, melyhez képest a Péter Gábor által vezetett Államvédelmi Osztály csak siheder tanulónak tekinthető. Kegyetlenségben, embertelenségben – az egykori Hadik-laktanya kat. pol.-os nyomozói és vezetői – pályahosszal megelőzték az Andrássy út 60. alatt működő testvérintézményt.” (Vagy később: „...a Péter Gábor által irányított Andrássy út 60. sz. alatti »műintézet« 1945–1950. február között az Angolkisasszonyok B.M.W. leánynevelő intézete volt Pálffy György intézményéhez viszonyítva.”²⁸²)

A fegyveres ellenálló Pálffyt az MKP Titkársága 1945. február 21-én küldte a „civisváros”-ba, hogy „a munkaköréhez szükséges meghatalmazás”-t szerezze meg.²⁸³ A fővárosi kommunista vezetés „a budapesti hadosztály megszervezésével” kívánta megbízni, de másként alakultak az események, Pálffy más feladatot kapott, s az osztály – közismert nevén a Kat.pol. – Debrecenben alakult meg 1945. március 3-án (egyes források szerint 2-án²⁸⁴). Legfőbb feladatait Kovács Imre kritikus összefoglalása jól rögzítette. Alapítóparancsát Vörös János honvédelmi miniszter írta alá, a hadsereg „nácitlanítását, a háborús bűntettekben vétkes honvédek, tisztek felkutatását” tűzte ki feladatul.

A Kat.pol. Budapesten 1945. április 14-én kezdte meg működését, s a fő-

²⁸⁰ Helyesen: Pálffy.

²⁸¹ Kovács Imre i. m. 249-250.

²⁸² Kubinyi Ferenc: A Katonapolitika regénye, Thousand Oaks, é. n. Malomfalvi K., 12, 275.

²⁸³ MSZP PI L. 274. f. 4/16. ó. e. 2. Az MKP KV titkárságának határozatai, 1945. február 21.

²⁸⁴ Hitel, 1989. 4. sz. 17. M. Kiss Sándor: Vázlat az ÁVH-hoz.

városban tevékenykedő – hasonló névvel ismertté vált – szervezet vezetőjét, Hátszegi (Hatz) Ottót a szovjet szerv, a SZMERS lefogta, s akinek őrizetbe vételét a Kat.pol. szorgalmazta. Pálffyék az Alkotmány utcából a Nádor utcába, végül a Hadik-laktanyába költöztek.

1946-ban a szovjet-angolszász szövetségi viszony elhidegülésének felgyorsulásával a részleget új feladatkörrel bővítették. Tevékenységét kiterjesztették a SZEB angolszász „vonalával”, illetve az „ellenség” külföldről irányított tevékenységével szembeni munkára is. Az esztendő második felében megindították a „tervszerű támadólagos munkát”, amint azt a HM Katonapolitikai Csoportfőnökség MKP szervezetének aktívaértekezletén, 1947. március 11-én bejelentették.²⁸⁵

A Kat.pol.-t 1947. február 15-én (másutt: május 6-án)²⁸⁶ a HM Katonapolitikai Csoportfőnökséggé, 1949. február 1-jén a HM Katonai Elhárító Főcsoportfőnökséggé szervezték át. (1950. február 1-jén az elhárító szolgálatot az ÁVH-ba integrálták, s így az ennek II. Elhárító Főosztályává vált, míg a többi munkatársa a HM IV. Főcsoportfőnöksége állományában maradt.)

A Honvédelmi Minisztérium korabeli „háziparancs”-aiból tudott, hogy 1946 márciusában 64, november végén 72 fő tartozott az állományba, 1948. január 12-én 47-en voltak.²⁸⁷ Az osztály működését a legkülönbözőbb társadalmi rétegekből származók „segítsége” egészítette ki, közöttük olyan ismert személyiségek voltak – mint a korábbiakban és a későbbiekben egyaránt köztisztviselőként álló – Devecseri Gábor, Germanus Gyula.²⁸⁸ A legfőbb államügyész, dr. Domokos József – miközben pártja vezetői közül Kiss Károlyt is tájékoztatta – szintén Pálffy Györgyhez juttatta el „értesüléseit”.²⁸⁹

A politikai rendőrségéhez hasonló törvénytelenések kísérték a Kat.pol. tevékenységét is. Az államvédelmistákkal folytatott „csatározásokban” – amire a politikai rendőrség iratai utaltak – alulmaradt. Számos munkatársát, vezetőjét – hasonló módon, mint a törvénytelenéseket elkövető államvédelmisták egy részét vagy miniszterüket, Rajkot – „elvtársaik” bör-

²⁸⁵ BM ÁB Op. Ny. V-150 039.

²⁸⁶ Kubinyi Ferenc i. m. 42.

²⁸⁷ A HM „háziparancsok” másolatát Tóth Géza bocsátotta a szerzők rendelkezésére, ezúton köszönjük.

²⁸⁸ Interjú dr. Jávors Iván hadbíróval, 1984. május 9. (Dr. Zinner Tibor birtokában). Dr. Jávors közlését ma is élő „katpolosok” is megerősítették.

²⁸⁹ MSZP PI L. 698. f. 17. ő. e. Dr. Domokos József levele Kiss Károlyhoz, 1946. augusztus 23.

tönbe vetették, kivégezték.²⁹⁰ Volt, aki úgy érezte, hogy ez volt az az időszak, amikor „bocsánatosabb volt horthysta háborús bűnösnek lenni, mint a koncepciók ügyek áldozatainak”.²⁹¹

A HM Katonapolitikai Osztálya közreműködött abban, hogy a demokratikus honvédségből – „káderezésüket” követően – a létrejövő határőrség állománya is rendszerhű, azaz a munkáspártok, pontosabban az MKP iránt elkötelezett legyen.

1945. május 14-én alakult meg a határőrség, 1950 elejéig – az ÁVH létrejöttéig – a HM kötelékébe tartozott. Határportyázó századokat állítottak fel, s 1945 végén megkezdődött a belügyi fennhatóság alá tartozó határrendőrség szervezése is. 1946 márciusában átszervezték a határőrséget, Pálffy vezetésével.²⁹² A határőrség egyaránt folytatott elhárító és felderítő tevékenységet, munkáját a Katonapolitikai Osztály felügyelte.

A Kat.pol. vezetői Pálffy, Földy Lajos és Révész Géza voltak, Pálffy a kezdetektől 1948. február 15-ig, végül altábornagyként irányította az osztályt, távozásakor a honvédség főfelügyelője lett. Utódát Földy Lajost – Pálffy György provokációjára – 1948. szeptember 16-án letartóztatták.²⁹³ A vezérőrnagy Földyt az altábornagy Révész Géza követte.

A háborús főbűnösök pereinek előkészítésében végzett nyomozati tevékenység társadalmi-politikai kihatását tekintve szinte eltörlőd a Kat.pol.-nak az ún. magyar közösségi ügyben végzett nyomozati-vizsgálati működése mellett. Ők indították meg a lavinát, ami végső változatát tekintve – évtizedeken át – „Nagy Ferenc-ügy”-ként volt ismert. A katonapolitikai „tényfeltárást” vette át az ÁVO, s vitte Rajk, illetve Rákosi irányításával „sikerre” a polgári demokrácia halálához vezető, a közösségek és kisgazdák elleni eljárást, hozzájárulva a Kisgazdapárt vezetőinek el- és meghurcolásához, emigrációba kényszerítéséhez.

Hasonlóan a rendőrségnél történetekhez, a honvédségnél is bekövetkezett az egyes pártszervezetek feloszlása. Az MKP KV PB 1948. február 22-i ülésén hangzott el, hogy „...le kell bontanunk az akadályokat, jelen esetben az egyes pártoknak a honvédségen belüli külön, önálló pártszervezeteiket,

²⁹⁰ Más megközelítést tartalmaz Kornis Pálnak, a HM Katonapolitikai Osztálya volt párttitkárnak (csonkított formában kiadott!) visszaemlékezése. Vö. Kornis Pál: Tanúként jelentkezem, Bp., 1988. Zrínyi K.!

²⁹¹ Kornis Pál visszaemlékezése, kézirat, 397. Rendelkezésre bocsátását ezúton köszönjük.

²⁹² A határőrség megalakulása és harca a népi hatalomért, 1945-1948. Összeállította és sajtó alá rendezte: Szócs Ferenc. Bp., é. n. BM HÖR. Pfc. kiad., 8.

²⁹³ Legfőbb Ügyészség Irattára (a továbbiakban: Lf. Ü. Ir.) 1955 Bf. 0010 165. Földy Lajos perújítási ügye. Határozat, 1955. április 22.

a mi pártunk pártszervezeteit pedig át kell szerveznünk...” Július 2-án utasítás látott napvilágot a „Honvéd Kossuth Körök” megszervezésére. S ugyanezen a napon adta ki másik rendeletét is a tárca vezetője, amiben határozott arról, hogy „a honvédség tagjai honvédségi pártszervezeteket nem alkothatnak”.

Az MKP Katonai Albizottsága – amelyik az MDP létrejöttét követően a Belügyi és Katonai Bizottságból egyesített Államvédelmi Bizottság egyik albizottsága lett – 1948. szeptember 30-án önkritikát gyakorolt a feloszlás miatt, szinte visszaigazolván Sólyom Lászlót, aki kételkedve úgy fogalmazott júliusban, hogy a feloszlítás szükségességére „csak a gyakorlat tud feleletet adni”.

Mindez azonban a Katonai Bizottság 1948. szeptember 10-i ülése után történt. Ezen szólalt fel először miniszterként Farkas Mihály. Előbb kemény kritikai, majd erősen fegyelmező hangot ütött meg: „Eddig a Honvédelmi Minisztériumnak nem volt gazdája, a Katonai Bizottság tulajdonképpen a minisztert helyettesítette. Ez a gazdátlan állapot most megszűnt. A gazdátlan állapotnak káros következményei vannak. A vezető katona elvtársak külön-külön akartak gazdák lenni, és így ellentétek keletkeztek közöttük. Csírájában érezhető volt a hatalomért való tülekedés. Tisztában kell lenni azzal, hogy mindenből a munkásosztály, illetve annak élcsapata: a Párt csinált vezetőt, és mindenki csak addig marad vezető, ameddig a munkásosztály érdekében dolgozik, ameddig a Párt utasításait teljesíti. Az elvtársaknak szerényen és az eddigieknél sokkal pártserűbben kell dolgozniuk. A Katonai Bizottságon belül megbonthatatlan pártserű egységnek kell lenni. Aki ez ellen vét, az a Párt és a munkásosztály ellen vét.”²⁹⁴

Farkas bemutatkozása nem hagyott kétséget senkiben: több mint „katonás”, időnként vádló kitételei számos apró információt összegeztek. Noha kifejezetten a Katonai Bizottságot bírálta, kritikája Pálffy Györgyöt is érintette, aki 1948 februárjától még a miniszternél is nagyobb jogkörrel rendelkezett.

A Farkas-féle bírálat elérte a kívánt hatást; szeptember 30-án a Katonai Albizottság önkritikát gyakorolt: „...nem értettük meg teljes egészében, és ezért alábecsültük Pártunk vezető szerepét általában és a honvédségen belül különösen. Nem értettük meg, hogy a népi demokrácia útján a szocializmus felé haladva a jelenlegi periódusban az osztályharc általában és így a honvédségen belül is nem hogy csökken, hanem ellenkezőleg, egyre kiéleződik.”

Az MDP KV Szervező Bizottsága 1948. október 4-én levelet intézett a Katonai Albizottsághoz, ebben is az éberségre s ennek fegyveres „magasabb rendűségére” hívott fel: „az imperializmus ellenes szellem megterem-

²⁹⁴ A honvédségre vonatkozó pártdokumentumok másolatait néhai Nagy Gábor, honvéd vezérőrnagy bocsátotta a szerzők rendelkezésére, ezúton köszönjük.

tésében és állandó ébrentartásában tudatosítani [kell] a szovjet hadsereg és fegyvereinek magasabbrendűségét”. Nem véletlen a levél kelte: másnap érkeztek meg a nyáron Moszkvában előkészített megállapodások alapján, J. M. Prokofjev vezérőrnagy vezetésével a szovjet tanácsadók.²⁹⁵ Október 20-án hatálytalanították az 1948. július 2-i határozatot, visszaállították a pártszervezeteket, amiket a november 13–14-én tartott V. Országos Katonai Konferencián deklaráltak. 1949. január 6-án az MDP KV PB határozott a honvédségi pártszervezetek kapcsolatrendszeréről, irányításuk mikéntjéről.²⁹⁶ Kezdetüket vették az átszervezések: bevezették a politikai tiszti intézményt, 1949. február 1-ején megszűnt az MDP Katonai Osztálya, s Párt-szervezési Osztályként a Politikai Főcsoportfőnökség részévé vált, 1949. február 18-án megszűnt a Katonai Albizottság, helyét a honvédelmi miniszter kollégiuma vette át.²⁹⁷

1949-ben a BM ÁVH és a Kat.pol. küzdelme végkifejletéhez ért s ez egyben Pálffy és társai kivégzésével járt. Az „indoklást” a Budapesti Katonai Törvényszék fogalmazta. Szokott módon, többek között eszerint: „Ugyanakkor Pálffy György az általa vezetett katonapolitikai osztály pártszervezeteinek elnökeként a belső pártdemokrácia helyett katonai diktatórikus módszereket honosított meg, és a pártszervezet vezetőségét majdnem kizárólag az ő politikájával egyetértő hivatali vezetőkől állította össze abból a célból, hogy demoralizálja a pártszervezetet, s így a népi demokrácia ellenségeivel szemben való harcban meggyengítse a katonapolitikai osztály ütőerejét, és megakadályozza ellenséges tevékenység leleplezését... majd 1947 végétől 1948 tavaszáig honvédségi pártszervezetek likvidálását hajtotta végre...”²⁹⁸

Így fonódott egybe a törvénysértő per keretében a tábornokok és főtisztek, valamint a pártszervezetek feloszlásának „bírálat”. A korábbi elvtársaiktól irányított végzet, ami elsodorta Rajkot és körét, kiterelvényesedett, s immár a Katonapolitikai Osztály egykori mindenható főnökét is utolérte, társaival együtt. Megcselekedték velük, amit másokkal ők is megcselekedtek.

²⁹⁵ Élet és Irodalom, 1989. január 6. 2. Markó György: A tanácsadó szájába adott szavak.

²⁹⁶ L. a 294. sz. jegyzetet!

²⁹⁷ Ua.

²⁹⁸ Iratok 3. 241–260. Eredetiben: Hadtörténelmi Levéltár (a továbbiakban: Ht. L.) Katf. I. 249/1949. Pálffy György és társai ügye. A Budapesti Katonai Törvényszék ítélete Pálffy György és négy társa ügyében, 1949. október 10.

7./ A „GRO” – a gazdasági rendőrség

„A gazdasági újjáépítés egyik legfontosabb feltétele a bankok helyzetének rendezése. A jelenlegi rendszer, a bankvezetők manipulációi akadályozzák a meglévő készletek felhasználását, átadását az MNB-nek.” A visszaélések megakadályozására – az MKP Budapesti Területi Bizottságához érkezett javaslat szerint – legcélravezetőbbnek egy ún. „gazdasági rendőrség” felállítása látszott. A gazdasági viszonyok rendőri felügyelete így pártjavaslatra vetődött fel. Formálisan erre is már 1945. június 28-án a Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitányságának Politikai Rendészeti Osztálya tett javaslatot.²⁹⁹ Egy feladatkörére és szervezeti felépítésére vonatkozó augusztus 14-i javaslat szerint a budapesti politikai osztályon belül létesítendő gazdaságpolitikai alosztály feladatköre egyértelműen utal a megtorló és megelőző, ill. felderítő jellegre, jogszolgálati kezdeményezésre, internálásra, a személyi és cégnyilvántartás felállítására. Tételeken: „I. a múltra vonatkozóan: a demokratikus újjáépítés biztonságára aggályos, a múltban fasiszta magatartást tanúsító személyek elleni alapos nyomozás és kellő nyomozati adat alapján közigazgatási eljárás lefolytatására”, azaz internálásra való „javaslat megtétele”. „II. A jelenre és a jövőre vonatkozóan: a./ a gazdasági és hitelélet, a termelési rend – különös tekintettel az újjáépítésre és a jóvátételi szállításokra – politikai szempontból való ellenőrzése, a fennálló és feltehetően még hatályban lévő jogszabályok alapján; b./ ezen jogszabályokba nem ütköző, de a gazdasági életben akár bűnös szándékból, akár enélkül is a termelés folytonosságát, az újjáépítés biztonságát veszélyeztető (szabotázs) elemeknek a gazdasági életből közigazgatási úton való eltávolítása. III. Személyi és cégnyilvántartás vezetése. IV. Jelentősebb fasiszta eredetű gazdasági vagyontárgyak felkutatása. V. Rendelettervezetek szerkesztése: a gazdasági újjáépítéssel lépést tartó és az elősegítő jogszabályok tervezetének kidolgozása, valamint minden olyan különleges és általános feladat elvégzése, amelyet illetékes felettes hatóság az alosztálynak kiad.

A gazdasági ellenőrző csoport feladata: piaci és piacon kívüli lánckereskedés, árdragítás, közéletmezési visszaélések, ipari kihágások ellenőrzése és az illetékes hatóságnak való átadása.”³⁰⁰

1945. szeptember 1-jén (két hét múlva) a BM az előterjesztést tudomásul vette, és hozzájárult az alosztály működéséhez, ami egy ideig 29 fővel és 2

²⁹⁹ MSZP PI L. BB. Arch. 38. f. 22. ő. e. 1945.

³⁰⁰ BM Kp. Ir. 143 390/1945. BM. 12. sz.

csoporttal tevékenykedett. Egy 1945. szeptember 24-i jelentés már Gazdasági Rendészeti Osztályról tájékoztat (6 alosztállyal és 75 fővel). Az osztály vezetője dr. Villányi András rendőr ezredes újabb átszervezést javasolt többek közt a következő irányelvekre tekintettel: 1. „az osztályszemélyzet feszebbé kézbentartása céljából 6 alosztály” 3-ba való összevonása; 2. „következetesebb és belterjesebb kapcsolat kialakítása a szerves gazdasági élettel, ezért az I. alosztály kimondottan gazdasági feladatokat látna el”; 3. „állandó ügyész beállítása a jogi irányításban való segítségnyújtás, a jogszabályi előírások és jogi minősítések elbírálása, összehangolása céljából; 4. nem hatáskörbe tartozó kihágási és közigazgatási eljárást (internálást) nem igénylő ügyek leadása a kerületi kapitányságoknak, ezáltal az osztály tehermentesítése” stb. Az ekkor már 206 főből álló osztály említett első alosztálya feladatai közül külön említést érdemel: 1. „az összes gazdasági érdekképviseléssel és egyéb szervekkel való állandó kapcsolat és annak értékelése”; 2. „bizalmi szervezet kiépítése és kézbentartása”, 3. „javaslattal jogszabályok előkészítése, a meglévő kiegészítése vagy megváltoztatása céljából”; 4. „a piac- és közvéleménykutatás és tanulmányozás” stb.

Az alapvető keretek kialakítása után három további jelentősebb szervezeti változást hajtottak végre. A harmadik – 160 fős bővítéssel – a vidéki gazdasági rendészet kiépítésére szolgált.³⁰¹ Ennek szervezése 1946. augusztus elejével indult azzal, hogy a Budapesti Főkapitányság gazdasági rendészeti osztályáról 55 nyomozót helyeztek át 11 vármegyébe és Szegedre mint törvényhatósági jogú városba. A vidéki rendőrkapitányságok gazdasági rendészeti feladatait szabályozó rendelet (aug. 2.) valójában nem új szervezetet kívánt létrehozni, hanem a vármegyei főkapitányságok politikai rendészeti osztályainak hatáskörét terjesztette ki „gazdasági rendészeti feladatok”-ra, vagyis *a gazdasági rendészetet politikai rendészeti feladattá tette*. Ebben a szervezetben azonban csak szeptember 28-ig működött, mivel a politikai osztályokat a BM ÁVO létrehozásakor megszüntették, s a gazdasági rendészeti tevékenységet, szakosítva a bűnügyi osztály hatáskörébe utalták át. Ezek az intézkedések részben a politikai rendőrség (ÁVO) hatalma növekedésével, részben a stabilizációhoz kapcsolódó újabb rendőri akciókkal függtek össze (pl. ár visszaélések felfedése, az ipari, anyag- és árukészletek bejelentése és zár alá vételét szabályozó 50 000/1946. Ip. M. sz. rendelet végrehajtásának ellenőrzése, egyáltalán mindazon intézkedések végrehajtása, amelyeket kormányzati és adminisztratív szervek kiadtak vagy „fognak kiadatani”).

A gazdasági rendőrség széles hatáskörrel és kapcsolatrendszerrel rendelkezett. Szorosan és állandóan együttműködött a különböző állami, politikai és gazdasági szervekkel, szervezetekkel. Munkájában – mint a korabeli

³⁰¹ Uo. 278 734/1945. BM. IV/12. sz.

rendőri gyakorlatban általában – erőteljesen érvényesült a „rámenősség”, sőt gyakorta (eleve nem szűkre szabott) hatáskörének túllépése is. Nem egyszer előfordult, hogy állami (így közellátást irányító és ellenőrző) szervezetek fejezték ki elégedetlenségüket a gazdasági rendőrség „munkájával”, valójában túlkapásaival szemben. Szervezésének politikai körülményeiből következett, hogy a szervezet személyi állományába is kerültek eleve nem oda való elemek, akik hatalmukkal visszaéltek, esküjüket megszegve, egyéni vagy pártpolitikai célból bűnös cselekedeteket hajtottak végre. A túlkapásokra vonatkozó kritikát a rendőri vezetés – Sólyom Lászlótól Münnich Ferencig – esetről esetre visszautasította. („Ha a közellátás megszervezése, ill. biztosítása körül hibák vannak, úgy azért semmi esetre sem a rendőrség tehető felelőssé”...; „...a gazdasági rendőrség hatáskörét nem lépte túl”.) A korabeli, meglehetősen kaotikus viszonyok ismeretében valószínűsíthető viszont a hivatalos megállapítás, miszerint „az áttekinthetetlen joganyagban sem a nyomozó hatóságok, sem a laikus társadalom vagy a vásárlóközönség eligazodni nem tud.”³⁰²

A gazdasági rendőrségnek politikai-gazdasági funkcióját jelzi, hogy a politikai mellett a gazdasági hatalom megszerzésével „külön ügyosztály” jellegét meg is szüntették. Az eredetileg a „gazdasági rend” védelmére létesített szervezet az árdrágítók, feketézők stb. elleni „kiméletlen küzdelem” jegyében, közvetlen az MKP „útmutatásai” szerint „rendészetileg” biztosította a „kötött gazdálkodás”, az infláció alatt elburjánzott gazdasági bűncselekmények hatásos üldözését, sőt ennek égisze alatt a hagyományos gazdasági kapcsolatok tudatos szétzilálása terén is kitüntette magát. Végeredményben betöltötte az átmeneti szakaszban az MKP által neki szánt szerepet. Ennek megfelelően rendelkezett 1948. november 25-én Kádár János belügyminiszter: „A Budapesti Főkapitányság keretében működő gazdasági rendészeti ügyosztálynak külön ügyosztály jellegét megszüntetem, és a II. alosztály kivételével gazdaságrendészeti főcsoport elnevezéssel a Budapesti Főkapitányság büntügyi osztályának szervezetébe osztom be.” Az öt főcsoport (I. Központi, II. Sérülési, III. Intellektuális, IV. Lopási, V. Betöréses-lopási) mellé VI.-nak létrehozták a „Gazdaságrendészeti” csoportot. Megszüntetése tehát fel sem merült. Nem történt más, mint ügyosztályból főcsoporttá vált. (Érvényesült tehát a „taktika” – amit a későbbi Kádár is ekkor „tanult”.)

³⁰² Belügyi Szemle, 1975. április, 32. Szentpáli István: A GRO tevékenységéről; BM Kp. Ír. 277 193/1945. BM. IV/12.

III. A JOGPOLITIKA RENDSZERE ÉS GYAKORLATA

1./ Az 1945 utáni jogrendszer és előzményei

1952. február 29-én Rákosi Mátyás beszédet tartott. Ezt, a kor nyelvén szólva „vörös fonalat” „A népi demokráciánk útja” címmel az igazságügyi szakoktatás keretében útmutató formájában – kiegészítve – megjelentették. A broszúra célirányos citátumokkal is tele volt tűzdelve, főleg Sztálintól és A. J. Visinszkitől. Ez utóbbi pl. többek között ilyenekkel: „...»attól a pillanattól fogva, amikor a büntető és polgári bíróságok ítéletei a társadalom vagy a lakosság szemében elvesztik meggyőző erejüket”, egyszerűben megszűnik a bíróságok minden tekintélye is.»³⁰³

Az, ami 1945-től kezdetét vette e téren Magyarországon, a moszkvai igazságügyi „ikon” megállapítását támasztotta alá... A mikéntbe és hogyanba a továbbiak engednek bepillantást, a miertre pedig dr. Somogyi Ödönnek, a Magyar Kúria másodelnökének, a Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága 1949. november 18-i teljes ülésén – mint ülést levezető elnöknek – megnyitó szavai adják a választ:

„Ebben a teremben tették le régebben évtizedeken át a régi Kúria bírái is az esküjüket. Azóta még a terem képe is megváltozott.

A székek most egyenlő sorokban vannak elhelyezve, ezzel is a törvény előtti egyenlőség nyer kifejezést. A felszabadulás előtt a széksorok egymás fölé voltak helyezve, jelképezve azt, hogy a Kúria népen felül lévő, a kiváltságos osztályoknak a bírósága volt, ahova egyébként a nép fiainak ügyei ritkán kerülhettek fel.

Akkor a székek nyugat felé voltak fordítva, ami jelképezte azt, hogy a régi bírák a németből csaknem szó szerint lefordított törvényeket idegen szellemen alkalmazták, most a terem képe észak felé van fordítva, afelé az ország felé, a Szovjetunió felé, melynek győzelmes hadseregének köszönhetjük, hogy ma itt a Népköztársaságra, annak Alkotmányára tehetünk esküt.”

Mi több: „Jelképezi ez a változás azt, hogy jogrendszerünk is útmutatás végett a Szovjetunió felé fordul, ami természetes is, hiszen mi is a szocializmust építjük.”

Dr. Somogyi Ödön azonban nem csupán az új iránymutatásról szólt, hanem súlyos kritikával illette a bírák 1949. előtti működését. Szerinte ez az

³⁰³ MOL JGY. IM iratok. XIX-E-1-c. 160. D. 1. „Útmutató” 17.

1949-re kialakult változás nem akármilyen előzményekkel bír, és „nagyon lecsökkent most már a hibás és rossz ítéletek száma.

A változást úgy is jellemezhetjük – folytatta beszédét –, hogy a felszabadulás utáni években az igazán demokratikus ítélet volt a kivételes és ezen utóbbiaknak számát a megérdemelten kifogásolható döntések száma többszörösen meghaladta, ma pedig már a jó, igazságos döntések vannak túlsúlyban és most már csak elvétve fordulnak elő egészen rossz döntések.”

Ilyen, a valóságnak teljesen megfelelő, másrészt valóságtól messze elrugaszkodott bevezető után mit mondhatott a tárca vezetője, dr. Ries István? Az Alkotmánnyal összefüggésben utalt az állam feladataira, kijelentve, hogy „a népköztársaság állama a dolgozók érdekeit védi, jogait juttatja érvényre... a népköztársaságban minden hatalom a munkásságnak és a dolgozó parasztságnak a kezében van. Ezt a hatalmat arra használja fel az állam, hogy eltávolítsa és megszüntesse a kapitalizmus utolsó maradványait az országban.

Az állam ezt a célt a proletárdiktatúrával éri el, vagyis a Magyar Népköztársaság állama a proletárdiktatúra funkcióját tölti be. Minden állami szerv működését ennek a gondolatnak kell áthatni[a]. Minden szervnek a proletárdiktatúra célkitűzéseit kell köveinie és megvalósítania... Ebbe a keretbe kell beilleszkednie a magyar igazságszolgáltatásnak.” Név szerint ugyan nem említette dr. Törek Gézát, az egykori kúriai elnököt, aki annak idején arról szólt – s most őt idézte dr. Ries –, hogy a kúriai ítélezésben a „vezetésre hivatott osztály uralmának megvédése a feltörő osztályokkal szemben volt a célpont. Most megváltozott a helyzet, és a bíróságnak most a dolgozók kezében kell éles fegyvernek lennie a felszabadulás befejezése érdekében, a kapitalista reakció támadásai-visszaverésére...”

Kevesellte dr. Ries a másodelnök önkritikus szavait. Ostorozva a múltat, így fakadt ki: „El kell ismernünk, hogy van haladás az utolsó egy-két évben, de nem fogadhatjuk el azt, hogy a népi demokrácia gondolatával szembeni ítéletek elenyésző kivételek lennének, és a nagy többség a népi eszmének megfelel.

Hogy ez így van – kezdett történelmi okfejtésbe –, annak a volt Kúria is oka, nem kellett az alkotmánynak kimondania, hogy a Kúria irányítja az igazságszolgáltatást. Ez Magyarországon majdnem mindig így volt. Az alsóbíróságok várokozással tekintenek a Kúria megnyilatkozásai elé. Ha tehát magáévá tette volna a Kúria a népi demokrácia szellemét, és ehhez a szellemhez alkalmazkodott volna, és nem ahhoz a szellemhez, amely a vitézi szék intézményét még ma is érvényben állónak tekinti, akkor könnyű lett volna keresztülvinni, hogy az alsóbíróságok is magukévá tegyék a népi demokrácia gondolatát.

A párt és a minisztérium mindent elkövettek, hogy ezen változtassanak.” Leninre és Sztálinra utalt, akik számos alkalommal szóltak az igazságszol-

gáltatás fontosságáról. Követendő példaképet is ajánlott megdöbbszent hallgatóságának: „Kövessük ennek a pártnak [ti. az MDP-nek – a szerk.] és Rákosinak az irányítását, és akkor nagyon könnyű dolga lesz a bírői kárnak, amely már kivetette maga közül azokat, akik nem odavalók voltak.”³⁰⁴

Dr. Ries a „klasszikusokra” utalt, akiknek néhány gondolatát célszerű ez alkalommal és e helyütt felidézni. V. I. Lenin szerint „egyáltalán semmi elvi ellentmondás nincs a szovjet (azaz szocialista) demokratizmus és egyes személyek diktatori hatalmának alkalmazása között”. A polgárháborús Lenint idézte Sztálin is: „A diktatúra tudományos fogalma nem jelent egyebet, mint senki által nem korlátozott, semmiféle törvény, semmiféle abszolút szabály által nem akadályozott, közvetlen erőszakra támaszkodó hatalmat.” Egy másik alkalommal Sztálin ismétlen Leninre hivatkozhatott: „A diktatúra... korlátlan hatalmat, erőre, nem pedig törvényre támaszkodó hatalmat jelent. Polgárháború idején minden-győztes-hatalom csak diktatúra lehet.”

Ezeket az „elvi alapokat” J. V. Sztálin már „rendszerbe” foglalta: „A proletárdiktatúra jelenti a párt... útmutatásait, plusz ezeknek az útmutatásoknak a végrehajtását a proletáriátus által, plusz megvalósításukat a lakosság által.”

Mi következett ezekből a tanokból? Egyrészt az, hogy nincs eleve ellentmondás a szocialista demokrácia és egyes személyek tényleges diktatori hatalmának alkalmazása között. Másrészt az, hogy a korlátlan diktatúra során senki és semmiféle törvény nem lehet akadály, s e diktatúra közvetlen erőszakra támaszkodik. Sőt, polgárháború idején ez „normális” állapot, ezért ilyen normális állapotot – azaz diktatúrát – polgárháborús helyzetereemtéssel-lehet kialakítani. Végül harmadrészt az, hogy a proletárdiktatúra pártutasítást jelent, s végrehajtását is egyben mind a párt, mind a lakosság által.³⁰⁵

A sztálini-rendszer így kívánt funkcionálni, s így kívánt egészként működni. Ebből fakadt, hogy ilyen quasitörvénynek minősített törvénytelen-ségek fejezték ki lényegét, határozták meg a benne élők mindennapjait. A bírákét is, itthon Rákosi Mátyás útmutatásai alapján. Dr. Ries beszéde nem hagyott kétséget afelől, hogy a proletárdiktatúra lenini-sztálini értelmezése során a kritikusán jelzett múltban kihirdetett ítéletek konzekvenciáit a hatalom még nem teljes mértékig vonta le, hogy a megmértetés órái-percei még hátra vannak.

De hogyan kezdődött?

³⁰⁴ Iratok 3. 306–314. Eredetiben: Legfelsőbb Bíróság Elnöki Irattár (a továbbiakban: Lf. B. El. Ir.) 1949. El. III. C. 50/2. Jegyzőkönyv a Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bíróságának teljes üléséről, 1949. november 18.

³⁰⁵ Szakács Sándor–Zinner Tibor i. m. 49.

1
2 A tételes jog rendszerében a háború után két tendencia érvényesült. A hagyományos formalizált jog (törvények, rendeletek) alkalmazása a szokott magánjogi, peres és közbüntényi esetekben. És a politikai ítélkezés új körülményekhez való szabása.

Ez utóbbinál is egy ideig nagy mértékben támaszkodtak a vonatkozó „hagyományos” – a húszas-harmincas években, ill. a háború alatt – formalizált „tételes” jogszabályokra. De külön rendelkezéseket, nemzetgyűlési elvi felhatalmazásra törvényerejűnek számító kormány- (ún. miniszterelnöki) rendeleteket léptettek életbe olyan cselekmények szankcionálására, amelyekre korábban nem volt jogszabály (háborús és népellenes bűnök stb.). Ezzel valójában a győztes nagykoalíció politikai büntetőkoncepciójával azonos elvek érvényesültek a második világháború utáni hazai jogpolitikában, de azt mintegy megelőzve! Gyakorlatilag pedig lényegében már 1945-től nemcsak a kivételes, de a tömeges politikai ügyek is a büntetőkoncepció napi jogszabályi hatálya alá estek.

Hasonló kettősség mutatkozott a joggyakorlat – személyi, szervezeti, intézményi – feltételeiben. Lényegileg a politikai büntető, megtorló és megfélemlítő műveletek jegyében indult a régi bírói kar, számban előbb kisebb (személyileg exponáltabb), majd mind átfogóbbá váló, mintegy új áramlatot teremtő teseréje, vagy hasonlívó, de nem kevésbé jellegteremtő célú alkalmi „átállítása”. Ugyiszintén az olyan „különleges rendszabályok”, mint az internálási – pusztá gyanúra, vagy bosszúra, besúgásra, vagy egyszerűen valami szándék kivitelezhetőségére alapozott – rendszer tömeges újraszervezése. Különleges – vagy annak minősített – ügyekben ismételtén bevezették a statáriális bíráskodást; általánossá vált a rendőrbíráskodás (valójában rendőri ítélet és végrehajtás); a régi bírósági szervezet megtartása mellett új különbírói – pl. „népbírói” – szervezetet, ill. szerveket létesítettek; beindult az „örizetbevétel”, a „lefogás”, az „elvitel” szűkebb-tágabb közösségeket sokkoló félelmi technikája; az „eljárások” és „ítéletek” – nem polgárjogi törvényi, hanem – pusztán erőhatalmi irányitottsága a hazai joggyakorlatban addig soha nem látott méreteket öltött... stb.

Részben az említett „nagykoalíciós” („szovjet-angolszász”) büntetőkoncepció „realizálásával”, gyakorlatilag azonban – e térfélen – inkább a korabeli szovjet (sztálini) eljárási módokat érvényesítették, mérlegelés, méltánylás nélküli – fellebbezhetetlen – „direktívák” alapján. Mindez a fel-szabadításból megszállássá tett – koncepcionálisan eltervezett – rendelkezések szerint alakított maga is „körülményeket”.

Így kerülnek könyvünk jelen fejezetének címszavai közé olyan témák, amelyek eddig nem voltak publikusak. Ismereti hiány inkább, mint mentesség, hogy teljes körű jogtörténeti áttekintés helyett, pontosabban ennek

hiján, itt is, mint más esetben, a kronológiát kényszerűleg megtörve, ezúttal (vagy ezúttal is) csak egy-egy mozaikképet villantunk fel olyan kérdésekről, mint az előbb rejtve, később nyíltan ható „visinszkiji” jogelvek, az ítélkezés irányitottsága, a SZEB szerepe, vagy az 1948. évi kegyelmi intézkedés.

A (sztálini joggyakorlatot) kifejező (Visinszkij-féle formulát már idéztük: „minden bírósági ügy az osztályharc egyik epizódja”. Ez a megfélemlítő jellegű lefogásoktól, a kegyelmi döntéseket követő, az immár magukat szabad állampolgároknak gondoló személyek (elítéltek, internáltak, kitelepítettek, határokon túlra történt elhurcolásukból – „hadifogolyként” – visszatértek stb.) és környezetük újbóli, titkos megfigyelés alá helyezéséig Magyarország is előbb csak hatott, majd „maradéktalanul” érvényesült. A. J. Visinszkij, a harmincas évek Szovjetuniójának legfőbb államügyésze szerint a bírói tevékenység egész tartalma és formái elkerülhetetlenül az uralkodó osztály – a Szovjetunióban a „munkásosztály” – meghatározott politikai céljait és törekvéseit szolgálják. Am a sztálini Szovjetunióban (épp-úgy, mint később nálunk) valójában nem a „munkásosztály”-t, hanem a sztálini rendszer (a hatalmi „elit”) célkitűzéseit, illetve érdekét juttatták kifejezésre.

A „moszkvai” és a többi szovjetunióbeli per bizonyítási eljárásait az jellemezte, hogy ezekben – és főleg a legismertebb – politikai, koncepciók ügyekben megkülönböztetett hangsúly kapott a vádott vagy terhelt beismerése, ha ez volt az ügy egyetlen érdemi bizonyítéka. A „beismerő vallomás” szerepe különösen megnövekedett az ún. összeesküvés „bűnös” szövetkezésekben: a szovjetellenes, ellenforradalmi szervezkedések esetében. Ezekben a perekben – szögezte le a legfőbb államügyész – a „vádott nyilatkozatai elkerülhetetlenül a legfontosabb, döntő bizonyítékok lesznek”.³⁰⁶ Sőt, a „szovjetellenes trockista központ” ügyében újra kitért több ún. „perjogi kérdésre” is. A vádlottak „vallomásait” a legnagyobb fokú bizonyító erővel ruházta fel. De tudtul adta, ha van hiányossága a pernek, az abból fakad, hogy a „vádottak mégsem mondtak el elejétől végig mindent, amit tettek”.³⁰⁷ Dikciója nem csupán a vizsgálati „munka” bírálatát, vagy a vádlottak „megátalkodottságát” kívánta érzékelteni, hanem azt is, hogy a további perekben majd még kiderül, azaz a megtorlás eszkalációja során az is napvilágra kerül, amiről a „vádottak tévedés következtében vagy szándékosan hamis” vallomást tettek.

1944–1945-ben a korábbi periódusból öröklött jogrendszer és jogalkalmazási gyakorlat számos ellentmondást hordozott. A századfordulón kiala-

³⁰⁶ A. J. Visinszkij i. m. 65, 291–299.

³⁰⁷ Uő.: Perbeszédék, Bp., 1954. Szikra K., 538–539.

kult intézményeket – mind a büntető-jogalkotás, mind a -jogalkalmazás területén – csorbitották a világháborúk között elfogadott és hatályossá vált antidemokratikus, klasszikus elvekkel szakító jogszabályok, jogintézmények. Ugyanakkor a megmaradt liberális elvek révén egyfajta kettősség is kimutatható, ami azt eredményezte, hogy míg a büntetőbíráskodás rendkívüli szigorral is élt, addig az igazságszolgáltatás egészét a szélsőséges hatások kevésbé hatották át. Összességében is lézögezhető, hogy mindazok a programok, amelyek a demokratikus kibontakozás igényével léptek fel; magukon viselve alkotói elképzeléseit, nem hagyhatták figyelmen kívül részben az öröklött, részben az új helyzettel ellentétes korábbi rendelkezések hatálytalanságának követelményét. Különösen, sőt jellegzetesen sürgető feladatként merült fel az ún. „zsidótörvények, az 1921: III. tr., az ún. „rendtörvény” stb. mielőbbi kiiktatása.

2./ „Káderpolitika” és pozícióharcok a tárcánál

Az igazságügyi apparátus direkt átalakítása, leépítése az igazolásokkal vette kezdetét, de ez csak minimális változásokat eredményezett.³⁰⁸ 1945. április 25-én megsemmisítették a Szálasi-éra alatti összes bírói kinevezést,³⁰⁹ többen nyugatra menekültek, számosan közülük szovjet hadifogságba estek.

A Szövetséges Ellenőrző Bizottság képviselőinek aktivitását mutatta, hogy 1945. március 3-án már adatokat kértek a Kúria Budapesten maradt vezetőitől: kik vannak beosztva büntető bírónak a Kúriához, s hány évesek? A Budapesten maradt bírák közölték, hogy 1944. december 5-től a Kúria nem ítélezett.³¹⁰ 1944. október 15. és 1945. február 13. között kinevezést kapott a Kúrián az elnök, négy bíró, egy fő nyugdíjba vonult, valamint egy másik az ostromot követően fejezte be az ítélezést.³¹¹

³⁰⁸ Társadalmi Szemle, 1984., 11. 78-90. Somlyai Magda: Az új országgá szerveződés első lépései 1944 ősze–1945 tavasza.

³⁰⁹ Kis Újság, 1945. április 26.

³¹⁰ Lf. B. El. Ir. 1945. El. I. a. 3. A SZEK-nek adott válasz, 1945. április 10.

³¹¹ Uo. 1945. El. I. a. 9. Adatközlés az 1160/1945. és a 2160/1945. ME. sz. rendeletek végrehajtásáról, 1945. július 2.

A Kúria és a SZEK „kapcsolatát” mutatja, hogy pár hónappal a fővárosi harcok elülte után már a Kúria épületében tartott előadást dr. Minkin őrnagy.³¹²

A tárcá 1945. május 30-án részletes jelentést állított össze a magyarországi népbíráskodás addigi adataiból a SZEK-nek,³¹³ s az orosz hadifogoly szállítmánnyal Budapestre érkezett volt miniszterelnök, Lakatos Géza magyar hatóságoknak történő átadását is szorgalmazta június végén,³¹⁴ mert – mint írta – tanúként szeretné kihallgatni a főbűnösök pereiben. A SZEK képviselői látogatást tettek Esztergomban,³¹⁵ Kecskeméten³¹⁶ és statisztikai adatok megküldését követelték meg minden hónap 9., 19. és 29. napjain. Az általuk kért adatok: az elítélt neve, elzárásának kezdete, ítéletének tartama, a büntetést meghatározó rendelet és paragrafus, s hol tölti a büntetését. Volt népügyészség mint pl. a soproni, amelynek működésével kapcsolatban a SZEK elégedetlenségének adott hangot.³¹⁷

S miközben a Szövetséges Ellenőrző Bizottság „ellenőrzött”, addig a politikai rendőrség jogszabályellenesen egyre több népügyészt, bírót stb. vett őrizetbe. Ezt tette szóvá dr. Kovács Kálmán igazságügyi államtitkár Erdei Ferenc belügyminiszternél.

„Nap-nap mellett tapasztalom, hogy a politikai rendőrség népügyészeket, államügyészeket, bírakat letartóztatásba helyez, anélkül, hogy erre nézve előzetes engedélyemet kikérné, vagy ennek megtörténtéről a Bp. 143. §. 3. bekezdése értelmében engemet a foganatosítás előtt értesítene.

A fenti jogszabályellenes gyakorlat az igazságszolgáltatás tekintélyét súlyosan sérti, a népbíráskodást pedig valósággal megbénítja.

A felügyeleti hatóságot megfosztja attól, hogy a konkrét esetekben a szükséges adminisztratív intézkedéseket megtehesse, s a maga részéről elbírálhassa, hogy valóban büntető jogszabályba ütköző magatartás avagy zaklatás esete forog-e fenn?

Midőn az ebből eredő következményeket magamról elhárítom, felkérem Miniszter urat, hogy a politikai rendőrséget utasítani méltóztassék, hogy

³¹² BFL Népügyészség elnöki 1945. XX. D. 4. Meghívó. Minkin: Az orosz bűnvádi per alapelvei.

³¹³ MOL JGY. IM iratok. IM X. Ta. 2962/1945. Jelentés a népbíráskodás működéséről a SZEK részére, 1945. május 30.

³¹⁴ Uo. IM X. Ta. 4659/1945. Lakatos Géza ügye, 1945. június 25.

³¹⁵ Uo. IM X. Ta. 8862/1945. A SZEK mellé beosztott őrnagy, Beleuszov látogatása Esztergomban, 1945. július 26.

³¹⁶ Uo. IM X. Ta. 19 210/1945. A Kecskeméti Törvényszék elnökének jelentése, 1945. október 8.

³¹⁷ Uo. IM X. Ta. 6315/1945. A BM 138 140/1945. VI/1. átirata.

minden olyan esetben, amidőn népügyész, népbíróági tanácsvezető bíró, államügyész, vagy ítélőbíró ellen folytat nyomozást, és a maga részéről le tartóztatást lát szükségesnek – ennek foganatosítása előtt a letartóztatásra részletes jelentés mellett tölem kérjen engedélyt, és annak megtörténteig az intézkedést tartsa függőben.³¹⁸

Az igazolási eljárások alapjaiban nem „rendítették” meg a bírói kart. Pl. a 69 kúriai bíróból 57 főt igazoltak, a többiek ellen különböző intézkedéseket hoztak.³¹⁹ A Nyugaton maradt kúriai elnököt, dr. Szemák Jenőt távollétében a Budapesti Népbíróság – évekkel később – 1948. május 29-én 15 évi fegyházbüntetéssel sújtotta.³²⁰ Ügyészek, bírák, igazságügyi vezetők ellen számos eljárást kezdeményeztek, egyeseket internáltak, másokat népbíróság elé állítottak. A teljesség igénye nélkül: pl. a későbbi szociáldemokrata igazságügyminiszter, dr. Ries István Rákosi Mátyásnál jelentette fel dr. Babós Józsefet, a Honvéd Vezérkar főnökének helyettes ügyészét, akit Debrecenben tartóztattak le.³²¹ Babós tanúskodott a főbűnös perekben, miközben eljárás folyt ellene a Budapesti Népbíróságon.

Ügyének az időben sem egészen mindennapos fordulatai voltak. A NOT 1946. július 11-én elrendelte szabdlábra helyezését. Ezt követően internálták, innen sikerült megszöknie. A Budapesti Népbíróság 1948. december 13-án, távollétében ítélte 15 évi fegyházbüntetésre.³²²

Órizetbe vettek a statáriális eljárás következtében kivégzett Sallai Imre és Fürst Sándor ügyében eljáró tanács tagjai közül többet – dr. Töreky Géza tanácselnök kivételével, aki Nyugaton tartózkodott –, köztük az eljáró ügyészt, valamint a korabeli igazságügyminisztert. Törvénysértő módon ítélték el őket.³²³ (Különösen dr. Domokos József kardoskodott elmarasztala-

³¹⁸ L. a 168. sz. jegyzetet!

³¹⁹ Lf. B. El. Ir. 1945. El. XIII. H. 1. 7 főt távolítottak el. Az ügyvédek igazolására I. Jogtudományi Közlöny, 1946. 22. sz. 1946. november 20. 310!

³²⁰ Iratok 2. 887. Dr. Szemák Jenő életrajza.

³²¹ MSZP PI L. 274. f. 15/199. ö. e. 1. Dr. Ries István ügyvéd levele Rákosi Mátyáshoz, 1945. március 21.

³²² Iratok 2. 837. Dr. Babós József életrajza.

³²³ Iratok 3. 127-146. Eredetiben: Fővárosi Bíróság Irattára (a továbbiakban: Fv. B. Ir.) B. III. 002.127/1953. Dr. Széchy István ügye. Dr. Krayzell Miklós és bírótársai beadványa a NOT-hoz az ellenük folyó bűnügyben; valamint Iratok 4. 49-54. Eredetiben: 1. az előbbieken! A budapesti kir. büntetőtörvényszék mint rögtönítélő bíróság ítélete Sallai Imre és Fürst Sándor ügyében, 1932. július 29-én. A Budapesti Népbíróság 1946. június 1-jén, a NOT 1948. június 15-én marasztalta el dr. Széchy István ügyészt, a megszökött volt igazságügyminiszter dr. Zsitvay Tibort, az ugyancsak megszökött dr. Méhes Ignác bírót, valamint dr. Krayzell Miklós, dr. Paulay Gyula és dr. Pálffy Elek bírákat. A Legfelsőbb Bíróság Elnökségi Tanácsa – a törvényességi óvást követően – 1992. június 15-én rehabilitálta őket.

lásuk ügyében, s az ítélezés elhúzódása miatt kifejezett becsmérlésüktől sem riadt vissza).³²⁴

A Nyugatról hazaszállított igazságügyminisztereket – dr. Antal Istvánt, dr. Budinszky Lászlót – halálra ítélték, dr. Budinszkyt 1946. március 9-én kivégezték,³²⁵ dr. Antal Istvánnak a köztársasági elnök megkegyelmezett.³²⁶ Dr. Mikecz Ödönt, a tárca másik, korábbi vezetőjét is letartóztatták stb.³²⁷

1945 nyarán már folyamatban volt a Kúria elnöki pozíciójának betöltésére irányuló politikai alkudozás. Erre a tisztségre az MKP dr. Juhász-Nagy Sándort, a Berinkei-kormány volt igazságügyminiszterét javasolta. Ennek támogatására kérte az SZDP-t is.³²⁸ Ennek ellenére – a jogfolytonosság miatt – a már 1945. április 9-től ideiglenes kúriai vezetőként tevékenykedő dr. Kerekess István, kúriai tanácselnököt választották meg elnökké. Ennek hátterében az húzódott meg, hogy a kommunista igazságügyi államtitkár (dr. Kovács Kálmán) minisztere – dr. Valentiny Ágoston – tudta nélkül ajánlotta fel Juhász-Nagynak az elnökséget. Dr. Juhász-Nagy Sándor szerint a Kúria „elavult, régi mentalitású testülete” eleve nem volt alkalmas arra, hogy a maga kebeléből nevezzen ki elnököt,³²⁹ ezért választotta meg az Ideiglenes Nemzetgyűlés szeptember 27-én dr. Kerekess elnöknek, aki október 12-én tett esküt.

Az MKP – elsősorban dr. Zolnay Kálmán aktivitásának köszönhetően – a tárca meghatározó ügyosztályainál viszonylag hamar komoly pozíciókat szerzett.

³²⁴ MSZP PI L. 698. f. 19. ö. e. Dr. Domokos József levele Rákosi Mátyáshoz, 1948. május 30., valamint Dr. Domokos József: Kivételes hatalom és rögtönbíráskodás a Horthy-uralom alatt (Hozzászólás a Sallai-Fürst ügyhöz), Bp., 1946. Athenaeum. A brosrát ismertető Jogtudományi Közlönyben (1946. 3-4. sz. 1946. február 28., 64.) idézik dr. Töreky Géának az 1925-ös installációs beszédét. Ebben érdekesség az, hogy a közismert szövegtől eltérően citálják: „A törvényeket akként kell alkalmazni, hogy a vezetésre predesztinált rétegek edzve legyenek a feltörekvő osztályokkal szemben.” Azaz: „védve” helyett „edzve” szerepelt. Vö. Iratok 2. 704! Eredetiben: Lf. B. El. III. A. 133. Dr. Domokos József legfelsőbb bírósági elnök megnyitója az országos bírói értekezleten, 1957. március 28.

³²⁵ Szabad Nép, 1946. március 10.; valamint Iratok 4. 1011. Dr. Budinszky László életrajza. A Budapesti Népbíróság 1945. december 12-én, a NOT 1946. február 26-án ítélte halálra, a kegyelmi kérelmet Tildy Zoltán március 7-én elutasította.

³²⁶ Iratok 4. 1004. Dr. Antal István életrajza. A Budapesti Népbíróság 1946. április 5-én, a NOT 1946. augusztus 31-én halálra ítélte, 1946. október 14-én a köztársasági elnök életfogytiglan tartó kényszermunkára változtatta át. 1960. április 1-jén szabadult.

³²⁷ Szabad Nép, 1945. augusztus 1.

³²⁸ MSZP PI L. 283. f. 10/257. ö. e. 32-33. Bán Antal, az SZDP főtítkárhelyettese dr. Ries István véleményét kérte az MKP javaslatáról, 1945. június 6-án.

³²⁹ Uo. 274. f. 15/199. ö. e. 3. Dr. Juhász-Nagy Sándor levele Farkas Mihályhoz, 1945. május 25.

Dr. Kovács Kálmán államtitkár Rákosi közbenjárását kérte, hogy az MKP vezére interveniáljon az igazságügyminiszternél hat – a kommunista pozíciók megerősítése szempontjából – fontos személy előléptetése érdekében.³³⁰ Dr. Zolnay Kálmán a párt országos vezetőségét is arra buzdította hogy „a nyomos pártérdekek” aktív, cselekvő politizálást igényelnek. Ő – aki az igazságügyi tárcánál a kezdetektől egyértelműen az MKP erős emberének és informátorának számított – több fontos tennivalóra, illetve lehetőségre hívta fel Rákosiék figyelmét. „Rendkívül jelentős pártérdekek” fűződnek – írta – például a köz-törvényi bűnügyek központi irányításához, ami a dr. Zolnay irányította büntetőjogi és ügyészégi felügyeleti osztály alá tartozott. A közismerteken túl ezen az osztályon „döntik el – jelentette –, hogy ... vádat emelnek valaki ellen, vagy megszüntetik-e a nyomozást... letartóztatnak vagy szabadon bocsátanak-e valakit, ...kegyelmet, pertörést ... kap-e valaki; úgyszintén a statárium elé állítás, a fekete piac, valutások, láncolók [lánckereskedők] üldözése, a rehabilitáció, a fasiszták által üldözöttek kártalanítása.. [is] itt dől el”. A legfontosabb azonban az MKP számára e területen az volt, hogy e pozíció birtoklója „csaknem kivétel nélkül meg tudta akadályozni” a párt által „országosan megalakított rendőrségek vezetői és tagjai, valamint országszerte a pártvezetők és párttagok ellen a reakció által.. politikai okokból forszírozott bűnügyi eljárásokat...”

Dr. Zolnay tehát így akadályozta meg vagy kívánta megakadályozni az államügyészségek tevékenységét.

Nem kevésbé fontosnak ítélte a „népbíráskodás politikai irányításához” fűződő érdekeket. Amint teltek a hónapok – írta –, úgy „sikerült... irányító és ellenőrző befolyás” szereznie az MKP-nek. Az előléptetéseket javasló dr. Kovács Kálmán ezeknek a pozícióknak képviselői érdekében emelt szót. Ő (Kovács) állította fel az ún. népbíróági osztályt, amelynek vezetője dr. Bajor László (évek múlva alezredesként a leghírhedtebb törvénysértő ügyek tanácsvezetője a Katonai Főtörvényszéken; majd a Pest Megyei Bíróság tanácselnöke, illetve 1956. október 29-ig az Ügyvédi Kamara főtitkára), helyettese dr. Benkő Gyula (aki a sokat betegeskedő Bajor helyett a legdöntőbb ügyekben képviselte pártja érdekeit), dr. Jávör Iván népjogász (aki előbb a statáriális perekben ítélezett, majd 1949-1950-ben a Budapesti Katonai Törvényszék parancsnokaként elsőfokon tárgyalta a tábornokok és főtisztek ügyeit), s további számos társuk mellett az MKP politikáját vitte sikerre dr. Ferencz Tibor népfőügyész helyettes (aki később a meghatározó Budapesti Népjogászseg vezetője lett), dr. Nagy Károly, a Budapesti Népbíróág másodelnök tanácsvezetője (dr. Major Ákos távozása után az ország legdöntőbb népbíróágának elnökévé nevezték ki), dr. Simándi Tamás, a NOT el-

nöke, dr. Borbély János népfőügyész helyettes (a későbbiekben másodfokon tárgyalta leghírhedtebb koncepciós perekben lett a vád-képviselője), dr. Molnár Sándor pedig a Budapesti Népjogászseg vezetője volt. Sőt, az „osztály vidéki viszonylatban is a lehetőségig kiépítette a Párt pozícióit”, húzta alá (nem kis önelismeréssel) Zolnay.

Dr. Zolnay ugyancsak örömmel nyugtázta, hogy nem veszett kárba a „demokratikus rendőrség és a népbíróágok munkája”, mert a büntetés-végrehajtás területén „a fogházországmenlyzet sorában ... nagy számban sikerült elvtársakat elhelyeznünk”. A vidéki intézeteket az MKP indította újra sok helyen, s „Elvtársainkra különös feladatok várnak az új »kényszermunka-büntetés« végrehajtására hivatott kényszermunkatáborok kiépítésénél...”

A tárcánál a börtönügy irányítója dr. Olti Vilmos lett (a későbbiekben a legismertebb és legsúlyosabb következményekkel járó ügyek bírója a Budapesti Büntetőtörvényszéken, a Budapesti Népbíróágon, illetve a Budapesti Megyei Bíróságon, s jogutódjánál a Fővárosi Bíróságon 1956 októberéig).

Az ő munkáját segítette elő az illegális kommunista, Vidéky Alice. Mind a Markó utcai intézet, mind a népbíróági elítélteket őrző budapesti országos gyűjtőfogház parancsnokai – Alföldy László és Nagy László fogházfelügyelők –, valamint a hasonló rangot viselő Villand Árpád, a pestvidéki törvényszéki fogházban az MKP érdekében „működő elvtársak” voltak.

A törvényelőkészítő osztályon dr. Szabó Imre (a későbbi akadémikus) képviselte az MKP-t, s igyekezett befolyásolni a jogszabályok alkotását.

A tárcánál létrehozott szakszervezet – mintegy rendőrfunkciókat is ellátva – meghatározó szerepet játszott „a reakciós elemek” kiszorításában: „eddig legalább 40 fasiszta elemet tartóztatott le ... állandóan 4–5 saját nyomozót foglalkoztat a reakciós személyek felderítésére; ezenfelül az igazoló bizottságban eddig csaknem 400 alkalmazottat sújtott megérdemelt büntetéssel.”

Amíg a belügyi-államvédelmi terület kommunista kézben tartása az első másodpercektől alapvető célkitűzés volt, addig a szociáldemokrata vezetés alá rendelt igazságügyi területen – mind a jelent, mind a jövőt illető posztokon vagy környezetükben – még csak döntő hídőállásokat épített ki az MKP. A koalíciós hatalom adott viszonyaival elégedetlen dr. Zolnay is ezért sürgette radikálisabb lépésekre elvtársait, mert szerinte „a Pártvezetőség indokolatlanul elhanyagolja az igazságügyi tárcát”, és sürgette ezért, hogy ismerjék fel „a különleges pártérdekeket, amelyek az Igazságügyminisztérium politikai kézbe tartásához fűződnek”. Javasolta: „dr. Kovács Kálmán politikai államtitkársága mellett feltétlenül ragaszkodni kell a büntetőjogi osztály és népbíróági osztály vezetésének megtartásához”. Végül (talán szemlesütve) hangsúlyozta, hogy „halaszthatatlanul szükséges megfelelő súlyú politikai pártmegbízást adni – a kommunista államtitkári állás meg-

³³⁰ Uo. 274. f. 15/199. ő. e. 10. Kovács Kálmán levele Rákosi Mátyáshoz, 1945. október 31. Dr. Bajor László, dr. Szabó Imre, dr. Magyarka Ferenc, dr. Jávör Iván, dr. Lee Tibor és dr. Spiry Elek kinevezését szorgalmazta.

tartása mellett – a minisztériumban működő valamelyik elvtársnak” az MKP érdekérvényesítése érdekében.³³¹

Az MKP-t ért választási fiasco felborította dr. Zolnay elképzeléseit. Egyrészt nem ő – mint „minisztériumban működő elvtárs” – vált kulcsfigurává, hanem az 1945. augusztus 30-tól ügyködő legfőbb államügyész, dr. Domokos József, akit 1946. április 8-án – adminisztratív államtitkári feladatok ellátására – vezényeltek a tárcához. Másrészt a kiscgazda vezetésű kormányokban 1946 decemberéig dr. Pfeiffer Zoltán ügyvéd már nem a kommunisták, hanem az FKP érdekeit képviselte. Harmadrészt Rákosi és köre számára a már elért állások – akkoriban – elégségesek voltak, s csak az ún. Baloldali Blokk létrejöttét követően indították meg akciójukat további pozíciók szerzése érdekében. Addig azonban csak a „kis lépések” taktikáját alkalmazhatták, mert a szociáldemokrata miniszter is politikai taktikázásra kényszerült a kiscgazdák előretörése miatt. Emiatt sürgették ismétlen a Kovács Kálmán által javasolt kinevezéseket, s – Farkas Mihály javaslatára – Gerőt, Rákosit követve Friss István és Rajk László is bekapcsolódott „a kulcspozíciókban lévő és állásukban meg nem erősített kommunisták” érdekében folyó tárgyalásokba.³³²

Az igazságügyi területet felügyelő MKP pártvezető, Farkas Mihály, valamint Kiss Károly, Révész Géza dr. Zolnaytól értesülhettek arról, hogy a szociáldemokrata osztályvezető-helyettes, dr. Szelényi Zoltán helyzete megerősödött a tárcánál, s ez dr. Zolnay mozgásterét szűkíti. Dr. Zolnay tárcától küldött „heti jelentései” alapján tervezhette meg taktikáját az MKP.³³³ Ebben segítséget kapott a Szövetséges Ellenőrző Bizottságtól, ami – mind a politikai rendőrségnél, mind a tárcánál – állandóan gyűjtötte, sőt felügyelte az információkat. Így kért többek közt jellemzést és minősítést 1945 decemberében pl. dr. Major Ákosról, az első ún. háborús főbűnös ügyet tárgyaló tanács vezetőjéről. A volt magyar miniszterelnököt, Bárdossy Lászlót halálra ítéltő dr. Major Ákos jellemzését, s az általa vezetett Budapesti Népbíróság tevékenységét a népbügyészesség értékelte. Egyrészt a parasztpártot okolták az ügyek késedelmes befejezéséért, másrészt pedig dr. Major Ákost a „legrátermettebbnek” minősítették: „pártonkívüli bíró”, egyben a „demokratikusan és szociálisan gondolkodó magyarságnak tipikus képviselője”.³³⁴

³³¹ Uo. 274. f. 15/199. ö. e. 11–12. Emlékeztető az MKP Országos Vezetősége részére, 1945. november 9.

³³² Uo. 274. f. 15/199. ö. e. Zentai Béla feljegyzése, 1945. december 3.

³³³ Iratok 2. 107–109. Eredetiben: MSZP PI L. 274. f. 15/199. ö. e. 15. Heti jelentés az Igazságügyminisztériumból a 311-nek, 1945. december 5. A 311-es fedőszám Révész Gézának, akkoriban az MKP Információs Osztálya vezetőjének kódja volt.

³³⁴ BFL Népbügyészesség elnöki. XXV. 2. a. 8. 1945. XXV. H. 74. 1945. december 11-én készült minősítés a SZEB előző napi kérésére.

Az MKP nagybudapesti pártértekezletén – 1946. január 5–6-án – elfogadott határozat³³⁵ szokott szóáradattal követelte az igazságügy „demokratizálását”.

Ezen belül: „a./ A reakciósnak és feketézőknek kedvező bírók és ügyészek elleni fegyelmi eljárás megindítását, azonnali felfüggesztésüket.

b./ A nemzetgazdaság érdekei ellen vétők (szabotálók, feketézők, adócsalók, árdragítók, árurejtegetők) bűnyüének a rendes bíróságok hatásköréből a népbíróságok elé utalását. Ennek megfelelően a népbíróságok szervezetének kiépítését, a népbírák továbbképzésének intézményes biztosítását és anyagi helyzetük megjavítását.

c./ A rendes bíróságok hatáskörében csak kereskedelmi, magánjogi és kisebb jelentőségű bűnyüek maradjanak. Az igazságügyi szervek ilyen értelmű reformja következtében feleslegessé váló bírói személyzet elbocsátását.

d./ A feketézők, árdragítók, a népnymor hasznélvezői és vámszedői elleni eljárásban végre áttérést a szavakról a tettekre.”

Mindezek a követelések részben az ún. B-listázás során 1946 nyarán (a. és c. pont), az uzorabíróságok felállításával 1947-ben (b. pont), a különbírósági funkciók szaporításával – úgymint – ötös tanácsok, munkásbíróság létrehozásával (c. pont), valamint „népitéletekkel” és az ítélezés során (d. pont), továbbá a Bírói és Ügyészi Akadémia felállításával (b. pont) valósultak meg. Valójában az új igazságügyi szervezettel – és a hozzá tartozó, minimálisan MKP szimpatizáns bírói karral – az MKP megkettőzni kívánta a jogszolgáltatást mindaddig, amíg érdekeit másképpen nem tudta érvényesíttetni.

Az 1946-os B-listázáskor az 1937–1938. évi tárcalétszámat – 9948 fő – alapul véve zajlott le a létszámcsökkentés. 1946. július 1-jén 10 254 személyt alkalmaztak az igazságszolgáltatás legkülönbözőbb területein, s közülük a tervek szerint 9123 fő maradhatott. Ezzel szemben 1756 főt bocsátottak el, később 140-et visszavettek. Így a létszámcsökkentés következtében az IM hatáskörében 8636 fő maradt, azaz a tárcánál alkalmazásban állók mintegy 16%-át – minden hatodik munkatársat – elbocsátották. Ennek nagyságrendjét érzékelteti, hogy az összes B-listázott 2%-át tette ki az igazságügyi apparátusból eltávolítottak számaránya.³³⁶ A Magyar Kúria állományából 16 személyt érintett a B-listázás, a kúriai bírák 1/5-e falakon kívülre került.³³⁷ Az igazságszolgáltatásból kiebrudalt 1616 fővel a háborút követően kialakult létszámhoz képest 1948 végén 18,8%-kal voltak kevesebben az apparátusban.³³⁸ A Kúrián – ha nem is sokkal, de – „sikert” ezt túlteljesíteni.

³³⁵ MKP és SZDP 197.

³³⁶ Mt. Ir. B-lista iratok. Táblázatok.

³³⁷ Zinner Tibor: Az igazságszolgáltatók megítélése. A Horthy-korszak Magyar Királyi Kúriájának személyzeti politikája és a magyar „felsőbírák” sztálinista megmérettetése 1945 után, Bp., 1994. kézirat, 20.

³³⁸ Bírák Lapja, I. évfolyam. 2. sz. I. 11. Zinner Tibor: Igazságszolgáltatók a pártállam öröklőkei között I–II. (a továbbiakban: Zinner: Igazságszolgáltatók I/II.).

Évekkel később, az MKP funkcionáriusainak ülésén felszólaló Rákosi Mátyás ott folytatta, ahol 1946 elején elkezdte. Annak ellenére, hogy a B-lista megfizetelte a bíróságokat, a pártvezér szerint „a bíróságokat, amelyek oly gyakran hoznak felháborító és a demokráciára szégyenletes ítéleteket – azaz: az MKP céljaival ellentétes határozatokat – az idén szemügyre vesszük”, s mint mondotta – „a reakciót” ki [kell] irtani onnan...”³³⁹ Mindaz, ami 1945/1946-tal vette kezdetét, 1950 után hihetetlen mértékben felgyorsult, vonatkozott a bírói és ügyészi apparátus cseréjére is.

A népbírák ellen a tárca eljárásokat kezdeményezett, felfüggesztettek tanácselnököket,³⁴⁰ népügyészeket vettek őrizetbe.³⁴¹ Ezek a nem csupán „személyzeti” jellegű beavatkozások elválaszthatatlanok az MKP főtitkárának azon álláspontjától, ami szerint az 1945-ös joggyakorlat alapján nem lehet a bíróságokban bízni, s az enyhé ítéletek a gazdasági élet normális menetét akadályozókat védik, a népellenes bűnösöket nem sújtja kemény-ítélkezés.³⁴² Dr. Pfeiffer hiába hívta fel a bírák és ügyészek figyelmét: „Sohasé felejtsek el, hogy kilencmillió magyarnak ítélik meg. A bírói és ügyészi testület maradjon távol a politikai élet hullámveréseitől.”³⁴³ Az igazságszolgáltatás depolitizálása érdekében történt megnyilatkozások – sem korábban,³⁴⁴ sem most – nem hozhattak érdemleges eredményeket. Éppen az ellenkezője történt. Immár NOT-bírákat is letartóztattak.³⁴⁵ Hónapok múlva pedig a „bírói függetlenség” csorbításával – az áthelyezhetőségük lehetővé tételével – félemlítették meg őket.³⁴⁶

A bírói függetlenség korlátozása mellett mindjobban forszírozták az országgyűlési szempontok érvényesítését. Így az MKP-politika képviselőjében hozott állásfoglalást a tárca arról, hogy mi a követendő eljárás a földhözjuttatott újjagdák és törpebirtokosok esetében – akiknek családja gabona ellátása

³³⁹ Rákosi Mátyás: Válogatott beszédek és cikkek (a továbbiakban: Rákosi: VB), Bp., 1955. Szikra K., 179. „Tied az ország, magadnak építed!” Beszámoló és zárzó az MKP funkcionáriusainak értekezletén, 1948. január 10-én.

³⁴⁰ Szabad Nép, 1945. szeptember 8.

³⁴¹ Uo. 1946. január 22.; február 7.; május 18.

³⁴² Uo., 1946. január 1. Rákosi Mátyás újraválasztási nyilatkozata.

³⁴³ Kis Újság, 1946. november 7.

³⁴⁴ Sorsforduló II. 452-453.

³⁴⁵ Kis Újság, 1947. január 15. Az FKP bírót, dr. Sárkány Kálmánt magyar közösségi tagsággal gyanúsították.

³⁴⁶ Az 1948. év hatályos jogszabályai, Bp., 1949. Grill K. kiad., 36-37. 1948: XXII. tc. Az ítéldbírák áthelyezésének, úgyszintén az ítéldbírák és az államügyésztagok végelbírás alá vonásának átmeneti szabályozásáról.

veszélyeztetve lett volna –, ha teljesítik az 1945. évi kenyérgabona beszállítási kötelezettségeket. A nyomozás megszüntetés, vádelejtés, a már lezárt ügyekben kegyelmi előterjesztés megfontolását, jellegzetes politikai kezelését dr. Zolnay nem rejtette véka alá korábban sem,³⁴⁷ közben pedig – ebben az időszakban még nevén nem nevezve – a módosabb paraszti rétegekre helyezte át – dr. Ries Istvánnal összhangban – az ítélezés politikai súlypontjait.³⁴⁸

A tárcánál akkor még újdonsült dr. Domokos József – aki a munkakörével összefüggő intézkedésekről Farkas Mihálytól kapott kioktatást – egyből illő ügybuzgalommal lendült támadásba dr. Pfeiffer Zoltán ellen. Felhívta a figyelmet, hogy a minisztériumban a Horthy-korszakban két alkalommal – 1920–1925 és 1931–1935 között – nem volt politikai államtitkár, s ha sikerülne elérni dr. Pfeiffer távozását, akkor a miniszterrel „harmonikus és reánk nézve hasznos együttműködés válnék lehetségessé”.³⁴⁹ Pfeiffer azonban – jóllehet tudta, hogy szálla a kommunisták szemében – visszavágott. A Zolnay-féle túlzó akciók miatt éles támadást intézett az MKP ellen. De Domokos is résen volt: pártja főtitkárától kért segítséget.³⁵⁰ A megoldás – noha az Ries párizsi útja miatt „halasztódott” – valószínűleg tetszett Domokosnak. A verdikt ui. így hangzott: „Az ígért rendezési módot – Riesnek a Belügyminisztériumban esetleg foganatósítandó represszáliák kilátásba helyezésével leendő meggyőzését – célravezetőnek tartom.” (Miután Ries Rákossal együtt volt külföldön, a Farkast tájékoztató Domokost végül az MKP által javasolt pressziós elképzelés nyugtatta meg. Az akkori minisztériumi [jelenleg legfelsőbb bírósági] épületben az első emeleten volt az igazságügyi, míg a másodikon a belügyi tárca, erre mondták Budapest-szerte: „A belügyminiszter felhívta magához az igazságügyminisztert.”³⁵¹) Domokosnak Farkashoz írott levelét megbeszélte az MKP Titkársága is.³⁵²

A dr. Pfeiffer és dr. Domokos közötti vita a Vörös Hadsereggel összefüggő kérdésekre is kiterjedt. A tárca álláspontja szerint az oroszok által át-

³⁴⁷ MSZP PI L. 274. f. 15/199. ö. e. 76. 22 577/1946. IM. IV. 1946. április 12. A kis-parasztok érdekében kiadott körrendeletét dr. Zolnay Kálmán dr. Zöld Sándorhoz is megküldte.

³⁴⁸ Ua.

³⁴⁹ Uo. 274. f. 15/199. ö. e. 99. Dr. Domokos József levele Farkas Mihályhoz, 1949. április 23. Farkas a levelet bemutattatta Rákosi Mátyásnak is.

³⁵⁰ Iratok 2. 111-113. Eredetiben: MSZP PI L. 274. f. 15/199. ö. e. 104/a-b. Dr. Domokos József levele Rákosi Mátyáshoz, 1946. május 11.

³⁵¹ MSZP PI L. 274. f. 4/138. ö. e. 22. Dr. Domokos József levele Farkas Mihályhoz, 1946. június 11.

³⁵² Uo. 274. f. 4/138. ö. e. 1. Napirend az MKP Titkárságának üléséről, 1946. június 12.

dott bűnügyekben „megengedhetetlenül” lassú az eljárás. Ezért azokban – amelyeket a SZEZB kezdeményezett – elrendelte a soronkívüliséget, az eljárás azonnali fogatosítását a legrövidebb határidőkkel.³⁵³ A magyarországi SZEZB helyettes elnöke, Szviridov altábornagy határozott kívánsága az volt, hogy az igazságügyi hatóságok ne a SZEZB vármegyei meghatalmazottai és katonai parancsnokságával vegyék fel a kapcsolatot, mert az ügyek gyors elintézése így csorbát szenved.³⁵⁴ (Később ezt az álláspontjukat módosították, s a SZEZB csupán a minisztériumoknak a SZEZB megbízottakkal való közvetlen érintkezését nem tartotta kívánatosnak, „ellenben fenntartani” óhajtotta a magyar kormánysszervek és a SZEZB vármegyei megbízottai közötti érintkezést.³⁵⁵)

Miután egymást követték a drámai események, Domokos újabb Pfeiffert denuncióló levele után Farkas Mihály kiadta az utasítást: „Megtámadni Pfeiffert!” Erre közvetlen ürügyként az szolgált, hogy – amint az a hivatkozott dokumentumból kitetszik – a „Kis Szaléz és társai elleni ügyben 17 letartóztatott már hosszú hetek óta ül a népügysszéken, amely azonban az ügyben semmit sem tud tenni, mert Pfeiffer mind a 17 terhelt ügyiratait még [1946. – a szerk.] június 6-án magához felhozatta, és azokat mind a mai napig magánál tartja. Pfeiffer vakmerőségére jellemző – szította tovább a tüzet Domokos -, hogy fasisztamentő tevékenységét még ilyen, az ország határain túlterjedő jelentőségű bírói ügyben is ki meri fejteni.”³⁵⁶ Az ország nem sokat vártak, míg Farkas Pfeiffer ellen indított támadást, ők rövid úton elhurcolták és elítélték a lefogottakat.³⁵⁷

1946 júliusában dr. Domokos József az új pénz, a forint bevezetése és védelme jegyében vetette fel, hogy célszerű lenne bevezetni az ún. piaci bíráskodást, aminek ötletét különben egy uzsorabírótól vette kölcsön. Ennek lényege az lett volna, hogy a piaci razziaalkalmával-tettenérés esetén a [rendőrbíró] „nyomban ott a helyszínen hozna ítéletet”.³⁵⁸ (Domokosnak ezt az ötletét a miskolci események elsodorták.)

³⁵³ BFL A Szolnoki Népügysszég elnöki iratai. XXV. 2. c. 6. Szolnoki Nü. El. I. A. 108. Az IM 9395/1946. X. utasítása, 1946. február 18.

³⁵⁴ MOL JGY. A Népbíráóságok Országos Tanácsa iratai. NOT 1946. I. a. 11. Az IM 21 937/1946. VII. utasítása, 1946. május 14.

³⁵⁵ Uo. NOT 1946. El. I. A. 11/2. Az IM 68 202/1946. VII. utasítása, 1946. október 31., valamint BFL Népügysszég elnöki XXV. 2. a. 2. A magyarországi SZEZB-bel való érintkezést szabályozó népfőügysszégi utasítások, 1947. január 7. és május 25.

³⁵⁶ MSZP PI L. 274. f. 15/199. ö. e. 131.

³⁵⁷ Vö. a páter Kis Szaléz és társai ügyéről írottakkal!

³⁵⁸ MSZP PI L. 274. f. 15/199. ö. e. 135–136. Dr. Domokos József feljegyzése az MKP Központi Titkárságához, 1946. július 15.

Nyár végére bizonyos tekintetben dr. Domokos is kezdett arra az álláspontra jutni, hogy a tárcán belüli konfliktusok egyik – ha nem a legfőbb – okozója dr. Zolnay Kálmán működése, akinek, vélte, új állást kell találni. Minderről „dr. Zolnaynak páros, páratlan naponként változó hangulatára” való utalásokról meg nem feledkezve tájékoztatta Rákosit. S arról, hogy „SZDP-tagok is jönnének” az MKP-ba, ha a minisztériumban az MKP „Zolnay által itt képviselt irányzata” megszűnne. (Rákosi megszokta már az ilyen jelzéseket s nem is tartotta sürgősnek Domokos felvetésére az intézkedést sem ebben, sem másban.³⁵⁹)

A Zolnay-ügy azonban szeptember elején újabb fordulatot vett; augusztus 31-én – Benkő Gyula kivételével – minden kommunista, igazságügyminisztériumi dolgozó egyetértett Zolnay eltávolításával. Szeptember 2-án dr. Domokos József azt javasolta miniszterének, hogy Zolnay legyen a NOT elnöke, dr. Simándi Tamást pedig rendlje be a tárcához ügyosztályvezetőnek. De a már öreg, különben ’19-es múlttal rendelkező kommunista nemet mondott. (Nem érdektelen, hogy miután korábban éppen ezért helyezték a tárcától egyfajta parkoló pályára NOT-elnöknek, mert „meggyőződéses, lelkes”, ámbár „kissé sovíniszta és kissé antiszemita”, mindezen túl „kissé zavaros és gyöngé munkaerő” minősítést kapott, most sértődöttségét azzal is aláhúzta, hogy önként nem kívánt lemondani elnöki tisztéről.)

Végül szeptember 8-án Rákosi utasította Farkas Mihályt, hogy intézze el a Simándi-ügyet („Beszeld rá!”). Három nap múlva Farkas berendelte a NOT-elnököt magához, akinek csoportfőnöki megbízatást ajánlott fel államtitkári hatáskörrel. (Domokos Simándit csak a börtönügyi osztály vezetésére ajánlotta.)

A Zolnay-ügyben Ries István készséges partner volt, a Pfeiffer és Domokos közötti vitában álláspontja azonban megkeményedett. Az eset háttérében az állt, hogy amikor dr. Domokos József a tárcá munkatársa lett, megállapodott Ries, Pfeiffer és ő, hogy Domokos lesz a szuperrevizora a büntetőjogi, népbíróági és nemzetközi jogi ügyosztályoknak. A kiscgazdák azonban pár órán belül jelezték, hogy ezt a treuga dei-t nem fogadják el. Kettejük tartós ellentétének Domokos részéről ez képezte alapját. Farkas Pfeiffer elleni „támadása” azonban elcsendesítette az FKP jogos törekvéseit. Most azonban Ries vetette fel – a kiscgazdáknak hivatkozva –, hogy elveszi dr. Domokostól a Zolnay-féle ügyosztályt, s helyette a politikai „értékrangsorban a harmadik helyen” álló börtönügyi osztályt adja az MKP-nak, Zolnay helyére pedig helyettesét, dr. Szelényi Zoltánt nevezi ki. Domokos kénytelen volt elismerni a szociáldemokraták által előterjesztett jogos kiscgazda igényt, hisz a népbíróági ügyosztály vezetője – dr. Bajor

³⁵⁹ Uo. 274. f. 15/199. ö. e. 139–141. Dr. Domokos József levele Rákosi Mátyáshoz, 1946. augusztus 23.

László – kommunista volt. Ezért dr. Domokos ezen osztály szuperrevizor-ságáról mondott le.³⁶⁰

Farkas Mihály eredménytelenül tárgyalta dr. Simándival. A NOT elnöke dr. Major Ákos, másodelnöke a kommunista Sarlós Márton lett, a Budapesti Népbíróság elnökévé dr. Major addigi helyettesét, dr. Nagy Károlyt nevezték ki, helyettese – a másodelnök – a Bakó László és társai, valamint a Szálasi Ferenc és társai ügyeket tárgyaló (később pedig a hatalomszerzéshez gyűjtőzinórként felhasználható ún. közösségi pereket, majd a Rajk-ügyet elsőfokon, a többi kiemelkedő pert másodfokon tárgyaló) dr. Jankó Péter lett. Dr. Ries Simándit nem a börtönügyi, hanem a telekkönyvi osztály élére szánta. Mindezeket a személyi döntéseket dr. Domokossal vitázva dr. Ries eredményesen keresztülvitte, Zolnaynak a börtönügyi osztályt ajánlotta fel.³⁶¹

Dr. Domokos – aki egyrészt felmérte, hogy ártott pártjának a nemzetgyűlésben dr. Zolnay tervezett NOT-elnökségével kapcsolatban kiobbant afér³⁶², másrészt tudott dr. Ries tervéről, hogy szociáldemokrata adminisztratív államtitkárt kíván kinevezni a megbízott dr. Domokos helyett – támogatást intézett dr. Ries ellen.

Megvádolta miniszterét, hogy közreműködött Jahoda, kereskedelmi banki igazgatónak – akinél külföldi valutákat találtak a házkutatáskor, és ezért lefogták – a szabadlábra helyeztetésében, természetesen százezrekért. Az ügyet részletesen ismertette Rákosi-val, kitérve arra is, hogy Jahodának az ügyben alibit egy magas rangú amerikai tiszt vallomása jelentett. Dr. Ries szabadlábra helyeztette Jahodát, Domokos pedig Péter Gábort bízta meg, hogy „bizalmasan nyomoztasson”. Sőt, Domokos szerint „nyilvánvaló, hogy az amerikai tisztnak eredetileg semmi köze nem volt az ügghöz, és csak jól kifundált hamis védekezési mód az egész”, nevezetesen az, hogy Jahoda – szemben a rendőrségi beismerésével – az ügyészségen már arról vallott, hogy az amerikai tiszt tulajdonában lévő pénz azért volt nála, mert azokat „rövid külföldi távozása idejére” adta át neki. „Kutyából nem lesz szalonna” – vonta meg az ügy mérlegét a maga eredeti módján dr. Domokos (aki ezen „feljelentésével” hozzájárult dr. Ries és köre későbbi meghurcoltatásához).³⁶³

Dr. Ries baráti kapcsolatot ápolt egyik ügyvédbarátjával, akinél megismert egy gyakornokot, s aki később Riesszel is baráti viszonyba került. 1945-ben –

³⁶⁰ Uo. 274. f. 15/199. ö. e. 142–143. Dr. Domokos József levele Rákosi Mátyáshoz, 1946. szeptember 7.

³⁶¹ Uo. 274. f. 15/199. ö. e. 146–147. Dr. Domokos József levele Rákosi Mátyáshoz, 1946. november 24.

³⁶² Vö. dr. Major Ákos i. m. 293–295. és 319–320!

³⁶³ L. a 361. sz. jegyzetet!

nem sokkal Ries miniszteri kinevezése előtt – átvette Ries ügyvédi irodájából annak „folyamatban lévő ügyeit”, s ily módon az elintézett perekért járó tiszteletdíj fele az egykori ügyvédet illette. Ries kinevezése után – a BM Titkárság átirata szerint – „rendszeresen folytattak közös korrupciós tevékenységet”, illetve „az amnesztiarendetet kijátszva politikai és gazdasági bűncselekményekért elítélt bűnözőket helyezett szabadlábra” a miniszter segítségével az ügyvéd. (Ez utóbbit lefogták, 8 hónapi börtönre ítélték, majd internálták 1953-ig).³⁶⁴

Farkas Mihály, érezve a levélben foglaltak „értékét”, az első lapra – nagy ügybuzgalommal – írta rá: „Megkérdezni Jolitól, látta-e Rákosi elvtárs ezt a levelet?”³⁶⁵ (Joli, Simon Jolán Rákosi Mátyás titkárságának vezetője volt, egyben pedig Péter Gábor felesége.)

1947. március 3-án dr. Ries döntésre vitte dr. Domokossal – az MKP-val – folytatott vitáját. Közölte vele, hogy miután hivatalba lépett az új szociáldemokrata államtitkár, dr. Szücs János, változtat a tárca ügybeosztásán. A kisdáák nyomására hivatkozva kész tények elé állította dr. Domokost, tudomására hozva, hogy az SZDP fogja ezt követően irányítani a büntetőjogi ügyosztályt, s ezzel a felügyelettel – amit ő lát el – kifogja a szelet a kisdáák vitorlájából, cserébe pedig egy vagy két jelentéktelenebb ügyosztályt ajánlott fel nekik. Domokos „rendkívüli veszteség”-ként értékelte dr. Ries döntését, az MKP ügyosztályra való befolyásának megszűnését. De „minden igyekezettel azon leszek – írta Rákosi Mátyásnak –, hogy az ügyosztálynak de jure való elvesztése befolyásunknak de facto leendő teljes elvesztését ne vonja maga után”.³⁶⁶

Kesergéseit Farkas Mihálynak így továbbította: „Jogászanyagunk a mi szempontunkból tekintve sajnos igen silány. Kifogástalan szaktudást és abszolút politikai megbízhatóságot alig találunk egy személyben egyesülve. Így igényeinket olykor meglehetősen mértékben le kell szállítanunk.”³⁶⁷

Lényegében hasonló véleményt adott szovjet elvtársainak Rajk László is az Igazságügyminisztériumban kialakult helyzetről: „Súlyos káderpolitikai nehézségeink vannak – közölte G. Korotkeviccsel –, ahhoz, hogy valaki ott dolgozzék, képzett jogásznak kell lennie, ilyen kádereket pedig nehéz szerezni.”³⁶⁸

³⁶⁴ MOL JGY. IM iratok. XIX-E-1-z. 00131/1956. Dr. Nagy Dezső ügye. A BM Titkárság átirata dr. Kovács Kálmán IM miniszterhelyetteshez, 1956. március 3.

³⁶⁵ L. a 363. sz. jegyzetet!

³⁶⁶ MSZP PI L. 274. f. 15/199. ö. e. 167. Dr. Domokos József levele Rákosi Mátyáshoz, 1947. március 3.

³⁶⁷ Uo. 274. f. 15/199. ö. e. Dr. Domokos József levele Farkas Mihályhoz, 1947. május 5.

³⁶⁸ Moszkvának jelentjük 183. G. Korotkevics feljegyzése a Rajk László elvtárrsal, az MKP KV PB tagjával, Magyarország belügyminiszterével folytatott megbeszélésről, 1947. április.

Végeredményben az MKP arra kényszerült, hogy amikor a Kúria másodelnöke, dr. Isaák Gyula váratlanul elhunyt, a szociáldemokraták jelöltjét, dr. Somogyi Ödönt „a múltban nyálas szocdem”-et támogassa a kiszáradt favorizálta egykori kúriai bíróval, dr. Gergics Károllyal szemben.³⁶⁹

Dr. Somogyit 1947. augusztus 30-án másodelnökké választották (1950. november 21-én mégis minisztertanácsi előterjesztés készült „végelbánás” alá vonására, mert 1. „együttműködött a reakciós elemekkel”; 2. „az 1947-es választások után – mint a Választási Bíróság tagja –, a Pfeiffer-párti képviselők mandátumai elleni petíciós eljárást különböző kifogásokkal igyekezett akadályozni”; 3. „magatartása típusa a karrierista, csak a maga szempontjait tekintő, helyezkedő, hangoskodó, jobboldali szociáldemokrata”; 4. „képzettsége szakmai és ideológiai szempontból egyaránt csekély, a Legfelsőbb Bíróság másodelnöki állásának a betöltésére teljesen alkalmatlan” – sorjázta a célra vett érveket dr. Molnár Erik igazságügyminiszter előterjesztése.³⁷⁰ (Somogyi végül feladta: feleségével együtt öngyilkosságot követett el.)

Dr. Domokos – minthogy karrierjét, nem akármilyen személyes tulajdonságai mellett, MKP-tagságára „alapozta” – egyre nehezebben viselte az SZDP pozíciók erősödését. Hajrázott tehát. Amiről csak tudott, „egyből” jelentett Rákosinak vagy Farkasnak, a szociáldemokraták gépkocsi használatáról; arról, hogy a budapesti valutaügyszség vezetőjével szemben leváltási akciót kezdeményeztek, mert nem volt hajlandó az SZDP-be lépni; egyes minisztériumi dolgozók MKP-tagsággal való alaptalan megrágalmazásáról; vagy éppen arról, hogy „miként kezdődik minisztériumunkban Szücs János érája”.³⁷¹

Tény, hogy időleg az MKP számára kedvezőtlenül alakult a helyzet. A dr. Valentiny minisztersége idején elért pozíciók, úgyszintén dr. Zolnay Kálmán „szervező munkájának eredményei” elvesztéséből számos problémájuk fakadt.³⁷²

Azt követően, hogy Szücs Andrást berendelték a tárcához, „megkezdődtek a szociáldemokrata támadások”, s Szücs az „elnöki osztály” helyettes vezetője lett Csánk Béla helyett, akit a jelentéktelen VII. nemzetközi jogi

³⁶⁹ L. a 367. sz. jegyzetet!

³⁷⁰ Iratok 4. 605-608. Eredetiben: MOL JGY. XIX-E-1-z. 00391/1950. Minisztertanácsi előterjesztés dr. Somogyi Ödönnek, a Legfelsőbb Bíróság másodelnökének végelbánás alá vonására, 1950. november 21.

³⁷¹ MSZP PI L. 274. f. 15/199. ö. e. Dr. Domokos József levele Rákosi Mátyáshoz, 1947. augusztus 26.

³⁷² Uo. 274. f. 15/199. ö. e. 203-204. Dr. Benkő Gyula jelentése az igazságügyi kommunista pozíciók fokozatos megszüntetéséről Farkas Mihályhoz, 1947. szeptember 25.

ügyosztály vezetésével bíztak meg. (Csánk – ettől függetlenül – a HM Katonapolitikai Csoportfőnökség látókörébe került, s bizalmi munkára tartották alkalmasnak.)³⁷³

„A miniszter és környezete korrupciós praktikáit” akadályozó dr. Zolnay Kálmánt eltávolították, helyére helyettesét, a szociáldemokrata dr. Szelényi Zoltánt nevezték ki (dr. Zolnay végül – a személyzeti ügyek hatáskörétől megfosztva – a VI. büntetőügyi osztály vezetője lett). Dr. Bajor László helyettesét, dr. Benkő Gyulát – akarata ellenére – áthelyezték a nemzetközi jogi osztályra. A kommunista fogalmazókat csak úgy nevezték ki bírónak, hogy mind dr. Olti Vilmosnak, mind dr. Jávor Ivánnak el kellett hagyni a minisztériumot.

Közben Ries is tett azért egyet-mást, hogy ellenfelei felhívhassák „ártalmas” tevékenységére a kommunista vezetés figyelmét. Az MKP egyik súlyosnak minősített sérelme dr. Domokos hatáskörének megnyirbálása volt. Dr. Ries a büntetőjogi ügyosztály helyett a családjogi és telekkönyvi ügyosztály szuperrevizorságát bízta rá. „Szücs János kinevezésével dr. Domokos helyzete meg fog rendülni” – s mutatván, hogy dr. Benkő nem bocsájtotta meg dr. Domokosnak, hogy fellépett dr. Zolnay Kálmánnal szemben, aki dr. Benkővel a kezdetektől jól megértette egymást – dr. Benkő Gyula arról tájékoztatta Farkas Mihályt, hogy „Domokos pedig személy szerint nem alkalmas feladatainak ellátására”. Sőt, „leváltása már az év elején esedékes volt” – a jól informált dr. Benkő szerint – s az „csak azért nem történt meg, mert a párt nem tudta megtalálni a megfelelő személyi megoldást”.

Nem kívánt fejlemények érték az MKP-t a tárcá falain kívül is. Dr. Zolnay helyett a nem kommunista dr. Major Ákos lett a NOT elnöke. A volt elnököt, dr. Simándit pedig még az MKP-ból is ki kellett zárni. Mind a NOT-nál, mind a többi bíróságnál a kommunisták kinevezésére nem kedvező döntések születtek. A tárcánál mellőzték dr. Lakatos Imre előléptetését (később ő tárgyalta a Rajk-pert másodfokon, majd a Fővárosi Bíróság elnöke lett 1956-ig). „A helyzetképet kiegészíti az, hogy táblai elnökünk az ötből egy sincs, főügyészünk az ötből egy van – majd némi optimizmust sugallva vetette papírra dr. Benkő, hogy – törvényszéki elnökünk a 25-ből most már [van] kettő.” Ment is rögvést a jelentés Farkas Mihálynak: a megoldás – amennyiben a tárcát továbbra is az SZDP irányítja – csak az lehet, hogy az FKP által birtokolt politikai államtitkári helyet megszerzi az MKP. Benkő személy szerint dr. Zolnayt javasolta, de Sömjén Pál (1950–1953 között az IM Bírósági Főosztály vezetője), Szabó Imre és Sarlós Márton alkalmaságára is utalt.³⁷⁴

³⁷³ Uo. 274. f. 11/15. ö. e. IV/101.

³⁷⁴ L. a 372. sz. jegyzetet!

A tárgykörhöz tartozik, s említést a Magyar Jogászegylet szegedi vándorgyűlésén elhangzott számos előadás közül azért érdemel dr. Beér János, fővárosi tisztifőügyész hozzászólása, mert a bírói jogalkalmazásra korlátozódott, s a bíróság régebbi működését bírálta. Nézete szerint a múltban működő bíróságok osztálybíróság jellegűek voltak. Helytelenítette ennek a korábbi bírói gyakorlat idealizálásával történő elkendőzését. „Az újjáépítés terén a jogászok munkájára nagymértékben szükség van – szögezte le –, mert a társadalmi átalakulás jogászai szakmunkát is feltételez.”³⁷⁵ Dr. Beér János megnyilatkozása kifejezésre juttatta az MKP által vallott álláspontot, hogy elsődleges a jogalkalmazás, ami mögött másodlagos a jogalkotás folyamata. A jogalkotás ezzel is a jogalkalmazás szolgáivá vált, s hogy ez így történt, abban Beér Jánosnak is meg volt a maga szerepe.

Az elszenvedett vagy inkább vélt „sérelmekért” a törlesztésre a (kissé „kékcédulás”) választások során kimódolt új pozícióban jött el az idő. Ennek megfelelően az 1947-es választásokat követően vázlatos tájékoztatót állítottak össze az igazságszolgáltatásról. Tartalma nem kis szerepet játszott abban, hogy Rákosi 1948. január 10-én pártja funcionáriusai előtt a bíróságokon még mindig meglévő „reakció” kiirtásáról értekezett.³⁷⁶ Az összefoglaló ismeretlen készítője mondanivalóját „konkrét” példákkal támasztotta alá, „a megoldási” módokat is kifejtve. Közben a társ minisztériumot – a belügyet – is elmarasztalta (a névmagyarosítás körüli anomáliák, „az állampolgársági kérdés dzsungelje” miatt).

A jogalkotást, „másodlagos szerepét” a jogalkalmazás után a múltra visszavetítve is tényszerűnek vette. E szerint hangoztatta: az „igazságügyi apparátusunk a régi jogszabályokat, régi szellemben, az új jogszabályokat pedig vagy figyelmen kívül hagyja, vagy kellő rutinnal úgy alkalmazza, hogy a formai követelményeknek eleget tesz ugyan, de mégis avval ellenkező eredményre jut, mint amit a demokratikus jogszabály intencionál”.³⁷⁷

Az igazságszolgáltatás „parányi részét” képező népbíróságokról³⁷⁸ úgy vélekedett, hogy noha jelentőségük napról napra csökken, mégis „ez a bíróság nagyjában bevált – főleg városban, „vidéken kevésbé...” Azzal viszont vigasztalhatónak látszott, hogy Budapesten a népbírósági ítélő alkalmatosság a közös munkaspárti aktíva révén „teljes mértékben oktatható és irányítható”.

³⁷⁵ Jogtudományi Közlöny, 1947. 13-14. sz. 1947. július 20. 226. Szemle – A Magyar Jogászegylet szegedi vándorgyűléséről készített beszámoló.

³⁷⁶ L. a 339. sz. jegyzetet!

³⁷⁷ MSZP PI L. 274. f. 15/199. ö. e. 69-73. Vázlatos tájékoztató az ún. igazságszolgáltatásról, 1947 októberét követően. (Vö.: „A Budapesti ítélőtábla Majorossy tanácsa 1947. október hó elején tárgyalta ... !”)

³⁷⁸ L. részletesen a népbíráskodásról írottaknál!

A NOT-ra mindezt – érthető okból – nem vonatkoztatta, mivel ott „túlteng a Horthy-éra jogász szelleme”.

Más vonatkozásban is úgy vélekedett, hogy a „fasisztamentő tevékenység” hátterében a káderpolitika – az öröklött horthysta bírák – mellett főleg a Ries-minisztérium szégyenletes gazdálkodása” húzódott meg. Ez volt az oka, hogy mint kifejezte: „Nincs egy ember, aki vitatni merné, hogy a NOT (ez a laikus bíróság fölé helyezett szakbíróság) bevált” volna. Van tanácsa – mondta –, ami „egy év óta nem tárgyal... egy másik tanács azért szünetel, mert a Pdp. [a Polgári Demokrata Párt – a szerk.] hónapok óta nem küld be tagot.” Ez volt az oka, fejtegette, hogy „gyakorlati értelme a mai formájában már nincs a NOT-nak”. Kérdezhetné valaki, miért nem szüntették akkor hát meg? A „felelet erre a következő: ez az állapot óriási üzletet, lekötézési lehetőséget, hatalmi kielézési módot jelent Riesre és környezetére”... („Abból a poshadó ügytömegből azt tárgyalatják le, amelyiket a Szücs kft.-nek nevezett klikk akarja.”)

Az élesen SZDP-ellenes – Riest, a két Szücsöt: Jánost, a Domokos „helyére” állított államtitkárt és Andrást, a tárca személyzeti ügyeinek irányítóját („akit Péter Gábor” „korrupció miatt kidobott”) támadó – hangvételű, előterjesztésből kitűnt, hogy az MKP helyzete némely vonatkozásban kedvezőtlen, s előfordul, hogy a két órán belül végrehajtandó kivégzések is „elhúzódnak hetekig”. A szerző szerint emiatt: „A bírák nem félnek a minisztériumtól. Cinkostársat látnak fölötteseikben. Megvetéssel kiszolgálják őket, azért, hogy ők maguk nem anyagiakért, hanem fasiszta meggyőződésüktől inspirálva a közismert módon zavartalanul tevékenykedhessenek.” Majd a szerző – írásának kulcsszavát használva – visszatért a „reakciós munkát” bírálva ahhoz, hogy „nem félnek a közvéleménytől sem”. A „romboló, káros” hatású bíráskodást a „bírói függetlenség felelőtlensége és a tanácskozási titoktartás mögé bújva veszélytelenül végzik”. Mi több: a NOT a „fasisztákat újra rászabadítja politikai és gazdasági életünkre”, s azzal, hogy „csak egy-két tanács hajlandó vagyon elkobzásra”, valójában „tényleges hatalmat, vagyoni erőt juttat nekik”.

A tervezet készítője – sajnálattal – állapította meg, hogy dr. Riesnél hiába interveniált „a tanácskozás titkosságának megszüntetése iránt”, s amiatt, hogy „tegye kötelezővé a vagyon elkobzását” Javasolta egyes bírák és állásfoglalásaik ismertetését a nyilvánossággal. „Miért kell megengedni, hogy ilyen fasiszta tevékenység titokban folyjon, mért kell kizárni a nép ellenőrzését a saját bírósága, a népbíróság felett?” A quasi „népítéleteket a NOT bíráival szemben” szemlélettel bíró vázlat-készítő így kívánta megszüntetni a bírói függetlenség egyik legfőbb garanciális elemét, az ún. tanácskozási titkot.

A NOT és a tárca viszonyáról írott – szomorú következményekhez vezető – kritika „nagyjában megáll – szerzője szerint – a rendes bíróságokhoz va-

lő” kapcsolatokban is. Az újonnan létrejövő jogalkalmazási fórumok „előszerezéssel” vetették rá magukat olyan ügyekre, amelyek a »demokrácia szempontjából« is elítélendők”. A kezdeti bátortalan, tapogatózó határozatokat követő ítéletekről sommásan így rögzült a bírálata: „Ma már általában megállapítható, hogy a szakbíróságok a demokrácia ellen dolgoznak.” Miután a szerző „demokrácia” értelmezése leszűkült az MKP által vallottakra, tendenciát vélt abban, hogy a bíróságok felelősségre vonják azokat, „akik nem tisztelték a magántulajdon elvét”, s emiatt „számtalan ítélet van kommunisták ellen, akik élelmet vagy egyéb javakat osztottak ki”. Így: „Ma is folyik pártunk ellen kártérítési per..., nemzeti bizottsági tagok ellen..., volt rendőrök százai ellen, ma komoly pozíciókban lévő elvtársak ellen van ítélet, vagy folyik eljárás...”

Nem az öröm írta le az előterjesztés összeállítójával, hogy Ries mindössze „egyetlen esetben lépett közbe intézményesen kérésre”, amikor 1945/1946-ban beidéztetett volt munkaszolgálatosok és katonák felelősségre vonása felmerült azért, mert a „felszabadulás előtti időben” elhagyták csapattestüket.

Az összeállító az előterjesztésben felhozott ügyekkel – elmarasztalásokkal vagy felmentésekkel végződött eljárásokkal – azt kívánta bizonyítani, hogy mind a Kúria, mind a táblák, „úgyszólván az egész magyar bíróság” helytelen jogpolitikai, illetve joggyakorlati irányt képvisel, ami „felett... nem könnyű napirendre térni”. Jellemző példaként említette azt az esetet, amikor a Kecskeméti Törvényszék 6 évre ítélt egy „nyilastábor-”, azaz internálótábor-parancsnokot, mert „egy 71 éves vén fasiszta papot, aki a sorból kiállva a botjára támaszkodva feleselt vele, pofon ütött, mire az elesett. Ez a vén pap az esés folytán combnyaktörést szenvedett, és 3 heti kórházi fekvés után tüdőgyulladásban meghalt.” A fegyházbüntetést a bírák „halált okozó súlyos testi sértés büntette és sok egyéb rendbeli hivatali hatalommal való visszaélés (bántalmazás) cselekménye miatt” szabták ki.

A „tényállás teljes ismeretében állíthatom – érvelt a történet előadója –, hogy ez az ember távolról sem viselkedett úgy az orgoványi és fasiszta gyilkosokkal, mint a békebeli politikai nyomozók a kezükbe került kommunistákkal. Inkább úgy bánt velük, mint egy békebeli altiszt az újoncokkal.” Másodfokon a Budapesti Ítéltábla helybenhagyta az ítéletet, mert „a vén fasiszta papnak adott pofon és a halál közvetlen okaként fellépő tüdőgyulladás között az okozati összefüggés fennáll” – méltatlankodott a vázlat készítője –, majd teljesen szabad utat engedett gyűlölködésének ilyképpen: a „rendőrtiszt, aki nem kétséges, hogy olyan utasítást kapott fölöttes hatóságától, hogy keményen bánjon a fasisztákkal és olyan jó idegekkel rendelkezett, hogy egyet sem irtott ki közülök, csupán egy félig dög papot ütött pofon, aki talán tüdőgyulladásban, talán prosztatatúltengésből eredő egyéb

nyavalyától (ilyen jegyzőkönyv ill. orvosi vélemény is van, és nem kellett volna jóindulat ahhoz, hogy ezt fogadja el a bíróság a halál okául) fordult fel, és ezért ül., várva a Kúria ítéletét. Ries szerint mind a kecskeméti, mind a budapesti táblabírák ítélete »disznóság«...”

A „végnélkül” felsorakoztatható ügyek, eljárások tanulsága – a vázlat készítője szerint – az, hogy egyrészt tendencia érvényesül, másrészt „a bíróságok és ügyészségek tervszerűen és most már nyíltan ártani törekszenek a demokráciának. Ugyanilyen irányzat észlelhető a vagyoni jogi perekben is... Még világosabban kiütözközik bíróságaink reakciós beállítottsága az ún. állatpereken.” Nem kis mértékben a vázlat írójának kezdeményezésére kibocsájtottak egy kormányrendeletet – az 5550/1946. sz.-t –, ami szerint „nem az előző jogállapot az irányadó az állat odaítélésénél, hanem a ráutaltságot köteles vizsgálni a bíró és a gazdaságilag gyöngébbnek, illetőleg termelés szempontjából ráutaltabbnak kell juttatni a vitás jószágot”.³⁷⁹ Az általa „majdnem egyedülállóan és legteljesebb mértékben demokratikusnak” ítélt jogszabályt azonban – panaszolta az előterjesztő – „bíróságaink nagy részben sabotálják”. Ezért a megtorlás szükségességére az alábbiak szerint hívta fel a figyelmet: „amikor a bíró egyáltalában nem alkalmazza az érvényben lévő (demokratikus) jogszabályt, még a legortodoxabb törvénytisztelet mellett is el lehetne járni a sabotáló bírák ellen. A fennálló törvény nem alkalmazása miatt bíróság elé lehetne állítani.”

Szükségét érezvén a „bajok” sürgős orvoslásának, arra az elhatározásra jutott, hogy „erélyesen” és „sürgősen” lépni kell egyrészt a bírói áthelyezhetőség 2–3 évre való felfüggesztésével, másrészt a nyugdíjaztatással, harmadrészt a fontos pozíciókba demokratikus mentalitású jogászok állításával.

A bírói függetlenséget biztosító 1869: IV. tc. 16. §-a kimondta, hogy „a bírót csak saját akaratával lehet székhelyéről más bírósághoz vagy más hivatalba áttenni vagy előléptetni”. Ezt a szakaszt, illetve hatályát kell – szövege az előterjesztés – a „mai [MKP szempontból] súlyos, átmeneti időkre tekintettel 2–3 évre felfüggeszteni.”³⁸⁰ Egyidejűleg a bírói ügyosztály élére „erélyes kezű kommunistát” kell állítani, „aki néhány megbízható repülő bizottság útján állandóan ellenőrizné a bíróság ítélkezésének minőségét”. A helyzet bonyolult, a rendcsinálás azonban nem olyan nehéz. Az eljárás is egy-

³⁷⁹ Magyar Közlöny, 1946. 114. sz. 1946. május 21. 5550/1946. ME. sz. A háborús események folytán gazdát cserélt egyes hasznos háziállatoknak marhalevéllal ellátásáról és az ország állatállományának fejlesztéséről szóló 7680/1945. ME. sz. rendelet kiegészítése tárgyában. A Szegedi Ítéltábla tanácsjegyzője, dr. Szilbereky Jenő háromrészes összeállítást készített a Szegedi Ítéltábla 1946. január 1. és július 31. közötti időszakban követett gyakorlatáról. Vö. Jogtudományi Közlöny, 1946. 19., 21–22. sz., 268–271., 295–299. és 314–316. oldalakkal! „A Szegedi Ítéltábla gyakorlata a háborús eseményekkel kapcsolatos állapotokban.”

³⁸⁰ L. a 377. sz. jegyzetet!

szerű: „Fel kell függeszteni az áthelyezhetetlenséget, az idő előtti nyugdíjazhatatlanságot, és a bíró urak ész nélkül és fogcsikorgatva fogják hozni a demokratikus ítéleteket. Először az áthelyezéstől való félelemből, azután beleszoknának, belenevelődnének.”

A javaslat értő fülekre talált: a parlament 1948. március 5-én elfogadta, a hivatalos lapban pedig március 23-án közzétették az áthelyezhetőség – időleges, 1949. december 31-ig történő – feloldását.

A másik teendő a szabotáló bírák nyugdíjazása. Az 1871: IX. tc. módot adott a bíró vagy ügyész nyugdíjazására akkor, ha „testi vagy szellemi fogyatkozás” esete állt fenn. De az idők (vagy a szovjet gyakorlat) szavát jelezve merült fel – noha hihetetlennek tetszhet – „új” megoldás is. Mi sem egyszerűbb ugyanis, mint „szellemi fogyatkozásának minősíteni azt a bírót, aki ma demokráciaellenes magatartást nyilvánít az ítéleteiben”.

Végül a harmadik feladat a „fontos bírói pozíciókat demokratikus mentalitású jogászokkal, ügyvédekkel betölteni” („mert ezen a téren mutatkozik Ries legnagyobb bűne”). A helyzet ugyanis e téren igen riasztó: egész Budapesten dr. Somogyi Ödönt kivéve nincs „igazi (rég) szociáldemokrata” a „magasabb bírói fórumon”, míg „kommunista Pesten egyetlenegy sincs, az egész országban [is] csak egy van, a szegedi törvényszék elnöki székében dr. Sztodolnyik³⁸¹ [László]”.

Pártolólág hívta fel a figyelmet dr. Sarlós Mártonra, dr. Pikler Kornélra. Éles támadást intézett viszont dr. Vincenti Gusztáv³⁸² – „a feudális ízü, klerikális és amellet harcias szellemű reakciós jogász” – a Budapesti Ítéltábla elnöke „és az ő tábora ellen”, mivel ez a „nagyon eszes, de még reakciósabb és elszánt” bíró „az ország bíróságainak 70%-át tartja kézben adminisztratív úton, és úgyszólván az ország tényleges joggyakorlatát irányítja”.³⁸³

A következmények a folyamatos személyi változásokról bejelentett hírek lettek: június 28-tól a Budapesti Ítéltábla új elnöke dr. Nagy Miklós, a Budapesti Büntetőtörvényszék élére pedig dr. Sarlós Mártont nevezték ki. Szeptember 10-én dr. Major Ákost dr. Bojta Béla követte a NOT élén, szeptember 6-tól a Budapesti Polgári Törvényszék vezetője dr. Nagy Károly lett, aki korábban a Budapesti Népbíróság elnöke volt, s ekkor dr. Olti Vilmos lett az utóda.

A bekövetkezett személycserékről dr. Domokos előbb a sajtóból, majd „illetékes személyektől” értesült, többek között dr. Bojta Béla tervezett

³⁸¹ Helyesen: Sztodolnik.

³⁸² Az 1946. szeptember 30-i teljes ülésén a nyugalomba vonuló dr. Alföldy Dezsőt elbúcsúztatta mint másodelnök, majd ezt követően lett a Budapesti Ítéltábla elnöke.

³⁸³ L. a 377. sz. jegyzetet!

„NOT-elnökségéről” is. Emiatt fordult szokott rutinnal Rákosihoz, miközben 1945-ös felfedezettjét és támogatóját, a vele mindig egyetértő és őt élete végéig tisztelő dr. Major Ákost védte.

Dr. Bojtát elmarasztalta a Sallai–Fürst-ügy bíráival szembeni per NOT-on belüli előadásáért, másrészt azért, mert csak kommunista közbelépés akadályozta meg Bojta felmentő ítéletet szorgalmazó álláspontjának érvényesülését. Támadta Bojtát azért is, mert nem volt hajlandó tárgyalni az ún. összeesküvők ügyét. Ugyanis Bojta arra hivatkozott, hogy miután a kormányban miniszterelnökségi államtitkári pozíciót is betölt, a kisgazda kormányfővel, Dinnyés Lajossal meglévő kapcsolata miatt ebben az ügyben nem ítélezhet. Mi több, Nagy Ferencsel is együtt dolgozott. Éppen ezért vélte úgy dr. Domokos, hogy „lehet, hogy nem is gyávaság, vagy nem csupán gyávaság volt a motivum” dr. Bojta esetében. Végül az inszinuáló dr. Domokos a Szombathelyi Ferenc elleni perben kiszabott életfogytiglan tartó fegyházbüntetés Bojta-féle indoklását pellengérezte ki, ismertetvén Bojta azon nézetét, miszerint a közvélemény prejudikálása miatt maradt el a halálos ítélet, noha a vádlottat arra kellett volna ítélni. Majd (hogy e kis alkalmi piszka se vesszék kárba): „Nem ellenőrzött értesüléseim szerint Bojtát magánélete sem teszi alkalmassá a NOT-elnökségre.” De volt még egy utolsó aduja is: „Helyes dolog-e egy nem kifogásolt keresztény helyébe egy kifogásolt zsidót helyezni?”³⁸⁴

Dr. Domokos József egyet nem tudott: azt, hogy Bojta – mint miniszterelnökségi államtitkár – kihez juttatta el a primásnak és a kalocsai érseknek a korábbi kormányfőkhöz küldött leveleit. Radványi Imre vezérőrnagy 1948. május 13-án szerzett tudomást arról, hogy Balogh István, volt miniszterelnökségi államtitkár iratait egy ládában, az V. Mérleg u. 6. sz. alatti egyik lakásban tartották. Javaslatára a bérlővel jó viszonyban lévő dr. Bojtát bízták meg a dokumentumok megkaparintásával. Egy héttel később, 20-án Bojta már arról értesítette a miniszterelnök-helyettest – Rákosi Mátyást –, hogy „mellékelten küldöm [a] megszerzett iratokat.”³⁸⁵ (Jutalma nem késett.)

A bírák helyzete tehát fokozatosan rendült meg, s a párt-, majd egypárt-politikai érdekek előtérbe kerülésével – a tárca ítélezést befolyásoló közreműködésével – a bírói függetlenség névlegessé vált, a tárca vezetője elmozdíthatta őket. Amíg 1947. február 21-én a parlamentben Révész Mihály arról szólt, hogy az Igazságügyminisztérium két év alatt új jogrend alapjait vetette meg, s a népbíróság a fasizmus elleni harc legfőbb eszkö-

³⁸⁴ MSZP PI L. 698. f. 19. ő. e. Dr. Domokos József levele Rákosi Mátyáshoz, 1948. május 30.

³⁸⁵ Iratok 1. 158. 2. sz. jegyzet, valamint MSZP PI L. 274. f. 7/247. ő. e. 1. Dr. Bojta Béla levele Rákosi Mátyáshoz, 1948. május 20.

ze,³⁸⁶ addig 1948. március 26-án dr. Ries István miniszter már úgy foglalt állást, hogy az igazságszolgáltatást szervezeti és személyzeti téren egyaránt demokratizálni kell.³⁸⁷ A Rákosi-féle megállapításokkal egybecsengő álláspont nem csupán a vezetők felmentését és újak kinevezését eredményezte, hanem újabb radikális személyi változások meghirdetéseként is felfogható. Ennek alapját teremtette meg a 4181/1949/VIII-6./1949. Korm. sz. rendelettel létesített és a 265/1950/XI-4. Mt. sz. rendelettel átszervezett Bírói és Ügyészi Akadémia felállítása.³⁸⁸

1947 őszétől, a „vázlat” intenciói alapján végbement változások közül kétségkívül a bírói függetlenséggel összefüggő áthelyezhetőség kérdése okozta a legnagyobb vihart. Az Országos Bírói és Ügyészi Egyesület helytelenítő jelzése süket fülekre talált. Sőt, dr. Hajdú Gyula igazságügyi államtitkár mintegy kihirdetve az ítéletet, mindenki tudtára adta, hogy a bírák áthelyezésének és a végelbánás alá vonásuknak szabályozása a kormányzat – azaz az MKP – eltökélt célja. „A bírói függetlenség nem annyit jelent, hogy a bíró fel van jogosítva arra, hogy fittyethányva azon társadalom ügyeire, melyben működik, elutasítsa magától a kor szellemét, melynek bírója – egy elkorhadt, kimúló rendszer kifejezője legyen...” Azt se kezelte titokként, hogy az áthelyezhetőséggel s egyéb intézkedésekkel – mint írta – „felrázni akarjuk a bírókat, hogy ébredjenek a valóság tudatára...”, mert „a dolgozók egészséges jogérzéke és egyes bírák korhadt szellemből táplálkozó paragrafus-igazságmérése között űr támadt”.³⁸⁹

A folytatolagos következményekről az 1948. szeptember 23-26. között, Hévízen tartott jogász vándorgyűlés résztvevői kaphattak értesítéseket. Itt aztán ugyanis rázendített a kórus. „Bíróságaink személyzete az ítélőbírák áthelyezéséről, úgyszintén az ítélőbírák és államügyész-ségi tagok végelbánásának átmeneti szabályozásáról szóló 1948. évi XXII. tc. megalkotásáig 97%-ban a Horthy-rendszerben is ítélkezett bírákból állt, akiknek nagy része jogász nevelésük következtében nem tudott elképzelni más jogrendszert, más jogi szemléletet, mint a letűnt rendszer jogrendjét és – minthogy új jogszabályok, amelyek a múlttal való gyökeres és határozott szakítást mutattak volna, csak elvétve jelentek meg -, ez a jogi konzervativizmusban és a formalizmus túlzott imádatában nevelkedett bírósági szervezet nagyon sokszor szociológiai és politikai tájékozatlanságában nem az új rend új igazságának szellemében hozta meg ítéleteit.”

³⁸⁶ Magyar Nemzet, 1947. február 22.

³⁸⁷ Népszava, 1948. március 27.

³⁸⁸ Lf. Ü. Ir. Előterjesztés az MDP Politikai Bizottságához a Bírói és Ügyészi Akadémiai megszüntetésére, 1954. március 10.

³⁸⁹ Jogtudományi Közlöny, 1948. március 30. 63.

Dr. Böszörményi Imre, aki a bírák és ügyészek feladatait összegezte, mindehhez még hozzáfűzte, hogy az MDP programjának igazságügyi vonatkozása szerint a „A Párt .. küzd a laikus bíraskodás elvének kiterjesztéséért, a népellenes elemek kiküszöböléséért a bírói karból, a népi demokrácia érdekeinek és jogelveinek érvényesítéséért az igazságszolgáltatásban.” Nem hagyott kétséget a pártnak ama elhatározott szándéka felől, hogy egyrészt „a bírót ki kell emelni eddigi elefántcsonttornyából”, másrészt a „függetlenség nem a bíró, hanem a társadalom garanciája”.³⁹⁰ A megnyilatkozásoknak külön súlyt adott, hogy az elfogadott törvény és a vándorgyűlés időpontja között jött létre a „munkásegység”, azaz az „egységes munkáspárt” (a későbbi egyetlen párt), amit nagy politikai sikerként állítottak be. Így ebben a győzelmi mámorban a már csekista múlttal is rendelkező dr. Feri Sándor okkal figyelmeztetett: „Ebben az országban pedig nem politizálhat másként senki, mint ahogyan azt a dolgozó nép érdeke megkívánja, és a dolgozó nép érdekét őrző Magyar Dolgozók Pártja mindenkitől elvárja.”³⁹¹ És ez volt a lényeg. (A többi improvizáció.)

Annak érzékeltetésére, hogy 1947–1948 közt mekkorát változott az idő, iktatjuk ide 1947 elejéről, a Magyar Kúria évnyitó üléséről dr. Kerekess István elnök beszédének azt a passzusát, amit ő még a Hármaskönyvből idézett (idézhett): „Minden ítéletben az irgalom és az erő van összekapcsolva, vagyis az igazság. A kettő egyezségében áll a méltányosság, mert ahol az erő túlhágja a mértékét a kegyetlenség vétjét szüli, a szerfelett való irgalmasság pedig a rend felbomlását idézi elő.”³⁹² 1947-ben a Kúriában a Hármaskönyv igazságra, erőre, irgalomra vonatkozó tételeit legalább még idézni lehetett. 1948-ban viszont az irgalom – mint köztudott – sem a bírákkal, sem az ügyészekkel, sem a gyanúsítottakkal szemben már elvként sem érvényesülhetett.

A népjogvédelmi és népbíróságok megszüntetését követően az ott tevékenykedettek közül sokan kerültek át az igazságügyi apparátus különböző pozícióiba, illetve bíráknak vagy ügyészeknek. Ők azonban kevesen voltak, így merült fel az igény, hogy ne képzetlen káderekkel, hanem valamilyen jogi képzettséggel rendelkező munkás- és parasztfiatalokkal változtassák meg a tárcánál és alárendeltségében dolgozók összetételét. A minisztériumba ezért kerültek vezető pozíciókba az államvédelemnél már „bizonyított” jogászok 1948–1953 eleje között. Az

³⁹⁰ Uo. 1948. október 20. 19–20. sz. 368–369. Dr. Böszörményi Imre: Bírák és ügyészek feladatai, Héviz, 1948. szeptember 23-26-i vándorgyűlésen elhangzott előadás.

³⁹¹ Uo. 353. Dr. Feri Sándor: A jogásképzés a népi demokráciában, Héviz, 1948. szeptember 23-26-i vándorgyűlésen elhangzott előadás.

³⁹² Uo. 1947. március 20. 1947. 6. sz. 91. „Felsőbírók elnökeinek évnyitó beszédeiből.”

egyetemi képzés hosszú időtartama miatt az igazságügyi apparátus politikai „megerősítését” végül is az ún. Ügyészi, majd később Bírói és Ügyészi Akadémia biztosította.

Csehszlovák minta alapján készült el az IM előterjesztése, amit az MDP PB-je 1949 augusztusában vitatott meg, 1949 szeptemberében pedig már folyt is az oktatás. Az egyéves kurzust követően az ügyészi, ill. bírói kinevezést kapott hallgatók munkájuk végzése mellett fejezték be az egyetemet.³⁹³

Ezzel a megoldással fokozatosan cserélődött ki a korábbi időszak igazságügyi apparátusa. Ugyanakkor az 1953-as tömeges elbocsátás azt mutatta, hogy annak menetével, a bírói és ügyészi kar megváltozásával a politikai vezetés elégedetlen volt, s ezért nyúlt a radikális elbocsátás eszközeihez.

A tanfolyamokról, ill. az egyetemről kikerültek közül később – mint lenni szokott – többen jeles vezetőkké és szakemberekké váltak. Az egyoldalúan „osztályhelyzet” alapján történt kiválasztás azonban súlyos következményekkel is járt, mind az ítélkezési gyakorlatban, mind a bírói függetlenség értelmezésében... Az Akadémia utolsó évfolyama 1954-ben hagyta el a padokat.³⁹⁴

3./ Az ítélkező gyakorlat

A bírói kar részleges átalakítása mellett az ítéletek politikai befolyásolása is kezdettől érvényesült, s különösen a „fontosnak” tekintett ügyekben jellegzetessé vált. Azt jelentette ez, hogy ilyen esetekben az ítéletet valójában nem a bíróság hozta, hanem az ítélkezési hatalom (ma önmagukat „felruházott” pártvezetők (nagy perekben Rákosi és köre).

A meghatározó pártpolitikai „iránymutatást” érzékeltette dr. Alapy Gyula, a legjelentősebb és legismertebb törvénysértő perek ügyésze, aki szerint pl. a Mindszenty-perben ugyan közvetlenül nem, de mások útján Rákositól kapott „útmutatást”, amelyet Rákosi jellegzetes kézírása alapján ismert fel, s „a legteljesebben igyekezett végrehajtani”. Tudjuk azt is, hogy Péter Gáborban, az ÁVO vezetőjében azt a személyt látta,

³⁹³ Dr. Timár István: Jogászi pályafutásom Bp., 1985. kézirat, 174–178.

³⁹⁴ L. a 388. sz. jegyzetet!

aki a pártvezetők – a „trojka” és Révai³⁹⁵ – utasításait közvetlenül kapja és munkatársain (dr. Timár Istvánon és dr. Décsi Gyulán keresztül) továbbítja az ügyészekhez.³⁹⁶ Décsi Gyula később ezt megerősítette: „A bírónak utasítást nem adtunk, hanem megbeszéltük velük a várható ítéletet. Ez minden esetben a pártvezetéstől az AVH-hoz eljuttatott álláspont továbbítása volt.”³⁹⁷ Az MSZMP KEB egy megállapítása szerint Péter Gábor már 1946-ban megbízta dr. Timár Istvánt, hogy néhány bíróval és ügyésszel építsen ki kapcsolatot abból a célból, hogy „a jelentősebb politikai perekben az ügyészi és bírói eljárások, az ítéletek Péter utasításainak megfelelően legyenek elintézve”.³⁹⁸

Dr. Timár István 1962-ben a KEB előtt elismerte, hogy az ügyészekkel, bírákkal „1946-1948 között személyes kapcsolatot tartott, amire szerinte szükség volt, mert biztosítani kellett a párt befolyását a politikai bűnügyekben, amelynek során a koalíciós rendszeren belül erős jobboldali ellenállás, mentőakciók, éles viták, harcok voltak”. (A törvényesség korabeli, 1962-es megítélését mutatja az MSZMP KEB jegyzőkönyv további megállapítása: „Ez a magyarázata elfogadható, egyébként időbelileg ez sem esik egybe a későbbi koncepciós ügyekkel.”³⁹⁹) A Timár ügyében „meghallgatottak” (Nezvál Ferenc, Markója Imre, Décsi Gyula, Olti Vilmos, Sömjén Pál, Sal-

³⁹⁵ A közhiedelemmel ellentétben az MKP, majd az MDP ideológiai tevékenységéért felelős Révai József is belefolyt a perek vitélébe. Így pl. Mályusz Elemér ügyében a dr. Bajor László, az IM Népbíróügyi Ugyosztályának vezetője által készített „tényállás”, dr. Domokos közrejöttével jutott el hozzá. A „szovjetellenes propagandát” kifejtett Mályusz Elemér azzal védekezett, hogy az 1941-ben megjelent „A magyar történet tudománya” című írását nem egyedül, hanem „Szekfü Gyula, jelenlegi moszkvai követünkkel együtt készítette”. Az eljárás során vetődött fel a dilemma: „Politikus-e az ügyet a népbíróság elé vinni, mert ... nagy nyilvánosság előtt Mályusz [sic!] Elemér Szekfü Gyulára fog hivatkozni.” Ezért dr. Domokos az 1947. február 20-án kelt dokumentumra 22-én – többek között – Révaihoz fordulva ráírta: „Kérlek, légy szíves véleményedet közölni.” (MSZP PI L. 274. f. 15/199. ó. e. 166. Tényállás, 1947. február 20.) Révai közreműködését bizonyítja számos más mellett a „pálosok elleni per előkészítése”-ről készített, s az MDP KV Titkársága elé került tervezet, amelyben Révai József a „pro és kontra érvek egybevetése alapján” javasolta, hogy „Grósz és társai a perben igényis vádlottak legyenek, tartóztassuk le őket...” (Iratok 3. 327-332. Eredetiben: MSZP PI L. 276. f. 54/142. ó. e. 3-12. Révai József tervezete „egyházpolitikánk módosításáról”, 1951. április 24.).

³⁹⁶ A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Ellenőrző Bizottsága (a továbbiakban: MSZMP KEB) iratai. 18. sz. jegyzőkönyv, az 1962. augusztus 18-i ülés iratai, dr. Alapy Gyula ügye. Feljegyzés az Alpár Mihállyal folytatott 1962. július 7-i beszélgetésről.

³⁹⁷ Lf. Ü. Ir. 18 300/1989. Mindszenty József és társai ügye. Jegyzőkönyv dr. Décsi Gyula kihallgatásáról, 1990. január 30.

³⁹⁸ L. a 396. sz. jegyzetet!

³⁹⁹ MSZMP KEB. 23. sz. jegyzőkönyv, az 1962. szeptember 19-i ülés iratai, dr. Timár István ügye.

gó Erzsébet) egybehangzóan állították, hogy azokban az ügyekben, amelyek a közönség körében komolyabb érdeklődésre számíthattak, vagy esetleg külpolitikai kihatásúak is voltak (Mindszenty-, MAORT-ügy), az ügyekkel, bírakkal való megbeszélések azért voltak szükségesek, hogy a párt akkori „véleménye” érvényesüljön a politikai ügyek elbírálásánál.⁴⁰⁰ Annyit dr. Olti Vilmos tanácsvezető bíró is elismert, hogy voltak „irányított ügyek”, melyekben „az államigazgatási” aktus előtt a PB „állást foglalt”, és az ülést követően a grémium döntését Timár vagy Décsi, illetve miniszter korábban Ries közvetítette hozzá. Ezeket a beavatkozásokat Olti természetesen (mivel minden oka meg volt erre) nem tekintette a bírói függetlenség megsértésének.⁴⁰¹ Mindennek megvilágítására és arra is, hogy nem csupán a magyar, hanem az orosz illetékesek is beleszóltak az ügyek alakulásába, felidézzük egy-egy dokumentum-részletet a Magyar Közösség tagjai elleni főper, a dr. Donáth György és társai, a MAORT vezetői, dr. Papp Simon és társai, valamint kettőt a Mindszenty József és társai elleni perekből, illetve a perek befolyásolásának módzataiból.

Dr. Domokos József, legfőbb államügyész 1947. május 22-i feljegyzésében – többek között – például a SZEB szovjet képviselőjének ítélezés súlyosbítását szorgalmazó kéréséről tájékoztatta Rákosi Mátyást. Ilyeténképpen: „Beljamov tábornok az összeesküvők első csoportjának ügyében magához kérte a NOT elnökét.

Major Ákos távolléte miatt a NOT másodelnöke, Sarlós Márton elvtárs jelent meg. Beljamov azt a határozott kívánságot nyilvánította, hogy az ügyet a lehető leggyorsabban tűzze ki a NOT tárgyalásra, a hozott három halálos ítéletet hagyja helyben, a többi büntetéseket pedig súlyosbítsa. Azt óhajtotta, hogy e határozott kívánságait a tárgyaló tanács minden tagjával közölje.”⁴⁰² Végül dr. Donáth Györgyöt kivégezték, dálnoki Veress Lajosra és András Sándorra is súlyos ítéletet szabtak, de legalább életüket meghagyták.

Az MDP KV Politikai Bizottsága 1948. szeptember 23-i ülésén ötpon-
tos határozatot fogadott el a MAORT „szabotázs” ügyében. Ennek 5. pontja: „Egy hónap alatt bírósági úton le kell folytatni a MAORT ügyben az eljárást, és ennek eredményeképpen ki kell mondatni a szabotázs folytán a magyar államot ért károk fedezetéül a MAORT egész vagyoná-

⁴⁰⁰ Uo. Kiegészítő feljegyzés, 1962. szeptember 15.

⁴⁰¹ Uo. 18. sz. jegyzőkönyv, az 1962. augusztus 18-i ülés iratai, dr. Olti Vilmos ügye. Dr. Olti Vilmos feljegyzése; 1962. augusztus 6.

⁴⁰² Iratok 2. 253–256. Eredetiben: MSZP PI L. 274. f. 11/26. ö. e. 96-97. Dr. Domokos József legfőbb államügyész feljegyzése Rákosi Mátyáshoz a SZEB szovjet képviselőjének ítélezés súlyosbítását szorgalmazó kéréséről, 1947. május 22.

nak elkobzását a magyar állam javára és a MAORT-koncesszió megszü-
nését.”⁴⁰³ Így történt.

1949. január 9-e után Rákosi Mátyás kialakította koncepcióját a Mindszenty-ügyben. „Összefoglalva: [az összefoglaló államvédelmi – a szerk.] jegyzőkönyv Mindszenthyt [sic!] annak mutassa, ami, egy reakciós, korlátozott, szűklátókörű, cinikus politikai kalandornak. A jegyzőkönyvből a magyar dolgozó nép minden rétege, nemcsak a munkások, az úgyszólván, a közlépparasztok, a demokratikus kispolgárok lássák, hogy kicsoda Mindszenty, hanem a külföld is. Ezért nemcsak reakciós, fasiszta voltát, hanem korlátoltságát, jellemtelenségét, hazudozásait, elvakultságát is le kell leplezni. Ne felejtsek el – figyelmeztette a BM ÁVH egyházi alosztályának és a vizsgálatioknak a munkatársait –, hogy az ügy messze túlnő a magyar határokon, és az egész nemzetközi reakció veresége. Ebből a szempontból dolgozzanak tovább.” Okfejtése szerint Mindszenty tevékenységét rendszerbe kell foglalni: „1) hűtlenség és a magyar demokrácia megdöntésére irányuló tevékenység, 2) kémkedés, 3) a szent korona, 4) a valuták.”⁴⁰⁴

A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének Titkársága 1949. június 28-i ülésén hozott határozatainak egyike így hangzott: „A jövő héten tárgyalja le a NOT a Mindszenty[sic!]-ügyet és hozzon helyben-hagyó ítéletet.” A tárgyalás július 6-án kezdődött, 9-én hirdették határozatát.⁴⁰⁵

4./ SZEB – „felügyelet”

1945. március 3-án Debrecenben az igazságügyi tárca körrendeletet bocsátott ki, amelyben felszólította – mint már érintettük – a különböző szintű bíróságokat arra, hogy havonta két alkalommal jelentést készítsenek. A SZEB határozott kérésére dr. Valentiny Agoston elrendelte, hogy a bíróságok a következőkről tájékoztassanak:

⁴⁰³ Törvénytelen szocializmus 31. Eredetiben: MSZP PI L. 276. f. F. PB 771. Az MDP KV PB 1948. szeptember 23-i határozata.

⁴⁰⁴ Iratok 1. 163–167. Eredetiben: MSZP PI L., másolata: Lf. Ü. 18 300/1989. Mindszenty József és társai ügye. Rákosi Mátyás koncepciója a Mindszenty-ügyben és véleménye az államvédelmi vizsgálat összefoglaló jegyzőkönyvéről, 1949. január 9. után.

⁴⁰⁵ Uo. 169–171. Eredetiben: MSZP PI L. 276. f. 54/51. ö. e. 125. Az MDP Titkárság 1949. június 28-i ülésének jegyzőkönyve.

„1. Kik végeznek jelenleg büntetőbírói munkát? Büntetőbírák neve, kora, képzettsége, állampolgársága.

2. Kik teljesítenek ügyészi szolgálatot? Ezeknek neve, kora, képzettsége, nemzetisége, állampolgársága.

3. A szovjet hadsereg által történt felszabadítás időpontjától 1945. március 1. napjáig hány büntetőítéletet hozott a szóban forgó bíróság? (Kúria, tábla, törvényszék, járásbíróság). Az ítéletek csoportosítandók aszerint, hogy hány egy éven aluli büntetést kiszabó, hány 1–5 évig, hány 5–10 évig terjedő büntetést kimondó, hány 10 éven felüli büntetést kimondó és hány halált kimondó ítéletet hozott a szóban forgó bíróság.

4. A bíróság, ügyészség fogházában hány olyan elítélt tölti jelenleg büntetését, akiket a szovjet hadsereg által történt felszabadítás előtt ítélték el? Pontosán megjelölendő, hogy ezek az elítéltek hol (utca, házszám) töltik büntetésüket.

A felsorolt adatokat soron kívül kérem közölni, mert azt az igazságügy-minisztériumnak 1945. évi március hó 8. napjáig kell eljuttatni az Ellenőrző Bizottsághoz.

1945. évi március hó 1. napjától kezdődőleg minden 15 napban (tehát havonként kétszer) jelentést kell tenni az igazságügyminisztériumnak a hozott büntetőítéletek számáról, valamint az ítéleteknek fentebb felsorolt, súlyosságuk szerinti megoszlásáról (1 éven alul, 1–5 év, 5–10 év, 10 éven felül, halálos ítélet).

Felhívom, hogy ezt a jelentést minden hó 15. és a hó utolsó napján a járásbíróságok és a törvényszékek az ítéletáblához, azok pedig az igazságügyminisztériumhoz soron kívül terjesszék fel.”⁴⁰⁶

A beérkezett adatok alapján az IM X. ún. népbírói ügyosztálya elkészítette az összefoglaló jelentéseket, amelyeket a SZEB-hez továbbítottak.⁴⁰⁷

A Vörös Hadsereg, ill. a SZEB vezetése a kezdeti időszakban hangsúlyt helyezett arra, hogy „Az orosz bűnvádi per alapelvei”-vel megismertesse a magyar népügyészeket és népbírákat. Ezt a célt szolgálták a különböző tájékoztatók, előadások. Problémaként merült fel, hogy mi a követendő eljárás abban az esetben, ha a Vörös Hadsereg tagjai ellen követnek el merényletet stb. Végül az 1440/1945. ME. sz. rendelet kiegészítése alapján háborús bűnössé minősítették az elkövetőket azon az alapon, hogy a népek háború utáni békéjét és kapcsolatát veszélyeztetik az ilyen cselekményekkel. Ezt követően ilyen ügyekben már nem ítélezhetek volna szovjet hadbírók.⁴⁰⁸

⁴⁰⁶ MOL JGY. IM iratok. IM X. Ta 8862/1945; IM X. Ta 19 120/1945. A 46 005/1945/III/3. sz. utasítás.

⁴⁰⁷ Uo. IM X. Ta 2962/1945. Jelentés, 1945. május 30.

⁴⁰⁸ Uo. IM X. Ta 2351/1945.

A Szövetséges Ellenőrző Bizottság az utolsó jelentést 1947. szeptember 12-én kapta meg. A széles körű információs bázis tette lehetővé, hogy a megszálló hatóságok felülbírálhatták a nyomozó-, illetve igazságügyi hatóságok tevékenységét. Sőt, esetenként ők maguk jártak el. Ennek bizonyításaképp adjuk közre az alábbi dokumentumot.

„Névjegyzék

a különböző okokból ismeretlen helyre (:a Szovjetunióba:) elszállított személyekről

1./ Sipos István; 2./ id. Veres József; 3./ Nagy János; 4./ Pálvölgyi (:1945 évi szeptember hó 9-én Pusztasomorja községben (:Győr-Moson vármegye: magyaróvári járás) szovjet katonák és magyar polgári személyek között verekedés történt. A verekedés alkalmával egy szovjet katonát megölték. A szovjet katonai hatóságok Sipos Istvánt és id. Veres József pusztasomorjai lakosokat mint bűnösöket, Nagy János pusztasomorjai lakost mint felbujtót letartóztatták, és ismeretlen helyre elszállították. Később ugyan csak a fenti üggyel kapcsolatban őrizetbe vették a szovjet katonai hatóságok Pálvölgyit, Pusztasomorja község rendőrbiztosát. A szovjet hadbíróság (:Győrben:) 1945. évi október hó 20-án Pálvölgyi rendőrbiztost a többi bűnösökkel együtt halálra ítélte, de mivel Katona János főispán közbenjárására a halálos ítélet végrehajtását elhalasztották, nevezettek Sopronkőhidára szállították. A magyar rendőrség nyomozása szerint (:a fenti ügyben:) Pálvölgyi rendőrbiztos ártatlannak bizonyult, és ezért Nagy Imre volt belügyminiszter úr, Pálvölgyi rendőrbiztos érdekében 1945. évi november hó 14-én 161 703/1945/3. szám alatt a Szövetséges Ellenőrző Bizottsághoz fordult. További sorsuk ismeretlen.)

5./ Zborai Kálmán (:Zborai Kálmán, pomázi lakos földművest, a budapesti, VII. Reviczky u. 5. szám alatt működő szovjet katonai törvényszék 8 évi börtönre ítélte. Az ítélet indoka ismeretlen. Pomáz község előjárósága által 1945. évi november hó 28-án 2916/1945 köz. sz. szám alatt kiállított községi bizonyítvány szerint nevezett a németek elleni mozgalomban részt vett és a németek ellen harcoló szovjet csapatoknak komoly szolgálatokat tett. Nagy Imre volt belügyminiszter úr, 1946. évi január hó 8-án átiratban kérte a Szövetséges Ellenőrző Bizottságot annak közlésére, hogy milyen indokok alapján ítélték el Zborai Kálmánt. Egyéb adatok ismeretlenek.)

6./ D. Kiss Gábor (:D. Kiss Gábor rendőrhadnagy, 1923. évi október hó 8-án Battonya községben született. 1945. évi november hó 5-én Bolytos rendőrfőhadnagy parancsára, gyanúsán viselkedő és szovjet katonai egyenruhát viselő egyének őrizetbevételére és Csanád vármegye SZEB megbízottjához való bekísérésre kapott parancsot. Parancs teljesítése közben tűz-

harcra került sor. D. Kiss Gábor rendőrhadnagy a térdén megsebesült, de a szovjet egyenruhába öltözött egyéneket, mivel azok Románia felé elhagyták az ország területét, elfogni nem sikerült. 1945. évi december hó 15-én D. Kiss Gábort megidézték a szovjet parancsnokságra kihallgatás céljából, és 1945. évi december hó 19-én Budapestre szállították, és utoljára a Konti utcai fogházban volt vizsgálati fogságban. Tekintettel arra, hogy a magyar rendőrség nyomozása szerint D. Kiss Gábor rendőrhadnagy a parancsteljesítés közben szabályosan járt el, Nagy Imre volt belügyminiszter úr 1946. évi február hónapban 30 277/1946/I/3. szám alatt nevezett érdekében átirattal fordult a Szövetséges Ellenőrző Bizottsághoz.)

7./ Talabér György; 8./ Békés József (:Talabér György rendőrőrmestert és Békés József rendőr-szakaszvezetőt a nagykanizsai szovjet hadbíróóság 1945. évi október hó 4-én 10-10 évi kényszermunkára ítélték. Nevezettek elítélése azért történt, mert 1945. évi szeptember hó 2-án Kütsen Ferenc lakásán 7 illuminált állapotban lévő szovjet katona állítólag garázdálkodott és a verekedések elkerülése végett a két rendőr közbelépett. Közbelépésük eredménye az volt, hogy a szovjet katonák eltávoztak, de Kütsen utánuk sietett, hogy óráját visszaszerezze. Kütsen, amikor utolérte azt a szovjet katonát, amelyik tőle az órát elvette, verekedésre került sor közöttük, és Kütsen egy karóval úgy fejen ütötte az orosz katonát, hogy az meghalt. Mivel a magyar rendőrség nyomozása szerint a két fentemlített rendőrnek a szovjet katona megöléséhez semmi közük nem volt, Szekeres volt belügyi államtitkár úr 1946. évi március hó 18-án átirattal fordult érdekükben a Szövetséges Ellenőrző Bizottsághoz.)

9./ Pós Zoltánné (:Pós Zoltánné, budapesti, XI. Breznó köz 2. szám alatti lakost, 1946. évi június hó 28-án egy polgári ruhába öltözött és igazolni magát nem akaró szovjet őrnagy és egy rendőrfőhadnagy, lakásáról elvitte. Nevezett férje panaszt tett ez ellen, és a budapesti főkapitányság megállapítása szerint Pós Zoltánné ellen semmiféle eljárás nem volt folyamatban, és nem vették őt őrizetbe. Férje előadása szerint, feleségét egy ismerőse 1946. évi augusztus hó 10-én egy Győrből nyugat felé haladó szovjet gépkocsin két szovjet egyenruhát viselő egyénnel látta. Szebenyi államtitkár 1946. évi szeptember hó 3-án 532 907/1946 BM/I/4. szám alatt az ügyben átirattal fordult a Szövetséges Ellenőrző Bizottsághoz. További adatok ismeretlenek.)

10./ Jámbrík Mihály (:Jámbrík Mihály rendőr, szolgálat teljesítés közben fegyverét használta, és megsebesített egy szovjet katonát. 1946. évi november hó 1-én a Dob utca és a Hársfa utca sarkon egy pirosszínű, szám és világítás nélküli gépkocsit, melyet egy polgári ruhába öltözött egyén vezetett, abban a hiszemben, hogy lopott kocsiról van szó, és a benne ülő polgári személy menekülni akar vele, megállásra szólította fel, fegyverét használ-

va a hátsó gumikereket célozta meg, hogy így a szökést meggátolja. A golyó azonban a polgári személy hátába fúródott és csak azután derült ki, hogy a kocsiban ülő személy egy polgári ruhába öltözött szovjet katona volt. Nevezettet a budapesti szovjet katonai ügyészség a VII. kerületben lévő Vilma királynő út 30. szám alatti helyiségben őrizetben tartotta, majd később több évi kényszermunkára ítélte. Tekintettel arra, hogy nevezett kitűnően teljesítette rendőri szolgálatát, és a magyar rendőrség jelentése szerint nem tudta azt, hogy a polgári ruhába öltözött egyén szovjet katonával azonos, dr. Fischer Gyula belügyminisztériumi osztályfőnök úr 1947. évi február hó 24-én 18 509/1947/I/2. szám alatt nevezett érdekében átirattal fordult a Szövetséges Ellenőrző Bizottsághoz. – Az említett szovjet katona nem halt meg.)

11./ Tóth B. Szilveszter 12./ Deák István (:Tóth B. Szilveszter rendőr és Deák István szegedi lakos fegyverhasználat közben megsebesítettek egy szovjet katonát, aki sérülésébe belehalt. Nevezetteket szovjet illetékes katonai hatóságok 1945. évi október hónapban elítélték. Szebenyi belügyi államtitkár úr 1947. évi március hó 4-én 526 637/1946. BM IV/1.a. szám alatt átirattal fordult a Szövetséges Ellenőrző Bizottsághoz, melyben az említett személyek hozzátartozóinak kérelmére, kérte a SZEK-től annak közlését, hogy nevezettek milyen büntetést kaptak, és hol töltik büntetésüket. Egyéb adatok ismeretlenek.)⁴⁰⁹

A Szövetséges Ellenőrző Bizottság reakciói ismeretlenek, az említettek sorsa úgyszintén...

⁴⁰⁹ BM Kp. Ir. 7243/1948. Névjegyzék a különböző okokból ismeretlen helyre (Szovjetunióba) elszállított személyekről.

IV. A KÜLÖNBÍRÓSÁGI SZERVEZET

A rendkívüli helyzet, a megbomlott közbiztonság és közrend védelme átmeneti szükségé tette a különleges rendeletalkotást. Az viszont, hogy az ily célból kiadott jogszabályok keretrendeletek voltak, az értelmezés igen széles lehetőségét biztosította az ez ügyekben ítélező különbíróóságok számára, s arra is, hogy kivételesen súlyos, megtorló ítéleteket szabjanak ki. A pártpolitikai küzdelmekről befolyásolt bíraskodás számos klasszikus elvet megsértett. A büntető igazságszolgáltatásban a törvények mellett – és esetenként helyette – a rendeletek sajátos buktatókat teremtettek a jogalkalmazóknak, s a mindenkor politikai és gazdasági helyzethez történő alkalmazásuk révén, megsértve a „nullum crimen sine lege” elvét, széles rétegek, csoportok megfélemlítésének eszközévé váltak.

Azzal, hogy a korábbi igazságügyi szervezet mellett speciális különbíróóságok pártérdekeket képviselő tanácsai jöttek létre, lehetőség nyílt arra, hogy az igazságszolgáltatás olyan politikai fegyverré váljék, amely nem csupán a büntettekkel szembeni védelmet szolgálta, hanem és döntően a politikai érdekeknek rendelődött alá. A nyomozó szervek egypárti kisajátítása-eleve-ellentét volt az állam védelmével. Kiváltképpen akkor, ha az egy különcélú pártvezetés kezére került. Így torzult el s vált a pártérdek „kihirdetőjévé” a bírói eljárás azzal, hogy olyan különtanácsok jöttek létre, amelyek egyre kevésbé hagytak „büntetni valót” a szokott bírósági szervezeteknek. Ilyen – sorra új – politikai különbíróóságok, ill. különtanácsok alakultak az 1945: VII. tc.-re, az 1946: VII. tc.-re, a gazdasági rend büntetőjogi védelmére és statáriális ügyekre stb.

1./ Az 1945: VII. tc. és a népbíróóságok

A Közép- és Délkelet-Európa országaihoz hasonlóan alakult magyarországi katonai műveleteket követően, az 1944/1945-ös folyamatban lezajló eseménysorozat közepette bontakozott ki – a kor publicisztikai megfogalmazása szerint – a „fasisztamentes Magyarország” megteremtését célzó komplex „számonkérő” rendszer, valamint annak az egyre súlyosabb problémákat felszínre hozó, megalapozott kritikákat kiváltó működése. Ebben a felszámolási folyamatban – az igazoló eljárás, az internálás, a német kitelepítés, a népbíraskodás során – nem csupán azokat vonták – vonatták –

a különböző közigazgatási és bírósági eljárások hatálya alá, akik/bűncselekményeket követtek el, hanem azokat is, akik a részben emigrációs, illegális és legális körülmények közepette megfogalmazott „antifasiszta” jellegű – úgymond forradalmi – átalakulás megvalósításának esetleges vagy vélt ellenzői lehettek. Nem csupán azokat marasztalták el, akik az 1944/1945-ös változásokat megelőző politikai szisztémákban bizonyíthatóan torz, emberellenes politikát valósítottak meg, és bűnöket követtek el, hanem olyanokat is, akiknek háborús és népellenes bűnössé minősítése törvénytelen, elítélte-tése-meghurcolása jogtalan volt.⁴¹⁰

A politikai rendőrség, valamint a HM Katonapolitikai Osztálya által letartóztatott gyanúsítottak – amennyiben ügyüket vádemelésre alkalmasnak találták – a népügyészségekhez kerültek. A fasiszta maradványok felszámolásának ügyészi, ill. bírói szakaszában a népügyészségek és a népbíróóságok vettek részt. A háborús bűnök megtorlásáról Molotov már 1945. január 4-én érdeklődött Moszkvában akkor,⁴¹¹ amikor dr. Valentiny Ágoston igazságügyminiszter Debrecenben még csak a népbíróóságok jogkörének kidolgozásáról nyilatkozhatott.⁴¹²

Különböző – itt nem részletezett – hazai és külföldi állásfoglalásokat követően, a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front (MNFF) programjának megfelelően, kormányhatározat alapján jöttek létre az új politikai bíróságok.⁴¹³ A későbbi igazságügyminiszter, dr. Ries István szerint a tétélesen megkülönböztetett háborús és népellenes bűncselekmények alkalmazása a gyanúsítottak felelősségre vonásakor lehetővé teszi a gyors és teljes elégtelnyújtást. „A nemzet pere megrontóival szemben voltaképpen egy per, mely technikai szempontokból bomlik különböző perekre.”⁴¹⁴

A nemzetközi kötelezettségek is előírták,⁴¹⁵ hogy a belpolitikai kormányzó erők – koalíciós alapon – fellejjenek mindazokkal szemben, akik felelősek voltak a háborús vereségért. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány-rendelével-felállított népbíróóságok politikai különbíróágként funkcionáltak; egyrészt a korábbi törvények által is közönséges bűncselekménynek minő-

⁴¹⁰ Vö. az ún. semmisségi törvényekkel!

⁴¹¹ Korom: INK. 472.

⁴¹² Néplap, Debrecen, 1945. december 24.

⁴¹³ Zinner Tibor: Adalékok az antifasiszta számonkéréshez és a népi demokrácia védelméhez, különös tekintettel a Budapesti Népbíróásra (a továbbiakban: Zinner: Adalékok) in: Budapest Főváros Levéltára Közleményei '84. Bp., 1985. 137–140.

⁴¹⁴ Uo. 140. A 81/1945. és az 1440/1945. ME. sz. rendeletek és dr. Ries István bevezetője.

⁴¹⁵ L. a 359. sz. jegyzetet!

sített esetek elkövetőit, másrészt azokat vonták felelősségre, akiknek cselekményeit maga a rendelet minősítette bűncselekménnyé. E két kategória elsősorban dr. Réczey László kodifikációs tevékenységének következményeként a háborús és népellenes bűnösök/megkülönböztetést kapta. A háborús bűncselekmények elkövetőivel szemben lehetővé tették a halálbüntetést; fiatalkorúaknál is (az 1945. május 1-én kihirdetett 1440/1945. ME. sz. rendelet alapján), ha a büntetett 16. életévük betöltése után követték el.

A „nullum crimen sine lege” elvét – hasonlóan a nyugat-európai népbíróságokhoz⁴¹⁶ – figyelmen kívül hagyták a kodifikálók. Ennek számos oka volt. Többek között az, hogy a második világháború alatt a hadviselő országok jogszabályai által büntettnek nem minősített, esetenként pedig elvárt vagy megkövetelt cselekményekért felelősségre vonás e nélkül nem következhetett volna be. Ugyanakkor a megfogalmazott minősítések esetenkénti politikai színezete komoly jogértelmezési feszültségek forrása lett. Ez az aggály érződik Grósz József naplójából is: „Ki állapíthatja meg nyugodt lelkiismerettel ma, hogy hol kezdődik vagy hol végződik az a közhivatali, politikai, közgazdasági vagy közéleti szerep, amely módot nyújtott volna 1941-ben a háborúba való belesodródás és folytatólag a fokozottabb mértékben való belesodródás megakadályozására? ...Vagy ki állapítja meg, hogy X úrnak mit kellett volna előre látnia? És hol kezdődik az életet fenyegető kényszerű szükség? A visszaható erővel bíró törvények – vonta meg Grósz konklúziója lényegét – különben mindig igazságtalanok.”⁴¹⁷

Az ún. debreceni alaprendelettel összefüggő problémát nem csupán az érsek érzékelte 1945 márciusában, hanem a politikusok is. Dr. Ries István ügyvéd a budapesti népbírákkal folytatott „hosszú megbeszélés alapján” javaslatot állított össze, amelynek célja az volt, hogy „kereteket adjon és teljes szabadságot a népbíróságoknak”. A háttér: a fiatalok Frank Kálmánt, „Csöpi testvér” nem végezheték ki, ezért dr. Ries szerint a fontos az, hogy „a fasiszták minden felesleges jogi gátlások nélkül minél hamarabb elnyerjék büntetésüket. A halálbüntetés a statáriális eljárás analógiájára van szabályozva... kb. három hónap múlva ... az egész népbíróági eljárást egy közös rendeletbe fogjuk foglalni.”⁴¹⁸ Mindehhez hozzá kell tenni, hogy a nyomozó hatóságok, az ügyészségek és bíróságok összetétele, a második világháború családokat csonkító következményei, a napi politikai küzdelmeknek a népbíráskodás mindkét fokán jelentkező hatása kitörölhetetlen nyomokat hagyott az 1945. VII. tc. hatálya alá tartozó ügyekben. A dr. Ries ál-

⁴¹⁶ Történelmi Szemle, 1995. kézirat, 15–19. (megjelenés alatt) Zinner Tibor: Adalékok a háborús és népellenes bűncselekményeket elkövetők felelősségre vonásához.

⁴¹⁷ Grósz József i. m. 159.

⁴¹⁸ L. a 321. sz. jegyzetet!

tal „megrontók”-nak nevezettek tételes megkülönböztetését a 81/1945. ME. sz. alaprendelet módosítása, majd még két további kiegészítő rendelet egységbe foglalt jogszabályaként, az 1945 szeptemberében elfogadott 1945: VII. tc. tartalmazta. Azontúl, hogy a fasiszta maradványok felszámolásának folyamatában az e törvénynek érvényt szerző népbíróági tanácsok a rájuk rótt feladatokat végrehajtották, nem hagyható az sem figyelmen kívül, hogy e perekben, a bennük elítéltek ügyeiben számos mód nyílt törvénysértő közbeavatkozásra. A kikényszerített „beismerő vallomások” – »Beismerem, hogy fasiszta beállítottságú voltam« stb. – éppúgy ezek sorába tartoztak, mint a hamis tanúvallomások és így tovább...

Magyarországon 25 népbíróság szerveződött, s számos helyen ítélkezett ezeknek ún. kihelyezett tanácsa. Létrejött, de nem hozott határozatot a Berettyóújfalui Népbíróság, míg Kisújszállás, Makó, Mátészalka, Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye, Salgótarján és Szentés népbíróság felállítására vonatkozó kérelmét elutasították. Amíg Szegeden, illetve Debrecenben a nemzeti bizottságok arról vitáztak, hogy kik ellen induljanak majd eljárások,⁴¹⁹ addig a Debrecenben tartózkodó Farkas Mihály, pártja nevében arra vonatkozó javaslatot tett az igazságügyi tárcának, hogy a háborús bűnösökről készítendő listákra kiket vegyenek fel, mert források híján azok csak „ideiglenesnek” tekinthetők.⁴²⁰ A I-IV. jegyzéket végül az Ügyvédi és Színész Kamara, a Magyar Orvosok, valamint Újságírók Szabad Szakszervezete, a HM, a Magyar Államrendőrség Ütlevél Osztálya és az ún. Haeffler-almanach alapján szerkesztették.⁴²¹

Az első ítéletet – amint arra már utaltunk – a Budapesti Néptörvényszék dr. Major Ákos vezette tanácsa hirdette ki 1945. február 3-án. A pest-budai harcok elülte után az MKP Titkársága – országos jelleggel, mintha minisztériumi felhatalmazással rendelkezett volna – arról határozott, hogy „a népbíróságok készítsék elő folyamatosan az ügyeket, hozzanak ítéleteket, de halálos ítéletet nem hajthatnak végre. A halálos ítéleteket fel kell terjeszteni Debrecenbe,”⁴²² az ott létrejövő NOT-hoz.

A népbíróságok feladatuk elvégzését követően sorozatosan szűntek meg, legutoljára a Szegedi Népbíróság.

Tevékenységük három nagy szakaszra osztható: 1945–1948 tavasza között, ekkor végezték el a munka dandárját, amit 1948 januárjában 15 népbíróság megszüntetése is bizonyít. 1949 tavaszáig tart a következő periódus, ekkor azok fejezték be működésüket, amik a korábban megszüntektől a legkevesebb folyó

⁴¹⁹ Sorsforduló I. 517–519.

⁴²⁰ Iratok 2. 79–81. Eredetiben: MSZP PI L. 274. f. 15/199. ö. e., I. Az MKP javaslata a fegyverszüneti szerződés végrehajtására, 1945. február 9.

⁴²¹ Iratok 2. 81. 4. sz. jegyzet.

⁴²² MSZP PI L. 274. f. 4/16. ö. e. Az MKP Titkárság határozata, 5. p. 1945. február 21.

ügyet vették át, végül 1950 tavaszára a már centralizált népbírószági rendszer utolsó tanácsai is befejezték munkájukat. Folyamatban maradt eljárásaikat a többi, immár nem különbíráskodási keretben ítélkező bíróság vette át.

A népbírószágok működésének értékelése csak a népbírószágok munkájának áttekintése után végezhető el. A népbírószágok megszűnésekor rendelkezésre állt statisztikai adatok szerint 90 551 fő került a népbírószágok elé. 1950 áprilisáig 87 417 ügye lezárult. Azokon kívül, akik ellen vádat emeltek, a többiek ellen megszüntették az eljárást. Minden második gyanúsított – 42 066 fő – ügye vádemeléssel zárult, 23 939 fő esetében pótnyomozásra volt szükség (s ezt követően határozhattak ügyükben).

A népbírószágok elé 59 429 főt állítottak, elmarasztaló ítéletet kapott 26 997 fő, azaz a népbírószágok elé állítottak közel 1/3-át marasztalták el. 1945 február és 1950. április 1. között a 24 működő népbírószág háborús és népellenes bűncselekmények miatt halálra ítelt 477 személyt, akik közül kivégezték 189-et.⁴²³

Szabadságvesztés büntetések

– 1 évig terjedő	12 629 fő	46,77%
1 – 5 év közötti	9366	34,69
5 – 10	1355	5,01
10 – 15	481	1,78
életfogytiglan tartó	167	0,61
internálásra ítelt	16	

Kényszermunka büntetések

– 3 évig terjedő	249 fő	0,92%
3 – 5 év közötti	548	2,02
5 – 10	603	2,23
10 – 15	576	2,15
életfogytiglan tartó	315	1,16 ⁴²⁴

⁴²³ Iratok 4. 191–201. Eredetiben: MOL JGY. XIX-E-1-z. 0090/1951. Névjegyzék az 1945. februártól 1949. február 10-ig kivégzett politikai elítéltekről, 1949. február 10. után. A jegyzékben szereplő 160 fő között a statárium következtében, valamint az 1946: VII. tc. alapján kivégezték is benne foglaltatnak. Mutatja a radikalizálódást, hogy a bírói ítélet alapján életüket veszítették száma 1951. február 24-re 227-re növekedett. (MOL JGY. XIX-E-1-z. 0090/1951. Feljegyzés.) Azontúl, hogy nem ismert, hogy kikből tevődött össze a számuk (Kő András – Nagy J. Lambert: A házáért éltek, haltak! Kivégezték 1948-1956. Bp., 1994. Publica adatai sem teljes kört érintenek), 1951. február 24-én a halálra ítélték számát 315 főben állapították meg, holott a korábbi időszakból rendelkezésre álló források – a NOT iratai közötti dokumentumok – alapján a halálra ítélték száma 477 fő volt.

⁴²⁴ Zinner: Adalékok. 149–156.

A pótnyomozási adatok, valamint az elmarasztaló ítéletek és a gyanúsítottak egymáshoz való viszonya jelzi, hogy a koalíciós bírák ítélkezése nem volt könnyű. A népbírószági tanácsokba a koalíciós pártok delegálták a népbírákat. Ezzel megteremtődött a lehetősége annak, hogy a népbíráskodás a pártpolitikai csatározások színterévé váljék.

1945 szeptemberében az új igazságügyminiszter, dr. Ries István a kezdetektől sommásan úgy értékelte a népbíráskodást, hogy az a „... követelményeknek nem felel meg”. Proponálta, hogy a népbírószágok, ha a tettes „értelmiségi”(!) szerezzék be életrajzát, derítsék ki személyi körülményeit, műveltségét, osztályhelyzetét; mutassák be a szélsőjobboldali mozgalmakkal való kapcsolatát. A kétkezi munkások, földművesek, törpebirtokosok, kisiparosok stb. – mint tettesek – esetében, ha a nyilas mozgalommal kapcsolatuk csak alkalomszerű volt, a fasiszta demagógia hatását emelte ki a szociáldemokrata miniszter. Azoknál pedig, akik közülük „népellenes nézeteiket revideálták”, meg kellett szüntetni a nyomozást. (Ries István állásfoglalása annak a munkáspárti politikának volt szerves folytatása, amelyet már a nyár folyamán elfogadtattak a „kisnyilas” kérdésben.)⁴²⁵

1945 októbertől kezdve szállították haza Nyugatról az ún. háborús főbűnösöket. Dr. Sulyok Dezső ügyvéd, neves polgári politikus szerint közülük kettő – Bárdossy László és dr. Imrédy Béla – volt jelentős személyiség. Külön-külön ítélték halálra, majd 1946. január 10-én, illetve február 28-án végezték ki őket. A deportáltat „trió” – a két belügyi államtitkár, Baky László és Endre László, valamint miniszterük, Jaross Andor – ügyében szintén halálbüntetést szabott ki a dr. Jankó Péter vezette népbírószági tanács. Az államtitkárokat 1946. március 29-én, miniszterüket április 11-én végezték ki. Az 1946. január 11-én halálra ítélt, az újvidéki vérengzésért felelős Grassy József és dr. Zöldy Márton sorsa – kiadatásuk után – 1946 őszén, Jugoszláviában teljesedett be (miként Feketehalmy-Czyedner Ferenc tábornoknak, s az előbbieket 1944 elején elmarasztaltatni igyekvő Szombathelyi Ferencnek is).⁴²⁶ Az 1946. március 1-jén halálra ítélt Szálas Ferenc és társai ügyében március 12-én és 19-én voltak az akasztások: Szálasit, Beregfy Károlyt, Gera Józsefet és Vajna Gábort, illetve Csia Sándort, br. Kemény Gábor és Szöllősi Jenőt ekkor kísérték bitó alá. A Sztójay Döme vezette „Quisling-kabinet” tagjai közül 1946. augusztus 24-én végezték ki a volt kormányfőt, Reményi-Schneller Lajost és Szász Lajost. (Jány Gusztáv sorsa 1947. november 26-án – törvénysértő ítéletének végrehajtásával, kivégzésével – zárult. 1993 őszén rehabilitálták.

⁴²⁵ L. a kisnyilas-kérdést a későbbiekben!

⁴²⁶ L. Szombathelyi ügyét a későbbiekben!

Az ún. főbűnös perek – annak idején – nagyobb politikai viharokat nem váltottak ki, sőt az amerikaiak által hazahozottak pereivel szemben sokkal komolyabb problémát okozott az első elítélt háborús főbűnös, Mesko Zoltán pere. Őt nem azért ítélték el, amit tett, hanem azért, amit nem tett. Nevezetesen: nem tiltakozott Bárdossy parlamenti, a szovjettel a háborús állapotot bejelentő megnyilatkozásával szemben. Nem azért ítélték el, mert ő volt az első, ún. Hitler-típusú párt megalapítója Magyarországon (különben 1939-ben a nyilaskeresztesek brutálisan bántalmazták), hanem azért, mert nem volt eléggé demokrata.

A Mesko-ügy háttéréhez: dr. Major Ákos – visszaemlékezésében ön maga tettét nem elhallgatva – írta le, hogy már elsőfokon törvényt sértett a Budapesti Népbíróság, amikor ő a népbírákat álláspontjuk megváltoztatására kényszerítette. Az ítéletet Révai kevesellte, bizonyítván egyúttal azt, hogy miként szólt bele egyes ügyekbe. Másodfokon a NOT sértett törvényt – a sajtó prejudikálása után – amikor ítéletében az alkalmazható mérték, tíz év helyett életfogytiglan tartó büntetésre ítélte.⁴²⁷

A népbírói tanácsok közvéleményi megítélését jelentősen motiválta, hogy eljárásaikban számos zsidó vallású népbíró és népbírói tevékenykedett. Ennek alapján mondták: 1945-ig a zsidók felett a magyarok, most a magyarok felett a zsidók ítéleznek. A vagyonjogi vitákkal még csak éleződött a helyzet. A deportálásból visszatértek „antifaszizmusának” érvényesülésekor a közelmúlt átélése, s nem a korábbi jogi képzettségéből fakadó tudás volt a meghatározó. Az egykori diszkrimináltak közül sokan a törvény szellemével ellentétesen vádoltak, ítéleztek. S a feljelentők, valamint a vád és a védelem tanúi között sokszor a valóságot messze meghaladóan a bosszúvágy volt érzékelhető.

Nem kis nehézséget okozott az is, hogy pl. az ország legjelentősebb népbíróágán, a Budapesti Népbíróságon szolgálatot teljesítő, a koalíciós pártok által delegált laikus népbírák felkészültsége jelentősen különbözött. A munkáspártok alacsonyabb képzettségű népbírái elsősorban pártjaik véleményének elfogadtatására törekedtek, s kevésbé voltak figyelemmel a tényleges büntetőügyek (jogszerű lezárására). Minderről számos példát hozott a népbírói működést bíráló sajtó.

A népbíráskodás minisztériumi irányítása kommunista kezekben volt. A dr. Bajor – dr. Benkő tandem, és mindenekelőtt a népbírói ügyosztály szuperrevizora, dr. Domokos József legfőbb államügyész a tárcánál kéthetente tartott értekezleten a NOT és a Budapesti Népbíróság elnökeivel, a népbírói ügyosztály vezetőjével tárgyalta meg a legaktuálisabb feladatokat, készítették elő a különböző módosításokat stb. Dr. Major Ákos pl. kifejtette, hogy a tanácsokat „hetenként sorsolás útján”

⁴²⁷ Dr. Major Ákos i. m. 176–180.

kellene összeállítani, „hogy a visszaélések elkerülhetők legyenek”; sajtókonferenciát javasolt, amelyen „időnként tájékoztatnák elsősorban a Szabad Nép, Világosság és a Szabadság napilapok szerkesztőit az időszerű kérdésekről, hogy ezek a lapok a rossz hatást kiváltó fölösleges támadásokat a népbírók ellen mérsékeljék... Ezenkívül fel kellene hívni a pártokat, hogy a népbírói tanácsokba ügyvédek ne jelöljenek, vagy az ügyvéd tanácsadók ki nyilatkozzanak arra, hogy népbírói ügyekben ügyvédi minőségben nem járnak el”; végül – de nem utolsó sorban – dr. Major szerint „a 21 tanács egy részét le kellene váltani, és az új tanácsok felállításánál tanácsvezetők kijelölésére a munkáspártok és a szakszervezetek tegyenek javaslatot”.⁴²⁸

Nagy-Budapest kommunista jogászai május 25-én értekezletet tartottak. Elfogadott határozatuk szerint az MKP-tagsággal összeegyeztethetetlen a háborús és népellenes ügyekben a védelem ellátása.⁴²⁹ Major azon felvetésére, hogy a köztársaság kikiáltása miatt módosuljon-e a népbírók határozatának kezdete, Ries – Domokos tájékoztatását követően – arra az álláspontra helyezkedett, hogy a Magyar Nép helyett a Magyar Köztársaság nevében kell kihirdetni a határozatokat.⁴³⁰

Fokozta a gondokat, hogy az elsőfokú és a másodfokú népbíráskodás fórumai számos alkalommal kerültek szembe egymással. A Népbírók Országos Tanácsának bírái mind szakképzettek voltak, s tudásuk alapján joggal minősíthetők az objektív mércéjének a „pártbíróként” aposztrofált népbírókhoz szemben. A NOT-nál folyt ítélezést Ries István miniszter úgy minősítette, hogy ott „... nem ítélezés, nem megtorlás, hanem nagyon szép formába való háborús és népellenes bűnösmentes folyik”. De miért is volt e kemény elmarasztalás?

Dr. Ries István súlyosan elítélő véleményének az „alapja” a népbírókokról alkotott rendeletek, ill. az azokat összegző 1945: VII. tc. ellentmondásaiban lelhető fel. Ugyanis amíg az elsőfokon ítélező tanácsok a legszélsőségesebb ítéleteket hozhatták meg annak tudatában, hogy majd a népbírók vagy a védő ügyis fellebbezés súlyosbításért, ill. enyhítésért, mert tudták, ha döntésük nem egyhangú, akkor fellebbezést lesz (ráadásul öt év alatti ítélet esetében a népbíróknak hivatalból fellebbeznie kellett), addig a NOT bármely döntése a perben érdekelteket maga ellen uszíthatta. Így – a sajtóban – amíg az elsőfokon eljáró népbírók ítélete a „faszizmus felett

⁴²⁸ MSZP PI L. 698. f. 35. ö. e. Jegyzőkönyv, 1945. április 13.

⁴²⁹ Uo. 274. f. 4/138. ö. e. Jegyzőkönyv a nagy-budapesti kommunista jogászok értekezletéről, 1946. május 25. Farkas Mihály június 4-én arról határozott, hogy a dokumentumot a Titkárság elé terjeszti.

⁴³⁰ MKP és SZDP 490–491.

aratott győzelem”-nek számított, addig a NOT-ot, enyhítő határozata miatt „hivatásos fasisztamentők” gyülekezőhelyének nevezték. Sőt, ha a NOT a „kisnyilasok” esetében nem enyhített, hanem súlyosbított, az még fokozta is a munkáspárti bírálatot.

Az a tény, hogy a NOT az eléje került ügyekben 1946 végéig a súlyosbításokhoz képest háromszor annyi enyhítést hozott, sőt 1947-ben 3,7-szerest, 1948-ban viszont már csak 1,1-szerest, míg 1949-ben közel kétszerest (1,8), jelzi, hogyan csökkent a kvalifikálatlanabb elemekkel működő elsőfokú népbíróságok száma. Nem hagyható figyelmen kívül, hogy a NOT elé csak minden második népbíróági ügy került, ami a két fórum közötti vita megalapozottságát megkérdőjelezi. A perek tanúsága alapján megállapítható, hogy az antifasiszta, pártpolitikai döntésektől behatárolt radikalizmussal szemben a NOT inkább törekedett tekintetbe venni a törvényt.⁴³¹ Nem akármilyen körülmények között. Ezekre az egyik legjellemzőbb példa dr. Bajor Lászlónak, a tárca népbíróági ügyosztálya vezetőjének okfejtése. Dr. Bajor áttekintve a NOT-problémát, annak megoldásához külső – szovjet gyakorlaton alapuló – segítséget javasolt. Két szempont – a NOT szervezeti összetétele és a népbíráskodás perorvoslati rendszere – alapján vonta meg a mérleget: a káoszt a népbíróági törvények (ekkor már hatályban volt az 1946: VII. tc. alapján a népbíróági ún. különtanácsí ítélezés is!) szervezeti szabályai közötti ellentmondások, következetlenségek okozták. A megoldás: „Népbíróságainkat egységesen kell átszervezni.” Egyrészt az 1946: VII. tc. során kialakított gyakorlatot kell valamennyi népbíróági tanácsnál irányadónak tekinteni a jövőben: delegált népbírák és miniszter által kinevezett tanácselnökök legyenek. A népbírákat vissza lehessen hívni. A dr. Bajor által felvetettek hónapokkal korábban, a népbíróági értekezleten felszólaló dr. Major Ákosnál is kimutathatók, aki a tanácsvezetők kijelölésénél a munkáspárti igényeket szolgálta javaslatával.⁴³² Másrészt a szovjet joggyakorlat alapján dr. Bajor a felülvizsgáló-megsemmisítő (revíziós – kasszációs) rendszer bevezetését szorgalmazta: „Módosítani kell a népbíróági törvényt akként, hogy a népbíróság ítélete ellen semmisségi panasznak van helye: 1. azon az alapon, hogy a népbíróság ténymegállapítása az iratok tartalmával ellentétben áll vagy helytelen ténybeli következtetéssel történt; 2. a Büntető perrendtartás 385. paragrafusában meghatározott anyagi semmisségi okok alapján. Az 1. pont esetében a fellebbviteli fórumnak csak cassatorius-joga lenne, a 2. pont esetében a Bpn. 33. §-ának 1. és 2. bekezdése alkalmazandó. Vagyis a NOT köteles határozatát azokra a tényekre alapítani, amelyeket a népbíróság valóknak fogadott el.” Így – dr. Bajor

⁴³¹ Uo. 137–169.

⁴³² L. a 428. sz. jegyzetet!

szerint – a két fokozat ítéletei közötti feltűnő aránytalanságok megszűnhetnek, amelyek „abból a jogi abszurdumból származnak, hogy a laikus bíróság ténymegállapításait szakbíróság bírálja felül. Ez sehol a világon nincs és – éppen ezért húzta alá, hogy – ezen nálunk is sürgősen változtatni kell.”⁴³³ 1947. július 4-én, 8-án és 11-én a népbíráskodásról szóló törvényjavaslatról pártközi értekezletet tartottak.⁴³⁴ Ezen az értekezleten alapozták meg a népbíróági fórumok egyfajta „depolitizálását”, azaz valóra váltották a munkáspárti elképzeléseket. Az 1947: XXXIV. tc. 12. §-a módosította mind a népbíróságok, mind a NOT tanácsainak szervezetét. Az alsófokú népbíróági tanácsokból kimaradtak a szakszervezeti és polgári demokrata párti népbírák. Ezzel az intézkedéssel azonossá vált az 1945: VII. és az időközben, más célokból megalakított, s az 1946: VII. tc.-ben foglaltak védelmét célzó tanácsok összetétele. A népbíróságok háborús és népellenes ügyekben ítélező tanácsai hasonló, különytanácsi gyakorlatnak megfelelő összetételben működtek tovább. A NOT-nál a négy, koalíciós párti népbíró mellé tanácselnököket jelölt ki a tárca vezetője, megbízatásuk fél évre szólt. A visszaható erő alkalmazásáról megfélekedtek ez alkalommal: a korábbi, bírált jogszabályok alapján elítéltek, kárvallottak ügyében nem történt intézkedés.

„Számos, Magyarország által kikért háborús bűnösnek minősített személyt nem adtak ki, ugyanakkor a román és jugoszláv kéréseknek a magyar kormányzat eleget tett. Ezekben az országokban – a magyar népbíróságok korábban hozott ítéleteinél – súlyosabb megtorlást érvényesítettek a kiadottakkal szemben, kivégezték őket. A korabeli viszonyokra jellemző fényt vet, hogy hivatalos „kiadatási kérelem” nélkül – rövid úton – adták ki a magyar állampolgárokat az államvédelmi – és nem az illetékes – igazságügyi hatóságok. Közülük is kiemelendő Szombathelyi Ferenc esete: a Honvéd Vezérkar volt főnökét a baloldali sajtó prejudikáló kísérletei, szélsőséges uszítása ellenére sem ítélte halálra a NOT (emiatt dr. Domokos által is támadott) dr. Bojta Béla vezette tanácsa.⁴³⁵ Életútjának vége – egyfajta „harmadfokon” – azonos lett annak a Grassynak és társainak sorsával, akiket ő kívánt 1943/1944-ben felelősségre vonatni rémtetteikért.⁴³⁶ Ugyancsak

⁴³³ Jogtudományi Közlöny, 1947. 3–4. sz. 1947. február 20. 46–48. Dr. Bajor László: A NOT-probléma.

⁴³⁴ MSZP PI L. 274. f. 15/200. ö. e. A népbíráskodásról szóló törvényjavaslatról folytatott pártközi értekezletek jegyzőkönyvei, 1947. július 4., 8. és 11.

⁴³⁵ L. a 384. sz. jegyzetet!

⁴³⁶ Iratok 3. 95–99. Eredetiben: BM ÁB Op. Ny. V–101 594. 264–269. Vitéz Szombathelyi Ferenc vezérezredesnek, a m. kir. Honvéd Vezérkar főnökének tiszti parancsa, 1944. január 21.

„harmadfokon” az (ÁVO) 1946. őszi létrejötte után a jogerősen felmentett gyanúsítottakat vissza kellett kísérni a politikai rendőrséghez – ahol folytatva a korábbiakban kialakított törvényellenes gyakorlatot – internálhatták a felmentetteket.⁴³⁷

Az igazságszolgáltatás irányítása a debreceni kezdetektől a Szociáldemokrata Párt fennhatósága alatt állt. Az 1947-es választást megelőzően – a különböző programok meghirdetésekor – az igazságszolgáltatás több mint két és fél éves működése, s jövőbeli helyzete is előtérbe került. A napi politikától sem mentes felhangok ellenére nem érdektelen feleleveníteni az SZDP álláspontját, ami nem csupán a népbíróságokat érintette.

Ebből kitűnik, hogy a korábbiakban kialakított különbíráskodás rendszerének véglegesítését vették tervbe „kíméletlen és kegyetlen harcot” hirdetve a korrupció ellen. Az SZDP leszögezte, hogy a „közélet makulátlanságát” egyrészt „drákói törvényekkel” kell biztosítani, másrészt „a bűnösök felett ítélkeznek a demokrácia véglegesítendő népbírósága”.

Az 1944-1945 óta végzett tevékenység kritikus megközelítését jelezte választási felhívásuk azon része, amelyik „az új demokratikus jogrend” megteremtését, s „a múlt osztálybíráskodás maradványainak” eltörlését szorgalmazta. Nem kis önelégültséget mutatott visszatekintő mérlegük, sőt jövőendő terveikre is utalt: „Büszkén mutatunk rá azokra az egész világ előtt példát mutató reformokra, amelyeket szociáldemokrata irányítás alatt az igazságügyi kormányzat megvalósított, de tudjuk, hogy jogrendszerünk teljes átépítése még hátra van.”⁴³⁸

Az MKP – a választásokat követően nyilvánosságra hozott kormányprogram-javaslatában,⁴³⁹ ami szó szerint a munkáspártok közös elképzeléseiben is szerepelt, pár héttel később – kifejtette, hogy „árdrágítás és lánckereskedelem leküzdésére dolgozókból álló bíróság létesítését” tartja szükségesnek. Sőt, ennek egyfajta statáriális jelleget kölcsönzött azzal, hogy tervezete szerint a bíróság „14 nap alatt köteles ítéletet hozni”.⁴⁴⁰

Az 1947. szeptember 28-án közzétett közös munkáspárti kormányprogram – lényegében átvette az SZDP tervezetét, s – úgy fogalmazott, hogy „meg kell valósítani a NOT és a népbíróságok reformját”.

Az MKP a törvény „teljes szigorának” alkalmazását tartotta kívánatosnak a „gazdasági kártevők”, „az ország békéjét megbontó reakciók ellen...,”

⁴³⁷ Az 1950–1956 közötti időszakban, október 23-ig 1469 főt marasztaltak el az 1945: VII. tc. alapján. Így 1945-től az első tíz esztendőben háborús és népellenes cselekmények miatt elítéltek száma Magyarországon 28 459 fő.

⁴³⁸ MKP és SZDP 490–491.

⁴³⁹ Szabad Nép, 1947. szeptember 7. l.

⁴⁴⁰ Uo. 1947. szeptember 28. l.

kemény megtörlést ... a külföldi imperialistákkal titkon összejátszó néparulók” esetében. A kérlelhetetlen szigor követelményét az MKP többek közt azzal támasztotta alá, hogy a „demokrácia kesztyűs kézzel bánik saját el-lenségeivel, az összeesküvőkkel, a dologtalan hazaárulókkal”. Az MKP ezzel, igaz még a választások előtt, valójában kemény kritikával illette az SZDP irányította igazságszolgáltatást, s úgy vélte: annak „szeme még mindig be van kötve”. A felelősségre vonandókat azért kívánta ártalmatlanná tenni, hogy mint mondta és írta: „Belügyeinket magunk intézzük, senki más!”⁴⁴¹

Ami pedig a gazdasági bíráskodás keménységének sürgetését illeti, ezt célt a munkáspártok az ún. uzsorá- vagy másnéven „munkásbíróságok” felállításával érték el.⁴⁴²

2./ Az 1946: VII. tc. és a népbíróági különutalások.

1946 tavaszától – a népbíráskodás keretein belül is – olyan új tendencia vette kezdetét, ami már esetenként az antifasiszta számonkérésben is érzékelhető volt. Ez szorosan összefüggött a demokratikus államrend és a köz-társaság büntetőjogi védelméről szóló 1946: VII. tc. megalkotásával. A kor neves polgári politikusa, az Imrédy-pár politikai ügyésze, dr. Sulyok Dezső által „hóhértörvény”-nek nevezett felsőszintű jogszabály a népbíróságok ún. különutalásai elé utalta a háborús és népellenes bűnöktől független po-litikai bűntetteket.

Az MKP erőteljes bírálatban részesítette a tárcánál elkészült törvényja-vaslatot: „ki kell zárni annak a lehetőségét, hogy a törvény a baloldal el-len legyen fordítható. A javaslat 1. §-a erre nem alkalmas. A demokráciá-ban lehetséges pillanatnyi erőviszonyeltolódás, de a mai reakció mesterke-dése következtében nincs kizárva, hogy ezt a §-t pártunknak egyesek vé-leménye szerint esetleg nem teljesen demokratikus megnyilvánulásai ellen fordítsák, különösen vidéken, ahol hasonló mesterkedések ma is folynak. (K. P. pártvezetők letartóztatása, bűnvádi eljárás alá vonása, sőt súlyos el-ítélése közönséges bűncselekmények miatt). Ezt a lehetőséget .. úgy lehet-ne kiküszöbölni, ha ... »aki fasiszta (nemzetiszocialista) jellegű célok meg-valósítására” szöveg kerülne a törvénybe.«” Az MKP illetékesei szerint erre

⁴⁴¹ MKP és SZDP 496–497.

⁴⁴² L. a munkásbíróságoknál!

csak akkor nyílhatnék mód, ha dr. Ries már ezzel a szöveggel terjesztené be a javaslatot, mert „túlságosan kilátszik ugyanis a lóláb akkor”, ha a módosítást a nemzetgyűlésben követelnék az MKP honatyái.⁴⁴³ Dr. Ries visszautasította ezt az elképzelést, az elfogadott törvény 1. §-a így szól:

„(1) Büntett miatt büntetendő, aki az 1946. I. törvénycikkben megalkotott demokratikus államrend vagy demokratikus köztársaság megdöntésére irányuló cselekményt követ el, mozgalmat vagy szervezkedést kezdeményez, vezet, vagy azt lényeges anyagi támogatásban részesíti.

(2) Büntettet követ el az is, aki az /1) bekezdésben meghatározott mozgalomban vagy szervezkedésben tevékeny részt vesz vagy azt előmozdítja.”⁴⁴⁴

A kommunisták célját a miniszteri indoklásba foglalták bele: „Az, hogy Magyarország állami élete demokratikus elveken alapul, magával hozza, hogy annak demokráciaellenes, fasiszta, parancsuralmi rendszerekkel való felcserélése érdekében tilos mindennemű tevékenység, mozgalom vagy szervezkedés.” Azaz „a fasizmust megbélyegző szöveg” teremtette meg a demokrácia „bajnokainak” védelmét, illetve kizárólag mások meghurcolhatóságát biztosította.⁴⁴⁵

Dr. Olti Vilmos népbíróági tanácselnök „a demokratikus államrend vagy a demokratikus köztársaság megdöntésére irányuló büntettek”-ről kétrészes tanulmányt írt. Az első rész tartalma: az „I. Állampolgári szabadság és büntetőjogi tilalom; II. 1. A jogi tárgy, 2. A büntetőjogi védelem hatályossági foka: abszolút vagy relatív védelem?; III. A tényállás-alkotó elemek értékelése. 1. A »megdöntés« büntetőjogi fogalma. 2. Szándék vagy célzat?”⁴⁴⁶ A második rész tartalma: „3. A megdöntésre irányuló »cselekmény« a »mozgalom« és a »szervezkedés«, fogalma. a.) »A megdöntésre irányuló cselekmény«, b.) »A mozgalom«, c.) »A szervezkedés«, d.) »A lényeges anyagi támogatás«; IV. Az elkövetési cselekmények: a.) »A demokratikus államrend vagy demokratikus köztársaság megdöntésére irányuló cselekmény elkövetése«, b.) »A kezdeményezés«, c.) »A vezetés«, d.) »A lényeges anyagi támogatásban részesítés«, e.) »A tevékeny

⁴⁴³ MSZP PI L. 274. f. 15/199. ö. e. Az Igazságügyminisztériumban a demokratikus államrendszer védelméről készült törvényjavaslat bírálata.

⁴⁴⁴ 1946. évi VII. tc. a demokratikus államrend és köztársaság büntetőjogi védelméről. 1946. évi törvénycikkek. Bp., é. n. Franklin-Társulat, 20–21. 1946. március 23-án tették közzé.

⁴⁴⁵ Uo. 20–21.

⁴⁴⁶ Jogtudományi Közlöny, 1947. 21–22. sz. 331–337. 1947. november 20. Dr. Olti Vilmos: A demokratikus államrend vagy a demokratikus köztársaság megdöntésére irányuló büntettek I. 1947. december 20.

résztétel«, f.) »Az előmozdítás«; V. A nyomozati vallomások különleges jelentősége a konspirációs perekben.”⁴⁴⁷

A leghevesebb vitát írásának a terhelt nyomozati vallomásaival összefüggő befejező része váltotta ki. Ebben is azt hangsúlyozta egyrészt, hogy „A nyomozati szakban a gyanúsított át nem gondolva még cselekvősségei egyes elemeinek jogi értékét és főleg ki nem tanítva a jogi védekezés mesterfogásaira, sokkal inkább közli maradéktalanul a való tényállást, mint az eljárás későbbi szakaszaiban.” Másrészt azt hangoztatta, főleg a politikai perekben „a való tényállás megállapításánál a bíróságnak a *szokottnál nagyobb mértékben* [eredeti kiemelés – a szerk.] kell támaszkodni az előkészítő eljárás során tett s a főtárgyaláson legtöbbször visszavont vagy módosított vallomásokra, mint bizonyító eszközökre.”⁴⁴⁸ Mindezen okfejtések mögött nem nehéz felismerni A. J. Visinszkij gyakorlatát és elméleti fejtegetéseit.⁴⁴⁹ Ez azonban egyúttal azt is jelezte, hogy dr. Olti Vilmos számára az ÁVO és a Kat.pol. dokumentációja szentírás lett, s azzal már nem is törődött, hogy a „vallomások” miként keletkeztek, vagy pl. miként félemlítették meg a gyanúsítottakat további sorsukat illetően, ha visszavonnák „beismeréseiket”.

A politikai bűncselekményekre vonatkozó rendelkezéseket hatályon kívül helyező, s új bűncselekmény-fogalmakat bevezető törvény igen szélesen értelmezhető, tudatosan parttalanná tett fogalmai – szervezkedés, mozgalom, izgatás stb. – a kezdetektől lehetővé tették, hogy az ugyancsak különbíróági keretben működő ún. népbíróági ötös- vagy külön tanácsok a törvényt a mindenkorai politikai megítélés alapján alkalmazzák. A törvény a hatalom erőszak jellegének erősödését jelezte. Olyan jogszabály volt, amely 1946. március 23-tól megtorlásra adott felhatalmazást az igazságügyi és a belügyi szerveknek.⁴⁵⁰

E preventív törvény alapján nem csupán az igen gyér kísérleteket számolták fel, hanem mindenekelőtt arra „vettek irányt”, hogy mindenkit, akit akár politikusként, akár magánemberként „reakciónak” bélyegeztek, azt egyidejűleg bírósági tortúrának is alávetthessék. Ez a folyamat a „gyűjtőpártba”, a Kisgazdapártba tömörült politikai erők elítélésével kezdődött. Végül szinte alig maradt olyan párt vagy erőcsoportosulás, társadalmi szer-

⁴⁴⁷ Ua. II. Jogtudományi Közlöny, 1947. 23–24. sz. 348–353. 1947. december 20.

⁴⁴⁸ Uo. II. 353.

⁴⁴⁹ L. a 306–307. sz. jegyzeteket!

⁴⁵⁰ Történelmi Szemle, 1965. 2–3. sz. 240–255. Vida István: „A demokratikus államrend és köztársaság büntetőjogi védelméről” szóló törvényjavaslat megszületése és parlamenti vitája, valamint I. legújabbban a Valóság, 1996. 9. 57–75. oldalait, Palasik Mária: A köztársaság kikiáltása és büntetőjogi védelme c. írását!

vezet, amelynek tagjaival szembeni eljárásnál ne alkalmazták volna az 1946: VII. tc.-t. Az igazságszolgáltatás politikai küzdelmek eldöntésére való felhasználása a hatalomból részesedő munkáspárti erők további térnyerését eredményezte, viszont diszkreditálta mind a törvényt, mind alkalmazóit. 11 képviselőt izgatás, összeesküvés, hazaárulás és kémkedés, hét honatyát gazdasági bűncselekmény vádjával elítéltek, ötöt pedig internáltak.⁴⁵¹ A különböző italos állapotban „elkövetett” izgatások százai, ezrei, a mesterségesen „felépített” összeesküvések (pl. a Magyar Testvéri Közösség ügye), a kémkapcsolatokká merevített tárgyalások, az erőszakolt vagy mondvacsinált „szabotázsok” (pl. a Nitrokémia-, a MAORT- és a Standardperek stb.) mind-mind ennek az időszaknak a termékei.

A napi politikai akciók és hatalmi törekvések szempontjai szerint funkcionálisan új szerepet kaptak, így rendre fel is szaporodtak azok az izgatási, összeesküvés, kémkedési és szabotázs ügyek, amelyekben a tényállásnál fontosabb volt a hatalmi, valamint a napi politikai szempont. Alkalmat adtak – szabályos ténymegállapítás és korrekt igazságügyi eljárás helyett – megfélemlítésre, riválisok kikapcsolására, pozicionális helycserékre, hivatali és pártpozíciók újrendezésére, a gazdaság funkcionális zavarainak „ártó szándékú” személyekre hárítására, az ellenség tömeges megjelenítésére (vagyis a rendszer tömeges ellenségtől való tömeges veszélyeztettségére), irányzatok, pártok lejáratására, diszkreditálására, vagyonelkobzásra, a tulajdon, vagyon, lakás, berendezések újraosztására vagy a szovjet-amerikai szövetség elszakítása után a fegyelmező jellegű táborbantartás hatalmi szempontjainak érvényesítésére. Az, hogy a tényállásnál – olyankor is, amikor az eljárás ténylegesen indokolt volt – fontosabbnak minősült a politikai cél, mint az ügy maga, generalizálta a jog, ill. a jogszolgáltatás döntően hatalmi-politikai eszközzé való átváltását.

Az 1946: VII. tc. alapján – a Budapesten, Debrecenben, Győrött, Pécsen és Szegeden működő – népbírói különírtások elé 12 276 főt állítottak a népügyészségek, amelyek elé viszont 13 48 személyt hurcoltak a politikai rendőri szervek; 5861 főt elmarasztaltak. A népbíráskodás során az MKP nem csupán az antifasiszta megtorláshoz igyekezett felhasználni az igazságszolgáltatást, hanem arra is irányt vett, hogy az ún. különírtások segítségével megsemmisítse mindazon vélt vagy valós politikai ellenfeleit, „ellenségeit”, akik hatalmi törekvéseinek útjában álltak.

Az 1946: VII. tc. alapján 1946 tavasza és 1950 eleje között kihirdetett elmarasztaló ítéletek:

⁴⁵¹ Történelmi Szemle, 1985. 1. sz. 163–164. Csicskó Mária: Képviselői pályaképek 1947–1953.

Szabadságvesztés büntetések

– 1 évig terjedő	3983 fő
1 – 5 év közötti	1488
5 – 10	127
10 – 15	14
életfogytiglan tartó	13

Kényszermunka büntetések

– 3 évig terjedő	7 fő
3 – 5 év közötti	14
5 – 10	41
10 – 15	47
A statisztika készítésekor személy ügye még nem zárult le. ⁴⁵²	127

Ahogy a különböző gazdasági vagy közigazgatási normák alátámasztására alkalmassá tették a különféle gazdasági célok érdekében hozott, drákói ítéletek kiszabását lehetővé tevő keretrendeleteket, ugyanúgy jártak el az 1946-ban hozott „hóhértörvény” aktualizálásával.

A törvény eredeti szövegében az „1946: I. törvénycikkben megalkotott demokratikus államrend vagy demokratikus köztársaság” szerepelt. Az országgyűlés politikai, valamint alkotmányjogi és közjogi bizottságának 1949. évi augusztus hó 12-én tartott együttes ülésén tett jelentés szerint viszont: „az 1946: VII. törvénycikkben a magyar köztársaság védelmére törvénybe iktatott büntető rendelkezések ezután értelemszerűen a Magyar Népköztársaság büntetőjogi védelmét szolgáló rendelkezéseként alkalmazandók”.⁴⁵³ Törvénymódosításra már nem is volt tehát szükség, helyette megtette egy közös bizottsági jelentés...

Ez a változtatás nem kevesebbet jelentett, mint hogy az alapjaiban a demokráciát védő törvény a demokráciát hirdetőket tette bűnösökké, mert a népi demokrácia ellenségei lettek mindazok, akik a demokráciát, azaz annak nem szűkített – „népi” – változatát óhajtották...

1947. február 17-én Szakasits Árpád a munkáspártok közös nagygyűlésen többek között kijelentette: „...nincs még megegyezés a pártok között..., előtérben az igazságügyi hatóságok szerepe”. A Népbírói Tanács Országos Tanácsa akkori elnökének, dr. Major Ákosnak megállapítása szerint az

⁴⁵² Törvénytelen szocializmus 46. 84. sz. jegyzet.

⁴⁵³ Büntető Hatályos Jogszabályok Gyűjteménye 55.

1946: VII. tc. hatálya alá tartozó bűnügyeket tárgyaló ún. ötöstanácsok működésére ez az állásfoglalás „kitörölhetetlenül rá is nyomta bélyegét”.⁴⁵⁴

3./ A gazdasági rend büntetőjogi védelme

A gazdasági élet mind szélesebb körének rendőri felügyelet alá helyezése és operatív kezelése párhuzamosan folyt a formáljogi „megalapozással”. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés rendkívüli és különössége folytán kényszerű helyzetben a rendeleti kormányzást az Ideiglenes Nemzeti Kormányra ruházta. Az érvényben tartani kívánt ME-rendeletek ugyan listaszerűen átmentek az 1945-ben választott nemzetgyűlés retortáin, valójában a rendeleti kormányzás és jog továbbdelegálásának technikájában érdemi változás nem következett be. Kezdetben ez a rendkívüli helyzetből adódott, később – párhuzamosan a parlament teljesen formálissá tételével – a rendkívüliség rendszeressé tételéből. De a kormány működésében kezdetektől a jogalkotás ad hoc, delegált és erőhatalmilag meghatározott, a kezdeményezésben is informális jellege érvényesült. Így – többek közt – a jövő jogtörténeti kutatásainak tárgykörébe kell utalnunk, miként került sor olyan „visszadelegálási” technikára, hogy – mint a gazdasági rendszet formálisan jogszabályi feladataiból is kitűnik – eleve rendszertinek minősített szervek kezdeményezzenek nem rendszeti, hanem gazdasági, sőt gazdaságpolitikai jogszabályokat. Mindenesetre megállapítható, hogy a jog előbb kényszerhelyzetből, később koncepcionális kényszerképzetből egyre inkább nem a termelő közösségek szolgálatára rendelt gazdasági racionalitást szolgálta, hanem mind hangsúlyozottabban – egy jobb kifejezés híján – a „politikai” gazdaság rendszeressé tételét, egy mind átfogóbbá váló elyonási rendszer kiépítését segítette elő.

Ebből a sokban összefonódó, részleteiben fel nem tárt folyamatból a rendeleti kormányzást reprezentáló: „A gazdasági rend büntetőjogi védelméről” szóló 8800/1946. ME. számú, 1946. július 28-án kiadott rendeletet emeljük ki. Ezt az jellemezte, hogy e „drákói” rendszabály nem tett különbséget büntető és szabálysértés között, vagyis ezáltal teret hagyott az MKP, később az MDP vezetése s az irányítása alatt álló rendszeti, gazdaságrendszeti, gazdaságpolitika-rendszeti gyakorlatnak. Ez a jogszabály – expressis verbis – a „kötött gazdálkodás”, a jegyrendszer

⁴⁵⁴ Dr. Major Ákos i. m. 316.

stb., majd a stabilizáció után ennek védelmét, ill. egy minden korábbinál egykezesíthetőbb készletgazdálkodási, felügyeleti rendszert szolgált.

Az árdragító visszaélések, a közellátást veszélyeztető cselekmények ellen és a forint védelmében hozott rendelet igen szigorú büntetési tételeket állapított meg, sőt a forint értékállandóság védelme érdekében halálbüntetés kiszabását is lehetővé tette.

Később további rendeletek jelentek meg, amelyek a közszükségleti cikkek engedély nélküli raktározását vagy annak megkísérlését is súlyosan büntették.

Feltétlen említést érdemel az 1947: XXIII. törvény, ami egy újabb különbírószágot – a már említett uzsorabírószágot –, közismertebb nevén a munkásbírószágot hozta létre. Ez az intézmény arra volt hivatva, hogy a tárca vezetése által létrehozott, a nagyobb gyárakból verbuvált ünlőkök alkotta tanácsok egyfokú eljárásban ítélkezzenek a nagyobb gazdasági bűncselekmények elkövetői felett.

Valójában ezekkel a rendelkezésekkel, igen szélesen értelmezhető fogalmaikkal, a kerettényállások adta lehetőséggel élve, a változó helyzethez alkalmazkodva a hatalom elérhette mindenkor céljait, s e területen lényegében folyamatosan törvénysértő gyakorlat vette kezdetét.

4./ A rögtönbíráskodás – statárium

A rögtönbíráskodás Magyarországon 1945. február 27-én Nagydorogon kezdődött. Itt a helyi képviselőtestület statáriális bíróságot állított fel, aminek feladata a polgári fosztogatások megakadályozása volt. A községi bíróság különböző tartalmú közmunkára ítélhette a vétkeseket.⁴⁵⁵ Ez a helyi kezdeményezés azonban unikum maradt.

A klasszikus értelemben vett rögtönbíráskodást – az erőszakos bűncselekmények elszaporodása miatt – az Ideiglenes Nemzeti Kormány 9600/1945. ME. sz. rendelete hirdette ki. A belbiztonság fokozását és megerősítését célzó, 1945. október 18-án bejelentett rögtönbíráskodás a bűncselekmények lehető legszélesebb körét fogta át, halálbüntetést-tett-lehetővé egyhangú bűnösség-megállapítás esetén.

A fegyverrejtegetők ellen kezdeményezett eljárások 1946. július 11-től vehették kezdetüket. Az első lefoglalt ügyében dr. Domokos intézkedett, azonban a budapesti ügyészség vezetőjét Rajk László – a Ries-szel történt

⁴⁵⁵ Sorsforduló II. 352.

megbeszélése után – arra utasította, hogy július 15-én ne tárgyalják le statáriális eljárás keretében a pert. Az MKP Központi Titkárságát tájékoztató dr. Domokos szerint „tényleg »kicsiny halak« voltak a lefogottak, nem nagyon alkalmasak arra, hogy éppen ők szolgáljanak elrettentő példa gyanánt”. Domokos mégis dohogott, mert az ilyen beavatkozások miatt „a fegyverrejtegetők sem fogják ezt a statáriális rendelkezést komolyan venni”.

Domokos úgy vélte, hogy az egész statáriális eljárást hatályon kívül kellene helyezni, mivel az általa elkészített újabb változat „is módot adna a halálbüntetés végrehajtására és az ügy gyors befejezésére”.⁴⁵⁶ A rögtönbíráskodást 1948-tól valamelyest korlátozták,⁴⁵⁷ de Nagy Imre kormányra kerüléséig gyakran alkalmazott, ugyancsak különbírói megtorló intézményként funkcionált.

1948. szeptember 29-től 15 féle bűncselekménycsoportra szűkítették a statárium hatályát: gyilkosság; szándékos emberölés; rablás; robbantószer és robbanóanyag előállításával, beszerzésével és használatával elkövetett bűntett; lőfegyver és lőszer engedély nélküli tartása; a gyújtogatás és a gyújtogatásra szövetkezés büntette stb.

Az 1953-as kormányelőterjesztés szerint a gyakorlatban a nyomozószervek „rendkívül tágra értelmezték azt a törvényes rendelkezést, hogy a rögtönbíráskodás alá tartozó bűncselekménnyel terheltet haladéktalanul ügyészség elé kell állítani. Az ügyészek szemethúnytak annak a rendelkezésnek a megszegése felett, hogy a rögtönbíráskodás alá tartozó ügyben nincs helye alakszerű nyomozó eljárásnak. A bíróságok pedig az eljárás gyors és a kívánalmaknak megfelelő befejezése érdekében sokszor felületesen, a bizonyítékok lelkiismeretes mérlegelése nélkül hoztak ítéleteket.”⁴⁵⁸

Igy amíg kezdetben a statáriális eljárásnak jelentős szerepe lehetett a közrend és a közbiztonság megszilárdításában, addig az később – közel egy évtizeden át – a klasszikus sztálinista gyakorlatban a polgárháborús helyzet

⁴⁵⁶ MSZP PI L. 274. f. 15/199. ö. e. 16-17. Dr. Domokos József levele az MKP Központi Titkársághoz, 1946. július 15.

⁴⁵⁷ MOL JGY. A Legfőbb Ügyészség iratai (továbbiakban: Lf. Ü. iratok) XX-10-a. 0019/1953. Minisztertanácsi előterjesztés egyes büntettekre elrendelt rögtönbíráskodás megszüntetésére, 1954. február 19. Az MDP KV PB elé kerülő előterjesztést Czákó Kálmán legfőbb ügyész már 1953. szeptember 4-én eljuttatta a KV Adminisztratív Osztályához. A PB október 28-án vitatta meg, s elfogadta, hogy a kormány terjessze az Elnöki Tanács elé a rögtönbíráskodást megszüntető dokumentumot. 1950. január 1-től 1953 nyaráig 118 főt marasztaltak el statáriális eljárásban, a 26 halálra ítélt nem részesült kegyelemben. 1953. november 5-től húzódott a kormány előterjesztés végleges változatának elkészítése.

⁴⁵⁸ Ua. Javaslát a Politikai Bizottsághoz az 1948-as rögtönbíráskodást kimondó kormányrendelet megszüntetésére, 1953. október 28.

nek az ideiglenesség fenntartásával összefüggő elemeként már egyéb, alapjaiban féleslegesen megtorló funkciók érvényesítésének – törvénytelen – eszközévé vált.

5./ A katonai bíráskodás

A katonai bíróságoknak átadott gyanúsítottak közül 1945-1949 között közel 10 ezer főt marasztaltak el, közülük 10 főt kivégeztek.⁴⁵⁹ A hagyományos keretekben ítélkező, elsőfokon eljáró bíróságok mellett az ügyek másodfokú tárgyalására az 1946. III. tc.-kel a Kúrián Honvédbírói Fellebbviteli Tanácsot állítottak fel,⁴⁶⁰ a működését ideiglenesen szüneteltető Legfőbb Honvéd Törvényszék hatáskörét ráruházva. A honvéd koronaügyési feladatok ellátását – dr. Domokos József képességeiben és párt iránti elkötelezettségében bízva – a legfőbb államügyészre és helyetteseire testálták. A honvéd büntető eljárás reformjáig⁴⁶¹ ideiglenes jelleggel kialakított konstrukció azonban a hűtlenségi ügyek elszaporodásával az MKP számára akadállyá vált. A Magyar Kúria Honvédségi Fellebbviteli Tanácsának működésével szembeni alapos kifogásra hivatkozva kezdeményezte az MKP Katonai Bizottsága 1948. június 7-én „a kúriai tanács helyett külön katonai bíróság felállítását”. Ennek létrehozásával a várakozás szerint „a jelenlegi hibák csökkenteni fognak”, másrészt a külön katonai bíróság magja lesz „a felállítandó másodfokú katonai bíróságnak”.⁴⁶² Az MKP PB előterjesztésbe foglalandó bírálat – egyben „a Legfőbb Honvéd Törvényszék visszaállítását”-t javasoló határozat – summázata: „a honvéd bíráskodás jelenlegi helyzete nem megnyugtató. Az elsőfokú ítéleteket a Kúria Honvédbírói Fellebbviteli Tanácsa legtöbbször lényegesen enyhíti, illetve osztályalapon ítélkezik. Ez a Tanács jelenleg teljesen hatáskörünkön kívül esik.”⁴⁶³

⁴⁵⁹ Törvénytelen szocializmus 46. Az IM Katonai Főosztály Ny. 028/1989. sz. – töredékes adatokra támaszkodó – összeállítása szerint 9813 főt ítéltek el.

⁴⁶⁰ L. a 444. sz. jegyzetet, 13-16! 1946. III. tc. a Kúrián honvédbírói fellebbviteli tanács szervezéséről és az ezzel kapcsolatos rendelkezésekről, 1946. február 20-án hirdették ki.

⁴⁶¹ Uo. 13. Miniszteri indoklás a törvénycikk 2. §-ához.

⁴⁶² Ht. L. 1950. évi „T” iratok, 55. ö. e. A felsőbb bíráskodás átszervezése. A javaslat dr. Tóth Lászlónak, a Katonai Főtörvényszék későbbi elnökének hatalomra segítéséhez szükséges mozzanatokat vázolta fel, s megvalósításukat szorgalmazta.

⁴⁶³ Uo. Jegyzőkönyv a Katonai Bizottság üléséről, 1948. június 7.

Mindebből következett az osztályalap szemléletének megfordítása, a katonai bíróság hatáskörbe vonása, az ítéletek súlyosbitásának szorgalmazása, illetve véghezvitele.

Az eseményeket siettette, hogy az MDP PB 1948. június 28-án elfogadta a Katonai Bizottság javaslatát, s döntött a Legfelsőbb Honvéd Törvényszék jogainak visszaállításáról.⁴⁶⁴ Másrészt az ekkor még nyomozati szakban lévő ún. Hadváry-ügy is közrejátszott az 1946: III. tc. hatályon kívül helyezésére indított akcióban. A vk. ezredest, a Kossuth Akadémia tanárát az ÁVO kémelhárítása, Dékán István osztályvezető irányításával, egy 1948 nyarán Ausztriából hazatért magyar „B- [bizalmi – a szerk.] egyén-né” történt beszerzésével, majd aktivizálásával buktatta le.⁴⁶⁵ (Az ügynököt is elfogták – vele egyeztetve –, nehogy dekonspirálódjon, aztán – becsapva – elítéltették.)

Ebben a katonai ügyben – egyúttal jelezve az ÁVO és Kat.pol. jogutóda közötti viszályokat – az ÁVO helyettes vezetője, dr. Timár István is megnyilatkozott, felvetve dilemmáját: melyik olyan bíróság tárgyalja az ügyet elsőfokon, amelyben katonai és polgári személyek egyaránt lesznek. Miután a hűtlenség büntetése nem hirdettek statáriumot, fellebbezés folytán felsőbb fórum elé fog kerülni az ügy, s a gondok itt kezdődnek. Mert: „a beszerzett információk szerint a Kúria Honvédbírószági Fellebbviteli Tanácsa elé az ügyet semmi esetre sem szabad engedni, mert reakciós bírásokból áll, akiktől a népi demokrácia szempontjából megnyugtató ítélet nem várható”. Ezért javasolta, hogy függetlenül „ettől a folyamatban lévő ügytől” már szeptemberben döntsön az országgyűlés a Legfelsőbb Katonai Törvényszék tevékenységének visszaállításáról, másrészt a kúriai tanácsot szüntessék meg.

Az alternatívákat elemezve Timár István végül a Budapesti Népbírószág mellett voksolt, mert prejudikálása szerint a népbírószági „ítélet meghozatala után a NOT kb. egy hét múlva tárgyalni tudja az ügyet úgy, hogy a nyomozás befejezésétől számítva kb. 17-18 napon belül lehetne jogerős ítéletet kapni és a halálos ítéleteket végre is hajtani”.⁴⁶⁶ A Budapesti Népbírószág kihirdetett határozatát követően Hadváryt 1948. szeptember 7-én kivégezték.⁴⁶⁷

⁴⁶⁴ Uo. Elek Tibor levele dr. Hajdú Gyula igazságügyi államtitkárhoz, 1948. szeptember 11.

⁴⁶⁵ Lf. Ü. Ir. 0013 313/1953. Gyallai Imre ügye. A BM Vizsgálati Főosztály jelentése, 1953. november 10.

⁴⁶⁶ BM ÁB Op. Ny. V-88 867. 362-364. Dr. Timár István feljegyzése, 1948. augusztus 13.

⁴⁶⁷ L. a 465. sz. jegyzetet!

A Katonai Bizottság 1948. szeptember 6-án megerősítette szándékát – miután az MDP KV PB határozat érvényben volt –, hogy meg kell szüntetni a kúriai tanácsot, s fel kell állítani a Legfelsőbb Honvéd Törvényszéket.⁴⁶⁸ Öt nappal később Elek Tibor, az MDP Katonai Osztályának vezetője dr. Hajdú Gyula igazságügyi államtitkárt „emlékeztette” a parthatározatra, s annak végrehajtására.⁴⁶⁹ A katonai igazságügyi szervezet, valamint a katonai büntetőbíráskodásban a fellebbvitel módosításáról – a kúriai tanács megszűnéséről és a Katonai Főtörvényszékről – határozó törvényt 1948. december 30-án hirdették ki.⁴⁷⁰

Ilyen előzmények után kezdte meg működését a Katonai Főtörvényszék, élén dr. Tóth Lászlóval, s tevékenységének „alapját” a dr. Jávor Iván által irányított Budapesti Katonai Törvényszék, valamint a dr. Bodonyi Márton vezette Budapesti Katonai Ügyészség „biztosította”. A „nagy számban” lefogott „kémekeket és rombolókat” hamarosan Pálffy és társai, valamint Sólyom László és társai követték a vádlottak padján.

A lefagyott nemzetközi légkörben óriási mértékben megnőtt a katonai ügyészségek és katonai bíróságok szerepe: 1949 és 1950-ben 3383, illetve 4485 főből 3084, illetve 3304 főt marasztaltak el. Amíg a koalíciós időszakban évi átlagban 1380, addig a későbbiekben 6102 ítélet született. A 4,4-szeres, ugrásszerű növekedés 1949-ben vette kezdetét. A politikai kurzusváltást markánsan tükrözik a meghurcoltak adatai. A régi katonai vezetőket internálták, börtönbe vetették, de hasonlóképp jártak el számos, 1945-től magas pozícióba emelkedett kommunistával, szociáldemokratával szemben is. „Háborús bűnösség”, „kötelesség teljesítésének elmulasztása”, a Kat.pol. keretében végzett kárt okozó működés, lelkiismereti okból történt szolgálat megtagadás egyformán ismert a vádpontok között. Végül, de nem utolsó sorban említendő a provokátorok által „azsenolt ügyek”, amiknek következményeként sokan vesztették – ártatlanul – életüket.⁴⁷¹

Az MKP, illetve az MDP a katonai bíráskodásban is maradéktalanul érvényesíthette akaratát. Az MKP már az ún. debreceni időszakban tárgyalta első hadbírószági ügytől – amelyet tévesen, retrospektív módon már Farkas Mihály „számlájára” terhelnek, holott annak keletkezésében

⁴⁶⁸ L. a 462. sz. jegyzetet! Jegyzőkönyv a Katonai Bizottság üléséről, 1948. szeptember 6.

⁴⁶⁹ L. a 464. sz. jegyzetet!

⁴⁷⁰ Az 1948. év hatályos jogszabályai. Szerk.: Bacsó Ferenc et. al. Bp., 1949. Grill K. kiad. 130. 1948: LXVIII. tc. a katonai igazságügyi szervezet, valamint a katonai büntetőbíráskodásban a fellebbvitel módosításáról.

⁴⁷¹ Törvénytelen szocializmus 48., 79–80.

és alakításában⁴⁷² a fő felelős Vörös János miniszter volt – előbb a Katonapolitikai Osztály, majd az MDP már a hadbíróságok közreműködésével alakíthatta elképzeléseit, „katonapolitikáját”.

V. JOGPOLITIKA ÉS BÜNTETÉS-VÉGREHAJTÁS

1./ A semmibe vett jog

Nemcsak a jogra hivatkozás vagy koncepcionálisan arra alapozó igaztalan ítéletek tekintendők jogsértésnek, hanem a tételes törvényt tudatosan nem érvényesítő joggyakorlatot is jogtiprásnak lehet minősíteni.

A semmibe vett jog mint törvénszegés esetének érzékeltetésére csupán egyetlen példát említünk (a többi gondos fellelését a jogtörténetre hagyjuk).

Az 1946: I. tc. preambulumban ez áll: „A köztársaság polgárai részére biztosítja az ember természetes és elidegeníthetetlen jogait, a magyar nép számára a rendezett együttélést s a más népekkel való békés együttműködést.

Az állampolgárok természetes és elidegeníthetetlen jogai különösen: a személyes szabadság, jog az elnyomatótól, félelemtől és nélkülözéstől mentes emberi élethez, a gondolat és vélemény szabad nyilvánítása, a valás szabad gyakorlása, az egyesülési és gyülekezési jog, a tulajdonhoz, a személyi biztonsághoz, a munkához és a méltó emberi megélhetéshez, a szabad művelődéshez való jog s a részvétel joga az állam és önkormányzatok életének irányításában.

Ezeztől a jogoktól egyetlen állampolgár sem fosztható meg törvényes eljárás nélkül és e jogokat a magyar állam valamennyi polgárának minden irányú megkülönböztetés nélkül, a demokratikus államrend keretein belül, egyformán és egyenlő mértékben biztosítja.”

Mindennek büntetőjogi védelmére hozták az 1946: X. tc.-t „az emberi jogok hatályosabb védelméről”⁴⁷³ Eszerint (1) „Büntetést követ el és – amennyiben súlyosabb büntető rendelkezés alá nem esik – öt évig terjedhető börtönnel büntetendő az a közhivatalnok (1940: I. tc. 3. §.), aki hivatali eljárásában vagy intézkedésével másnak az 1946: I. törvénycikk bevezetésében foglalt valamely természetes és elidegeníthetetlen jogát törvényellenesen megsérti. (2) Ha azonban a cselekmény másnak jelentékeny kárt vagy más súlyos sérelmet okozott, a büntetés öt évig terjedhető fegyház. (3) A szabadságvesztés-büntetésen felül a hivatalvesztést és a politikai jogok gyakorlásának felfüggesztését is ki kell mondani.”

Az 1945 őszen választott nemzetgyűlés által elfogadott 1946: X. tc. –

⁴⁷² Kis András: A magyar honvédség újjászervezése (1945), Bp., 1995. Zrínyi K., 85–97. XII. Az első koncepció per.

⁴⁷³ L. a 444. sz. jegyzetet, 43! 1946. évi X. tc. az emberi alapjogok hatályosabb védelméről, 1946. május 27-én tették közzé.

mint azt az 1940. I. tc. 3. §-ára történő hivatkozás mutatja, a „közhivatalnokok” körét szélesen értelmezve – „a demokratikus köztársaság alapjául szolgáló emberi alapjogoknak általános és szigorú büntetőrendelkezésekkel” való megoltalmazását szolgálta „mindazokkal a törvénysértésekkel szemben, amelyek ezeket [a jogokat - a szerk.] közhivatalnokok törvényellenes eljárása részéről érhetik”.⁴⁷⁴

A törvénybe foglalt „természetes és elidegeníthetetlen” emberi jogok tömeges megsértése, úgyszintén a demokratikus köztársaság rendje ellen közhivatalnoki pozícióban elkövetett törvénytelenések sorozata végül a „demokratikus köztársaság” állam- és jogrendjének felszámolása – a törvény alkalmazása esetén – „államférfiak”, miniszterek, rendőrök, s más közhivatalnoknak minősülő törvénysértők esetében tömeges megtorlást vont volna maga után. Az „emberi alapjogok hatályosabb védelmére” meghozott törvényt azonban nem alkalmazták, s így ez maga is tudatos törvényszegésnek ítéltető. Kortörténeti jelentőséget kell tulajdonítanunk annak, hogy az 1946. X. tc. az 1958. évi Hatályos Jogszabályok Gyűjteményében még szerepelt, s csak - hasonlóan több más, korábban érvényben volt büntető anyagi jogszabályhoz - az 1961-es Btk. életbe léptetésekor vésztette „hatályát”.

2./ A büntetés-végrehajtás

A börtönviszonyok, szélesebb értelemben véve a büntetés-végrehajtás gyakori témája volt a sajtóorgánumoknak. A közlemények, cikkek egyrészt a bűnelkövetőkkel szembeni eljárás jogosságát hangsúlyozták, másrészt, viszont arra is rámutattak, hogy ezekben az intézményekben „a szovjet viszonyok magyarországi átplántálása folyik...” A kezdetektől a rossz ellátás, s a fizikai kényszer, valamint az egészségügyi feltételek minimális volta miatt nagy volt a halálozás.⁴⁷⁵

A rendőrségről átadottakat a Budapesti Népjúrszég a Markó utcában, a Pestvidéki Törvényszéken, a Gyűjtőfogházban és az ügyészégi fogdáknak őrizte.⁴⁷⁶ A körülményekre utal, hogy „előállításuk nehézkes” volt. A hatályos jogszabályok alapján a védő csak olyan gyanúsí-

⁴⁷⁴ Ua. Miniszteri indoklás.

⁴⁷⁵ BFL Népjúrszég elnöki XVI. B. I. Jelentés a budapesti fogházak helyzetéről. A Markóban és a Contiban 1945. május 23-ig 14 fő hűnyt el.

⁴⁷⁶ Uo. XV. D. 5. és XV. H. 16.

tással beszélhetett, akinek már elkészült a vádirata. A politikai pereknél gyakorta megesett, hogy a népjúrszég sokáig ki sem hallgatták a gyanúsítottakat, a védelmet tétlenségre kárhoztatták. Számos lefogottat ok nélkül hurcoltak meg. Ezek ártatlanságát a népjúrszég később állapította meg, s akkor szabadlábra helyezte őket. Ha viszont tárgyalással folytatódott az eljárás, a védelem csak utólag terjeszthette be bizonyítékeit, amire gyakran pótnyomozás következett. Az ügyek jobbára húzódtak, halasztódtak.⁴⁷⁷

A harmincas-egyvenes években évtizedet raboskodott illegális, majd 1945 után vezető tisztségeket betöltő kommunista, Kovács István szerint is a Rákosi-éra börtönviszonyaihoz képest a büntetőintézetekben „a Horthy időszakban demokrácia volt”. A börtönökben és büntetés-végrehajtási munkahelyeken fogvatartott személyek (elítéltek és előzetes letartóztatásban lévők) számának alakulása 1945-1950 között fokozatos emelkedést mutat: 1945: 8247, 1946: 10 682, 1947: 12 641, 1948: 12 722, 1949: 15 802 fő. A lefogottak száma 1950-ben pedig a duplájánál is több 1945-höz viszonyítva, mert ekkor már 18 359 személy raboskodott.⁴⁷⁸

Az 1950-ben jogerősen büntetését töltő felnőttek közül több mint kétharmada munkás és paraszt volt (55,4 és 13,3%), de az előzetes letartóztatásban lévőknek is közel kétharmada az előbbi rétegekből állt (45,9 és 10,14%). Az ideológiailag támadott rétegek – a „Horthy-fasizmus képviselői” – és a börtönök világa aszinkronját az 1950 nyarától újra rendszeresített internálással és az 1951-es kitelepítéssel kívánták feloldani. Az elítéltek közül minden ötödik az 1945. évi, minden tizedik az 1946. évi VII. tc. hatálya alá tartozó cselekményt „követett el”, a gazdasági életet körbefogó szabályokat az őrzöttek közül valamivel több mint 12% „hágtá át”. A büntetésüket töltők között legtöbben, mintegy 1/3 arányban, a vagyon elleni bűncselekményeket elkövetők voltak.⁴⁷⁹

1948 közepétől az IM Büntetőjogi Főosztálya keretében működött az igazságügyi vállalatok főfelügyeletét ellátó Igazságügyi Gazdasági Igazgatóság (IGI), valamint a Büntetés-végrehajtási Osztály. Ez utóbbi kapta feladatul, hogy a 6 országos büntetőintézetben, a 23 megyei bírósági és a 76 járásbírósági fogházban 1951. március 15-ig vegye számba a munkaképes letartóztatottakat. Az 1949. évi 17. sz. tvr. alapján létrejött (és a Minisztertanácsnak a Népgazdasági Tanács útján gyakorolt főfelügyelete alatt álló) Állami Ellenőrzési Központ (ÁEK) 1949. március 17. és 1950. szeptember 30. között szá-

⁴⁷⁷ Uo. XV. D. 7., XV. B. 1. és XV. D. 6.

⁴⁷⁸ Törvénytelen szocializmus 279.

⁴⁷⁹ MSZP PI L. 276. f. 63/324. ó. e. 22-27. és 66-69. Adatszolgáltatás az 1950. évi február hó 1. napján letartóztatásiintézetekben elhelyezett személyekről.

mos vizsgálatot tartott, s ennek következményei meghatározták a büntetés-végrehajtás jövőjét is. Az 1951. február 22-i ÁEK-állásfoglalás a rabok még erőteljesebb igénybevételével már az irreális gazdasági célok megvalósítását célozta. Elrendelték az átszervezést, s 1951. december 1-jével felállították a Közérdekű Munkák Igazgatóságát, a KÖMI-t. E szervezet létesítése a rabmunka egységes szervezetének kiszélesítését és ún. tervgazdasági rendszerbe szervezésének céljait szolgálta. Az IGI helyett felállított KÖMI Vas Zoltán pyrrhusi győzelmét jelentette az ÁEK, illetve a Gerő Ernő irányította Népgazdasági Tanács felett. Az IM-ben a Büntetés-végrehajtási Osztályt főosztállyá szervezték át. A Határozatok Tárában sem közölt 1951. november 29-i bizalmas, N. T. [Népgazdasági Tanács] határozat II. fejezete azonban minden korábbi szigorítást meghaladva, a totális szisztéma irányába mutatott: a KÖMI-t megszilárdulása után „a Belügyminisztérium keretébe kell átadni”. Erre hamarosan sort kerítettek, s ez a konstrukció 1963. [!] október 31-ig állt fenn, egyfajta magyar „GULAG”-ként. A belügyes/államvédelmistá ellenőrzés teljessé vált: a politikai rendőrség a lefogástól – az elítéltetéseken át – a börtönbe vetettek sorsának alakításában is meghatározó szerepet kapott.⁴⁸⁰

3./ Az 1948. évi közkegyelem

Az 1948. évi közkegyelem mintáját egy 1921. évi ügyészi végzés képezte. Ez utóbbit idézik fel az alábbi sorok: „...gyanúsítottak, a terhükre rótt cselekményeket az 1918. évi október hó 31-ik óta bűnösen felidézett haza és társadalom ellenes forradalmak idején a magyar faj és a nemzeti eszme ellen elkövetett cselekmények által felkeltett közvelkeseredés és menthető felháborodás hatása alatt, abban a téves meggyőződésben követték el, hogy cselekményükkel a magyar faj és nemzeti eszme érdekeit szolgálják, mint-hogy továbbá arra nézve terhelő adat egyáltalán nem merült föl, hogy terhelteket cselekményüknél önző haszonszerzés vezette volna, a ... körülírt cselekmények az 1921. évi november hó 3-án kelt magas kegyelmi elhatározás alá esnek, – miért is őket kegyelemben részesíteni s a bűnvádi eljárást abban hagyni kellett...”⁴⁸¹ A m. kir. csendőrség felügyelőjének ügyé-

⁴⁸⁰ Zinner Tibor: Vázlat az 1944/1945–1963 közötti magyarországi börtönügyhöz (és forrásaihoz), Bp., 1996. kézirat, az ELTE AJTK Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék őrzésében.

⁴⁸¹ Íratok 2. 21–42. Eredetiben: Lf. B. Eln. Ir. Iktatlan. Francia Kiss Mihály B. XI. 1798/1957–9. sz. ügyének mellékleteként került a Legfelsőbb Bíróságra. Eredetileg az egyik sértett hozzátartozójához, özv. Fekete Adolfné kecskeméti lakoshoz továbbították 1925. január 15-én. A m. kir. csendőrség felügyelőjének ügyésze határozata Francia Kiss Mihály és társai ügyében, 1924. december 18.

sze Francia Kiss Mihály és társai ügyében – azt követően, hogy feltárta büntetteiket – az előbbieken idézett megállapítással fejezte be az eljárást. E jogi megoldást ismerték s érvényesítették azok a kommunista vezetők is, akiknek elvtársaik tettei miatt számos gondjuk támadt 1945 elejétől fogva.

Ez képezte hátterét az 1945 után először hozott kegyelmi intézkedésnek 1948-ban, amikor „A Magyar Köztársaság megalakításának és az 1848–1849. évi szabadságharc és forradalom emlékére engedélyezendő közkegyelemről” szóló 1948. VI. tc.-t kihirdették. E rendelkezés a „megbocsátás szellemét” tanúsította azok irányába, akik „menthető okból, vagy „enyhébb fokban vétettek a jogrend ellen”. Tildy Zoltán, élve a felhatalmazással, 1948. január 31-én határozott a közkegyelemről.⁴⁸²

Elvben három kategóriát érintett. Vonatkozott azokra, akik – a népellenes bűncselekmények meghatározott köre esetében – bűnpártolásért két évet meg nem haladó büntetést kaptak, illetve akikre 1945. április 4-e előtt ket-tő, vagy 1946. február 1-je előtt egy évet meg nem haladó ítéletet szabtak ki a polgári, katonai, rendőri vagy jövedéki büntetőbíróóságok. Kiterjedt azokra, akik ellen 1946. február 1. előtti bűncselekményeik miatt indult eljárás, és ügyük öt évnél kisebb mértékű ítélettel zárult. Végül hatálya kiterjedt a vagyon elleni vétség miatt 1946. február 1. és augusztus 1. között egy évet meg nem haladó büntetésre ítéltekre stb.

A kegyelmi rendelkezés legfontosabb indítéka azonban mégis az a „politikai” megfontolás volt, hogy kegyelemben részesítsék az ún. népítéletek elkövetőit: mindazokat, akik a régi rendszer „bűnöseivel” szembeni „felháborodás hatása alatt, vagy abban a meggyőződésben, hogy a demokratikus átalakulás ügyét szolgálják” követték el büntetett 1946. augusztus 1-ig. Ez esetben mindenki teljes amnesztiát kapott, függetlenül a tett súlyától és a kiszabott ítélet mértékétől, és függetlenül attól, hogy bíróilag az ügyet lezárták-e vagy sem.

Lényegében ez utóbbival „az ország demokratikus átalakulása során elkövetett bűncselekmények” – pl. a gyömrői, a szentesi, a miskolci gyilkosságok stb.⁴⁸³ – elkövetői mentesültek, s ez a hatalomnak nem csupán megbocsátó szándékára, hanem arra is utal, hogy lehetett bűnt elkövetni, önbíráskodni elvi, osztályharcos alapon. Ez esetben a kegyelmi mentesítés az MKP által inspirált népítéletek jogszerűségét ismerte el. A kegyelem logikája az volt: ha az MKP által irányított ávosoknak és a megfelelő ítéletek kihirdetésére vállalkozó bírónak szabad volt törvényt sérteni, akkor az erre készített tömegek sem minősíthetők bűnösnek. A kegyelmi aktus így nem csupán a megbocsátás, hanem a törvénytelen ségek sorozatába is beleillett, s egyértelműen az MKP érdekeit szolgálta.

⁴⁸² Rendeletek Tára, 209. 942-951. 1948. február 1-jén hirdették ki.

⁴⁸³ L. a gyömrői terrort, a szentesi rendőrgyilkosságot, a miskolci pogromot a későbbiekben!

Miért csak 1948 elején hirdették kegyelmet az MKP vezetői, amikor „elvtársaik”-at cselekedeteikért addig már sokszor elítélték? Az amnesztia felvetődött szinte a cselekmények elkövetésekor, de a koalíciós viszonyok idején az MKP kényszerhelyzetben volt. Nem tehetett semmit, jöllehet ez a rendelkezés – mint később fogalmazták – „az átalakulás időszakában elkövetett cselekmények miatt megindított bünvádi eljárások következtében számos elvtársunkat közelről érinti”.

Az MKP – amit már a gyömrői ügy óta számos támadás ért – dr. Domokos közreműködésével készítette el a törvényjavaslatot. Dr. Ries párizsi útja során azonban erőteljes felháborodást tapasztalt amiatt, hogy egyes népbírói elítéltekre is vonatkozna a közkegyelem. Emiatt úgy döntött, hogy az ügyet elhúzza. Domokos, noha erről minisztere tájékoztatta, Farkas Mihálynál, Friss Istvánnál és Rákosi Mátyásnál is – szokásához híven – eláz-tatta miniszterét: „Magam előtt sem egészen világos, mi az oka annak, hogy Ries ez irányú kérésünk teljesítése elől eddig elzárkózott,” pedig a megcélzott amnesztia „Pártunknak rendkívül fontos érdeke lenne.” A kivitelezés számára a kiscgazdák elleni frontális támadás teremtetten időszakot kedvezőnek ítélte, mert – mint írta – „a mostani politikai helyzet igen alkalmas lenne a törvényjavaslat nemzetgyűlési letárgyalására”. A törvényjavaslat – még figyelmen kívül hagyva a Szentesen, Miskolcon történeteket – azokra vonatkozott, akik az 1946. január 1. napját „megelőzően elkövetett bűncselekmény miatt jogerősen elítéltettek, vagy akik ellen ilyen bűncselekmény miatt kell eljárást indítani vagy folytatni”.⁴⁸⁴

1947 februárjában – az MKP számára egyre kedvezőbbé váló belpolitikai helyzetben – azt követően, hogy mind a szentesi, mind a miskolci ügyben az illetékesek felterjesztették a kegyelemben részesítendő névsorát, dr. Domokos felvetette Rákosinál annak a lehetőségét, hogy a nemzetgyűléstől visszakérve a már betérjesztett közkegyelmi törvényjavaslatot, abban az 1946. január 1-jei időpontot április 1-jére, ill. szeptember 1-jére módosítva, megoldást lehetne találni a szentesi, illetve a miskolci bűnösök közkegyelemben részesítésére is.

Elrettentő példaként azonban a részletek sem mellékesek. Például Lakos József halálával összefüggésben Rákosi megtudhatta Domokostól, hogy a szentesi rendőrgyilkosság értelmi szerzője, a felbújtó Dadi Imre, az Ideiglenes Nemzetgyűlés volt kommunista képviselője is mentesülhet a közkegyelem során. (A II. r. vádlott, Wachsmann István – akinek érdekében Fehér Lajos járt Domokosnál – időközben meghalt.) Majd folytatta: a miskol-

ci pogrom elkövetői – a megvádolt volksbundisták, nyilasok, MÁV-dolgozók – ellen benyújtott vádirat ugyan politikai jellegű, de közönséges, a Btk.-ba ütköző cselekményeket tartalmaz. „Ha a miskolci ügy összes vádlottjaira kiterjedő ilyen általános kegyelem Pártunk számára nem volna politikuskus, úgy a dolgon ... akként lehetne segíteni, hogy a vádiratot a bíróságtól sürgősen visszakérnénk, és azt esetleg olyan módosítással nyújtanánk újból be, hogy a jobboldali elemek ellen az 1946. VII. tc.-be ütköző cselekmény miatt ... is emeltetnénk vádat. Ez esetben a közkegyelem [rájuk – a szerk.] már nem terjedne ki.”⁴⁸⁵

Dr. Domokos, pártja állásfoglalását kérte, előzőleg azonban részt vett azon az értekezleten, ahol elkészítették a szentesiek és miskolciak közül amnesztiaiban részesítendőkre vonatkozó előterjesztést. E szerint az I. és II. rendű vádlottak – Dadi Imre és Wachsmann István – „eszközei voltak” a szentesiek. „Valamennyi” – hét fő – egy kivételével „fiatal kubikus”. A miskolciak közül öt főt javasoltak kegyelemre, a Megye Bizottság még további két főt kért amnesztiaiban részesíteni. Köztük volt az ügyben nagy jelentőséget kapott és a diósgyőri gyárban terjesztett röplap értelmi szerzője; egy műszaki tisztviselő, aki „résztvett a tüntetésben és uszított (MKP tag)”; egy vasgyári munkásnő, aki „résztvett a tüntetésben és uszított, ő adott spárgát az akasztáshoz”; egy villanyszerelő, aki „először... ütötte meg az áldozatokat (Sz. D. P. tag)”; a Megye Bizottság által javasoltak közül az egyik „mutatta meg a tüntető tömegnek [a később meglincselt – a szerk.] FOGARASI elvtárs rendőrszázados rejtekhelyét”, míg a másik „volt az, aki először vasdoronggal a fejére sújtott”. Dr. Domokos ezen az értekezleten a résztvevők számára más tájékoztatást adott a megoldási módokról, mint pár nappal később Rákosinak.⁴⁸⁶ A „Javaslat” kapcsán joggal merül fel: ha a meglincselt Fogarasi „elvtárs” volt, akkor aki őt vasdoronggal fején sújtotta, mekkora elvtárs lehetett, ha a Megye Bizottság amnesztiaira terjesztette fel?

Február 6-án újabb amnesztia javaslatot írt alá Olt Károly. A szentesiek közül már csak öt főt javasoltak kegyelemben részesíteni. A miskolci „elvtársak” a velük folytatott újabb tárgyaláson „12 vádlottat hoztak javaslatba, akik közül 5 van letartóztatva”. A Megye Bizottság mindenekelőtt „munkásmozgalmi szempontból értékelte a vádlottakat, tekintet nélkül arra, hogy letartóztatásban vannak-e vagy sem”. A névsorban korábban szereplők közül kimaradt a rendőrszázados rejtekhelyét megmutató vádlott, viszont két fővel gyarapodott a lista: egy olyan személlyel, aki a „tüntetésen

⁴⁸⁴ MSZP PI L. 274. f. 15/199. ö. e. 139–141. Dr. Domokos József levele Rákosi Mátyáshoz, 1946. augusztus 23.; uo. 698. f. 8. ö. e. Dr. Domokos József levele Rákosi Mátyáshoz, 1947. január 27.; uo. 274. 15/199. ö. e. 160–165. Dr. Domokos József levele Farkas Mihályhoz, 1947. január 27. Melléklet: Törvényjavaslat általános kegyelem gyakorlásáról.

⁴⁸⁵ Uo. 698. f. 8. ö. e. Dr. Domokos József levele Rákosi Mátyáshoz, 1947. február 8. Az említett ügyeket a „népítéletek” fejezetben ismertetjük.

⁴⁸⁶ Lf. Ü. Ir. 11 970/1989. Az ifj. Lakos József sérelmére elkövetett emberölés vizsgálatának iratai. Javaslat a szentesi és miskolci ügygel kapcsolatban amnesztiaira felterjesztendőkre vonatkozólag, 1947. január 30.

részt vett és uszított”, valamint egy bádoggossal, aki a rendőrszázados elleni „felvonulás megszervezésében” közreműködött.

Az úgy 35 vádlottja közül összesen 16 főt tartottak őrizetben, akik közül „fasiszta nyilas 4, szociáldemokrata 2, kommunista 6, pártunkívüli 4” fő volt. A letartóztatott kommunisták közül a Megye Bizottság javaslatában csupán 3 szerepel, mert a többiek között volt ... „Jungreis [a malomtulajdonos rokona – a szerk.] közvetlen gyilkosa; [egy] rovtommúltú [aki egyúttal] Fogarasi ütlegetője ... és Fogarasi [vasdorongos – a szerk.] súlyos bántalmazója [akit egy hete még amnesztiában akartak részesíteni a helyiek – a szerk.] nem terjeszthető fel amnesztiára.”⁴⁸⁷

1947 tavaszára azonban dr. Domokos helyzete megrendült a tárcánál, szuperrevizorsága csorbát szenvedett, a szabadrábrahelyezések stb. szempontjából rendkívül fontos büntetőjogi ügyosztályt dr. Ries maga alá vonta. A helyzetet kénytelen-kelletlen eltűrő dr. Domokos úgy okoskodott, hogy „az amnesztia-javaslatot kellene tető alá hozni, mindjárt nem fájna a fejem az ügyosztály elvesztése miatt”.⁴⁸⁸ Ehhez azonban előbb új parlamentet kellett választani, s a hatalmi viszonyokban megfelelő eltolódásnak kellett bekövetkeznie...

Az „ország demokratikus átalakulása során” elkövetett bűncselekményekkel összefüggő kegyelemről a törvény I. fejezete rendelkezett. Dr. Kádár Miklós, dr. Kálmán György és dr. Szabó Imre „magyarázattal látta el” a Jogtudományi Közlöny hasábjain: „Nemcsak az 1945: VII. tc. által törvényerőre emelt 81/1945. és 1440/1945. ME. sz. rendeletekben meghatározott háborús vagy népellenes bűncselekmények miatt keletkezett felháborodásban elkövetett cselekmény, hanem bármely olyan cselekmény kegyelem alá esik, amelyet bár a háborús vagy népellenes bűncselekmény tételes jogi fogalmát ki nem merítő, de jellegében, irányában és hatásaiban népellenes vagy háborús egyéni vagy kormányzati ténykedés által felidézett felháborodásban követtek el. A háborús vagy népellenes ténykedésekhez sorolhatók az 1918/19. évi forradalmak leverésére, valamint az 1919–1945 évek közötti időben a demokratikus mozgalmak megghiúsítására irányuló ténykedések is. A demokratikus átalakulás szolgálatának meggyőződésében elkövetett cselekménynek az tekinthető, amelyet tettese vagy részese a demokratikus átalakulás folyamatának meggyorsítása s az ezzel szemben álló vagy ilyennek vélt erők leküzdése végett követett el.

Példaképpen sorolhatók fel az e §. alá eső cselekmények közül a következők: Háborús vagy népellenes bűncselekmény vagy ilyen ténykedés önhatalmú megtorlása; a demokratikus átalakulás előtt urálmon volt politikai

⁴⁸⁷ Uo. Amnesztia javaslat. 1947. február 6.

⁴⁸⁸ Uo. 274. f. 15/199. ö. e. 167. Dr. Domokos József levele Rákosi Mátyáshoz, 1947. március 3. Vö. a 327. sz. jegyzet előtt írottakkal!

rendszer következtében szenvedett vagyoni sérelmek önhatalmú jóvátétele; a háborús, vagy népellenes bűncselekmények és ténykedések megtorlására irányuló eljárásban törvényben meghatározott ténykedés túllépésével elkövetett hivatali bűncselekmények; a demokratikus átalakulást célzó jogszabályok - pl. a földműves nép földhözjuttatásáról szóló törvényerőre emelt rendelet végrehajtása során a meghatározott keretek túllépésével akár közhivatalnok (1940: XVIII. tc. 3. §.), akár magánszemély által elkövetett cselekmény; a demokratikus rendszer hatalmi szerveinek működéséhez szolgáló dologi felszerelés bűncselekmény útján történt megszerzése.”⁴⁸⁹

Mindez azt jelentette, hogy a korábbiakban büntetlenül lehetett a háborús vagy népellenes bűnt – ad absurdum – majdnem agyonverni (ezt példázta 1945 tavaszáról a 401. sz. klgs. munkásszázad volt parancsnokával, Murray Lipóttal, a „nagykái hóhérral” szembeni két tömegroham, akit csak – dr. Major Ákos szerint – a szovjet katonák közbelépése mentett meg); büntetlenül lehetett a fizikai erőszak bármilyen – hivatali és egyéni – formáját megvalósítani; el lehetett tulajdonítani – lopni vagy kényszerrel magán- és közcélra – vagyonpótlás ürügyén más tulajdonát. A törvény hatályba lépésétől mindez visszamenőlegesen már nem számított bűnnek. Az akkoriban elterjedt, Szovjetunióból származó dalt, a „Bunkócskát”-t nem csupán a gyermekek énekelték az iskolapadokban, hanem az vasdorong formájában az utcaképet is formálhatta, immár büntetlenül...

⁴⁸⁹ Jogtudományi Közlöny, 1948. 3–4. sz. 22–23. Dr. Kádár Miklós–dr. Kálmán György–dr. Szabó Imre: Az 1948. évi amnesztia.

VI. INTERNÁLÁSOK ÉS A „NÉPÍTÉLETEK”

1./ Ítélt a politikai rendőrség

A háború következményeként kialakult helyzetből, valamint a kommunista párt hatalmi pozíciói további növelésének igényéből fakadt, hogy az általa (vezetői által) irányított politikai rendőrség szerepe már a kezdetektől meghatározóvá vált. A jogintézmények működtetése mellett így került előtérbe külön hatalmi eszközként számos külön eljárás – főleg az akkor tájt „preventívnek” minősített – rendőri büntető tevékenység, mindenekelőtt pedig a pusztán eljárástechnikai elhatározást igénylő internálás, ami a bizonyítási eljárásra alapozott igazságszolgáltatás mellett, esetenként pedig annak tevékenységét törvénytelenül felülbírálva, torzító szerepet töltött be.

Az internálás az 1440/1945. ME. sz. rendelet megjelenéséig, 1945 májusáig a népbíróságok által is kiszabható volt. Általában azonban a különleges bíróságok (népbíróság, uzsorabíróság, rögtönítélő bíróság, népbírószági külön-tanácsok stb.) ítélezése helyett vagy a hagyományos jogszolgáltatás kereteibe nem illeszthető ügyekben alkalmazták, mivel minden előzetes vizsgálat nélkül, pusztán politikai megítélés alapján közvetlenül fogantathatták.

A politikai rendészeti tevékenység és a politikai bíráskodás sok szállal egybekapcsolódó rendszere lehetőséget nyújtott arra, hogy a múltban valós bűnöket elkövetők felelősségre vonása mellett a jogpolitika és annak gyakorlati érvényesítése a hatalmi küzdelmek vagy pusztán a „politika-csinálás” különleges „hatékonyasági” direkt eszközévé váljék. A politikai rendőrség irányítása a kezdetektől az MKP, illetve az MDP legszűkebb vezetésének privilégiuma lett. A következmények tehát az idő haladtával egyre inkább azokat sújtották, akik a taktikailag mozgatott célpont-elé kerültek, vagy akiket a célhoz vivő expanzív törekvés folytán ellenségnek minősítettek. Ezért internálták általában a demokrácia, az „új” vagy „népi” demokrácia „ellenfeleit”, végül azokat is, akik egészen a kezdetektől egyszerűen csak a demokratikus kibontakozás elkötelezettjei, azaz egy új, totális uralmi terv ellenfelei voltak.

A politikai rendőrséget „8-9 éven át nem a párt, hanem személyek irányították. Állami vonalon [Erdei Ferenc és Nagy Imre után – a szerk.] Rajk, Kádár, Zöld vezette a Belügyminisztériumot. (1945-1948) augusztusáig én ellenőriztem az ÁVH [és jogelődei – a szerk.] munkáját” – ismerte el 1956. május 12-én Farkas Mihály, majd kiegészítette: „1948 augusztusától, miu-

tán honvédelmi miniszter lettem, 1953 júniusáig Rákosi elvtárs kezébe ment át az ÁVH pártvezetése... 1951-ben Rákosi elvtárs lett megbízva állami vonalon is, nemcsak pártvonalon az ÁVH irányításával.”⁴⁹⁰

Kétségtelen tény, hogy már az 1945–1948 közötti időszakban is kizárólag a kommunista párt, ill. útmutatása alapján – a hivatalosan parasztpárti Erdei Ferencet is ideértve – mindig kommunista-belügyminiszter-felügyeletével és irányításával működött a politikai rendőrség.

A magyarországi internálási rendszer a megelőző korszak joggyakorlatából merített. 1919 augusztusa után a 4352/1920. a 3035/1920. és a 3000/1922. BM. sz. rendeleteket alkalmazták, amelyek a „társadalmi rend és béke” ellenségei, a „közbiztonságra gyanús és veszélyes”, valamint a „gazdasági okokból káros” személyek rendőri felügyelet alá helyezését, internálását mondták ki. Ezeket egészítették ki az 1939. II. tc.-kel, a kivételes, háborús viszonyokra hozott ún. honvédelmi törvénnyel. Ennek 150. §-a kimondta, hogy a kitiltás és a rendőrhatalom őrízete és felügyelet alá helyezés mellett képességüknek megfelelő munkára lehet az „elítélteket” alkalmazni. E §, valamint a 8130/1939. ME. sz. és a 760/1939. BM. sz. rendeletek váltak 1944-1945 fordulójától az internálás formáljogi alapjává.⁴⁹¹

A rendelkezésre álló források alapján a háború után a korábbinál is több ürüggyel internáltak. A kezdeti időszakban, mint említettük, a népbíróságok a 81/1945. ME. sz. rendelet 3. §-a alapján ítéletként is kimondhatták az internálást, aminek minimális időtartama 6, maximum 24 hónap lehetett.⁴⁹²

Internáltak olyankor is, amikor az igazoló bizottság további intézkedés végett a helyi nemzeti bizottsághoz tette át az ügyet, egyúttal közölte annak leglényegesebb adatait a politikai rendőrséggel, és kérte, hogy amíg a népügyészeti eljárás „lefolytatást nyer”, a lefogottat továbbra is tartsa őrizetben”. (Ez esetben az igazolás alá vontat már korábban is letartóztatták, s az eljárás alatt és után is fogva tartották).⁴⁹³

Az igazoló bizottság határozatban is kimondhatta, hogy a tárgyalat személy ügyét „internálási javaslattal a politikai rendőrséghez áttenni rendeli”...⁴⁹⁴

⁴⁹⁰ BM ÁB Op. Ny. V–150 019/3. Farkas Mihály ügye.

⁴⁹¹ Corpus Iuris Hungarici, Bp., 1946. Franklin-Társulat, 88–89., valamint Csizmadia Andor–Kovács Kálmán–Asztalos László: Magyar állam- és jogtörténet, Bp., 1972. Tankönyvkiadó, 636.

⁴⁹² Dr. Lukács Tibor: A magyar népbírószági jog és a népbíróságok (1945-1950), Bp., 1979. KJK és Zrínyi K. 181–183.

⁴⁹³ BFL A Budapesti Népbírószág büntetőperes iratai (a továbbiakban: Bp. Nb. iratok) 4874/1945.

⁴⁹⁴ Uo. 4624/1945.

„Ugyancsak internálást vont maga után, ha valaki „akadályozta a háború utáni élet reorganizálását”, azt a rendelkezésre álló eszközökkel és módszerekkel „szabotálta”⁴⁹⁵ vagy „a fennálló társadalmi rendre veszélyes volt.”⁴⁹⁶

A 302/1945. ME. sz. rendelet alapján valamennyi nem zsidó Magyarországon tartózkodó német állampolgárt internálni kellett.⁴⁹⁷

Az 1946: VII. tc. bevezetése után – „szervezkedésben való részvétel” miatt – már a főtárgyalás előtt internálták a gyanúsítottat, mivel „alaposan feltehető, hogy szabadon hagyása esetén a közrend és közbiztonság – fontos állami érdek – szempontjából aggályos”⁴⁹⁸

Mindazon ügyekben, amelyekben a népbíróság jogerős felmentő ítéletet hozott, az iratok a pert követően átkerültek a Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitánysága Politikai Rendészeti Osztályához. A rendőrség ez esetben a jogerős felmentő ítélet ellenére is elrendelhetette az illető internálását.⁴⁹⁹

A háború utáni internálási gyakorlatot valójában Erdei Ferenc belügyminiszternek egy – 1945. június 21-én kelt – bizalmas, közzé nem tett(!) rendelete szabályozta. Ez ténylegesen korlátlan lehetőséget adott a kivitelezőknek már azzal is, hogy mindazokat internálhatóknak minősítette, akik „általában az ország demokratikus szellemében való újjáépítését” gátolni igyekezzenek.

Tételelesen pedig: internálni kellett mindenkit, aki a Nyilaskeresztes Pártba 1941. június 22-ét (vagyis a Hitler-Sztálin paktum felrúgását) követően lépett be – kivéve azokat a munkásokat, kisparasztokat, akik a rendeletben meghatározott időtartamnál rövidebb ideig voltak a párt tagjai. Azok a párttagok, akik 1944. március 19-e előtt léptek be, a párt életre hívásában részt vettek, szervezői és vezetői voltak, amennyiben nem voltak átadhatók a népbiztonságnak, ugyancsak a rendelkezés hatálya alá estek. Internálást vont maga után a Magyar Megújulás Pártjában, a Festetich- és Pálffy-féle pártokban való szereplés és tagság. Internálni kellett a Nemzeti Munkaközpont szervezőit és vezetőit, a Magyar Élet Pártjának jobbszárnyán elhelyezkedőket, a párt vezetőit, a Magyar-Német Társaság, az Antibolsevista Ifjúsági Tábor, a Faluszövetség, az EX, az ÉME, a Kékek Klubja, a KABSZ, a Levente Egyesület, a Magyar Jövő Szövetség, a MOVE, a MÉP, a Magyar Nemzeti Szocialista Párt, a Magyar Megújulás Pártja, a Magyar Tudomá-

⁴⁹⁵ Uo. 4530/1995.

⁴⁹⁶ Uo. 4854/1945.

⁴⁹⁷ Uo. 4543/1945.

⁴⁹⁸ Uo. 3998/1945.

⁴⁹⁹ Uo. 26/1945.

nyos Fajvédő Társaság, a MONE, a Nemzeti Munkaközpont, a Népakarat Pártja, a Nyilaskeresztes Párt, a Hungarista Mozgalom, az Országos Vitézi Szék, az Országos Nemzetvédelmi Bizottság, a Turul Szövetség, a Zsidó-kutató Intézet tagjait, ha a szervezési munkában és az egyesületek, pártok és intézmények vezetésében tevékenyen részt vettek, s amennyiben bármely okból nem voltak átadhatók a népbiztonságnak. Hasonló elbírálás alá estek a társadalmi szervezetek (pl. Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége) olyan szervező tagjai, akik „reakciós intézkedéseikkel fasiszta irányba” terelték az intézmény munkáját.

De internálni kellett azokat a pártonkívülieket is, akik a magatartásukkal előbb említett párt, szervezet, mozgalom stb. céljai eléréséhez bármilyen segítséget nyújtottak; mindazokat, akik politikai üldözötteket (azaz az illegálisban élő kommunistákat) vagy az ellenállási mozgalom tagjait tevékenységükben gátolták. Valamennyi bizonyíték megszerzéséig internálótábor várta mindazokat, akik „feltehetően” elkövették a népbiztonsági rendeletekben meghatározott bűncselekményt, azonban a bizonyításhoz szükséges adatok beszerzése hosszabb időt vett igénybe, ha már a rendőrség birtokában lévő nyomozati adatok és a környezettanulmány elég alapos gyanút szolgáltatott arra, hogy a vád tárgyát képező cselekményt elkövették.

Internálni kellett a feljelentőket, a besúgókat, valamint azokat a kocsmárosokat, trafikosokat, borbélyokat és mindazokat, akik a közönséggel való közvetlen kapcsolatuk során „elszöndécselt” voltak a „fasiszta propagandának” akkor is, ha a német megszállás előtt a korábban felsorolt pártokba léptek be, vagy azokból ki. Internálni kellett továbbá mindazokat, akik elmulasztották az elhagyott javakra vonatkozó bejelentési kötelezettséget, vagy nem tettek eleget az ezzel kapcsolatos rendeletekben megfogalmazottaknak.

Ugyanakkor rendőri felügyelet alá helyezték mindazokat az ipari munkásokat, kisparasztokat és földmunkás nyilasokat, akik a Nyilaskeresztes Pártba 1944. március 19. előtt léptek be vagy azokból kiléptek, ha csak egyszerű párttagok voltak. (Párttagnak minősült a rendelet szerint az, aki legalább hatvan napi – két havi – tagdíjat fizetett.) A korábbi berendezkedés kormányainak, pártjainak, ezek vezető személyiségeinek, úgyszintén a háborúnak a „feldicsérése” is „ref-et” vont maga után stb.

Mindemellett emelte ki a rendelet az egyénenkénti elbírálás, a társadalmi hovatartozás fontosságát. Felhívta a hatóság figyelmét arra is, hogy a kisparasztok és a munkások megfélemlítettek voltak, s a kétkezi dolgozóknál vegyék figyelembe az újjáépítés érdekét.⁵⁰⁰

A már korábban jelzett anomália, hogy a felmentett gyanúsított anyaga a rendőrséghez került, s az esetek döntő többségében a szabadlábra helyezett

⁵⁰ BM Kp. Ir. 49/1945. A belügyminiszter 138 000/1945-biz. rendelete, 1945. június 21.

internálták, a rendelet kibocsátása után gyakorlattá vált, s a felmentő ítélet kihirdetésekor közölte a tanácsvezető, hogy a „vádlott ügyét további eljárás végett áteszik a politikai rendőrséghez”, őt magát pedig át is kísértették.⁵⁰¹

Amíg a koalíciós periódus első esztendeiben az internálás – mint a rendes és külön büntetőbíráskodás kiegészítője és esetenként törvénytelen „harmadfokú” fóruma – funkcionált, addig a későbbiekben szerepe csökkent. Az 1950 nyarán újjáéledő internálást újabb napi politikai szempontok gerjesztették.

Az 1945-1950 eleje közötti időszakban a fővárosban, s vidéken internáltak száma meghaladja a 40 000-et, s legalább 7000-rel meghaladja az 1945: és az 1946: VII. tc. alapján elmarasztaltak számát. Azaz az internáltakkal összefüggő, sokszor a már jogerős börtönbüntetést követő, ugyanazon bűnért ismételten kirótt, törvénytelen közigazgatási büntetés sokkal több személyt érintett, mint maga a népbíráskodás.⁵⁰² Így vált az internálás kiegészítőjévé a népbírói tanácsok működése. 1945-től az internálási rendszer olyan megkülönböztetett eszköz volt, amivel az MKP, majd az MDP megvalósíthatta céljait. Lehetőséget teremtett az igazságügyi apparátus koalíciós felépítésének ellensúlyozására, a büntető jogrendszer adta törvényes keretek áthágására.

Az 529/1945. ME. sz., a fasiszta egyesületeket és pártokat feloszlató rendeletbe foglaltakon túl az internáltak körét más szervezetek tagságából is gyarapították. S annak ellenére, hogy dr. Erdei soha nyilvánosságra nem hozott utasítását egy hónappal és egy nappal követte a Szabad Népből Révai magyarázata a „reakció” fogalmáról, a július 22-i írásban említettek köre az Erdei-féle utasítás szabatos értelmezésével a hatalom kénye-kedve szerint volt internálótáborba hurcolható. Az osztályalapokon történt kategorizálás pedig eleve determinálta az üldözendők körét.

2./ Népítéletek

Rendkívüli viszonyok közt a „népítéletek” egyszerűen azt jelenthetik, hogy a „rend”, a rendészet, a jogpolitika és az azt biztosító szervek nem urai a „helyzetnek”. Volt erre példa 1945 után is. Többnyire azonban engedett, ösztönzött vagy szervezett eszközként.

⁵⁰¹ MOL JGY. IM iratok. IM X. Ta 9724/1945., valamint a NOT iratai, 1945. Eln. I. A.

⁵⁰² Zinner: Háborús bűnösök perei. 137.

a./ A gyömrői „bosszú”

A '40-es évek második felében Magyarországon kezdetben csupán az a felfogás érvényesült, „amely a tömegmegmozdulásokat a politikai harc jogszerű eszközének tekintette még akkor is, ha a tömegmegmozdulás eredményeképpen kisebb vagy nagyobb számban olyan bűncselekményeket is követtek el, amelyeket a »népítélet« gyűjtőszóval szoktak illetni”. A V. P. írói monogramot használó Villányi Pál jogi közíró 1947 tavaszán már egy ehhez képest is új jelenség miatt volt kénytelen szót emelni. Joggal tekintette a jogrend követelményéről történő lemondásnak egy népítéleti vádiratban foglaltakat: „»A népi megmozdulás csak akkor helyeselhető, ha az általános közjót, a demokratikus fejlődést, a köztársaság rendjének megszilárdítását, az ezekkel szemben fellépő reakciós erők leküzdését célozza.«” Ez esetben – így Villányi – a cselekmény elkövetőjénél hiányozhat a jogellenesség tudata, azaz beszámítást kizáró ok forog fenn, az illetőt nem lehet megbüntetni. A sajtóban is közzétett esetben a néppügyész éppen azért emelt vádat, mert a megmozdulás résztvevőit nem „»tiszteltetreméltó célzatok, hanem önös érdekek vezették«”. A néppügyész okfejtése – mintegy megelőzte – az 1948. évi közkegyelem logikáját: bűnnel is lehet közjót szolgálni. Ez ellen emelte fel a tollat a közíró.⁵⁰³ Pedig volt épp elég sok, tragikus végű esemény, aminek tapasztalata alapján a „jogos-e a népítélet” kérdés könnyen megválaszolható lett volna. A tömegmozgalmak hátterében meghúzódó szándékok azonban nem a demokrácia tételes törvényeinek betartását, betartatását célozták, hanem éppen ellenkezőleg, azzal ellentétes célok megvalósítását szolgálták.

Miskolcon 1945 januárjában a Népkertben meglinccselték Borbély Maczky Emil főispánt. Március-áprilisban Gyömrőn és környékén (mint azt a parasztpárti intézőbizottsági ülésen a rendőrséggel kapcsolatban érintették) a „gyömrői haramiák” követtek el gyilkosságokat.⁵⁰⁴ Kb. 26 fő vehetett részt valamilyen formában a legbestiálisabb módszerekkel végrehajtott gyilkosságokban, az áldozatok száma 23 körüli lehetett.⁵⁰⁵ „A zsidó bosszú egyetlen kirívó esete a hírhedt gyömrői ügy.”⁵⁰⁶ Mi és miért történt Gyömrőn?

⁵⁰³ Jogtudományi Közlöny, 1947. 6. sz. 90. 1947. március 20. V. P.: Jogos-e a népítélet?

⁵⁰⁴ Magyar Nemzet, 1995. szeptember 30. Pethő Tibor: A nemzet szolgálatában. Futó Dezső önéletírása.

⁵⁰⁵ Lf. Ü. Ir. Nyfl. 12 907/1990. Összefoglaló jelentés az ún. gyömrői gyilkosságok ügyében folytatott tényfeltáró vizsgálatról, 1991. június 6.

⁵⁰⁶ Szabó Róbert i. m. 110.

A háborút túlélte, zömükben zsidó gyömrői rendőrök – akik az MKP tagjai voltak – nem központi kezdeményezésre, hanem helyi, egyéni túlkapások formájában közel két tucat embert, zömükben a korábbi, ún. politikai elithez tartozókat internálás, kihallgatás, igazolási eljárásokon való részvétel stb. ürügyével – részben besúgások, részben egyéni kezdeményezések alapján – Ecserről, Maglódról, Menderől, Péteriből, Tápiószőlősről, Tápiószőlősről, Uriből stb. elhurcolták, s Krupka Jakab főszolgabíró utasításának engedelmeskedve kivégezték őket. Az egykori, 1919-es helyi direktórium elnöke és társai áldozatai között éppúgy volt Budapestről élelemért vidékre utazott filozófus, mint pap, főjegyző, irodatiszt, postamester, vendéglős és földbirtokos.⁵⁰⁷ A kínzásokat követően hivatalos nyomozás, vizsgálat mellőzésével, illetve bírói döntés nélkül végeztek áldozataikkal.

Az események két fő szála emelendő ki: egyrészt a felderítésükre indult eljárást politikai indokokkal gátolták meg, másrészt amíg a kisgazdák a kommunista politika leleplezésére, a valóság bemutatására, addig az MKP és szövetségesei a „reakció elleni túlkapásra” hivatkoztak. A kronológia segítségével egy-egy fontosabb mozzanat érzékeltethető.

1945. március 3-án a gyömrői Nemzeti Bizottság Krupka Jakabot és két társát megbízta azzal, hogy a „környéken működő tisztviselők megbízhatóságát felülvizsgálja, és ha azt kifogásoltnak minősítik, állásukból azonnal elbocsássák”. Ezt követően, pár héttel később megkezdődtek az elhurcolások. Sorozatos rendőri túlkapásokról érkezett hír a környékről is.

1945. április 25-én – legjobb védekezés a támadás elve/alapján – már egyszerre „két fasiszta puccskísérlet”-re hivatkozva intézett a Szabad Nép éles támadást a kisgazdák ellen. Gyömrőn „elvtársaink ébersége és bátor fellépése akadályozta csak meg a fegyveres »felkelés« sikerét” – hangzott a pártos félrevezetés. A halottak száma ekkor már meghaladta a 15-öt... Április 27-től a helyi vezetők dezinformáló jelentéseket kezdenek a felettes és egyéb hatóságokhoz küldeni.

Május 18-án Futó Dézsó levelet írt a kormányfőhöz, kivizsgálást sürgetett a gyömrői ügyben.

1945 májusától mind a budapesti PRO, mind az igazságügyi hatóságok vizsgálatot indítottak Gyömrőn és környékén. Az igazságügyminiszter az iratokat november 10-ét követően a Pestvidéki Államügyészséghez továbbította, eljárás lefolytatása végett, s a vizsgálóbírói eljárás haladéktalanul megkezdődött.⁵⁰⁸

A kormány június 27-i ülésén dr. Valentiny és dr. Erdei „egymásra mutogatnak”, s végül bizottságot küldenek ki dr. Valentiny vezetésével a gyömrői

⁵⁰⁷ Magyar Nemzet, 1989. január 28. 10. Gecsényi Lajos: A gyömrői halottak.

⁵⁰⁸ Lf. Ü. Ir. B. 18 001/1991. Krupka Jakab és társai ügye. Nyomozás megtagadási határozat, 1991. július 9.

ügy kivizsgálására, a tagok Nagy Ferenc és Gyöngyösi János lettek. Július 3-án a parasztpárti intézőbizottsági ülésen dr. Erdei beszámolt a Gyömrőn történetekről,⁵⁰⁹ ahol szerinte – mint idéztük – „a kérdést radikálisan oldották meg, és néhány fasiszta vagy fasisztagyánús csirkefogót egyszerűen eltettek láb alól... A pesti politikai rendőrség ... 12 embert” lefogott, s behozott a gyömrői rendőrségről Pestre. Ezek a miniszteri jellemzés szerint „elkeseredett proletárok” – „öntudatos proletárok” voltak. Ezért – érvelt a miniszter – „még ... ha a jog és a törvény ... kívánja”, akkor sem lehet kiszolgáltatni a „felbőszült proletárok”-at a reakciónak. Július 6-án Észak-Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye alispánjával tudatta a megyei főkapitányság, hogy a nyomozást megindították, az iratokat Tömpe András utasítására a budapesti PRO-nak átadták.

Szeptemberben megkezdődtek az exhumálások. Jáhn Géza vizsgálóbíró szeptember 28-án elkezdte a kihallgatásokat, s letartóztatta Krupka Jakabot valamint a járási főjegyzőt (október 2-án szabadultak). Októberben előbb leállították, majd újraindították a vizsgálatot. November 5-én a miniszterelnök a belügyminisztert jelentés megtételére szólította fel a gyilkosságok miatt. Erdei válasza 10-én: az iratok az IM-ben vannak. A kormányfő 13-án az igazságügyi tárcától követelte a jelentést, 21-én újabb sürgetés dr. Rieshez a válasz elmaradása miatt, dr. Ries végül 24-én válaszol. Ebben arról is értesítést adott, hogy április óta boncolások, kihantolások folytak.⁵¹⁰

Az MKP „bizalmi embere”, az IM Büntetőjogi Ügyosztályának vezetője esdeklő, segítséget kérő levelet küld Farkas Mihályhoz. Dr. Zolnay Kálmán szerint Pfeiffer (öt megkerülve) kapcsolatba lépett a Pestvidéki Államügyészség vezetőjével a gyilkosságok ügyében, s a kisgazda államtitkár utasításokkal is ellátta őt. „Az a cél, hogy valamennyi elvtársunkat letartóztassák és ... nyilvánosság elé vigyék...” – írta Zolnay. Fél éve ő és Kovács Kálmán mindent elkövettek, hogy elodázzák a bünvádi eljárást, „most azonban” – fűzte hozzá Zolnay – „nem lesz erre többé mód”. Az MKP-nak „mérhetetlen erkölcsi kára fog származni” a tárgyalásból. Majd az ügyben tett lépéseiről tájékoztatta Farkast: Szebenyit, Pétert és Fehér Lajost többször kérte, hogy „ezeket a rendőröket sürgősen távolítsák el a távoli országrészbe, és ha az államügyészség ellenük kézrekerítésükre nyomozólevelet ad ki, gondoskodjanak ... arról, hogy a rendőrség ... ne találhassa meg a rendőröket”.⁵¹¹

December 12-én dr. Pfeiffer – kihasználva dr. Ries betegségét – utasítást adott az államügyészségnek a kiszállásra és a gyanúsítottak lefogására. De-

⁵⁰⁹ Vö. a „Rendőrség és reakció” című fejezettel! L. részletesen ott!

⁵¹⁰ L. az 504. sz. jegyzetet!

⁵¹¹ Iratok 1. 77-80. Eredetiben: MSZP PI L. 274. f. 11/52. ő. e. 2. Dr. Zolnay Kálmán levele Farkas Mihályhoz, 1945. december 7.

cember idusán megkezdődtek a letartóztatások, 17 főt vettek őrizetbe. Futó Dezső Nagy Imre belügyminiszternél és Tildy Zoltán kormányfőnél december 28-án sürgette az ügy mielőbbi felderítését. Január 2-án Ries utasítására – egy főt kivéve – mindenkit kiengedtek az őrizetből. Ennek „indoka”: olyanokat is lefogtak, akik ártatlannak bizonyultak. Az államügyészség (halogató taktikája miatt Ries – állítólag – maga döntött a gyanúsítottak elengedéséről. Ries Nagy Imrével egyetértésben úgy határozott, hogy pótnyomozást rendelnek el.

A szabadultak, sérelmezve a velük szembeni eljárást, panasszal éltek a helyi Nemzeti Bizottságnál, írásba foglalták a velük szembeni „atrocitásokat”.⁵¹²

Január 8-án Futó Dezső bejelentette, hogy interpellálni kíván a gyömrői ügyben. Többszöri halasztás után – óriási parlamenti vihart kavargatva – február 27-én került erre sor. Nagy Imre, a számára készített írásbeli válaszból – ami 1946. március 2-án már készen volt – belejavított, s saját maga írta rá a március 16-i dátumot. Ő is azzal érvelt, hogy a gyömrői reakció puccsot képezett elő, „hatalmába kerítette a községhezát is”, a puccskísérletet „orosz katonai hatóságok szerelték le”. A Pfeiffer kezdeményezte eljárás során 48 személy ellen bocsátottak ki elfogatóparancsot, összesen 21 főt vettek őrizetbe, s a Pestvidéki Államügyészség fogházába vitték őket. Nagy Imre szerint egyedül Gér Ferenc vallomása volt pozitív (vagyis igenlő), őt kivéve ártatlan embereket vettek őrizetbe, akiket szabadlábra helyeztetett [Ries-szel együtt – a szerk.].⁵¹³ (Gér 1946. december 3-án – másutt: 6-án, 17-én – szabadult.)

Április 1-jén Nagy Ferenc kormányfő átiratot küldött a nemzetgyűlés elnökéhez. Ebben többek között azt írta, hogy „nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy a felszabadulás előtti idők visszahatása volt feltehetőleg az elkövetett erőszak, és nyilván ez volt az oka annak, hogy az ideiglenes nemzeti kormány belügyminiszterének 1945. évi július hó 6-án még az volt az álláspontja, hogy ezeknek a cselekményeknek a végleges lezárása amnesztia körében történjék”. Erdei ezen javaslatát a kormányzat akkor nem fogadta el, s a vizsgálat folytatódott. Amennyiben viszont a „nyomozati cselekmények elakadnak [tette hozzá a miniszterelnök] ... saját magam fogok indítványt tenni ... egy parlamenti bizottság kiküldése iránt”.

Az ún. gyömrői ügy a kisgazda-kommunista pengéváltások miatt is feltáratlan maradt. Ennek egyik legismertebb bizonyítéka, hogy a kisgazdák többször nem engedték Futó Dezsőnek interpellációja elmondását, s az ügyet a pártküzdelmekben maguk is eszközként használták fel, ameddig tudták.⁵¹⁴ Mindez az eredeti kommunista elgondolás megvalósításához ve-

⁵¹² MSZP PI L. 274. f. 11/52. ó. e. 3-5. Jeney Jenő főjegyző jelentése, 1946. január 15.

⁵¹³ Uo. 8–9. Nagy Imre írásbeli válasza, 1946. március 16.

⁵¹⁴ L. az 504. sz. jegyzetet!

zetett: a korszak egyik legszörnyűbb és legnagyobb mérvű gyilkosság-sorozata (a gyömrői ügy) hivatalosan az 1948. évi közkegyelemmel zárult. Az alapügyben érdemi határozatot nem hoztak. Így eljárási kegyelem oldozta fel a gyilkosokat.

b./ A „legjobb védelem”

Az 1919-es „proletárdiktatúrák” megmozdulásokhoz hasonló jelenségek másutt is megtalálhatók voltak.

1945. június 22-én Salgótarjánban történt különös incidens. A Balassagyarmati Törvényszék elnökének feljegyzése szerint két népbíróági ítélet tömegnyomás alatt hirdettek ki, ezért az elnök kérte azok megsemmisítését s új tárgyalások megtartásának lehetőségét.⁵¹⁵ A Balassagyarmati Népbíróóság ellen alkalmazott erőszakot a BM is megvizsgálta, és megerősítette a törvényszéki elnök által írottakat.⁵¹⁶

1945. június 15 és 27. között Pécsen, a Pécsi Népbíróóság tárgyalásai alatt több alkalommal előfordultak antiszemita zavargások. A jelenlévő karhatalom részt vett a tüntetésben, s nem segített a népbíróóságnak a rend helyreállításában.⁵¹⁷

A Debreceni Népbíróóságon 1945. november végén történt verekedés, amelynek oka az volt, hogy a Debreceni Népbíróóság az egyik, osztályhelyzetét tekintve „földbirtokos” vádlott ellen anélkül állította össze a vádiratot, hogy kihallgatta volna. A tárgyaláson a feldühödött, többnyire ittas vidéki „földművesek” a vádlottat, feleségét, a tanúkat, a parasztpárti és polgári demokrata népbíróót egyaránt „bántalmazták”.⁵¹⁸

A példaként említett utóbbi eset a „népítéletek”-nek már egy újabb fázisába „vezetett át”.

Az 1945. évi nemzetgyűlési választás eredményeiből ugyanis kitűnt, hogy az MKP korábban megszerzett hatalmi pozícióit, nemhogy erősíteni, de – demokratikus, parlamentáris eszközökkel – megtartani sem lesz képes.

A „legjobb védelem a támadás” – „politikailag” pedig az „ellentámadás” dezinformáló (a közvéleményt félrevezetni szándékozó) – elve szerint: emiatt és ez időtől vette ismét „kezdétét” az a „belpolitikai” akciósor,

⁵¹⁵ MOL JGY. IM iratok. IM X. Tat 8587/1945.

⁵¹⁶ Uo. IM X. Tat 5668/1945. Szepessi István főbányamester tárgyalása.

⁵¹⁷ Uo. IM X. Tat 9295/1945.

⁵¹⁸ Uo. IM X. Tat 33816/1945. Poroszlai Ferenc pere. Debreceni Népbíróóság 303/1945. 1945. november 28–29.

amely végül több hullámban, magának a háború utáni, esetileg „új” demokratikus kezdeményeknek is véget vetett, s a „hidegháború” felforrósított légkörében megszülte az egy párt, egy vezér, egy út, egy cél újabb változatát.

E ponton szükséges néhány - kitérőnek tűnő, nem érintett - „részletet” és „indulati” okot felvillantani.

A „kommunisták táborában” elképesztően optimista „várakozás” előzte meg a fővárosi törvényhatósági (önkormányzati), valamint a rákövetkező nemzetgyűlési választásokat.

Kezdetben „elsőprő” győzelmet reméltek. Az akkori „vasfegyelmű” központ alá rendelt „területi” MKP hierarchia szerint szervezett, fontossága miatt különlegesen kezelt „Budapesti Területi Bizottság” 1945. augusztus 3-i „titkári” értekezletén a főváros VIII. kerületi titkára a központi direktívát parafrázálta: ... „a két munkáspárton kívül más pártnak nincs jelentősége”.

Az augusztus 30-án tartott újabb titkári tanácskozáson a XII. kerületi titkár viszont Rákosi Mátyás bírálta meg, mert az általa remélt 20–25%-os választási eredményt a kerületi kommunista vezető „mechanikusan” számolta ki. A párt választási esélyeit rontotta a szovjetek viselkedése is. Mint pl. szeptember 13-án hangoztatták: „gyenge az orosz parancsnokság, még a sebesültek is rabolni járnak”. Rajk László viszont főleg az élelmezés és a közbiztonság körüli problémákkal magyarázta a rossz hangulatot stb.

Október 10-én értékelték a választások végeredményét. Rajk László szerint „október 7-én a reakció belovagolt az FKGP mögött”. A II. kerületi titkár úgy nyilatkozott, hogy „a női szavazók kihangsúlyozták, hogy visszaadják az őket ért becstelenségeket a szavazatokkal, és bosszút állnak a kommunistákon”. Nem sokban tért el ettől Kelen Béla más, külföldi esetre utaló megjegyzése: „Franciaországban nem tudnak rontani az orosz kilengések, s ennek számítható jó részben a sikerük.” Az augusztusban még olyanira optimista VIII. kerületi titkár szerint „rengeteg apáca volt az utcán, a papok a templomokban agitáltak a Kisgazdapárt mellett.”⁵¹⁹ Egyszerre ezer oka lett, hogy a választást – természetesen önhibájukon kívül – nem a kommunisták nyerték meg.

Mindazonáltal Rákosi Mátyás nem lett volna Rákosi Mátyás, ha maga is nem úgy látta volna, hogy a nemzetgyűlési választáson az MKP jó eredményt ért el, noha a párt ellen hatottak a „gazdasági nehézségek”, amik a nőket és az ipari munkásokat sújtották. „A másik tényező – másokhoz hasonlóan, szerinte is – az orosz kilengések voltak, illetve zabrálosok, amiket egyszerűen, primitíven a Kommunista Pártra sóztak.”⁵²⁰

A remélt sikerek elmaradása a kommunista politikusokat új „visszacsa-

⁵¹⁹ MSZP PI L. BA. 274. f. 16. és 106. ő. c.

⁵²⁰ MKP és SZDP 197-199.

pásra” aktivizálta. A „párt” mind a fővárosban, mind vidéken a „tömegek” mozgósítása révén kívánta helyzetét és elért pozícióit megerősíteni, s a választásokért revansot venni. Az „ellenoffenzíva” a fővárosból indult el.

Az MKP vezetése először a „feketézők, árdrágítók, a népnymor haszonélvezői és vámszedői elleni eljárásban” követelt tetteket.⁵²¹

A kommunista sajtóorgánus, a Szabad Nép 1945 november-decemberében kilenc, januárban pedig további négy alkalommal tudósított „feketezésről”, „csempészésről”, „üzérkedésről”, „szabótázsról”, „panamáról”, „árurejtegetésről”, „lánckereskedelemről” stb.⁵²²

1946. január 6-án már nyíltan hirdette, hogy a „tömegek széles körű mozgósítását tartja szükségesnek”. A Magyar Kommunista Párt „el van rá szánva – hangoztatták a nagy-budapesti pártértekezleten –, hogy a reakció ellen a dolgozó nép élén a megfelelő időpontban a tömegharc megfelelő eszközeit is alkalmazni fogja”.

A „belső reakció ellen nem szavakkal, hanem tettekkel folytatott harc” a gyakorlatban – többek között – az ún. népítéletek formájában jelentkezett.

A legnagyobb hatást a földreform védelmére meghirdetett országos mozgalom érte el. 1946. január 15-én a Budapesten járt ceglédi parasztok tábláin jelent meg először a jelszó: „földet vissza nem adunk”.

A választások után az országban számos szélsőséges cselekmény történt, s – a dolgok logikája szerint – ennek a koalíciós pártok majd mindegyike (soha nem azonos mértékben és módon) szenvedő részese volt. (A mádi, tarpai, madarasi, gelénesi események pl. a kommunistákat érintették.)⁵²³

1946 januárjában Hajdúhadházon többször, Szegeden, Orosházán, Békéscsabán és Sándorfalván, februárban több nagyvárosban és az Alföldön – és kisebb nagyobb településeken egyaránt –, márciusban Szombathelyen, Hajdúböszörményben, Békéscsabán, Kisújszálláson stb. voltak „népítéletek” azzal a deklarált céllal, hogy a közigazgatást megtisztítsák a „reakciósoktól”.

Ezeket a tüntetéseket formálisan nem mindig a munkáspártok – mindekelőtt az MKP – kezdeményezték, hanem átvéve az akciótervet, gyakran a helyi nemzeti bizottságok, vagy éppen az FKP helyi csoportjai.⁵²⁴

Nagykörösön a hivatalok bejáratára szögezték ki: „Népítélet a demokrácia nevében! Felszólítjuk az alatt megnevezett személyeket, hogy a nép ha-

⁵²¹ Molnár János: A munkás- és paraszttömegek harca a kommunista párt vezetésével a reakció ellen (1945. október–1946. március) in: Tanulmányok a magyar népi demokrácia történetéből, Bp., 1955. Akadémiai K., 322.

⁵²² Ságvári Ágnes: Tömegmozgalmak és politikai küzdelmek Budapesten 1945-1947, Bp., 1964. Kossuth K., 213.

⁵²³ Molnár János i. m. 343-344 és 353-372.

⁵²⁴ Vö. Vida István: Koalíció és pártharcok 1944-1948 (a továbbiakban: Vida: Koalíció és pártharcok), Bp., 1986. Magvető K., 16-17!

tározata értelmében állásaikat azonnal hagyják el. Ellenkező esetben a nép akaratát szükséges módon érvényre emeli!” (Az itt eltávolítandó kilenc személy zöme szociáldemokrata volt.) Az ügyet a nemzetgyűlésben felvető kiscgazda honatya, Patonay Elek annak adott hangot, hogy az „alig 500” tűntetőnek az általuk választott eljárás módhoz a demokráciára hivatkozva sem volt joga, minthogy Nagykőrösön „ezrek” élnek.⁵²⁵ Az interpellációra Nagy Imre belügyminiszter azzal válaszolt, hogy 22 fő eltávolítását vetették fel mindazok, akik pártközi értekezleten állapodtak meg ebben, s a helyi nemzeti bizottság is egyetértett velük.⁵²⁶

Vidéken a bírák, jegyzők „népítélet” útján történt eltávolítása méreteiben meghaladta az igazolási eljárások következményeit.

c./ A „Tisza legyen a temetője”

Az „ellentámadás” szervezői, a „népmozgalmak” elindítói, a „népharag” szítói egy-egy ponton elveszítették az „események” feletti uralmat. Több eset, kínos kudarccal (köztük a szentesi rendőrgyilkosság) után 1946. április 22-i békéscsabai beszédében Rákosi Mátyás is kénytelen volt állást foglalni a túlkapásokkal, az egyéni bosszúval szemben.⁵²⁷ A tragikus atrocitásokkal ugyan alábbhagytak, tényleges jogi rendezésre azonban az MKP vezetése részéről még látható szándék sem mutatkozott. Bizonyító erővel tárja fel ezt a szentesi gyilkosság kivizsgálásának „esete”.⁵²⁸

Mi is történt? Hogyan is történhetett? 1946. március 7-én éjjel 1/2 12 – 3/4 12 között a szentesi kórház idegosztályának egyik kórtermében négy álarcos meggyilkolta ifj. Lakos József szentesi rendőrkapitányt.

Az áldozat 1940 szeptemberétől szolgált a szentesi kapitányságon. 1944. október 14-én a szovjet városparancsnok bizta meg a kapitányság vezetésével, az Ideiglenes Nemzeti Kormány ezt 1945. január 8-án a maga részéről is megerősítette. A helyi „nemzeti bizottság” viszont nem értett egyet ifj.

⁵²⁵ N. n. I. 666–669. Patonay Elek interpellációja, 1946. február 17.

⁵²⁶ Uo. 804–805. Nagy Imre belügyminiszter válasza, 1946. március 18.

⁵²⁷ Rákosi: AMD 238.

⁵²⁸ Lf. Ü. Ir. 11 970/1989. Az ifj. Lakos József sérelmére elkövetett emberölés tényfeltáró vizsgálatának dokumentációja tartalmazza a Budapesti Népművelési, a Budapesti Népbírószék, az MSZMP KEB, valamint az MSZP PI L. vonatkozó iratait. Ezekre külön jelzettel nem hivatkozunk.

Lakos József kinevezésével (eredménytelenül tiltakozott). 1945. április 23-án Tömpe András rendőrfőtanácsos lépett közbe.

Ennek hátterét, összefüggéseit a délmagyarországi régióban látogatást tevő, s ott felsőbb utasításokat végrehajtó Tömpe András feljegyzései világítják meg. A délterületi titkárságot Tömpe súlyosan elmarasztalta, amiért egyrészt Szegeden az ún. Bokor-ügy, míg Szentesen a Lakos-ügy kapcsán erélytelennek bizonyult.

A tárca és az MKP teljes támogatásával: „... Lakos szentesi letartóztatásánál az a szempontom volt – írta ugyanő –, hogy az ügygel a helyi demokratikus erőknek kell megbirkóznuk... Ugyanez okból a helyi sajtóban lehozott cikkekben nem engedtem, hogy a minisztérium vagy a magam szerepe emelkedhessék ki”..., az egészet „mint a helyi demokratikus erők fellépésének a következményét állítottam be...” Szigorú kritikával illette Karácsony kommunista főispán „messzemenően opportunistá álláspontját”-t. Ő ugyanis Erdeihez küldött feliratában⁵²⁹ Lakos „áthelyezését kérte mindössze és egyetlen lépést nem tett az irányban”, hogy Bokor és Lakos „ne árthassanak többé akár a saját megyéjében, akár bárhol másutt”.⁵³⁰

Április 24-én Tömpe András kihallgatta ifj. Lakos Józsefet. A Tömpe által fogalmazott jegyzőkönyvben „a rendőrség vezetésével ideiglenesen megbízott volt detektív” Lakos József „vallott” életútjáról, Turul Bajtársi Szövetség-beli tagságáról, a nyomozások érdekében viselt nyilas jelvényéről, s arról, „hogy legalább két alkalommal” ellenőrizte „a kommunistagyanús Dadi Bálintot [Dadi Imre testvérét], aki rendőri felügyelet alatt állott”. Üldözőire vonatkozóan azt mondta: „Semmi rosszat velük nem tettem, és nem tudom okát találni annak, hogy ők velem szemben miért ellenségesek.” A továbbiakból kiderült, hogy „1944 októberében a Vörös Hadsereg bevonulása után Szentes város katonai parancsnokságának megbízásából” vette át „a helyi rendőrség vezetését”. A belügyi tárca visszaigazolta ezt, s megerősítette, hogy addig, „míg az államrendőrség újjászervezéséről szóló rendelet meg nem jelenik”, ideiglenes minőségben lássa el megbízatását. Ifj. Lakos erről szabályszerűen tájékoztatta a nemzeti bizottságot és az orosz katonai parancsnokot. Bejelentés alapján Lakos ellen igazolási eljárást indítottak. Az orosz városparancsnok ezt azonban leállította azzal, hogy nevezett az orosz hadsereg leigazolta.⁵³¹

A tárcához több helyről érkeztek panaszok: a nemzeti bizottságtól, a vármegyei főispántól, s a szentesi kommunistáktól. Ezek arról szóltak, hogy

⁵²⁹ Uo. Karácsony Ferenc főispán felterjesztése Erdei Ferenchez, 1945. március 18.

⁵³⁰ Uo. Tömpe András feljegyzése: III. Pártszervezeteink működése a rendőrséggel kapcsolatosan, 1945. április 30.

⁵³¹ Uo. Jegyzőkönyv ifj. Lakos József kihallgatásáról, 1945. április 24.

Lakos a Vörös Hadsereg bevonulásáig „jobboldali magatartásáról volt ismeretes, és jelenleg is a reakció szolgálatában áll”; Lakos az oroszok bizalmába férkőzött, ezért a helyi városparancsnok a „város demokratikus köröknek tiltakozását egyáltalán nem hajlandó tudomásul venni”; április 24-én Tömpe András is meggyőződött a „panaszok jogosságáról”.

A helyi városparancsnok kitért az állásfoglalás elől, de a Szentesen lévő SZEB ezredes „tökéletesen méltányolta” Tömpe álláspontját, sőt ő maga is tett Lakosra terhelő megjegyzést. Tömpe a Lakossal készített jegyzőkönyvről, a rendőrök újraigazolásának elrendeléséről, a helyi sajtó informálásáról, a Lakos letartóztatását követő értekezletekről stb. jelentéseiben egyaránt megemlékezett. Továbbá arról is, hogy lemondatta az Ideiglenes Nemzetgyűlés kigazdapárti képviselőjét, vitéz Fekete Imrét, mert ellene – mint a KABSZ volt titkára ellen – több feljelentés érkezett, s mert ráadásul ő volt a vezetője „annak a homályos eredetű bizottságnak”, ami azt célozta, hogy a „szentesi rendőrség demokratikus elemeit kiküszöbölje”.⁵³²

A rendőrfőtanácsos a kommunistákkal abban állapodott meg, hogy a május 1-i gyűlésen „a reakció elleni harc kérdése során központba állítják Lakos és társai – akiket szintén elbocsájtott Tömpe – ügyét”.⁵³³

Tömpe András (a Magyar Államrendőrség Vidéki Főkapitánysága Politikairendészeti Osztályának későbbi vezetője) ifj. Lakost csak azt követően tartóztatta le, hogy eredménytelenül igyekezett rábírní őt az MKP-ba való belépésre. A többször kegyetlenül megkínzott embert 1945. májusában előbb Mezőhegyesen, majd 1946. február 2-ától Szentesen internálták. Futó Dezső parlamenti interpellációját követően szabadult, s február 19-én befeküdt kezeltni magát a kórházba.

Ifj. Lakos József több, későbbi MKP-tag köztörvényes bűncselekményéről tudott. Arról is, hogy közülük az egyik (Dadi Imre 1945 novemberéig Csongrád megyei MKP-titkár, ideiglenes nemzetgyűlési képviselő) 1944-ben, a német megszállás idején baloldali személyekről adatokat szolgáltatott a horthysta rendőrségnek – emellett tyúklopáson is tetten érték. Egy másik érintett (Láng Béla) a rendőrségen szolgált – az MKP delegálta, bár emiatt ifj. Lakos tiltakozott. Ellene pedig két eljárás is folyamatban volt (lepédő- és kályhalopás miatt).

Az ilyen és hasonló okokból az ifj. Lakostól tartó helybeli kommunisták terveket szőttek a rendőrkapitány félreállítására, majd meggyilkolására. A nemzetgyűlési viták miatt Tömpe András megtiltotta, hogy a rendőrség tagjai ebben közreműködjenek, mert mint állítólag mondotta: „...csak a

⁵³² Uo. Tömpe András feljegyzése Szentes város rendőrségéről, 1945. május 9.

⁵³³ Uo. Tömpe András feljegyzése: szentesi pártszervezetünk magatartása a Lakos-ügyben, 1945. május 9.

nép távolíthatja el Lakost”. Dadi Imre elgondolása ezzel szemben az volt: a „Tisza legyen a temetője” Lakosnak.

Az „ügyben” a nyomozást jóval a letartóztatások után, 1946. július 4-én rendelték el. Kilenc főt hallgattak ki, köztük Dadit is. Végül a lefogottak közül hetet 1947. március 7-én kiengedtek, az egyik őrizetes időközben tüdőbajban elhunyt, míg Dadi 1948. január 27-én közkegyelemmel szabadult. A kihallgatások során a letartóztatottak azt vallották, hogy ifj. Lakos József „fasiszta” volt, s korábbi tevékenysége idején kínozta a baloldaliakat stb. Más korabeli adatok, valamint kihallgatások ezt cáfolták, azzal az indoklással, hogy Lakos a zsidókkal és a politikai foglyokkal humanusan viselkedett.

Dadi Imre és társai ügyében a nyomozást megszüntették. A vizsgálat eredetileg háborús bűncselekményként indult, aztán gyilkosság büntetvére módosítva fejezték be – 1948. szeptember 3-án – a köztársasági elnök kegyelmi rendelkezése alapján. (A lefogottak kegyelemben részesítését valójában már 1947. január-februárjában eldöntötték.)

A gyilkosság óriási vihart kavart, nemcsak itthon, hanem külföldön is. Ez az MKP Központi Vezetőségének tagjait – akiket a remélnél gyengébb nemzetgyűlési és törvényhatósági választási eredmények részben sokkoltak, másrészt a túlzott optimizmus miatt szovjet bírálatot is kaptak⁵³⁴ – főleg pedig a választási győzelmet aratott többségi párt elleni akció részvevőit, kedvezőtlenül érintette. A pártvezetés részéről a politikai rendőrséget felügyelő Farkas Mihály kapta azt a feladatot, hogy legalább részben ellensúlyozza a történeteket, s mentse a tetteseket.⁵³⁵

Farkas – aki abban az időszakban az igazságügyi területet is felügyelte – a vele szoros kapcsolatban álló dr. Zolnay Kálmánnak, az IM Büntetőjogi Ügyosztályának vezetőjével – „a miniszter rendeletéből” kiadmányozással – elkészítettett egy rendeletet, ami „a szervezett tömegfellépések során vagy azzal összefüggően elkövetett bűncselekmények miatt indult bűnügyekben követendő eljárás”-t szabályozta. Történt mindez alig 24 órával ifj. Lakos meggyilkolása után... Kötelezte az ügyészégi vezetőket, hogy amikor bűnvádi eljárás megindításának szüksége merül fel, „haladéktalanul tegyenek jelentést, kiemelve a tett és szándékolt intézkedésüket, valamint az őrizetbevétel, illetve az előzetes letartóztatásba helyezés kérdésének megítélésére irányadó tényezőket is.” Utasította a főállamügyészeket, illetve főállamügyészégi vezetőket – Budapesten, Debrecenben, illetve Szegeden, Pé-

⁵³⁴ Gerő Ernő i. m. 96-97.

⁵³⁵ Farkas Mihály aláírása szinte valamennyi dokumentumon szerepel, még a Budapesti Népbíróság 1947. március 7-i végzésén is, a népbírák aláírása között, látamozásként április 26-i dátummal. Ha nem írta alá, akkor jellegzetes írással olvasható: „Lerakni”.

csett és Győrött – arra, hogy az „érdemi intézkedés tervezetét ... minden esetben” hozzá terjesszék fel. Előírta, hogy a tervezethez csatolni kell az iratokat is. Ezzel az MKP teljes ellenőrzését biztosította az ilyen jellegű ügyek felett, beleértve a dokumentáció megszerzését is.⁵³⁶

Pár nappal később, 1946. március 12-én az MKP PB foglalkozott a „népi megmozdulásokkal”. Az elfogadott határozat leszögezte: „Egyes községekben ... olyan kísérőjelenségek léptek fel, amelyek nem szolgálták a reakció elleni harc és a valóban demokratikus erők szorosabb összefogásának az ügyét.” Ezzel összefüggőleg ítélte el az MKP PB a Szociáldemokrata Párt és a Nemzeti Parasztpárt funkcionáriusainak eltávolítását.

A túlkapások elkövetőivel szemben a „legszigorúbb rendszabályok” foganatosítását hangoztatták.⁵³⁷

Március 13-án Péter Gábor és Révai József pártmegbízottak Szentésre utaztak. Egy nappal később odaérkezett Kádár János is, aki Révaival együtt vett részt a helyi MKP-szervezet (pártvezetőségének) ülésén. A két nappal korábban hozott PB-határozat jegyében a szentesi kommunistákat is meg bírálták, mert március 4-én „népítélettel” megfosztották állásától a megyei alispánt, a parasztpárt tagját. Utasították a kommunista főispánt (Karácsony Ferencet), hogy a lehető leggyorsabban hozza helyre a „helytelen taktikai hibát”. Kádár János szemükre hányta, hogy noha a kommunisták „Lakos meggyilkolásáról, annak előkészítéséről is tudtak, azt anarchisztikus módon készítették elő...”

Az MKP KV nevében kilenc főt kizártak, tíz személy tagsági jogát felfüggesztették. Ennél kevesebbet ugyanis nem lehetett tenni. Az esetről Kádár János által megfogalmazott végkövetkeztetés kőbe véshető: „Az elvtársak láthatják, hogy egy rongy ember [ti. ifj. Lakos – a szerk.] miatt mily hallatlan áldozatot kellett hoznunk”...

Révai József azért tett szemrehányást, mert a gyilkosság miatt az a tévhit „alakulhatott ki, hogy a kommunisták másként beszélnek, és másként cselekednek”. És nyomban hozzátette: „Nem tartozik módszereink közé a gyilkosság, a terrorizmus ellen vagyunk. Marxtól Sztálinig a terrorizmus ellen volt minden nagy tanítója a szocializmusnak.”...

Az ügy pártpolitikai fontosságát jelezte, hogy a KV kiküldött tagjai Szentesen maradtak, s 16-án részt vettek az MKP-szervezet aktívaülésén. Itt Révai József Kádár Jánossal összhangban, többek között ismételten „kártékony féregnek” nevezte a meggyilkolt rendőrkapitányt, „de – emelte fel intőleg mutatóujját – van úgy, hogy egy férget hagyunk csúszni, mert nem érdekünk az eltiprása”. Természetes, „hogy a szentesi reakción ütni kell, de

⁵³⁶ MSZP PI L. 274. f. 15/199. ö. e. 75. Az IM 14 101/1946. IV. rendelete, 1946. március 8.

⁵³⁷ MKP és SZDP 222.

hogy „hogyan kell ütni, azt nem a szentesiek tudják jobban, hanem Rákosi elvtárs, aki áttekinti az egész ország politikáját”.

Az MKP KV Titkársága 1946. március 18-án vette elő a „szentesi ügy”-et. Szokott rutinnal jóváhagyták és a PB elé terjesztették a hozott kizárási és felfüggesztési határozatokat, döntöttek Dadi Imre kizárásáról is. Megbízták Gáspár Sándort, menjen Szentésre, segítsen a helyi párttitkárnak, aztán pedig jelentsen személyesen Rákosi Mátyásnak.⁵³⁸

Futó Dezső február 13-i interpellációjára Nagy Imre március 18-án válaszolt (sem magának, sem pártjának nem nagy dicsőségére). Ő a kommunista felső vezetés álláspontját így képviselte: a MOVE volt országos elnökének, Szeder Jánosnak a protekciója juttatta be Lakost a rendőrséghez; egykor „nyilaskeresztes jelvényt viselt”; „a letartóztatottakat kegyetlenül verte, kínozta, sőt részese volt egy kubikos halálának is, ami a vallatás során következett be”; „politikai múltja és tevékenysége miatt internálták”; meggyilkolásában „kétségtelenül szerepet játszott az a gyűlölet, amit a munkások között, az ellenük elkövetettekkel kiváltott”; név szerint megemlítette a Budapestre előállítottakat, (Dadi nem szerepelt közöttük), szolt név szerint azokról a rendőrökről is, akiket elbocsátott. „A Lakos ügyben a nyomozás és a kihallgatások tovább folynak” – zárult a belügyminiszeri válasz.

Ugyanezen a napon Péter Gábor Farkas Mihályhoz fordult. Tudatta vele, hogy hat fő „önként jelentkezett két napi bujkálás után”, egy főért Szentésre küldött. A kihallgatottak Lakos internálásból való szabadulása után arról hallottak, hogy Dadi ellen merényletet követtek el, s a két esemény között összefüggést véltek felfedezni, ezért határoztak arról, hogy „Lakost elteszik láb alól”.⁵³⁹

Egy nappal később a Dadi elleni merényletről Láng Béla – a Nagy Imre által elbocsájtott volt rendőrszázados – beismerte, hogy az „előre kitervelt és színleges volt”. Kétszer belelőttek Dadi kalapjába Wachsmann lakásán, majd Dadi egy utca sarkán ötször a levegőbe lőtt, kórházba ment, s onnan értesítette telefonon a rendőrséget.

Az MKP KV PB 1946. március 20-án foglalkozott a Szentesen történetekkel, s jóváhagyta a hozott kizárási és felfüggesztési határozatokat, közöttük Dadi Imre kizárását is.⁵⁴⁰

1946. március 25-én, az MKP országos funkcionárius-értekezletén elfo-

⁵³⁸ MSZP PI L. 274. f. 4/123. ö. e. 3.

⁵³⁹ Iratok I. 99–102. Eredetiben: I. az 524. sz. jegyzet! Péter Gábornak, a Magyar Allamrendőrség Budapesti Főkapitánysága Politikai Rendészeti Osztálya vezetőjének feljegyzése Farkas Mihályhoz, az MKP titkárához Lakos József szentesi rendőrfőkapitány meggyilkolása ügyében. 1946. március 18.

⁵⁴⁰ MSZP PI L. 274. f. 3/30. ö. e. 2–3, 6. Jegyzőkönyv az MKP Politikai Bizottságának üléséről, 1946. március 20.

gadott határozat ismét egyetértett a „reakció visszaszorítása” során bekövetkezett „túlkapások” bírálatával, s kifejezte, hogy az MKP kész fellépni azok ellen, „akik baloldali szektaszellemükkel, a Szociáldemokrata Párt tagjai elleni túlkapásaikkal” megnehezítik az együttműködést a munkáspártok között. Az SZDP-nek címezve arra viszont szintén figyelmeztetett, hogy a pártba „olyan elemek is betódulnak, amelyek népellenes üzelmeik”-kel zavarják az együttműködést.⁵⁴¹ Az MKP értekezlet dokumentuma óvatossan, de célzottan bírálta az MKP tagságát is: „olyan elemek is beszivárogtak” – hangzott a figyelmeztetés –, amelyek nem valók az MKP-ba. A túlkapások és kilengések elkövetőinek gondos, egyéni vizsgálat alapján történő eltávolítását irányozta elő, és egyidejűleg „ezzel kapcsolatban az értekezlet nyomatékosan” felhívta a pártszervezetek „figyelmét az antiszemitizmus elleni könyörtelen harc szükségességére”.⁵⁴²

Az SZDP igazságügyminiszterét viszont nem az MKP-értekezlet, hanem saját munkatársa támadta. Dr. Zolnay Kálmán szokásos „heti jelentés”-e szerint Riesnél „több tünetből észlelhető, hogy a jobbrafordulásnak olyan pozitív állapotában van, amelyben a Pártunkkal való együttműködési törekvése tudatos elmaradásának ki nem menthető jeleit adja”. Mit tett dr. Ries István, hogy ismét ennyire kivívta a miniszteri tanácsos ellenérzését?

Zolnay vádjai így záporoztak ellene: „.... a nép által országszerte eltávolított valamennyi igazságügyi alkalmazottat visszahelyezte azonnali hatállyal állásába, egyben utasította valamennyi érdekelt főispánt, hogy minden rendelkezésre álló eszközzel biztosítsa az igazságügyi hatóságok zavartalan működését a népi beavatkozások ellen”. Mindez „élesen ellenkezik Rajk László elvtársnak ebben a tárgyban csaknem egyidejűleg kiadott rendeletével, és országos viszonylatban igen visszas hatást fog elérni, ha a belügyminiszter helyben hagyja a népitéleteket, illetve azok hatályát, míg az igazságügyminiszter élesen szembefordul azokkal”. Ráadásul nem hallgat a jó szóra sem: „Eddig mindig szorítottam Riest a közös ügyekben szoros együttműködésre a Belügyminisztériummal, ez viszont súlyos és önálló kisziklása. Kétségtelen, hogy ebben az intézkedésében is reakciós körök követelését elégítette ki anélkül, hogy ezt velünk akárcsak közölte is volna.”⁵⁴³

A szentesi eseményekről 1946. április 5-én jelentés készült a Titkárság által kiküldött Gáspár Sándor aláírásával is, amely („Lerakni, IV. 11: F.” [Farkas – a szerk.] felzettel) így hangzott: „A Szentesen lejátszódott esemény

⁵⁴¹ MKP és SZDP 224–225. Az 1946. március 25-én elfogadott határozat alapját az MKP 1946. február 11-i programjában fogalmazták meg.

⁵⁴² Szabad Nép, 1946. március 28.

⁵⁴³ MSZP PI L. 274. f. 15/199. ö. e. 93. Heti jelentés az Igazságügyminisztériumból, 1946. április 2.

szükségszerű következménye volt annak a »politikai« vonalvezetésnek, amit az elvtársak ott vittek. Nem túlzás, ha azt mondjuk, hogy Szentesen két párt volt, a Kommunista párt és a többi pártok. A Kommunista pártot jelenti a 6000 kubikus és szegényparaszt, a többi pártok egyes kérdésektől eltekintve mint egy párt álltak szembe a mi pártunkkal. Egy táborba zavartuk helytelen politikánkkal mindazokat, akik nem voltak kubikusok, szegény parasztok. Lehetetlenné tették az értelmiségiek, kisiparosok és kiskereskedők pártba való bejutását. Ezzel szemben bekerültek a Pártba az egészen lezüllött és javíthatatlan lumpenproletárok, akiknek jelenléte még hosszú ideig teherként jelent a Pártnak. A választások előtt hangoztatott radikális jel-szavak és radikális megnyilvánulások a választások után még fokozódtak. A vezetőség itt követte el a legnagyobb hibát, hogy akkor nem kezdte el reálpolitikára nevelni a tagságot. Ezzel szemben irányt szabott a tömeg-elégedetlenség levezetésének, üzletrablások és egyebek történtek akkor, titkári utasításra. Rendre előfordulnak kisebb-nagyobb lopások. A rendőrség a párt tagjai által elkövetett súlyos hibákat takarni igyekezett. Az egyre növekvő elégedetlenség levezetését a számára nem kívánatos személy eltávolításával kötötte össze Dadi, mert mint az elvtársak állítják, és amint arra következtetni lehet, Dadi rendőrspicliskedése valóság volt. Szerencsésnek mondható minden súlyossága mellett, hogy ez a fejezet így zárult le. Nagy kárt szenvedett ugyan a pártszervezet a Lakos-ügyből kifolyólag, de nem ez foglalkoztatja a szentesi közvéleményt, hanem azok a dolgok, amelyeket előbb követek el pártunk tagjai, amelyek pártszempontból, ha lehet, még súlyosabbak. De ez nemcsak szentesi jelenség, hasonló dolgokkal találkozunk Hódmezővásárhelyen is, ahol most fogtak el egy 25 tagú rablóbandát, és ennek 14 tagja kommunista párttag. A megyében elkövetett kisebb-nagyobb lopások 80%-át kommunista párttagok követik el. Nem volna érdemtelen felvetni, hogy ki az oka annak, hogy ezek a jelenségek Csongrád megyében ilyen gyakoriak.”⁵⁴⁴

⁵⁴⁴ Iratok 1. 103–106. Eredetiben: 1. az 524. sz. jegyzet! Gáspár Sándor jelentése az ún. szentesi ügyben, 1946. április 5. A szentesi gyilkosság ügyének egyik legfőbb mozgatórugóját képező Dadi-féle besúgásokkal összefüggésben – Dadi Imre édesanyjának fia érdekében benyújtott felülvizsgálati kérelmével kapcsolatban – 1955-ben ellentmondásos adatok merültek fel. Amíg ennek tényét 1945/1946-ban többen állították, addig 1955-ben egyesek csak ezirányú gyanújukat hangoztatták. Pl. a Dadi beszervezni kívánó detektív azt közölte, hogy „Dadi határozott választ nem adott, viszont 20.- pengőt elfogadott”. Ugyanakkor egy másik tanú állítása szerint, ő „jelen volt Lakos József rendőrkapitány szobájában, amikor Dadi két katonaruhában tevékenykedő kommunistára vonatkozólag adatokat közölt Lakossal, ezért 40.- pengőt fogadott el”. Erről az állításról viszont – Bakos Pál, a Legfőbb Ügyészség Különleges Ügyek Osztályának főosztályvezető ügyésze szerint – Dadi kijelentette, hogy nem felel meg a tényeknek, s azt „határozottan tagadja”. Ezért a Legfőbb Ügyészség további pótnyomozást kért a BM Vizsgálati Főosztálytól 1955. november 21-én (Lf. Ü. Ir. 0018 524/1955. Dadi Imre felülvizsgálati ügye).

A gyilkosság gyakorlati végrehajtói kívül a legnagyobb közvetlen felelősség Dadi Imrét terhelte. 1946. március végén, kihallgatásakor elmondta, hogy Farkas Mihály nem engedte vissza Szentesre Budapestről, s az illegálitást ajánlotta neki. Erről Tömpe András is tudott.⁵⁴⁵ Szabadulása után az ÁVO átjuttatta Jugoszláviába, de a Kominform 1948. nyári határozata után, 1948. augusztus 28-tól 1949. január 8-ig őrizetben tartották, majd kitoloncolták. Ezt követően a BM ÁVH Csehszlovákiában bűjtattta, ahonnan 1952. július 17-én tért vissza. Ekkor viszont háborús és népellenes bűncselekmény – az egykori besúgás – miatt 8 évi börtönre ítélte a Fővárosi Bíróság, s 1956. július 9-én szabadult. 1957. május 31-én perújítási tárgyalást tartott a Fővárosi Bíróság, és felmentette, 1985-ben halt meg.⁵⁴⁶

Ez az ügy is jellemező esete volt annak, hogy köztörvényes gyilkosságok elkövetői is miként mentesülhettek az érdemi felelősségre vonás alól, mire vezethetett valakinek a lefasisztázása...

Volt, ahol sietősen hagytak jóvá ügyeket, másokat, amíg lehetett, húztak. 1946. április 24-én a Zemplén megyei Olaszliszván az alaptalanul meggyanúsított vezetőjegyző védelmére keltek a szülőben dolgozó munkások.⁵⁴⁷ A Sátoraljaúhelyi Politikai Rendőrség emiatt nem tudta letartóztatni dr. Idrányi Barnát, akinek védelmében a nemzetgyűlésben is felszólaltak. Noha nyilvánvaló lett, hogy a hegyaljai községben nem került sor az ürügyként felhozott „fasiszta” megmozdulásra, mindennek ellenére dr. Idrányi és társai ügyét csak 1949-ben szüntették meg.⁵⁴⁸

d./ A kunmadarasi pogrom

Az esetenkénti antiszemita megnyilatkozások ellenére is országszerte megdöbbenést keltettek az 1946. májusi kunmadarasi események, az 1946. május 21-én kirobbant pogrom, aminek során ketten életüket veszítették, ti-

⁵⁴⁵ Iratok 4. 269–278. Eredetiben: MSZP PI L. 288. f. 30/1962/8. ö. e. Jelentés Lakos József volt szentesi rendőrkapitány meggyilkolása ügyében, 1962. október 12.

⁵⁴⁶ Nem tartozik szorosan a tárgyhoz, de Dadi párttagságát 1944-től ismerte el az MSZMP KEB. 1957. július 2-án 30 ezer Ft kárpótlást kapott. [00266/1956. IM TUK]. A Budapesti XVI. kerületi Rendőrkapitányság volt az utolsó munkahelye, a kerületi pártbizottság saját halottjaként temettette el.

⁵⁴⁷ MOL JGY. IM X. 46 412/1949. Dr. Idrányi Barna és társai ügyének megszüntetése.

⁵⁴⁸ N. n. II. 345–348. Szakáts József (FKP) felszólalása, 1946. július 24.

zenhárman könnyű, ketten pedig súlyos testi sérülést szenvedtek. A pogrom áldozata lett Kuti (Klein) Ferenc tojáskereskedő, akinek megtámadásával vette kezdetét a parasztpártiak által szított pogrom, majd Rosinger József fuvarost is meggyilkolták. Más források-kutatások alapján három halott, 18 sebesült maradt a kunmadarasi „csatateren”.⁵⁴⁹ A cselekmény rögtönbíráskodás hatálya alá tartozott.

Az előzményekhez tartozik, hogy Nagy János, volt leventeoktató, kunmadarasi tanító népbírói ügyét meg kellett ismételni, mert korábban szabálytalanul állították össze a népbírói tanácsot. A Szolnoki Népbírói Szék azonban 1946. május 20-án nem tarthatott tárgyalást Karcagon, mert az FKP kunmadarasi szervezőtitkára – és több párt(!) – által mozgósított kunmadarasiak a vádlottat és a megidézett tanúkat nem engedték eljutni Karcagra.

A kunmadarasi községházán vitatkozók között a népbíráskodás, illetve egyéb okok miatt szóba került a zsidókérdés. Ugyanis a zsidók 1944-es deportálását követően sokan részesedtek az elhurcoltak vagyonából. A visszatértek jogos követelése nem kis mértékben olajat öntöttek a tüzre, az antiszemitizmus szunnyadni épphogy kezdő parasztra, és amikor másnap a piacon egy szellemileg fogyatékos leány szóba hozta a tisztaeszleli vérvádat, annak kapcsán, hogy egy gyermek pár napja elűnt, kirobbant a pogrom.

Kunmadarason a vérvád hisztériát a parasztpártivá vált kisnyilasok szították. Az MKP mindenképp a kisgazdákat – a „reakciósokat” – szerette volna meghurcoltatni az üggyel, mert az agrárproletárok feddhetetlenségének nimbuszát hirdette.⁵⁵⁰ Az MKP Főtitkárságának kiküldötte – E. Kovács Kálmán – 1946. május 27-i terjedelmes jelentése a pogrom „politikai előkészítéséről” ezt kívánta megalapozni: „Perdöntő bizonyítékok kétségen kívül igazolják, hogy a pogromot Nagy János, volt levente főoktató az F.K.G.P.-tal és annak ifjúsági tagozatával a legszorosabb együttműködéssel készítette elő”. Majd az FKP kunmadarasi titkáráról, Takács Gergelyről adott jellemzést: a kereskedő „az elvetemültségben méltó társa volt Nagy Jánosnak”.

A finom kritika azonban – mint a valóságnak az MKP számára kellemetlen érzékeltetése – szintén megbújt a sorok között: Nagy Jánosnak „egyes pártok politikailag iskolázatlan tagjait is sikerült megnyerni a karcagi útra. Bár a MKP titkára felszólította a nőegyesületet [sic!], hogy ne álljanak ki Nagy János mellett, kérését nem teljesítették és a nőegyesület vezetésével együtt több tag is Naggyal tartott.” E. Kovács Kálmán azt is tudatta, hogy az egyik személy „Nagy Jánosnak az MKP-ba beépített embere”.

E. Kovács Kálmán jelentése szerint harminchat főt azonnal letartóztattak, s az odaérkezett rendőrőrnagy a piactéren közölte az egybegyűltekkal, hogy

⁵⁴⁹ Múlt és jövő, 1994. sz. Vörös Éva: Kunmadaras. Újabb adatok a pogrom történetéhez.

⁵⁵⁰ Szabó Róbert i. m. 130–131.

a „faluban Hitler és Szálasi szelleme lett úrrá”. Kínos volt viszont, hogy a helyi rendőrség „rokonszenvezett a pogrommal”. Másnap – ugyancsak a jelentések szerint – Tömpe András is megjelent pesti rendőrökkel. Ő viszont már a „helyzet magaslatán állt”. E. Kovács nem osztotta Tömpe Andrásnak a javaslatát a helyi rendőrőrnagy felfüggesztésére, mivel a szóban forgó Polonyi nevű őrnagy „mielőtt a rendőrséghez került, a Megye Bizottság tagjaként szervező” volt, ismeri a kunságiakat, „nem antiszemita felfogása hatotta át első jelentését, és nem erélytelen”. Hibának tartotta, hogy a megyei politikai nyomozók nem az ügy hátterét, hanem a gyilkosokat keresték-kutatták, s így „nem sok gondot fordítottak arra a tervszerű politikai munkára, amivel Nagy János és Takács Gergely a lincs-hangulatot megteremtették”. Elismerte viszont, hogy a „baloldali pártok, köztük helyi szervezünk, sem álltak feladatuk magaslatán”, a „verekedésben tevékenyen részt vettek pártunk és a NPP lumpen elemei [sic!]”. Felhívta a figyelmet, hogy az „egész községben erős az antiszemitizmus”, s a „baloldali pártok a pogrom előtt meg sem kísérelték, hogy mozgósítsák tömegeiket a vérengzések letörésére”. A helyi feszültségeket annyira nagynak tekintette, hogy leírta: „az új termésig hasonló eset megismétlődése várható”. Erre alapozva javasolta, hogy az egyik legközelebbi országos pártnap anyaga az „antiszemitizmus elleni harc legyen”, s az összes vidéki pártszervezetet hívják fel „a lumpen elemek [sic!] fokozott ellenőrzésére”, szükség esetén zárják ki őket a kommunista pártból. Meggyőződése nyomatékául írta kézírással jelentése végére: „Kunmadarason a bűnös MKP tagok kizárására utasítást adtam.”⁵⁵¹

A statáriális tárgyalás Szolnokon 1946. június 4-én azzal végződött, hogy az ügyet rendes eljárásra utalták, mert az ítélezéshez szükséges dokumentumokat a nyomozás 72 óra alatt a kellő mélységig nem tárta fel. Ez azonban törvénysértést jelentett, mert a hatályban volt jogszabály úgy rendelkezett, hogy a „tettetársak és a bűnrészesek kipuhatolását is szem előtt kell ugyan tartani, de amiatt a vádlottak ellen az ítélet meghozását és végrehajtását elhalasztani nem szabad”.

Az ügybe a különböző pártok sajátos érdekeiknek megfelelően igyekeztek közbeavatkozni, s ez alapjaiban ellenkezett azzal a követelménnyel, ami a bűncselekmények feltárására és a bűnösök felelősségre vonására vonatkozott. A kiscgazdák, átérzve annak veszélyét, ami az MKP felelősségüket célzó machinációból rájuk származhat, dr. Pfeiffer Zoltán igazságügyi államtitkár útján igyekeztek azt megakadályozni. Pfeiffer és a vele állandóan ellenségeskedő dr. Domokos „küzdeme” az MKP vezetői előtt is ismertté vált.⁵⁵²

⁵⁵¹ MSZP PI. L. 274. f. 11/64. ö. e. 1–4. Jelentés az MKP Főtitkárságának a kunmadarasi pogrom politikai előkészítéséről, 1946. május 27.

⁵⁵² Uo. 698. f. 10. ö. e. 1–3. Dr. Domokos József levele Farkas Mihályhoz, 1946. június 17.

Az ügyben – Domokos szerint – „a tudatlan Pfeiffer utasítására vádiratot megfelelő gyakorlattal nem rendelkező ügyész” készítette. Nem lehetett véletlen ezek után, hogy a Népbírósi Ügyosztály értesítette Pfeiffert, hogy „a SZEB érdeklődik a kunmadarasi ügy állása iránt, és ezért tőle tájékoztatást kért”. Pfeiffer, átlátva a dolog hátterét, nem adta ki az információt az MKP irányította osztálynak, mondván, hogy a „SZEB-nél személyesen kíván eljárni”. Következmény: július 3-ra kitűzték a tárgyalást, mert „a SZEB az ügy mielőbbi letárgyalását” kívánta.

A minisztérium Népbírósi Ügyosztálya nem tudott hozzájutni a vádirathoz, dr. Domokos is „csak” június 25-én szerzett belőle egy példányt. Sajnálattal állapította meg, hogy csak egy fő esetében van olyan vád, ami halálbüntetéshez vezethet. Nem kielégítőnek találta, hogy a kunmadarasi „Kiscgazda Párt titkárát csak izgatással” vádolták meg. Hiányolta, hogy az 1946: VII. tc. alapján csupán egyetlen főt vádoltak meg „a demokratikus államrend megdöntésére irányuló mozgalom kezdeményezésével és ... szándékos emberölésre való felbujtással”. Ez azért is baj, vélekedett, mert, mint írta: „Nehéz lesz a bizonyítás, ha egyedül vádolnak” valakit „a mozgalomban való részvétellel”. Nem tetszett neki, hogy a leventeoktatót is csak izgatással vádolja a népügyész stb. Ezért módosításokat javasolt...

A kijelölt tanácsvezető viszont „jónak találta” a vádiratot. Ezért Domokos leállította az ügyek menetét és javaslatot tett, hogy a tanácsvezető két nap múlva tájékoztassa őt az általa „megadott szempontokra figyelemmel”, addig pedig „a tárgyalást ne tűzze ki” stb. Pfeiffer viszont Domokos intézkedéseit bírálta felül s nem engedte, hogy a vádiratok kikézbésítése csorbát szenvedjen, hatálytalanította dr. Domokos „távbeszélőn és távirati úton” adott utasítását.

Domokos szerint Pfeiffer, szemben a tárca körrendeletében foglaltakkal – az 1946: VII. tc.-be ütköző ügyekben a népügyészségek vádiratait benyújtásuk előtt a tárca felülvizsgálja – „kijátszotta” a MKP fennhatósága alatt álló, s ezért az ügyek érdemi részére hatni tudó Népbírósi Ügyosztályt, azért „hogy a kunmadarasi párttitkárjuk a megérdemelt büntetés alól mentesüljön”.⁵⁵³ A vádirat elkészítésében a szociáldemokraták is közreműködtek, szerintük Tóth Zsigmondot „gyilkosságra való felbujtással” kellene vádolni, tehát az SZDP az 1946: VII. tc.-be ütköző bűncselekményt nem is kívánta szerepeltetni a vádiratban.

Dr. Ries támogatta Domokost mind a tárgyalás elhalasztását, mind az új vádirat benyújtását illetően. A legfőbb államügyész azonban – ismerve, hogy dr. Ries nem viszi kenyértörésre a dolgot Pfeifferrel – malició-

⁵⁵³ Uo. 274. f. 11/64. ö. e. 5–6. Dr. Domokos József levele Farkas Mihályhoz, 1946. június 26.

zusan, önmagát meg nem hazudtolva vetette papírra, hogy a miniszter Pfeifferrel beszélve „álláspontját meg fogja változtatni”.⁵⁵⁴

A „túlzott” reményektől óvott dr. Domokos: a rossz nyomozás hiányát a tárgyaláson „teljesen pótolni már nem lehet”. Az előkészítő eljárásban „tendenciózusan összegyűjtött” anyagok képezik annak alapját. Domokos tervét Ries keresztülhúzza a Kossuth Népe számára adott nyilatkozatával, melyben kijelentette, hogy „a tárgyalást nem halasztja el, csupán a vádiratot javítja ki”. Domokos, aki azt tervezte, hogy Nagy Károly referálása után kb. két héttel elhalasztatja a tárgyalást, ezt követően nem támadhatta hátba miniszterét. Nem maradt más hátra, mint az, hogy a népügyész mellé dr. Domokos még egy ügyészt állított, aki „az igazoláson nem ment ugyan simán át, de a rendkívül silány népügyészi anyagból” kiemelkedett és „értelmes ember és jó jogász”. A módosított vádirat és az előzmények alapján ezt az állapotot rögzítette a Titkárság elé küldött jelentés a tárgyalás előtt.⁵⁵⁵ Az ügy a Budapesti Népbíróság ötöstanácsa elé került.

1946. július 25-én hirdetett ítéletet dr. Nagy Károly tanácselnök. Három főt halálra, kettőt életfogytiglani fegyházbüntetésre ítélt, a többi vádlottat is súlyosan elmarasztalta. Az ítélet indoklásában – többek között – az állt, hogy a „demokrácia ökle sújt le ... mindaddig, amíg a fasiszta ... emberek ki nem pusztulnak”. Az ítélet megfeleltethet Rákos Mátyásnak is, aki a pogromot követően a nemzetgyűlésben kijelentette: hogy a „büntetéssel példát kell mutatni”. Az MKP főtitkára – természetesen a kisgazdák elítélésére célzott és – nem gondolt arra, hogy a parasztpártot, a kommunistákat hasonló felelősség terhelte a pogromért.

A Népbíróságok Országos Tanácsa 1946. november 30-i ítélete alapjaiban megváltoztatta mind a minősítést, mind a büntetéskiszabást. S a Szabad Nép másnapi cikke már arról adott hírt, hogy „felháborító ítélet” született. A NOT a halálraítéltek közül egyet felmentett, a kisgazdapárti szervezőtitkárt két és félévi börtönbüntetéssel, míg az elsőrendű vádlottat életfogytiglani fegyházbüntetéssel sújtotta, s enyhítette a többi vádlott ítéletét is. A bilincsen előállított tanítót a másodfokú bíróság azonnal szabadlábra helyezte.

Az ítélet – amint az a Szabad Népből kitűnik – úgy születhetett, hogy a munkáspárti népbírákat leszavazták. A parasztpárti népbíró – nem véletlenül – nem tartotta magára nézve kötelezőnek a Baloldali Blokkhoz tartozást. Rá a kommunista pártfegyelem nem vonatkozott!⁵⁵⁶ A NOT frissen ki-

⁵⁵⁴ Uo. 274. f. 15/199. ó. e. 132. Dr. Domokos József levele Farkas Mihályhoz, 1946. június 29.

⁵⁵⁵ Uo. 274. f. 11/64. ó. e. 7-8. Dr. Domokos József levele az MKP Titkárságához, 1946. július 4. Rajta Farkas Mihály kézírásával: „Lerakni”.

⁵⁵⁶ Szabad Nép, 1946. december 3. 3.

nevezett új elnöke, dr. Major Ákos azzal magyarázta a két fórum közötti aránytalan ítélkezési különbséget, hogy a tanácsok összetétele más első, s más másodfokon.⁵⁵⁷ S annak ellenére, hogy az MKP az FKP-t kívánta bűnbakká tenni, a nemzetgyűlésben Drózy Győző így fogalmazott: Kunmadarasért az a párt felelős, amelyik „a népitéleteket általában helyeselte, tehát a Magyar Kommunista-Párt”.⁵⁵⁸

A pártpolitika által determinált igazságszolgáltatás fonákságait legjobban V. P. summázta: „Számunkra a Kunmadarasból leszűrhető tanulság az, hogy az igazságszolgáltatás depolitizálása immár halaszthatatlanná vált.”⁵⁵⁹ A szerző tévedett: nem ez következett be, s a kisebb-nagyobb, a nagypolitikai koalíciótól esetenként eltérő népbíróági megállapodásokat a későbbiekben a párt- és kormányzati döntéseknek engedelmessé váló bíraskodás váltotta fel.

e./ A makói „lángok” és a munkáspártok

A különböző indíttatású „népitéletek” nem mindenütt és nem egyszerre hagytak alább. Pünkösdi hétfőjén, Nyírtasson – Szabolcs megyében – a kisgazdák a helyi kommunistákkal tüztek össze. Az elfogulatlanságról nem árulkodó Megye Bizottság titkára arról tájékoztatta elvtársait, hogy egy kommunistát hátbaszúrtak, „két másik elvtársat és egy gyereket súlyosan összeverték”. A helyi kisgazda főjegyzőt, akit addigra már hét további társával együtt letartóztattak, mint a pogromnak induló akció szervezőjét aposztrofálta Gyenge Károly 1946. június 15-én, s – a megyei kapitány kérését tolmácsolva – Rajk segítségét kérte az „igen gyenge Szabolcs megyei pol. rendőrség” miatt.

A nyomozásba bekapcsolódva – mint a törvényesség megyei „legfőbb öre” – az MKP Megye Bizottságának titkára „kihallgatta a tanúkat és megállapította, hogy előre megszervezett [korabeli kiemelés – a szerk.] »akció« volt”.⁵⁶⁰

Az MKP a számára eljárási fiaszkóhoz vezető kunmadarasi ügy „megfordítására” számított, s a Kisgazdapárt elleni akció sikerének elérését célozta

⁵⁵⁷ Dr. Major Ákos i. m. 279–288, 292–298.

⁵⁵⁸ Szabó Róbert i. m. 134.

⁵⁵⁹ Jogtudományi Közlöny, 1946. december 25. 1946. 23–24. sz. 341. V. P.: Kunmadaras.

⁵⁶⁰ MSZP PI L. 274. f. 11/65. ó. e. I. Gyenge Károly jelentése, 1946. június 15.

a kommunista irányítású politikai nyomozók által „megtervezett, de diletáns módon kivitelezett”⁵⁶¹ provokáció, ami a makói zsinagóga 1946. május 31-i leégésével járt. Hiába tartóztattak le ártatlanokat, dezinformálták – koncepciójuknak megfelelően – a közvéleményt, a tényleges mozgatórugók lelepleződésekor – és mindenekelőtt a helyi közvéleményben szított vérvádhisztéria miatt – majdnem pogrom tört ki a városban.⁵⁶²

Mi történt Makón 1946 tavaszán? Az „ügy” a szokásos kommunista machinációkkal vette kezdetét: tömegtüntetés „a gazdasági élet hiénái ellen”, a spekulánsokkal stb. szembeni határozottabb kommunista politika követelése. Ez jellemezte az 1946. március 6-i, többezres megmozdulást, amit „a kisnyilasok” – nem különösebb erőfeszítéssel – zsidóellenes irányba hangoltak át, s tavasz végére már a vérvádhisztéria széléig sodródott a város.

Ilyen előzmények után gyulladt ki a Deák utcai zsinagóga. Ki tette és kinek az érdekében?

A gyújtogatással – mert ez volt tervbe véve – a „reakciót”, azon belül is a kisgazdákat gyanúsították. De pár nappal később már ismertté vált a rövidzárlatból származó tűz elmélete éppúgy, mint az, hogy a zsidók gyújtották fel saját maguk a templomokat, mert ennek örve ürügyén akarnak fellépni a helybéliekkel szemben. Pelle János kutató szerint „az egyik összeküvés-elmélettel egy másikat állított szembe a makói közvélemény”.

A rendőrség egyik összeküvési vádnak sem adott tápot, hanem lefogta a hitközség két tagját, s gondatlanság gyanújával az ügyészség meg is vádolta őket, elégséges bizonyíték azonban nem volt velük szemben. Az alapítvány meghurcolás során azután az egyik lefogottal szemben az ügyész elejtette a vádat, a másikat jogerősen felmentette a bíróság. De ha Markovits Ármin és Zoltán ártatlanok voltak, akkor kiket vagy kit terhel a felelősség? Szemtanúk szerint a zsinagógában egyszerre különböző helyeken keletkezett a tűz. Mindebből következett: „A makói zsinagóga felgyújtásával előre megtervezett csapást akartak mérni a kommunista párt politikai ellenfeleire. Erre utal a helyszín gondos kiválasztása, az, hogy a ballagó diákok lampionos felvonulását követően törtek előre a lángok, valamint az a tény is, hogy az éjjeli tüzet követő reggel máris bement a hírt a rádió, s kész koncepciót közöltek a lapokkal és hírügynökségekkel.”⁵⁶³

Az ügyet gyorsan eltussolták, de – a vérvádhisztériás hangulatban – következett a folytatás. Július 28-án Schwartz Manó gabona- és terménykereskedőt gyanúsították – egy örült módjára viselkedő, volt nyilas köszörüs ismét-

⁵⁶¹ Szabó Róbert i. m. 135.

⁵⁶² Uo., valamint a részletek 1. Pelle János: Az utolsó vérvadás, Bp., 1995. Pelikán K., 169–187!

⁵⁶³ Uo. 181.

lődő vádaskodása alapján – bűncselekmény elkövetésével. „Az örült, önkényes és indokolatlan” házkutatás után „sem textilt, sem bőrt, sem gyermekhullát nem találtak”.⁵⁶⁴ A szociáldemokrata Schwartz pártja főtitkáránál tett panaszt. Szakasits Árpád Horváth Zoltán közreműködését kérte: „Kunmadaras és Miskolc nélkül” Schwartz panaszát „bagatellizálhatnánk. Ezt most ne tegyük. Belügyben megnézendő, mit tettek ez ügyben? Schwartz elvtársat a válasznak megfelelően informálni kell s megnyugtató, hogy az orvoslást kézben tartjuk.” Rajkhoz továbbították Schwartz levelének rezüméjét, intézkedését kérve.⁵⁶⁵

A makói rendőrök hivatali hatalmukkal visszaélve – valójában – az alapítvány vérvádhisztériát egy eshetőleges gazdasági ügygel kapcsolták össze, miközben az ügyről érdeklődő szociáldemokrata főispánt is megtevesztették.⁵⁶⁶ Ez utóbbi miatt Rajk a szociáldemokratákra, s nem saját állományára haragudott meg. November 21-én Rajk közölte Szakasits-csal, hogy a főispán „kifejezetten antiszemita, fasiszta ízű beszédet tartott”.⁵⁶⁷ Az ügyről „emlékeztetőt” kapó Marosán már azt olvashatta, hogy a rendőrségre tett kijelentései miatt a Csanád vármegyei ÁVO eljárást indított a főispán ellen.⁵⁶⁸ A makói zsinagóga lángja a munkáspártok együttműködését égette a legjobban... Májig nem tisztázott, hogy az egymás után következő események között volt-e kapcsolat, s a gyulladt zsinagóga ügyében folytatott nyomozást és a Schwartz Manó elleni eljárást miképp és miért kívánták összekapcsolni. A tények feltárása helyett – mint másutt is – a pártpolitikai csatározások vitték vakvágányra az ügyet, s borították a feledés homályát a történetekre.

Szélsőséges vitákra, atrocitásokat követelő megnyilatkozásokra nem csupán az agrárvidéken mozgósították a lakosságot, hanem az ipari bázisokban is. Cegléden a vasutasság szociáldemokrata képviselői kijelentették, hogy „minden kommunista fejét a síneken verik szét”.⁵⁶⁹

⁵⁶⁴ MSZP PI L. 283. f. 10/264. ö. e. 50-51. Schwartz Manó levele Szakasits Árpádhoz, 1946. július 30.

⁵⁶⁵ Uo. 283. f. 10/264. ö. e. 51. Horváth Zoltán levele Rajk Lászlóhoz, 1946. augusztus 20.

⁵⁶⁶ Pelle János i. m. 185.

⁵⁶⁷ MSZP PI L. 283. f. 10/264. ö. e. 61. Rajk László levele Szakasits Árpádhoz, 1946. november 21.

⁵⁶⁸ Uo. 283. f. 10/264. ö. e. 63. Szakasits Árpád „emlékeztetője Marosán Györgyhez”, é. n.

⁵⁶⁹ Marosán György: Az úton végig kell menni, Bp., 1972. Magvető K., 138–144.

Túlnyomórészt az MKP által gerjesztett népítéletek a politikai aritmetika megváltoztatására irányuló, rendkívül veszélyes akciók 1946 tavaszától napirenden voltak. Az MKP és az államvédelmisták nem mérték fel, hogy a kétélű és irányíthatatlan fegyverként bevethető antiszemitizmussal mind a bel-, mind a külpolitikában súlyos veszélyeket rejtő folyamatot is elindítottak.⁵⁷⁰ 1946-ban az országban több helyen – nem egészen két tucat helységben – tudtak megszervezni antiszemita akciót. Így: Budapesten, Celldömölkön, Csongrádon, Debrecenben, Egerben, Földváron, Karcagon, Kunmadarason, Makón, Mezőkövesden, Miskolcon, Ózdon, Pécsen, Sajószentpéteren, Sarkadon, Sopronban, Szegeden, Szegváron, Tiszaladányban, Tótkomlóson jegyezték fel antiszemita kilengéseket különböző mértékben és formában.

Ózdon az egyik „népszerű antiszemita kommunista vezető – mint utólag kiderült, színlelt – éjszakai leütése után 5.000 főnyi munkástömeg tüntetett a rendőrség, a zsidóság és a többi helyi kommunista vezető ellen, majd kifosztottak néhány zsidó üzletet és lakást”.⁵⁷¹ Az 1946. február 23-án Ózdon történetekre Marosán György is visszaemlékezett: ő három kereskedő üzletének szétveréséről tudott.⁵⁷²

Az MKP KV PB-t két nappal később Révai József tájékoztatta a történetekről, a helyi pártszervezetet ostromozva a párt- és zsidóellenes kilengés miatt. Okfejtése nem sokban tért el a párt helyi titkárának az események kiváltó okairól és következményeiről írott, valamint titkári pozíciójáról és nemzetgyűlési képviselőségéről lemondását felajánló levelének színvonalától.

Révai szerint a tüntetést jogos és helyes proletár elkeseredés váltotta ki „egy reakciós merénylet ellen”, azonban az „a fasiszták által provokált fosztogatássá fajult”.⁵⁷³

Ugyanerről az ózdi párttitkár: „Antalköz elvtárssal szemben elkövetett aljas merénylet megtörténte után a munkásság kivonulása vagy felháborodása teljesen jogos volt. De egyet mégsem bírok megérteni, azt, hogy a felháborodott tömeg a saját vezetőségét akarta agyonverni.” Majd – miközben felajánlotta lemondását – így írt: „Szeretném még a Központi Vezetőség figyelmét felhívni, hogy amíg a Párt szervezetett [sic!] alaposan meg nem tisztít-

⁵⁷⁰ Szabó Róbert i. m. 135.

⁵⁷¹ Uo. 126.

⁵⁷² Marosán György i. m. 171.

⁵⁷³ MSZP PI L. 274. f. 11/59. ö. e. 1–4.

juk, egészséges Párt élet Ózdon nem indulhat meg. Mert Ózdon nem csak az antiszemitizmus, hanem a Pártunkban a fasizmus ütötte fel a fejét.”⁵⁷⁴

A folytatódó antiszemita és pártellenes agitációról tájékoztatott egy későbbi, március 23-i jelentés is. Szinte kiegészítve a párttitkárt, aláhúzta: „A mi ózdi tagságunk szemében nem jelent semmi különösebb bűnt az, hogy valaki antiszemita vagy egyszerű nyilas párttag volt.” A jelentés nem rejtette véka alá a munkások véleményét, akik helyzetük sanyarú voltát azzal magyarázták, hogy a helyes intézkedések azért maradnak el, „mert a mi pártunkban zsidók a vezetők”.⁵⁷⁵

Az „ózdi kérdés” akut volta miatt a Titkárság 1946. május 22-én hét határozatot hozott: „Antalköz elvtársat le kell mondítani az üzemi bizottsági elnökségről, s helyette gondoskodni jó kommunista elnökről”; a helyzetet a pártvezetés előtt feltáró Kubinyit, a március 23-i jelentés készítőjét „2–3 hét múlva vissza kell hívni Ózdról”, de a legfontosabb döntés az volt, ami a havonkénti, rendszeres ózdi és diósgyőri jelentéstételt tett kötelezővé a „rendes megyei jelentésen kívül”.⁵⁷⁶ A titkársági ülésen résztvevő helyi vezetők, valamint Rákosi, Révai, Farkas és Kádár együttesen értékelhették a kisnyilas problémát, a párt tömegbázisához tartozó rétegek szellemi arculatát.

A háborgó tömeg azonban nem csitult Borsodban...

A közel sem felhőtlen viszony a munkáspártok között több kisebb-nagyobb konfliktust eredményezett. Ám a halálos következményekkel járó akciókban mindkettő tagsága részt vett, noha a pártok vezetése – mindig – elhatárolta magát a történetektől. 1946 tavaszának zömében a mezőgazdasági munkások végrehajtotta „népítéletei” – esetenként pogromjellegű – akciói, tettei, nyáron az iparvidékeken folytatódtak.

Az MKP Nagy-Budapesti Pártbizottságának és az SZDP fővárosi és környéki titkárságainak 1946. július 5-i közös felhívásában a stabilizáció megteremtésével összefüggésben leszögezték, hogy „a jó pénzért folytatott küzdelem nemcsak kormányzati feladat, hanem egyben az egész dolgozó nép harca is. A reakció rémhírterjesztéssel és az elégedetlenség szításával az utolsó hetekben rohamra indult a gazdasági életben is – folytatódott a felhívás. Így szeretné a dolgozókat a saját érdekeik, a demokrácia ellen fordítani. Az infláció haszonélvezői, a valutasiberek, feketézők, Horthy és Szálasi fasisztái, levitézlett földesurak, a klerikális reakció emberei, a magyar nép minden ellensége harcol a stabilizáció, a jó pénz ellen. Verjete vissza minden támadást!”

⁵⁷⁴ Uo. 274. f. 4/123. ö. e. 18. Az ózdi párttitkár levele az MKP KV Főtitkárságához, 1946. március 12.

⁵⁷⁵ Szabó Róbert i. m. 128.

⁵⁷⁶ MSZP PI L. 274. f. 4/135. ö. e. 2. Jegyzőkönyv az MKP KV Titkárságának üléséről, 1946. május 22.

A két munkáspárt felhívása konkrét feladatokat is meghatározott: „Küzdjete az adócsalók ellen, az állam jövedelmének fokozásáért!... Az üzemi bizottságok már most szálljanak szembe a hazafiatlan, szabotáló tőkések mesterkedéseivel. Jogotok és kötelességetek szerint a legszigorúbban ellenőriztétek a nyersanyag, félkész- és készáru készleteket. Örökjete afellett, hogy az áru törvényes útján a fogyasztókhoz kerüljön, ne pedig a láncolók kezére. Legyetek résen! ... Kényszerítsétek a nép ... ellenségeit arra, hogy hitelkérés helyett adják el áruikat, szolgáltatassák be összeharácsolt valutájukat, aranyukat az államnak... Legyetek kemények. Harcoljatok jól. Jelszavatok legyen: ...minden eszközzel megvédjük a nép minden ellenségével szemben” a stabilizációt.⁵⁷⁷

Ennek a felhívásnak, a felkorbácsolt indulatoknak lett a következménye, hogy 1946. július utolsó napjaiban Miskolcon, Ózdon ... fasiszta ízű megmozdulások keletkeztek” – emlékeztetett a történetekre, kissé összekeverve a kronológiát az ötvenes évek elején Rákosi Mátyás.⁵⁷⁸ Pedig ő volt az, aki 1946. július 23-án az ország második városában az új forint védelmében megütötte az „alaphangot”: „aki a forinttal spekulál, aki alá akarja aknázni demokráciánk gazdasági alapjait, fel kell húzni az akasztófára”.⁵⁷⁹

Rákosi Mátyást a környékről összesereglett negyedmillió tömeg hallgatta meg, a megye lakossága pedig a kommunista napilapból értesülhetett, hogy a beszéd – egyik – kulcsgondolata így hangzott: „halál a spekulációs feketézőkre”!⁵⁸⁰

Július 28-án a miskolci rendőrség letartóztatta a helyi Flórián malom tulajdonosát és egyik alkalmazottját, aki a tulajdonos rokona volt. A velük együtt őrizetbe vett főmolnárt elengedték. Másnap a két lefogottat internálták. Azért, mert a kommunista főispán tudtával, provokálva őket, drágább áron lisztet adtak el egy vállalatnak (az MKP napilapját nyomtató nyomdának). A sajtó ez utóbbiról hallgatott, s arról is, hogy a 8800/1946. ME. sz. rendelet paragrafusai alapján nem csupán az eladók, hanem a vásárlók is bünt követtek el.⁵⁸¹

A diósgyőri gyárakban – mint az országban mindenütt – sokan nélkülöztek. A több mint egy hete izzított hangulatban tüntetést szerveztek a forinttal spekulálókkal szemben. A gyári MKP-szervezet propagandistája az ún.

⁵⁷⁷ Szabad Nép, 1946. július 5.

⁵⁷⁸ Rákosi: NDÚ 36.

⁵⁷⁹ Szabad Nép, 1946. július 23.

⁵⁸⁰ Szabad Magyarország, 1946. július 23.

⁵⁸¹ A részletekre és háttérre 1. Medvetánc, 1986. 2-3. 295-296. Varga János: A miskolci népitétel, valamint Pelle János i. m. 189-296!

„piros levél”-faliújságcikk, majd az annak hatását megsokszorozító tüntetésre hívó röplap révén tudatta: „zárt sorokban bevonulunk a miskolci rendőrség elé, és a Flórián malom feketézőire halált fogunk kérni”!⁵⁸² Az MKP megyei titkára a közhangulat levezetését szolgáló tervet, az Üzemi Bizottság által szorgalmazott tüntetést – a korabeli rendőrségi jelentés szerint – ellenezte, de azt már nem lehetett megakadályozni.⁵⁸³ Sok jel utal arra, hogy az internáltak rendőrségi útba indítása, valamint a tüntetés megkezdése nem véletlenül esett egybe. Amikor pedig az internáltakat a tüntetők (már felszított hangulatban) „átvették”, bármi bekövetkezhetett. Így is történt.

A július 30-i „népitétel” után a tulajdonos életét megmentették, rokonát azonban meglincselték. Az események felgyorsultak, mert a lefogott lincselőket a rendőrségen megverték, s ez újabb tüntetést vont maga után. Augusztus 1-jén mintegy 3000 fő betört a Főkapitányság épületébe, s úgy megkezdte egy politikai nyomozót, hogy este az belehalt sérülésébe.⁵⁸⁴

Két „népitétel” zajlott le Miskolcon, ám jelentős a különbség közöttük. Az áldozatok ugyan zsidók voltak, a pogromjelleg ellenére azonban különbség tehető az események között. Míg az első mögött a gazdasági nehézségekből fakadó elégedetlenség szított politikai hangulattal keveredett, addig a másodikban a hatalommal szembeni fellépés már azt is mutatta, hogy a tömegmozgalmakat politikájához felhasználó MKP-n az események túlléptek. (A magyar sajtóban a feketézéssel összefüggésben megjelent karikatúrák a korabeli szerkesztők és grafikusok nem nagy dicsőségére olyanok voltak, mintha az idő negyedszázadnyit lépett volna vissza.)

A kényszerhelyzetbe jutott MKP vezetés gyors reagálását jelezte, hogy Kádár János, Nógrádi Sándor, valamint a belügyminiszter is a helyszínre érkeztek, Tömpe Andrással, a Magyar Államrendőrség Vidéki Főkapitánysága Politikai-rendészeti Osztályának vezetőjével együtt. A szociáldemokraták Marosán Györgyöt küldték Miskolcra. Az augusztus 2-án ülésező MDP PB tudomásul vette „Rajk elvtárs helyzetismertetését”, s határozatot fogadott el a „miskolci ügyben”. Döntöttek arról, hogy a Miskolcra visszakerülő Nógrádit Borsod megyei titkárnak azonnal kinevezik; az ügy kivizsgálására bizottságot állítottak fel, tagjai: Kádár, Kovács és Rajk lettek; Kádárnak és Kovácsnak Miskolcon kellett az ügyet kivizsgálni, megértetni a munkásokkal, „hogy milyen kárt okozott ez az eset a szanalás ügyének és

⁵⁸² MSZP PI L. 274. f. 11/67. ö. e. 10-12. Jelentés a Miskolcon f. hó 30-án történt eseményekről, 1946. július 31.

⁵⁸³ BFL Bp. Nb. iratok. 4260/1946. Ismerte az ügy részleteit, nem zárható ki, hogy Szkladán Agostonnak a „népitétellel szembeni” tiltakozása beletartozott a „forogatókönyvbe”.

⁵⁸⁴ Fogarasi Artúr rendőrszázados a helyi politikairendészeti vezető helyettese volt.

ugyanazt a szociáldemokratákkal is meg kell értetni”; Kovácsnak Marosánál Budapesten fel kell venni a kapcsolatot; „a lefogásokat politikailag elő kell készíteni”, ezzel függött össze Kádárék útja... Végül arról is határoztak, hogy napirend előtt fel kell szólalni a nemzetgyűlésben.⁵⁸⁵ A Politikai Bizottság ülése után – még aznap – a Központi Vezetőség is ülést tartott. Ezen felszólalt Rákosi Mátyás is. Mit mondhatott pártja vezérkarának?

„... itt van ez a miskolci eset ... A Kommunista Párt letartóztatott két liszt-nagykereskedőt, malomtulajdonost, illetve r. t. tulajdonost, utána ugyancsak a Kommunista Párt eléggé vezető egyénei népítéletet hirdettek, és azt végre is hajtották: megölték az egyiket, a másikat súlyosan megsebesítették, és mikor utána a rendőrség közbelépett, és letartóztatott egy csomó embert, akkor sikerült a miskolci munkásságnak egy részét a rendőrségre felvonultatni. Melléjük csatlakozott Miskolc és környéki elég számos fasiszta ember, megrohanták a rendőrséget, kiszabadították a rabokat, és megölték a politikai rendőrségnek helyettes vezetőjét, aki kommunista volt. Az áldozatok mind zsidók. Az egész dolog antiszemita jelszavak mellett is történt, meg lehet állapítani, hogy itt is kétségkívül igen jól előkészített provokációról van szó. Azt még nem tudjuk, hogy magában a helyi Kommunista Párt vezetőségében ülnek-e a provokátorok, de maga az egész elrendezés és az időzítés nagyon jó kezekre vall... Mindenesetre egy hatalmas csapás a Kommunista Párt egész befolyására.” „Meg kell fordítani az egész politikai vonalat” - követelik a kisgazdák, mondta, s mindjárt visszajára is fordította: Nagy Ferenc azt mondta, hogy – „a reakció központja a Kommunista Párt, a fasiszták ott vannak”. [Nagy Ferenc ilyen természetesen egész életében egyszer sem mondott. – a szerk.] A kormányfő támadását „kivédjük – győzködött tovább Rákosi –, de meg kell mondanom, hogy ebben a tekintetben nagyon nehéz a helyzetünk”. Ezt (megint félrevezetőleg) arra alapozta, hogy a „békétárgyalások kellős közepén” lezajlott eset jelentősége „sokkal nagyobb” mint „a többi provokációk együttvéve”. Majd rohamra hívott fel: „Vértezve kell lennünk a provokátorokkal szemben, és sokkal kíméletlenebbül kell fellépni mindazokkal szemben, akik fasiszta ideológiát próbálnak becsempészni a KP-ba. Ide tartozik elsősorban az antiszemitizmus... Bennünket ... váddal illetnek, hogy ... mi engedtük nagyranőni az antiszemitizmust, és íme ennek az eredménye az, ami Miskolcon történt és – kénytelen volt elismerni, hogy – kétségkívül ebben a vádban van valami.” Ugyan a fasiszta ideológiát okolta azért, mert az MKP nem figyelt fel a saját, belső viszonyaira, mondván, hogy „zsidó pártnak” tekintették a kommunista pártot, de Miskolc megmutatta, „hogy ezen a téren saját pártunkon belül is még nagyon komoly teendőink vannak”: „...komolyabban kell vennünk a fasiszta beszivárgás kérdé-

⁵⁸⁵ MSZP PI L. 274. f. 3/46. ö. e. 2. Jegyzőkönyv az MKP Politikai Bizottságának üléséről, 1946. augusztus 2.

sét a pártban” és érezhető szomorúsággal adta hallgatóságának tudtára, hogy már „Szentesen voltak nekünk bizonyos nyugtalanító jeleink”.

Rákosi meghirdette az ellentámadást a sajtóban, a nemzetgyűlésben, a rádióban és egyebütt, de ezek a miskolci presztizsvesztést aligha ellensúlyozhatták. A kunmadarasi jelentést néven nem említve célzott arra, hogy „ami tegnap megtörtént Miskolcon a párt neve alatt, holnap Szege-den, vagy egyebütt ismét előfordulhat”. A jól bevált recept szerint „a reakció elleni harc” fokozását fogja az MKP ellentámadása középpontjába állítani, a B-listázástól a klerialis reakció elleni támadásig. Tényként kellett közölnie elvtársaival, hogy az országban Miskolcon és Diósgyőrben a legrosszabb a két munkáspárt viszonya, amit – miként a parasztpártiakkal lévő kapcsolatot is – javítani kell.

A Rákosi által megtámadott kommunista főispán, Oszip István is hozzászólt. Kijelentette, hogy a feketézőkön kívül neki mindenki jó kapcsolata volt. „Nem vagyok antiszemita” – jelentette ki –, de nem hagyhatja szó nélkül, hogy Miskolcon, ebben a kereskedelmi gócpontban „nagy többségben vannak benn a zsidók” az ehhez kötődő foglalkozási ágakban. „Nagy százalékban vannak bent sajnos zsidók.”

E megfogalmazását a következőképp magyarázta meg. Azért „sajnos” – fejtette – „mert a lefogottak közül az elítélésükre ők a negyedét kapták a nem zsidók ítéletmértékének. Ezt használták ki a tudatlanoknál a gyárakban, bányákban. Ezért hivatkozott „Antalközre ..., aki a MKP tagja volt, és nyilas volt a múltban, elrendezték a mű-fejbeütést [Ózdon a pogrom előtt - a szerk.], ahogyan a vizsgálat nyomán jelentették ... és az MKP-ba is befurakodtak a kis és a nagy nyilasok”. ... A távol volt Farkas Mihály 1944. decemberi miskolci tárgyalásait említette, amikor egy minőségi párt létrehozásán fáradoztak, „amikor a választások jöttek, mennyiségi pártra volt szükség... akkor jöttek be a fasiszta elemek”.

Beszéde végén kifakadt Oszip István, a kommunista főispán, aki egyben e terület közellátási kormánybiztosa is volt: „Két hét alatt a pártiskolán nem lehet kommunistákat nevelni”, majd – a Rákosi által elmondottakkal szemben – vágta hallgatósága szemébe: „Nem kell arról beszélni, mi van Miskolcon és Diósgyőrben a munkásegységgel, kétség van és nem egység... Politikai vonalra visznek minden kérdést”, a pártok maguknak akarnak mindent kisajátítani. A szociáldemokrata pártot okolta leváltása miatt, amiben több a zsidó, „mert a kereskedők nagy része szociáldemokrata”. Az események izzó légkörének háttéréhez még egy mondat Oszip Istvántól: „Miskolcon hetek óta nincs kenyér.”⁵⁸⁶

⁵⁸⁶ Uo. 274. f. 2/35. ö. e. 17–28. Jegyzőkönyv az MKP Központi Vezetőségének üléséről, 1946. augusztus 2.

Augusztus 3-i rádióbeszédében Rákosi Mátyás – jó oka volt rá – elítélte a történeteket.⁵⁸⁷ Arról azonban nem ejtett szót, hogy miről tárgyalt július 23-án Oszip István megyei főispánnal... A dezinformáló napi sajtó szerint „internált nyilasok és fasiszták hozzátartozói provokálták a miskolci zavargásokat”.⁵⁸⁸ Révai József két nappal később szintén nem vállalta a teljes felelősséget: „Nem tagadjuk, sose tagadtuk, hogy a mi pártunkba is befurakodtak fasiszta provokátorok, hogy nálunk is vannak fertőzött tömegek. De – fenyegetett Révai József – ki meri állítani, hogy mi ezekkel a provokátorokkal ... szemben nem lépünk fel keményen.”...⁵⁸⁹

Révai József a szokásos közhelyeket vetette papírra a Szabad Népben: a „fasiszta, antiszemita lincselés” azért következett be, mert a munkások tüntetését a „csöcselék-elemek” átváltoztatták.⁵⁹⁰

1946. augusztus 3-án Oszip István, visszatérve a KV üléséről Miskolcra, jelentést állított össze Rajk László részére. Erre utasítást még elsején kapott a belügyminisztertől Miskolcon. Ebben tudtul adta, hogy az MKP nyomdája a miskolci Flórián malomtól mázsánként 240 Ft-ért – összesen 20 mázsát 4800 Ft-ért – felvásárolt búzát, mert arra „feltétlenül szüksége” volt. Ugyanakkor – a vásárlás napján, július 27-én – mindezt bejelentette a nyomda vezérigazgatója a főispánnak, mert az „az MKP forintvédő bizottságának tagja” is egyúttal... Oszip feketézést látott fennforogni, ez a másnapi ellenőrzésén beigazolódt, mert a szállítmánynak nem volt „szállítójegye”, ezért a „gyors nyomozás érdekében Rejtő Sándor és Jungreis Ernő Flórián malom tulajdonosokat” lefogatta. A sajtó ezt nyilvánosságra hozta, ezt követték a július 30-i drámai események, amikor Oszip közellátási ügyeket intézve Budapesten tartózkodott. (Talán nem véletlen volt távol...)

Másnap újabb nyugtalanság volt a városban a lincslést követő éjszakai letartóztatások miatt, ezért délután kettőkor Oszip az MKP Borsod megyei titkárával és az SZDP kiküldötttel beszédet intézett a munkásokhoz a gyárban, s „látszólag a munkásság megnyugodott”. Augusztus 1-jén azonban már ismét követelték a lefogottak kiengedését, ezt telefonon azonnal jelentette a belügyminiszternek.⁵⁹¹

Az ügyről Rajk Lászlónak is nyilatkoznia kellett. Napiparancsot készült kiadni. Ennek tervezetében még pl. az állt, hogy „A békésen felvonuló tün-

⁵⁸⁷ Rákosi: AMD 306-307.

⁵⁸⁸ Szabad Nép, 1946. augusztus 2.

⁵⁸⁹ Révai: Élni tudtunk 73-75.

⁵⁹⁰ Uo. vagy Szabad Nép, 1946. augusztus 4.

⁵⁹¹ MSZP PI L. 274. f. 11/67. ő. c. 1. Oszip István főispán jelentése Rajk Lászlóhoz, 1946. augusztus 3.

tető tömeg közé elegyedett felelőtlen elemek zavart és felfordulást idéztek elő, melynek során árdrágítás elkövetésének gyanúja miatt a rendőrség őrzetében volt két személyt botrányos jelenetek közepette végighurcoltak a város utcáin és közben olyan mértékben bántalmazták őket, hogy egyikük sérüléseibe belehalt.” A másik áldozatról a tervezetben az állt, hogy a „tömeg behatolt a rendőrkapitányság épületébe, ahol ellenállásra nem talált, a hivatali helyiségeket feldúlta, és egy rendőrtisztet, akit az előállítottak bántalmazójának tartott, véresre vert, aki azután kórházba szállítása közben meg is halt”. A vizsgálat megállapítása szerint egyértelművé vált, hogy „a rendőri közegek a nyomozás során valóban bántalmazták” a letartóztatottakat. „Az ebben részes rendőri alkalmazottakat” – négy főt – „előzetes letartóztatásba helyezték” stb.

A tervezet visszafogott hangvétele nem nyerte meg Rajk László tetszését, és azt teljesen átdolgozták, szinte alig maradt belőle pár sor. A változtatás mindenekelőtt a hangvételben következett be. Így pl.: „Július 30-án fasiszta ügynökök lázítása folytán a tömegtüntetésnek halálos áldozata lett. Augusztus 1-jén a tömegtüntetés megismétlődött. A felizgatott tömeg egy része – a fasiszta provokátorok megismétlődő bujtogatására – betörte a főkapitányság kapuját, behatolt az épületbe, halálát okozta a politikai rendészeti osztály egy tagjának, a főkapitányság fogdájából kiengedte a demokráciával ellenséges politikai és gazdasági őrzetéseket, és kikényszerítette az internáltak szabadonbocsátását. A Miskolcon történetekért a fasiszta provokátorok a felelősek... az augusztus 1-jei tüntetés egyik indítóoka az volt, hogy rendőrségi közegeink az őrzetbe vettek közül néhányat bántalmaztak.”⁵⁹²

Rákosi Mátyásnak az 1946. augusztus 2-i KV-ülésen elmondott beszéde értelmében alakult át a napiparancs (közel sem valóságghű) tervezetéhez képest a végleges változat. Rajk a tervezetben nem is szereplő „fasiszta” fogalmat – mint a miskolci események legfőbb mozgatórugóját – használta, azért, hogy Rákosi utasításának szellemében a pártra nehezedő nyomást enyhítse, s a párttagság – és mindenekelőtt az antiszemizmussal felelőtlenül politizáló pártvezetés – felelősségét csökkentse.

Az MKP „törzse” Farkas irányításával elemezte a tennivalókat: mi történt 3-án, „a mi tervünk”; a „rendőri munka: lefogások menete és a miskolci rendőrség átszervezése”; mik voltak „az okok”; részletek a szervezésről – „a mi pártszervezetünk” és „a szóc.demek” stb. „Általános hangulat: „antiszemizmus a párttagságon belül. Fasiszták megfélemlítési akciói.”

Javaslatokat állítottak össze a „Párttal kapcsolatban”: ebben szerepel Oszip István „egy hónap múlva” esedékes leváltása, s az is, hogy az „esélyes: Szkladán”, aki az MKP Borsod[i] Megye Bizottságának titkára volt.

⁵⁹² BM Kp. Ir. 531 984/1946 BM IV. 12. A belügyminiszter I. sz. napiparancsa, 1946. augusztus 5.

A szociáldemokratákkal összefüggésben javasolták, hogy a „szoc.demek is erősítsenek és tisztogassanak”. Az általános javaslatok 4./ – egyben utolsó pontja – így szólt: „Éles harcot a Pártban jelentkező antiszemita megnyilvánulásokkal szemben és tisztogatás kérdése.”⁵⁹³

Történt mindez annak ellenére, hogy a már említett 1946. januári nagybudapesti MKP-aktíván állást foglaltak az antiszemitizmussal szemben. Viszont a határozatot – kinyomtatása ellenére – nem hozták nyilvánosságra, belső pártanyagként kezelték.⁵⁹⁴ Ezért keletkezett szakadék Rákosi Mátyás miskolci beszéde és a határozat között. A főtitkár beszéde ugyanis százerek előtt vált ismertté, a határozat pedig csak a „vezetők” kezébe került.

A Miskolcon történekről hamarosan Moszkvában is tudomást szereztek. Így: „A helyi hatalmi szervek vezetői és a rendőrség fejvesztettségükben semmit sem tettek a rendzavarás megfékezéséért. Csak a Vörös Hadsereg városparancsnokságának beavatkozása vetett véget a tüntetésnek és a már-már kirobbanó pogromnak.” Majd egy eddig ismeretlen adatot közölt a fellettesével Mudrikov alezredes: mind a Vörös Hadsereg, mind a SZEB azt javasolta augusztus 1-jén, hogy engedjék szabadon a lefoglaltakat. [Ezt érzékeltette a maga aspektusából a Rajk Lászlót telefonon értesítő Oszip István is – a szerk.] „Csak a Szövetséges Ellenőrző Bizottság meghatalmazottjának ismételt, nyomatékos felszólítására” helyezték a foglyokat, de már későn, szabadlábra. A felvonulók kiáltásai „Éljen Sztálin!” „Éljen a Vörös Hadsereg!” és „elszórta” „Le Rákosival!”, „Pénzt!”, „Kenyeret!” voltak.

A továbbiakban: „A reakciós, fasiszta elemek, látván, hogy itt nem sikerül pogromot és tömeges leszámolást kiprovokálniuk, más városok munkásait próbálták megmozdításokra bírni... több mint ezer sajtószentpéterei bányász három önkényesen elfoglalt vasúti szerelvénnel Miskolcra érkezett”. ... Miután azonban „felvilágosították őket az események valódi tartalmáról... a munkások hazamentek”.

Az önbíráskodással, pogromkísérletekkel kísért spontán tüntetések alapvető oka Mudrikov szerint „a diósgyőri munkások nyomora”. ... „A reakciós és nyilas elemek ... uszították a munkásokat” ... megpróbálták „antiszemita jelleget kölcsönözni” az eseményeknek.

Külön pontként említette az alezredes a városi kommunisták között lévő viszályt. Amíg az MKP városi bizottsága a tüntetés „ellen lépett fel”, addig a diósgyőriek viszont a megrendezés mellett törtek lándzsát. „Az augusztus 1-jén tartott miskolci pártaktíván Rajk László, az MKP KV Politikai Bizottságának tagja, belügyminiszter és sok kommunista helyeselte a munkástüntetőket viselkedését, ezen belül a feketézőkkel való leszámolást.”

⁵⁹³ MSZP PI L. 274. f. 11/67. ő. e. 14-15. Javaslatok, 1946. augusztus 9.

⁵⁹⁴ MKP és SZDP 202.

Mudrikov mindebből azt a következtetést vonta le, hogy a spontán induló ügyet „a reakciós elemek” kihasználták, a munkáspártok pedig tehetetlenek és passzívnak bizonyultak. Úgy látta: „a miskolci események újra megmutatták, hogy az MKP durva hibát követ el azzal, hogy zsidó nemzetiségű személyt helyez a politikai rendőrség vezető tisztségeibe, amit a reakciósok a saját céljaikra használnak ki”. Tény, hogy a miskolci eseményeket az MKP „lejárására, hitelének rontására használják ki”.⁵⁹⁵

A Mudrikov-jelentés és a Rajk „bűnbánó” napiparancsa közötti összefüggést nem nehéz észrevenni: a Miskolcon felszólaló belügyminiszter túllőhetett a célon – akár taktikai okokból is –, mert megnyilatkozását az illetékes orosz katonai vezetők nem nézték jó szemmel. (M. A. Szuszlov minderről augusztus 20-án értesült.)

Az önkritika egyfajta hiányát tükrözte az MKP KV Titkárságának augusztus 12-i határozata, amelyik a miskolci pártvezetőség átszervezését, „a fasiszta csoport” kizárását⁵⁹⁶ tartalmazta. Az okok nem a személyekben, hanem az azok mozgásterét behatároló tényezőkben voltak – lettek volna kikapinthatók. Ennek felismerését érzékeltették a Közellátási Minisztériumból Farkas Mihályhoz küldött feljegyzések a diósgyőriek „javuló” lisztellátásáról,⁵⁹⁷ mert a pogromot kiváltó egyik ok éppen az volt, hogy Miskolc hónapok óta éhezett.

Az érem másik oldalát a prejudikáló vezetői és egyéb megnyilatkozások visszafogása jelenthette volna, ezt követelte – a jogrend nevében – V. P.⁵⁹⁸ Ám Rákosi, Révai és társaik rádióban, újságban, nagygyűlésen, de még legszűkebb pártvezetői körben sem mertek őszintén szembenézni a történetekkel, s mint minden esetben, így most is a felelősségáthárítás politikáját folytatták. S a korabeli, kapkodó, végig nem gondolt intézkedések sorába tartozott pl. Rajk azon döntése is, hogy a szabadságon lévő miskolci főkapitányt állásából elbocsátotta.⁵⁹⁹

A rendőrségi összefoglaló jelentés szerint a hatóság arra gyanakodott, hogy a 23 gyanúsítottból ketten nyilasok voltak, egy fő pedig a Volksbund

⁵⁹⁵ Moszkvának jelentjük 107–112. Mudrikov alezredesnek, a Középső Hadseregcsoporth Politikai Főcsoportfőnöksége 7. Osztálya vezetőhelyettesének jelentése Burcev vezérőrnagyhoz, a Fegyveres Erők Minisztériuma Politikai Főcsoportfőnöksége 7. Főosztálya vezetőjéhez, 1946. augusztus 10. Burcev 17-én M. A. Szuszlovhoz továbbította.

⁵⁹⁶ Szabó Róbert i. m. 142-143.

⁵⁹⁷ MSZP PI L. 274. f. 11/67. ő. e. 16. Szobek András államtitkár feljegyzése Farkas Mihályhoz, 1946. augusztus 13.

⁵⁹⁸ Jogtudományi Közlöny, 1946. augusztus 31. 228-229. V. P.: A forint...

⁵⁹⁹ MSZP PI L. 274. f. 11/67. ő. e. 20–24. A városi főkapitány levele Farkas Mihályhoz, 1946. szeptember 5.

tagja. A Budapesti Népiügyszétségnek 18 főt adtak át, s a sajtó szeptember 5-én már arról cikkezett, hogy végül 35 személy ellen⁶⁰⁰ készült a vádirat.⁶⁰¹

Az MKP III. kongresszusán – 1946. szeptember 29-én – tartott beszámolójában Rákosi Mátyás ismét érintette a kommunista pártnak immár hátrányokat is jelentő „nyilas” kérdést. Többek között kijelentette: „Jöttek pártunkba – ha kisebb számmal is – olyan munkások és szegényparasztok, akik kisebb vagy nagyobb mértékben fogott az ellenforradalom és a fasiszmus fertőző mótelye. Az ilyen elemeket, akik közé az annyit emlegetett kisnyilasokat is sorozhatjuk, megfelelő ellenőrzés mellett ... kell kipróbálni, ... elő kell segíteni átnevelésüket. A javíthatatlanokat, visszaesőket pedig el kell távolítani gyorsan a pártból.”⁶⁰²

Kik voltak a „nyilasból vedlett kommunisták?” – kérdezték egykoron. A szociáldemokrata Böhm Vilmos szerint az MKP-ban „találkoztak a kisnyilasok, akik így akartak megszabadulni a nyilas-éra alatt tanúsított magatartásuk következményeitől, kereskedők, iparosok, a munkásoknak és a kisparasztságnak az a része, amely a náci időkben hajlott a nácizmus felé, sok intellektuel – főleg a gazdag családok ifjú radikálisai, az ismert szalonbolsevikok – és az ifjúság egy része. Sajnos – fűzte hozzá – ezek között szerepelt a szociáldemokrata ifjúsági mozgalom egy rétege, olyanok, akik a háború alatti szocialista mozgalom taktikájával, de főleg egyes vezetőivel elégedetlenek voltak.”

Amennyire „gyűjtőpárt” céget varrt az MKP a kiscgazdák nyakába, ugyanezt tehette volna önmagával is. Miután az MKP nyomozói megszerették a nyilas kartotékotokat, pártjuk taglétszámát kényük-kedvük szerint alakították, főleg ha lefogottakról volt szó. Az MKP mellett valamennyi pártban megtalálhatók voltak nyilas múlttal rendelkezők, de nagyságrendi különbség mutatkozott az MKP javára. Mégis – noha Rákosi riadót fűjt 1946-ban – az eltávolítást akkor kezdték érdemben meg, amikor „a mór megtette kötelességét, a mór mehet” elve szerint az MDP már egypártként kívánta vezetni az államot. De ez 1948-ban is csak azokra vonatkozott, akik Farkas Mihály szerint „egykori fasiszta és egyéb reakciós szervezetek vezetőségi tagjai, szervezői, propagandistái voltak”. Az Árpád-sávós kommunisták, ha nem is a „miskolci” méretekben, de jellegzetes – zöld – színfoltját képezték a vörösök pártjának.⁶⁰³

A sajtóban is hangzottak el kritikus hangok, a Szabad Nép több alkalom-

⁶⁰⁰ Magyar Nemzet, 1946. szeptember 5.

⁶⁰¹ Varga János i. m. 309.

⁶⁰² Rákosi: VB. 114.

⁶⁰³ Rubicon, 1992. 10. sz. 17-18. Zinner Tibor: Árpád-sávós kommunisták.

mal bírálta a miskolci atrocitásokat.⁶⁰⁴ A szociáldemokraták „kíméletlen és könyörtelen megtorlást” követeltek augusztus 3-án.⁶⁰⁵

A tettek és nyilatkozatok ászinkronjára azonban hamarosan fény derült. Dr. Domokos József úgy vélte, hogy a miskolci ügyet „politikusan és nem bírói úton kell megoldani”.⁶⁰⁶ Rákosiék hajlottak egykori védőjük nézetét elfogadni, hacsak dr. Domokos nem az ő szándékuknak adott hangot. Végül is a Budapesti Népbíróság 1947. január 13-ra és 31-re ugyan kitűzte a tárgyalást, de az dr. Gálfalvy István tanácsvezető „betegsége” miatt elmaradt,⁶⁰⁷ s nem vonták felelősségre az uszítókat sem.⁶⁰⁸

A „politikus” megoldás bizonyítéka, hogy mire a Gálfalvy-tanácsnak tárgyalnia kellett volna az ügyet, akkorra – 1947. január 25-én – kész volt a már ismertetett jelentés, ami szerint „a miskolci ügygel kapcsolatosan amnesztiára a következő vádlottak érdemesek...”⁶⁰⁹ Az Olt Károly által 1947. január 30-án aláírt dokumentum szerint a Domokos-készítette törvény nem vonatkozik a miskolciakra, s a legfőbb államügyész arról is tájékoztatta az MKP vezetőit, hogy a népbírói eljárásban kegyelem sem adható. Így abban csak akkor részesíthetők a miskolciak, ha ügyüket rendes bíróság elé viszik.

Az MKP „káder irattár”-ának már ismertetett dokumentumai a rendőrség összefoglaló jegyzőkönyvének ékes cáfolatai, s jelzik, hogy dr. Domokos instrukcióinak megfelelően miként készítették elő az eljárás megszüntetését, lezárását. 1947. február 20-án a gyilkossággal és szervezkedéssel gyanúsítottakat „szabadították”, s az ügyre 1948. június 17-én tettek pontot, amikor azt „büntethetőséget megszüntető ok” címen hozott határozattal egyszerűen lezárták.⁶¹⁰

Helyesen állapította meg Varga János, hogy az MKP „olyan politikai nyomást tudott gyakorolni a magyar igazságszolgáltatás intézményeire, hogy az általa egyébként is kézben tartott vizsgálatot előbb jogszolgáltatási holtvágányra tudta terelni” (a koalíciós partnerek hallgatólagos támogatásával)⁶¹¹,

⁶⁰⁴ A vonatkozó sajtócikkeket l. az 591. alatt jelzett forrásban!

⁶⁰⁵ MKP és SZDP 255.

⁶⁰⁶ Dr. Major Ákos i. m. 290–291.

⁶⁰⁷ Varga János i. m. 309.

⁶⁰⁸ L. a 485. sz. jegyzetet!

⁶⁰⁹ Magyar Nemzet, 1947. január 31. Vadnai Zsuzsa: Elhalasztották a miskolci „népítélet” főtárgyalását.

⁶¹⁰ Uo., valamint MSZP PI L. 274. f. 15/199. ő. e. 223–224. Dr. Hajdú Gyula igazságügyi államtitkár levele az MDP KV Főtitkárságához, 1948. május 12.

⁶¹¹ MSZP PI L. 274. f. 11/67. ő. e. 25. Dr. Domokos József levele Farkas Mihályhoz, 1947. április 9.

majd pedig „később a felelősségre vonás aktusát egyszerűen megszüntette” s „a politika játékszerévé tette a magyar igazságszolgáltatást”.⁶¹²

Ezek az ügyek nem csupán az igazságszolgáltatás fiaskói voltak, hanem azon politikái is, ami bármilyen eszközt alkalmazhatónak vélt saját uralmi aspirációi érdekében. Ez azzal járt, hogy a politika a kritikusnak vett területeken átcsapott a politikai bűnözésbe, ez pedig a köztörvényibe. Ennek törvényes feltárása a kezdeményezőkre és elkövetőkre azzal a kellemetlen következménnyel járt volna, hogy kiderül: a politika áthágta önnön érvényességi körét, s átment felbujtói, társtettesi, bűnelkövetői változatba. Ez persze nem válhatott ismretté. A kommunista párt ennek megakadályozására ugyanúgy minden rendelkezésére álló eszközt és erőt bevetett, mint fent jelzett akciói esetében. Mindenkit mozgósítottak, ha „mentőakciókra” kényszerültek. Egy 1956. évi tanúvallomás erről így hangzott: „ezeknek lényege abban állott, hogy bizonyos konkrét bűncselekmények elkövetése esetén az elkövetőt ki kellett húznunk a csávából. Ilyen volt pl. a monori [gyömrői – a szerk.] ügy, amikor néhány baloldali elhajló pár fasisztát agyonvert. A cselekményt elkövetőket igyekeztünk a bajból kihúzni, és az ügyet elsimítani. Hasonló jellegűek voltak az olyan ügyek, amikor a párt egyes funkcionáriusaira az ügy napfényre kerülése rossz fényt vetett volna. Pl. a szentesi Dadi-féle ügy. Hasonló volt a miskolci verekedés, illetve tömegmegmozdulás.”⁶¹³

Ugyancsak ebbe az ügycsoportba sorolható a következő eset is. 1945 áprilisában a nyilasokat verő, vidéki kommunista párttitkárt, Kajli Józsefet az MKP Központi Szervezési Osztálya az ellene indított fegyelmi során nem elmarasztalta, hanem felmentette. Kádár ekkor azt javasolta, hogy nyomozóként Péter Gábornál dolgozzon tovább. Kádár János belügyminisztersége idején Kajli József már a határőrség és a Belső Karhatalom parancsnoka lett. 1956. október 5-én (további társaival együtt) letartóztatták az alezredest, mert a munkásmozgalmi vezetők elleni törvénysértő vizsgálatok idején „előfordult, hogy az őrizetes a bántalmazások ellenére sem volt hajlandó a jegyzőkönyv aláírására, mire ő sóval etette meg és veréssel arra kényszerítette, hogy a WC-ből szomját oltsa”. Kádár János szerint a brutális Kajli pártvezetőnek nem, de politikai nyomozónak megfelelt.⁶¹⁴

Mindezekhez csak annyit lehet hozzátenni, hogy Villányi Pál – többek között ezért is – Miskolc esetében hiába követelte „az igazságszolgáltatási botrány” részeseinek vagy okozóinak megbüntetését.⁶¹⁵

⁶¹² Varga János i. m. 310–311.

⁶¹³ BM ÁB Op. Ny. V – 150 019/4. Farkas Mihály és társai ügye. Dr. Décsi Gyula tanúvallomása a vizsgálat során, 1956. október 22.

⁶¹⁴ Törvénytelen szocializmus 324.

⁶¹⁵ Jogtudományi Közlöny, 1947. 6. sz. 105–106. 1947. április 5. V. P. A miskolci véres tömegmozdulás...

VII. A „FOLYÓ HÁBORÚ”

1./ Csak a „vonal” létezhet

Az új helyzetet nem csupán a lakosság széles rétegei, hanem a „tizenkilen-cések”, valamint a korábban létező és most újjáéledő „frakciók” is nehezen vették tudomásul. Ennek következményei vezettek az első törvénytelen lefogásokhoz, a riválisnak tekintett munkásmozgalmi vezető, Demény Pál elleni perhez is.

1944. szeptember 12-én Horváth Márton javaslatára az illegális kommunista pártvezetés úgy döntött, hogy a párt „újból” jelentkezik a magyar politikai életben: már nem a feloszlott Komintern „frakciójaként” – Kommunisták Magyarországi Pártja névvel –, hanem Kommunista Pártként. [A párt nevébe a „Magyar” jelzőt később iktatták.] Ekkor viszont már jelentős tömegeket tudott maga mögött a Kommunisták Magyarországi Pártja néven működött csoportosulás, amelynek élén Demény Pál állt. A két szervezet 1944. november 7-én megállapodott az együttműködésben, továbbá abban, hogy Deményék ezen a néven nem tevékenykednek. Az illegális Szabad Nép azonban decemberben már nem minden együttműködési passzust közölt a történeteknek megfelelően, s Rákosi Mátyás Debrecenbe érkezése után, a Budapestre visszatért Gerő Ernő Demény letartóztatására szólította fel Péter Gábert, a politikai rendőrség vezetőjét. Demény Pál 1945. február 13-án lett a „párt foglya”, holott 1945. január 16-án az MKP KV-hez az alábbi levelet küldte:

„A Magyar Kommunista Párt központi vezetőségének,
Budapest

Tisztelt Elvtársak!

Értesültem kívánságukról, hogy a volt K.M.P. tárgyalóbizottságának az Önökkel folytatandó tárgyalásán részt vegyek. Arról is értesültem, hogy velem szemben rendkívül súlyos vádak hangoztatnak. Ezek egyszerű beszélgetéssel nem intézhetők el, esetleg a tárgyalás menetét zavarnák, viszont elengedhetetlenül fontosnak tartom a magyar munkásmozgalom érdekében, hogy az 1944. november 7-én sikeresen elindított és befejezett tárgyalások eredményeképpen a K.M.P. szervezetei és tagjai a M.K.P.-ban teljesen feloldódjanak, és ott fegyelmezetten dolgozzanak, ezért személyemtől eltekintve a megjelent elvtársakkal az esetleg még fennálló félreértéseket szíveskedjenek tisztázni.

Amennyiben látni fogják, hogy elvtársaim feltétel nélkül és mindenben alávetik magukat a pártfegyelemnek, amint azt elvárom tőlük, és belátják, hogy az ellenem hangoztatott vádak csak pusztá rágalmak, amelyek a mozgalom illegális küzdelmeiben születtek meg, akkor szívesen állok egy tisztultabb légkörben az elvtársak rendelkezésére nemcsak, hogy a végleges tisztázást megkönnyítsem, de azért is, hogy munkámat az elvtársak rendelkezésére bocsájtjam.

Az ellentétek feloldásának megkönnyítésére mellékelek egy levélmásolatot, amit az elvtársaimhoz írtam és életrajzom rövid vázlatát.

Kérve, hogy ügyemet elvtársiasan és véglegesen kivizsgálják, és a „Demény-mozgalmat” végleg likvidálják, maradtam

elvtársi tisztelettel

Budapest, 1945. január 26.

Demény Pál⁶¹⁶

Mi történt hát? Valójában az, hogy az irányadó pártvezetés politikai helyett rendőri eszközökkel szabadult meg azoktól az illegális kommunistáktól is, akik valamilyen okból „útjában álltak”. A legismertebb közülük a szocialista-kommunista vezetők – Dancza Lajos, Demény Pál, Dobó István, Skolnik József, majd 1946-1947 fordulóján Weissshaus Aladár – letartóztatása, ill. ügye volt.⁶¹⁷ Demény – mint érintettük – a Komintern vonalát valló pártnál jelentősebb létszámú kommunista csoport élén állt, de a weisshausisták és a reszneristák [Rézner József követői] létszáma is számottevő volt. Ezekkel a politikusokkal szemben Rákosi Mátyás és közvetlen köre egyszerűen „adminisztratív” eszközöket vett igénybe, internáltatta vagy elítéltette őket.

A háborút követően elvtársai előtt Deményről és a többi frakcióról Rákosi azt állította, hogy „azoknak jelentékeny száma” meglepte, „ezekkel az elemekkel szemben komoly harcot vívtunk, és a börtönben is nagy súlyt fektettünk” erre. Majd: „Egy részük kétségkívül olyan elem, amelyet semmi körülmények között nem szabad a Párt közelébe engedni... gondoskodnunk kell róla, hogy kineveljük belőlük ... azt a rosszat, amit Deményék, vagy Weissshausék belépjük csepegtettek. De ugyanakkor résen is legyünk – figyelmeztetett – a visszaesés veszélyével szemben.”⁶¹⁸

A pártvezető 1945-ös, első budapesti beszédében a „frakciók” vezetőiről kifejtett nézetei az 1930-as évek sztálini politikájának hazai adaptációját je-

⁶¹⁶ Lf. B. BI. Eln. Tan. B. törv. 480/1989. Demény Pál ügye.

⁶¹⁷ Mozgó Világ, 1989. 3. 113. Zinner Tibor: A Demény-ügy (a továbbiakban: Zinner: Demény).

⁶¹⁸ Rákosi: AMD 17. A pártaktív feladatai, beszéd a budapesti Sportcsarnokban, 1945. február 22.

lentették. Ennek megfelelően mind Hitler-ellenes tevékenységüket, mind kompromisszum-készségüket eleve figyelmen kívül hagyta. Ezekre a kommunista „belharcokra” a többi politikai erőcsoportosulás nem figyelt fel, így koalíciós népbírái sem léptek fel a kezdeti törvényszegések ellen.

A Demény-ügy hátterét világítják meg a budapesti politikai rendőrség vezetőjének, Péter Gábornak a pártvezetéshez írott sorai: „Deménnyel kapcsolatban a következő lenne a javaslatom: Szebenyi vegye kezébe az ügyet. Megfelelő bíró és megfelelő ügyész legyen kiválasztva. Úgy a bíróval, mint az ügyésszel előzőleg beszéljen egy arra megfelelő elvtárs. A tárgyalás lehetőleg gyorsan legyen kitűzve, mielőtt Hain Péternek az ügyét tárgyalják, és amíg Wayand még nálunk van. Wayanddal és Hain Péterrel előzőleg beszélnek.

A tárgyalás lehetőleg kisteremben legyen, arra csak jeggyel lehessen bemenni. A jegyeket én kapjam meg, hogy olyan munkások mehessenek be, akik Demény tevékenységét éveken keresztül figyelemmel kísérték, és megvannak győződve arról, hogy Demény provokátor.”⁶¹⁹

Az előbbihez hasonló szellemiséget mutat az MKP osztályvezetőjének, Feri Sándornak a párt Főtitkárságához küldött feljegyzése. Miután előzőleg a Demény-kérdést Farkas Mihállyal megtárgyalta, és áttekintette a bűnügyi iratokat, Feri Sándor – többek között – leszögezte, hogy „az iratokból tényként nem állapítható meg, hogy [Demény – a szerk.] denuncálásának következményeként név szerint kik buktak le”. Ennek ellenére „népellenes büntett (besúgó) megállapítható lenne, és ennek alapján 5–10 évi fegyház vagy börtön”. A korabeli ügyészi és bírói szervezet „függetlenségét” érzékeltetik javaslatai: „A vádirat elkészült, de az nem megfelelő. Intézkedni fogok, hogy azt megfelelően kiegészíttessék. Azt javasolnám, hogy Major Akos tárgyalja az ügyet. Pervezetési tevékenysége csak arra korlátozódna, hogy a nyomozási eljárás során lefektetett egész egyszerű tényállás a tárgyaláson ugyanezen tanúk kihallgatásával bizonyítást nyerjen, hogy a tárgyalás közönsége meggyőződjék Demény besúgó szerepéről. Továbbá, hogy ne adjon módot sem a vádlottnak, sem másnak arra, hogy a száraz tényekre vonatkozó előadáson túlmenően beszélhessenek.

Az ügyész szerepét egy erélyes kebelbeli ügyésszel kellen elláttatni, akit én kellően instruálnék. Ilyen módon egy közönséges rendőrspicli elleni per keretébe szorulna az eljárás, és egy 5–10 év közötti szabadságvesztés büntetés kiszabásával a bíróság nem csinálna belőle mártírt. Kérem a Főtitkár-

⁶¹⁹ Iratok I. 69–72. Eredetiben: MSZP PI L. 274. f. 11/22. ő. e. 158. Péter Gábornak, a budapesti politikai rendőrség vezetőjének feljegyzése a Demény-ügy tárgyalási előkészítéséről, 1946. február 15. Mindehhez az „előhangot” Rajk László szolgáltatta 1946. január 4-én délután 6-kor a csepeli Munkásokthonban tartott beszédével, amelyben élesen támadta Demény Pált és követőit (akiket másnap már ki is vezettek a „gyárból”).

ság utasításait, intézkedhetek-e a fenti értelemben a tárgyalás kitűzése iránt.”⁶²⁰ Az ügy azonban közel sem alakult simán. Sőt Deményt, akit társával augusztus 7-én átadtak a szovjet hatóságoknak,⁶²¹ mintegy vissza kellett szerezniük Rákosiéknak, mert Vorosilov marsall munkatársai úgy vélték, hogy Demény Pál semmi büntetni valót nem követett el, s szabadlábra akarták helyezni. Péter Gábor 1945. december 22-én többek között ezt írta Demény Pálra vonatkozóan a SZEB elnökének: „Kiszabadulása rossz hatással lenne a munkásosztály részére: tevékenységével igyekezne helytelen irányba befolyásolni azokat a munkásokat, akik hallgatnak rá. Miután tevékenysége a munkásosztály és a demokratikus Magyarország szempontjából ilyképpen feltétlenül káros volna, kérem tevékenységét felülbírálni.”⁶²²

Demény Pálról zárkatársa, Skolnik József, április-májusi feljegyzései kevés olyan adatot szolgáltatottak, amelynek alapján népbíróság elé állíthatták volna. Ezt erősítette meg Száberszky Józsefnek; Péter Gábor egyik közeli munkatársának a Demény internálását elrendelő „Véghatározat”-a is, miszerint: „általában kapcsolatot tartott fenn a fasiszta magyar kormány defenzív osztályának embereivel”⁶²³

Ennek ellenére a Budapesti Népügyészség Deményt „háborús és népellenes” büntett elkövetésével gyanúsította. A Budapesti Népbíróság 1946. július 17-én a háborús büntett vádja alól felmentette. Ugyanakkor viszont „népellenes büntett” – azaz a nem bizonyított – besúgás miatt négy és fél évi kényszermunkára ítélte. Az elsőfokon kihirdetett ítélet jogerőssé vált, Demény perújrafelvételi kérelmét végül a NOT elutasította,⁶²⁴ noha a Budapesti Népbíróság „minden vizsgálat és tárgyalás nélkül” hozott végzésével Demény és védője nem értett egyet.

Az 1946-os ítélet szerint Demény azzal követett el „népellenes büntettet”, hogy – önmagáról a figyelmet elterelendő – felajánlotta szolgálatait a horthysta rendőrségnek, ún. „ellenkommunista” párt szervezését szorgalmazta, s „felhívta a rendőrség figyelmét” az illegális Szabad Népre stb.

Miért volt törvénysértő Demény ítélete? Azontúl, hogy a gyanúsított nem ismerte be bűnösségét, maguk a hatóságok sem voltak képesek arra, hogy konkrétan bebizonyítsák Demény Pál „spicli” mivoltát. Egyetlen dokumen-

⁶²⁰ Uo. 73-76. Eredetiben: MSZP PI L. 274. f. 11/22. ő. e. 163. Feri Sándornak, az MKP Jogügyi Osztálya vezetőjének feljegyzése a Demény-ügyről a Főtitkársághoz, 1946. május 16.

⁶²¹ Lf. B. BI. Eln. Tan. B. törv. 480/1989 Demény Pál ügye. VII/3-d.

⁶²² Uo. VII/3.

⁶²³ Uo. VII/3.

⁶²⁴ MSZP PI L. 274. f. 11/21. ő. e.

tum nincs az eljárás anyagában, amely bizonyítaná besúgó működését, vagy annak körülményeit és jellegét. Demény általános tényeket – ismert eseményeket és összefüggéseket – közlő jelentéseit még az akkor már őrizetben volt horthysta detektívek is elismerték, s valójában Demény védekezését támasztották alá. A rendőri felügyelet alatt állt Demény Pál annak idején – részben kényszerítettség, részben mozgalma érdekében létesített és fenntartott – rendőrségi kapcsolatával nem követett el besúgást,⁶²⁵ ítéletének minősítése törvénysértő volt.

Hiába bizonyította Demény Pál mind a korabeli tárgyaláson, mind újrafelvételi kérelmében, hogy tetteit mozgalma ismerte, a NOT többek között azzal utasította el kérelmét, hogy Deménynek „volt ideje a KMP vagy az SZDP központi vezetőségével igazolnia, hogy tudtak rendőrségi kapcsolattartásáról, de ezt a lehetőséget nem használta fel, [s] a kellő politikai tájékozottsággal és áttekintéssel nem rendelkező egyszerű párttagok ennek igazolására nem alkalmasak”⁶²⁶

Más oldalról viszont azt is lehetne mondani, hogy annak idején figyelmen kívül hagyta a népbíróság azt a tényt is, hogy Demény számára semmi előnyt nem jelentett a horthysta rendőrökkel való kapcsolattartás, hiszen ő 6 év 6 hónapot töltött fegyházban és internálásban; ezzel szemben mozgalma tagjai számára előnyös is volt tevékenysége, mivel rendőri felügyelete alatt is mindvégig üldözöttek sokaságát mentette meg. Eszerint nem hogy elárulta a munkás- és a Hitler-ellenes mozgalmat, hanem épp az ellenkezőjét cselekedte.

Demény Pálnak – amint arra a későbbiekben még visszatérünk, egyéb okok: újabb törvénytelen internálás és ítélet miatt – 1956. augusztus 31-ig reménye sem lehetett a szabadulásra. Ekkor döntött az MDP PB arról, hogy ügyét felülvizsgálják.⁶²⁷ Végleges és teljes rehabilitációját 1989. május 23-án hirdette ki a Legfelsőbb Bíróság Elnökségi Tanácsa.⁶²⁸

Joggal mutatott rá az 1989-es ítélet indoklása arra, hogy a Budapesti Népbíróság Demény védekezésének bizonyítékait nem vizsgálta, s törvénytelenül járt el akkor, amikor azt más testületre hárította át, mert az ítékezés nem rendelhető alá pártpolitikai céloknak. S kitért a rehabilitációs ítélet arra is, hogy még a korabeli, a háborús bűncselekmény alól történt felmentés indoklása is törvénysértő. Azért, mert eleve nem voltak bizonyítékok a vád

⁶²⁵ Lf. B. BI. Eln. Tan. B. törv. 480/1989. Demény Pál ügye. A legfőbb ügyész BfI. 20 853/1989. - 1989. április 28-án kelt - törvényességi óvása.

⁶²⁶ Uo. Az Eln. Tan. B. törv. 480/1989. sz. - 1989. május 23-án kelt - ítélete.

⁶²⁷ MSZP PI L. 274. f. 53/301. ő. e. Jegyzőkönyv az MDP KV PB üléséről, 1956. augusztus 31.

⁶²⁸ Lf. B. BI. Eln. Tan. B. törv. 480/1989/3. Demény Pál ügye.

alátámasztására, s a másod-, illetve harmadkézből származó feltételezések nem pótolhatták a dokumentumokat vagy a való tényeket.

Demény Pál kálváriája tehát mind a háborús, mind a népellenes vád alól bűncselekmény hiányában történt ítélet kimondásával lezárult.

Mint utaltunk rá, Demény Pál az Andrássy út 60. pincéjében pár hónapra át Skolnik Józseffel volt egy cellában. Skolnikot 1941 januárjában a KMP KB és Titkárság tagjává választották, 1942 decemberében elfogták, és súlyos börtönbüntetésre ítélték. 1945. március 25-én a Szovjetunióból hazatért partizán, Tömpe András, életrajzában úgy írt róla, hogy „1943 decemberében lebukott a KB főtitkára, Skolnik, és elmondott szinte mindent, amit tudott. Így többek között István bátyámat is beköpte, aki azonban még idejében illegalitásba ment.”⁶²⁹ Ezt követően tartóztatták le, majd szabadlábra helyezték, de 1945. szeptember 4-én ismét lefogták. Ez alkalommal azért – mert mint Skolnik önéletrajzában megírta – a „Felszabadulás után Kovács István hazugságait, intrikáit Gerő és Rákosi elfogadták minden reális bizonyíték nélkül. Mellőztek majd üldöztek Péter Gáborék által.” 1950-1953 között internálták a korábban ismételt kiengedett egykori kommunista vezetőt, aki a világháború alatt történt lefogásáról azt írta, hogy „a kihallgatások és a kínzások hatására és egyáltalában soha senkit sem tudtak letartóztatni az én elmondásaim alapján”.

Ugyanakkor – még 1972-ben is – Kiss Károly, a SZOT alelnöke arra emlékezett, hogy Skolnik „...’44 végén fel volt függesztve az illegális szervezeti tevékenységek végzésétől”, s Kovács István megkérdezését javasolta. Kovács viszont úgy nyilatkozott, hogy a ’42-es lebukás alkalmával Skolnik „spicli szerepet töltött be, vele semmilyen kapcsolata nem volt ’44-ben”. Rákosiék szerint „minden árulónak” súlyosan bűnhődnie kellett a legcsekélyebb vallomásért 1945 után, függetlenül attól, hogy milyen kényszereszközökkel vallatták a horthysta közegek, s ha internált volt, akkor a táborok feloszlatakor minimálisan az internálásban eltöltött idővel azonos tartamú börtönnel sújtották. Az MKP vezetői Skolnik „spicliség”-ét bizonyítottak vélték, 1956-ban viszont rehabilitálták.⁶³⁰

Demény Pál ügyéről 1946. július 12-én Weissshaus Aladár, a két háború között ismert másik „frakciós” vezető úgy nyilatkozott, hogy „az ellene irányult politikai hajszát kezdettől fogva mélységesen elítéltem”.⁶³¹ Ahogy Demény és Rákosi között számos ellentét feszült az illegalitás éveiből, hasonló mutatható ki Weissshaus és az MKP főtitkára között.

⁶²⁹ Magyar Ellenállók és Antifasiszták Szövetsége (a továbbiakban: MEASZ) Nyilvántartója, Tömpe András (1913–1971) személyi dossziéja.

⁶³⁰ Uo. Skolnik József (1906) személyi dossziéja.

⁶³¹ Lf. B. BI. Eln. Tan. B. törv. 480/1989. Demény Pál ügye. VII/3.

Weissshaus Aladár Rákosi képességeiről már az illegalitásban sem volt jó véleményrel. Amint Landlerhez írott levelében fogalmazta, Rákosinak „nincs gyakorlata a munkásmozgalmi aprómunkában, Livornót elrontotta, beképzelt és különködő lett, öntelt, prepotens a proletárokkal szemben”. A weissshausisták és „rákosisták” vitájának lényege az volt, hogy a szovjet emigrációból „hazaküldöttek” által farszírozott sejtyszerű szervezeti felépítéssel Weissshaus Aladár nem értett egyet.

Weissshaus 1947. január 5-én a Magyar Testvéri Közösség elleni vizsgálati eljárás során fogták le. S noha a Budapesti Népbíróság megállapította, hogy szervezeti kapcsolatban nem állt velük, két és fél évi fegyházbüntetésre ítélte. Másodfokon büntetését „izgatás” miatt három és fél évre emelték fel, majd internálták. Ügye később Demény Pál és társai sorsához kötődött.⁶³²

Deményt, a „párt foglyát”, az elítélt „népellenes bűnöst” büntetésének letöltése után nem helyezték szabadlábra, hanem 1950. október 7-től Kistarcsán internálták. A Fővárosi Bíróság 1953. október 19-én, a Legfelsőbb Bíróság 1954. május 3-án „szervezkedés vezetésének” büntette miatt 10 évi börtönrre ítélte. Ezeket a törvénysértő ítéleteket 1957. december 14-én helyezte hatályon kívül a Legfelsőbb Bíróság. Weissshaus Aladár sem nyerte vissza szabadságát, őt is internálták, majd Deménnyel – és társaikkal – együtt állították bíróság elé, elsőfokon 8, másodfokon 6 évi börtönrre ítélték. 1956. február 4-én szabadult.

A deményistákat, weissshausistákat, valamint a reszneristákat⁶³³ korholó Rákosi Mátyás hasonló bírálatban részesítette a ’19-eseket is, akik (idő előtt) az egykori „tanács hatalom” újbóli megvalósítását szorgalmazták. Az MKP 1945. májusi konferenciáján róluk úgy nyilatkozott: jó részük „1919 óta nem sokat tanult, munkásmozgalmi tapasztalata azóta nincs. Nem érti meg pártunk vonalát...”⁶³⁴

Demény Pál, Skolnik József, Weissshaus Aladár mellett említhető Dobó István, Cseh János és Dancza Lajos is, akik nemzetgyűlési képviselőségük ellenére⁶³⁵ hosszabb-rövidebb ideig raboskodtak, (Dobó felesége öngyilkos lett).⁶³⁶

⁶³² Az 1952-1954 közötti újabb törvénysértés könyvünk korszakhatárán kívül esik. Valóság, 1987. 6. 76-85., Köves Rózsa: A kiátkozott ember: Weissshaus Aladár, valamint Múltunk, 1993. 2-3. 68-115. Gadanez Béla - Gadanez Éva: A Weissshaus Aladár vezette szocialista népmozgalom története (1927-1945) és Múltunk, 1995. 3. 3-72. A weissshausisták tevékenysége és üldöztetése 1945 után.

⁶³³ Rézner József (1899-1943); a már 1925-től KMP-tagot 1927-ben kizárták az illegális pártból. A harmincas években „frakciós-trockista” ideológiai csoportot szervezett, rendőri felügyelet alatt állt, többször indítottak ellene bírósági eljárást.

⁶³⁴ Rákosi: VB 65-66.

⁶³⁵ Zinner: Demény. 113.

⁶³⁶ MSZP PI L. 274. f. 11/21. ő. e.

Sorsuk alakulása éppúgy összefüggött az illegális párt korábbi történetével, mint az akkor érvényes és követendő „vonal”-hoz való viszonyukkal.

1947 áprilisára a kommunisták felszámolták a „frakció”-kat. Ahogy Kiss Károly, az MKP KV Központi Ellenőrző Bizottságának elnöke számos valótlanságot állítva G. Korotkeviccsel közölte: „a pártban már semmilyen nyoma sem maradt a frakciózásnak”. A moszkvai vezetés képviselője megtudhatta, hogy „Demény Pál most népellenes tevékenységéért börtönben ül.” G. Korotkevicsnek tudtára adta, hogy Demény „a Horthy-rendszerben is ült három évet börtönben” és „15 éven át állt kapcsolatban a politikai rendőrséggel. Köztudott, hogy provokátor volt.”

Nem kímélte Kiss Károly a Weissshaus-féle mozgalmat sem: „Weissshaus kapcsolatban állt a köztársaság-ellenes összeesküvés szervezőivel. Jelenleg letartóztatásban van, börtönbüntetését tölti.”

A volt '19-esekről sem sok jót mondott. Őket sommásan „kis diktátorok” fogalommal jellemezte, akik megrekedtek a fejlődésben, nem értették meg az új körülményeket. „A Vörös Hadsereg bevonulása után ... vidéken lényegében diktatúrát akartak létrehozni, megismételve valamennyi 1919-es szektás hibájukat. Ezeket az embereket leváltottuk.” Kiss Károly ügyködésük következményének tekintette, hogy a munkáspártok kapcsolata megrendült ezeken a helyeken, ahol különben az MKP és a többi párt viszonya sem volt felhőtlen.⁶³⁷

A Demény-, a Weissshaus-, a Hartstein-, a Rézner-, valamint a Deák György és Mayer Arnold vezette csoportokat évtizedeken át „frakcióknak” minősítették, azzal a manipulációs célzattal, hogy a „hivatalos kommunista párton kívül álló, attól függetlenül, alulról, önszerveződéssel kialakult” mozgalmakat elkülönítsék a „vonal”-tól.⁶³⁸ Márpedig „a vonal” az „vonal”. Ami ettől eltér, az – Révai idézett szózuhatagában – nem más mint „szennykonkurrencia” s eszerint kezelendő.

⁶³⁷ Moszkvának jelentjük 169. G. Korotkevics feljegyzése a Kiss Károllyal folytatott megbeszélésről, 1947. április 5.

⁶³⁸ Népszabadság, 1989. március 18. 15. Gyertyán Ervin: Tegnapi eretnekek, holnapi szentek.

2./ A „Magyar Front” elleni eljárás

1945. késő nyarán több volt MONE-tag – (a Magyar Orvosok Nemzeti Egyesületéhez tartozott) – orvos, valamint orvostanhallgató „antiszemita röplapokat” terjesztett. A fennálló politikai berendezkedéssel elégedetlenek voltak. Egyik vezetőjüket, Bilkey Pap Zoltán orvostanhallgatót a politikai rendőrség 1945. szeptember 7-én őrizetbe vette,⁶³⁹ s október közepére valamennyi társát letartóztatták.

A nyomozás Bilkeyről azt „állapította” meg, hogy 1944. október 15-e után, mint a szovjetellenes „Prónay”- vagy (más néven) „Vannay”-különítmény tagja, négy alkalommal háborús bűncselekményt követett el. December 27-én szovjet fogságba esett, de szabadlábra helyezték... A politikai rendőrség szerint 1945 nyarán az „államrend megdöntésére” irányuló szervezkedést „kezdeményezett”, s az összeesküvők a röplapok mellett – Magyar Front aláírással – leveleket juttattak el vezető politikusokhoz – köztük állítólag Rákosi Mátyáshoz is –, s megfenyegették őket. Bilkey Pap Zoltán „társaival együtt ... végezte a „Halál a zsidókra”, „Halál a népügyészre” és egyéb kréta felírásokat, majd röpcédulákat sokszorosítottak és terjesztettek „Le a zsidókkal”, „Zsidó világ Magyarországon, vezérek Rákosi (:zsidó:), Vas (:zsidó:), Gerő (:zsidó:), Ries (:zsidó:), Bán (:zsidó:), M. F” (:Magyar Front:) és egyéb szöveggel”. Rákosi Mátyás mindezt egyrészt Péter Gábortól, másrészt dr. Domokos Józseftől tudhatta meg.⁶⁴⁰ Péter emlékei szerint ez volt az első olyan ügy, amikortól Rákosi félni kezdett.⁶⁴¹ A nyomozás a „tervezett” merényletekhez összegyűjtött fegyvereket stb. talált(?) Bilkey Pap Zoltán Virányos úti lakásán.

A nyomozók szerint a részben akciócsoport-keretben működők tevékenységét egészítették ki a szellemi vezetők, dr. Kádár Mihály és társai, akiket a „csoport” eszmei irányításával gyanúsítottak. A vádlottak mind a rendőrségen, mind a Budapesti Népügyészségen tagadtak.

A Budapesti Népügyészség vádirata az 1921: III. tc.-n (a horthysta ún. rendtörvényen) alapult, de Bilkeyt háborús bűntettel is vádolták. Az igazságügyminiszter a Rákosi Mátyással történt konzultáció után utasította a

⁶³⁹ Iratok 3. 169-173. Eredetiben: BM ÁB Op. Ny. V – 99 004. Dr. Molnár Erik igazságügyminiszter előterjesztése az Elnöki Tanácshoz Bilkey Pap Zoltán ügyében, 1951. január 24.

⁶⁴⁰ Uo. 163–167. Eredetiben: MSZP PI L. 698. f. 15. ö. e. vagy 274. f. 15/199. ö. e. 198–199. Dr. Domokos József legfőbb államügyész levele Rákosi Mátyáshoz Bilkey Pap Zoltán és társa ügyében, 1947. augusztus 28.

⁶⁴¹ L. a 138. sz. jegyzetet!

népügyészt, hogy módosítsa a vádiratot. Az 1945: VII. tc. 13. §. 7. pontjában ütköző bűncselekménnyel, azaz a népek háború utáni együttműködésének megnehezítésével is többüket megvádolták. Erre „lehetőséget” a SZEB szovjet tagjai, valamint az orosz emlékművek ellen „tervezett akcióik” biztosítottak.⁶⁴²

Így a korábbi, még 1945. december elején elkészült vádirat helyett 1946. január végén nyújtották be az újat. Közben az év elején Bilkeyéket szabadlábra helyezték, majd újra lefoglák.⁶⁴³ A hó végén a sajtó már azt is hírül adta, hogy a vádirat alapján halálos ítéletet is hozhat a bíróság.⁶⁴⁴ A Budapesti Népbíróság dr. Gálfalvy István vezette tanácsa⁶⁴⁵ előtt „a tanúk” gyilkosságokról és rablásokról vallottak.⁶⁴⁶ Május 18-án Bilkey Pap Zoltánt és Homolay Zoltánt halálra ítélték,⁶⁴⁷ de a NOT ezeket a súlyos ítéleteket csak egy évvel és egy nappal később erősítette meg.⁶⁴⁸

A Bilkey Pap-rokonság mindent elkövetett annak érdekében, hogy a halálos ítéletet már a NOT változtassa meg. Miután már Bilkey Pap Ilonát is internálták,⁶⁴⁹ úgy vélték, hogy kizárólag a pénz segíthet. A segítők a NOT-nál nem jártak eredménnyel, s a letétbe helyezett pénzt visszaadták. Újabb kísérletre akkor került sor, amikor a kegyelmi kérelem első alkalommal volt vita tárgya a tárcánál. Dr. Domokos Homolay esetében elképzelhetőnek tartotta a kegyelmet, az életfogytiglan tartó fegyházbüntetésre módosítást, Bilkey Pap Zoltán esetében viszont nem. Mi több: „...utóbb Rajk elvtárs is annak az üzenetnek továbbítását kérte Rieshez, hogy Bilkey Pap-ot ne ajánlja kegyelemre”. Így is történt és 1947. július 19-én az IM a kegyelmi kérelmet úgy terjesztette fel a köztársasági elnökhöz, hogy azokat nem támogatta. Tildy Zoltán hivatala azonban augusztus 12-én visszaküldte a felterjesztést, hogy a tárca fontolja meg véleményét. A Népbírósági Ügyosz-

⁶⁴² Dr. Major Ákos i. m. 276–278.

⁶⁴³ Magyar Nemzet, 1946. január 5.

⁶⁴⁴ Uo. és Szabad Nép, 1946. január 18.

⁶⁴⁵ Kis Újság, 1946. március 7.

⁶⁴⁶ Szabad Nép, 1946. április 28.

⁶⁴⁷ Uo. 1946. május 19.

⁶⁴⁸ L. a 246. sz. jegyzetet!

⁶⁴⁹ BM ÁB Op. Ny. V–99 004. A M. Állr. Bp.-i Főkap. Internálási Ügyek Központi Szerve. Bilkey Pap Ilonát – annak ellenére, hogy fellebbezett a korábban bekövetkezett internálása miatt – továbbra is internálta, mert „az eljárás folyamán beigazolást nyert, hogy a demokratikus államrend ellen szervezkedő csoportnak uszító hangú rópiratok előállításánál segédkezett”. 1946. február 23.

tály vezetőjénél ekkor jelent meg egy segítséget kérő hölgy, dr. Bajor közbenjárását kérve, közölve, hogy Bilkey Pap ügyében kapcsolatot találtak a miniszterhez. Kedvező elintézés esetén 10 000 Ft-ot adnának. Egy részét az apa már lefizette, „de hogy kinek”, azt nem árulták el. Domokos mindent megtudva „Rajk segítségével bizalmas nyomozást” szeretett volna, de a választások miatt elfoglalt belügyminiszternek csak „Szebenyi útján az ügy egyes részleteit” továbbította. Domokos beszélt Rákossal, ezt követően Ries referáltatta dr. Bajort, „azt az utasítást adta Bajornak, hogy az ügyet nyomozásra adja át Péter Gábornak [ez augusztus 27-én megtörtént – a szerk.]... – és – a nyomozás arra is terjedjen ki, miként szerzett tudomást” a segítséget kérő szociáldemokrata „arról, hogy az iratok az elnöki hivatalból a minisztériumba visszaérkeztek”. Domokos megnyugodhatott, mert „így sincs baj”⁶⁵⁰ – közölte Rákossal, és az Igazságügyminisztérium 1947. szeptember 23-án ismételtan a kegyelem elutasítását szorgalmazta.

A köztársasági elnök, jogkörével élve, 1947. október 23-án életfogytiglani kényszermunkára változtatta a büntetésüket, s az elítéltek megkezdtek annak letöltését.⁶⁵¹ A Bilkey Pap Zoltánnak adott kegyelem háttérére hónapok múlva fény derült. Csornoky Viktor, a köztársasági elnök veje szerint köszönőlevelek bizonyítják, hogy „az elnöknek és feleségének embereknek az életét, szabadságát stb. sikerült megmenteni. Amikor sikerült kegyelmet adni, beleértve pl. a Bilkey Pap ügyet...”⁶⁵²

Újabb fordulatra közel négy év múlva került sor (az MDP II. kongresszusának időszakában). 1951. január 30-án Bilkey Pap Zoltán és társai (másként: dr. Kádár Mihály és társai) ügyiratait az IM vezető munkatársai kikérték a Legfelsőbb Bíróság Ügykezelési Csoportjától. Dr. Molnár Erik igazságügyminiszter a kivégzést szorgalmazó előterjesztésében (Tildy Zoltán már évek óta tartó „házi őrizete” idején) így érvelt: „az Igazságügyminisztérium kétszeri felterjesztésével szemben elfoglalt ellentétes álláspont és egyéb közismert tények nyilvánvalóvá teszik, hogy Tildy Zoltán akkori köztársasági elnöknel elítélt érdekében illetéktelen befolyás érvényesült.

Minthogy pedig elítélt társadalmi veszélyessége úgy az elkövetett cselekménye természete, mint a személyében rejlő okok miatt ma is változatlanul fennáll, és a számára nyújtott kegyelem a hasonló cselekmények miatt bűnvádi eljárás alá vont tetteseken végrehajtott halálbüntetést tekintve viszonylagos igazságtalanságot is eredményezett, azt az előterjesztést teszem, hogy a tisztelt Elnöki Tanács az ügyet vizsgálja újból felül, és annak

⁶⁵⁰ L. a 640. sz. jegyzetet!

⁶⁵¹ L. a 639. sz. jegyzetet!

⁶⁵² BM ÁB Op. Ny. V–77 281/1. Csornoky Viktor levele Szegedy Maszák Aladárhoz, 1948. június 2.

eredményeként engedje meg Bilkey Pap Zoltán a halálbüntetés végrehajtását.”

Ennek megfelelően 1951. március 13-án a Budapesti Megyei Bíróság elnökénél már ott volt dr. Timár István minisztériumi főosztályvezető értesítése, hogy az Elnöki Tanács január 24-én hozzájárult a halálbüntetés végrehajtásához. Bilkeyt kivégezték, s elkövették a korszak egyik legnagyobb justizmordját.⁶⁵³ Egy jogerős ítéletet változtattak meg.

Nem csupán Tildy Zoltán volt házi őrizetben, hanem ekkor már az ÁVH „vizsgálat során” életét vesztette a volt igazságügyminiszter, dr. Ries István, aki egykor eleget tett Rákosi Mátyás – a későbbiekben már természetesen tünő – utasításának, a „tervezett szovjetellenességet” mint a népek

⁶⁵³ Iratok 3. 175–176. Eredetiben: BM ÁB Op. Ny. V – 99 004. Az IM tájékoztatója a Budapesti Megyei Bíróság elnökének Bilkey Pap Zoltán ügyében, 1951. március 13. A kivégzés 1951. március 14-én megtörtént, részt vett rajta dr. Alapy Gyula államügyész elnök, dr. Jónás Béla megyei bírósági tanácselnök. Bilkey Pap Zoltán szülei azonban erről nem tudtak. Kérelmet nyújtottak be a Legfőbb Ügyészséghez. Az 1953-1956. október 2-a közötti időben az államvédelem még a Legfőbb Ügyészséget is félrevezette, arról tájékoztatva rajta keresztül a hozzátartozókat, hogy Bilkey Pap Zoltán „Jelenleg a Conti u-i fegyházban tölti büntetését” (1954. február 5.), „Jelenleg a Váci Országos Börtönben tölti büntetését” (1955. január 17.). Dr. Bilkey Pap Zoltánné 1956. július 28-án újabb beadvánnyal fordult a Legfőbb Ügyészséghez. Ebben írta: „A tárgyalást megelőző jegyzőkönyvek is már súlyos testi és lelki fenyegetések hatása alatt készültek. Sőt, a vádló tanúk vallomása is kioktatással és megfélemlítéssel nyomást gyakoroltak. A tárgyalás is a legsúlyosabb körülmények között zajlott le. Ami egészen szokatlan volt, Péter Gábor és társai a tárgyalási napokon személyesen jelen voltak. Fiam ügyvédjét az első tárgyalási nap után bevitték az Andrássy út 60-ba és fenyegetéssel kényszerítették, hogy fiam védelmében ne merjen aktív részt venni, ezért az ügyvéd a második tárgyalási napon a védelemről le is mondott. Mentőtanúkat vallomása után bevitték az Andrássy út 60-ba, ... vallomásuk előtt megfélemlítették.” Majd: „Maga Gálfalvy tanácselnök évek múlva beismerte, hogy ítéletét Péter Gábor egyenes parancsára hozta. A fellebbezésnél is ügyünket először az akkor enyhébb Váradi-tanács-hoz osztották ki, csak később Péter Gábor intézkedése folytán került az akkor kemény ítéleteiről híres Bojta-tanács-hoz.” Az ügyet az édesanya „Péter Gábor túlkapásainak és a megfélemlített bírósági ítélezésnek” tipikus eseteként jellemezte, s kérte, hogy „bár a Legfőbb Ügyészség és a Belügyminisztérium értesítése szerint általa még élőknek hitt - fia Vácon van, de a Váci Börtön parancsnoksága szerint náluk ismeretlen”, azért újrafelvételt rendeljenek el ügyében. „Fiam már 11 éve ül börtönben, fiatalkori megdondatlanságból elkövetett tetteiért már súlyosan megbűnhődött. Hisz az állítólagos »összeesküvés« nem volt más, mint egy felelőtlen röpcédulázás és az 1944-ben állítólag elkövetett bűncselekménynek sem volt súlyos büntetésre méltó alapja.” A Legfőbb Ügyészség 1956. október 2-a után kapta meg a kivégzésen jelen voltak ügyeiben készült „utalvány”-t, aminek alapján előtte is feltárult a múlt (Lf. Ú. Ir. 05044/1954. Bilkey Pap Zoltánné kérelme). Talán nem tekinthető véletlennek, de 1956. július 28-án az előbb mindkét fokon halálra, de végül kegyelemből életfogytiglan tartó fegyházbüntetésre ítélt Homolay Zoltán öccse is kérelemmel fordult a Legfőbb Ügyészséghez, hogy újrafelvételt kezdeményezzen. 1958. február 4-én a Népköztársaság Elnöki Tanácsa a büntetés hátralévő részének végrehajtását kegyelemből felfüggesztette (Lf. Ú. Ir. 005190/1956. Homolay Gábor kérelme).

háború utáni együttélésének megnehezítését szolgáló vádpontnak a vádiratba vételére.⁶⁵⁴ Így hajtották végre azt az eredeti tervet, ami a koalíciós szisztema idején még „nem valósulhatott meg”.

3./ Hajsza az egyházi személyek és szervezetek ellen

A háború következményei kihatottak az egyházakra is. A front közeledtével az egyházmegyék sorra kiadták az utasítást, hogy „bármilyen lenne a helyzet a lelkipásztoroknak (nem csak a plébánosnak, hanem a plébános-helyettesnek és a káplánnak is) feltétlen ott kell maradniuk híveik között, hogy éppen a legnagyobb megpróbáltatás idején teljesítsék lelkipásztori kötelességüket még vértanúság árán is”. Az 1944. október 6-i egyházmegyei körlevélben említett vértanúságot – a nőket védelmezve – szenvedte el Apor Vilmos győri püspök, akit részeg orosz katonák lőttek le. Romzsa Tivadar munkácsi apostoli kormányzó még túlélte a közlekedési balesetet, amit azért szenvedett el, mert tántoríthatatlanul képviselte hitét, végül a kórházban mérgezték meg. A megerőszkolt szerzetes- és laikus nők száma felmérhetetlen...

A front túlhaladtával sem javult a helyzet. Nem csupán a földreform stb. anyagi vonzataiban mutatkozott ez meg, hanem a különböző egyházi személyiségek elleni eljárásokban is. Még alig telt el pár hónap, hogy Makó városa a front mögötti életét újrakezdhetette, amikor a Kaszaperen és másutt történtek miatt Csanád vármegye nemzeti bizottságának elnöke Hamvas Endre, csanádi püspöknél támadólag lépett fel a katolikus papokkal szemben. Farkas Imre, a nemzeti bizottság elnöke sérelmeként inkább ürügyeket hangoztatott, amikor nehezen összeegyeztethetőnek vélte a liturgikus tevékenységet a kommunista taggyűlés időpontjával, vagy amikor arra hívta fel a püspök figyelmét, hogy a katolikus plébános által szervezett és a kommunisták együttműködésével zajló színelőadások közönségének soraiban szélesőjobbboldaliakat is felfedezni véltek stb.⁶⁵⁵ A nemzeti bizottsági „ellentámadás” már a jövőt sejtette...

A sajtó 1945. március közepén adott hírt arról, hogy a 69 esztendőes egri érseket, Kriston Endrét népbíróság elé állítják. 1945. május 6-án elrendelték előzetes letartóztatását, két megnyilatkozása miatt vádolták: egyrészt 1943. nagyböjti pásztorlevelével, másrészt 1944. június 9-i, az új főispánt

⁶⁵⁴ A Magyar Köztársaság Alkotmánybírósága 2/1994./ I. 14. AB határozatával „jogsabály alkotmányellenességének utólagos vizsgálatára irányuló indítvány tárgyában” megsemmisítette ezt a jogsabályt.

⁶⁵⁵ Sorsforduló II. 365–366.

köszöntő beszédével merítette ki a háborús bűncselekményt. Az agg főpapot – amint azt a helyszínen érkező Tömpe András megállapította – a „beismerő vallomás” elérése érdekében bántalmazták. Május 9-én Grösz József kalocsai érsek korábbi értesülésére hivatkozva, Kriston ügyét Balogh István, miniszterelnökségi államtitkár is szóvá tette Dálnoki Miklós Béla kormányfőnél. A helyi néppügyészség az Egri Népbíróságnál kezdeményezte Kriston szabadlábra helyezését.⁶⁵⁶ A Szabad Nép október 30-án arról tudósított, hogy Kovács Kálmán, igazságügyi államtitkár a dr. Kriston Endre címzetes egri püspökkel és Makkai Sándor volt erdélyi református püspökkel szembeni ügyeket megszüntette.⁶⁵⁷

1945. június 16-án tálták a sajtóban, hogy Berend Béla, volt szigetvári rabbi megáldotta a nyilasokat. 1946 júliusában arról tudósított a Kis Újság, hogy augusztus 2-án tárgyalják Berend perét, s az ügyész halált fog kérni a gyanúsítottat.⁶⁵⁸ A Budapesti Népbíróság 1946. november 23-án tíz évi fegyházbüntetésre ítélte, 1947. április 11-én a Népbíróságok Országos Tanácsa felmentette.⁶⁵⁹

Berend Béla elhagyta Magyarországot, az USA-ban telepedett le. Személyisége, cselekedetei a legszélsőségesebb álláspontok kifejeződéséhez vezettek. Egyeseknek zsidómentő hős, másoknak áruló, németbarát kereskedő volt... Sorsa, ítéletei elválaszthatatlanok korától s az azt megelőző tragikus eseményektől.

1945-ben a politikai rendőrség nyomozást rendelt el Stern Samu és társai, az ún. Zsidó Tanács volt tagjai és beosztottjai: dr. Pető Ernő, dr. Munkácsi Ernő, dr. Kasztner Rezső, Büchler Bertalan és dr. Wilhelm Károly ellen. A nyomozást a „Ferenczy László volt csendőr alezredes”, valamint a „Hain Péter és társai” elleni ügyek alapján rendelték el. Mindezt azért, mert Koltai László csendőr szerint 1944. március 19. után a Tanács nyomban 650 mentesítő Gestapo-igazolványt kapott, ebből csak 180 darabot osztottak szét, így kérdéses, hogy mi lett a többivel. A Ferenczy László elleni nyomozás bebizonyította, hogy a Tanács tagja, dr. Pető a budapesti deportálás felmerülésekor közbenjárta Horthynál, aki parancsba adta Ferenczynek: „a budapesti deportálást a németekkel szemben fegyverhasználat alkalmazásával akadályozza meg”; s Pető hatására nevezték ki Lázár Károly testőrtábornokot a főváros teljhatalmú katonai parancsnokává, aki elérte, hogy a csendőrség elhagyta Budapestet.

⁶⁵⁶ MSZP PI L. 274. f. 11/6. ö. e. 103. Tömpe András jelentése Heves vármegye főkapitányságán tett látogatásáról, 1945. május 18., valamint uo. 106–110, 113.

⁶⁵⁷ Szabad Nép, 1945. október 30.

⁶⁵⁸ Kis Újság, 1945. június 16. és július 23.

⁶⁵⁹ Szabad Nép, 1946. november 24. és 1947. április 12.

A nyomozás szerint Pető Ernő ilyen kapcsolatai szükségessé teszik annak kipuhatolását, hogy miért nem járt el a kormányzónál akkor, amikor a vidéki zsidóságot deportálták? Dr. Kasztner szerepének tisztázása azért volt fontos, mert kapcsolatban állt a Tanáccsal. A nyomozás szerint együttműködött a Gestapóval, óriási értékeket halmozott össze, s olyan nívón élt, amely gyanússá teszi: százezres tételekben kártyázott, pezsgőzött, a Gestapo biztosított számára autót, szabad mozgási engedélye volt, ellenértékért mentette a fővárosiakat, vidékieket stb. A politikai rendőrségi határozat szerint azt kívánta továbbá a rendőrség kideríteni, megfelel-e a valóságnak, hogy Kurt Bechernek – azaz a hitleristáknak – volt-e olyan terve, „mely szerint az egész magyarországi zsidóság csereként vagy zálogként tartassék vissza az amerikai részről Svájcra át szállítandó teherautókért, gyógyszerért stb.” Végül a nyomozó hatóság a Svájcba szökött Kasztner és Joel Brand tetteinek kiderítését tűzte ki.⁶⁶⁰

A rendelkezésre álló anyagok nem nyújtanak elegendő támpontot annak megítélésére, hogy a Berend Béla és a Zsidó Tanács ellen kezdeményezett eljárások mennyiben alapultak valós tényeken. További – határokon túli – kutatásra lenne szükség a részletek körültekintő tisztázásához, így annak eldöntéséhez is: ez esetben rendőrségi és igazságügyi túlzással, törvénytelenességgel állunk-e szemben, vagy megalapozottak voltak a nyomozást elrendelő határozatok és következményeik. Berend Béla (elmarasztaló, majd felmentő) ítéletei mindenestre jelzik, hogy nem csupán Kunmadaras esetében mért másfajta mércével a Budapesti Népbíróság és a Népbíróságok Országos Tanácsa.

Az egyháziak ellen nemcsak az 1945: VII. tc., hanem az 1946: VII. tc. alapján is indultak eljárások, amelyek a legkülönbébb egyházakhoz tartozó rendű, rangú személyiségeket érintettek. Cél több is lebegett az eljáró hatóságok előtt: az egyházak gazdasági erejének csökkentése, oktató-nevelő „monopóliumuk” felszámolása, s az egyházi személyiségek közéleti-politikai aktivitásának visszaszorítása. Példaként: akkor, amikor a politikai rendőrség említett öntömjenező jelentése 1945. március 8-án elkészült, tartalmazva, hogy milyen gazdasági és társadalmi szervezeteket fogtak át, még kevesen gondolhattak arra, hogy a hetekkel-hónapokkal korábban üldözöttek megsegítésére hivatott szervezet, a Joint ellen már akkor elkészítik az első jelentést, amikor Nemesmedvesnél még el sem hallgattak a fegyverek. Az április 5-én készült, féloldalmi terjedelmű, aláírt feljegyzés „Jelentés a Jointnál tapasztaltokról” címmel támadta a szervezetet, benne ilyen és hasonló megfogalmazások szerepelnek: „A Jointnak a Népjóléti Minisz-

⁶⁶⁰ BFL Budapesti Néppügyészség Büntetőperes iratai (a továbbiakban: Bp. Nü. iratok) 3704/1948. Az eljárást megszüntették, emiatt Péter Gábor és társait 1953-ban többször kihallgatták.

térium alá helyezése ellen az egész vezetőség különböző vonalon indít akciót ... A Jointnak a minisztérium alá helyezése ennek ellenére végbement, a kijátszásra irányuló módszerek nem egységesek... Görög [Frigyes – a szerk.] elnökhöz igen gyakran járnak keresztény egyesületek, többek között Slachta Margit szervezete, és igen nagy összegű támogatást kapnak... többek között nagy összeget kapott a Kommunisták Hadifogoly irodája, a Rákosi Mátyás gyermekotthon. A Népjóléti Minisztérium 1 hónappal ezelőtt 80 milliárd pengőt kapott jóléti célokra. Az osztályvezetők nagy része ... miniszteri biztosokkal volt munkaszolgálaton Borban. Éppen ezért, olyan vélemények hangzanak, hogy »nagyon megértik egymást«.

E heterogén jelentést – hisz az MKP-nak nyújtott segítségről, mi több, a Rákosi-kultusz kezdetéről, első megnyilvánulásairól is említést tesz – 1945. augusztus 10-én újabb követte, de annak fejlécén már ez állt: „Vádak a Joint ellen”. Mégpedig: dr. Dénes Béla cionista vezér találkozott Gyöngyösi János külügyminiszterrel, mert az SZDP külügyi titkársága „a hét végén összehozta” őket; de a legfőbb vádaskodás még csak nem is beszélgetésük sajátos felidézésében fogalmazódott meg, hanem olyan tényként rögzített események és összekötő mozzanatok jelzésében, amik előbb – 1949 végén – az I. G. Jacobson és a Joint vezetői elleni, fiaszkóval zárult üggyhöz, majd – 1953 elején – a magyarországi ún. „cionista” perekhez vezettek.

Így: „A Joint vezetősége igen megijedt a vádaktól, mert attól tart, hogy a pártok el akarják venni a Jointtól az amerikai zsidó összegek feletti intézkedési jogot politikai okokból. Azt állítják, hogy dr. Benedek László, a Zsidó kórház igazgatója akar kormánybiztos lenni, és ő mozgatja a háttérből a Joint elleni támadásokat. A Joint vezetősége ezért ellentámadásba ment át, és azt állítja, hogy Benedek mohó, anyagi, asszociális ember, aki Vas [Zoltán – a szerk.] polgármesterrel való rokonságát akarja illetéktelenül kihasználni, hogy újabb hatalomhoz jusson, miután már két kórházat igazgat.

A Joint elleni akció már határozottabb formákat kezd felvenni, amióta a tegnap Millok államtitkárnál tartott ankéton kimondták, hogy a deportáltakat nem segíyezni, hanem munkába állítani kell...” Végül önmagában is jellemző a jelentés utolsó bekezdése: „A Joint vezetőség ellen egyébként a deportáltak is zúgolódnak, azt állítják, hogy lehetetlenül alacsony a segély, biztosan elvalutázzák és ellopják az összegek egy részét...”

Végül egy korabeli beszervezésről készült jelentés, 1946. december 1-ről: „Tárgy: JOINT”. Az aláírás helyett kérdőjelet alkalmazó beszervező arról írt, hogy „Ma délelőtt felkerestem...-t a Dózsa Gy. u. 27. sz. alatt lévő Joint raktárban, ahol alkalmazásban áll, és ott is lakik..., azonnal hajlandó volt elvállalni a megbízást és jövő hét péntekre leírja a központi vezetőséget, a telephelyeket valamint miután a Bethlen téri központi irodában sok tisztviselő jó ismerőse, a manipulációkról, a külföldi összeköttetésekről fog fo-

lyamatosan beszámolni. ...-t egyízben kereste a Nagyváradi Politikai Osztály, mert alaposan gyanúsítható azzal, hogy Gestapo-besúgó volt Nagyváradon. Innen ered szolgálatkészsége. Kellő kontrollal és figyelmeztetéssel el fogja végezni a rábízott munkát.”

Így vette kezdetét a zsidósággal, a társadalmi-gazdasági életében szerepet játszó szervezettel, a cionista vezetőkkel szembeni „államvédelmi” tevékenység. 1946-tól azonban a fő célpont még nem a zsidóság, a Joint és a cionista vezetők voltak – bár az anyag „jobb időkre” gyűlt ellenük –, hanem Mindszenty József. Ennek ellenére az ügyiratgyűjtés, kartotékozás nem szünetelt. Sőt, 1946. április 11-én már egy olyan jelentés is készült, aminek tárgya egy „cionista szervezkedés”. A jelentés utolsó bekezdése magáért beszélt: „A Joint bécsi kirendeltségének vezetője, Dombovári Ödön szoros kapcsolatot tart fenn Nagy Ferencsel [a kormányfővel – a szerk.], ugyanis egy faluból származnak, és lakásuk is egészen közel fekszik egymáshoz...” A Joint elleni dokumentumok ezt követően éveken át gyűltek, miként a cionisták működését tárgyaló ügynöki jelentések is. Ez idő tájt, 1947. szeptember elején merült fel az iratokban I. G. Jacobson neve, aki szeptember 8-án érkezett először Budapestre, s aki az év végétől a Joint újonnan kinevezett magyarországi vezetője lett. Egy október 2-i jelentés már megfigyelésének eredményeit összegezte, az illetékesek pedig ezt követően döntöttek arról, hogy miképp és kivel folytatják figyelését. Az attak az éberségi históriával párhuzamosan indult meg: az 1949. február 13-i cionista kongresszust 9-én Szirmai István betiltatni javasolta, s ezt követően már egyenes út vitt Kádár Jánosnak az MDP KV 1949. június 11-i ülésén elmondott beszédéhez.

Miről informálta Kádár „elvtársait” a „kémügy” vizsgálatának addigi eredményeit összegezve? A lefogottakkal – konkrétan a Szalai Andrással – összefüggő résznél: „Meg kell mondanom, hogy a leleplezett kémcsoport tagjai közül feltűnő nagy számban vannak cionisták, illetve olyanok, akik közszereplésüket cionistaként kezdték. Ez a konkrét ügy is bizonyítja, hogy a cionista mozgalom, amely korábban az angol, most az amerikai imperializmus szekerébe van befogva, szívesen használt fedőszerve az imperializmus számára a szovjetellenesség, a nacionalizmus, a Trockizmus és helyenként elég vastagon az antiszemitizmus volt...” Kádár okfejtése és Mudrikov Rajk miskolci szerepléséről, 1946. augusztus 1-jei beszédéről Moszkvába küldött, pár nappal későbbi jelentése itt kapcsolódhatott össze... A határozati javaslatot előterjesztő Rákosi, Kádár beszámolójához hozzáfűzte, hogy „feltétlenül szigorúbban kell kezelni a volt frakciósokat, a pártból kizártakat, visszavetetteket és a volt cionistákat”. A kor elmélete és gyakorlata alap-

ján ez pedig azt jelentette, hogy a cionisták ügye hamarosan büntető eljárás tárgya lesz. 1949. december 15-én letartóztatták I. G. Jacobson, de az amerikai nyomás hatására – szovjet közreműködéssel – ügye számára kedvezően alakult, s Bécsbe távozhatott. Az elképzelt őrizetbe vételek azonban csak ideig-óráig halasztódtak...⁶⁶¹

Az egyházi személyekkel, a hívőkkel szemben alkalmazott eszközök többnyire nem tértek el a másokkal szemben alkalmazottakétól. Elég itt csupán dr. Bejczy Gyula és – a később ismertető – páter Kis Szaléz „vallomás”-aira, majd halálára, a Gyömrőn meggyilkolt Csaba Gyula sorsára visszautalni.⁶⁶²

Dinnyés Lajos kormányfő Rajk belügyminiszterhez továbbította Mindszenty József hozzáírott, kritikus, panaszokkal teli levelét. A püspöki kar 1947. október 8-án Vácott foglalkozott a hívőket ért sérelmekkel, gyötrelmekkel. Egyrészt Mindszenty ennek alapján tette szóvá, hogy vallási meggyőződésük ellenére az embereket az MKP-ba kényszerítik. „Büntetésektől, B-listától a kommunista párt-tagság mentesített és mentesít,” ezért kérte a párt-privilegiumokkal való visszaélések megszüntetését. Másrészt „a másik panasz a rendőrség állampolgári osztály részéről tapasztalható kémkedési rendszer miatt merült fel”. Az ÁVO „egyes közegei beidéznék koholt vagy komolytalan vádak alapján egyes személyeket – még papokat is – és fenyegetésekkel arra törekszenek őket rábírní, hogy katolikus hitbuzgalmi egyesületekben, püspöki házakban, nevelőintézetekben kémkedjenek, az ott elhangzottak vagy történtek felől időnként jelentést tegyenek. Előfordult, hogy ki nem elégitő jelentés esetében a lelkileg agyongyötört »kémek« bántalmazták is. Különösen megfenyegették az így megfogott embert az esetre, ha valakinek elárulja megbízatását, illetve kilátásba helyezték, hogy ennek felfedése esetén a rendőrség elleni rágalmozás címén eljárást indítanak ellene.” A főpap mindezt a Bach-korszakra emlékeztető jelenségnek, feleslegesnek nevezte, mert „összeesküvést nálunk hiába szimatolnak, ilyenre nem vagyunk kaphatók, véleményünket pedig nyíltan is meg szoktuk mondani, mint erről kongresszusunk és gyéren megjelenő lapjaink is tanúskodnak.”⁶⁶³

Tény, hogy már az előző években az egyházi személyek százait vitték vagy ítélték el. Erre utal a hercegprímásnak a pápához írott 1948. július 25-i levele. Ebben arról tájékoztatta a XII. Pius-t, hogy – ismeretei szerint – 225 papot és szerzetest vetettek fogságba és ítélték el.⁶⁶⁴

⁶⁶¹ L. a 135. sz. jegyzetet, továbbá Zinner Tibor: A bilincsbe vert társadalom. Bp., 1995. kézirát, valamint Osservatore Romano, 1996. szeptember 5. 9-10. A magyar katolikus egyház a kommunista rezsim időszakában!

⁶⁶² L. Geccényi Lajos i. m.!

⁶⁶³ MSZP PI L. 274. f. 7/247. ő. e. 127–128. Mindszenty József levele Dinnyés Lajoshoz, 1947. október 24. Rajkhoz négy nappal később továbbították.

⁶⁶⁴ Esztergomi Primási Levéltár 5290/1948.

Az MKP vezetői az egyházakkal szemben hasonló taktikát érvényesítettek, mint a politikai pártok, csoportok ellen. Igyekeztek megosztani sorait. Kezdetben csak a „legreakciósabb”-nak mondott személyeket és vezetőket, intézkedéseket vagy intézményeket „bírálták”. Azután mindent. A főtitkár egykorú megfogalmazása szerint: „óvatosan kell dolgozni és nekünk nagyon meg kell nézni, hogyan és milyen formában támadunk”.⁶⁶⁵ Az egyházi iskolák államosítása idején azonban felerősödött az adminisztratív nyomás: internálások, perek követték egymást. S ezek az akciók (személyi torzsalkodásokat is kihasználva) indították el a történelmi egyházak és hívőik elleni általános ostromot.

4./ Ítélt a SZEB; páter Kis Szaléz és társai

Az ún. gyöngyösi, mátraaljai vagy másként a Kis Szaléz és társai ügy azal tűnik ki az eddig említettek sorából, hogy ezt egyrészt több, egymással össze nem függő esetből gyúrták össze, másrészt azért, hogy egyeztetett – szovjet és hazai biztonsági – akcióként a későbbi ún. nagy perek előjátéka lett. Valójában ez az ügy – helyesebben ügycsoport – főpróbája lett a választások utáni „visszacsapás” vagy „ellentámadás” komplex rendészeti, politikai és koncepciós peres eljárásainak.

Annyi tény, hogy három esetben támadás érte a Gyöngyös melletti községek rendőrőrsait, ahonnan ismeretlen tettesek fegyvereket raboltak, másrészt ugyancsak ismeretlen személyek több szovjet katonát megöltek, illetve megsebesítettek.⁶⁶⁶

Ezek képezték alapját annak a – Magyar Államrendőrség Vidéki Főkapitánysága Politikai-Rendészeti Osztálya és a SZEB keretében Magyarországon tartózkodó szovjet nyomozók által lefolytatott – vizsgálatnak, amelynek végeredménye egy következményeiben messzeható „összeesküvés” lett. A feltárt és fel nem használt „dokumentumok” pedig később az ún. Magyar Testvéri Közösség elleni vizsgálat során „hasznosultak”.

A történetek elválaszthatatlanok voltak attól, hogy a környék lakossága – börttermelő terület lévén – nem keveset szenvedett az ittas szovjet katonák garázdálkodásaitól. Más oldalról viszont az ügy kapcsolódott ahhoz is, hogy a gyöngyösi rendőrség megszervezőjének emlékezete szerint az or-

⁶⁶⁵ MSZP PI L. KV. 83. F. Jegyzőkönyv az MKP KV üléséről, 1945. november 22.

⁶⁶⁶ BM ÁB Op. Ny. V–113 398/1., V–27 031.

szágban Gyöngyöspátán, az MKP-titkár meggyilkolásával vették kezdetüket a terrorista merényletek, s állítólag itt ölték meg (ismeretlenek) az első szovjet katonát is 1945 áprilisa után.

A vizsgálat helyileg indult. Majd a helyi nyomozók helyett a fővárosból érkeztek újak. 1945. december közepén pedig már a választási „kudarc” után a szovjetek is bekapcsolódtak a vizsgálatba. A letartóztatott gyanúsítottakat a helyszínen mindössze két napig hallgatták ki. Utána Budapesten folytatták az eljárást.⁶⁶⁷ Ez – amint arra az egyik letartóztatott 1989 szeptemberében visszaemlékezett – nem nélkülözte a fizikai kényszert, s az elektromos „kezelést”.⁶⁶⁸

Az MKP – amely 1946 tavaszán helyzetének javítását egyrészt tömegmozgalomnak gerjesztésével, másrészt politikai eszközökkel kívánta megerősíteni – a fennhatósága alatt állt politikai nyomozó szerveket és a rendelkezésre állt szovjet „segítséget” kihasználva országos ügyé dagasztotta a Gyöngyösön és környékén történeteket, ami nem csupán a nemzetgyűlésben kavart vihart, hanem az „igazságszolgáltatást” is igénybe vette. Mégpedig – lévén Magyarország megszállt ország – a Sopronkőhidai Szovjet Hadbírásgot.

A gyilkosságok és a rendőrörsök elleni támadások kezdeményezőjévé a Kisgazdapártot szemelték ki, s képviselőit gyanúsították azzal, hogy közük volt a jelzett bűncselekményekhez.

Az ügy politikai jelentőségét mutatta, hogy a nyomozásba bekapcsolódott a budapesti politikai-rendészeti is. 1946. május 8-án Péter Gábor tanúvallomási jegyzőkönyvet vett fel Fillér László kisgazda képviselőtől. A politikai rendőrség vezetője ekkor ismertette azt a jegyzőkönyvet, amiben a „koronatanú”, Antal József gyöngyösi joghallgató – Nagy Ferenc miniszterelnök visszaemlékezése szerint – valamit „bevallott”.⁶⁶⁹ Fennmaradt viszont egy, létrejöttének körülményeiben nem, de következtéseiben világos kérdés-felelet technikával készített jegyzőkönyv, ami a miniszterelnök (M. E.) és Antal József (A. J.) között lefolytatott beszélgetést idézett fel. Eszerint:

„M. E.: Vallomásai megtételében a detektívek befolyásolták-e?

A. J.: Nem.

M. E.: Mégegyszer nyomatékosan megkérdezem, nem bántalmazták-e?

A. J.: A léghatározottabban kijelentem, hogy nem.

A feljegyzés tartalmilag megfelel a köztem és Antal között lefolyt beszélgetésnek. Nagy Ferenc s. k.”

⁶⁶⁷ MEASZ Bodor Imre visszaemlékezése, 17–18.

⁶⁶⁸ Prés, 1989. szeptember, Gyöngyös; Pók László visszaemlékezése.

⁶⁶⁹ Nagy Ferenc: Küzdelem a vasfüggöny mögött I-II., Bp., 1990. Európa-História kiad., I. 317.

A Fillér Lászlóval készített jegyzőkönyvben viszont Péter Gábor hiába idézte fel Antal József vallomását, miszerint 1946 márciusában Antal arról tájékoztatta Fillért, hogy páter Kis Szaléznek milyen „kivánságai” vannak. Fillér László a legmerekvebben visszautasította a gyanúsítást: „A szervezkedésről fogalmam sincs, ilyenről én soha sem beszéltem.”

A kihallgatás végén Péter Gábor – miután ismertette Antal Józsefnek az összeesküvés felfedezésére szolgáló jegyzőkönyvét – megkérdezte: „Tehát a képviselő úr véleménye szerint ebből egy szó sem igaz?” Mire Fillér László így válaszolt: „Ha lenne terhelő vagy enyhítő nyilatkozat, az más lenne, de az elmondottakról nekem nincs tudomásom.”⁶⁷⁰

Mindezek ellenére a Budapesti Népügyészség már 1946. május 9-én kérte a szervezkedéssel gyanúsított Gyulai László és Fillér László nemzetgyűlési képviselők mentelmi jogának felfüggesztését.

Az összefogás, a koalíció e széles frontján az első repedések különösen az 1945-ös választások kimenetele nyomán keletkeztek, de Rákosi 1946 nyarán csupán arról szólhatott, hogy a szocializmushoz „nemcsak egy út vezet”.⁶⁷¹ A „reakció” megbontásának igénye, valamint egy új „koalíció” megteremtése azonban alapvető cél maradt.⁶⁷² A koalíció fenntartása a választásokon győztes kiscsapatokkal, de a Kisgazdapárt megbontásának igénye is jelentkezett a maga egyértelműségével abban az indoklásban, amiben a kiscsada képviselők mentelmi jogának kieszközlését szorgalmazta a Budapesti Népügyészség: „... Fillér László és Gyulai László nemzetgyűlési képviselők az egész ország területén, 1945. év október hó óta a mai napig a Független Kisgazda Párton belül, de nyilván a Független Kisgazda Párt vezetőségének tudta nélkül, illegális szervezkedést kezdeményeztek és vezettek, mert az volt a véleményük, hogy a munkáspártok túl erőszakos politikát folytatnak a Független Kisgazda Párttal szemben...”⁶⁷³

A nyomozó hatóságok azonban nemcsak a Kisgazdapártra koncentrálták erőiket, hanem (s ez lett a következő „láncszem”) – a lefogottak lelkiatyja, páter Kis Szaléz, a Keresztény Demokratikus Ifjúsági Szövetség, a KEDIM ugyancsak letartóztatott vezetője révén – a római katolikus egyházra is. Ez pedig összefüggött azzal a felső szintű pártdöntéssel is, aminek során „a gyülekező reakció egyik legveszedelmesebb góca” minősítést kapta a „klerikális reakció, amely a katolikus egyház felső körének vezetésével szervezkedik”.⁶⁷⁴

⁶⁷⁰ MSZP PI L. 283. f. 10/252. ő. e.

⁶⁷¹ Rákosi: AMD 376.

⁶⁷² Szakács: A fordulat éve 243–244.

⁶⁷³ MSZP PI L. 283. f. 10/252. ő. e.

⁶⁷⁴ MKP és SZDP 197.

Itt is jelentkezett az „oszd meg” ... taktikája, azaz az alsópapság és a primás, valamint környezete és – Kis Szaléz révén – követői szétválasztása.

Az említett merényletek, a rendőrörsök elleni támadások tényei így „bővültek” szervezkedéssé, ami a szovjetellenesség, a demokratikus kibontakozással szembeni megnyilvánulások túlhangsúlyozásával lehetőséget kínált arra, hogy egyrészt megossza a Kisgazdapártot, másrészt – a „klerikális reakció” elleni újabb fellépésekkel – a „katolikus egyház” szervezkedő tevékenységének „permanens bizonyításával” felszámolja a különböző egyesületeket, egyleteket.

A letartóztatott Antal Józseftől felvett jegyzőkönyvek így teremtték meg az „álapot” egy összeesküvési elgondoláshoz. A Budapesti Néppügyészségről a szovjet és magyar vizsgálók által közösen előkészített gyanúsítási anyagok azonban a kisgazda államtitkárhoz kerültek június 6-án: Dr. Pfeiffer Zoltán, akinek elege volt abból, hogy az MKP és sajtója, ahol csak tudta, azt terjesztette, hogy minden összeesküvés vagy cselekmény mögött a kisgazdák aknamunkája keresendő, pl. a kunmadarasi eljárásban, a makói zsinagógával összefüggésben is a Független Ifjúságot kívánták meghurcoltatni, ez alkalommal, amikor a vádló szavak egyre erőteljesebbek lettek, dr. Domokostól megvonta a cselekvés lehetőségét. A 17 letartóztatott „hosszú hetek óta ül a néppügyészségen – sajnálkozott dr. Domokos –, azonban az ügyben semmit sem tud tenni”.⁶⁷⁵ A SZEB adta lehetőséget kihasználó szovjet hatóságok azonban ezt a védekezési módszert áthághatták. A foglyokat átvették, gyors ítélezéssel négy főt halálra ítélték s kivégeztek, a többiek pedig szovjet táborokba kerültek.⁶⁷⁶ Fillér László képviselőt ugyancsak elítélték 10 évi börtönre.

A korabeli hangvétel érzékeltetésére idézzük a Szabad Népet: „Gyilkosság sorozatát elkövető fasiszta merénylőket tett ártalmatlanná a rendőrség. Egy katonai lelkész szervezte gyilkosságra az ifjakat. A megbeszéléseket és a kézigránátokat a Kisgazdapárt központjában tartották. A terrrorszervezet vezetőjét, páter Kis Szalézt leleplezik. Harminc terrorista rendőrkezen.” Az ügy terebélyesedését jelzi az újabb hírcsokor: „Beismerik gyilkosságaikat és merényletterveiket a fasiszta összeesküvők. Vallomásaik szerint a Kisgazdapárt helyi vezetője is fegyveres segítséget ígért.” Sőt: „Háborúra spekuláltak a fasiszta szervezetek budapesti és vidéki vezetői. Fény derült a szervezkedés előzményeire és céljára. A Független Ifjúságban, a KALOT-ban és a Kisgazdapártban toboroztak az összeesküvők”, s a vég: „Páter Kis Szaléz május 15-ére tervezte az általános felkelést.”

⁶⁷⁵ MSZP P I L. 274. f. 15/199. ó. e. 131. Dr. Domokos József levele Farkas Mihályhoz, 1946. június 21.

⁶⁷⁶ BM ÁB Op. Ny. V-88 448.

Ám azonnal jött a folytatás is: „Páter Kis Szaléz kiszabadítására szervezkedő diákbandát lelepleztek le.” S hogy a közvélemény egyenlőségjelet tegyen az éppen lezajlott ún. főbűnös perek, azaz a „fasiszta maradványok” legfőbb elítéltei és az új „reakció” tagjai közé, azaz a kettőt szerves egésznek tekintse, a következőket írta az MKP központi orgánuma: „Így gyilkolták le a szovjet katonákat páter Kis Szaléz ifjú banditái. Cinikusan mesélik el bűneiket a fasiszta tömeggyilkosok.”

Eredetileg az összeesküvési láncreakció páter Szólás Ambrus esztergomi paptanár „szervezkedésével” vette kezdetét, a páter Kis Szaléz és társai ügygel folytatódott, majd Lukács Pelbárt ferencrendi pap „szervezkedésével”⁶⁷⁷ zárult, s már nemcsak Gyöngyösre és Hatvanra, hanem Mosonmagyaróvár környékére is „kiterjedt”.⁶⁷⁸

Pillanatnyi szünet után következett a rejtélyes, Teréz körüti gyilkosság. Ám június 14-én ezt is megelőzte a sajtóban közzétett hír: „ismét papok és diákok összeesküvését leplezte le a politikai rendőrség. Olafson Placid bencésatyja és páter Végh jezsuita áldozópap felbujtására orosz katonákat ölt, és merényletre készült a diákok fasiszta brigádja.”⁶⁷⁹ Az eszkaláció a ferencesek után ekkorra már kiterjedt a bencésekre és a jezsuitákra. S a „merénylet” is bekövetkezett: Pénzes István, „tettének elkövetése” után önmagát benzinnel leöntő és öngyilkosságot elkövető 17 éves felsőiparisiskolai tanuló – „az egyik merénylő” – írta az 1946. május 18-i, Teréz körüti gyilkosság „elkövetőjéről” a sajtó. Egy orosz tiszt és „egy magyar munkáslány” voltak a halottak, s a hatóságok a felbujtók kézre kerítését ígérték.⁶⁸⁰ Mi történt és mit terjesztettek el róla? Kovács Imre szerint „a társadalom hangozására a »Vörös Hadsereg-elleni merényletekkel« hozakodtak elő, melyek azonban visszajukra sülték el. Eleinte nem tudtuk, mivé fejlődik az új akció. Az egyházi iskolák, a nagynevű katolikus tanintézetek növendékeit és tanárait, a szerzetesrendek tagjait vették célba; azt hittük, előkészítik az egyház kompromittálását és térdre kényszerítését. Lehet, hogy erre gondoltak, de megijedhettek a mind szuggesztívebb és intenzívebb vallási élettől, ami megintcsak a kommunista hitetlenség reakciójaként jelentkezett.”

A rendőrség ostoba leleplezésekkkel látta el a sajtót és szolgáltatott nyomozati anyagot a néppügyészségeknek. Középiskolás diákokat, egyetemi hallgatókat és fiatal pap-tanárokat tartóztattak le, hogy a Vörös Hadsereg katonáit akarták megölni. A házkutatások során »talált« puskákat, tölténye-

⁶⁷⁷ Szabad Nép, 1946. április 30., május 2., május 4-5., 8-11.

⁶⁷⁸ Magyar Nemzet, 1946. május 9.

⁶⁷⁹ Uo. 1946. június 14. és Szabad Nép, 1946. június 13.

⁶⁸⁰ Szabad Nép, 1946. június 19. és 23.

ket és kézigránátokat a »merénylőkkel« együtt lefényképezték, de azt is megcsinálták, hogy ártatlan tekintetű szemüveges szerzetesek és papok karjára nyilas karszalagot húztak, a vállukra géppisztolyt raktak és úgy fényképezték le őket. A riportokkal, a fényképekkel aztán felizgatták a csöcseléket és halált követeltek rájuk...

Péter Gábor és Pálffy Österreicher György akkor már olyan tökéletes spiclihálózattal rendelkezett, hogy minden iskolában és minden osztályban, sőt a családokban is ott voltak a besúgók, de benyomultak a szerzetesrendekbe és az apácakolostorokba is. Megfélemlített diákok, papok és szerzetesek segítségével mindenről tudni akartak; a jelentések alapján házkutatást tartottak, merényletet gyanítottak, s a lefoglalt fegyverekkel bizonyították, hogy valami készült.

Valóban valami készült: elszántabb diákok vissza akarták adni a kölcsönt! Meg kell érteni annak a fiatalembernek a lelkiállapotát, akinek szeme láttára becstelenítették meg anyját vagy a nővérét, a szégyen mardosta, nem hagyta nyugodni, s amikor azt is tapasztalta, hogy nem csak az ő családját, de az egész országot tönkretették az oroszok, a maga részéről megindította a hárcot ellenük. Ezek a tragikus sorsú diákok magános orosz katonákat lelőttek, talán nyolc-tíz ilyen eset előfordult, de a legszenzációsabb »szerelmi háromszög« következménye volt.

Egy orosz tiszt az Oktogon-tér (Nagykörút-Andrássy út keresztezése) egyik kávéházában a csinos pincérnőnek udvarolt, aki egy diákkal is kapcsolatot tartott. Amikor a fiú megtudta, hogy vetélytársa van, szemben, egy kiegészített ház padlásáról megleste és rálőtt az éppen odaérkező tisztre és bajtársára, aztán gerendákból máglyát rakott, alágyújtott és ráfeküdt: önmagával is végzett.

A szerencsétlen diák a padlás-ablakból nem láthatta és nem hallhatta, hogy a két orosz tiszt erősen ittas volt, és hangosan veszekedett. Lövéseivel egyidejűleg pisztolyt fogtak egymásra, utca tűzharcot vívtak, egyik a helyszínen azonnal, a másik kórházba vitele után néhány órával meghalt. Péter Gábor nyomozása kiderítette az igazságot, de nem lehetett, nem volt szabad nyilvánosságra hozni; a kommunista újságok merényletként adták le, nagy háttér kerekítésével. A merénylőben »úrifiút« sejtettek, akit oroszgyűlölet vezetett az osztályát és az »országát« ért sérelem, szenvedések miatt, holott szegény szociáldemokrata kisiparos fia volt, mint a nyomozás kiderítette.

Az orosz katonai hatóságok vizsgálata szintén felmentette az öngyilkos diákokat a merénylet alól, amit szintén elhallgattak. A kommunisták mégis olyan demonstrációt rendeztek az orosz tisztek temetésével, amilyenre nem volt példa az ostrom óta. A temetési menet élén Szviridov altábornagy haladt, aki a hazarendelt Vorosilov marsalltól (a szovjet legfelsőbb tanács el-

nöke lett) átvette a SZEB elnökségét; körülötte és mögötte orosz és magyar előkelőségek: Tildy köztársasági elnök, a kormány, a parlament, a tábornoki kar, a megmozgatható diplomáták, majd a kirendelt munkások, a felsorakoztatott lakosság. Én valahol a negyvenedik vagy ötvenedik sorban meneteltem, s a Moszkvából hazatért Varga Jenő közgazdász professzorral beszélgettem, de mielőtt a menet a Ludovika Akadémiához ért volna, az Üllői úton megleptem.

A Vörös Hadsereg elleni »merényletek« ürügyén az NKVD nyíltan is beavatkozott a politikai ügyek nyomozásába; többé nem érezte magát senki sem biztonságban, egymás után tűntek el emberek.⁶⁸¹

S aztán 1946. július 14-én megfogalmazódott az eseteket egybefűző „összegzés” is: „diákok újabb fasiszta bűnszövetkezetét leplezték le. Közös irányítást és kapcsolatot derítettek fel az eddig leplezett összeesküvések között. Utasításra gyilkolt a Teréz körüti merénylő.”⁶⁸²

Mindezek a sajtóhírek, a sorozatos letartóztatások egy tudatosan gerjesztett folyamat nyíltszíni kísérőjelenségei voltak. Elrettentő jelleggel azonban azt is szolgálták, hogy a lakosságnál lévő fegyverek összegyűjtését meggyorsítsák. A kisgazdák „fegyveres védekezési” tervét, páter Kis Szaléz és társai „összeesküvését” azonban a még megmaradó szervezetek felszámolására is felhasználták. Első lépésként 1946. június 25-én valamennyi egyesületet a belügyminiszter főfelügyeleti hatáskörébe utaltak. Majd július 4-e és 11-e között 261 egyesületet – közöttük 86 polgári lövészegyletet, 37 vadászársaságot, 26 úri kaszinót stb. – oszlattak fel.⁶⁸³

Már javában folyt az egyesületek feloszlatása, amikor – 1946. június 28-án – Szviridov altábornagy levelet készített Nagy Ferenc miniszterelnöknek. De nem küldte el. Várt még egy jó hetet, aztán 1946. július 7-én magához rendelte a magyar kormányfőt, s személyesen nyújtotta át azokat az „ajánlásokat”, amelyeket a magyarországi szovjetellenes anomáliák megszüntetésére tárt a miniszterelnök elé.

Az ún. „Szviridov-levél” javasolta a katolikus ifjúsági egyesületek (köztük a KALOT), a Cserkész Szövetség feloszlását, sőt azt is kifejezésre juttatta, hogy célszerű lenne az FKP ifjúsági szervezetét is „megtisztítani” a jobboldaltól. Felvetette a „jobboldali” kisgazda főispánok és – a Kis Szaléz-ügy miatt – dr. Pfeiffer Zoltán igazságügyi államtitkár „felmentését”. Szorgalmazta Gyulai László és Filler László nemzetgyűlési képviselők felelősségre vonását. Ajánlotta, hogy a Belügyminisztérium – a nyilvántartásba vétel után – az általa turbulensnek ítélt egyesületeket oszlassa fel.

⁶⁸¹ Kovács Imre i. m. 293–294.

⁶⁸² Szabad Nép, 1946. július 14.

⁶⁸³ Zinner: Egyesületek II. 80.

Felhívta a kormányfő figyelmét, „közbenjárását” kérve, hogy a „reakciós papság” szüntesse be a Vörös Hadsereg és a Szovjetunió elleni „agitációt”.

A békeszerződést megelőző tárgyalásokra tekintettel a szovjet fél mérlegelte a „Szviridov-levél”-l (szovjet jegyzékkel) szembeni angolszász tiltakozást. (Ez arra épült, hogy a szovjet „ajánlásokat”, amelyek lényegében azonosak voltak a Baloldali Blokk követeléseivel – vita után, de – a magyar kabinet 1946. július 10-én elfogadta.) Igaz, a SZEB július 15-i ülésén a szovjet képviselő felfüggesztette a „Szviridov-levél”-ben foglaltakat, de vissza nem vonta. A gyakorlatban – mint ismert – azok lényegében megvalósultak.⁶⁸⁴

A szovjet jegyzék (Szviridov-levél) egyrészt „alapot” kívánt teremteni arra, hogy páter Kis Szaléz és társai ügyében igazolja a vizsgálatban a szovjet részvételt. Másrészt „elvileg” deklarálta, hogy ezen perben szovjet hadbíróság fog ítélezni. Ugyanakkor – s ez volt a legfontosabb – azzal, hogy az „öngyilkos” Teréz körüti merénylet ruhájában (ami érdekes módon nem égett el, sőt a padlás sem gyulladt ki!) KALOT-igazolványt találtak, hivatkozási alapot teremtettek arra is, hogy a magyar hatóságok, formailag a SZEB kívánalmainak érvényt szerezve, július 18-a és 27-e között feloszlásnak 1313 nem hitbuzgalmi egyesületet. Ez az intézkedés már nem „az oszd meg”, hanem „az egy csapásra zúzd szét” elv jegyében fogant. Formai „engedmény” volt, hogy – utólag felfigyelve a primás és a KALOT egykori vitájára – bizonyos korlátok között, Katolikus Parasztfjúsági Szövetség néven újból engedélyezték a KALOT működését.⁶⁸⁵ A feloszlási folyamat lényegét Rákosi Mátyás fogalmazta meg a maga szokott módján. Miskolcon, 1946 júliusában figyelmen kívül hagyva, hogy az 529/1945. ME. sz. rendelettel 1945 márciusában oszlatták fel az ún. „fasiszta” és szélsőjobboldali egyesületeket, pártokat – egyenlőségjelet téve a „fasiszta” és szélsőjobboldali, valamint a nem „fasiszta” egyesületek közé, azaz ez utóbbiak „reakciós” tagságát „fasisztá”-vá minősítve – úgy nyilatkozott, hogy „a fasiszmus fedőszervévé” vált egyesületek nem működhetnek tovább.⁶⁸⁶ Lényegében szétverték a régi társadalmi szervezeteket. A „reakció megbontása” 1946 nyarán tehát rajtaütésszerű folyamattal vette kezdetét. Máiig sem tudni, hogy ezen belül „a szervezetek” felszámolásához kapcsolták az „összeesküvés”-t vagy fordítva, az összeesküvéshez a szervezetek „ügyét”.

Az eseményeket a hercegprimás nem tűrte szóltanul. A külügyminiszterhez erélyes hangú levelet intézett, amiben jelezte, hogy a Teréz körüti „ese-

⁶⁸⁴ Nagy Ferenc i. m. 317.; Vida: Koalíció és pártharcok 197–198.

⁶⁸⁵ Izsák Lajos: Polgári ellenzéki pártok Magyarországon 1944–1950, Bp., 1983. Kosuth K., 115, valamint Gergely Jenő: A politikai katolicizmus Magyarországon 1890–1950, Bp., 1977. Kossuth K., 257.

⁶⁸⁶ Zinner: Egyesületek II. 82–85.

ményről megjelentek ugyan híradások, de ezen közlések és nyilatkozatok után és alapján a magyar közvélemény egyetlen tárgyilagos embere sem tudja a körüti események pontos és való lefolyását és tényét”. Ezzel szemben a kormány helyt adott „a katolikus Egyházat érintő súlyos vádaknak”. Ezért követelte a pontos tényállást és a bizonyítékok rendelkezésre bocsátását, s azt, hogy ha kell, akkor azokat Szviridovtól szerezze be a kormány. Nem értette – miként írta, s a „magyar közvélemény sem” –, hogy miképpen áll össze a kapcsolat az állítólagos tettes és katolikus szervezetek feloszlása között, utalt a jegyzék ellentmondásaira stb. Majd – gondolván, hogy hátha segít – jelezte: „Sor kerülhet arra is, hogy a katolikus egyesületek felosztásának elrendelőit és végrehajtóit az Egyház lelki hatalmával súlyos fenytékkal leszünk kénytelenek sújtani, és ezt a nagy nyilvánossággal is közölni.” Négy nap haladékot biztosított, adott a cselekvésre, s iratok hiányában kérte a feloszlató rendelet visszavonását.⁶⁸⁷

Nagy Ferenc betartotta a határidőt. A bizalmatlanság okaként az 1945-ös választások előtti primási körlevélre célzott, mert a Vörös Hadsereg illetékesei „azóta nézik gyanakvással mindazt, amit a papság, vagy katolikus egyesületek tesznek, még akkor is, ha az valóban bizalmat érdemelne”. Emiatt inkább van – és volt – ok a bekövetkezett események hátterében, sőt a különböző tüntetések vezettek „nem kevés pap” internálásához stb. A dokumentumokat nem tudja átadni; Pétery József váci püspök ellen egy régebbi nyilatkozata miatt aggályoskodnak az oroszok, akik „természetesen nem könnyen felejtene”. Visszautasította és denunciálásnak nevezte a primásnak a nyilvánossággal való politizálási szándékát. Harmadrészt a sajtó hírül adta, hogy a „feloszlott egyesületek újbóli működését a demokrácia szempontjából megbízható vezetőség irányítása mellett engedélyezi”.⁶⁸⁸

A primás a hó végén válaszolt. Megköszönte, hogy a kormányfő leállította a feloszlásokat, ennek ellenére július 26-tól további 151 katolikus egyesületet még feloszlattak. Kitért arra, hogy az 1945-ös körlevél nem az övé, hanem a püspöki karé volt, az oroszok látták, „napokon át kezükön volt”, ők engedték kinyomtatni. Újat írt a kormány kívánságára, „amidőn a kívánt részletet” kihagyta. Egyszer beszélt a rádióban, 1945. december 31-én, abban nem érintette az orosz hadsereget. Oroszellenes tüntetésről nem tud. A papokat nem miatta internálják, hanem az „a politikai rendőrség lelki alkatának és módszer-szövevényének a megnyilatkozása...” Majd a példák után leszögezte, hogy „a politikai rendőrség viselt tetteivel csak a tettesek és azok terhelhetők meg, akik fedezték őket”.

⁶⁸⁷ MSZP PI L. 274. f. 7/247. ö. e. 73–76. Mindszenty József levele a külügyminiszterhez, 1946. július 22.

⁶⁸⁸ Uo. 65–68. Nagy Ferenc levele Mindszenty Józsefhez, 1946. július 26.

Visszaütasította a „denunciálás”-t, mert oksági kapcsolatot mutatott be a sajtóban indított akció és a Szviridov levele után bekövetkezett eseménysor között. Ezért tiltakozott, s ennek elhárítása a célja a sajtó felhasználásával, azaz a „hallgattassék meg a másik fél” elvét képviseli. Az illetékes orosz parancsnokság nem szerzett be adatokat az egyháztól, viszont „így vett részt a mi tetemrehívásunkkal egybekötött temetésén, és így foganatósította a gyilkosság ellenünk irányított megtorlását is”.⁶⁸⁹

A Szövetséges (Szovjet) Ellenőrző Bizottság beavatkozásai jelentősen, esetenként pedig döntően befolyásolták a hazai politikai küzdelmeket. 1946-ban ezt szolgálta a „páter Kis Szaléz és társai ügy” is, amelynek „fel-tárásában”, a végleges nyomozati anyagok összeállításában működtek köz-re a szovjet nyomozók. A SZEB, mint láttuk, a Vörös Hadsereg tagjai elle-ni merényletre hivatkozva követelte a civil szféra társadalmi szerveződése-inek felszámolását.⁶⁹⁰ 1947-ben – a békeszerződés február 10-i aláírása után – a politikai válság csúcspontján, két nappal dr. Donáth György és társa bűnperének megkezdése előtt, őrizetbe vették Kovács Bélát, a neves kis-gazda politikust.⁶⁹¹ S nem hagyható az sem figyelmen kívül, hogy mikor és milyen esetekben befolyásolták az ítélkezést. 1945-ben a munkaszolgálato-sokkal kegyetlenkedő parancsnokot, Muray Metzl Lipótot kimentették a lincselők közül, hogy majd az igazságszolgáltatás „szabad menete” érve-nyesülhessen és ne a népharag. Máskor viszont, az említettek mellett, mint dr. Domokos József legfőbb államügyésznek Rákosi Mátyáshoz intézett feljegyzéséből is kitűnt, az ún. Donáth-per alakításába aktívan beavatkoz-tak a SZEB illetékesei.

A Szövetséges Ellenőrző Bizottság 1947. szeptember 15-ig működött. A több mint két és fél esztendő alatt – amíg Magyarországon tevékenykedett – számos, nem csupán igazságügyi vonatkozású „javaslata”, beavatkozása ismert. Nyilvánvaló azonban, hogy mind 1946-ban, mind 1947-ben – az igazságszolgáltatással összefüggő – „lépései” bizonyos értelemben gátsza-kitó szerepet tölthettek be. Változtak az idők, változtak a módszerek. Belja-mov tábornok és társai előtt ismert lehetett Krilenkónak, az Oroszországi

⁶⁸⁹ Uo. 77–81. Mindszenty József levele a kormányfőhöz, 1946. július 31.

⁶⁹⁰ Vö. a páter Kis Szaléz és társai ügyéről írottakkal! Ugyanebben az időszakban vet-ték őrizetbe Unden Miklóst és társait. A 20 éves joghallgató Unden Miklóst 1946. június 6-án a politikai rendőrség tartóztatta le, majd átadta a szovjet hatóságoknak. Sorsáról szülei 1956. szeptember 3-án sem tudtak semmit, „10 év óta élünk ilyen szörnyű nyugtalanságban!” – írták a Legfőbb Ügyészségnek. A kutatás eredmé-nytelennek bizonyult (Lf. U. Ir. 04 736/1956. Unden László kérelme). Az „Elintézte! Irattárba! 1956. szeptember 19. Bakos” lakonikus ügyintézés is aláhúzza azon ko-rábbi megállapításunkat, hogy az „osztályharc” jegyében „eseti ügygé vált maga az élet”.

⁶⁹¹ L. a Magyar Testvéri Közösség ügyéről írottakat a későbbiekben!

Föderáció főügyészének 1923-ban tett kijelentése is, miszerint: „A bunkó primitív fegyver, a puska fejlettebb fegyver, de a legjobb fegyver a bíró-ság.”⁶⁹² (Az „ellenség” ellen.)

5./ A többségi párt likvidálása

a./ A közösségek „gyerekes naivitása”

1946–1947 fordulójától folytatódtak a koholt perek. Újabb „fasiszta ösz-szeesküvést” lepleztek le a hatóságok, őrizetbe vették a Magyar Testvéri Közösség több mint 260 tagját. Ezek a baljós jelek már előrevetítették: hi-ába lett az 1945-ös választásokon abszolút győztes a Kisgazdapárt, a sztá-lini kényszer hazai megvalósítói mindent megtesznek, hogy a többségi pártot eltüntessék a politikai porondról. Nem csupán a békeszerződés rati-fikációját megelőzően „feltárt” horthysta szervezkedésnek – a népakarat megtörésére irányult – „igazságszolgáltatási” (konceptió) végkifejlete, hanem – szemben a kommunista sajtóban és a politikusok nyilatkozataiban megfogalmazott állításokkal – lényegében magának a hatalomnak az át-rendezése is világosan jelezte, hogy egy abszolút, semmiféle törvényre te-kintettel nem lévő, totális hatalom minden korlátot elsöprő vállalkozásáról volt itt szó.

Abban a „vákuumban”, ami a békeszerződés aláírása és ratifikációja kö-zött a kommunista erők rendelkezésére állt, az ún. Magyar Testvéri Közös-ség-ügy, továbbá Kovács Béla félreállítása, Nagy Ferenc külföldre kény-szerítése, a nemzetgyűlés demokratikusan választott elnöke, Varga Béla kényszerű disszidálása, a kék-cédulás választás, mindezek szervesen illesz-kedtek a „folyó háboró megváltozott természete” sztálini koncepciójába. Annál is inkább, mert a kelet-közép-európai, „népi demokratikus” útra készítetett országokhoz képest a magyarországi társadalmi-gazdasági válto-zások lépéshátrányban voltak, s noha az MKP vezetése a pártkongresszu-son – igaz, hogy a gazdasági átalakítás mezébe burkolva, de – a célzott út mielőbbi elérésére határozta el magát, mégis az volt a döntő, hogy Sztálin és köre „maga kezdett olyan politikát, amelyben a Magyarországi Kommu-nista Párt is, a többi párttal együtt csak eszköz volt”.⁶⁹³

⁶⁹² Zinner: Igazságszolgáltatók II. 18.

⁶⁹³ Nagy Ferenc i. m. I. 384.

Ami a Magyar Testvéri Közösség ügyéből végül is kisarjadt, az elválaszthatatlan volt a Vilma királyné úton (ma: Gorkij fasorban) működött, a SZEB keretében Magyarországon a „kemény magot” kézben tartó szovjet „államvédelem” tevékenységétől.

Az 1947. február 25-én épp az e szervek által letartóztatott Kovács Bélától kikényszerített vallomások szolgáltak ürügyként Nagy Ferenc miniszterelnöknek és a nemzetgyűlés elnökének külföldre kényszerítéséhez.

Ebben a megközelítésben az a lényeg, hogy az akkori szovjet vezetés milyen feltételeket szabott az abszolút hatalom megteremtéséhez; hogyan jutott hetek-hónapok alatt egy törpe kisebbséget maga mögött tudó vezetés a megnyomorítás hazai alkalmához. A Magyar Testvéri Közösség ügyének eszkárlása az egyik legdöntőbb eseménnyé vált a közel évszázados polgári viszonyok felszámolásában. Miközben az „összeesküvőket”, mint a „demokratikus államrend” ellenfeleit hurcolták meg, valójában éppen azok vétekkel a demokrácia ellen, akik annak védelmét hirdették.

„Nem mintha mi túlságosan komolyan vennénk az elfogott összeesküvők politikai és katonai haditerveit” – szölte el magát Révai József a Szabad Nép 1947. január 5-i számában. A „gyerekes naivitás”-nak minősített tervek szerint „percek alatt” fel lehetett volna számolni...⁶⁹⁴

Miként lett egy „percek alatt” felszámolható konspirációból a csak születő demokrácia likvidálásának terve? E célból hogyan fordították visszajára, torzították el, és hamisították meg a valóságot?

A kisgazda politikusok és a Magyar Testvéri Közösség viszonya nagyjából feltárt.⁶⁹⁵ Magáról az „összeesküvésről” is számos memoárban megemlékeznek.⁶⁹⁶ A legfontosabb jegyzőkönyveket – „a szovjet hatóságok által a magyar kormány rendelkezésére bocsátott vallomások jegyzőkönyvei”-t – annak idején néhány részlet kivételével szinte teljes terjedelmükben nyilvánosságra hozták.⁶⁹⁷

Ezekből kiderül, hogy a szovjet hatóságok „kihallgatták” a kisgazdapárti Kovács Bélát, Arany Bálintot, Jaczkó Pált, Gyulai Lászlót és Saláta Gyulát,

⁶⁹⁴ Révai: Élni tudunk 94.

⁶⁹⁵ Magyar Nemzet, 1989. április 22. Vida István: A zsaroláshoz ürügy kell.

⁶⁹⁶ L. a teljesség igénye nélkül: Arany Bálint: Koronatanú, Bp., 1990. Püski; Fitos Vilmos: Egy koncepció per présében, Kapu, 1989. január, 42–45.; dr. Hám Tibor: Összeesküvés kirakatper, Budapest, 1947. in: Jelenkori magyar történelmi dokumentumok, Washington, 1986. AMK, 5–104.; Kornis Pál i. m. 135–151.; dr. Major Akos i. m. 305–334.; Nagy Ferenc i. m. II. 7–164!

⁶⁹⁷ Fehér könyv. A magyar köztársaság és demokrácia elleni összeskűvés okmányai (a továbbiakban: Fehér könyv) Bp., 1947. Szikra K., 83–120. (A nyomtatott anyagban a BM AB Op. Ny.-ban őrzött eredeti, kézzel írott jegyzőkönyvek helyesírási hibáit küszöbölték ki.)

Saláta Kálmán testvérét, valamint társaikat, bár ez utóbbiak jegyzőkönyveit nem hozták nyilvánosságra. Ezek során formálták meg a „percek alatt” felszámolható „fasiszta” konspiráció nagy „összeesküvés”-i tervét; egykori tiszték és politikusok beszélgetéseiből a „kisgazdapárti vezetők” kizárólagos hatalmat megszerezni kívánó „összeesküvő” konspirációjának koholmányát.

A NOT – elképesztő, de önmagáért beszélő – ítéletének indoklásában szerepelt: az úgynevezett „összeesküvésnek” volt vázlata: „nagy koncepciójú elképzelés és felépítés, melyik ha mozgásba jön, illetve jöhet, holt biztosan célba talál. Sokkal több van benne, mint demokratikus államrendünk pusztá megdöntése.” Majd később: „Vádoltaknak osztályharc jellegű, ellenforradalmi mozgalma egészen közel vitte a polgárháborúhoz a nemzetet, annyira, hogy annak a feszültsége a levegőben volt. Ügyük hullámverését alig-alig lehet egy objektív szemléletű per kereteibe szorítani.”⁶⁹⁸

Úgy véljük, hogy tényleg „nagy – sőt végzetes – koncepciójú” elképzelést valósítottak meg a koholmánnyal. Csak az a különbség – ez filológiailag és a bekövetkezett események ismeretében tényszerűen is bizonyítható –, hogy nem a Kisgazdapárt „vezérkara” követte el a demokráciára veszélyes akciókat, hanem vele s a néppel szemben kizárólagos hatalomra töró ellenfelei.

A Magyar Testvéri Közösség létező szervezet volt, a perekben szereplő személyek is, amit és akiket egy tudatos koncepció részeivé – Révait idézve – „amalgámoltak”. Az egykori horthysták, a velük eszmei-politikai rokonszenvet érző egyes kisgazdák kapcsolatait illegális kapcsolattartással módosították, és ezt a letartóztatottakkal elismertették. Különösen a szovjet jegyzőkönyvek tartalma bizonyítja egyértelműen, hogy miként alakult ki – szemben Révai József 1947. január eleji minősítésével – ez a nagyszabású ügy, amelyet előbb Pálffy György, valamint Péter Gábor munkatársai tevékenységét befolyásolva Rajk László, majd később Rákosi Mátyás irányított.⁶⁹⁹ Annak ellenére, hogy Péter Gábor G. Korotkeviccsel azt közölte, hogy „a köztársaságellenes összeesküvést” első értesítéseket a politikai rendőrség szerezte, azokat kapta meg a Katonapolitikai Osztály, s a felgöngyölítés így kezdődött meg,⁷⁰⁰ a dokumentumok ennek épp a fordítottját bizonyítják. S ugyanezt támasztja alá a dr. Timár István „visszaemlékezését” kritikusan bíráló, s erről dr. Timárt írásos formában tájékoztató

⁶⁹⁸ Iratok 3. 151–162. Eredetiben: Lf. B. TÜK, NOT I. 1514/1947/51. Dr. Donáth György és társai ügye. A NOT ítélete dr. Donáth György és társai ügyében, 1947. július 2.

⁶⁹⁹ Dr. Timár István i. m. 76–93. és Kornis Pál i. m. 135–151.

⁷⁰⁰ Moszkvának jelentjük 171.

Magyar Testvéri Köz. – Pálffy Gy. 9. j. írásos
Rajk
Rakosi

„földalatti” források szemrevétele

egykori „harcostárs”, dr. Décsi Gyula is: „...a Katonapolitikai Osztály B-embere már hosszú hónapok óta szállította a jelentéseket, és ... a Kat.polról ronggyá vert embereket hoztak át az ÁVO-ra, és részben már a Kat.polon eltorzult vallomások alapján folyt nálunk a vizsgálat tovább”.⁷⁰¹

A politikai életben teljesen perifériára szorult Magyar Testvéri Közösségbeli politikusok tervezgetései még egy összeesküvés kísérlet szintjét⁷⁰² sem ütötték meg.

A Magyar Testvéri Közösség ügyében a Budapesti ÁVO és a Kat.pol. 1947. február 3-a és március 10-e között számos jelentést állított össze. Ezekben összegezték elgondolásaikat és ismereteiket a Dálnoki Veress Lajos, a „Földalatti Fővezérség” vezetője szökésével⁷⁰³ kapcsolatos bűnpártolásról, uzoni Pümköthy László (és társai) bűncselekményeiről⁷⁰⁴, a Paraszt-szövetségről, az ún. Hetes Bizottságról (amit a nyomozószervek agyaltak ki), az újjászervezett Hetes Tanácsról, a MÁVAG-ban és vidéken folyt⁷⁰⁵ „szervezkedésekről” stb. A leglényegesebb azonban a közösségek konspirációs működésének, nyugati kapcsolatainak és a kiscgazdákkal való együttműködésüknek bűncselekmény-jellegű összegzése volt⁷⁰⁶

Az „összeesküvés” felfedezése véletlenül múlt. Már az 1945. október 8-i keltezéssel ellátott „megfigyelési javaslat” szorgalmazta Olláry-Házy Lajos ejtőernyős zászlós, futár figyelését, aki a szövetségesek által megszállt Ausztria angol övezetéből Szügyi Zoltán vezérőrnagynak, a Szt. László Hadosztály parancsnokának leveleit kézbesítette Budapestre.⁷⁰⁷ Az ő és a többi futár ellenőrzését követően lefoglalták Béki Józsefet, aki többször találkozott a vezérőrnaggyal, de a beszerzett információkból nem tűnt ki,

⁷⁰¹ Dr. Décsi Gyula feljegyzése dr. Timár Istvánhoz. Másolat. (Zinner Tibor birtokában.)

⁷⁰² Magyar Nemzet, 1989. április 15. 8. Vida István: Vihar egy pohár vízben.

⁷⁰³ A Szabad Nép 1946. december 31-én adta hírül, hogy nevezettet körözik, s 1947. január 22-én már arról számolt be a kommunista orgánus, hogy Dálnoki Veress Lajost elfoglalták.

⁷⁰⁴ BFL Budapesti Büntetőtörvényszék Büntetőperes iratai 20 503/1949. Péter Ernő és társai ügye, valamint Szabad Nép, 1947. március 4.; uo. május 13.; uo. május 30. A kémkedésért nem, azonban háborús büntetett miatt elítélt uzoni Pümköthy Lászlót 1948. április 21-én kivégezték.

⁷⁰⁵ Uo.

⁷⁰⁶ Uo.

⁷⁰⁷ Szabad Nép, 1947. január 12.; Kornis Pál i. m. 149. Szügyi Zoltánt a Budapesti Népbíróság 10 évi fegyházbüntetésre ítélte 1948. február 23-án, a NOT életfogytiglan tartó fegyházbüntetésre súlyosbította ítéletét 1949. november 28-án. A Magyar Köztársaság Legfelsőbb Bírósága 1994. március 31-én felmentette a vádak alól.

hogy veszélyes konspiráció nyomaira bukkantak. Béki Szügyivel közölte, hogy „Magyarországon a Szovjetunió csapatai atrocitásokat” követtek el; a nyomozó szervek tudtak erről a véleményről, de ebből még nem következett az, hogy a Szt. László Hadosztály bevonul Magyarországra.⁷⁰⁸ A tábornokot különben a Kat.pol. rabolta el Ausztriából.⁷⁰⁹ Szügyi Zoltán, akit 1945 elején a nyilasok léptették elő vezérőrnaggyá, az angol fogságba esést követően nem gátolta katonáit abban, hogy hazatérjenek. Szügyi, mint a Szent László hadosztály parancsnoka a hadosztályhoz intézett beszédében mindössze annyit mondott, hogy „a helyzet tisztázásáig maradjon együtt a hadosztály, és majd akkor együttesen fognak hazatérni”. Az orosz hadsereg, amelyik a völgykatlanban lévő hadosztályt harcászati szempontból veszélytelennek tartotta, túlmént rajtuk, hogy offenzíváját folytathassa, Szügyi pedig „zerge utakon keresztül az egész hadosztályt kivezette az orosz gyűrűből, és teljes egészével együtt az angoloknak megadta magát”. A hadosztály a megelőző harcokban több, mint 60 százalékos veszteségeket szenvedett, mert „korszerű fegyverek nélkül, jóformán védtelen embereket állítottak szembe a mintaszerűen felfegyverzett és felkészült orosz hadsereggel szemben”. Azontúl, hogy a Budapesti Népbíróság dr. Tutsek Gusztáv vezette tanácsának ítélete ellentmond annak az abszurd, Szent-Miklós Istvántól eredeztetett tévhítnak, miszerint a Szent László hadosztályra alapoztak dr. Donáth György és társai is – a többi számba vett katonai erő mellett –, a szovjet fegyveres erő feldicsérésének szándéka egyúttal a Szügyi-féle hadosztály egyéb irányú felhasználásának másutt ítéletbe foglalt legendáját alapjaiban kérdőjelezi meg.⁷¹⁰ Ezt a kritikai észrevételt – a hadosztály felhasználhatatlanságát – lehet megtenni a NOT ítélete alapján is, ami szerint „a hadosztálynak a harcok során nagy veszteségei voltak”.⁷¹¹

A figyelem közben Szent-Miklós István, rendelkezési állományba helyezett, volt vezérkari őrnaggyra terelődött, aki lóvásárlás céljából útlevelet kért Csehszlovákiába. Szent-Miklósyt és környezetét, lakását ellenőrizték. Sztetoszkóp segítségével lehallgatták az egykori ellenálló lakásán folyt beszélgetéseket, s a vele találkozott – angol kémnek és háborús bűnösnek minősített – uzoni Pümköthy László letartóztatása után őt is lefoglalták. Uzoni Pümköthy László vezérkari tisztról – mint háborús bűnösről – már 1946 októberében tudomással bírt a Győri Népbiztonság, az általa 1945. január 9–10-én elkövetett cselekmények miatt. Mosonszentjánosban előbb két

⁷⁰⁸ BM ÁB Op. Ny. V-2000/62.

⁷⁰⁹ Uo. 0-10.

⁷¹⁰ Lf. B. BI. Bfv. 178/1994. Szügyi Zoltán ügye, a Budapesti Népbíróság 1948. február 23-án kihirdetett ítélete. (Az alapiratokat a BFL őrzi.)

⁷¹¹ Uo. A NOT 1949. november 28-án kihirdetett ítélete.

magyar: Weichsler Tivadar és Friedmann Sándor, majd három román: Gilla György, Grauer János és Lub János zsidó munkaszolgálatos meggyilkolását rendelte el mint állomásparancsnok. Nyugatra menekült, Grazban angol fogságba esett. Ott az angolok presszióval beszervezték – védekezése szerint –, mert azzal fenyegették, hogy kiadják Magyarországnak. Két alkalommal járt Magyarországon: először 1946. augusztus 8. és 20. között, majd november 19-én lépte át második alkalommal a határt – Sátor József soproni bányamérnök személyi iratait felhasználva –, de december 1-jén az ÁVO letartóztatta. A Grazban élő volt egri prelátus kanonoktól, Subik Károlytól kapott „Egri” fedőnevű levelekkel keresett meg egyházi személyeket, akik egyrészt szállást, másrészt kapcsolatokat teremtettek számára, arra, hogy a „magyarországi megszálló orosz haderőkre” vonatkozólag minél több adathoz jusson. Így ismerte meg dr. Bejczy Gyula, székesfehérvári püspöki irodaigazgatót, aki – többek között – Lékai László (később, a '70-es évek közepétől primás) közreműködésével segített neki.⁷¹² Az egykori királyi székhelyen került kapcsolatba Végh Imrével, a Kis Újság újságírójával. November 19-én, Budapesten dr. Héder Jánossal – a „Hetes Bizottság” tagjával – közölte, hogy hírszerző tevékenységet folytat, Héder összehozta Szent-Miklós Istvánnal, akivel november 21-22-én, valamint 26-27-én, annak Kálvin téri hivatalában, míg Jaczkó Pállal úgyszintén 27-én találkozott.

„Magát a kémkedést nem is lehetne különben törvényeink szerint büntetni, mert a Szovjetunió esetleges katonai titkait, tekintve, hogy nem vagyunk vele háborús szövetségi viszonyban – írta a NOT határozata – megőriznünk és védenünk nem kell”. Tehát annak ellenére, hogy uzoni Pümköthy vonalán jutott el a nyomozó hatóság egyértelműen Szent-Miklós Istvánhoz, felmérte a népbíróság, hogy a szovjetek angolok elleni esetleg leleplezett kémkedése hasonló eljárást igényelhetett volna, s a hírszerzőt ezért nem marasztalta el. Viszont kimondotta – azt követően, hogy a dr. Domokos József által jóváhagyott vádirat alapján lefolytatták a tárgyalást –, hogy a vádlottak „a népeknek a nemzetközi egyezményekkel tervbe vett békés együttműködését megnehezíteni törekedtek” az angolok javára folytatott hírszerzéssel.

Uzoni Pümköthy Lászlót mindkét fokon halálra ítélték: 1947. május 21-én, illetve 1947. október 7-én. Kegyelmi kérelme azonban mutatja, hogy ügye mennyiben – és miképp – kötődött a „közösségi” ügysz. Az aktán „pro domo” jelzés alatt tudatja a kegyelmi előterjesztés - olvashatatlan aláírású – készítője, hogy „az ügyet Bajor tanácsos úrnak referáltam. Utasítására – a népbíróság és a NOT kegyelmi javaslatára is figyelemmel - olyan kegyelmi előterjesztés készítené, amely szerint elítéltet nem ajánljuk kegyelemre.” Ahhoz, hogy 1948. április 3-án Tildy Zoltán szabad utat bizto-

⁷¹² BFL Bp. Nb. iratok. 822/1947. Uzoni Pümköthy László és társai ügye.

sított az eljárás befejezésének, szükség volt a jelzett előterjesztésre. Abba „hivatalból” dr. Bajor László javított bele. A „közösségi” ügyre vonatkozó eredeti és a módosított végleges változat szövege a következő volt. A tervezet készítője szerint: „...Megbízatása közben került elítélt összeköttetésbe a bűnügy többi elítéltjével, akik őt hírszerző munkájában támogatták. Így került összeköttetésbe régi barátjával, Szent-Miklós István őrnaggyal, akinek előadta a megbízatása célját, aki nyomban lehetőségét látott arra, hogy az elítélt személyét be lehetne kapcsolni a Magyar Közösség céljaiba, az elítélt is látta, hogy a Magyar Közösség oroszellenes, ezért az együttműködésre nagy lehetőségeket látott. Többször tárgyaltak egymással, kölcsönös segítséget ígértek egymás működéséhez, és további megbeszélésekre tűztek ki határnapot. Szent-Miklós valóban bevitette az elítélt ügyét a Hetes Bizottság legközelebbi ülésére, ahol megállapodtak abban, hogy az elítélt személyének ellenőrzése után újból vissza fognak térni az ügyre. Az elítélt személyének leellenőrzése után az említett összeesküvők földalatti fővezérsége az elítélttel való összeköttetés ellen foglalt állást.” [Az eredeti szöveg módosítását lásd később!] Így került „később összeköttetésbe Jaczkó Pál, volt képviselővel, aki ugyancsak megígérte, hogy segítségére lesz, sőt határátlépési igazolványt is szerez a számára”.

November 30-án éjjel, a szombathelyi vonatra történő felszálláskor lefogott hírszerző kegyelmi előterjesztésének végleges – előbbi, javított és alapjaiban is eltérő – változata szerint: „Megbízatása közben került az elítélt összeköttetésbe a bűnügy többi elítéltjeivel, akik őt hírszerző munkájában támogatták. Így került összeköttetésbe régi barátjával, Szent-Miklós István őrnaggyal, akit időközben bíróságaink az (1946: VII. tc) 1. §-ának 1. bekezdésébe ütköző büntetett miatt jogerősen életfogytiglani fegyházra ítélték. Szent-Miklós lehetőséget látott, hogy az elítéltet bekapcsolja a Magyar Közösség titkos mozgalomba, elítélt is felismerte, hogy a Magyar Közösség - többek között - oroszellenes, ezért az együttműködésre nagy lehetőséget látott. Többször tárgyaltak egymással, kölcsönös segítséget ígértek és további megbeszélésekre tűztek ki határnapot.

Szent-Miklós az elítélt és a Magyar Közösség legfelsőbb politikai szerve az ún. hetes bizottság között szoros kapcsolatot kívánt létrehozni. Erre azonban már sor nem kerülhetett, mert a Magyar Közösség titkos szervezkedést a rendőrhatalom leleplezte.” Végül: „súlyosbítja bűnösségét, hogy végeredményben szülőhazája és nemzete ellen vállalkozott kémkedés folytatására” az angoloknál. A változtatások és következményük hatása ismert az előbbiekből.⁷¹³

Szent-Miklós István letartóztatását tehát uzoni Pümköthy „vallomása”, továbbá az 1946. július 29-től rendelkezésre állt „B-egyen jelentés”, vala-

⁷¹³ MOL JGY. IM iratok. XIX-E-1-z. 00236/1950. Uzoni Pümköthy László ügye.

mint az ezt felhasználó, 1946. szeptember 16-i „összefoglaló jelentés” alapján határozták el. E dokumentumokból a Kat.pol. vezetője, Pálffy György úgy vélte, hogy egy embrionális „összeesküvés”-re bukkantak.⁷¹⁴

1946 decemberében megkezdődtek a további letartóztatások. Ugyanakkor azonban Pálffy György ellen is eljárást indított a honvédelmi miniszter, mert visszaélt hivatali hatalmával.⁷¹⁵ Ekkor avatkozott közbe Rákosi Máttyás. December 29-én levelet intézett a kormányfőhöz:

„.... Mai telefonközlésedből megtudtam, hogy az az ügy, amelynek felderítésén Pálffy György vezérőrnagy dolgozik, komoly, és ezért szabad folyást kell engedni a vizsgálatnak. Annál nagyobb megdöbbenéssel értesülök arról, hogy közléssédel egyidejűleg eljárás indult Pálffy ellen, aki most ahelyett, hogy a fasiszta földalatti szervezkedés felgöngyölítésével foglalkozna, maga is vizsgálat alá kerül. Feltételezem, hogy erről is értesülve vagy. Ez eljárás célja nem lehet egyéb, mint megakadályozni vagy legalábbis megnehezíteni Pálffy számára, hogy teljes erejével folytassa a földalatti fasiszta szervezkedés likvidálását. A Te feladatod ebben a kérdésben – mint egy demokratikus koalíciós kormány elnökéé – csak egy lehet: teljes erővel támogatni Pálffyt munkájában. Ezért kérek, intézkedj azonnal, hogy a Pálffy elleni minden vizsgálat vagy egyéb olyan lépés, amely őt akadályozza demokráciát védő munkájában, azonnal szűnjön meg. Amennyiben erre nem volna mód, úgy kérem, hogy még holnap délelőttre ebben a kérdésben hívjal össze rendkívüli minisztertanácsot...”⁷¹⁶ Nagy Ferencet a szovjet illetékesek is a Pálffy György elleni eljárás megszüntetésére „sarkallták”; a Rajk, majd Rákosi, végül Kondratov tábornokkal folytatott „beszélgetés” világossá tette: „amennyiben miniszterelnök úr nem rendelné el ennek a vizsgálatnak a megszüntetését, úgy az egész összeesküvés ügyet a szovjet katonai rendőrség fogja kézbe venni”. Az e kijelentés hallatán megborzott Nagy Ferenc a fegyelmi vizsgálatot leállította, a beavatkozó szovjetek⁷¹⁷ és Rákosi Máttyás ultimátuma hatott: a Pálffy György elleni eljárást megszüntették, s a „földalatti fasiszta szervezkedés” feltárása folytatódott. Ami a nyomozás mikéntjét illeti, arról felidézzük dr. Bejczy Gyula székesfehérvári püspöki irodaigazgatónak a Budapesti Népiügyszégen tett vallo-

⁷¹⁴ A Szabad Nép 1947. március 11–12-i számaiban ismertették a dunántúli esdebrecei szálakat.

⁷¹⁵ L. a 708. sz. jegyzetet! Vö.: Arany Bálint i. m. 29.; Hám Tibor i. m. 17–20.; Kornis Pál i. m. 142–144.; Nagy Ferenc i. m. II. 18–20. és István Szent-Miklós: With the Hungarian Independence Movement 1943–1947. An Eyewitness Account, New York – Westport – London, 1988. Praeger!

⁷¹⁶ BM ÁB Op. Ny. Kovács Béla és Nagy Ferenc ügye.

⁷¹⁷ Nagy Ferenc i. m. II. 19.

mását: „.... a Kat.polon nem bántalmaztak ugyan, de többször éjjeli kihallgatásokkal gyötörték, és azt a kijelentést tették, hogy amennyiben nem valom az általuk sugalmazott tényeket jegyzőkönyvileg, és azokat mint a magam spontán vallomását alá nem írom, úgy márciusig ott fogok rothadni a pincében. Ezen lelki kényszer hatása alatt tettem a való tényeknek meg nem felelő kijelentéseket, amelyeket az alábbiakban egyenként és összességükben módosítok.”⁷¹⁸

Ami pedig a politikai rendőrségen folyt nyomozást illeti, arra pl. dr. Bollobás Béla gyanúsított, a dr. Péter Ernő és társai ellen folyt tárgyaláson úgy emlékezett vissza, hogy az ott felvett jegyzőkönyve „valótlan”. Nem bántalmazták, viszont „idegen állam rendőrségének való átadással” fenyegették...⁷¹⁹

1946. december 30-án az MKP KV PB ülésén 10 társa előtt Rákosi „politikai kérdések”-ről tartott beszámolót. A jelenlévők állást foglaltak, hogy Rajk László belügyminiszter készüljön fel arra, hogy „1947. január 4-én a földalatti szervezkedés ügyében már ki kell adni egy bevezető kommunikét, ha a nyomozási adatok lehetővé teszik”.⁷²⁰ A Szabad Népből 1947. január 5-én jelent meg a közlemény.⁷²¹ Nagy Ferenc miniszterelnöknek a belügyminiszter bemutatta a kiadandó kommunikét. Ebben olyan mértékben gyanúsította az FKP-t, hogy a kormányfő átfogalmazta vele az anyagot. E szerint „az összeesküvők igyekeztek befurakodni a Kisgazdapártba és a többi pártba is.” Rajk azonban becsapta Nagy Ferencet, mert a mondat második fele kimaradt a közzétett kommunikéből...⁷²²

Rákosi Máttyás minősítésének megfelelően Révai József a könyörtelen leszámolást sürgette: „A nyomozást kíméletlen eréllyel kell végigvinni. A demokrácia ellenségeivel szemben alkalmazni kell a törvény teljes szigorát.”⁷²³ 1947. első két hetében a legszélsőségesebb hangvételű irások jelentek meg a Szabad Népből, halált követelve a lefogottakra.⁷²⁴ A Szakszervezeti Tanács főtitkára, Kossa István nyilatkozata szerint „Az ország dolgozó

⁷¹⁸ L. a 712. jegyzetet! Dr. Bejczy Gyula jegyzőkönyve, 1947. február 18.

⁷¹⁹ L. a 704. sz. jegyzetet! Főtárgyalási jegyzőkönyv, 1947. augusztus 4. 19–25. Dr. Bollobás Béla orvos az AVO-n készített 1947. február 13-i dokumentumot említette.

⁷²⁰ Iratok 2. 119–121. Eredetiben: MSZP PI L. 274. f. 3/65. ő. e. 2. Jegyzőkönyv az MKP Politikai Bizottságának üléséről, 1947. december 30.

⁷²¹ Szabad Nép, 1947. január 5.

⁷²² Nagy Ferenc i. m. II. 27.

⁷²³ Révai: Élni tudtunk 94–97.

⁷²⁴ Szabad Nép, 1947. január 9., január 10., január 12., és január 14.

lakosságában egyöntetűen hangzik fel a követelés: akasztófára a bitangokkal!⁷²⁵ Dr. Ries István miniszter hasonlóan vélekedett: „... megnyugtathatom a közvéleményt, a bűnösök el fogják venni megérdemelt büntetésüket.”⁷²⁶

Az MKP KV PB 1947. január 9-i ülésén döntést hoztak arról, hogy a belügyminiszter 10-én tárgyal a kormányfővel a „földalatti szervezkedésről”, és „bejelenti” – tehát quasi kész helyzet elé állítja őt –, „hogymikor a nyomozás első etapja lezárul, pártközi értekezletet kell tartani a köztársasági elnök jelenlétében”. A határozat jelzi, hogy a munkáspártok mennyire érdekeltek voltak az „összeesküvés” minél szélesebb alapokon nyugvó leplezésében: „Rajk elvtárs Ries elvtárssal megállapodik az ügy lefolytatásában.” A szociáldemokrata igazság- és a kommunista belügyminiszter megállapodását az MKP vezetői már akkor szorgalmazták, amikor a nyomozás még le sem zárult (az összeesküvés-ügy tárgyalása 1947. február 27-én kezdődött).

Az MKP legfőbb vezetői döntöttek a „forgatókönyv” további fázisairól is. Javasolták, hogy a BM 1947. január 11-én, szombaton délben adja le az újabb kommunikét. Ez 12-én jelent meg a lapokban, mert csak aznap adták ki. Szemforgató módon úgy határoztak, hogy „vigyázni kell, hogy a Kisgazdapárt szerepe tárgyilagosan legyen kihozva”. S Rákosi ügydöntő szerepét jelzi, hogy kitértek arra is, hogy Rajk még a nyilvánosságra hozatal előtt mutassa be a kiadandó kommunikét. A Baloldali Blokk egységesen követelje a gyanúsított képviselők és Mistéthy Endre miniszter lemondását, a „Kisgazdapárt gyökeres megtisztítását” stb.⁷²⁷ Az MKP Központi Vezetősége 1947. január 11-12-én tartott ülésén foglalkozott Rákosi Mátyás az időszerű bel- és külpolitikai helyzettel: „követelte a Horthy-rendszer visszaállítására összeesküvők szervezkedésének felgöngyölítését”.⁷²⁸

A kikényszerített vallomások száma nőtt, miként a lefogottaké is: őrizetbe vették a lemondott újjáépítési minisztert, Mistéthy Endrét is,⁷²⁹ majd számos közösségi tagot. Az MKP KV PB 1946. január 16-i ülése határozott arról, hogy Rákosi másnap, 17-én felkeresi Tildy Zoltánt, s javaslatot tesz Saláta Kálmán, a Nagy Ferenc környezetéhez tartozó kisgazda politikus – 1947. január közepi, jezsuiták segítségével Csehszlovákián át Németország amerikaiak által megszállt övezetébe menekülése, az MKP megfogalmazá-

⁷²⁵ Képes Figyelő, 1947. január 18.

⁷²⁶ Szabad Nép, 1947. január 15. és január 16.

⁷²⁷ Iratok 2. Eredetiben: MSZP PI L. 274. f. 3/66. ő. e. 1. Jegyzőkönyv az MKP Politikai Bizottságának üléséről, 1947. január 9.

⁷²⁸ A miniszterelnök 1947. január 14-én fogadta el Mistéthy Endre lemondását.

⁷²⁹ Szabad Nép, 1947. január 15. 3.

sa szerint – „szökése” miatt arra, hogy azonnal üljön össze pártközi értekezlet. Ez kérje a kormány hozzájárulását a „gyanúsított hét képviselő – Vörös Vince, Vatai László, Kiss Sándor, Horváth János, Hám Tibor és Jaczkó Pál – rendőrségi házi őrizetbe vételéhez”. Leszögezték, hogy a Minisztertanácson kívül „ehhez Tildy is járuljon hozzá”. A 17-én délután összeülő mentelmi bizottság – a már január 15-től őrizetben lévő Jaczkó Pál mellett – letartóztatásra adja ki valamennyiüket.

A sajtó felhasználásáról, a volt IM államtitkár, Pfeiffer elleni akcióról, a parasztpárti képviselők tájékoztatásáról, s nem utolsósorban az 1947. január 18-i nagygyűlés beszédeinek – Szakasits és Rákosi előadásainak – egyeztetéséről határoztak, beleértve Révai József megbízatását is, akinek a nagygyűlésen elfogadandó határozati javaslatot kellett elkészítenie.⁷³⁰

A Minisztertanács 1947. január 17-én – a pártközi tanácskozás megállapodásának megfelelően – hozzájárult a képviselők lefogásához, s így tett a Mentelmi Bizottság is. [Vörös Vincét – miután ártatlan volt – hamarosan szabadlábra helyezték – a szerk.] Az ezen a napon ülésező SZEB, illetve Szviridov magatartása fokozta az MKP rohamát.⁷³¹

Úgy tervezték, hogy az MKP, az SZDP és a kommunista-szociáldemokrata befolyás alatt álló szakszervezeti központ összvezetőségi ülésén is, 1947. január 18-án határozatot fogadnak el a konspiráció leleplezéséről, azaz, hogy annak tagjai – „földalatti összeesküvők, cinkosaik és támogatóik” – a Horthy-rendszer „jogfolytonosságát” akarták visszaállítani. Az „összeesküvők elleni vizsgálatot és eljárást az illetékes hatóságok következetesen, erélyesen és gyorsan vigyék végig. Nincs helye kíméletnek és elnézésnek senkivel szemben, akinek köze volt az összeesküvéshez. Követeljük – rögzítette a határozat – a köztársaság védelméről szóló törvény teljes szigorának alkalmazását a bűnösökkel szemben! Követeljük az összeesküvésben való részvétellel gyanúsított köztisztviselők azonnali elbocsátását!

Az ártatlanság vélelmét figyelmen kívül hagyó, az MKP szította „feszítsd meg!” közhangulattal egyező határozat alkotói köszönetüket fejezték ki az „államvédelmi szerveknek” a leleplezésért, s támogatást ígértek Rajknak és dr. Riesnek, akik közül az igazságügyi tárca vezetője „biztosítani fogja, hogy a bűnösök elnyerjék méltó büntetésüket”.⁷³²

Január 20-án Rákosi Mátyás és Szakasits Árpád már azt követelte Nagy Ferencről, hogy Kovács Béla, miután kapcsolatban állt az „összeesküvőkkel”, mondjon le vagy menjen szabadságra. Ez utóbbi február 1-jén bekö-

⁷³⁰ Iratok 2. 127-129. Eredetiben: MSZP PI L. 274. f. 3/67. ő. e. 2-3. Jegyzőkönyv az MKP Politikai Bizottságának üléséről, 1947. január 16.

⁷³¹ Földesi Margit i. m. 156.

⁷³² Szabad Nép, 1947. január 19. 2.

vetkezett. A kommunista politikusok azonban ezzel nem elégedtek meg. „Aktivitásukat” magyarázza, hogy 1946-1947 fordulóján, szemben Kelet-Közép-Európa országaival, Magyarországon a polgári erők politikai hatalmukat még sok vonatkozásban érvényesíthették, s a Baloldali Blokk a maga számára – minden törekvése ellenére – nem tudott döntő áttörést kiero-
szakolni. Az MKP vezetéséből Rákosi Mátyás, Rajk László, Révai József, Péter Gábor és Pálffy György is megkapták a Magyar Közvéleménykuta-
tó Intézet bizalmas jelentését „az összeesküvés tárgyában végrehajtott közvéleménykutatás”-ról. Január 20-22. között Nagy-Budapesten 1500 főt kérdeztek meg, hogy figyelemmel kísérte-e az elmúlt napokban leleplezett összeesküvésről közölt újságcikkeket?; „az összeesküvés cselekményét a háborús főbűnösök cselekedeteivel összehasonlítva hogyan ítéli meg?; „lehetségesnek tartotta volna[-e], hogy az összeesküvés, fel nem fedezése esetén meg tudta volna dönteni a magyar demokráciát?; „milyen intézkedéseket tart szükségesnek a demokrácia fokozott védelmére és további [eredeti kiemelés – a szerk.] erősítésére?”

A közvéleménykutatók szerint a sajtócikkeket a lakosság túlnyomó többsége figyelemmel kísérte, az „összeesküvést” a háborús főbűnösök cselekedeteivel azonos súlyúnak, vagy még súlyosabbnak ítélte meg, hozzátevé, hogy ez a magyar demokrácia megdöntésére akkor sem lett volna képes, ha nem leplezik le. Bár – s ez meghatározó lehetett a későbbi vizsgálat irányításánál – a megkérdezettek valamivel kevesebb, mint egyharmada úgy vélte, hogy az „összeesküvés” elérhette volna célját, mert „a magyar demokrácia még nem erősödött meg eléggé”. Végül azt terjesztették elő a közvéleménykutatás készítői, hogy „az összeesküvés bűnöseinek szigorú megbüntetése, a reakció elleni erélyes harc” gyakran szerepelt a demokrácia fokozott védelmét és fokozott erősítését firtató kérdésre adott válaszok között.⁷³³

b./ Az első célpont (Kovács Béla)

A közvéleménykutatók „megerősítették” a nyomozás-vizsgálat irányítását végzőket abban, hogy azok a szálak, amelyek még a páter Kis Szaléz és társai ügyig nyúltak vissza, s már ott is kiskapda-kapcsolatokat vettek célba – információk gyűjtése Gyulai László, Adorján József, Milassin Kornél, Eszterhás György, B. Rácz István, Nagy Ferenc, Kovács Béla,

⁷³³ BM Kp. Ir. 2268/1947. A 93/1947. sz. jelentés 1947. február 4-én készült, Rajk László 6-án kapta meg.

Szabó Miklós, Vörös Vince, Fillér László, Hám Tibor, Futó Dezső stb. esetében⁷³⁴ – jól „hasznosíthatók”, mivel „összeesküvést” takarhatnak...

Az első célpont Kovács Béla lett.

A sportcsarnoki gyűlést 1947. január 18-án megtartották. Ennek tapasztalatait is hasznosították az MKP KV PB 1947. január 23-i ülésének állásfoglalásaiban. Úgy látták, hogy a tömegdemonstrációkra kell helyezni a hangsúlyt, a Viharsarokban, a Dunántúlon a parasztság körében, s elfogadták Gerő Ernő javaslatát is, aki egy értelmiség előtti gyűlés összehívását szorgalmazta. Határoztak arról, hogy „az összeesküvők perét jól elő kell készíteni. Gondoskodni kell a per hallgatóságáról. Maximális gonddal, az ügyesség jelenlétében kell felvételni a végleges jegyzőkönyveket. Feltétlenül beszélni kell a tárgyalást vezető elnökkel – dr. Jankó Péterrel –, és az ügyessel – dr. Zaboretzky Ervinnel [a kunmadarasi perben dr. Domokos által kijelölt ügyessel – a szerk.] – is.” A népbíróági különtanács függetlenségét megkérdőjelező határozat szerint „gondoskodni kell megfelelő népbírákról is”, akik Széll Jenő (MKP), dr. Antal Gyula (SZDP), Kovács Pál (FKP) és Varju Ákos (NPP) voltak elsőfokon. Az MKP KV PB mindezekkel a feladatokkal, az előkészítéssel Farkas Mihályt, Rajk Lászlót és Rákosi Mátyást bízta meg.

De ugyanez a PB-ülés már Kovács Béla „ügyével” is foglalkozott: „Kovács Béla eltávolítása után sem maradhat” az FKP a „régí vonalon, azt rekonstruálni kell.”⁷³⁵

A treuga dei érdekében az FKP feláldozta Kovács Bélát, 1947. február elsején négy heti szabadságra küldték. A brit misszió alkalmazottja, A. K. Helm előtt Nagy Ferenc akkoriban jelentette ki a kor szabta szokott túlzással: „az összeesküvés felfedezése isteni küldemény volt” a kommunistáknak, s volt egy összeesküvés, de ez” olyan, „mint amilyeneket a szomszédos országokban minden nap lelepleztek.”⁷³⁶ (Ebből ugyanis az isteni gondviselést el lehetett hagyni, a politikai gátlástalanságot nem; jogi értelemben pedig összeesküvés eleve nem állt fenn - legalább is a vádlottak részéről nem!)

Az MKP KV PB 1947. január 30-án ismételten foglalkozott a „demokraciellenes összeesküvéssel.”⁷³⁷ Sürgették az ügy mielőbbi teljes felderítését és a jogkövetkezményeket. Élesen támadták a Kiskapdapárt vezetését, mert még azokat a képviselőket sem zárta ki, akik ellen a nyomozás „súlyosan

⁷³⁴ BM ÁB Op. Ny. V-113 398/1., V-88 448, V-56 507 és V-27 031.

⁷³⁵ Iratok 2. 131-133. Eredetiben: MSZP PI L. 274. f. 3/68. ö. e. 3. Jegyzőkönyv az MKP Politikai Bizottságának üléséről, 1947. január 23.

⁷³⁶ Földesi Margit i. m. 156. A magyar miniszterelnök 1947. január 28-án tárgyalt Alexander Knox Helmmel.

⁷³⁷ MKP és SZDP 400-401.

terhelő” adatokat szolgáltatott. Az FKP bomlasztásában az MKP mind többet kívánt elérni; ezért hangsúlyozta, hogy az FKP név szerint meg nem nevezett vezetői tehetnek arról, hogy az „ellenséges elemek” befolyásra tettek szert a Kisgazdapártban.

A hangsúly fokozatosan terelődött át a kisgazdapárti képviselőkről, közösségi tagokról Kovács Bélára. Az MKP „frontálisan” denunciált: „A Kisgazdapárt Politikai Bizottsága, ahelyett, hogy nyíltan leszögezné a párt főtitkárának, Kovács Bélának döntő felelősségét azért, hogy a Kisgazdapárt a magyar parasztság esküdt ellenségeinek menedékévé vált, s ezzel indokolná a párt főtitkári tisztségétől eltávolítását, eltitkolja az igazságot a Kisgazdapárt tömegei előtt.”⁷³⁸

Az MKP KV PB 1947. február 6-i ülésén újabb határozatok születtek, mind az „összeesküvők”, mind Kovács Béla „ügyében”. Ezek szellemében a Baloldali-Blokk pártjait is aktivizálták. Az NPP-vel február 7-re vezetői megbeszélést hívtak össze, a szociáldemokrata baloldallal, majd az SZDP-vel találkozót szorgalmaztak. Döntöttek, hogy még aktívabb blokk-politikát kell megvalósítani. Révai József feladata lett a parasztpárti és szociáldemokrata sajtó egységes magatartásának kialakítása, az MKP-vel azonos hangvétel biztosítása Kovács Béla „ügyében”. Az MKP nemzetgyűlési képviselőkre pedig a kisgazda honatyák befolyásolásának feladata hárult.

Az összeesküvők „tárgyalását előkészítő bizottság titkára Farkas” Mihály, „illetve Nagy” Imre helyett „Orbán” László lett. A határozat szerint „Rákosi elvtárs holnap – február 7-én – instruálja Orbán elvtársat”, akire azért esett a választás, mert a Demény Pál elleni koholt perben mint politikai ügyész ő képviselte a „sértett magyar népet”. A dr. Donáth György és társai elleni, az ún. első közösségi ügyet tárgyaló népbírószáki tanácsba az MKP vezetése eredetileg Losonczy Gézát javasolta, aki helyett azonban – mint utaltunk rá – végül Széll Jenő lett az MKP-népbíró.

Kovács Béla kiadatását – a határozat szerint – Rákosi beszélje meg 1947. február 7-én Tildy Zoltánnal, a köztársaság elnökével, s kérjen szembesítést azokkal, akik „Saláta kihallgatásánál jelen voltak. A szembesítéseknél – folytatódott a határozat – Rajk és Ries elvtársak legyenek jelen.”⁷³⁹

Az MKP KV PB egyrészt perjogi kérdésekbe avatkozott be, másrészt megszabta nem csupán saját pártja képviselőjének, Rajknak, hanem az SZDP igazságügyminiszterének, Riesnek is a feladatait. Ahogy a Donáth-ügy tárgyalásának előkészítésekor törvénytelenül lépett: a tárca hatásköréből kivette az ügyet és rúgta fel a joggyakorlatot, ugyanezt tette a Kovács Bélával összefüggő tevékenysége során is. Már azt megelőzően, hogy Ko-

⁷³⁸ Szabad Nép, 1947. január 31. 1.

⁷³⁹ Iratok 2. 135–137. Eredetiben: MSZP PI L. 274. f. 3/70. 6. e. 2–3. Jegyzőkönyv az MKP Politikai Bizottságának üléséről, 1947. február 6.

vács sorsába a SZEK – a Szovjetunió vezetésének magyarországi képviselői – beavatkoztak volna. A szokásos, hetenként tartott politikai bizottsági ülések menetrendjét felborítva, 1947. február 7-én is ülést tartott az MKP grémiuma. Az ülésen egyetlen napirendi pont szerepelt: „1. Politikai helyzet.” A Rákosi által aláírt pár soros jegyzőkönyv szövege: „P. B. tudomásul veszi Rákosi elvtárs politikai információit. P. B. megbízza Rákosi elvtársat: beszéljen a szociáldemokratákkal és bírja őket határozottabb állásfoglalásra. P. B. megbízza Rajk elvtársat: beszéljen Nagy Ferencsel Kovács Béla kiadatása ügyében, és tegyen említést Raffayról. P. B. elhatározza, hogy ma délelőtt 10 órára összehívja a Baloldali Blokkot. A B. B. adjon ki nyilatkozatot az összeesküvés felszámolásával kapcsolatos állásfoglalásáról.”⁷⁴⁰

Mindarra, amit a tömör jegyzőkönyv megállapításai takarnak, a háttér mélyebb összefüggései adnak magyarázatot. A kisgazdák úgy vélték, hogy az általuk tett engedmények leállítják az MKP rohamát, és nem gondoltak – gondolhattak – arra, hogy ez már az ostromot bevezető utolsó attack. Egyrészt nem ismerhették, illetve nem ismerték fel a maga teljességében a magyarországi politika megváltoztatására hozott alapvető, sztálini döntést, másrészt nem tudták – tudhatták –, hogy az MKP ennek „forgatókönyve” alapján cselekszik. Tévedésük talán abban jutott kifejezésre, hogy nem mérhették fel az MKP, illetve a Baloldali Blokk ösztöze mögötti szándékok mélységét. Minderre Rákosinak egy a szovjet vezetéshez írott, valamelyest későbbi (április 5-i) levele vet némi fényt. Gazdáihoz írván, Rákosi ekkor is szokott finesszel ugyan, de a lényegét illetően mégis elég leplezetlenül fogalmazott: „Továbbra is központi kérdésünk a fasiszta összeesküvés felgöngyölítése. Minthogy három héttel ezelőtt megállapodás – mondhatni fegyverszünet – jött létre a kisgazdapárttal, megpróbáljuk a kampányt tovább folytatni, hogy a kisgazdákat és a velük szövetséges reakciót terhelje a felelősség a szakításért és az ellenségeskedések újakezdéséért. Itt azonban elővigyázatosnak kell lennünk, nehogy bennünket tekintsenek rendzavaróknak, a politikai béke megszegőinek, akik mindenáron a konfrontációt keresik.”⁷⁴¹ [saját kiemelések]

A „szakítás” itt pedig már nem kevesebbet jelentett, minthogy „egy táborból két táborba” indult a magyarországi koalíció, mintegy főpróbájaként a szeptemberi lengyelországi eseményeknek, a Kominform létrejöttét követő nemzetközi változásoknak. Ezt viszont nemcsak a kisgazdák nem tudták, de nem tudták még baloldali szövetségeseik sem, akik a kisgazdák elleni cselvetéshez ekkor még híven asszisztáltak.⁷⁴²

⁷⁴⁰ Iratok 2. 139–140. Eredetiben: MSZP PI L. 274. f. 3/71. Jegyzőkönyv az MKP Politikai Bizottságának üléséről, 1947. február 7.

⁷⁴¹ Moszkvának jelentjük 159. Rákosi Mátyás levele, 1947. április 5.

⁷⁴² Vö. Földesi Margit i. m. 157!

Mindennek ismeretében nem meglepő az MKP határozatának póresége, amikor egyszerűen személyekre szólna osztja ki a szerepeket: Rákosi vegye kezébe az SZDP-t, Rajk Nagy Ferencet stb. Nem kétséges, itt hon a „közösségi összeesküvés” irányítócentrumának meghatározó operatív képviselői Rákosi és Rajk voltak, s ez utóbbi – nem csupán belügyministerségből fakadóan – kapta a megbízást Nagy Ferenc megdolgozására, hanem azért is, mert már a korábbi esetekben is munkamegosztás alakult ki Rákosi és között.

És vessünk egy pillantást most arra, mi is volt az a bizonyos Raffay-ügy (amit Nagy Ferenc tudtára kellett adni)?

Raffay Sándort, a kisgazdapárt iparos és kereskedő tagozatának vezetőjét 1945 őszén – a pártvezetés, benne Kovács Béla – szervező útra küldték a Dunántúlra. A fiatal ember átszökött Ausztriába, ahonnan Gyulai László kisgazda képviselőhöz levelet küldött a Kat.pol. ügynökével, ráadásul Pálffy György „barátnőjével”, továbbá „sikerült kapcsolatot felvennie az angol és a francia titkosszolgálattal”. E levélben állítólag kérte, „hogy ezt [vagyis a titkosszolgálati kapcsolatot] Gyulai jelentse Kovács Bélának is”. A levelet elolvasó Gyulai megrettent, érezte, hogy provokáció lehet benne, ezért egyrészt elégette a levelet, másrészt Nagy Ferencet is tájékoztatta.

Nagy Ferencel Puskint követ – nyomatékka arra vonatkozólag, hogy a Katonapolitikai Osztály másolatot készített a dokumentumról⁷⁴³ – már úgy közölte a tényt, mint Kovács Béla kémkedésének bizonyítékát. Nagy visszautasította a gyanúsítást, miként a későbbiekben Kovács Béla is.

Rákosiék nem bíztak azonban semmit a véletlenre: tömeghatás kiváltása érdekében 200 „elvtársat” indítottak szerte az országban a kisgazdapárt elleni agitációra.

1947. február 8-án a Szabad Nép világgá kürtölte a BM közleményét a Kovács Béla elleni „hivatalos vádak”-ról.⁷⁴⁴ A dr. Donáth György és társai ellen folyamatban lévő nyomozati ügyben bizonyítékok merültek fel” Kovács Bélával szemben – állította a BM – s ennek alapján az 1946: VII. tc. 1 §-ába ütköző büntett elkövetésével „nyomatékosan” gyanúsítható. Péter Gábor is akcióba lépett. 1947. február 6-án tájékoztatta a fejleményekről a Budapesti Népügyészség vezetőjét, s kérte, „haladéktalanul” intézkedjék a népügyészség, hogy Kovács Béla mentelmi jogát az előzetes letartóztatásra kiterjedő hatállyal függessze fel a nemzetgyűlés. Az ÁVO erre már kész dokumentummal állt elő, ami szerint Kovács Béla „nemcsak tudott a Magyar Közösség titkos mozgalmáról, ennek a demokratikus államrendbe ütköző célkitűzéseiről, a titkos mozgalom szervezeti felépítéséről, hanem beszerzése és megtörtént

⁷⁴³ Nagy Ferenc i. m. II. 70-74.

⁷⁴⁴ Szabad Nép, 1947. február 8.

Arany Bálint útján a mozgalomba; tudott a Hetes Bizottság⁷⁴⁵ által vezetett és a demokratikus államrend megdöntésére irányuló politikai mozgalomról, azt helyeselte és előmozdította. A Hetes Bizottság illegális célkitűzései érdekében mint a Független Kisgazdapárt főtitkára személyét és rendkívüli politikai befolyását latbavetette, és a mozgalom a magyar politikai közéletre gyakorolt rendkívüli befolyását a Kisgazdapárton és a Parasztszövetségen keresztül elsősorban az ő személyének felhasználásával érvényesítette; helyeselte az illegális mozgalomnak ellenkormány alakítására irányuló elhatározását, és hozzájárult ahhoz, hogy ennek az ellenkormánynak tagja legyen; a Független Kisgazdapárt nevében megbízást adott Raffay Sándor hírszerző ügynöknek arra, hogy Szügyi tábornokkal, a volt Szent László hadosztály nyugaton levő parancsnokával és más külföldi körökkel felvegye a kapcsolatokat, tárgyalásokat folytasson, ezeknek támogatását a demokratikus államrend ellen irányuló mozgalom részére megszerezze, és részükre a magyar belpolitikai és gazdasági viszonyokról a Hetes Bizottság tagjai által adott bizalmas tájékoztatásokat átadja; végül pedig tudott arról, hogy dr. Jaczkó Pál a fegyverrejtegetésre megállapított statárium ellenére illegális fegyveres csoportokat szervez, ezt helyeselte, és támogatását megígérte.”

Az öt pontba foglalt hazugságokat (90 vallomással, 43 darab bűnjellel „alátámasztva”) egy 174 oldalas összefoglaló jegyzőkönyvben⁷⁴⁶ foglalta össze az Államvédelmi Osztály. A kikényszerített, kényszerrel aláíratott vagy egyáltalán meghamisított „vallomások” Szentiványi Domokostól, Arany Bálinttól, dr. Donáth Györgytől, dr. Héder Jánostól, Kiss Károlytól, Fáy Aladártól, Szent-Miklós Istvántól, Csicsery-Rónai Istvántól, Gyulai Lászlótól, Fóti Lászlótól, dr. Jaczkó Páltól származtak.

A Minisztertanács 1947. február 8-án felállított egy külön, pártközi testületet – dr. Ries István igazságügyminiszter és Hompola Mihály FKP-i államtitkár voltak a tagjai – mint a nemzetgyűlés Mentelmi Bizottságának szervét, amely áttanulmányozza a Kovács Bélára vonatkozó „vallomásokat”, s jelentést tesz a Mentelmi Bizottság számára. Egy állásfoglalás-tervezet el is készült. Ennek lényege az volt, hogy a Kovács Béla-ügy megnyugtató módon nem bírálható el. Ennek ellenére: kiadatása „szükséges”, mert csak kihallgatása viheti „az ügyet” előbbre, jóllehet a „vallomások” rá nézve terhelőek. A siker azonban így sem volt teljes, mert az elkészült állásfoglalás tervezetét nem írták alá. Sőt, az ügyben az FKP-t képviselő Hompola eredményes fel-

⁷⁴⁵ Lf. B. BI. 650/1947. A dr. Donáth György és társai elleni eljárás iratai 1989–1990-ben a Legfelsőbb Bíróságon voltak előzetes vizsgálatra, de az ún. 2. semmisségi törvény hatályba lépését követően elmaradt a perújrafelvétel stb. A főtárgyalási jegyzőkönyv, 1947. március 29-i bejegyzése szerint dr. Donáth György Arany Bálintnak feltett kérdése: „Vádolt társam mikor hallotta azt a kifejezést, hogy »hetes bizottság«?” A válasz: „A nyomozati eljárás során.”

⁷⁴⁶ MSZP PI L. 283. f. 10/252. ő. e.

lépése keresztelte az eredeti kommunista szándékokat, s emiatt eltávolítása „szükségessé” vált.⁷⁴⁷

1947. február 13-án újra tanácskozott az MKP KV PB. Ezt követően Rákosi még aznap este találkozott Nagy Ferencel, s követelte, hogy a kisgazda képviselők Kovács-ügyben esedékes tájékoztatása február 14-én feltétlen történjék meg. (Ez – mint köztudott – be is következett.)⁷⁴⁸ A PB-ben döntöttek arról is, hogy a Kovács-üggyel összefüggésben Raffay vallomásáról február 14-én kell tájékoztatni a sajtót. Határoztak arról, hogy Rákosi „hasson oda” Riesnél, hogy az igazságügyi tárca vezetője adjon ki „nyilatkozatot, amelyben az iratok átvizsgálása alapján szükségesnek tartja Kovács Béla kiadatását”. Ehhez azonban meg kellett „szabadulni” Hompolától, aki – mint jeleztük –, mert nem értett egyet, nem írta alá az állásfoglalás tervezetét. Ezért az MKP KV PB azzal is megbízta Rákosit, hogy mutassa meg a kormányfőnek és az igazságügyminiszternek a „Hompolára vonatkozó adatokat”.⁷⁴⁹

Ezután a rossz hírbe hozás szokott módszerét vette elő az MKP. Nagy csinnadrattával publikálta a Hompolára terhelő adatokat (azt követően, hogy Rákosi „beszért” Nagy Ferencel és Ries Istvánnal). Hompola a második világháború idején, Jugoszláviában magas rangú SS-tiszt baráti társaságában mutatkozott stb. A Szabad Nép képes mellékletében erről fotót is közzétettek. Végül is kikényszerítették Hompola lemondását.⁷⁵⁰ Erre annál is nagyobb szükség mutatkozott, mert Ries egyre nehezebben tudta Hompolát az „összeesküvés” ügyben kifejtett aktivitásában akadályozni. A Rákosi és köre által irányított – és velük együttműködő szociáldemokrata – igazságügyminiszter így maradt egyedül a „bizottságban”, s ezért február 15-én így már abszolút „egyhangú”, egyben személyes álláspontot (is) nyilváníthatott: „Kovács Bélát az összeesküvésben való részvétel alapos gyanúja terheli, úgyhogy kiadatását indokoltnak tartom.”⁷⁵¹

Az MKP KV PB szinte naponta ülésezett és hozta, címezte határozatait. Február 18-án: „A harcot tovább kell vinni Kovács Béla kiadatásáért”, mert a kommunisták „bűnösnek tartják Kovács Bélát”, és ezt Tildy Zoltán és Nagy Ferenc tudomására hozzák.⁷⁵²

⁷⁴⁷ Iratok 2. 143. 3. sz. jegyzet.

⁷⁴⁸ Uo. 140. 1. sz. jegyzet.

⁷⁴⁹ Uo. 141–143. Eredetiben: MSZP PI L. 274. f. 3/73. ö. e. 2. Jegyzőkönyv az MKP Politikai Bizottságának üléséről, 1947. február 13.

⁷⁵⁰ Uo. 143. 4. sz. jegyzet.

⁷⁵¹ Uo. 143. 3. sz. jegyzet.

⁷⁵² Uo. 145–147. Eredetiben: MSZP PI L. 274. f. 3/74. ö. e. 2. Jegyzőkönyv az MKP Politikai Bizottságának üléséről, 1947. február 18.

Az FKP PB február 19-én viszont úgy döntött, hogy nem adja ki Kovács Bélát, s nem járul hozzá büntetőjogi felelősségre vonásához. A kisgazda politikus felkérték, hogy mondjon le főtitkári és főszerkesztői tisztségéről. Ez 20-án meg is történt. Nagy Ferenchez írott levelében – többek között – így írt: „Az összeesküvésben nem vettem részt, abban bűnösnek nem érzem magam... életem munkájával kerültem volna szembe, ha a ...szervezkedésben részt vettem volna.”⁷⁵³

Az MKP-t az FKP „áldozata” nem elégítette ki, február 20-án újabb PB-ülést tartottak. Ezen elfogadták Rákosi 1947. február 22-i rádióbeszédének fő szempontjait, a kiadott kommuniké a tömegek mozgósítását célozta.⁷⁵⁴

A Magyar Rádió által közvetített Rákosi-beszéd hemzsegett a valótlan-ságoktól. Az MKP vezére Kovács Bélát büntetőjogilag is felelősnek bélyegezte meg, az összeesküvést tudatosan hamisan és az ország közvéleményét megtévesztő módon komoly veszélynek állította be.⁷⁵⁵

A sajtó is – mindenekelőtt a Szabad Nép – teljes erővel újból rázendített; (a jelentéktelen katonai erő felett rendelkezett) Szügyi Zoltán és Kovács Béla kapcsolatáról, az 1947. február 19-ig volt kisgazda főtitkár és a Magyar Közösség viszonyáról dezinformált stb.⁷⁵⁶ A kiobbantott politikai válság megoldása a felelős vezetőkre hárult, miután Rákosi Mátyás rádióbeszédében „összeesküvőnek” nevezte Kovács Bélát.⁷⁵⁷ A tervek szerint – mivel a Nemzetgyűlés Mentelmi Bizottsága Kovács Béla ügyében nem engedett – 1947. február 23-án a Miniszterelnökségen Nagy Ferenc, Szakasits Árpád és Rákosi Mátyás megbeszélést tartott. Erre az összefüggésekre a kommunista vezető előre elkészített, sőt alá is írt egy „jegyzőkönyv”-et. Ebben többek között az állt, hogy a Budapesti Népiügyszégen folytatják majd Kovács Béla kihallgatását, amint február 24-én és 25-én az ÁVO-n megtette vallomását. Am a főtitkár azt is rögzítette, hogy amennyiben a „népiügyszék úgy látja, hogy Kovács Béla előzetes letartóztatásba helyezendő, ezt elrendelheti”.

A dokumentum végül tartalmazta, hogy Kovács Béla írásban tájékoztatja Varga Bélát, a Nemzetgyűlés – kisgazdapárti – elnökét, hogy önként a hatóságok rendelkezésére áll, s a Mentelmi Bizottsághoz származtas-

⁷⁵³ Uo. 151. 2. sz. jegyzet.

⁷⁵⁴ Uo. 149–151. Eredetiben: MSZP PI L. 274. f. 3/75. ö. e. 2. Jegyzőkönyv az MKP Politikai Bizottságának üléséről, 1947. február 20.

⁷⁵⁵ Uo. 151. 1. sz. jegyzet., Szabad Nép, 1947. február 23.

⁷⁵⁶ Szabad Nép, 1947. február 7., 12., 15., 26. stb.

⁷⁵⁷ Vida: Koalíció és pártharcok 238.

B47. febr. 15. Kovács Béla leleplezése
→ 1955. m. 2. g!

sák vissza – napirendre tűzés nélkül – a Házhoz beterjesztett iratokat.⁷⁵⁸ Nagy Ferenc azonban okkal megmakacsolta magát, nem fogadta el Rákosi tervezetét, nem volt hajlandó aláírni azt. Indoklása – többek között – így hangzott: „... a február 23-án kelt jegyzőkönyvet, miután az általam már korábban aláírt feljegyzés tartalmától lényegesen különbözik, nem tudom aláírni. Amíg az általam aláírt és átküldött feljegyzés 3. pontja megengedi, hogy az ügyészség esetleges letartóztatási indítványa köztü[n]k, a három pártvezér között megbeszélést képezhessen, addig az általam aláírt és hozám küldött jegyzőkönyv második szakasza szerint az ügyészség, ha úgy látja jónak, megkérdezőnk nélkül letartóztathatja Kovács Bélát. Sajnálattal állapítom meg, hogy megállapodásunk ezúttal nem sikerült, de az egész gondolatot a politikai békesség érdekében véleményem szerint elvetni nem szabad, s ezért helyesnek tartanám, ha minél előbb megbeszélésre jönnénk össze.”⁷⁵⁹

(Kovács Béla – dr. Pfeiffer Zoltán jogi képviselőjében) 1947. február 24-én megjelent az ÁVO-n, ahol kihallgatták. Másnap este azonban a szovjet hatóságok őrizetbe vették. A Magyar Testvéri Közösség 48 órán belül kezdődő⁷⁶⁰ főtárgyalása előtt, február 25-én lakása előtt, az ÁVO-n történt kihallgatások után a szovjet belügyi szervek letartóztatták a neves politikust. Amit Rákosi Mátyás ravaszkodással, hitszegéssel, csellel nem tudott elérni, azt a megszállók, a szovjet erők államvédelmi erőszakszervezete biztosította számára. (1955. november 8-án térhetett vissza Magyarországra.)

Az MKP KV PB – a megszállók által „megoldott” Kovács Béla-féle „ügy” után, kihasználva a lefogásából fakasztható lehetőségeket – folytatta az FKP felbomlasztásának politikáját, a kiskazda politikusok defenzívába szorítását. Az MKP KV PB 1947. március 6-i ülésén⁷⁶¹ az MKP politikai

⁷⁵⁸ Iratok 2. 153–155. Eredetiben: BM ÁB Op. Ny. Kovács Béla és Nagy Ferenc ügye. Jegyzőkönyv a Kovács Béla ügyében kötött megállapodásról, 1947. február 23.

⁷⁵⁹ Uo. 157–159. Eredetiben: BM ÁB Op. Ny. Kovács Béla és Nagy Ferenc ügye. Feljegyzés a pártvezetők Kovács Béla ügyében kötött megállapodásáról, 1947. február 24.; valamint I. Balogh Sándor: Parlamenti és párharcok 1945–1947. (a továbbiakban: Balogh: Párharcok) Bp., 1975. Kossuth K., 583. Forrás: OL M. 265/I.

⁷⁶⁰ A Szabad Nép 1947. február 14-én adta hírül, hogy mikor kezdődik a Donáth-per főtárgyalása. Folyamatosan tudósított a tárgyalási napokról. Sőt, március 2-án arról cikkezett Gimes Miklós, hogy Szent-Miklós leleplezte a Kiskazdapárt, s a Magyar Közösség kapcsolatát. Az ügyész nyolc főre kért halált, az április 16-án kihirdetett ítéletben 3 főt ítélték halálra. A népfőügyész ebbe belemagyarázott, a NOT viszont dr. Donáth Györgyön kívül mást nem ítélt halálra július 2-án, a kegyelmi kérelmet Tildy elutasította, dr. Donáthot 1947. október 23-án kivégezték. Szabad Nép, 1947. február 14., 28., március 1., 2., április 4., 17., június 24., július 3., október 21. és 24. Kovács Béla ÁVO-n történt kihallgatásának iratait I. a BFL-ben a Bp. Nü. 1947. évi iratai között!

⁷⁶¹ Iratok 2. 161–163. Eredetiben: MSZP PI L. 274. f. 3/87- ö. e. 2-3. Jegyzőkönyv az MKP Politikai Bizottságának üléséről, 1947. március 6.

„vonalát” ekképp határozták meg: a „Kiskazdapártnak az összeesküvéssel kapcsolatos nyilatkozatát nem követte tett, és felvetni – a szociáldemokratákkal tartandó ún. összekötő bizottsági ülésen – a Kiskazdapárt vezetőinek politikai felelősségét.”⁷⁶²

Így is történt, s a 9-én hozott határozat már azt tartalmazta, hogy az FKP az összeesküvők védelmezőjévé, fedezékévé vált. A már 1947. február vége óta folyó dr. Donáth György és társai ügygel összefüggésben pedig utasították Farkas Mihályt és Losonczy Gézát. Az előbbi vegye fel a kapcsolatot a Magyar Rádiónál Ortutay Gyulával. Feladatul kapta, hogy a perről felvett helyszíni tudósítások nem csupán este, hanem korábban is hangosan el, másrészt „gondoskodni kell arról – így a határozat –, hogy csak a demokrácia érdekében lévő szöveg kerüljön viaszlemezen keresztül közvetítésre”. Az utóbbi feladata: a Szabad Népben a perről több külföldi pozitív sajtóvisszhangot tegyenek közzé.⁷⁶³ Az MKP nem csupán a per kialakításával stb., hanem a már folyó eljárásen történtek jól megszűrt közzétételével is manipulálta a közvéleményt.

Miképp működtek közre a szovjetek? Puskin követ a „Kovács-ügybe” 1947. február 20-án úgy avatkozott közbe, hogy a külügyminisztert magához hívatta és (amint azt A. K. Helm fogalmazta) „pletykák szerint” nyomást gyakorolt rá. Puskin (ugyancsak Helm szerint) arra a bizonyítékra utalt, ami Kovács feltételezett kémkedésére vonatkozik, s amit a magyar kormánynak számításba kell vennie, „amikor a kérdéssel foglalkozik”. Nagy Ferenc éppen emiatt „tart a szovjet beavatkozástól” – hangzott a kiegészítés.

Az angol és amerikai diplomata – akár a SZEB, akár követségeik keretében – a nemzetközi nagypolitika által számukra kijelölt keretekben tevékenykedtek, s valójában ejtették Kovács Bélát. Tudomásul vették a szovjetek diktálta feltételeket, s nem maradt más hátra, mint a kötelező jellegű tiltakozás. Nagy Ferencet – aki már amúgy is arra kényszerült, hogy „saját elvei figyelmen kívül hagyása árán”⁷⁶⁴ hátráljon – arra figyelmeztették, hogy Kovács Béla „vesztes ügyét ne támogassa”, illetve hogy Magyarországon „a szovjetek bírnak az okkupálók tekintélyével és bárminemű kémkedési ügy rájuk tartozik...”⁷⁶⁵

A. K. Helm és H. F. A. Schoenfeld – miként a megdöbben magyar közvélemény – a sajtóból megtudhatta a végítéleti verziót, azt ti., hogy „A szovjet megszálló hatóságok 1947. február 25-én Budapesten földalatti

⁷⁶² Balogh: Párharcok 395.

⁷⁶³ L. a 761. sz. jegyzetet!

⁷⁶⁴ L. a 742. sz. jegyzetet!

⁷⁶⁵ Földesi Margit i. m. 159–160.

szovjetellenes fegyveres terrorista csoportok alakításában és a szovjet hadsereg ellen irányuló kémkedés szervezésében való részvétel miatt letartóztatták Kovács Bélát, a Független Kisgazdapárt volt főtitkárát.” Ugyanebből értesülhetett arról is, hogy „Kovács Béla tevékenyen részt vett olyan földalatti szovjetellenes fegyveres csoportok megalakításában, amelynek tagjai terrorcselekményeket, gyilkosságokat követtek el Magyarország területén a szovjet hadsereg tagjai ellen.”⁷⁶⁶ Egyértelművé vált: a szovjetek nem csupán a Raffay-levél provokációjára, hanem a letartóztatott dr. Jaczkó Pál, kisgazdapárti honatya vonalán „feltárt” fegyveres „szál”-ra is alapozták a koncepciót, összefüggésbe hozva ez utóbbival minden szovjet katona halálát, az időhatárokat végtelenné téve.

A szovjetek által lefolytatott kihallgatásokon kérdés-felelet formájában fogalmazták meg a jegyzőkönyveket, hasznosították az ÁVO és a Kat.pol. által készített, hozzájuk is elküldött jegyzőkönyvek tartalmát.⁷⁶⁷ A dokumentumok szövegszerű vizsgálata azt bizonyítja, hogy különböző személyek hallgatták ki az eléjük állítottakat. Az elkészült anyagokat ezt követően összevetették, s a „beismerő vallomást” a következő napi vagy későbbi kihallgatás során a másik gyanúsítottal szó szerint elismertették, a kihallgatott állapotától függően leírták, de minden esetben aláírták vele. Jellemző volt, hogy az ún. „beismerés”, amit gyanúsítottakból kikényszerítettek, nem a lefogottak stílusában készült, hanem olyként, amiből kitetszik, hogy a tartalma nem a vádlottak álláspontja, nem is fordítási hiba, hanem kifejezetten ítéleti célra irányítottág következménye volt. Mindennek nyomán világossá vált, hogy míg a kihallgatók a kisgazdák és közösségiek „összeesküvésének” dokumentálásán „fáradoztak”, a történelem számára valójában a hatalomszerzés bűnös technikáját dokumentálták koncepciók jegyzőkönyveik. Amit az őrizeteseknél bűnként fogalmaztak, az az MKP-nál lett gyakorlat.

A Kovács Béla által kézzel írt vagy általa sajátkezűleg lemásolt jegyzőkönyvekből a nyomtatott anyaggal egybevetve kitűnik, hogy első kihallgatásakor – 1947. március 1-jén – egyik „felelet”-éből több sort kihúztak, s bizony annak más lett az értelme. A nyomtatásban megjelent anyagban az szerepel, hogy „A tevékenységet, amely arra irányult, hogy Magyarország területén fegyveres csoportokat létesítsen, törvényellenesnek ítélem meg, és ezért Jaczkó Pállal együtt úgy a magyar kormány előtt, mint a megszálló szovjet haderő parancsnoksága előtt bűnösnek érzem magam.”⁷⁶⁸ Az eredeti szöveg pedig így szólt: „A tevékenységet, amely arra irányult, hogy

⁷⁶⁶ Világ, 1947. február 27.

⁷⁶⁷ Arany Bálint i. m. 46.

⁷⁶⁸ Fehér könyv i. m. 84.

Magyarország területén fegyveres csoportokat létesítsen, törvényellenesnek ítélem meg, amely a szovjet megszálló haderő által felállított rendszer ellen irányul, és ezért Jaczkó Pállal együtt úgy a magyar kormány előtt, mint a megszálló szovjet haderő parancsnoksága előtt bűnösnek érzem magam.”⁷⁶⁹ Az eredeti jegyzőkönyvtől eltérő, nyomtatott kiadás nem véletlenül fogalmaz másképp. A valóságos, nyílt szókimondás; „a megszálló haderő által felállított rendszer” kifejezés nyilvánosságra hozatala milliók előtt leplezte volna le a politikai félrevezetést: a „demokratikus tömegmozgalmak”, a különböző ún. néphatalmi szervek háttérből történt manipulálását, a közvetlen demokratikus kezdeményezések párturalmi célokra történő kihasználását.

A március 2-án készült jegyzőkönyv sem kéziratban, sem nyomtatásban nem került elő, noha a nyomtatott szöveg szerint Kovács Bélát akkor is kihallgatták...⁷⁷⁰

A Kovács Béla által március 5-én „vallottak” – különösen az 1946 tavaszán történekről – Arany Bálint március 9-i „vallomásának” jegyzőkönyvéből ismertek.⁷⁷¹ A „titkos társaság” és a „halogatás” szándékos ismételtetése ellenére Kovács Béla ekkor még kitartott amellett – szemben a mások által reá „vallottak”-kal –, hogy nem lett hivatalosan a titkos szervezet tagja. Ugyanakkor „vallott” viszont az emigráns-kormányról. Bűnösnek „ismerte el” köztársaságellenes cselekedetét.⁷⁷²

Noha február végén a Budapesti Népbíróság dr. Jankó Péter vezette tanácsa megkezdte dr. Donáth György és társai perének tárgyalását, a szovjet hatóságok átvitték magukhoz Arany Bálintot, a per egyik vádlottját, akit – pótolván a február 25-én elmulasztottakat, és azt követően, hogy március 7-én, 8-án és 9-én jegyzőkönyveket vettek fel tőle – szembesítettek Kovács Bélával. A jegyzőkönyveket „lényeges ellenvetés nélkül” aláírta, s fogalma sem volt arról, hogy miért ismételtetik meg vele a Kat.polon, ill. az ÁVO-n felvett jegyzőkönyvek tartalmát. Arany Bálint végül megtudta, azért „rendszerítették” a koncepciót, hogy Kováccsal szembesíthessék.⁷⁷³ A Vilma királyné úton felvett jegyzőkönyvek rögzítették a szervezet jogfolytonosságát, a Magyar Testvéri Közösség külföldi kapcsolatait, a kisgazdapárti rendőrök kinevezését a politikai rendőrséghez, a Hetes Bizottság tevékenységét stb.

⁷⁶⁹ BM ÁB Op. Ny. Kovács Béla és Nagy Ferenc ügye. Jegyzőkönyv Kovács Béla kihallgatásáról, 1947. március 1.

⁷⁷⁰ Fehér könyv i. m. 85.

⁷⁷¹ Uo. 85. és 95–97.

⁷⁷² Uo. 87–88.

⁷⁷³ Arany Bálint i. m. 45–46.

Arany Bálint üzent az utókorhoz is e „válasszal”, midőn úgy fogalmazott, hogy „ezen program ellen, amint már az előző jegyzőkönyvben is írtuk, a Hetes Bizottság részéről ellenvetés nem történt, tehát elfogadta és tudomásul vette”.

Arany Bálint „vallomás”-ából kicseng a rákényszerített kommunista frazeológia, amikor úgy „vall”, hogy a „Hetes Bizottság” a „protestáns tömegeket a jobboldali reakciós erőkhöz számította”.⁷⁷⁴

Arany Bálint 1947. március 8-i „vallomása” azonban minden addiginál fontosabbnak bizonyult. Ebben – a Baloldali Blokk ellentettjeként – szerepel a (nem létező) „Jobboldali Blokk” megalakításának terve, azzal a céllal, hogy a koalícióból a Baloldali Blokkot kiszorítva megerősítsék a „jobbaldalt”, továbbá, hogy e blokk „kiharcolja a Kiszegzardapárt összes követeléseinek a teljesítését”. Mint ismert, ezt – ellenkező előjellel – a kommunista párt cselekedte... (Szerepelt a jegyzőkönyvben a nyugaton legismertebb és legelfogadottabb magyar szociáldemokrata politikus, a meghurcolásra kiszemelt „következő láncszem”, Peyer Károly is).⁷⁷⁵ Noha Arany Bálint Peyer Károlyra már „vallott”, az csak a Fehér könyv megjelenésekor, ill. a Szabad Nép 1947. augusztus 7-i számából vált ismertté.⁷⁷⁶

A Magyar Testvéri Közösség-ügy eskalációja a kiszegzardapárti vezetés totális szétfelbomlását célozta, de az eljárás során másokat is meghurcoltak. Egyrészt Rajk László belügyminiszter 1946. december 31-én arról tájékoztatta külügyminiszter társát, Gyöngyösi Jánost, hogy a követéseknek hozza tudomására: „Budapesten komoly méretű ellenforradalmi és horthysta szervezkedést lepleztek le, amelynek során több letartóztatásra került sor. Külföldi híresztelésekkel ellentétben nem felel meg a valóságnak, hogy Almásy Pál altábornagy a szervezkedésben részt vett volna...”⁷⁷⁷ Másrészt viszont a Magyar Nemzet 1947. január 25-én arról tudósított, hogy Almásyt, Örley László és Virág László vezérőrnagyokat letartóztatták.⁷⁷⁸ Később kiszabadultak. Almásy Pál altábornagyot az év során újból lefogták, azonban nem tudták belekeverní a nyomozók által kifundált „dr. Pfeiffer Zoltán irányította összeesküvésbe”, ezért kiengedték (a volt igazságügyi államtitkár később külföldre menekült). 1950-ben

⁷⁷⁴ Fehér könyv i. m. 89–91.

⁷⁷⁵ Uo. 92.

⁷⁷⁶ Szabad Nép, 1947 augusztus 7.

⁷⁷⁷ MOL JGY. Külügyminisztérium iratai (a továbbiakban: KÜM iratok). Vegyes. 11. d. 10. pol. res. 1947.

⁷⁷⁸ Magyar Nemzet, 1947. január 25.

viszont Kővágó Józseffel és társaival együtt koholt ügyben elítélték, később rehabilitálták.⁷⁷⁹

Peyer, Almásy mellett a későbbi perek „szereplői” közül Habsburg Ottó is említendő, akinek az „összeesküvőkkel” meglévő kapcsolatait a Magyar Nemzet kolportálta, valamint az „angol kém”, uzoni Pünköthy László is „tárgyalt vele”.⁷⁸⁰

Dr. Pfeiffer Zoltánnak a Magyar Testvéri Közösség egyik tagjával való ismeretsége az eredményezte, hogy az ÁVO a népügyészség-útján mentelmi jogának felfüggesztését kérte. Végső soron tehát közbenjárási kísérlete folytan menekülni kényszerült.⁷⁸¹

Ugyan a dr. Pfeiffer Zoltán a választások után ért támadás és menekülésre kényszerítés aspektusából érdektelen, de jellemző, hogy dr. Domokos ez alkalommal is támatta dr. Ries Istvánt. Az igazságügyminiszter Rajk László tájékoztatta arról, hogy megindult a nyomozás az igazságügyi tárca volt államtitkárával szemben, s ekkor Ries úgy foglalt állást, hogy a mentelmi ügyben a kiadatást „letartóztatásra is kiterjedő hatállyal” kéri, noha „állítólag csupán a mentelmi jog felfüggesztéséről lett volna szó”.

1947. november elején viszont Ries – dr. Domokos szerint – dr. Zsedényinek és Reichertnek úgy nyilatkozott, hogy „az ügyről csak az újságokból értesült”. Mindebből vonta le dr. Domokos: Ries a képviselőkkel „feltetelezhető, hogy ... ilyen formában beszélt: „»Kérlek, becsületszavamra, én magam sem tudok az ügyről semmit, csak amit az újságokból olvastam, magam is ilyen kommunista presszió alatt állok.«”⁷⁸² Úgy tűnik, hogy az 1947-es választásokat követő kiélezett helyzetben, azt követően, hogy dr. Pfeiffert – már nem csupán az állása, hanem szabadsága elvesztése – fenyegette, a vele harcolni nem szűnő dr. Domokos lehetőséget érzett arra, hogy újabb denúciálást hajtson végre a szociáldemokrata igazságügyminiszter ellen. Ebben a támadásban azonban nem csupán Ries, hanem ekkor már sokkal inkább a „következő láncszem”, mint Peyer bekapcsolása esetében is, a szociáldemokrácia volt a célpont.

⁷⁷⁹ A Kővágó József és társai elleni koncepció ügy könyvünk korszakhatárán kívüli esik.

⁷⁸⁰ Magyar Nemzet, 1947. március 9., Szabad Nép, 1947. március 30.

⁷⁸¹ Szabad Nép, 1947. november 1. és 6. A dr. Pfeiffer elleni eljárás dokumentumait l. a BFL-ben a Bp. Nü. 1947. évi iratai között!

⁷⁸² MSZP PI L. 698. f. 10. ó. e. Dr. Domokos József levele Farkas Mihályhoz, 1947. november 6.

Ahogy a páter Kis Szaléz és társai elleni ügyből számos közigazgatási akció sarjadt, úgy a Magyar Testvéri Közösség elleni eljárás is lehetőséget biztosított arra, hogy a későbbiekben másokat is meghurcolhassanak.

Visszatérve a Vilma királyné úti kihallgatásokhoz, a kisgazdapárti vezetők felelősségét március 9-én terjesztették ki a Magyar Testvéri Közösség ügyre. Mind Kovács Béla, mind Arany Bálint ekkor „vallottak” arról, hogy Nagy Ferenc kormányfő tudott egyrészt Raffay „küldetéséről”, „országellenes tevékenységéről”, másrészt, hogy miként szervezte be Kovácsot Arany Bálint az „illegális organizációba”. Majd ismét a kihallgatottal elismertették, hogy „létezik egy faji alapon álló titkos társaság”, s a Hetes Bizottság Kovács Bélát „politikai céljaira mindig felhasználta”.

Ilyen előzmények után szembesítették Arany Bálintot és Kovács Bélát. A feladatot – nevezetesen, hogy a kiagyalt koncepcióhoz megszerezzék a megfelelő válaszokat – „teljesítették” az őrizeteseik. Jegyzőkönyvileg Arany Bálint azt állította, hogy Kovács Bélának „jobboldali meggyőződését” jól ismerte...⁷⁸³ Kovács Béla „vallomása” alapján Arany Bálint módosította álláspontját, s az elkészült jegyzőkönyvet aláírták.⁷⁸⁴

[Kovács Béla ügyében március 5-én, ill. 8-án eredménytelen amerikai-szovjet jegyzékváltás történt.⁷⁸⁵ S 1947. március 10-én Arany Bálint jegyzőkönyvében már az szerepelt, hogy „a hatalom átvétele szempontjából fontos, hogy a kisgazdapárti képviselőcsoport követelése teljesüljön, mert ennek megvalósulása első lépés a hatalom átvételéhez”.⁷⁸⁶

A Kovács Bélát ért sérelem után úgy tűnt, hogy Nagy Ferenc is felhagyott addigi engedékenyebb politikájával, s tervbe vette Varga Bélával együtt, hogy lemondanak. Tildy Zoltán azonban elvetette tervüket, s a kabinet a helyén maradt. A Szövetséges Ellenőrző Bizottság angolszász politikusai sem tétlenkedtek. A mozgásterüket évekkorábban kijelölt nemzetközi, nagy politikai egyeztetéseknek megfelelően álláspontjukat – mert tapsolniuk nem illett és nem volt kötelező az engedett szovjet lépéshez – tiltakozások formájában juttatták kifejezésre.

Álláspontjuk szerint az „idegen beavatkozás” azért vált szükségessé, mert „alkotmányos úton a kommunisták nem tudták elérni politikai céljukat”. A

⁷⁸³ Fehér könyv i. m. 93–94 és 96–98. Jegyzőkönyv Kovács Béla kihallgatásáról, 1947. március 9.

⁷⁸⁴ Arany Bálint i. m. 46–48.

⁷⁸⁵ Kalocsai Kis Újság, 1947. március 22. 1., valamint vö. Földesi Margit i. m. 163–165!

⁷⁸⁶ Fehér könyv i. m. 99–100.

rendőrség és az adminisztratív hatóságok „politikai ellenfelük elleni” akciósorozata következtében „krízist idézett elő” a megszálló haderő vezetése, „így ez jogtalan beavatkozás a magyar belügyekbe”. A SZEB jegyzékét az amerikaiak részéről aláíró Weems tábornok javaslatot tett különböző magyar közjogi és valamennyi SZEB képviselő együttes megbeszélésére, „hogy lépéseket tudjanak tenni a megnyugtató megoldás érdekében”.

Kovács Béla ügyének érdekében tiltakozó amerikaiakat Szviridov válasza nem lephette meg, ugyanis a tábornok 1947. március 8-án visszautasította a különböző javaslataikat.⁷⁸⁷

A Szövetséges (Szovjet) Ellenőrző Bizottság különböző beosztású magyarországi képviselőinek „aktivitása” mellett nem maradt el a Szovjetunió Fegyveres Erőinek Minisztériuma, Középső Hadseregcsoporthoz Politikai Csoportfőnökségéé sem. A 7. osztály vezetője, Mudrikov alezredes 1947. márciusában, „titkos, különleges jelentés”-ben számolt be a magyar kormány összetételében bekövetkezett változásokról.

Ebben a M. Sz. Szuszlovnak, az SZK/b/P KB tagjához is eljutott dokumentumban tudatta, hogy az „összeesküvésben való részvétele miatt letartóztatott” Mistéth Endre helyett más vezetőt neveztek ki az újjáépítési tárca élére; hogy az új honvédelmi miniszter, Dinnyés Lajos kivált az FKP felső vezetéséből, mert a jobboldali vezetőkkel nézeteltérései voltak, akik közül „ma már leleplezett és elítélt Arany Bálint, Jackó Pál és mások”.⁷⁸⁸ A jelentés és a tények közötti eltérés az, hogy a Magyar Testvéri Közösség tagjai ellen lefolytatott népbírósi, ún. különtanácsi eljárásokban az első ítéletet 1946 áprilisában hirdették ki, tehát nevezettek elítéltek nem lehettek. A lényeg azonban az volt – s ebben Mudrikov igazat állított –, hogy Arany Bálintot és társait lefogták.

Az 1947. március 11–18 között történetekből érthetővé válik, hogy miért szakadt meg március 10-én a szovjet hatóságok által átadott jegyzőkönyvek láncolata.

A különböző bel-, ill. külpolitikai események lehetőséget teremtettek a belpolitikai válság kompromisszumos megoldásához⁷⁸⁹, ezt azonban az ofenzív MKP-politika ideiglenesnek tekintette. Kártyáit azonban a párt nem fedte fel. Nagy Ferenc, akinek fogalma sem volt arról, hogy 1947. március 9-én mind Arany Bálint, mind Kovács Béla már terhelő „vallomást” tett rá, március 11-én a pártközi értekezleten javaslatot tett a kibontakozásra. Ennek során kifejtette, hogy „a pártközi értekezlet mindenekelőtt az összees-

⁷⁸⁷ Vö. Földesi Margit i. m. 162–165!

⁷⁸⁸ Moszkvának jelentjük 154–156. Mudrikov alezredes jelentése Moszkvába, M. A. Szuszlovnak, 1947. március.

⁷⁸⁹ Vida: Koalíció és pártharcok 240–241.

küvés gyors felszámolását s az összeesküvők mielőbbi megbüntetését tartja kívánatosnak, hogy mindazok az ellenforradalmi erők, amelyek bármikor készek volnának a demokrácia, annak intézményei vagy alkotásai ellen felkelni, példát vegyenek a jelenlegi összeesküvők határozott felszámolásából, s kezüket fel ne merjék emelni a demokrácia ellen.”

Javasolta továbbá, hogy kössön megállapodást „a pártközi értekezlet a pártok nevében a reakció elleni közös harcra, a múlt minden visszatérési szándékának elhárítására, a demokrácia és annak intézményei egységes védelmére”. A tervzet szerint a Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontot visszaállítják, s megszüntetik a Baloldali Blokkot, a rendőrtiszti állományt jelentős számú kiskgazdapárti parasztfiatallal frissítik fel. Nagy Ferenc felvetette, hogy a sajtóban szűnjön meg a Kiskgazdapárt funkcionáriusainak támadása. Végül szerepelt a tervzetben, hogy „a koalíció védelme érdekében egységesen vállalják a harcot, minden kívülálló politikai erőnek a koalíció elleni támadásával szemben”.⁷⁹⁰ A kormányfő által előterjesztettek zömét elfogadta az értekezlet,⁷⁹¹ de csak egy titkos megállapodásban.

A nyilvánosságra hozott dokumentumhoz képest a treuga dei csak látszólagos volt. S miközben az ország közvéleménye, a kiskgazdák vezetői úgy vélték, hogy a kompromisszumos megoldással lezárult a válság (és Kovács Bélát kénytelen-kelletlen feláldozták, mert érdekében érdemben nem tehetek semmit), senki sem tudhatott arról, hogy az 1947. március 9-én kikényszerített jegyzőkönyvek a dráma újabb felvonásának kezdetét jelentették.

Az USA még egy kísérletet tett – a SZEB-adta lehetőséggel élve –, hogy Kovács Béla helyzete kedvező irányt vegyen. 1947. március 17-én jegyzéket intéztek Szviridov altábornagyhoz, a SZEB helyettes elnökéhez. A küzdelemben során kialakult patt-helyzetben javítani akarták a kiskgazda pozíciókat, bizva abban, hogy megállítható a szovjet, illetve kommunista attack. Többek között leszögezték, hogy „Ami Kovács Béla letartóztatását illeti – noha a megszálló erők által az ilyen erők biztonságának megőrzése céljából rendes eljárás keretében eszközölt letartóztatásokat indokolatlan beavatkozás címén természetesen nem lehet kifogásolni – Kovács Bélának a szovjet hatóságok által történt letartóztatását a látszat alapján nem lehet ilyen természetű eljárásnak tekinteni. Megjegyzendő, hogy a letartóztatás mindaddig nem következett be, míg a Magyar Kommunista Párt számos eredménytelen stratégiai fogáshoz nem folyamodott, hogy Kovács Béla parlamenti mentelmi jogának megvonását és a politikai rendőrség által történő letartóztatását kieszközölje. Ebben az időben semmi jel sem mutatott

⁷⁹⁰ BM ÁB Op. Ny. Kovács Béla és Nagy Ferenc ügye. Az 1947. március 11-i megállapodás tervzetet március 22-én juttatták el Rákosi Mátyáshoz.

⁷⁹¹ L. a 695. sz. jegyzetet!

arra, mintha Kovács Béla a szovjet megszálló csapatok elleni tevékenységgel lett volna gyanúsítható.

Ilyen körülmények között az Egyesült Államok kormánya az összes rendelkezésre álló adatok alapján nem érhet egyet a magyar politikai fejlemények ama elemzésével, melyet az Ön... közlése foglal magában. Az Egyesült Államok kormánya előtt világos az, hogy a Magyar Kommunista Párt vezetése alatt álló kisebbségi csoportok alkotmányos eljárás keretén kívüli taktikázással kísérlik meg a hatalom átvételét...” Weems tábornok a jaltai megállapodásra hivatkozva tanácskozást javasolt, mert az ún. Kovács-ügy, a „Magyarország szempontjából oly alapvető fontosságú kérdés” és a belpolitikai helyzet közös kivizsgálással hozható nyugvópontra.⁷⁹²

A szokásos szovjet válasz már másnap megérkezett, s visszautasítást tartalmazott. Szviridov altábornagy a SZEB amerikai missziója főnökéhez, Weems tábornokhoz küldött válaszában – hivatkozva a már folyó népbíró-sági tárgyalás „eredményei”-re – utalt arra, hogy a Kiskgazdapárt „összeesküvésben” résztvett nemzetgyűlési képviselői „bűnös szerepet” töltek be, s elhárította a Kovács Béla érdekében tett ismételt amerikai lépéseket. Mivel azonban Ön ennek ellenére visszatér a kérdésre – írta Szviridov –, közölhetem Önnel – s ezt kizárólag azért teszem, hogy megóvjam Önt a további tévedésektől –, hogy Kovács Béla teljesen beismerte bűnösségét úgy a Szovjet Hadsereg ellen elkövetett bűntettekben, mint az összeesküvésben való részességben.” Ami pedig a lényegét illette, a magyar helyzet és az „összeesküvés” együttes vizsgálatát elutasította.⁷⁹³

Az amerikai kormány analízise pontos volt, a szovjet fél válasza alig félreérthető.

A „forgatókönyv” szerint az angolok következtek, ők március 19-én tiltakoztak, Szviridov egy nappal később őket is visszautasította. Miután 1947. február 10-én lezárultak a világháborút követő békekötések, a sztálini „polgárháborús” teória érvényesülésének nem lehetett gátat szabni. Mind a magyarországi, mind a saját – angol és amerikai – közvéleményt megnyugtatóni kívánt angolszász tiltakozások eredménytelenségének ez a háttér, az érdekszférákon belül az addig elért eredmények határoztak meg mindent.

A két amerikai tiltakozó jegyzék között ismertté vált az amerikai elnöknek, Trumannek a kongresszushoz intézett üzenete. Ebben megfogalmazta, hogy az Egyesült Államok biztonsága érdekében a jövőben támogatást fog nyújtani a kommunizmus ellen harcoló erőknek. A Truman-doktrina meghirdetése nyugati oldalról jelentett nyílt szakítást az együttműködés politikájával, aminek a békeszerződések párizsi aláírása hosszú időre végpontjává

⁷⁹² Kalocsai Kis Újság, 1947. március 22. 1.

⁷⁹³ Uo.

vá vált. A most „rab nemzetek” közé sorolt Magyarországon azonban az új amerikai külpolitika nem érhetett el eredményt, még ha a tiltakozó jegyzékek közül az utóbbi már a doktrína meghirdetése után keletkezett is. A Magyar Kommunista Párt pedig felgyorsította a folyamatot: napirendre került a kiskazda politikai vezetés teljes szétverése. A politikai erőviszonyok módosultak: 32 kiskazda honatya helyzete rendült meg, s a politikai győzelmet adminisztratív eszközökkel elért MKP és szövetségesei következő közvetlen célpontja Nagy Ferenc lett. A becserkésző hadmozdulatok már a vallatások során kezdetüket vették.

Ebbe a sorba illeszkedett Rákosi Mátyásnak Nagy Ferenchez intézett március 14-i levele is, amelyben Bognár Józsefnek, a volt tájékoztatásügyi miniszternek, a Kiskazdapárt főtitkárhelyettesének távozását szorgalmazta. Rákosi Mátyás, figyelmen kívül hagyva azt a tényt, hogy Bognár József pártbeli pozíciója nem újkeletű, úgy állította be a problémát, mintha főtitkárhelyettesi kinevezése most merült volna fel. A kormányfő, válaszában kitért arra, hogy Bognár feladata az lesz, hogy a „fővárosi frakciót kezében tartsa, és visszavigye arra a koalíciós alapra, amelyen közmegegyezésre dolgozott a frakció addig, amíg minisztersége előtt ugyancsak Bognár József irányította”. Utalt Nagy Ferenc arra is, hogy Bognár Józsefnek volt 1945-ben egy levele, amit „fiatalos túlzással és hevülettel” írt azoknak, akikről nem tudta, hogy „később összeesküvők vagy az összeesküvők barátaivá válnak. A levél megírása után két hónappal, tehát még 1945-ben ezzel a társasággal a kapcsolatot megszakította.”⁷⁹⁴

A kiskazda vezetés szétzúzása a legnagyobb kényszerek alkalmazásával tovább folytatódott a szovjet szervek kihallgatásain. Szemben a korábbiakkal, amikor még a lefogottak kísérletet tehettek „vallomásukban” a valós tények elmondására, most már a kihallgatók mindent a hatalomszerzés céljainak rendeltek alá. Jaczkó Pál 1947. március 18-i „vallomásából” kitűnik, hogy az ösztűz hamarosan Nagy Ferencre irányult: „Úgy vélem – tartalmazta Jaczkó Pál „felelete” –, hogy a Kiskazda Párt vezetője, Nagy Ferenc, az összeesküvésről és az illegális szervezetről [a Magyar Testvéri Közösségről – a szerk.] nem kevesebbet tudott, mint én. Nagy Ferencnek a szervezetről való értesültségét a következő tényekkel támaszthatom alá. Folyó évi január hó közepén, a napra nem emlékszem pontosan, a Kiskazda Párt vezetősége ülést tartott, amelyen jelen voltak: Nagy Ferenc, Varga Béla, Kovács Béla, Balogh István és Oltványi Imre. Az ülésen meghallgatták Saláta Kálmán magyarázatát és az én magyarázatomat a köztársaságellenes összeesküvésben való részvételünkről.” A kommunista frazeológiát „használó” Jaczkó Pál arról is „vallott”, hogy ezen az ülésen Saláta Kálmán –

⁷⁹⁴ BM ÁB Op. Ny. Kovács Béla és Nagy Ferenc ügye. Nagy Ferenc levele Rákosi Mátyáshoz, 1947. március 19.

akiről számosan megemlékeznek „vallomásukban”, de mint közismert, már nem tartózkodott Magyarországon... – azt közölte Nagy Ferencel, hogy „a Magyar Közösség csinált belőled miniszterelnököt”.

Jaczkó Pál „vallomásában” a teljes kiskazdapárti vezetést kompromittálta, nemcsak a kormányfőt, hanem valamennyi említett személyt.⁷⁹⁵

Az ugyancsak március 18-án kihallgatott Gyulai László a jegyzőkönyv szerint Kovács Bélát, Nagy Ferencet hibáztatta.⁷⁹⁶ Arany Bálintnak – akit egy rövid időre elvittek a tárgyalására, majd újra átadtak a szovjet hatóságoknak⁷⁹⁷ – 1947. március 20-i „válasza” szerint „Nagy Ferencel való beszélgetésem során elmondtam neki az illegális faji társaság létezését”, és a Hetes Bizottság egyetértett abban, hogy „elsősorban Nagy Ferencre” számíthatnak. A Hetes Bizottság tagjai közül többen „Kovács Béla lakásán Nagy Ferenc jelenlétében nem egyszer tárgyalták meg a legaktuálisabb bel- és külpolitikai kérdéseket”. Szentiványi Domokosnak a háború elkerülhetlenségéről hangoztatott nézetei nem csupán ebbe az 1947. március 20-i, hanem a Kovács Bélával készített másnapi jegyzőkönyvbe is bekerültek.⁷⁹⁸ Sőt, dr. Jaczkó Pál már arról „írt”, hogy gyakorlatilag mit tett Nagy Ferenc a „Magyar Testvéri Közösség” érdekében.⁷⁹⁹

Kovács Béla „vallomásának” 1947. március 21-i jegyzőkönyvéből kitűnik, hogy mi volt kihallgatói álláspontja. Erre utal „felelet”-e: amikor Szentiványi Domokost idézve arról „írt”, hogy „a Kiskazda Pártnak legfontosabb feladata, hogy ne tegyen engedményeket a baloldali pártoknak. Ugyancsak Szentiványi beszélt Magyarország külpolitikai helyzetéről is. Sötét színekkel festette le az egész világhelyzetet. Hangoztatta, hogy a nagyhatalmak közötti viszony annyira feszült, hogy a háború lehetőségével a közeljövőben számolni kell.” A Szentiványi által javasolt „ellenkormány”-ról Nagy Ferenc „ellenvéleményét én nem hallottam” – rögzítette Kovács Béla „feleletét” a jegyzőkönyv.⁸⁰⁰

Jaczkó Pál március 21-i kihallgatási anyaga szerint „a pártvezetőség, amely nekem a fegyveres alakulatok szervezésére utasítást adott, Nagy Fe-

⁷⁹⁵ Fehér könyv i. m. 100.

⁷⁹⁶ Uo. 102–103.

⁷⁹⁷ Arany Bálint i. m. 52–56. Arany Bálint 1947. március 5–11 és 13–27. között volt a Vilma királyné úton.

⁷⁹⁸ Fehér könyv 104–105, 108–109.

⁷⁹⁹ Uo. 106–107.

⁸⁰⁰ Iratok 2. 165–169. Eredetiben: BM ÁB Op. Ny. Kovács Béla és Nagy Ferenc ügye, valamint Fehér könyv i. m. 109–110. Jegyzőkönyv Kovács Béla szovjet hatóságok előtt tett vallomásáról, 1947. március 21.

rencből, a párt vezéréből, Kovács Bélából, a párt főtitkárából és Varga Bélából, a párt alelnökéből állt”. Majd később: „Azokra a fegyveres alakulatokra, amelyeknek megszervezésére a párt vezetőségétől kaptam utasítást, a Kisgazda Pártnak a hatalomért való küzdelemben volt szüksége.”⁸⁰¹ A fentiek három nappal később, Kovács Béla jegyzőkönyvében is benne foglaltattak, mégpedig szó szerint azonos módon: A Kisgazda Pártnak a fegyveres csoportokra „a hatalomért való küzdelemben volt szüksége”. S a „vallomás”-át „sajátkezűleg” leíró Kovács Béla március 24-én végül úgy adott „felelet”-et, hogy „... elismerem, hogy a mi pártunk vezetősége, adott esetben én, Nagy Ferenc és Varga Béla a szovjet megszálló hadsereg előtt kompromittáltuk magunkat azzal, hogy annak beleegyezése nélkül engedtük, hogy Magyarország területén fegyveres csoportok szervezkedjenek”.⁸⁰²

Tildy Zoltánt kivéve, a legjelesebb vezetők – Nagy Ferenc és Varga Béla – helyzete ezekkel a kikényszerített, hazug „vallomásokkal” egyre reménytelenebbé vált. A kormányfő eltávolításához szükséges újabb „kihallgatási jegyzőkönyv” március 24-én Gyulai Lászlóval készült: „Nagy Ferenc kijelentette, hogy a belügyi tárcát a párt a megszálló hadsereg beavatkozása és nyomása miatt kényelen volt átengedni a kommunistáknak, és hogy minket is ugyanaz a sors ért, mint Délkelet-Európa többi államait, ahol szovjet nyomásra a belügy mindenhol kommunista kézben van. Ez a bejelentés arra irányult – a jegyzőkönyv szerint –, hogy kompromittálja a megszálló haderőt, mintha beavatkozna Magyarország belügyeibe. Ezt így is értelmezték.” Gyulaival végül Saláta Kálmánt idéztették: „Azt is mondta, hogy ha őt Nagy Ferenc kiadja, akkor ő, Saláta is leleplezi Nagy Ferencet és elmondja a hatóságnak, hogy Nagy Ferenc rajta keresztül tudott az összeesküvők illegális tevékenységéről és akkor Nagy Ferencet ugyanaz a felelősség terheli, mint őt.”⁸⁰³

A kormányfő „felelőssége” már megállapított, s ezt követte a Kovács Béla „vallomását” összefoglaló jegyzőkönyv is.⁸⁰⁴ Március 27-én Kovács Béla mindössze egyetlen „kérdést” kapott: „Mi az oka annak a körülménynek, hogy a köztársasággellenes összeesküvés főbb tagjai a vezetéshez kö-

⁸⁰¹ Fehér könyv i. m. 109–110.

⁸⁰² Uo. 171–174. Eredetiben: BM ÁB Op. Ny. Kovács Béla és Nagy Ferenc ügye, valamint Fehér könyv i. m. 110–111. Jegyzőkönyv Kovács Bélának a szovjet hatóságok előtt tett vallomásáról, 1947. március 24.

⁸⁰³ Fehér könyv i. m. 112, 114.

⁸⁰⁴ Kovács Bélával még 1947. április 29-én és május 22-én készültek jegyzőkönyvek. Az előbbiben cáfolta, hogy tudott volna a mátraaljai „összeesküvés”-ről, míg a májusiban csak a korábbiakat elevenítette fel, pl. azt, hogy Nagy Ferenc tudott a nyugatról érkezett ügynöki jelentésről stb. BM ÁB Op. Ny. Kovács Béla és Nagy Ferenc ügye.

zelállók, a Kisgazda Párt kötelékéből kerültek ki? Nem hibás-e ebben a Kisgazda Párt vezetősége?” A „válasz”-t több oldalon keresztül fogalmazták meg és írárták le vele. S ebben már – többek között – az állt, „hogy mivel a Kisgazda Párt a reakciós erők vonzásának központja és a köztársasággellenes összeesküvés tagjainak fészke lett, a párt elítélendő”. A „Kisgazda Párt vezetősége az én személyemben, Varga Béla, Nagy Ferenc és mások személyében hibás és felelős azért, hogy a pártközpont apparátusában vezetőállásokba összeesküvőket, a magyar nép ellenségeit állította”.⁸⁰⁵

A külföldre menekült Saláta Kálmán bátyja, Saláta Gyula jegyzőkönyve zárta a szovjet hatóságok által átadott „dokumentumok” sorát. A március 27-én készült jegyzőkönyvből angolszász kapcsolatokra „derült fény”, s a Saláta-testvér Tildy Zoltán tetteről, Saláta Kálmán külügyminisztériumi államtitkári kinevezésének megakadályozásáról „vallott”.⁸⁰⁶

A Kovács Bélának feltett kérdésben fogalmazódott meg a három fázisból álló, összefüggő kisgazdapártellenes akciósorozat lényege: „Nem hibás-e ... a Kisgazda Párt vezetősége?” A válasz pedig – tekintettel az ismert feltételekre – mi más lehetett, mint „igen”. A hatalom megszerzésére irányított moszkvai és egyéb szovjetunióbeli illetőségű államvédelmisták végrehajtották az „útmutatást”: már nem egyes személyek, hanem nyíltan a koalíció választásokon győztes, s változatlanul legnépszerűbb pártja ellen léptek fel.

A dokumentumokból nyomon követhető, hogy május végére miképpen alakult ki az egész koncepció s annak nyomán az a szituáció, amely Nagy Ferenc Nyugaton maradásának kikényszerítését és Varga Béla menekülését előidézte. S miközben titokban a szovjet kihallgatók előkészítették a kormányfő és az egész kisgazda vezetés diszkreditálásának menetét, a kommunista hatalomátvétel – amerikaiak által érzékelt – lehetőségét, addig az itthoni kommunista vezetés azon aggódott, mi lesz, ha netán Kovács Bélát visszaadják kihallgatói. Amint a legfőbb államügyész, dr. Domokos József Rákosi Mátyáshoz írott, „nagyon sürgős!” jelzéssel ellátott – 1947. április 3-i – feljegyzéséből kitűnik, 8–10 napja elterjedt az a hír, hogy Kovács Bélát az orosz hatóságok „esetleg rövidesen visszaadják”. (Közbevetve utalunk rá, hogy ez összefüggött az általunk „összefoglaló jegyzőkönyvnek” minősített március 27-i „vallomással”, amely lényegében lezárta Kovács Béla kihallgatását.) Dr. Domokos úgy vélte, hogy Kovács Béla visszaadásával kellemetlen szituáció alakulhat ki, mert a Nemzetgyűlés Mentelmi Bizottsága nem függesztette fel Kovács jogait, s így nem lehetne letartóztatni. A legfőbb államügyész közölte, hogy a feldolgozott jegyző-

⁸⁰⁵ Iratok 2. 175–182. Eredetiben: BM ÁB Op. Ny. Kovács Béla és Nagy Ferenc ügye, Fehér könyv i. m. 115–117. Jegyzőkönyv Kovács Béla szovjet hatóságok előtt tett vallomásáról, 1947. március 27.

⁸⁰⁶ Fehér könyv i. m. 118–119.

könyvek alapján már kérhető Kovács Béla mentelmi jogának felfüggesztése. A dr. Donáth György és társai ügy ítéletének írásba foglalása is április 16–18. közöttre várható, amely a felfüggesztés alapjául szolgálhat.

Domokos úgy vélekedett, hogy amennyiben Kovács Bélát a szovjet hatóságok április 24–25-ig nem adják át, akkor „nincs gond”, s meg lehet várni dr. Jankó Péter ítélethirdetését a Magyar Testvéri Közösség vezetőinek perében.⁸⁰⁷

A jogi problémát nyilván nem dr. Domokosnak kellett megoldania, Kovács Béla további őrizetben tartása egyértelműen az MKP és a szovjet megszállók egyetértésén múlt. Ugyanakkor e feljegyzés önmagában is jelzi, hogy miként függött össze az „összeesküvés” és Kovács Béla, ill. a Kisgazdapárt, lényegében a hatalom kérdése.

Nem tekinthető véletlennek, hogy ebben az időszakban tartózkodott Budapesten G. J. Korotkevics, aki Rákosi Mátyással háromszor is tárgyalt. Akkor volt a magyar fővárosban, amikor a szovjet államvédelmisták véglegesített, Kovács Bélával és társaival lefolytatott „kihallgatásainak” jegyzőkönyvei már rendelkezésére álltak. A legfelsőbb magyar politikai és belügyi/államvédelmi vezetéssel folytatott tárgyalásain információt kapott arról, hogy a „következő láncszem” Nagy Ferenc lesz, és Rákosiék már arra is kísérletet tettek, hogy felhívják rajta keresztül a szovjet vezetés figyelmét a „növekvő” szociáldemokrata veszélyre, a szalámi-politika következő szeletére. S a „Kovács-ügy” miatt idegeskedő dr. Domokos másokat ijesztgető írásával kapcsolatban is megnyugtathatta tárgyaló partnereit. Korotkevics – aki közvetíthette az érdekelt, Budapesten lévő szovjet politikusoknak és államvédelmistáknak a legfrissebb moszkvai utasításokat, másrészt betekintést kaphatott „a folyó háború megváltozott természeté”-be, s így összegezhette otthon látogatása eredményeit – hasznos információkkal távozhatott Budapestről.

Miként vonta meg előtte Rákosi Mátyás a mérleget (1947. április 4-én)? Mindenekelőtt büszkélkedhetett. Míg korábban az MKP védekezésére kényszerült, addig most már a főtitkár így foglalhatott állást: „Támadásban vagyunk”. Azt bizonygatta, hogy a békeszerződés aláírása és a szovjet csapatok kivonulása után kommunisták akasztását tervezték Magyarországon azok, akik most védekezésbe kényszerültek.

Mit eredményezett a Magyar Testvéri Közösség tagjai elleni eljárás, és „összeesküvés leleplezése” az MKP számára – tette fel hírvivője előtt a kérdést.

„Először: sikerült bebizonyítanunk a parasztoknak, hogy a reakciók el

⁸⁰⁷ Iratok 2. 183–185. Eredetiben: MSZP PI L. 274. f. 11/26. ő. e. 90. Dr. Domokos József legfőbb államügyész feljegyzése Kovács Béla ügyében Rákosi Mátyáshoz, 1947. április 3.

akarták venni tőlük a földet, s visszaadni azt a földbirtokosoknak. Ez elégedetlenséget váltott ki a parasztokból, de még a kulákokból is. A kisgazdapártban zavar támadt” – fuvalázta saját verzióját.

„Másodszor: azok, akik azt hitték, hogy a szovjet csapatok kivonulása után javulni fog az ország helyzete, akik hitelt adtak a reakciók efféle meséinek, most ingerültek. A parasztok és a kispolgárok, a kisgazdapárt tagjai elégedetlenek. Nem kívánnak egy olyan párton belül lenni, amelynek főtitkára letartóztatásban van” – lóditotta tovább. [Mint közismert, Kovács Béla ekkor már nem volt a párt főtitkára – a szerk.]

„Harmadszor: nőtt a falun dolgozó elvtársaink önbizalma. Az összeesküvés leleplezése előtt igen nehéz volt a helyzetünk falun. Most viszont megjavult.

A kisgazdapártban zavar támadt. Tagjainak egy része (a fasiszta elemek) a Sulyok-féle Szabadság Pártba léptek át [Rákosi minősítése a tényeknek nem felelt meg – a szerk.]. A becsületes demokraták kilépnek a kisgazdapártból, egy részük más pártokhoz, köztük a kommunista párthoz csatlakozik. Volt rá eset, hogy a kisgazdák megyei szervezetének titkára lépett át a kommunista pártba.”

Majd mindehhez hozzáfűzte még azt, hogy az összeesküvés leleplezése után a reakciók egy része az FKP-ből az SZDP-be lépett át, s az FKP-n belül a baloldaliak kerültek előtérbe.

Végül úgy összegezte a tennivalókat, hogy politikai téren a legfőbb feladat: miután „Kovács Béla, a kisgazdapárt vezére kompromittálódott, most Nagy Ferencen a sor”.

Rákosi utalásai, majd 1947. április 5-én az SZDP vezetőiről elmondott bíráló észrevételei jelezték, a kisgazdákkal szembeni leszámolást követően nem sokat várat magára a szociáldemokraták elleni offenzíva sem.⁸⁰⁸

Nem érdektelen, hogy miként vélekedett Rajk László belügyminiszter a kialakult helyzetről, 1947. forró tavaszáról – ugyancsak G. J. Korotkevics előtt.

Ő is élesen – miként Rákosi – támadta a kisgazdákat és a szociáldemokratákat, akik követelik az ún. arányosítást a belügy vonalán. Támadásának éle azonban elsősorban a szociáldemokraták ellen irányult, akiknek révén az angolok akarnak pozíciókat szerezni, „mindenki teljesen bizonyos benne – fejtegette Rajk –, hogy a rendőrség néhány szociáldemokrata tisztje angol ügynök”. SZDP-ellenességének más vonatkozásokban is hangot adott, kommunistaellenességgel vádolva őket.

Az FKP irányította tárcákkal összefüggésben bírálva jegyezte meg, hogy e minisztériumokban a reakciók az urak, s „rosszul halad a tisztogatás”.

⁸⁰⁸ Moszkvának jelentjük 172–178. G. Korotkevics feljegyzése a Rákosi Mátyással folytatott megbeszéléseiről, 1947. április 2–3., 5.

Szkeptikus volt „a magyar demokrácia békés fejlődésének lehetőségeit illetően”, főleg az SZDP jobbratolódása miatt. A Rajk-féle magyarázat – egybeesve az MKP főtitkárának nézeteivel – azt sugallta, hogy az FKP-t az MKP quasi „leírta” az ellenfelek-ellenségek sorából, s a jövő „harcaiban” a legfontosabb feladat az SZDP felmorzsolása lesz.⁸⁰⁹

Következtetéseiben Kádár János is hasonló álláspontot képviselt, aki akkoriban – 1947 tavaszán – az MKP KV PB tagjaként, a nagy-budapesti pártszervezet vezetőjeként nyilatkozott meg G. J. Korotkevics előtt.

Kádár – ellentétben az FKP-vel szemben alkalmazott kommunista gyakorlattal – szólt arról is, hogy mit kíván az MKP az SZDP-vel tenni. Bírálta a szociáldemokratákat: – az éppen aktuális feladatra térve – „soha nem mondják ki nyíltan, hogy nem akarnak egyesülni a kommunistákkal...” Mindennek a lényege pedig abban összegezhető, hogy „a munkásokra való befolyás megszerzéséért vívott harc a legnehezebb dolog”. Ez pedig egyet jelentett azzal az MKP tervvel, hogy az egyesülés nem jelenthet mást, mint a „pártsovinizmus”-sal vádolt SZDP elnyelését, a 75 éve létező párt likvidálását.⁸¹⁰

G. J. Korotkevics, az SZK/b/P KB Külföldi Információs Osztálya magyar referenturájának vezetője, aki – amint az Rákosinak Sztálinhoz és vezető társaihoz küldött, 1947. április 5-i leveléből ismert – részt vett a magyar párt KV-nek az ülésén, Rákosi levelével egyidőben összefoglalót készített a moszkvai vezetés részére a MKP különböző vezetőivel folytatott megbeszéléseiről.

A szovjet politikus – „politikai hírszerző” – az említetteken kívül tárgyalt még Kossával, Kiss Károllyal, Nagy Imrével és Péter Gáborral.

A politikai rendőrség vezetője – amint arra más összefüggésben utaltunk – nem kis büszkeséggel tudatta, hogy Nagy Ferenc és a pártvezetők „minden fontosabb telefonbeszélgetését” az ÁVO lehallgatja, s azok közül a legfontosabbokról – tehát mérlegelésük után – jelentést tesznek Rákosinak.⁸¹¹

A Budapestről távozó G. J. Korotkevics Rákositól származó levelet vitt magával. Ebből Sztálin, Molotov, Zsdanov, Berija, Malenkov, Mikojan, Voznyeszenszkij és Kuznyecov megtudhatta, hogy az MKP KV 1947. április 4-én tartott ülésén elfogadott „terjedelmes határozat”-ot – az ország helyzetéről és jövőjéről – nem a nyilvánosság számára szánták elfogadói.⁸¹²

⁸⁰⁹ Uo. 180–184. Feljegyzés az MDP(!) KV PB tagjával, Rajk László belügyminiszterrel folytatott megbeszélésről, 1947. április.

⁸¹⁰ Uo. 186–187. Feljegyzés a Kádár elvtárrsal, az MDP(!) KV Politikai Bizottsága tagjával, a nagy-budapesti pártszervezet vezetőjével folytatott megbeszélésről.

⁸¹¹ Uo. 170–171.

⁸¹² Uo. 159., valamint a dokumentumot – az MKP határozatát – I. MKP és SZDP 467–474!

Rákosi a szovjet vezetőknek küldött levélben ebből kiemelte: „Továbbra is ... megpróbáljuk ..., hogy a kisgazdákat és a velük szövetséges reakciót terhelje a felelősség a szakításért ..., akik mindenáron a konfrontációt keresik.”

Rákosi tájékoztatta szovjet feletteseit arról is, hogy az MKP szerint „most bebizonyosodott, hogy Nagy Ferenc miniszterelnök mindenképpen részt vett az összeesküvésben, sőt feltételezhető, hogy a legutóbbi időszakban ő adott politikai tanácsokat az összeesküvőknek”.⁸¹³ (Ez alkalommal Rákosi Nagy Ferenc eltávolítását jelölte meg végcélként, mert a kormányfő „az összeesküvőkkel szövetséges kisgazdapolitikusok vezetőinek utolsó bástyája”, de hetekkel később Moszkvában már Tildy Zoltánt is óriási vehemenciával támadta.⁸¹⁴)

Nagy Ferenc „ügye” nem csupán azért volt fontos az MKP vezetése számára, hogy eltávolítva őt a hatalomból, annak megszerzése még könnyebbé váljon, hanem azért is, mert úgy vélték, hogy a fakultatív vallásoktatás bevezetése körül kirobbant politikai vihart a kormányfő álnok felhasználásával kell lokalizálni. De két legyet szerettek volna ütni egy csapásra: „Mi – írta Rákosi – Nagy Ferencsel és pártjával akarjuk bevezettetni” a fakultatív vallásoktatást, „ezért kénytelenek vagyunk felfüggeszteni az ellene irányuló támadásokat”. Ha a „mór megtette kötelességét, a mór mehet” ...

Biztosította megbízóit, hogy Nagy Ferencet „könyörtelenül leleplezzük: ő kezdeményezte a fakultatív vallásoktatás napirendre tűzését, s ezzel ráhárítjuk a felelősséget ezért...” (Így is történt. 1947. május végén lekerült a napirendről a fakultatív vallásoktatás bevezetésének ügye, s ahogy arra Rákosi is utalt, ezután vetették fel „a kérdést: mennyiben felelős Nagy Ferenc az összeesküvésért?”⁸¹⁵)

⁸¹³ L. a 741. sz. jegyzetet!

⁸¹⁴ Moszkvának jelentjük 195–197. Feljegyzés Rákosi és Molotov 1947. április 29-i megbeszéléséről.

⁸¹⁵ L. a 741. sz. jegyzetet!

Kovács Béla „ügyének” alakításában Rákosi Mátyás két legfőbb jogi partnere – minden kölcsönös ellenszenvük ellenére – dr. Ries István és dr. Domokos József volt. Ez utóbbi 1947. április 9-én így írt Rákosihoz: „Kovács Béla mentelmi ügyében a jegyzőkönyvek alapján történt előkészítő munkálatok befejeződtek. A népjogi tanács adandó utasításra az indítványt nyomban benyújthatja. Éppen ma érkezett jelentés szerint Jankó Péter az ítéletet a hónap végénél előbb nem tudja írásba foglalni. Ezzel kapcsolatosan csak egy a kérésem: ha az oroszok előbb akarnák Kovács Bélát átküldeni, legalább 2 hétköznappal előbb kaphassak erről értesítést.”⁸¹⁶ Dr. Domokos József Rákosihoz küldött újabb, Kovács Bélára vonatkozó feljegyzése mutatja, hogy a Korotkevics-látogatás idején ebben érdemi előbbre lépés nem történt, a végleges döntést – mint minden lényeges kérdésben – a szovjet fővárosban hozták meg. A Budapesten, Belgrádban stb. megfordult G. J. Korotkevics átadta Rákosi levelét, s a magyar pártfőtitkár hamarosan Moszkvába utazhatott, ahova 1947. április 27-én érkezett meg.

Természetesen nyomban akcióba kezdett. Kívánságait-kérlelmeit-kérdéseit tartalmazó leveleket küldött M. Sz. Szuszlovnak, aki továbbította azokat J. V. Sztálinhoz, V. M. Molotovhoz, illetve A. A. Zsdanovhoz. Ezekben a magyarországi helyzetről tájékoztatott, véleményüket kérte néhány aktuális kérdésben, valamint segítségüket szorgalmazta egyes, a magyar pártot érintő problémák megoldásában.

Mindenekelőtt azt tudatta a szovjet vezetőkkel: „Folytatni akarjuk az összeesküvők és közöttük Nagy Ferenc miniszterelnök leleplezését.” Aztán előterjesztette a kérést: „Ezért kívánatos lenne, hogy a szovjet szervek által letartóztatott Kovács Béla lehetőséget kapjon tanúvallomás tételére magyar bíróság előtt.” Majd folytatta: „Ugyanakkor a kisgazdapárton belül ellenzék hozunk létre a párt demokratikus elemeiből, az ellenzék vezére Dinnyés Lajos, jelenlegi honvédelmi miniszter lesz.” Emellett utalt a szociáldemokratákkal szembeni taktika módosulására is, miközben egyéb kérdéseket is felvetett, végül kérte, hogy fogadják őt a szovjet vezetők.⁸¹⁷

1947. április 29-én fogadta őt V. M. Molotov, akivel közölte, hogy Magyarországon a figyelem középpontjában továbbra is a „leleplezett összeesküvés” ügye áll. „Minden kétséget kizáróan tudjuk – fejtegette Rákosi –,

⁸¹⁶ Iratok 2. Eredetiben: MSZP PI L. 698. f. 15. ö. e. 187–190. Dr. Domokos József legfőbb államügyész feljegyzése Kovács Béla ügyében Rákosi Mátyáshoz, 1947. április 9.

⁸¹⁷ Moszkvának jelentjük 193–195. Rákosi Mátyás levele Sztálinnak, Molotovnak, Zsdanovnak, 1947. április 27.

hogy Nagy Ferenc miniszterelnök is részese volt az összeesküvésnek.” Mi több, gátlástalanul azt állította, hogy ő „az összeesküvők csoportjának egyik vezetője”. Majd felvillantotta: nincs kizárva, hogy „Tildy Zoltán, a köztársaság elnöke úgyszintén belekeveredett az összeesküvésbe”. A miniszterelnök esetében mindezt Rákosi a „letartóztatottak tanúvallomásaiból” származó adatokra „alapozta”. A köztársasági elnök esetében pedig arra, hogy Tildy Zoltánné az USA-ban tartózkodik, s ott tárgyalásokat folytat.

Epésen nyilatkozott a többi párról. Különösen az SZDP-t szapult. Igaz, saját pártjára vonatkozóan is kénytelen volt elismerni, hogy – mint mondta – a „munkások körében stagnálunk”. Aztán feltette a leginkább izgató kérdést: Meddig tartózkodnak Magyarországon a szovjet csapatok? És öröm töltötte el, amikor hallotta Molotov megnyugtató válaszát arra vonatkozólag, hogy az osztrák békeszerződést 1947-ben biztos, hogy nem írják alá, így a szovjet csapatok Magyarországon maradnak.

Ez volt a lényeg. Ezzel Molotov megnyugtatta Rákosit: nem kell sietni a hatalomátvételt illetően, nem kell túlfeszíteni a húrt.

Beszámolójában Rákosi némi (talán megjátszott) aggodalommal utalt arra, hogy az USA az MKP politikáját ellensúlyozni kívánja. Az Egyesült Államok egyértelműen a kisgazdák egységének megőrzésére törekszik, neki, Rákosi kifejezésével élve, az „egységes reakció” a fontos. Bonyolítja a dolgot (utalt a Tildyvel kapcsolatos felvetésre), hogy az USA politikájával „Tildy is egyetért”.

Szóba került, hogy az amerikaiak új követet küldenek Magyarországra. Rákosi úgy látta, Chapinnek azt a szerepet szánták, hogy módosítsa vagy változtassa meg a SZEB, azaz G. V. Szviridov altábornagy, tehát a Szovjetunió álláspontját az „összeesküvés” ügyében és a szovjet-amerikai jegyzék-háborúban.

Aztán, nyilván nyomatékként, megismételte: „le akarjuk leplezni Nagy Ferencet is. Rendelkezésünkre áll Kovács Béla Nagy miniszterelnököt kompromittáló vallomása.” Gondot jelent viszont, hogy „Kovács Béla szovjet kézben van”. Az MKP azt szeretné, „ha legalább egy napra vagy akár csak 2–3 órára kiadnák őt nekünk, hogy tanúként a magyar nép elé lépjen, és vallomást tegyen”. Ha erre módot adnak, „akkor újra előterbe helyezzük az összeesküvés kérdését, és bebizonyítjuk, hogy Nagy Ferenc kapcsolatban állt az összeesküvőkkel”.

Rákosi ámulatára Molotov „apró részletkérdés”-nek minősítette Rákosi ismételt előterjesztett kérését. Sőt, figyelmeztette, hogy a Kovács-féle „vallomás” „csak rövid időre szólóan kelt hatást”. Ráadásul „nem lehet tudni, mit fog mondani a magyar bíróság előtt” Kovács Béla.

Rákosi azonnal visszakofozt fűjt. Szomorúságának adott hangot, hogy az összeesküvőkről „kiderült, nem voltak fegyverraktáraik, mert akkor – saj-

nálkozott tovább – alaposabban leleplezhattuk volna őket”. Emiatt is „valami drámaira van szükségünk”. Aziránt nem hagyott kétséget, hogy az összeesküvés ügyét az MKP újra előveszi, de ahogy 1947. április 4-én G. J. Korotkevicsnek is kifejtette, most – látva V. M. Molotov kritikus visszafogottságát, mérlegelését – azért ismét hozzáfűzte a lakosság nyugalom iránti vágyát. S noha felmerült a szociáldemokraták, a fakultatív hitoktatás stb. mellett számos egyéb probléma is, mégis Rákosi módot talált arra, hogy – miként beszélgetésük elején tette – a „figyelem középpontjában” álló kérdésről beszéljen. Tárgyalásuk végén a 3 éves tervet említette volt ilyenek, s ezt követően tért ki kedvenc vesszőparipájára, „a reakcióra”, az „összeesküvés-re”. Nem szünt meg hangoztatni: „... szét akarjuk zúzni a reakciót, és újra elővenni az összeesküvés kérdését”. Ez – szerinte – annál is halaszthatatlanabb, mivel jelenleg is „több mint 1500 nem zsidó származású fasisztáról tudunk. Valamennyien rasszisták, professzorok, az értelmiség képviselői, ezeket el kell távolítanunk.” Nyilván a túlhajtó beállítás miatt Molotov rá is kérdezett: „Szóval a magyar értelmiség nagy része belekeveredett az összeesküvésbe?” S mindehhez – (talán intésként is) hozzáfűzte –: „Ha Önök az egész magyar értelmiség ellen fognak fellépni, sok nehézségük lesz.”

Rákosi érzekelve, hogy célt tévesztett, visszavonulót fűjt: természetesen „főként a reakciós hivatalnokréteghez nyúlunk”: V. M. Molotov tanácsa pedig így szólt: „két fegyvert kell szorosan a kezükben tartaniuk: az első a 3 éves terv, a második a Belügyminisztérium”.

Rákosi – mi mást tehetett – egyetértett a szovjet pártvezetővel, s az SZDP-t támadva, név nélkül az ún. Kruchina-ügyről tájékoztatta. (Báró Kruchina Viktor 1945-től a HM Katonapolitikai Osztályának helyettes vezetője volt. Információkat juttatott el az angoloknak. 1947. január 18-án tűzharcot vívott a magyar és szovjet – elfogására indult – nyomozókkal, utat nyert, hettekkel később a hozzájuk menekült hivatásos tisztet a britek kimenekítették az országból.) Majd Rákosi összefoglalta az MKP kéréseit: támogassa a Szovjetunió a Csehszlovákiával való viszony alakulásában Magyarországot, juttassa haza a hadifoglyokat, pozitíven foglaljon állást a német vállalatokkal kapcsolatos fizetési kötelezettségekben, s adjon fegyverzetet a magyar erők számára.

A tárgyalás végén hangzott el Molotov MKP-t bíráló álláspontja. Molotov kifejtette, hogy az SZDP-vel 1945-ben blokkot kellett volna alakítani, akkor ugyanis „nem alakult volna ki olyan helyzet, hogy egy párt kap többséget. Úgy gondolom – fűzte mindehhez hozzá –, hogy ez az Önök hibája volt.” Rákosi pedig jobb híján ezt is tudomásul vette, s azt is, hogy az összeesküvés további kiterjesztésének kérdésében Molotov érdemben nem foglalt állást. Igaz megerősítette: a szovjet csapatok Magyarországon maradnak.⁸¹⁸

⁸¹⁸ Moszkvának jelentjük 195–206.

Ami pedig a „Tildy-ügyet” illeti, ebben sem kapta meg Rákosi a várt támogatást.

e./ Dr. Donáth György és társai

A Magyar Testvéri Közösség tagjai elleni ügyek „főperét” – az MKP és a vele szövetséges erők politikai céljait szolgáló kirakatpért – a dr. Donáth György és társai ellen lefolytatott eljárás képezte. A halálra ítélt és kivégzett politikus tárgyaláson tanúsított magatartása sok mindent elárul mindeből, amit vele és társaival szemben, róla és róluk politikai és jogi vádlóik koholtak.

„Az elítélt nem ismerte el bűnösségét. A vád tárgyává tett tényeket bizonyos részben tagadta. Kiemelte, hogy sem etikai, sem büntetőjogi értelemben nem lát bűncselekményt fennforogni. Védekezése során kifejtette, hogy a Magyar Testvéri Közösség csak annyiban volt illegális, hogy (titokban működött), de nem céljaiban.” Úgy vélekedett, hogy a szentistváni határokról nem mondhat le mint magyar ember. „A Magyar Közösséget, amelyet nem tekint »mozgalomnak«, nem a rendszer megdöntése céljából élesztették fel”, s „nincs bizonyítva, hogy a közösség szöges ellentétben állt volna a magyar nép szabad akaratából 1946-ban hozott történelmi reformokkal”, célzott a köztársaság kikiáltására vagy, hogy „a közösség tagjai aktív romboló tevékenységet fejtettek ki volna az állami renddel szemben”. Dr. Donáth rámutatott: „Az eljárás során semmi bizonyíték nem merült fel arranézve, hogy akár fegyverük, akár csapatuk lett volna; de még arra sem, hogy egyáltalán foglalkoztak volna ilyesminek a megszervezésével.” A demokrácia alapintézményeinek nem a megszüntetését, hanem „legfeljebb” megváltoztatását akarták. Nyilvánvalóvá tette, hogy ő „és társai olyan emberek, akik szemben állottak a jobboldali szélsőségekkel, szemben állanak a baloldali szélsőségekkel, minden forradalmi szélsőséggel; de csak pártokkal, nem az államrendszerrel”. Nem szólítottak fel senkit a köztársaság megdöntésére, senki sem beszélt közülük arról, hogy helyébe királyságot vagy diktatúrát akartak volna, „nem megdönteni, hanem megváltoztatni akartak, amire minden állampolgárnak joga van”. Majd mindehhez hozzáfűzte, hogy „ha nincs módja a megváltoztatásra, akkor olyan eszöközhöz fordul, mint” ő „és társai: a befolyásoláshoz”. Ezt érzékeltette azzal is, amikor megemlítette, hogy „ebből a célból tartották és fejlesztették a kisgazdapárti vonalat, vettek fel bizonyos személyi kapcsolatokat politikai tényezők felé”...

Donáth György világossá tette, hogy a „közösségben magukba szívott politikai felfogásukat akarták uralkodóvá tenni. *Egy politikai rendszert, egy személyi garnitúrát szerettek volna kicserélni és a szerintük káros intézkedéseket szerették volna megváltoztatni, de olyan eszközökkel, amelyek minden civilizált államban elfogadhatók, az adott közjogi kereten belül is elképzelhetők és megvalósíthatók. Történt némi penetráció, bizonyos politikai szervezkedés, egy kisebb és jóhiszemű szervezkedés katonai csoportok formájában, penetrációs célzattal, de ez nem bűncselekmény.*”⁸¹⁹ [saját kiemelés]

Kimutatta, hogy az ÁVO-n konfabulált Hetes Bizottság ülésein köztársaságellenes dolgok nem történtek. Kiemelte, semmi bizonyítékot nem hoztak fel arra, hogy a „politikai szervezkedést széles mederben, országosan megindították volna”... „Nem tűzték ki a politikai és katonai hatalom tényleges átvételének az időpontját” sem „1947 tavaszára vagy nyarára”... Kimutatta, hogy a „bizonyítási anyagból nem lehet olyan következtetést levonni, hogy a társaság oroszellenes lett volna”. Teljesen megalapozatlan volt és marad a „gazdasági szabotázs”-ra vonatkozó vád is.

Végezetül dr. Donáth György arról szólt a népbíró előtt, hogy 1945 elején látta, hogy „az akkori kormány nem úgy viszi a dolgokat, ahogy ő szeretné. Tapasztalta a kommunista előretörésnek bizonyos előjeleit, ami sokakban idegességet ébresztett. A pártpolitikai túltengést aggályosnak tartotta a szakszerűség rovására. Felöltött előtte a jogfolytonosság kérdése a pongyola törvényhozói alkotások láttára. Kezdte sürgetni barátait, hogy tegyenek valamit, hogy ezek a jelenségek ne fajuljanak el.” Mint mondotta volt, „erőszak alkalmazásáról soha nem volt szó, még dolus eventualis formájában sem”.⁸²⁰

Az ügyben április 16-án kihirdetett elsőfokú ítélet előkészítése szokott rutinnal történt. A szociáldemokrata népbíró pártja Főtitkárságához küldött 1947. május 5-i feljegyzésében le is írta: „dr. Jankó Péter tanácselnök és Széll Jenő elvtárssal, a Kommunista Párt népbírájával összeültünk, hogy az összeesküvés per indoklásának részleteit megbeszéljük”. A közös munka eredményeként az indoklás összegezésében ez állt: ebben az ügyben „nem a polgári demokrácia áll szemben a szociális demokráciával, hanem a múlt jelentkezett, és próbálta megakadályozni a demokratikus rendszer kialakulását és megerősödését. 1944 állt szemben a mai rendszerrel.”⁸²¹

⁸¹⁹ MOL JGY. IM iratok. XIX – E – 1 – z. 00258/1950. Dr. Donáth György ügye.

⁸²⁰ Ua. dolus eventualis – feltételes, esetleges (ártó) szándék.

⁸²¹ Iratok 1. 125–128. Eredetiben: MSZP PI L. 283. f. 10/254. ö. e. 16-17. Antal Gyula (SZDP) népbíró feljegyzése az SZDP Főtitkárságához a dr. Donáth György és társai elleni per elsőfokú ítéletének írásos indoklásáról, 1947. május 6.

Szakasits Árpád május 22-én vette tudomásul Antal Gyula tájékoztatóját. Ezen a napon dr. Domokos József újabb feljegyzést küldött az MKP főtitkáranak. Ebben arról tájékoztatta, hogy Beljamov tábornok, a SZEB képviselője magához kérte dr. Major Ákost, a NOT elnökét, aki helyett dr. Sarlós Márton ment el. A szovjet tábornok „határozott kívánsága” az volt, hogy a Népbírók Országos Tanácsa tűzze ki az ügyet, hagyja helyben a három halálos ítéletet, a többi elítélt büntetését pedig súlyosbítsa. Beljamov fontosnak vélte, hogy „határozott kívánságát” a tárgyaló tanács „minden tagjával” közölje.

A NOT elnöke és dr. Sarlós Márton tájékoztatták a legfőbb államügyészt, Feri Sándor mellett a főtitkár legfőbb jogi „tanácsadóját”. Ebből kiderült, hogy a kommunista népbíró tudomásul vette a kívánságot, s vállalta, hogy közli „az abszolút megbízható parasztpárti bíróval, Szabó Mihállyal és a szintén népbíró, demokrata Sacher Róberttel”. A tanácsvezető dr. Szabó Mihály és a két népbíró már biztosíthatta volna a szavazásnál a 3:2 arányt, de Sömjén Pál, a kommunista népbíró vállalta, hogy beszél a kispadza Berend Györggyel. Így egyedül a szociáldemokrata Bojta Béla maradt hátra. Domokos szerint vele ne Major Ákos beszéljen, noha Beljamov ezt kívánta. A legfőbb államügyész erre dr. Ries István szociáldemokrata igazságügyminisztert tartotta a legalkalmasabb embernek, de Domokos úgy vélte, ha Ries neki igazat is ad, Bojtával éppen az ellenkezőjéről állapodna meg. Végül Domokos arról informálta Rákosi Mátyást, hogy a NOT-tárgyalás június 16-án kezdődik, s egy hét alatt befejeződik. Kérte a főtitkárt, hogy döntsön: ki beszéljen dr. Ries Istvánnal.⁸²²

A feljegyzés egyrészt megvilágítja a SZEB szerepét, másrészt jelzi a bírói függetlenség többszörösen névleges voltát, harmadrészt érzékelteti a kommunista legfőbb államügyész ténykedését és a viszonyát a szociáldemokrata igazságügyminiszterhez. Az is kiderül belőle, hogy a szovjet hatóságok azért sürgették a halálos ítéleteket, mert azok megítélésük szerint nagyszerűen alátámasztották volna az akkor már megvalósulási stádiumába jutott Nagy Ferenc-ügyet. A legfőbb államügyészt – úgy tűnik – ebbe csak később avatták bele, különben nem közölte volna tényyszerűen – valószínűleg Beljamov kívánságával szemben – azt, hogy a tárgyalást június közepén tartja a NOT.⁸²³

⁸²² Iratok 3. 253–256. Eredetiben: MSZP PI L. 274. f. 11/26. ö. e. 96–97. Dr. Domokos József legfőbb államügyész feljegyzése Rákosi Mátyáshoz a SZEB szovjet képviselőjének ítélezés súlyosbítását szorgalmazó kéréséről, 1947. május 22. (Vö. a 402. sz. jegyzettel!)

⁸²³ Dr. Major Ákos i. m. 333. Beljamov „kívánsága” részben teljesült: dr. Donáth Györgyöt kivégezték. A tanács tagjai azonban másként döntöttek. A tanácskozási titok dicsőségére és ellenére kiszivárgott, hogy „az abszolút megbízható” parasztpárti népbíró változtatott véleményét.

A Magyar Testvéri Közösség-ügyben lefoglaltakat hét perben vonták felelősségre. A fő ügy, a dr. Donáth György és társai elleni per dr. Décsi Gyula szerint is „a politikai harcban a rendőrségi és igazságügyi eszközök felhasználásának, a tényleges események egyre erőteljesebb kiélezésének és helyenként kiforgatásának, vagyis a koncepció érvényesítésének klasszikus esete” volt. „Nem az első, de az első jelentős koncepció per – amelynek előkészítése Rajk irányításával folyt –, s ami csak abban különbözött a későbbiektől, hogy „a kommunista belügyminiszter vezetésével” a hatalom megszerzéséért folyt, még nem „a párton belül”, még nem „a kommunisták”, hanem – tegyük hozzá – jó hazafiak ellen.”⁸²⁴

Az amerikai elnök, Truman által meghirdetett elv, miszerint az „USA-nak olyan politikát kell folytatnia, amely támogatást nyújt azoknak a szabad népeknek, amelyek ellenállást fejtenek ki fegyveres kisebbségek vagy külső nyomás útján megkísérelt alávetésük ellen”,⁸²⁵ 1947 tavaszán aligha talált nyílt követőkre Magyarországon.

A görögországi események, a Truman-elv meghirdetése és moszkvai „fogadtatása”, a francia és olasz kommunisták kormányzati pozícióinak 1947. májusi megrendülése Kelet-Közép-Európában ellentétes előjelű folyamatokat indítottak el. Itt azon erők váltak politikai támadások célpontjaivá, amelyek álláspontjukkal, a reformok hirdetésével a „forradalmi folyamat” meggyorsításának politikáját, lényegében a sztálini nagyhatalmi, ill. az országokénti munkáspárti elképzelések megvalósítását keresték.

f./ A Nagy Ferenc „akció” (a Száll-változat)

Az MKP 1947. április 4-én határozatban úgy értékelte az „összeesküvés” ügy tanulságait, hogy a konspirációban a „Kisgazdapárt vezetőségének jelentékeny része – közvetve vagy közvetlenül – részes volt”. Nyíltan megfogalmazódott: a bűnügyi és politikai felszámolás célja nem volt más, mint szakadást előidézni a Kisgazdapárton belül, az új választások érdekében „egy valóban demokratikus kormányt létrehozni” és „az 1945-ös választásokon kialakult erőviszonyok megváltozását” elérni. Ugyanakkor megállapították, hogy „az összeesküvés szervezése aránylag kezdeti állapotban volt, tehát nem váltotta ki a legszélesebb néptömegekben a közvetlen ve-

⁸²⁴ Dr. Décsi Gyula feljegyzése. (Zinner Tibor birtokában.)

⁸²⁵ Dokumentumok a jelenkor stratégiai és taktikai kérdéseinek tanulmányozásához, Bp., 1973. Tankönyvkiadó, 22. Szerk.: Stemler Gyula és Horváth Jenő. Harry Truman beszéde a Kongresszus mindkét házának együttes ülésén, 1947. március 12.

szély érzését”. Rámutattak, hogy az MKP túlzottan Kovács Béla „kiadátásának és letartóztatásának kiharcolására” összpontosított, s „nem vetette fel kellő következetességgel a Kisgazdapárt vezetősége politikai felelősségét”.⁸²⁶

1947. május 21-én és 23-án az ismét Budapesten tartózkodó G. J. Korotkevics tárgyalta Rákosiékkal. A magyar kommunisták vezetője – aki tanult a molotovi bírálathoz, az SZDP-hez való viszony következményeiért az MKP-t hibáztató álláspontból – Szakasits Árpáddal közölte: „véleményünk szerint a miniszterelnöknek a mostani új kisgazdapárti miniszterek közül kell kikerülnie”. Ez pedig csak a Rákosi által Moszkvában már említett Dinnyés Lajos lehetett.

A G. J. Korotkevics által Moszkvába küldött rövid feljegyzésből ismert: a pártvezetőség „úgy határozott, maximálisan meggyorsítja minden előirányzott tervének megvalósítását”, s „a következő héten – idézte Rákosit – le akarjuk leplezni Nagy Ferencet... Mi még Nagy Ferenc Svájból történő hazaérkezése előtt át akarjuk adni Riesnek, az igazságügyminiszternek a Nagy Ferencet mint összeesküvés résztvevőjét leleplező vizsgálati anyagokat.”⁸²⁷

Május 25-én Kaposvárott Rákosi Mátyás már arról beszélt, hogy az „összeesküvés” leleplezése „nem volt elég alapos”, s „még ma is sok olyan egyén ül vezető pozícióban, aki támogatta vagy elnézte az összeesküvők működését”.⁸²⁸

Nagy Ferenc, aki még május 14-i elutazása előtt kérte Puskin követet, hogy Kovács Bélát adják át a magyar hatóságoknak, az adott bel- és külpolitikai helyzetben összeesküvés áldozatává vált. Kérélmét azonban visszajára fordították. Az őt terhelő „vallomások” hónapok óta adottak voltak, de felhasználásukat – szovjet-magyar egyeztetés után – május végére időzítették.

Egyoldalú lenne csupán a kommunisták oldaláról nézni az ügyet. Éppen azért érdemelnek külön figyelmet a kiváló tollú Dessewffy Gyula (a Kis Újság főszerkesztője) vizsgálódásai, mivel a kommunisták konspiratív akciói mellett eléggé világos jelzését adják a kisgazdapárt gyenge pontjainak is.⁸²⁹

⁸²⁶ L. a 812. sz. jegyzetet!

⁸²⁷ Moszkvának jelentjük 200. G. J. Korotkevics megbeszélései a Magyar Kommunista Párt vezetőivel, 1947. május.

⁸²⁸ Vida: Koalíció és pártharcok 257.

⁸²⁹ Uo. 258–259. Elég arra utalni, hogy az FKP PB előbb úgy döntött, hogy Nagy Ferenc térjen haza, s Magyarországon védekezzék a „vádakkal” szemben, majd alkalmazkodva az MKP-taktika módosulásához, már a kormányfő lemondását követelték. Az MKP a bíraskodás kizárásával könnyebben érthette el célját.

Dessewffy úgy látta, hogy az FKP-t a kommunisták „önkéntes felosztották a reakciók és a haladók csoportjára”. Az elképzeléseikkel szembehelyezkedőket „reakciónak, népellenesnek, együttműködésre alkalmatlannak minősítették”, de mindehhez felhasználták a pártvezetőség egy részének „megalkuvó készségét”. A pártközi értekezleteken a Kisgazdapárt „megcsonkított vezetőségének egy része alkudozott az egyének, a pártok és az ország holnapi sorsa felett”. A kommunista „kemény mag” és irányítói szerint: „aki nem forradalmár, nem marxista, az népellenes, reakciós. Fasizmussal vádoltak mindenkit, aki nem alkalmazkodott elképzeléseikhez. Összeesküvésnek nyilvánítottak minden szervezkedést, ami nem szolgálta célkitűzéseiket.” Összeesküvő lett mindenki, „aki forradalom helyett radiális reformpolitikát mert követelni”. A Kisgazdapárt vezetése pedig „egy kisebbség kezébe került... a beférkőzött könyökölők nemcsak a parasztságot szorították ki a Kisgazdapárt vezető pozícióiból. Közreműködésük tette lehetővé, hogy Rákosiék körmondfont taktikával a párt legértékesebb tagjait összeesküvés, reakciós magatartás címén megfosszák a párt irányításától.”⁸³⁰

A megszállók és az MKP egyeztetésének megfelelően a kormányfő távolléte alatt, nevére címezve, 1947. május 28-i keltezéssel levél érkezett Szvirdov altábornagytól: „Miniszterelnök Úr! A Puskin követ úrhoz fordultak kapcsolatban, melyben Kovács Bélát [sic!] a magyar hatóságokhoz való átadását kéri, van szerencsém közölni, hogy az illetékes szovjet szervek még nem fejezték be a kihallgatást, és ezért a magyar hatóságoknak Kovács Béla átadására irányuló kérelme ez idő szerint nem teljesíthető.”⁸³¹

Ezzel kapcsolatban értesítem, hogy a szovjet katonai nyomozószervek megtalálták azt a lehetőséget, hogy a magyar kormánynak Kovács Bélával kapcsolatos bizonyítékokat és más személyeknek ebben az ügyben való kihallgatási bizonyítékait megküldjék, figyelembe véve azt, hogy ezek a bizonyítékok érdeklődéssel fognak találkozni a köztársaság elleni

⁸³⁰ Dessewffy Gyula: Reflexiók Vida István könyvére. In: Jelenkori magyar történelmi dokumentumok II. Washington, 1986. AMK, 98–106.

⁸³¹ Iratok 3. 277–279. Eredetiben: MOL JGY. KüM iratok. Szovjet Sz. t. 18. d. 162/1948. A Magyar Külügyminisztérium szóbeli jegyzéke a Szovjetunió budapesti Nagykövetségéhez Kovács Béla kiadatása érdekében, 1948. április 9. A tárcsa 1948. április 10-én 130/pol. biz.-1948. sz. alatt – Kovács Béláné kérését (Iratok 3. 275–276. Eredetiben: MSZP PI L. 274. f. 11/26. ö. e. 114. Kovács Béláné kérése Rákosi Mátyáshoz, 1948. április 1.) továbbítva – kérte, hogy a Szovjetunió tegye lehetővé azt, hogy a magyar hatóságok folytassák le a Kovács Béla elleni eljárást. A szovjet fél április 21-i közlésében „nincs kifogás” ez ellen (Iratok 3. 281–283. Eredetiben: MOL JGY. KüM iratok. Szovjet Sz. t. 18. doboz. A Szovjetunió Magyarországi Nagykövetségének jegyzéke a Magyar Külügyminisztériumhoz Kovács Béla ügyében, 1948. április 21.). Aztán az illetékeseknek tudtára adhatták, hogy Molotov miként opponálta Rákosi 1947. április végi kérését...

összeesküvés résztvevőinek tárgyalásán. Nagyrabecsülésem kifejezésével, Szvirdov.”⁸³²

Nagy Ferenc kormányfőre Kovács Béla, Arany Bálint, Gyulai László és Jaczkó Pál jegyzőkönyvbe vett „vallomásai” tartalmaztak terhelő adatokat. A szovjet hatóságok által átadott dokumentumokat a magyar politikai rendőrség elemezte és összegezte.

1947. május 22-e után az államvédelmi szervek „összefoglaló”-t állítottak össze az összeesküvés ügyben a különböző szovjet kihallgatók előtt tett, le tartóztatott magyar állampolgárok „vallomásaiból.” Ezt bizonyítja pl. az, hogy hivatkozás is van Kovács Bélának a szovjetek előtt tett 1947. március 27-i „vallomására”. Az MKP legfelsőbb vezetése szorosan együttműködött – az ÁVO közvetítésével – a szovjetekkel, a SZEB-bel, amit az is mutat, hogy az ÁVO által elkészített „Összefoglaló” csak egy folyamat egyik eleme, mert még újabb jegyzőkönyveket is vettek fel.⁸³³ Annak ellenére, hogy V. P. Szvirdov altábornagy „hivatalosan” csak 1947. május 28-án küldte meg a kihallgatási anyagokat, azok – egyértelmű, hogy – rendelkezésre álltak már korábban is, s a magyar államvédelmisták merítették belőlük.

Ezek jelzik a magyarok és a szovjetek közötti feladatmegosztást, továbbá kizárták még az elméleti lehetőségét is annak, hogy a nyomozati anyagokba kigazdák vagy velük szimpatizálók beletekinthesse, harmadrészt ezek a dokumentumok alapját képezték a hatalomszerzés folyamatának.⁸³⁴

Hogyan történhetett, hogy a külső nyomásra átalakított kisgazdapárti vezetés június 10-i állásfoglalásában a június 2-án nyugatra menekült Varga Bélát „osztályáruló”-nak, a lemondott és külföldön maradásra kényszerített volt kormányfőt „összeesküvő”-nek bélyegezte?⁸³⁵ Hogyan zajlottak az 1947. május végi-június eleji események?

A Magyar Külügyminisztérium 1947. szeptember 7-én iktatta a 405 pol. res., kilencoldalas, gyakran javított, számos gépelési hibával tarkított feljegyzést, amit Száll József, a berni követség titkára készített.⁸³⁶ Írása és az

⁸³² Iratok 1. 129–132. Eredetiben: MOL JGY. KüM iratok. Szovjet Sz. t. 18. d. 230/1947. No. 545. 1947. május 28. Szvirdov altábornagynak, a Magyarországi SZEB elnökének levele Nagy Ferenc miniszterelnökhöz Kovács Béla, kisgazdapárti politikus átadási kérelmének elutasításáról, 1947. május 28. Rákosi Mátyás június 2-án továbbította az új külügyminiszterhez, Mihályfi Ernőhöz.

⁸³³ Iratok 3. 257–267. Eredetiben: MSZP PI L. 274. f. 11/26. ö. e. 33–40. Az ÁVO összefoglaló jelentése a Nagy Ferenc kormányfőt terhelő vallomások tartalmáról, 1947. május 22. után, valamint BM AB Op. Ny. Kovács Béla és Nagy Ferenc ügye. „Összefoglaló jelentés.”

⁸³⁴ Iratok 2. 266–267. 15. sz. jegyzet.

⁸³⁵ Vida: Koalíció és pártharcok 261.

⁸³⁶ MOL JGY. KüM iratok. Vegyes. 11. d. 405/1947.

események idején keletkezett egyéb dokumentumok közreadása lehetőséget teremt az események háttérének felderítésére, egyben az 1947-es voksoláshoz vezető folyamat elemzéséhez is.

1947. május „28-án délután Nagy Ferenc miniszterelnököt locarnoi szalodájában felhívta Budapestről Kapócs Ferenc, [a kormányfő – a szerk.] személyi titkára és közölte vele, hogy azonnal térjen haza, mert Szviridov altábornagy által a kormánynak átadott jegyzékben, amely Kovács Béla kihallgatásának iratait tartalmazza, ellene súlyos, kompromittáló adatok vannak.

28-án este a kormány rk. [rendkívüli – a szerk.] minisztertanácsot tartott, amelyen elhatározták Nagy Ferenc, Svájcban tartózkodó miniszterelnök azonnali visszahívását.”

Azontúl, hogy Nagy Ferenc emlékirataiban másképp rögzíti a történeteket, mert szerinte ő épp a rendkívüli minisztertanács után tudta meg titkárától az őt ért vádakat, s nem május 28-án „délután”, már itt megszakítjuk Száll József előadását, hogy a korabeli eseményeket kiegészíthessük a rendkívüli minisztertanácsról fennmaradt dokumentumok alapján.

Egy aláírás nélküli, „Kmf.” végződésű, sűrűn gépelt, este hét órakor, Rákosi „miniszterelnökhelyettes elnöklete alatt” tartott kormányülésről készült „jegyzőkönyv” szerint Rákosi mellett jelen voltak: Szakasits Árpád, Gyöngyösi János, Veres Péter, Bárányos Károly, Bán Antal, Gerő Ernő, Molnár Erik, Rajk László, Dinnyés Lajos, Mihályfi Ernő, Ortutay Gyula, Ries István. Közülük senki sem írta alá a dokumentumot. De nem csupán ezt, hanem a jelenléti ívnek tekinthető, más írógéppel készített, vélhetően más időpontban keletkezett, s a „Jelen voltak”-at felsoroló „Jegyzőkönyv” oldalt sem. [Ez utóbbi formátumát tekintve azonos a másnapi, nem rendkívüli minisztertanácsú ülés résztvevői által immár aláírt, „jelen voltak”-at tartalmazó hasonló oldalával. Ugyanakkor közös mindkettőben – ennek oka nem ismert –, hogy ki maradt belőlük Dobi István és Ortutay Gyula miniszterek neve. Ortutay a rendkívüli minisztertanácsban részt vett, a másnapi kormányülésen pedig több előterjesztését el is fogadták. – a szerk.] Említést érdemel e helyütt továbbá az, hogy a május 28-i „jelen voltak”-at tartalmazó oldalon legalul szerepel dr. Balogh István miniszterelnökségi politikai államtitkár neve is, aki viszont a „Kmf.” végződésű jegyzőkönyv szerint nem vett részt a kormány zárt ülésén [viszont Nagy Ferenc emlékei alapján este, a kormányülést követve beszélt vele – a szerk.].

Ez utóbbi jegyzőkönyv szerint Rákosi Mátyás bemutatta Szviridovnak – az általunk már korábban idézett – Nagy Ferenchez címzett levelét. Ezt noha a jegyzőkönyv utal rá, nem csatolták az iratokhoz. Rákosi ezt követően „részleteiben” ismertette „a jegyzékhez csatolt melléletek tartalmát”. Itt egy másik, ugyancsak alá nem írt, a dokumentációban fennmaradt pár soros feljegyzést kell citálnunk. Ez arról tudósít az előbbieken jelzetteknek

megfelelően, az utókort megtévesztő módon, a „jogszerűség” látszatát keltve, a Szviridov levélben említett „katonai nyomozó szervek” megfogalmazástól eltérve és helyette „szovjet igazságügyi hatóságok által átadott” iratokat közölve, hogy a dokumentumok tartalma nem ismerhető meg. Azért, mert „jegyzőkönyv nem készült”. Ugyanis a „minisztertanács jegyzője [dr. Bojta Béla – a szerk.] a zárt minisztertanácsban nem vett részt”. Akkor ki készítette a „Kmf.” végződésű jegyzőkönyvet, a „jelen voltak”-at tartalmazó iratokat?!

Rákosi Mátyás azt követően, hogy felolvasta a Szviridov-levél melléleteit, a „Kmf.” végződésű jegyzőkönyv tanúsága szerint javaslattal élt. Ez azt célozta, hogy megakadályozza az esetleges vitát. Tanácsolta, „hogy a minisztertanács ezeket a közléseket egyszerűen [saját kiemelés] vegye tudomásul, egyben a Külügyminisztériumon keresztül forduljon Gordon Ferenc berni követhoz, s a követ útján hívja fel Nagy Ferenc miniszterelnököt, hogy külföldi tartózkodását megszakítva haladéktalanul térjen haza”.

Kezdetben tehát a forgatókönyvszerűen eltervezetteknek – azaz a „Kmf.” végződésű „jegyzőkönyvnek” – megfelelően peregetek az események, „egyszerűen” alakultak. Ennek felelt meg, így készülhetett a Svájcban lévő kormányfőhöz küldendő távirat szövege is. Rákosi ezt „láttamoztatta” a külügyminiszterrel, ami a taktikának megfelelően egybeesett a „Kmf.” végződésű „jegyzőkönyvben” foglaltakkal. Ebből kitetszik, hogy a tervezők eleinte nem számoltak azzal, hogy közvetlenül, telefonon tárgyalnak majd Nagy Ferencsel. Ugyanis a távirat-tervezetből kiderül, hogy mit kívántak Nagy Ferenc tudtára adni. E szerint: „A Szövetséges Ellenőrző Bizottság összeesküvés eddigi nyomozati anyagát átadta a magyar kormánynak. Hazajöveled haladéktalanul szükséges. Gyöngyösi.” Ezen a dokumentumon rajta van a külügyminiszter „Gy.” szignója is. Ebben a szövegben nyoma sincs a SZEB iratainak kormányfőt terhelő voltának, azaz a tervezet a „címzettet” félrevezeti, kelepcébe kívánja csalni...

A későbbiekben, amikor már az élet, s nem a „forgatókönyv” adta keretek között peregetek az események – noha a fő mozgató erők (amennyire csak tudtak) ragaszkodtak terveikhez, amint az majd a történetekből kitetszik – épp Nagy Ferenc emlékei támasztják alá, hogy Gyöngyösi János nem távirati úton, hanem szóban közölte vele az őt ért vádakat. Így az aláírt - vagy aláíratott - távirat-tervezet az ügyben eljárás magatartását minősíti még akkor is, ha tartalma egybe is esett a „Kmf.” végződésű „jegyzőkönyvbe” foglaltakkal.

Végül az 1947. május 28-i rendkívüli minisztertanács irataiból említést érdemel a közvéleménynek szánt kommuniké [amit Nagy Ferenc titkára este nyolckor már közölt az őt telefonon hívó miniszterelnökkel, ahogy azt a Nagy Ferenc-féle memoár rögzíti is – a szerk.]. E szerint: „A Miniszterta-

nács szerdán, f. hó 28-án este 7 órakor rendkívüli minisztertanácsot tartott Rákosi Mátyás miniszterelnökhelyettes elnöklete alatt.

A minisztertanács foglalkozott azzal a jegyzékkel, amelyet a Szövetséges Ellenőrző Bizottság elnöke, Szviridov altábornagy küldött s amely közli, hogy Nagy Ferenc miniszterelnöknek azt a kérését, hogy Kovács Bélát adják át a magyar hatóságoknak nem teljesítheti, mert az illetékes szovjet hatóságok a nyomozást még nem fejezték be, ellenben a Köztársaság elleni összeesküvésben résztvettek körében való felhasználás céljából rendelkezésre bocsájtják a magyar kormánynak Kovács Béla vallomásait, valamint a Kovács Béla ügyében kihallgatott személyek vallomásait.

A Minisztertanács elhatározta, hogy felkéri Nagy Ferenc miniszterelnököt, hogy szabadságát szakítsa meg és térjen haza.⁸³⁷

A kizárólag egyetlen hitelesnek tűnő „aláírást” – Gyöngyösi János említett szignóját – tartalmazó dokumentáció esetében a gyakorlott jegyző hiánya nem magyarázhatja meg a nem csupán alaki jellegű kifogásokat. Tudott – és a korábbiakban épp Nagy Ferencel összefüggésben jeleztük –, hogy a pártközi és egyéb tárgyalásokra, megbeszélésekre azok előtt számos alkalommal készült előzetesen gyártott jegyzőkönyv, amit a tárgyalások, megbeszélések után aláírtak a résztvevők, vagy aláíraták velük. De épp Nagy Ferenc volt az, aki Kovács Béla „ügyében” nemet mondott Rákosi ilyen kérésének.

Ismerve a történeteket, okkal merül fel, hogy ez a szerzőségét tekintve ismeretlen kezektől származó, de ismert célok érdekében és ismert politikai erők igényeit tartalmazó, tudatosan összeállított toldozott-foltozott „minisztertanácsi jegyzőkönyv” is inkább hasonlít egy „tervezet”-hez, illetve annak forgatókönyvéhez és mellékleteihez, mintsem a valóságban történeteket hitelesen – és nem „egyszerűen” – rögzítő dokumentumhoz.

Száll József előadása szerint az események a következőképpen zajlottak le. „28-án este a Minisztertanács után Nagy Ferencet Locarnóban felhívták Gyöngyösi és Bárányos miniszterek, akik arra kérték, hogy tegyen eleget a Minisztertanács határozatának és azonnal térjen haza.

Nagy Ferenc 29-én kora reggeli órákban felhívta Gordon Ferenc berni követet és közölte vele, hogy elindul gépkocsiján hazafelé.

29-én délelőtt Gyöngyösi külügyminiszter felhívta Gordon követet, és arra kérte: közölje Nagy Ferencel, hogy semmi esetre se térjen haza Magyarországra.

Gordon még Locarnóban találta Nagy Ferencet, akivel közölte Gyöngyösi üzenetét telefonon, mire Nagy Ferenc arra kérte Gordon követet, hívja fel a köztársasági elnököt, és kérdezze meg, hogy Gyöngyösi – számára adott

⁸³⁷ Vö. Nagy Ferenc i. m. II. 138–141., valamint MOL JGY. XIX – A – 83 – a. 178., az 1947. május 28-i rk. minisztertanács jegyzőkönyv!

– tanácsát a köztársasági elnökkel egyetértésben közölte-e Gordon Ferencel. Egyben közölte, hogy autóján elindul Locarnóból Bern felé.

Gordon Ferenc a beszélgetés után azonnal felhívta Tildy Zoltán köztársasági elnököt, aki azt a választ adta, hogy tudott Gyöngyösi tanácsáról, és egyetért azzal. Gordon ezt közölte Nagy Ferencel, akivel megállapodott abban, hogy másnap Bernben találkoznak.

Éjszaka 12-kor Nagy Ferenc felhívta Gordon Ferencet telefonon, és közölte vele, hogy azt az üzenetet kapta személyi titkárától, hogy semmi módon se térjen haza, mert személyi biztonságát Budapestre érkezéséig sem tudják garantálni, ezért Bernbe jön. Ugyanekkor a berni telefonközpont közölte Gordon Ferencel, hogy másnap, 30-án reggel öt órakor miniszterelnökségről Balogh államtitkár kíván vele beszélni.

Reggel öt órakor Balogh államtitkár közölte Gordon Ferencel, hogy a Kisgazdapárt politikai bizottsága elhatározta, hogy Nagy Ferencet lemondásra szólítja fel, kéri Gordon követet, hogy a lemondással kapcsolatban folytasson megbeszélést Nagy miniszterelnökkel, és a beszélgetés eredményét másnap 11 órakor délelőtt közölje vele telefonon. Kérte még arra is, hogy a Kisgazdapárt politikai bizottságának határozata értelmében a Gordonnak átadandó lemondólevelében hangoztassa ártatlanságát. Gordon kérésére, hogy amennyiben Nagy Ferenc hazamenne, a határtól Budapestig szabaddal lehetné-e meg az utat, Balogh azt válaszolta, hogy ezt nem tudja garantálni.

(Közbevetőleg jegyzem meg, hogy 29-én délután bizalmas információ érkezett hozzám, hogy Saláta Kálmán, a Hetes Bizottság Magyarországon körözött tagja, Genfben tartózkodik és Nagy Ferenc 18–2-ig terjedő Vevey-i tartózkodása során több megbeszélést folytatott vele. A hírt 30-án délelőtt 11.30-kor leadtam Budapestre Heltai tanácsosnak.)

30-án reggel 9 órakor Gordon Ferenc felkereste Nagy miniszterelnököt a berni Hotel Bellevue-ben, és megbeszélést folytatott vele lemondása feltételeire vonatkozóan. A beszélgetés során Nagy Ferenc azt az utasítást adta Gordonnak, hogy a berni magyar követség adjon ki egy hivatalos sajtókomünikét a svájci sajtó számára, hogy nem mondott le, és szabadsága hátralévő napjait Bernben tölti. Halász Ernő sajtóattasé e közlemény kiadására a Külügyminisztérium sajtóosztálya vezetőjétől, Keszthelyi Nándortól is utasítást kért, aki a kommuniké kibocsátásához hozzájárult. Nagy Ferenc miniszterelnök pénteken reggel (30) 9 órakor Gordonnal folytatott tárgyalás során kijelentette, hogy hajlandó lemondani abban az esetben és abban az időpontban mihelyt Magyarországon tartózkodó 5 éves László nevű gyermeke Svájc területére érkezik. Ezenkívül kérte Gordont, hogy közvetítse a magyar kormány felé azt a kívánságát, hogy autóját, ruhaneműit és ingóságainak egy részét a gyermekét hozó autó Svájcba hozhassa, és ezenkívül

kérte Gordont, folytasson tárgyalásokat Baloghgal arra vonatkozóan, hogy a magyar kormánytól további megélhetését biztosító bizonyos pénzüsszeget kapjon.

Gordon követ ugyanaznap délelőtt 1/2 11 órakor Balogh államtitkárt telefonon felhíva közölte Nagy Ferenc feltételeit. Balogh kérdésére közölte, hogy neki az a benyomása, hogy Nagy Ferenc le fog mondani minden további nehézség nélkül és nyomatékosan hangsúlyozta, hogy véleménye szerint is fontos lenne, ha Nagy Ferenc számára egy nagyobb összeget adnának. Balogh államtitkár megkérdezte Gordont, milyen nagyságú összegre gondol. Gordon erre azt válaszolta: 2–300 000 svájci frankra. Balogh államtitkár erre megkérdezte, hogy mennyi az összeg, amelyet Gordon és Száll követségi titkár a Miniszterelnökség rendelkezési alapjaként mint Bakách-Bessenyiéktől átvett alap maradványát kezel. Gordon közölte, hogy ennek értéke kb. 1 200 000 sv. frank. Azonban kéri Balogh államtitkárt, hogy Rákossal ezt beszélje meg és Rákosi személyesen adjon utasítást a kulcs egy példányát személyesen őrző Száll titkárnak, hogy a pénzhez hozzá lehessen férni, mert véleménye szerint Száll titkár Rákosi személyes utasítása nélkül ehhez nem fog hozzájutni. Gordon követ kérdésére továbbiakban Balogh államtitkár közölte, hogy a magyar kormány semmi nehézséget nem fog támasztani Nagy Ferenc feltételeivel kapcsolatban. Majd közölte Gordonnal, hogy azonnal átkapcsolatja Rákosi Miniszterhez. Gordon követ Rákosi miniszterelnökkel⁸³⁸ is közölte Nagy Ferencel folytatott tárgyalásai eredményét és Nagy Ferenc feltételeit. Rákosi nyomatékosan hangsúlyozta, hogy Nagy Ferencnek budapesti idő szerint aznap (30) délután 3 óráig mindenképpen le kell mondania,⁸³⁹ vagy pedig a Minisztertanács és a Kisgazdapárt határozata értelmében azonnal jöjjön haza és álljon törvény elé. Egyben közölte azt is, hogy a gyermek nem politikai eszköz, azt a legkorábbi időn belül elindítják Svájc felé. A Nagy Ferencnek adandó pénzüsszeggel kapcsolatban, igen éles formában megjegyezte, hogy véleménye szerint hazaárulónak nem jár pénz, a kormány nem tehet a hazaáruló felé gesztusokat, ha Nagynak pénzre van szüksége, gyűjtsön számára saját pártja vagy a barátai. Még egyszer nyomatékosan kérte Rákosi Gordont, hogy ő is hasson oda, hogy aznap délután budapesti idő szerint 3, berni idő szerint 2 órakor Balogh államtitkár és Nagy Ferenc között folytatandó telefonbeszélgetés során Nagy Ferenc mondjon le. Lemondólevelét azonnal adja át neki.

⁸³⁸ Nagy Ferenc miniszterelnök távolléte alatt Rákosi Mátyás miniszterelnökhelyettes látta el a kormányfői teendőket.

⁸³⁹ Május 30-án délelőtt 10-kor a két munkaspárt összekötő bizottsága ülést tartott, s Nagy Ferenc sürgős hazatérését és azonnali lemondását követelte a másnap nyilvánosságra hozott közleményében. Szabad Nép, 1947. május 31. 1.

30-án, berni idő szerint du. 2 (budapesti idő szerint du. 3) órakor Gordon Ferenc lakásán megjelent Nagy Ferenc miniszterelnök, ahonnan felhívták telefonon Balogh államtitkárt. Balogh államtitkárral való beszélgetés során Nagy Ferenc hangsúlyozta, hogy lemondásának feltétele gyermekének Svájcba való érkezése, ettől függetlenül azonban még szeretné, ha négy további kérését teljesítené a magyar kormány.

1./ A magyar nép felé ne gázoljanak becsületébe.

2./ Kapócs Ferenc titkárát bocsássák szabadon, és engedjék ki hozzá Svájcba.

3./ Kabinetfőnökének, Hives Henriknek ne történjék bántódása.

4./ Vagyonát (birtokát) ne konfiskálják el, mint a hazaárulókét.

Nagy Ferenc közölte, hogy hajlandó lemondani, de csak akkor, abban az időpontban, mihelyt gyermeke megérkezett svájci területre. Ebből a feltételéből nem enged semmiképpen sem. Ezután beolvasta telefonba lemondólevelének tervezetét, amelyben kisgazdapárti intencióinak megfelelően hangoztatja ártatlanságát, de egyben megállapítja, hogy nem akar saját személyében akadály lenni »a nemzeti kibontakozás útján« és ezért állását a köztársasági elnök rendelkezésére bocsátja. Majd megkérdezte Balogh államtitkárt, hogy milyen konkrét adatok és vádak merültek fel vele szemben. Balogh államtitkár közölte, hogy tudomása szerint a vádak lényege az – folytatódik a Száll-féle interpretáció –, hogy Nagy Ferenc tudott az összeesküvésről, sőt a Hetes Bizottság összejövetelein több alkalommal személyesen is részt vett. A beszélgetés befejezése után Nagy Ferenc – mint Gordon közölte velem – előtte beismerte [Száll József beállítása szerint], hogy tényleg részt vett több alkalommal Kovács Bélánál tartott összejöveteleken, ahol a Magyar Közösség Hetes Bizottságának tagjai is ott voltak.”

Itt – ismételtén – megszakítjuk Száll József jelentését, s felidézünk a Nagy Ferencel tárgyaló Balogh István emlékeit: „Pénteken, 3-án délután fél 4 órakor jelentkezett telefonon Gordon Ferenc azzal, hogy mellette áll Nagy Ferenc miniszterelnök, akinek átadja a kagylót.

Nagy Ferenc miniszterelnök közölte, hogy tudomása van a minisztertanács határozatáról és válaszként közli, hogy nem tér vissza, hanem miniszterelnöki tisztéről leköszön. Ezen elhatározását levélben fogja közölni. A levelet úgy juttatja el az Elnök Úrhoz, hogy átadja annak a külügyminisztériumi tisztviselőnek, aki kisfiát minél hamarabb hozzá kíséri.

A meghatódottság hangján mondja, hogy tiszta embernek maradt meg kívül a határon, olyannak, aki hazájának soha nem ártani, mindig csak használni akart. Most kinn áll idegen földön egyedül, minden anyagi segítség nélkül, csak a magyar nyelv birtokában. Ha egyedül lenne, semmi problémája nem volna, mert munkájával meg tudná keresni mindennapi kenyerét. Családja mi-

att van szüksége arra, hogy azt kérje: lehetőleg abból az alapból, amely kinn van, bizonyos részt számára egy tételben biztosítsanak.

Kéri továbbá, hogy Feri fia 6 hónapos fizetéses szabadságot kapjon, és különös gonddal érdeklődött az iránt, hogy fia is érintve van-e. Nemleges válasszal kapcsolatban még egyszer érdeklődött az ellene elhangzott vádakra nézve. A leghatározottabban tisztának mondja magát.

Továbbiakban azt kéri, hogy Laci fiát a Zis-kocsin küldjék ki, és ugyanakkor ruhaneműt is, mind az ő, mind a felesége számára. Megkért, telefonon nyugtassam meg édesapját. Kéri továbbá, hogy Kapócs Feri szabadon bocsáttassék, és őt is lehetőleg küldjék őhöz.

Kéri továbbá, hogy a kisérétében lévő Hives Henriknek, aki tanúja annak, hogy ott tartózkodása alatt senkivel az ég világon politikai megbeszélést nem folytatott, bántódása ne essék. Dr. Balogh István.⁸⁴⁰

A Kisgazdapárt főtitkára, dr. Balogh István – a páter – jellegzetes stílusában, kisebb-nagyobb eltéréssel, de az egyes aktusok tekintetében lényegében Száll Józseffel egyezően adta vissza a kormányfővel történt beszélgetést. Sőt, úgy tűnik, hogy Száll József emlékei hézagosabbak. A berni követ feljegyzése így folytatódott:

„30-án délután 5 órakor Gordon felhívta Rákosi miniszterelnököt, és közölte vele a Nagy Ferenc és Balogh által folytatott beszélgetés során elmondottakat. Rákosi felszólította, hogy hasson oda, hogy Nagy Ferenc még aznap adja át lemondólevelét.

Gordon azonban 5.30-kor rejteltáviratot adatott fel, ami szerint Nagy Ferenc ugyan hajlandó lemondani, de csak gyermeke megérkezése után, és lemondólevelét Hives tanácsossal, vele együtt Svájcban lévő kabinetfőnökével küldi majd Budapestre a gyermek megérkezése után a köztársasági elnökhöz.”

Itt újra megszakítjuk a követségi titkár jelentését, mert rendelkezésünkre áll Heltai Györgynek, a Külügyminisztérium politikai osztálya vezetőjének 1947. május 31-i feljegyzése és a rejteltávirat megfejtett szövege:

„Gordon követ közölte Nagy Ferenc nevében, hogy a miniszterelnök lemondását közvetlenül a köztársasági elnöknek óhajtja benyújtani, ezért néhány napon belül elküldi lemondólevelét.

A távirat 30-án 22 h-kor érkezett. Köztársasági Elnöki Iroda 22.30-kor kapta meg.

Javaslat: Száll köv. titkár hozza haza.

Értesítést kérek, ha így kell intézkednünk.

47.5.31. Heltai György⁸⁴¹

⁸⁴⁰ BM ÁB Op. Ny. Kovács Béla és Nagy Ferenc ügye. Balogh páter feljegyzése. Feltehetően – az Elnök úr megszólítás alapján – Tildy Zoltán, köztársasági elnök számára készült. Eredeti aláírás szerepel az iraton.

⁸⁴¹ Uo. Heltai György kézírásával készült a javaslat.

A tárcá – érthetően – jobban bízott Gordon Ferencben. A Külügyminisztériumban dolgozó kommunisták viszont – ugyancsak érthetően – Száll Józsefben, aki kapcsolatban állt a HM Katonapolitikai Osztályával is. De folytassuk a követségi titkár által rögzített verziót.

„Hat órakor jelentette Gordon követnek Halász sajtóattasé, hogy a Magyar Távirati Iroda Budapestén délután 4 órakor hivatalos kommunikét adott ki, mely szerint Nagy Ferenc miniszterelnök péntek délelőtt (30) megjelent a berni követségen, ahol lemondott és kérte Gordon követet, hogy lemondását továbbítsa a köztársasági elnökhöz. Gordon erre azonnal cáfoló kommunikét akart kiadni, ellenzésem miatt és javaslatomra azonban felhívta először Rákosi miniszterelnök urat.

Rákosi hét órakor közölte Gordonnal, hogy a kommunikét a távirati irodának Balogh államtitkár adta le a Nagy Ferencsel folytatott beszélgetése után. Véleménye szerint függetlenül, hogy a kommunikében foglaltak megfelelnek-e a tényeknek, feltétlenül szükséges, hogy a berni magyar követség késedelem nélkül távirati iroda kommunikéjével azonos szövegű táviratot küldjön Budapestre a köztársasági elnökhöz, a miniszterelnökhöz, a Külügyminisztériumnak és a külügyminiszternek. Gordon kijelentette, hogy minthogy ez nem felel meg a tényeknek, ezt ő nem tenné meg. Rákosi miniszterelnök erre határozottan utasította – mint felettes hatósága – Gordont, hogy a táviratot azonnal adja fel. Gordon közölte, hogy eleget tesz az utasításnak, amennyiben a köztársasági elnök is egyetért ezzel. Ezért a Rákosival való beszélgetés után 8 órakor felhívta Tildy Zoltán köztársasági elnököt. A köztársasági elnök közölte Gordon követtel, hogy ő ugyanis mint köztársasági elnök tudomásul vette a Magyar Távirati Iroda hivatalos kommunikéja alapján Nagy Ferenc lemondását, már lépéseket is tett és utasítást adott új kormány alakítására, az események folyását nem befolyásolja, hogy Nagy Ferenc lemondása de facto megtörtént-e vagy sem, viszont igen nagy szükség van arra, hogy ő és a magyar kormány rendelkezzen a berni magyar követség által feladott, a távirati iroda kommunikéjével megegyező szövegű írásbeli távirati dokumentummal, ezért nyomtatékosan kéri Gordon követet, hogy Nagy Ferenc lemondását közlő táviratot haladéktalanul adja fel. Egyben ígéretet tett arra vonatkozóan, hogy személyesen fog intézkedni, hogy Nagy Ferenc gyermeke másnap reggel repülőgépen útba induljon Svájc felé.”

A Gordon Ferenc és Rákosi Mátyás közötti telefonbeszélgetésről – az egy órás időkülönbséget is jelző – jegyzőkönyvet készített Egri Jánosné, Farakas Mihály titkárnöje Budapestén. Miután nem volt biztos, hogy Gordon Ferenc feladja-e a kért, Budapestről az MTI „közreműködése” révén is kikényszerített táviratot, Rákosi Mátyásnak Gordon Ferencsel folytatott telefonbeszélgetéséből csak azt jegyzőkönyvezteték, amit a feladandó távirat-

ban Gordontól a miniszterelnök-helyettes követelt. Ám azt is úgy, mintha a svájci követ mondta volna! A jegyzőkönyv így szól:

„Jegyzőkönyv

felvétel 1947. május 30-án 20 órakor. Jelen vannak Rákosi Mátyás miniszterelnök-helyettes, Balogh István miniszterelnökségi államtitkár, Jékely László, az Elnöki Hivatal főnöke és Ortutay Gyula kultuszminiszter.

Telefonon jelentkezett a köztársasági elnöki hivatalból Fekete László elnöki segédtitkár, aki jelentette, hogy Bernnel beszélt telefonon, ahol Gordon Ferenc követ van a telefon másik oldalán. A telefont dr. Balogh István miniszterelnökségi államtitkár vette fel, aki a beszélgetés megkezdése után a telefonkagylót Rákosi Mátyás miniszterelnök-helyettesnek adta át.

A beszélgetés a következőképpen folyt le:

Rákosi Mátyás miniszterelnök-helyettes az alábbi beszélgetést állandóan ismételte, és a beszélgetés tartama alatt Egri Jánosné gyorsírással jegyezte.

»Gordon Ferenc jelenti, hogy Nagy Ferenc miniszterelnök az ő személyes jelenlétében telefonon értesítette Balogh István miniszterelnökségi államtitkárt, hogy a miniszterelnökségről lemondott, és kérte, hogy ezt a tényt közölje a köztársasági elnökkel és a miniszterelnök-helyetessel.«

Kmft.

Rákosi Mátyás

dr. Balogh István

Jékely

Ortutay Gyula⁸⁴²

Száll József szerint „A berni követség 30-án este 21 órakor a köztársasági elnökhöz, a miniszterelnökhöz, a külügyminiszterhez és a Külügyminisztériumhoz táviratot küldött, amelyben közölte, hogy Nagy Ferenc miniszterelnök aznap délelőtt a berni követségen lemondott miniszterelnöki tisztségéről.”

A Budapestre érkezett távirat így szólt:

„Berne, 1947. V. 30. 22,15 ó. Nyílt távirat 1191

Diplomag, Budapest

(Gyöngyösi János Külügyminiszter úrnak)

Ma délelőtt jelenlétemben Nagy Ferenc miniszterelnök értesítette Balogh István államtitkárt, hogy a miniszterelnökségről lemondott és kérte, hogy ezt közölje a köztársasági elnökkel.

Gordon 198.⁸⁴³

⁸⁴² Uo. Az aláírások eredetiek.

⁸⁴³ Ua.

Az események láncolatát így folytatta Száll József: „A késő esti órákban Gordon követ közölte Nagy Ferenc miniszterelnökkel, hogy telefonbeszélgetést folytatott a köztársasági elnökkel, aki személyesen ígéretet tett arra, hogy gyermeke másnap reggel repülőgépen elhagyja Budapestet. A repülőgép indulásáról a berni magyar követség távirati értesítést fog kapni, amelyet nyomban közölni fog Nagy Ferenc volt miniszterelnökkel.

Másnap reggel fél tíz óráig nem érkezett sem telefonon, sem távirati úton értesítés a berni követségnek Nagy Ferenc fiának Budapestről való elindulásáról, ezért minthogy félő volt, ha a gyermek nem érkezik, a legrövidebb időn belül Nagy Ferencnek tudomására fog jutni, hogy Magyarországon lemondását az előző nap publikálták és ezt a svájci és nyugati sajtóban ő maga személyesen dementálni⁸⁴⁴ fogja, amely igen kellemetlen és káros külpolitikai következményekkel járhatott volna. Gordon követ felhívta telefonon Balogh István államtitkárt. Balogh államtitkár közölte, hogy repülőgépet nem tudtak kapni, ezért a gyermeket autón indítják útnak, és az autó néhány percen belül elindul. Közölte, hogy a gyermek és kísérői utazási okmányait saját maga állította ki Rajk belügyminiszterrel.”

Heltai György javaslatát elfogadva döntés született Budapesten: a követségi titkár vegye kézbe a lemondással összefüggő ügyek intézését, a sokat tudó – akadémikus – követet pedig visszahívják. „12 órakor (31) a berni magyar követség a Külügyminisztériumtól távirati utasítást kapott, hogy Gordon Ferenc követ haladéktalanul jelentkezzen Budapesten jelentéstételre, továbbá utasítsa Száll követségi titkárt, hogy Nagy Ferenc levelével azonnal induljon útnak Budapestre, és Budapestre érkezése után ő fogja Nagy Ferenc gyermekét visszakísérni Svájcba.

Minthogy Gordon nem akart tovább Nagy Ferencsel a gyermekügyben tárgyalni, megkért engemet, hogy magam beszéljem meg az új utasításnak megfelelően az új helyzetet Nagy Ferencsel. 1 órakor felkerestem Nagy Ferencet a Hotel Bellevue-ben és közöltem vele, hogy a kormány kívánsága az, hogy lemondólevelét adja át nekem, amivel azonnal Pestre utazom és visszafele jövet magammal hozom a gyermeket Svájcba. Kijelentette, hogy erről a kérdéssel tárgyalni nem hajlandó, ő még nem mondott le, s lemondását a gyermeke Svájcba érkezésétől tette függővé. Egyébként tudomása van arról, hogy a magyar kormány lemondását már publikálta, arról is, hogy Tildy Zoltán személyesen tett ígéretet arra, hogy gyermeke 31-én reggel elindul Svájcba, azonban 1 órával ezelőtt, azaz 12 órakor beszélt budapesti lakásával telefonon, ahol közölték, hogy gyermeke még otthon van, sőt utazási okmányai még nincsenek rendben.

Erre közbevető javaslatot tettem, hogy ő kísérjen el engem Buchsba, a

⁸⁴⁴ dementálni = megcáfolni.

svájci-osztrák határra, ahol a gyermek megérkezésekor adja át lemondólevelét, hogy annak mielőbbi Budapestre juttatásában ne álljon elő hosszabb késés.

Egyben kértem, hogy tegyen ígéretet arra vonatkozóan, hogy amennyiben a gyermek még aznap elindul Budapestre, és hétfőn estig svájci területre érkezik, addig tehát hétfő estig és utána sem fogja cáfolni lemondását.

Erre ígéretet tett, mire közöltem vele, hogy a követségen keresztül megbeszéljük az új helyzetet a kormánnyal, és gyermeke elindulásáról azonnal értesíteni fogjuk.

A beszélgetés után visszaérkezve a követségre, felhívtam Rákosi miniszterelnök urat, akit azonban nem lehetett megtalálni, és ezért helyettesével (Farkas Mihály h. főtitkárral) beszéltem meg a helyzetet, aki hozzájárult a köztem és Nagy Ferenc között létrejött megállapodáshoz.

31-én d. u. 6 órakor a miniszterelnökség felhívta a berni magyar követiséget, és Somogyvári titkár közölte, hogy Nagy Ferenc fia fél hat órakor nevelőnő és Flórián János külügyi fogalmazó kíséretében elindult Budapestre. Két órával később az elindulásról távirat is érkezett. Az elindulás tényét Gordon követ közölte Nagy Ferenc volt miniszterelnökkel, és megbeszélte, hogy hétfő reggel 10 órakor Nagy Ferenc a berni követségen értem jön, és együtt megyünk a buchsi határállomásra.

Vasárnap (1.) délután 3 órakor elhagyta Bern azzal, hogy Genf mellett egy penzióban tölti az éjszakát, és másnap reggel kocsijával visszajön Bernbe. Elindulása előtt felkereste Gordon követet lakásán, akinél találkozott Deák Ferencsel, a berni amerikai követség polgári légügyi attaséjával, akivel Gordon Ferenc jelenlétében 4 óra 15 percre megbeszélést folytatott.

2-án 10 órakor (délelőtt) elindult Nagy Ferenc, kabinetfőnöke és felesége kíséretében, valamint velem együtt a buchsi határállomásra. Buchsba érkeztünk d. u. 6 órakor, ahol már a határon várt a gyermeket hozó gépkocsi. Kértem Nagy Ferencet, hogy miután gyermeke svájci területre ért, adja át lemondólevelét. Nagy erre kijelentette, hogy néhány kérdése lenne előzőleg a gyermeket kísérő külügyi tisztviselőhöz. Megkérdezte Flórián János miniszteri fogalmazót, hogy hozott-e számára üzenetet Kapócs Ferenc titkárára vonatkozóan. Flórián János kijelentette, hogy nincs tudomása Kapócs Ferenc sorsáról, nem hozott semmiféle üzenetet. Nagy Ferenc erre kijelentette, hogy egy órát bocsájt rendelkezésemre, ezalatt tisztázom a magyar kormánnyal, hogy Kapócs Ferencet azonnal helyezték szabadlábra, és ő a szabadlábra helyezett Kapócs Ferencsel személyesen azonnal akar beszélni. Mire én közöltem vele, hogy közte és Balogh államtitkár, közte és Gordon követ, valamint legutóbb közte és köztem létrejött megállapodás nem így szólt. Lemondólevelét átadásának, azaz a le-

mondásnak általa támasztott egyetlen feltétele gyermekének svájci területre való érkezése volt, ami megtörtént. Kapócsra vonatkozó kérése egészen más területre tartozik; véleményem szerint teljesen helytelen az, hogy egy volt miniszterelnök nem ismerve fel a közérdeket, az ország népének érdekét, alig 30 éves titkárok szabadlábán levésétől vagy nem levésétől teszi függővé lemondását.

Közöltem vele, felhívom azonnal Gordon követet, aki az én álláspontomat erősítette meg, és ezt személyesen telefonon is közölte Naggyal. Nagy erre oda módosította feltételét, hogy megelégszik azzal, amennyiben a kormánytól azt a felvilágosítást kapom, hogy Kapócs Ferencet nem engedték szabadlábra, akkor én ezt írásban tanúk előtt lefektetem.

Ezután felhívtam Rákosi miniszterelnök urat, aki azonban éppen előadást tartott, ezért helyettesével, Farkas Mihállyal közöltem Nagy új feltételeit.

Farkas közölte velem, hogy Kapócs Ferencet a magyar rendőrség nem helyezi szabadlábra, mert összeesküvő, és felhatalmazott arra, hogy adjam írásba Nagy Ferencnek azt, hogy a magyar kormány nem teljesítette kívánságát Kapócs Ferenc szabadlábra helyezésére vonatkozóan, mert Kapócs Ferenc összeesküvő. Erre vonatkozó írást két tanúval aláírva (Flórián János, Fráter György) átadtam Nagy Ferencnek, aki írást adott arról, hogy gyermekét és autóját kiszállított ingóságait átvette, majd átadta lemondólevelét és a köztársasági elnökhöz intézett kísérőlevelét.

Svájci területet június 2-án 7 óra 30 perckor hagytam el Flórián János min. fogalmazó és Fráter György köv. attasé kíséretében a M. E. autóján.” – fejeződött be Száll József feljegyzése.

Rákosi Mátyás többször használt kifejezését idézve, a „hazaáruló” Nagy Ferenc elleni összeesküvés sikerrel járt. Június 2-án dr. Domokos József legfőbb államügyész már azt írta az MKP főtitkárának, hogy az 1947. június 1-jén közzétett vallomások alapján „nyomban megindítható” a bűnvádi eljárás Nagy Ferenc ellen, az ingó és ingatlan vagyonára pedig elrendelhető a bűnügyi zárlat. A Szviridov által átadott jegyzőkönyveket eljuttatták dr. Ries István igazságügyminiszterhez, s ezekből állították össze az ún. Fehér könyv már ismeretett részzeit.⁸⁴⁵

⁸⁴⁵ Iratok 2. 273-274. Eredetiben: MSZP PI L. 274. f. 11/26. ó. e. 102. Dr. Domokos József legfőbb államügyész feljegyzése Rákosi Mátyáshoz Nagy Ferenc vagyonának bűnügyi zárlatáról, 1947. június 2. Dr. Domokos hiába fontoskodott, Ries nem az ő közvetítésével kapta meg a Szviridov-féle dokumentumokat, hanem közvetlenül Rákositól.

A SZEB által rendelkezésre bocsátott anyagokat Rákosi Mátyás dr. Ries Istvánhoz továbbította 1947. június 2-án.⁸⁴⁶ Az átadott jegyzőkönyvek egy részét nyilvánosságra hozták az ún. Fehér könyvben, de számos – az elkészült minimum 12 darab, Kovács Bélától származó – jegyzőkönyv titokban maradt,⁸⁴⁷ miként Arany Bálint és Gyulai László további öt jegyzőkönyvét nem adták át⁸⁴⁸ Rákosiék az igazságügyi tárca vezetőjének sem.⁸⁴⁹

A sajtó június 4-én hírül adta, hogy Varga Béla – még június 2-án, környezetével együtt – „megszökött”,⁸⁵⁰ nem kívánt Kovács Béla és társai sorában osztozni...

A Magyar Testvéri Közösség „összeesküvése” így vezetett el a „Kovács Béla és Nagy Ferenc elleni összeesküvéshez”.

Rákosi Mátyás és köre bizhatott dr. Ries Istvánban. A dr. Donáth György kegyelmi kérelmének elutasítását előterjesztő álláspontjából citálendő tételek jelzik, az igazságügyi tárca vezetője „együtt élt” a kommunisták szított politikai légkörrel.

„Nem fér kétség ahhoz a jogerős ítéleti megállapításhoz, hogy az elítélt és társai az (1946: VII. tc. 1. §-ában meghatározott bűncselekményt elköveték, közelebbről, hogy dr. Donáth György elítélt az 1946: I. törvénycikkben megalkotott demokratikus államrend és demokratikus köztársaság megdöntésére irányuló mozgalmat és szervezkedést kezdeményezett és vezetett, s a mellett erre irányuló eszközselekményeket is véghez vitt.”⁸⁵¹ E ténymegállapítást követte dr. Ries történelmi okfejtése. Eszerint: Donáth „tetteinek tárgyi súlya mérhetetlenül nagy. Azok által veszélyeztetve volt a fiatal demokratikus állami berendezkedés léte, amiért évszázados áldozatos harcot folytattak a szabadság igazi hősei, valamint a feudális-kapitalista igát hordozó jobbágy- és proletár tömegek. Az összeesküvés élén állók a politikai, társadalmi és gazdasági élet minden szektorában egész skáláját képzelték el, valósították meg és vették ténylegesen is igénybe azoknak a céloknak és eszközöknek, amelyeknek az útján a reakció minden vágyálma beteljesült volna: a csendőrszuronyokon nyugvó és Horthy Miklós visszatérésével

⁸⁴⁶ Iratok 3. 269-272. Eredetiben: MSZP PI L. 274. f. 11/26. ő. e. 103-105. Rákosi Mátyás levele dr. Ries István igazságügyminiszterhez, 1947. június 2.

⁸⁴⁷ Uo. 266. 1. sz. jegyzet.

⁸⁴⁸ Uo. 266. 6. és 9. sz. jegyzet.

⁸⁴⁹ Uo. 271. 2. sz. jegyzet.

⁸⁵⁰ Szabad Nép, 1947. június 4.

helyreállított »jogfolytonosság«.” Majd később: „Hogy a jelen ügyben elítéltek s köztük dr. Donáth György részéről kezdeményezett és vezetett mozgalom, szervezkedés milyen hatalmas méretű volt, mennyire széles személyi rétegekre terjedt ki, az utóbb megbizonyosodott. Alaposan feltehető – szölt a nyomozó szerveknek szánt szelid bíráló, s egyben az ártatlanság vélelmét figyelmen kívül hagyó, a konspirációt túldimenzionáló, dr. Donáth kegyelmi ügyétől független, de annak megítélésénél káros kihatású miniszteri álláspont –, hogy az összeesküvésnek minden szála napjainkig sem volt teljesen felgöngyölíthető, éppen a közösségi tagokba céltudatosan belenevelt titkos, konspiratív szellem folytán.” Mindebből fakadt dr. Ries további okfejtése, miszerint az „elítélt alanyi bűnösségének foka megdöbbentő mérvű,” aki „eszméinek megvalósításaért fanatikusan és kérlelhetetlenül dolgozott”. Az igazságügyi tárca vezetője – a valóságtól eltérően, Révaiék retorikáját alkalmazva – leírta, hogy dr. Donáth Györgyöt „gyökereken reakciós és restaurációs” gondolkodásmód jellemezte: „Ismerve az elítélt széles skáláit, egyáltalán nem elképzelések világába való az a gondolat, hogy az általa kívánt szerepcserre vagy hatalomátvétel egyértelmű lett volna mindannak a földig lerombolásával, amit a magyar demokratikus jogalkotás, társadalmi és állami berendezkedés a felszabadulás óta megvalósított.” S jöttek a példák: „Aki 10 csendőr beszerzésével az egész csendőrséget életre akarta kelteni, a földbirtokrendezés megreformálása során 300-500 holdas középirtokok mellett és azok helyett könnyen átfordította volna a skálát a százezer holdas hitbizományok felé.” Majd – immár nem az »elképzelések világát« tükrözve – így fogalmazott a történelmi babérokra, történetírói erényekre pályázó egykori ügyvéd: „A saját személyének előtérbe toléása során nemcsak nemzeti apostolként tüntette fel magát, hanem a világtörténelem legnagyobb mártíromságára: a Kajafás, Herodes és Pilátus által elkövetett Justizmordra is hivatkozott...”

Mindezekből vont le „okszerűen” dr. Ries azt, hogy az „elkövetett bűncselekménysorozat ijesztő és végzetesen veszélyeztető tárgyi súlyú, mint az az elítélt bűnösségének jogi eszközökkel nehezen mérhető foka a halálbüntetés végrehajtása mellett szólnak.”

Majd így folytatta: „Az elítélt személyében semmi biztosíték nincs a tekintetben, hogy kegyelem nyérése esetén utolsó leheletéig nem folytatná a további haladást azon a megkezdett úton, amelyen már eddigi tevékenysége-tevékenységük eredményeként is felrémlt az újabb nemzeti katasztrófa látomása.”

S amikor azt idézte fel dr. Ries, hogy „sötét elemek gyűjtogatásokkal zavarnák a nagyra hivatott hároméves terv megvalósításának kezdeti munkáját” és nehézségeivel elfoglalt magyar politikai, társadalmi és gazdasági életet”, majd mindehhez még hozzáfűzte, hogy a köztársaságra „nyomban a

megalkotása után reá akarta vetni – dr. Donáth – a politikai gyűlölet és rombolás tűzcsóvját”, egyértelművé vált, hogy a pert – s annak folyamánként végrehajtandó ítéletet – milyen napi szándékok tették szükségessé.⁸⁵¹

h./ „Forgatókönyvbeli” hibák?

A téma lezárásaként – áttekintve a történeteket, bizonyos vonatkozásban hipotézisként is – megemlítjük, hogy a két vezető kisközgazda politikus eltávolítása, annak időbeli elhúzódása véletlen lehetett. Egyes tényezők ugyanis arra utalnak, hogy az eseményeket jobban kívánták sűríteni, s esetenként rögtönzésre kényszerültek.

A Baloldali Blokk Végrehajtó Bizottsága nyilatkozatot bocsátott ki 1947. március 9-én, azon a napon, amikor a kormányfőt kompromittáló kihallgatási jegyzőkönyvek „elkészültek”. Az ebben foglaltak az 1947. május végén történeteket „eredményezték”. S csak akkor akarták volna – Farkas Mihály kedvenc fordulatát idézve – Nagy Ferenc eltávolítását, a paraszt-centrum likvidálását „realizálni”? Úgy tűnik, hogy nem. A Baloldali Blokk nyilatkozata a bírósági tárgyalásra hivatkozva rögzítette – többek között –, hogy ragaszkodnak „az összeesküvés teljes bűnügyi és politikai felszámolásához, a belőle folyó politikai következtetések maradéktalan levonásához... a kormányzati állandóság döntő feltételéhez”.

Majd a valóságot elferdítve, mintha nem is lett volna a korábbiakban a Kovács Béla-ügyet bevezető politikai akció, majd a szovjet beavatkozás, a Baloldali Blokk „leszögezte” azt, hogy „három hónapig türelemmel és mértéktartással várt arra, hogy a Kisközgazdapárt vezetősége politikai, szervezeti és személyi téren levonja az összeesküvésből folyó összes tanulságot”. És kinyilvánította: „a Kisközgazdapárt horthysta összeesküvők fedezékévé vált, amelyet tehát a történetekért politikai felelősség terhel”, a Kisközgazdapártnak „ígéretei ellenére nem ... komoly szándéka az összeesküvés tanulságainak teljes levonása...”, vonakodik folytatni a párt megtisztítását az összeesküvők védelmezőitől és a demokráciaellenes szellemtől”.⁸⁵²

Ez a nyilatkozat folytatása volt az 1947. február 8-i állásfoglalásnak, amiben elutasították a kisközgazdák azon javaslatát, amelyik az „összeesküvés

⁸⁵¹ L. a 819. sz. jegyzetet! A miniszter 1947. július 29-én írta alá továbbításra előterjesztését. Tildy Kézjegye október 8-án került a dokumentumra.

⁸⁵² Szabad Nép, 1947. március 9. 3.

⁸⁵³ Uo. február 9.

ügy” parlamenti bizottság általi kivizsgálását szorgalmazta.⁸⁵³ Másrészt viszont a később történetek ismeretében nem lehetett véletlen az egybeesés: a kihallgatási jegyzőkönyvek keletkezése és a nyilatkozat időzítése.

Az 1947. április 4-i, korábbiakban jelzett MKP KV-ülés határozata – mindezek ismeretében – valótlant állított azzal, hogy az MKP „nem vetette fel kellő következetességgel a Kisközgazdapárt vezetősége politikai felelősségét”, s túlzottan Kovács Bélára koncentráltak.⁸⁵⁴

Úgy véljük, hogy a Baloldali Blokk, mindenekelőtt az MKP, a tanulságok „teljes levonását” nem az FKP-től várta, hanem maga kívánt cselekedni. Az 1947. március 9-i Baloldali Blokk-nyilatkozat megfogalmazásai nem vonatkozhattak másra, csak a kormányfőre. Hogy az események még-is az 1947. március 11-i treuga deihez vezettek, s e nap végül is nem a Nagy Ferenc elleni támadás nyílt bejelentésének, hanem a pártközi megállapodás aláírásának napja lett, az számos okkal magyarázható, pl. azzal, hogy „minden összefüggés” nem rögzült a Vilma királyné úti kihallgatások során, vagy összefüggő volt az amerikai tiltakozással stb. De talán leginkább azzal, hogy míg a Magyar Testvéri Közösség „összeesküvése” magyar ügy volt, addig Kovács Béla „cselekményei” „szovjet ügy” váltak. S itt tapintható ki leginkább, hogy miért nem követte mégsem egymást a következmények „teljes levonása” – azaz Kovács Béla után Nagy Ferenc eltávolítása. Ugyanis a kisközgazda miniszterelnökre súlyosan kompromittáló adatok a volt főtitkár vallatása során készített jegyzőkönyvekből származtak, s két szovjet beavatkozását nehéz lett volna igazolni. Továbbá ez támasztja alá azt, hogy 1947. május végén miért módosult az MKP-taktika: miért állították – végül is – fait accompli, s nem népbíró elé a kormányfőt. Meg kellett oldani, hogy ne bírósági akció eredményezze eltávolítását. Ugyanis a tárgyaláson jelen kellett volna lennie Kovács Bélának is – koronatanúként –, s rá nem vonatkozott a kommunista pártfegyelem. (Láttuk, a szovjetek sem voltak biztosak abban, hogy Kovács Béla a magyar bíróságon a kihallgatási jegyzőkönyvekben felvett „vallomását” fogja megismételni.)

Mindezek ismeretében az MKP KV 1947. április 4-i határozata sokkal inkább tűnik kesernyés magyarázkodásnak, mint „önkritikus” számvetésnek. Ugyanakkor a dokumentum nem hagyott kétséget afelől, hogy a Baloldali Blokk 1947. március 9-i nyilatkozatában felvetett politikai felelősség „teljes levonásának” ideje is elérkezik. Másrészt cáfolata Rákosi később, 1962-ben terjesztett – egyik – legendájának, miszerint Sztálintól kapott üzenetet, hogy a szovjet hírszerzés svájci adatai Nagy Ferencsel összefüggésben a magyar pártra kedvezőtlen, bekövetkező eseményekről tudósítottak. A kormányfő azért tartózkodik Svájcban – üzente (állítólag) Rákosinak Sztálin –, hogy előkészítse az MKP kormányból való ki-

⁸⁵⁴ MKP és SZDP 471.

szorítását. Itt a történelmi pillanat, használja ki a magyar politikai vezetés a kormányfő távollétét, s lépjen fel vele szemben.⁸⁵⁵

E logika számos ponton sántít: egyrészt március 9-től már adottak voltak a Nagy Ferenc „leleplezésének” lehetőségét biztosító dokumentumok, másrészt Sztálinnak semmi szüksége nem volt arra, hogy a „forgatókönyv”-et megváltoztassa. Rákosi sokkal inkább önmaga dicséreténre szánta Nagy Ferenc ügyében kifejtett aktivitását. Egykorúlag inkább önmaga érdekében, politikai – esetleges – jövőjét szem előtt tartva hallgatott a háttérrel, az ügyben meghatározó jelentőségű szovjet szerepvállalásról. Ami pedig a lényegre illeti: a mesék birodalmába tartozó volt – annak idején – még annak az esetleges felvetése is, hogy az MKP nyugati segítséggel kiszorítható a hatalomból. A Rákosi-féle legenda egyben volt konzekvens: ebben is a „visszacsapás”, a „Nagy Ferenc-féle akcióra” adott „ellentámadás” elve jutott kifejeződésre.

Az 1947. tavaszi események nem minden előzmény nélkül zajlottak. A Kisgazdapárt megosztásának politikáját nyíltan a Baloldali Blokk 1946. március 5-i nyilatkozata vetette fel, lényegében meghirdetve az ún. szálami-taktikát: csak a Kisgazdapárt „demokratikus elemeivel” való együttműködésre korlátozva koalíciós politikáját.⁸⁵⁶ Akkor a választásokon győztes párt engedett, s a válasz – milyen kísérteties egybeesés 1947-tel – március 11-én megoldódott.⁸⁵⁷

1947. május 6-án azonban a Baloldali Blokknak újabb nyilatkozata jelent meg. Ebben többek között az állt: „A reakció a márciusban elszenvedett kudarc után újra előretört... A Kisgazdapártban a márciusban elkezdett tisztogatás nem ment elég messze, megállt félúton. A Kisgazdapárt jobboldali elemei védik a reakciót, nem riadnak vissza attól sem, hogy fedezzék a fasiszta összeesküvéket...” S ezt követte a feladatok éles megfogalmazása: „...Követeljük, hogy kíméletlen eréllyel sújtsanak le a fasiszta összeesküvékre és felbujtókra, alkalmazzák teljes szigorral a köztársaság védelméről szóló törvényt azok ellen, akik orvul le akarják döfni a magyar demokráciát, veszélyeztetik a magyar nép békéjét...”

Június 13-án a Budapesti Népjogsegységek a megküldött jegyzőkönyvek alapján nyomozást – eljárást – rendelt el Nagy Ferenc és társai: Kovács Béla és Varga Béla ellen. A nyomozást – nem véletlenül – a békeszerződés ratifikálása után, 1947. szeptember 23-án megszüntették.⁸⁵⁸ Az or-

⁸⁵⁵ Aczél György közlése Szakács Sándorral és Zinner Tiborral, 1990 januárjában.

⁸⁵⁶ Szabad Nép, 1946. március 6. 1.

⁸⁵⁷ História, 1980. 3. sz. 34. Balogh Sándor: Parlamentáris demokrácia és népi szervek Magyarországon 1945–1946-ban.

⁸⁵⁸ BFL Bp. Nü. iratok. 3590/1947. Nagy Ferenc és társai ügye,

szág azonban akkorra már a kékcédulás választási botrányon is túl volt. S mint Dessewffy Gyula a kommunistákkal összefüggésben írta: „törekvésük nemcsak a kisgazdapárt megsemmisítésére irányult”,⁸⁵⁹ hamarosan a Peyer- és Pfeiffer-ügyek kerültek reflektorfénybe. 1945–1946 fordulójának gyilkosságaira, „népítéleteire”, majd a pogromokra, „összeesküvésekre” egyre kevesebben emlékeztek; mert a szabotázsok s az újabb „összeesküvések” egyre jobban elhomályosították azokat. Új perek, új áldozatok jelezték, hogy a kizárólagos politikai hatalom erőszakos megszerzésében továbbra is kiemelkedő szerepük marad a bíróságoknak.

A páter Kis Szaléz és társai ügy idején megfogalmazottak egy esztendővel később szinte azonos módon merültek fel. A „forgatókönyv” évenkénti ismétlésének adottak voltak a feltételei. A politikai célok megvalósítását alátámasztó belügyi tevékenység deformálódása állapottá lett: csak az volt a kérdéses, hogy a támadott réteg kikből állt: kisgazdákból vagy az e pártba tömörültekből, szociáldemokratákból vagy kommunistákból. Az alkalmazást pedig a mindenkori bel- és külpolitikai helyzet igényei szabták meg; 1947-ben a kizárólagos politikai hatalom megszerzésének, a polgári rend likvidálásának céljai is. A parlamentáris demokrácia napjai megszámlálhattak...

A „közösségi ügy” egyfajta epilógusa 1948-ban következett be. Alig pár héttel az MDP alakuló kongresszusa előtt – nem tudni, hogy milyen okok által motiváltan – a szovjet fogságban lévő Kovács Béla felesége levelet küldött Rákosihoz, kérve őt, hogy járjon el a szovjeteknél, s érje el, hogy férje ügyét magyar bíróság tárgyalja.

A Magyar Külügyminisztérium 1948. április 10-én továbbította kérelmét, kérve Kovács Béla kiadatását a szovjetektől. A szovjet válaszjegyzék 1948. április 22-én érkezett meg. Nem emeltek kifogást a kérés teljesítése ellen, s mint az 1948. április 21-ei keltezésű jegyzékben írták, „az átadás módjáról és időpontjáról a nagykövetség még értesíteni fogja a Külügyminisztériumot”.⁸⁶⁰

Az ún. „összeesküvés” ügy” lezárásaként, a hatalomszerzési folyamat utolsó mozzanataként lehet az 1948 áprilisában történeteket érinteni. Ez összefügghetett az ekkor már előkészületi stádiumban lévő ún. Csornoky-üggyel (amelyet könyvünkben a későbbiekben tárgyalunk). Miután – amint

⁸⁵⁹ Dessewffy Gyula i. m. 96.

⁸⁶⁰ Lf. Ü. Ir. 004232/1956. Kovács Béla kegyelmi ügye. Minden hivatalos előzmény nélkül – miután Kovács Béla hazajöhetett a Szovjetunióból, így a „javaslattevő” eleve nem lehetett más, mint az MDP vezérkara – tervezet, illetve előterjesztés készült a Legfőbb Ügyészségen a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsához 1956. május 4-én. A Nagy Imre és társai elleni eljárás későbbi ügyésze, sőt 1963. március 20. és 1968. március 30. közötti időben legfelsőbb bírósági elnök, dr. Szalay József – aki Czakó Kálmán felmentése után Non György kinevezéséig ténylegesen irányi-

az Rákosi moszkvai, 1947. április végi, V. M. Molotovval folytatott megbeszéléséből ismert – annak idején Rákosi eredménytelenül kísérletezett azzal, hogy Tildy Zoltán köztársasági elnököt „menetből támadva” távolítsa el, megnyerve ehhez a szovjeteket. Most újólág felmerülhetett azon terve, hogy Kovács Bélát magyar bíróság előtt vonják felelősségre, akinek azt a szerepet szánta volna, hogy – immár nem Nagy Ferencet, hanem – Tildyt leplezi le „vallomásával”. Az ÁVO figyelmét nem kerülte el a Tildy-családnak, illetve Csornokynak, Tildy vejének bizonyos tevékenysége. Ehhez kapcsolták a köztársasági elnök lemondatására vonatkozó elgondolásukat. Ugyancsak ebbe a folyamatba illeszkedett azon tervük, hogy Kovács Béla kikényszerített vallomását használják fel Tildy ellen is. Így nem teljesen kizárható, hogy az MKP vezető köréből is sugalmazták Kovács Bélának Rákosihoz küldött arra vonatkozó kérelmét, hogy férje ügyét magyar bíróságok elé utalják. Az erre alapozódó, tervezett magyar-szovjet együttműködést így képzelték el. Hogy végül miért tekintettek el egy ún. Tildy-ügytől, és elégedtek meg a Csornoky Viktor elleni eljárással, annak számos oka lehett. De leginkább az, hogy a szovjetek – mint a Nagy Ferenc elleni hajsza idején – most is óvatosak lehettek, nem kockáztatták Kovács Béla kirakatperbeli szereplését, és Tildy eltávolításának egyéb módját választották. A hatalomszerzés tényén azonban ez semmit sem változtatott...

totta a Legfőbb Ügyészséget – a következő, 1947-től érvényben volt koholmányokat erősítette meg előterjesztésében (az SZKP XX. kongresszusa után): „Kovács Béla (1908 Mecsekalja, anyja: Katona Júlia) ellen eljárás indult a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés vezetése miatt.

Kovács Béla tudomással bírt a »Magyar Közösség« nevű illegális mozgalomról, annak célkitűzéseiről. Ismerte a »Magyar Közösség« irányító szervének a Hatos Bizottságnak [sic!] célkitűzéseit és mint az F.K.G.P. főtitkára a párton belül annak irányvonalát érvényesítette is. Helyeselte a kormány megbuktatása után új kormány létesítését, amelyben szerepet is vállalt.

Megbízást adott Raffay Sándor hírszerző ügynöknek, hogy egyrészt a rendszer megdöntése végett folytasson tárgyalásokat a nyugaton lévő ellenforradalmi alakulatok vezetőivel, másrészt, hogy részükre a belső politikai és gazdasági viszonyokról tájékoztatást adjon át.

Kovács Béla a »Magyar Közösség« 1947-ben lefolyt bűnperében nem került bíróság elé. Tekintettel az azóta eltelt hosszú időre, indítványt teszek a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának, hogy ... folyó eljárást kegyelemből szüntesse meg.”

Az előterjesztés tervezetét Bakos Pál, a Legfőbb Ügyészség Különleges Ügyek Osztályának vezetője készítette, Szalay József aláírásával továbbították a NET-hez. ...

Válasz nem érkezett, az ügyet levették a „napirendről”. Azért, mert közben rájöttek egyrészt arra, hogy a Nagy Ferenc, Varga Béla és Kovács Béla elleni nyomozást 1947. szeptember 23-án megszüntették, másrészt nem lehetett hallgatni arról, hogy mi történt Kovács Bélával a Szovjetunióban, illetve arról, hogy 1955 őszétől 1956 tavaszáig Magyarországon AVH-örízetben volt. Ezért a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány 1957. december 23-án hozott 3506/1957. sz. határozatával 1958. január 1-től 2500 Ft kivételes nyugdíjat állapított meg Kovács Béla részére (MOL JGY. IM iratok. XIX – E – 1 – z. 002/313./1957). [A magyar hatóságok illetéktelenek volta a szovjet hadbírósg Baden bei Wienben lefolytatott, Kovácsot elmarasztaló ítéletkézése ügyében.]

6./ A szociáldemokrata „maradványok” likvidálása

a./ A „peyerizmus” a vádlottak padján

A Budapesti Népművelési és Könyvtári Osztály alapján a Budapesti Népbírószék 1948. február 16-án, a NOT 1948. július 6-án hirdetett ítéletet Peyer Károly és 13 társa „bűnperében”. Az 1921. december 22-i ún. „Bethlen-Peyer paktum” szociáldemokrata aláíróját külföldre távozása után hurcolták meg. Az 1944. március 19-e után Mauthausenbe deportált, majd a háborút követően hazatért politikus pere azonban jelkép-értékű. Személyében – koncepciós per keretében – az ekkor kreált peyerizmust ültették a vádlottak padjára, s ez a törvénysértő eljárás elválaszthatatlan mind az 1947-es választások kommunista-szociáldemokrata afférjaitól, mind a Szociáldemokrata Pártnak az MKP-ba való beolvasztását szorgalmazó politikától. A polgári be rendezkedés likvidálását megkönnyítő Magyar Testvéri Közösség-ügy és közvetlen következményei, Kovács Béla és Nagy Ferenc eltávolítása után az MKP „reakció-ellenes” politikájában – szem előtt tartva a munkásmozgalom irányításának monopóliumát – a Szociáldemokrata Párt következett.

Az MKP, amikor még a dr. Donáth György és társai elleni eljárás során nem is hirdettek elsőfokú ítéletet, már akkor – nem csupán a közelgő választások miatt – megkezdte támadásait a szociáldemokraták ellen. Ebbe beletartoztak a koalíciós villongások, dr. Domokos József, dr. Zolnay Kálmán permanens intrikái az SZDP-tag igazságügyi vezetőkkel szemben stb.

Április 5-én Rákosi G. J. Korotkevics előtt már azt hangoztatta, hogy: „a szociáldemokraták az országban lévő angol ügynökség előőrsét alkotják”, be akarnak furakodni a rendőrségbe és a hadseregbe. Majd: „Nagyon nehéz együttműködnünk a szociáldemokratákkal, s napról napra csak nehezebb lesz. ...A szociáldemokrata vezetők többsége (ezen belül a baloldaliak is) kapcsolatban állnak az angolokkal, közülük többen támogatást kapnak Angliából”.⁸⁶¹ Rajk – ugyanebben az időszakban – hasonló nézeteket képviselt: „A köztársaságellenes összeesküvés leleplezése után még inkább felerősödött a régi hivatalnokok átáramlása a szociáldemokraták soraiba. Feltételezhető – s ennyiben kevésbé volt vádló –, hogy míg korábban az angolok csak a kiskapart felé orientálódtak, most a szociáldemokratákra is számítanak”, s ez utóbbiak – jött az újabb rajki feltételezés – a jövőben „még szorosabban fognak együttműködni a kiskaparttal”. Majd Ráko-

⁸⁶¹ Moszkvának jelentjük 177–178. Feljegyzés a Rákosi Mátyással 1947. április 5-én folytatott megbeszélésről.

sin is túlment bírálatával: „A legnagyobb veszélyt a szociáldemokrácia fejlődésében látom ... a szociáldemokrácia is fokozatosan jobbra tolódik ... a szociáldemokrata vezetés a reakciós elemekkel alakít ki akcióegységet” és mi több – amit Rajk nehezen tudott tolerálni – teszi mindezt azért, „hogy megragadhasa a hatalmat”. Éppen ezért népszerűsítette az MKP a munkásegység eszméjét, „s ez megnehezíti a szociáldemokrata vezetés politikájának megvalósítását”. S miután „az egység felbontását ... nem szabad alábecsülnünk” – jelentette ki Rajk – a feladatunk az, hogy ne engedjük a dolgokat ilyen irányban tovább fejlődni”. Miután a belügyminiszter szerint az SZDP vezetése „nem folytat komoly harcot a jobboldaliak ellen”, a helyzet bonyolult.⁸⁶² Kádár mindehhez még hozzáfűzte azt is, hogy az SZDP-n belül „erős a pártsovinizmus”.⁸⁶³ Valójában Rákosi, Rajk, Kádár az egyeztetett „vonalat” képviselték.

1947 tavaszán a SZEB elnöke, Szviridov keményen ostromozta az MKP-t Korotkevics előtt: nem fejtették ki a SZEB előtt „világosan ... a további terveiket”..., s a fő szövetségesük az SZDP. Ott viszont „még elég erős a Peyer-féle jobbszárny, bár Peyer maga most nem olyan aktív, mint a kongresszus előtt. A jobboldali szociáldemokratákhoz kell számítani Szedert, Kéthlyt és Kisházit is”. Szakasits – a SZEB vezetői előtt – „olykor két óra hosszat szidja a kommunistákat”, akik „sokat kellemetlenkednek neki, rengeteg bajt okoznak; de együttműködik és – megesküdt rá „nemegyszer” –, hogy szakítani nem fog. A centrista Szakasits Szviridov szerint nem „folytat komoly elvi harcot a jobboldaliak ellen, inkább próbálja kibékíteni őket” a meglehetősen erős, Marosán vezette balszárnyal.⁸⁶⁴

1947. augusztus elején már azt jelentették a moszkvai kiküldöttek haza, hogy a választáson az MKP fő riválisa az SZDP lesz. Ennek politikájára – „a jobbszárny közvetítésével – nyomást gyakorol a Labour Party”.⁸⁶⁵ Ezt érzékeltette Rákosi is, aki szerint „a fő nehézségek ... a szociáldemokraták miatt lesznek, mivel a kiscgazdapárt veresége után tovább nő viszonylagos jelentőségük”.⁸⁶⁶

Az 1947-es választási csalásokat a szakirodalom és számos memoár – igaz, hogy még közel sem a maga teljességében, de – feltárni igyekezett. Az is nyilvánvaló, hogy a választási manipulációk leginkább a Szociálde-

⁸⁶² Uo. 182–183. Feljegyzés a Rajk László belügyminiszterrel folytatott megbeszélésről, 1947. április.

⁸⁶³ Uo. 186. Feljegyzés a Kádár Jánossal folytatott megbeszélésről, 1947. április.

⁸⁶⁴ Uo. 213–214. Megbeszélés Szviridov altábornaggyal, 1947. tavasza.

⁸⁶⁵ Uo. 220. Szapozsnyikov jelentése L. Baranovhoz, 1947. szeptember eleje.

⁸⁶⁶ Uo. 225. Rákosi Mátyás levele, 1947. augusztus 13.

mokrata Pártot sújtották. Ezek a nem jelentéktelen következményekkel járó visszaélések nem csupán a hírhedtté vált névjegyzék-kivonatokkal, a kékcédulákkal való hamisításokra, hanem már a választási törvény megalkotására és a választási névjegyzékek összeállítása körüli szabálysértésekre is vonatkoznak. S ismert az a tény is, hogy a választási csalások halmaza ellen, Budapesten, a II. ker.-i választási bizottságban szót emelő szociáldemokrata Karig Sárát a szovjet szervek – alaptalan gyanúsítás ürügyén – elhurcolták, s csak 1954-ben térhetett vissza Vorkutából, ahol hét esztendő telt el „javító-nevelő” munkatáborban.⁸⁶⁷

Ugyanakkor – s ennyiben 1947 „mélto folytatója” 1946-nak – általánosságban nem csupán a politikai „bűnözés” anomáliái ismertek. A Budapest mélyre süllyedt morálját ismertető, 1946-os rendőri statisztika adatait már ismertettük.⁸⁶⁸ Az ott jelzett tendencia érzékelhető a politikai indíttatású cselekmények esetében is, s így nem meglepő, ha a kiélezett választási küzdelem idején az etikátlan eljárások és megnyilvánulások sorozatát követték el. Az viszont annál kevésbé, hogy ezek élén az MKP állt, s fő céltáblája az SZDP volt. Ez a folyamat vezetett el 1948 júniusához, az MDP létrehozásához, a kikényszerített „munkásegység”-hez, amelynek során a kommunista „töretlen következetesség” mellett a szociáldemokrata pártnak „néhány vezető ember gerinctelensége és erkölcstelensége” miatt bekövetkezett az „eltiprása, gyalázatos megsemmisítése”. Mindez azonban egy folyamat lezárulásként alakult így: az SZDP „gerincesebb vezetőit fenyegetéssel és erőszakkal eltávolították a párt éléről”, s ezt követte a Magyar Dolgozók Pártja megalakulása. A Peyer Károly és társai ellen kezdeményezett eljárás ezt a sort nyitotta meg.

A Nagy Ferenc lemondásával járó válságot Dinnyés Lajos kabinetjének kinevezése zárta le. A magánéletében zilált anyagi helyzetű új kormányfő csak átmeneti megoldásként jött szóba: megbízatása a választásokig tartó átmenet biztosítását célozta. (Végül 1948. december 10-ig állt a kabinet élén.)

Az MKP bizonyos fokig félt a választásoktól, mert – mint Rákosi Mátyás fogalmazta – „az összeesküvés leleplezésében elért politikai sikereink és az e téren kifejtett energia megriasztotta a lakosság bizonyos részeit, félelmet keltett bennük, ami természetesen akadályoz minket”.⁸⁶⁹

A választásokon követett kommunista taktika lényegét ugyancsak ő fogalmazta meg a Szakasits Árpáddal és Böhm Vilmossal folytatott megbeszélésen. Böhm szerint a kommunista vezető így foglalt állást: „Ha Ti 20 száza-

⁸⁶⁷ Élet és Irodalom, 1984. június 8. Major Ottó: Egy ember a történelemben. Karig Sára köszöntésére.

⁸⁶⁸ L. a 185. sz. jegyzetet!

⁸⁶⁹ Moszkvának jelentjük 224. Rákosi Mátyás levele, 1947. augusztus 13.

lék szavazattal kevesebbet kaptok, ez belpolitikai kérdés, és nem lesz semmi káros következménye. De ha mi, kommunisták, csak 2 százalékkal kevesebb szavazatot kapunk, ez külpolitikailag rendkívül kedvezőtlen volna. A világsajtó a kommunisták meggyengüléséről cikkezne, és a Szovjetunió befolyásának és népszerűségének megrendülését kürtölné világgá.”⁸⁷⁰

Rákosi magyarázata több mindent érzékeltetett: egyrészt az 1945-ös választási eredményeket követő szovjet bírálat miatti aggályt, másrészt azt, hogy a Szociáldemokrata Pártnak jó esélyei voltak az 1947-es választásokon, harmadrészt azt – és talán ez volt a legfontosabb –, hogy a szomszédos országokhoz képest, a moszkvai mérce szerint a magyarországi kommunisták lépéshátrányban voltak. A Sztálin kegyeiért verejtékező politikus jól érezte, hogy nem fecsérélheti el még egyszer azt a széles körű segítséget, amit kapott, továbbá, hogy egy „polgári” párt nem arathat ismét abszolút győzelmet, de az SZDP sem előzheti meg, mint 1945-ben.⁸⁷¹

Az 1947-es választási eredmények ismertek: előzőleg már kizártak 732 814 főt,⁸⁷² az MKP 1 113 050, az SZDP 744 641 szavazatot kapott: míg az MKP az ország legtöbb voksával rendelkezett, addig a szociáldemokrata szavazók száma 1945-höz képest közel 80 000-rel csökkent. Az egykori győztes, az FKP a választási koalíción belül második lett, de 1945-höz képest közel kétfélszer csökkent szavazóinak száma.⁸⁷³ A politikai paletta – immár SZEB engedélyezte – tarkasága nem csupán azt mutatta, hogy az egykori „gyűjtőpárt” – mint olyan – megszűnt létezni, hanem azt is, hogy az 1946-1947 fordulóján indított MKP-támadás következményeit nem tudta kiheverni.

A központi választási bizottság által kihirdetett eredmények jelezték, hogy az SZDP-re háromnegyedmillióan szavaztak. S alig telt el 24 óra az új kormány megalakításától, amikor a legfelsőbb szovjet vezetést tájékoztató Rákosi már így denúciált: „Az SZDP-ben „jobboldaliak tartják kezükben a hatalmat, akiknek a vezetője most Szélig”. A Szakasits-féléket – meglehetősen sikerrel – harcba küldik „ellenünk”. Például „a baloldali szociáldemokraták a jobbszárny akaratát hajtják végre”. A kormányalakításnál pedig „angolszász-amerikai utasításra” zsarolták az MKP-t, ameddig csak tudták. A két munkáspárt közötti sajtópolémia MKP-ra nézve negatív mérlegét megvonva vetette papírra: „a szociáldemokrata munkások pártunkhoz

⁸⁷⁰ Böhm Vilmos: Másodszor emigrációban., Bp., 1986. (hivatalosan 1990-ben jelent meg), AB K., 16, 19–20, 27–28 és 182–264.

⁸⁷¹ Balogh: Pártharcok 98. Az FKP 2 697 508, az SZDP 823 314, míg az MKP 802 122 voksot kapott. A százalékarány közöttük 57,03, 17,41, illetve 16,95% volt.

⁸⁷² Dr. Major Ákos i. m. 339.

⁸⁷³ Balogh: Pártharcok 525.

való csatlakozása lelassult... az átlépések ritkultak, sőt helyenként abbamaradtak”. Bonyolódik a helyzet azáltal is, hogy „a szociáldemokratákkal az egységfront mindjobban lazul”.⁸⁷⁴ A legkülönbözőbb választási praktikák sem tántorították el a szervezett munkásokat pártjuktól. Elég utalni arra, hogy a Magyar Radikális Párt egyik vezetője, Kende Zsigmond – Rákosi Mátyás rokona – vele egyeztetett politikai szempontok alapján javasolta, hogy Peyer Károly az MRP listáján induljon. A divide et impera évezredes gyakorlata alapján Peyer Károly ugyan bekerült a parlamentbe⁸⁷⁵, de az MKP célja – az SZDP szavazóinak megszerzése, ill. a szociáldemokrata választói tábor megosztása – alapjaiban nem érte el a kívánt hatást.

Az egykor SZDP-elnök „választását” megelőzte, hogy nem értett egyet az SZDP vezetőségének tevékenységével, s ezt társaival együtt 1946 végén az ún. Peyer-memorandumban fogalmazta meg. Az abban hangoztatott alapelvekkel szemben, lényegében a munkáspártok együttműködését is kárhoztatva egy új politikai irányt jelölt ki az SZDP számára: a klasszikus polgári értékrend irányába való elmozdulást, s szakítást a kommunista „vonallal”. Az SZDP pártválasztmánya egyhangú határozattal ítélte el Peyer Károly és társai memorandumát, de Szakasits Árpád és társai csak annyit tudtak elérni, hogy az SZDP soron következő kongresszusa döntsön az ún. Peyer-ügyben.

Peyer Károly és Szakasits Árpád, valamint követőik között modus vivendi jött létre, Peyer Károly követi megbízatást kapott, aminek mindkét fél örült. Mivel Peyer utóbb elégedetlen lett, hogy Hágába, s nem Bernbe nevezték ki, nem utazott el állomáshelyére. Amikor pedig berendelték szolgálatra a Külügyminisztériumba, lemondott követi tisztségéről. A Peyer és Szakasits közötti viszony ezáltal végképp megromlott, minthogy Peyer a várakozásokkal szemben itthon maradt.

Az MKP – amelynek jól jött az SZDP-n belüli vihar – még tovább élezte az ellentéteket azzal, hogy mesterségesen szítani kezdte a „peyerizmust” térhódításáról szóló, alaptalan koholmányt. Ezzel fokozta mindkét oldal agresszivitását. A Peyer-ügyben az 1947. január 31-én kezdődött kongresszus döntött: súlyos bírálatban részesítették Peyer Károlyt és társait, de az adott szituációban Szakasits Árpád és társai nem rendelkeztek olyan erővel, amely a kívánt és elgondolt szakítást lehetővé tette volna. Szakasits Árpád 1947. április 14-én viszont már úgy nyilatkozott, hogy az SZDP nem tűrheti el soraiban a peyerizmust.⁸⁷⁶

Peyer Károly nem várta meg, amíg kizárják az SZDP-ből. A lehetőséggel élve, az 1947-es választásokat megelőzően otthagya évtizedeken át képviselt

⁸⁷⁴ Moszkvának jelentjük 231–232. Rákosi Mátyás levele, 1947. szeptember 25.

⁸⁷⁵ Böhm Vilmos i. m. 188–190.

⁸⁷⁶ Balogh: Pártharcok 432.

pártját, s – mint jeleztük – a Magyar Radikális Párt jelöltjeként aratott választási győzelmet. Ugyanakkor az is tény, hogy a kommunista pártvezetés „szótárában” – különösen a belügyi vezetők esetében – a peyerizmus a „jobbaldaliságnak”, a „reakciósságnak”, az „imperializmus ügynöki munkájának”, valamint a „kémkedésnek” a szinonimájává vált. Hogy ennek hátterében mi húzódott meg, arra derült fény az „összeesküvés” leplezése során...

Már a Magyar Testvéri Közösség-ügyről tudósító napilapokban is felmerült, hogy Peyer Károly és az „összeesküvés” résztvevői között kapcsolat állt fenn.⁸⁷⁷ Ezt erősítették fel a szovjet katonai nyomozók által készített kihallgatási jegyzőkönyvek is.⁸⁷⁸ Ám a kommunista pártvezetők nem csupán Peyert, hanem Szeder Ferenc képviselőt és Takács Ferenc államtitkárt is megrágalmazták. Valamennyiükről utóbb aztán kiderült, hogy ártatlanul gyanúsították őket.⁸⁷⁹

A nyomozószervek „igyekezete” azonban akkor nem veszett kárba. Később, 1950. szeptember 12-én Takács Ferencet – a Kálmán József és társai elnevezésű szociáldemokrata-ellenes koncepciók perben szervezkedés és hűtlenség elkövetése miatt 12 évi börtönrre ítélték. A Budapesti Katonai Törvényszék ítéletét a Katonai Főtörvényszék 1950. szeptember 20-án jóváhagyta. Takács Ferencet – annak idején – azért ítélték el, mert „fasisztákat vitt az SZDP-be, és vezető pozícióba helyezte őket a hatalomátvitel céljaira; 1949 májusában Valentiny Ágoston beszervezte az összeesküvésbe, s 1950. április 15-től május 2-ig lakásán bújtatta Kéthly Annát. Szeder Ferencsel együtt kidolgozta az újjászervezendő SZDP programját, s egy amerikai kém-mel állt kapcsolatban.” Mindezek koholt vádak voltak, de részleteikben mint tények szerepeltek, pl. Kéthly Anna bejelentéssel lakott nála, de a hozzájuk gyártott elméletek koncepció elemévé változtatták őket.⁸⁸⁰

Szeder Ferencet – miként a Peyer-üggyel összefüggésbe hozott – Valentiny Ágostont ugyancsak a Kálmán József és társai perben hurcolták meg. Szeder Ferenc jogerős büntetésének töltése közben, 1952. június 13-án elhunyt. Valentiny Ágoston sem vehetett részt az 1962. augusztus 6-án tartott perújítási tárgyaláson, mert 1958. augusztus 21-én meghalt. Szeder Ferencet 1950. június 10-én tartóztatták le, Valentiny Ágostont 1950. június 14-én. A volt igazságügyminiszter 1955. december 14-én szabadult. Szeder Ferencet a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló

⁸⁷⁷ Szabad Nép, 1947. augusztus 7.

⁸⁷⁸ Fehér könyv i. m. 90-92. Arany Bálint kihallgatási jegyzőkönyve, 1947. március 8.

⁸⁷⁹ Böhm Vilmos i. m. 208-211.

⁸⁸⁰ Lf. B. Katonai Kollégium Irattára (a továbbiakban: K. Ir.) Kat. F. 0058/1962. Kálmán József és társai ügye. Szeder Ferencet és dr. Valentiny Ágostont életfogytiglan tartó fegyházbüntetésre ítélték 1950-ben.

szervezkedés vezetésének büntette alól bizonyítékok hiányában felmentették, a népellenes és háborús büntett esetében pedig büntethetőséget megszüntető ok fennforgása címén megszüntették az eljárást. Korábban Szeder Ferencet annak a vádnak alapján „ítélték el”, miszerint „besúgó volt 1931-től, parlamenti beszédeivel izgatott a háború mellett, a németekkel arról tárgyalt, hogy miként lehetett volna a Népszavát a náci propaganda szolgálatába átállítani, akadályozta a földreform végrehajtását, szoros kapcsolatot tartott fenn az SZDP ellenforradalmi vezetése és az angol titkosszolgálat között, jelen volt a Kéthly Anna szervezte összejöveteleken” stb.

A Kádár-időszakban a „rehabilitációs” bíróság a háborús és népellenes bűncselekményeket bizonyítottnak vette, azonban a többi büntett elkövetésével összefüggésben azt rögzítette ítéletében, hogy azok koholmányok, s Szeder Ferenc kényszer alatt vallotta azokat.

Valentiny Ágostonról is 1950-ben azt „állapította meg” a Budapesti Katonai Törvényszék, hogy 1923-1944 között „besúgó és provokátor volt, kapcsolatban állt a GYOSZ-szal, rágalmazta a Szovjetuniót, ágált a 3 éves terv ellen, részt vett a Peyer-memorandum szerkesztésében, tagja az összeesküvők Hatós Bizottságának⁸⁸¹, peyerista propagandát folytatott az 5 éves terv ellen is, az amerikai kém – Peyer Károly – utasítása alapján, 1946 őszétől az amerikai titkosszolgálat ügynökeként működött, kémjelentéseket nemcsak megbízóihoz, hanem Peyerhez is eljuttatott” stb.

Valentiny Ágostont háborús büntett vádjá alól büntett hiányában, a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés vezetésének büntette és a hűtlenség vádjá alól bizonyítékok hiányában 1962-ben felmentették.⁸⁸²

S ennél a pontnál térhetünk vissza Peyer Károly ügyéhez. Ismert előttünk ugyanis egy vádirat-tervezet, amit a Budapesti Népügyészség 1947. november 22-én készített. Ebben a későbbi Peyer Károly és társai ügy három távollévő vádlottját – Peyer Károlyt, Gábor Róbert államvédelmistát és Pisky-Schmidt Frigyes népügyészt – nem kívánta megvádolni a népügyészség. Sőt, a dokumentumban – nevének nevezve – szerepel dr. Valentiny Ágoston is, mint aki részt vett az amerikaiakkal folytatott tárgyalásokon. A későbbi perből azonban – ekkor még – kimaradt...⁸⁸³

⁸⁸¹ Vö. Iratok 4. 661! Bittmann István vallomása: „A hatós bizottságról csak a letartóztatásom után az Andrássy út 60-ban hallottam. Ilyen bizottság nem működött.” In: tárgyalási jegyzőkönyv a Legfelsőbb Bíróság Katonai Tanácsa Kálmán József és 10 társa ügyében tartott perújítási tárgyalásáról, 1962. augusztus 6.

⁸⁸² Lf. B. K. Ir. Kat. F. 084/1957. Pozsgai Gyula és társainak ügye. Az 1950. július 13-tól 1955. november 26-ig börtönben volt Takács Ferencet felmentette a bíróság 1957. augusztus 27-én.

⁸⁸³ BFL Bp. Nü. iratok. 6881/1947. és 82 672/1949. Peyer Károly és társai bűnperének iratai.

A Peyer-ügyben benyújtott végleges vádirat szerint ez az „összeesküvés” lényegében azonos volt a dr. Donáth György vezette mozgalommal, azzal a különbséggel, hogy terjedelmében ezen „konspiráció” kisebb volt. Ugyanakkor – az aritmetika kedvéért – ezen „összeesküvés” veszélyesebb is volt, mert nemzetközi kapcsolatait azzá tették.

A kettős célkitűzésű mozgalom – a vádirat szerint – előbb a koalíciós kormányzást kívánta megsemmisíteni, az SZDP-t szétszakítani. Úgy, hogy a Vilma királyné úton az ún. Magyar Testvéri Közösség-, Kovács Béla-féle ügyekben készített „kihallgatási jegyzőkönyvekben” említett⁸⁸⁴ egykori horthysta diplomata és politikusok és az ugyancsak külföldön élő nyilas fegyveres alakulatok, a csendőrség és ezek parancsnokainak megszervezését és összefogását célozta. (Badar utánzataként a már korábban ismertett Magyar Testvéri Közösség-ügy hadparancsának.) Majd távolabbi célként a demokratikus államrend megdöntésére szövetkeztek.

A Magyar Testvéri Közösség-ügy mintájára céljuk volt továbbá, hogy az USA segítségével – most nem a békekötés ratifikálása utánra, hanem egy esetleges nemzetközi viszály esetére – a jelzett fegyveres erők felkészültek legyenek, mód nyíljon a politikusokból egy ellenkormány felállítására, s az USA-t dezinformáló hírekkel pedig el lehessen érni, hogy annak kormánya esetleg fellépjen a magyar kormányzattal szemben, ha lehet fegyveres beavatkozás formájában.

A vádirat „tényként” rögzítette, hogy az USA hivatalos és nem hivatalos budapesti köreivel ezen célokat a gyanúsítottak megtárgyalták, s erkölcsi és anyagi támogatást kértek. Az általuk adott, Magyarországgal szemben ellenséges helyzetkép lehetőséget teremtett arra, hogy a nyugati közvéleményt a rendszer ellen hangolja.

A Budapesti Népbíróság a távollévő fővádlottak közül Peyer Károlyt 8 évi fegyházbüntetésre, Pisky-Schmidt Frigyes 10 évi kényszerszolgálatára, Gábor Róbertet halálra ítélte. A NOT ezen ítéleteket helybenhagyta, másokét súlyosbította.

Az ügy egyes koholt részleteivel nem foglalkozunk. Peyer Károly – s hozzátehetjük, bármelyik, később hűtlenséggel meggyanúsított politikus – felelős és kevésbé jelentős nyugati diplomatakkal folytatott puhatolózó jellegű tárgyalásai nem merítették ki az 1946. VII. tc.-be ütköző bűncselekmények elkövetését, nem voltak alkalmasak ezek a megbeszélések arra, hogy vád tárgyát képezzék.⁸⁸⁵ Peyer Károly nota bene nem csupán a felelős amerikai politikusokkal, hanem Puskin szovjet nagykövettel is tárgyalt. S az sem hagyható figyelmen kívül, hogy ilyen jellegű kapcsolat nem csupán a nem kommunista poli-

⁸⁸⁴ Fehér könyv i. m. 88–90. Arany Bálint kihallgatási jegyzőkönyve, 1947. március 7.

⁸⁸⁵ Lf. Ü. Ir. Bfl. 21 113/1989. Összefoglaló feljegyzés a Peyer Károly és társai ellen folyamatban volt büntető ügy felülvizsgálatáról.

tikusok részéről nyilvánult meg, hanem az MKP felelős vezetői részéről is. Csak ők, minősítésük alapján másképpen ítélték vagy ítéltették meg politikai ellenfeleik, ellenségeik tetteit. A parlamentáris demokrácia játékszabályainak önkényes kommunista értelmezése számos politikus alaptalan meghurcolását idézte elő. S hogy mennyire törvénysértő, koholt ügy volt a „Peyer-féle szervezkedés”, arra csattanós válasz az amerikaiak reakciója: diplomatikus magatartásuk eleve kizárta, hogy érdembeli segítséget nyújtsanak. Jól tudták, ha Kovács Béla és Nagy Ferenc eltávolítása ellen semmit sem tehettek, akkor csak a kommunista propaganda által felfújt peyerizmus támogatása felesleges, sőt kellemetlen diplomáciai bonyodalmakat is eredményezhet. Hogy az amerikai követség vagy a SZEB keretében dolgozó hírszerzők mennyire értékelték ezeket – a különböző magyar csatornákból származó – információkat, lényegében mindegy volt. Így McClemens kapitány – erősen szépitett, nagy ritkán első kézből származó adatokat tartalmazó – memoárja is mindössze arra alkalmas, hogy magát aényt, Peyer Károly és köre amerikaiakkal folytatott beszélgetéseinek vázlatát, a Peyer memorandumból ismert állásfoglalás lényegét rögzítse.⁸⁸⁶ Komolyabb következményekkel nem számolhattak sem a támogatást kérők, sem a támogatást diplomatikusan megtagadók. A már politikai bázis nélküli Peyer Károly ugyanúgy járt, mint mindazon múlt rendszerbeli politikusok, akik ideig-óráig együttműködtek, együttműködhetek a koalíciós struktúra kényszerű fenntartása miatt ellenük fellépni nem tudó kommunistákkal; az egy „táborból” két „tábor” kialakulása Peyer Károlyt óhatatlanul azok közé vetette, akiket „ellenségé” minősítettek.

Igaz, ezt ő maga sem gátolhatta. Az események irányítása 1945-től egyszer sem volt érdemben az ő kezében, még akkor sem, amikor úgy tűnt. Politikai programjának megvalósítása felett az események túlhaladtak.

Ugyanakkor a Peyer-ügy – mint vádirata is jelzi – azzal a beállítással, hogy a volt szociáldemokrata vezető és köre a Szociáldemokrata Párt szétszakítását tervezte, egyrészt olyan látszatot is teremtett, mintha a kommunista nyomozóhatóságok örködnének az SZDP egységének megóvása felett, azaz mintha az államhatalom a koalíciós struktúra fenntartásán munkálkodnék; másrészt – s ez volt a lényegesebb – valójában éppen ezzel ellentétes folyamatot gerjesztett, a párt szétszűllesztéséhez teremtett feltételeket azzal is, hogy Peyer Károly menekülni kényszerült, s hívei számára a mozgástér minimálisra szűkült.

Mindaz a politikai támadás, amellyel a nemzetközi szociáldemokrata mozgalmat az 1947 elején megjelent Pravda-cikk illette, egyértelművé tette, hogy valami készül. Noha – Böhm Vilmos emlékei szerint – a Rákosi-

⁸⁸⁶ Historia, 1980. 2. sz. 5–6. Vida István: Egy amerikai kém Pesten 1946–47-ben. McClemens kapitány küldetése. A kapitány emlékeit álnév alatt adta ki, Magyarországon 31 évvel később jelentették meg: Christopher Felix (James McCargar): A titkos háború, Bp., 1993. Európa.

féle magyarázat magyar relációban csak a peyeristákra szűkítette ennek értelmét egy időre, világos volt, hogy megint a nem véletlenül elsült fegyver lövéséről volt szó,⁸⁸⁷ s háttérében nem az 1946. végi Peyer-memorandum húzódott meg.

Természetesen a Peyer-ellenesség nem csupán a két világháború közötti időszakból származott. Az MKP nehézményezte – és nem volt hajlandó tudomásul venni –, hogy Peyer Károly keményen bírálta őket azért, mert a kommunisták, a másik „gyűjtőpárt” a kisnyilasokat „védőszárnyaik” alá vették.⁸⁸⁸ A Peyer Károllyal szoros barátságban álló dr. Valentiny Ágoston 1945. nyári elképzelése az ún. igazságügyi rendőrség felállításáról ugyan- csak a kommunisták ellenszenvét erősítette.

Azt követően, hogy Peyerék 1947. október 17-én – a svájci szociáldemokraták deklarációjával azonos programmal – megalakították a Független Szocialista Pártot, a szervező munka nem sokáig folyhatott. November 14-én, egy állítólagos amerikai hírszerző, Jack Guinn elleni nyomozási adatok birtokában a Budapesti Népbíróság Öttagú Különytáncsa arra kérte az országgyűlést, hogy Peyer mentelmi jogát függessze fel az előzetes letartóztatásra is kiterjedő hatállyal. November 17-én Peyer Károly betekintett azokba az iratokba, amelyek súlyos vádak tartalmazzák ellene. A Varga Béla helyére került Nagy Imre, a parlament elnöke 1947. november 18-án bejelentette, hogy a Budapesti Népbíróság Peyer Károly kiadatását kérte. A Mentelmi Bizottság másnap, és 20-i ülésén azonban Peyer Károly nem jelent meg, a kiadatás ennek ellenére megtörtént.⁸⁸⁹

A számos törvénysértést elkövetett bíróság nem idézte meg tanúként dr. Valentiny Ágostont, továbbá dr. Ries Istvánt, aki Peyer Károly védője szerint igazolhatta volna, hogy védelem a magyar kormány tudtával hagyta el az országot. Ezt – állítólag – dr. Ries István egyik londoni interjújában megerősítette. Egy másik vádlott védője – lényegében hasonló okokból – a kormányfő, Dinnyés Lajos tanúkénti kihallgatását szorgalmazta, mert egyesek szerint – ő közölte Peyer Károllyal, hogy Szentgotthárdnál nyitva áll az út előtte. A kormányfőt sem idézte meg tanúként a népbíróság. A fő tárgyalási jegyzőkönyvből kitűnik, hogy az őrizeteseik kényszer alatt vallottak. Stirling György szerint: „nyomozati vallomásom 90%-át a nyomozati eljárás során a számba adták... A politikai rendőrségen az első kihallgatásnál bántalmaztak, továbbá a vallomásomat a számba adták.” Kürthy Tamás

⁸⁸⁷ Böhm Vilmos i. m. 293.

⁸⁸⁸ Interjúk a munkásegységről, Bp., 1973. Kossuth K. 17. és 344–345. Csicsics Sándor és dr. Szalai Sándor visszaemlékezése.

⁸⁸⁹ Párttörténeti Közlemények, 1983. 4. 127–128. Strasszenreiter Erzsébet: A polgári ellenzék oldalán. Peyer Károly politikai pályafutása 1944 után.

szerint: „Tőlem számtalan vallomást vettek fel a nyomozás során, mind- egyik egy lépéssel súlyosabb volt, mint a másik, lelkiileg annyira összetörtem, hogy öngyilkosságot is követtem el.” Ez utóbbit látszólag ugyan cáfolhatná, hogy csak egyetlen jegyzőkönyvi vallomása maradt fenn, de egyúttal igazolhatja is azt a tényt, hogy az összes többi – mert nem tartalmaztak mindent – megsemmisíthették.

Teljesen felderítetlen az országból kiutasított Jack Guinn működése, a gyanúsítottak a vele kapcsolatos vallomásokat visszavonták, módosították, csak az ÁVO dokumentuma utal egyedül hírszerző tevékenységére.

Összességében a hiányos és sok vonatkozásban az iratok tartalmával ellentétes tényállás, az indoklási kötelezettség többszöri elmulasztása, valamint egyéb eljárási szabálysértések olyan tömege fordult elő a tárgyaláson, amelyek egyenként is elégségesek voltak a törvénysértések megállapításához, a koholt ügy hatályon kívül helyezéséhez.

A Budapesti Népbíróság ítéletében az elfogadott tények ellentétesek voltak a perben rendelkezésre állt dokumentumokkal, több esetben a megállapított tények felderítetlenek maradtak stb.⁸⁹⁰

Valójában Peyer Károly végül egyetlen „bűnért” kapott nyolc év fegyházbüntetést: azért a rágalomért, hogy ellenkormány létrehozását és abban szociáldemokrata tagok részvételét kezdeményezte, s ehhez külső segítséget kért.

A Népbíróságok Országos Tanácsa azonban módosította a népbíróság álláspontját: a kormány megdöntésének és az SZDP „felrobbantásának tervét” a demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés kezdeményezésének minősítette, függetlenül attól, hogy nevezettek a vád tárgyát képező cselekmények vezetőiként, kezdeményezőiként vagy tevékeny résztvevőiként szerepeltek. A jogi rabulisztika viszont ezen vonatkozásokban a távollévő három fővádlottat nem érintette... Ami pedig a Hitler-ellenes küzdelemben aktív részt vállalt népügyész, valamint a származása miatt más beállítottságú államvédelmistának a nyugaton maradt szélsőjobboldali fegyveres erőkkal való kapcsolatfelvételét illeti, logikailag is pusztán fikciónak minősíthető.

A törvénysértések betetőzéseként Peyert 1947. november 21-én megfosztották állampolgárságától. Úgy, hogy a jogszabályokban előírt határidőket nem tartották be.⁸⁹¹ Ugyanakkor jelképes értékű, hogy ezen a napon emelte törvényerőre az országgyűlés a nagybankok államosítását kimondó 1947. XXX. tc.-t, amivel alapvető változások következtek be a tulajdoni rendben és a nemzetgazdaság felügyeletében.

⁸⁹⁰ Lf. B. BI. Eln. Tan. B. törv. 1195/1989. Peyer Károly ügye. Az 1989. december 14-én kihirdetett határozat.

⁸⁹¹ L. a 885. sz. jegyzetet!

Peyer Károly és társai perével részben folytatódott, részben új vetületben megkezdődött a munkásmozgalmi személyiségek elleni eljárások sorozata. „Életre kapott” a Demény Pál, Weissshaus Aladár elítélésével ismertté vált sorozat, s megindult a szociáldemokraták meghurcolása is. Ahogy Demény Pál és Weissshaus Aladár már nem tartoztak az MKP-hez, mert mint „frakciósokat” kizárták őket, ugyanúgy Peyer Károly sem tartozott az SZDP-hez. Azonban valamennyiük ügye – így Peyer Károlyé is – jelzés-értékkel bírt: csak hivatalos „vonalak” létezhetnek. Amikor pedig a munkáspártok fúzióját sürgető moszkvai állásfoglalások elhangzottak, egy újabb – immár az SZDP-t még tovább osztó – munkáspárt működésére nem nyílt lehetőség.

Az SZK/b/P KB Külügyi Osztálya az MKP tevékenységéről összeállított készített Sztálin, Kuznyecov és Zsdanov részére. Kritikusan vizsgálta mind az 1945-ös, mind az 1947-es választásokat. Az SZDP-ről – érezhetően a magyarországi kommunista informátorok hatására – kemény elemzést tartalmazott: a vezetői „szóban és hivatalosan a kommunistákkal való együttműködés mellett állnak, a gyakorlatban viszont nemegyszer elárulják a munkásegységet”. A Szklarska Poreba-i Kominform-értekezletet követően kiéleződött a bal- és a jobbszárny közötti harc, a baloldal titkos megállapodást kötött a jobboldal elleni küzdelem fokozásáról, Szakasits viszont Marosánékat támadta. Az MKP a baloldalt segíti, „ez végül oda fog vezetni, hogy a baloldali szociáldemokraták vagy kiszorítják a jobboldaliakat és megerősítik egységfrontjukat a kommunistákkal, vagy komoly szakadás megy végbe a szociáldemokrata pártban. A baloldali szociáldemokratákat támogatva a kommunista párt vezetése most az egységes magyar munkáspárt megteremtéséért vívott harcot tekinti fő feladatának.”⁸⁹² Miután Peyer Károly személye – a korábban érzékeltettek ismeretében – régóta szálla volt mind Rákosiék, mind az SZDP 1944-1945 fordulójának utáni vezetése szemében, eltávolításában egyetértés alakult ki. A miért s nem a hogyan volt a meghatározó. Rákosiék tehát Peyer Károlyt elűzték a politikai arénából. Az együttműködők körének tervszerű növelése az ellenfelek számának csökkentésével párosult: ez utóbbiak a „jobboldaliaknak” kikiáltott szociáldemokraták lettek. A velük szemben lefolytatott eljárások – akár peres, akár egyéb akciók – lényegében már a munkásmozgalmi belüli perek sorozatába illettek, s az ún. munkásegység kikényszerítését célozták. Ez a folyamat is a polgári rendszer teljes felszámolására irányult, mert annak legális munkáspártját kívánta eltüntetni, beolvasztani a bolsevik típusú pártba. Az SZDP likvidálása már egy eldőlt játszma végakkordja volt. Nem ez zárta le a polgári rendszer felszámolását, hanem ez alapozta meg az új vonulatot: az MDP-hez, majd azon belül a moszkvaiak meghatározott körére és a velük együtt-

⁸⁹² Moszkvának jelentjük 245. Tájékoztató jelentés az MKP tevékenységéről Sztálin számára, 1947. december 9.

működőkre szűkülő vezetés kialakulásához kötődő és mindinkább torzuló irányzatot. A küzdelem ettől két irányba ment. Az SZDP felszámolására és a hívők több mint felét kitevő katolikus egyház lefejezésére irányult. 1948-1949 fordulóján ez utóbbi lezárta a polgári Magyarország felszámolására indított megfélemlítő és elrettentő, ítélkező nagy perek sorozatát.

Amikor az SZDP nagy-budapesti összehívott üléseinek határozata 1948. február 19-én azt tartalmazta, hogy „a szocializmus felé Magyarországon a demokrácián keresztül vezet az út”, s ez nem lehet „formális”, hanem csak „népi demokrácia”, akkor nyilvánvalóvá vált, hogy az egyes országokon – így Magyarországon – belül is megkezdődik „a jobboldaliság, a reakció, az ellenforradalom minden maradványát vagy feltámadási kísérletét” megsemmisítő akciók sorozata. Azaz „napirendre került” az átmenet a sztálini típusú szovjet szocializmusba. Ezen az ülésen jelentette be Marosán György, hogy Kéthly Anna és társai lemondtak tisztségeikről, s ugyancsak ekkor közölte azt is, hogy Kelemen Gyulát és társait kizárták a pártból.

Szimbolikusnak is tekinthetnénk, hogy ugyanezen a napon tanácskozott Moszkvában Szuszlov és Rákosi. Ez utóbbi a két ország közötti szerződés aláírására érkezett delegáció tagjaként adta beszélgetőpartnere tudtára a Magyarországon bekövetkezett „fordulat”-ot, mindenekelőtt azt, hogy „a szociáldemokraták tömegesen lépnek át” az MKP-ba. „Lesújtunk a jobboldali szociáldemokrata vezetőségre” – biztosította partnerét. És okkal dicsekedett, hogy „az MKP-nak erős pozíciói vannak más pártokban is”.⁸⁹³

Az 1948. március 6–8. közötti 36. pártgyűlés határozatának megfelelően az SZDP 1948. június 12-én tartott XXXVII. kongresszusa már azt rögzítette: a párt vezetése „megtisztította a pártot a jobboldali befolyás minden maradványától” és „eltávolította azokat”, akik „árulóivá lettek a munkásmozgalomnak”, akik „súlyosan vétettek a munkásegység ellen”. Szólt a határozat a „peyerizmus kártevéseiről, az opportunisták árulásokról veszedelmeiről” is. Hogy kik lettek az árulók – arra Böhm Vilmos álláspontját már felidéztük. Hogy kikből koholtak árulókat, szabotálókat, azt pedig jelzi majd az ún. Nitrokémia-szabotázs pere.⁸⁹⁴

⁸⁹³ Uo. 252. Rákosi Mátyás és M. A. Szuszlov megbeszéléséről készült feljegyzés, 1948. február 19.

⁸⁹⁴ Vö. MKP és SZDP 548–549, 582 és 586!

b./ A Nitrokémia-ügy

Az 1947-es választás után kormányzati válság bontakozott ki. Ennek következményeit csak tárgyalások útján lehetett újraértelmezni és újrendezni. Az új kormányban az MKP 5, az SZDP és az FKP (a kormányfővel együtt) 4-4, míg az NPP 2 tárcát kapott.⁸⁹⁵

A Szociáldemokrata Párt pártválasztmánya 1947. szeptember 8-án ülésezett. Előbb tudomásul vette Szakasits Árpád lemondását, végül azonban kompromisszum született: a főtitkár maradt, s a pártegység hívét, Bán Antalt főtitkárhelyettesé választották. A lelkes megválasztás ellenére Bán Antal a továbbiakban már nem tudta befolyását érvényesíteni, s az év végéig sem vette át érdemben hivatalát.

A politikai válság idején az SZDP fúzióellenes képviselői – kihasználva az MKP választásokkal összefüggő manipulációit – igyekeztek az SZDP vonalát módosíttatni, ehhez azonban a változó nemzetközi, s az ennek hatására alakuló belpolitikai feltételek kedvezőtlenekké váltak.

A kommunista-szociáldemokrata tárgyalásokon pedig – Böhm Vilmos szerint – a kedvező pozíciókat kiharcoló Bán Antallal szemben Szakasits Árpád lépett fel, aki lényegében saját pártja, az SZDP ellen politizált, noha a szociáldemokraták helyzete nem volt rossz. Ezzel „az engedmények politikája lezárult”.⁸⁹⁶ A másik oldalon (a maga módján) Rákosi Mátyás is ezt éreztette: „A mi feladatunk a legközelebbi időben ..., hogy megállítsuk a Szociáldemokrata Párt jobbratolódását, kisebb-nagyobb, nem lényegbe vágó engedmények révén megbékítsük őket...”⁸⁹⁷

A koalíció pártjainak a koalíción kívüli erőkkel folytatott polémiájára⁸⁹⁸, a koalíción belüli vitákra, valamint a munkáspártok egymás közötti konfliktusaira azonban egy nemzetközi esemény erősen rányomta bélyegét: a Szklarska Porebában 1947. szeptember 22–27-e között lezajlott tárgyalások eredményeként létrehozott Kominform (a Komintern utódszervezete)

⁸⁹⁵ Izsák Lajos: A koalíció évei Magyarországon 1944–1948, Bp., 1986. Kozmosz Könyvek, 171.

⁸⁹⁶ Böhm Vilmos i. m. 240-244, 255 és 300.

⁸⁹⁷ Rákosi Mátyás: A fordulat éve (a továbbiakban: Rákosi: A FÉ) Bp., 1948. Szikra K., 231–232.

⁸⁹⁸ Az MKP KV PB-je 1947. szeptember 1-jei ülésén – amint arról a másnapi Szabad Nép beszámolt – a dr. Pfeiffer Zoltán vezette pártot „Sulyok Dezső fasiszta pártjának” örököse és folytatója titulussal illették, meghatározták: „annak demokraciellenes aknamunkáját meg kell és meg fogjuk semmisíteni”, Pfeiffer – mint írtuk – elmenekült, a párt választási eredményeit a dr. Major Ákos vezette Választási Bizottság megsemmisítette. L. bővebben dr. Major Ákos i. m. 334–359!

már a keményebb sztálini akaratot tükröző stratégiai vonalat képviselte. Az ún. „forradalmi” folyamat felgyorsításának, a kommunista pozíciók országunkénti további megszilárdításának politikáját, a szovjet „tapasztalatok” egyetemes dicsőítését, az egykori szövetségesekkel kialakított politikai együttműködés – benne a polgári rétegek és a szociáldemokrácia – sommás bírálatát tartalmazta.⁸⁹⁹

A Kominform-értekezlet éles támadást intézett a „jobboldali szociáldemokrácia” ellen. Ez az egyoldalú megítélés – párosulva a háborús veszély eltűlésével – befolyásolta a magyar belpolitikát. Döntően a tekintetben, hogy az MKP – „fordulat”-szerűen – szakítva a „szocializmushoz” való átmenet hosszabb időszakra tervezett taktikájával, radikálisan felerősítette a munkáspártok „fúziójának” a követelését. Ennek pedig legfőbb gátját zömmel az SZDP centruma, a későbbi „jobboldali szociáldemokraták” alkották, akiknek sorsát 1947 őszétől ez utóbbi minősítés határozta meg. Rákosi Mátyás – mint tenni szokta – „ellentámadást” emlegetve fogalmazta meg 1947. október 31-én: „A munkásegység ... új jelentőséget kapott a magyar reakció elleni harcban.”⁹⁰⁰ S miközben erről nyilatkozott – közel egy esztendője, 1946. november 25-ről és december 3-ról – a Demény-mozgalom és az SZDP kapcsolataival összefüggésben már terhelő jegyzőkönyvek álltak rendelkezésére dr. Ries Istvánra és Justus Pálra is,⁹⁰¹ akik eredetileg természetesen messze nem a „jobboldalt” képviselték az SZDP-ben.

1947. december 31. és 1948. március 6-8. között módszeresen – a politikai eszközöket és az igazságszolgáltatást, valamint a tájékoztatást felhasználva – felmorzsolták mindazon erőket, amik a „fúzióval” és annak Rákosiék által elgondolt végrehajtási módjával különböző okokból nem értettek egyet. A Péti Nitrogénműveknél és a Nitrokémia Rt.-nél „leleplezett” ügy így vált meghatározó jelentőségű politikai perré, a Kominform határozat megvalósításán fáradozó politikusok tetteinek alátámasztójává, noha külsőleg, főleg a propagandában „tisztá” szabotázs-ügynek látszott.

A Péti Nitrogénművek MKP és SZDP szervezeteinek emlékirata 1947-1948 fordulóján arról tájékoztatta a kommunista pártvezetést, hogy milyen – gazdasági jellegű – anomáliák vannak az üzem életében.⁹⁰² A dokumentum – mint a vidék hangja – felerősítette a Budapesten, Szilveszter napján történt „jobboldal”-ellenes állásfoglalás hangsúlyait. A fúzióért indított attack kezdetét vette, s az SZDP-n belül a belső egység helyreállításán fárado-

⁸⁹⁹ Vö. Szász Béla i. m. 393-394!

⁹⁰⁰ Rákosi: A FÉ 275.

⁹⁰¹ Lf. B. BI. Eln. Tan. Törv. B. 480/1989. Demény Pál pere, VII/3/b.

⁹⁰² MSZP PI L. 274. f. 12/165. ő. e.

zó Bán Antallal szemben a fúzió pártján állók törtek előre.⁹⁰³ Az SZDP Politikai Bizottsága 1948 januárjában, még a Nitrokémia-ügyben kiadott első, hivatalos közlemény megjelenése előtt félreállította a fúziót ellenző egyik legismertebb politikust, Kelemen Gyulát. Elégséges volt számára, hogy elhangzottak az első, Péttel kapcsolatos vádak, s az adandó alkalmat megragadta Kelemen eltávolítására.⁹⁰⁴

1948. január 12-én, az MKP III. pártkonferenciáján felszólaló Révai József „döntő jelentőségű”-nek minősítette a „munkásegység kérdését”. A „jobboldali szociáldemokraták” elleni „harc” időszerűségéről – pártja határozatának megfelelően – azt hirdette, hogy a magyarországi belső és a külső „reakciónak a szociáldemokratákra szüksége van”. Azt fejtegette, hogy „amíg a Kiszegpártban az összeesküvők voltak az urak”,⁹⁰⁵ addig „Peyérék csak másodszorban jöttek számításba”. Az 1947-es voksolás után azonban a „szociáldemokrata jobboldal” a „magyar reakció élcsapata, vezérkölompósa, faltörő kosa” lett. Ők tartották kézben a „primhegedűt a kommunista-ellenes koncert”-en.

Ilyen előzetes után tért rá a Péti Nitrogénművek ügyére. Péten – szerinte – „az üzem vezetői a Tervhivatal intézkedéseit semmibe véve, milliókkal károsították meg az államot”. Jóllehet a „szabotálók” által okozott kár még nem ismert, s „még nincs kiderítve, hogy politikai vagy „lopaticai” ügyről van-e szó, egyéni korrupcióról, vagy a hároméves terv tudatos szabotálásáról”, de hát – szólta el magát – „végeredményben egyre megy”. Majd sietve hozzátette: „de az nem megy egyre, hogy a Péti Nitrogénművek igazgatóságának elnöke, aki felelős azért, ami ott történik”, az a személy „Kelemen Gyula államtitkár”, aki a „szociáldemokrata jobboldal egyik vezetője, az újpesti szociáldemokraták koronázatlan királya”, aki az Iparügyi Minisztériumban „élet és halál urává, döntő hatalommá válhatott”.

„A magyar reakció most meglapul” – toporzékolt Révai. „Ha a Szociáldemokrata Párton belüli harc a jobb- és baloldal között nem végződik a jobboldal teljes vereségével”, s netán „valamiféle kompromisszummal” zárulna, akkor az „jeladás lesz a többi reakciós erőknél, hogy nincs még veszve minden, új harcot lehet kezdeni a népi demokrácia ellen”.

Révai József taktikus szeretett volna lenni s minthogy érezte, hogy beszédében helyenként nagyon előreszaladt, inkább mellébeszélt. Arról handabandázott, hogy a fúziót az MKP azért vetette fel, hogy „fejlődési perspektívát” adjon az egységfrontnak, hogy „megmutassuk a jövőjét is”, s nem azért, mint „sok szociáldemokrata elvtárs... hiszi, hogy mi azért vetettük fel

⁹⁰³ Böhm Vilmos i. m. 300, 304–305.

⁹⁰⁴ HVG, 1989. április 1. Pető Iván: Ítéletidők. Gazdasági koncepciók perék I.

⁹⁰⁵ Révai: Élni tudtunk 219.

az egységes munkáspárt kérdését, hogy bomlasszuk a Szociáldemokrata Pártot”. De azért – biztos, ami biztos – hozzátette, hogy „az egyesülés kizárja a jobboddallal való kompromisszumot”...⁹⁰⁶

1948. január 30-án a sajtó arról adott hírt, hogy a volt iparügyi államtitkárt letartóztatták.⁹⁰⁷ Révai József pedig – aki úgy tűnik, hogy pártja „jobboldali” szociáldemokraták elleni politikájának sikerre vitelében meghatározó szerepet kapott – az MKP Politikai Akadémiáján tartott előadásában a szociáldemokrácia két irányzatát elemezte, s újólag kitért „a Kelemen-ügyre”. Nem a vizsgálattal, hanem „elvi” kérdésként azzal foglalkozott, hogy a Kelemen-ügy „nem egyszerű bűnügy, hanem politikai ügy”. S miután a volt államtitkár a „jobboldali szociáldemokrata” politika képviselője – amiből a „kommunisták gyűlölete, ennél fogva a népi demokrácia gyűlölete” fakad – nem véletlen, hogy ártani és kárt okozni akart. „A jobboldali szociáldemokrata politika volt az a táptalaj, amelyből kisarjadzott a bűnügy maga is.” – állította.⁹⁰⁸

Az MKP főtitkára Csepelen tartott szónoklatot a Kelemen-ügyről. Jól időzítve ugyanazon a napon, amikor a sajtó hírt adott a Budapesti Népügyészség közleményéről: Kelemen Gyula és 6 társa szabotázs cselekményéről.⁹⁰⁹

„Nem lehet túrni – hangoztatta –, hogy a demokrácia fellegvárában, a munkáspártban a jobboldal ilyen erős legyen, és a reakció faltörő kosaként szerepeljen.” Ez volt az oka annak – árulta el magát –, hogy „a Szociáldemokrata Párt balszárnya a Kommunista Párt segítségével ellentámadásba ment át”. Mi több: „Ez az ellentámadás megmutatta, hogy a jobboldal nem is olyan erős, mint ahogy hitték.”⁹¹⁰

A kelletténél is több oka volt annak, hogy elutasítsa azt a vádat, miszerint a volt államtitkárt „a kommunisták” juttatták „börtönbe”. Rákosi szerint ugyanis Kelemen Gyulát „saját pártja kényszerítette arra, hogy lemondjon államtitkárságáról, pártvezetőségi tagságáról, parlamenti mandátumáról”... S mindezek után „csak akkor tartóztatták le, amikor az ügyészség, az Igazságügyminisztérium kérte”.

Tudva, hogy a tárgyilagosság (annak akár látszata is) milyen vonzó (lehet), kimondta, hogy Kelemen „maga nem lopott” ugyan, de az nem elég az üdvösségére”. És persze az a lényeg, hogy „Kelemen ... összejátszott a reakcióval, kezére játszott a nép ellenségeinek”. Emellett „mint jobboldali

⁹⁰⁶ Uo. 218–225.

⁹⁰⁷ Szabad Nép, 1948. január 30.

⁹⁰⁸ Révai: Élni tudtunk 256–258.

⁹⁰⁹ Rákosi: A FÉ 332.

⁹¹⁰ Szabad Nép, 1948. február 4.

szociáldemokrata sokban közös fronton állt a magyar reakcióval; nem szerette a kommunistákat, nem szerette a Szovjetuniót, nem hitt a hároméves tervben, lelkes angolszász barát volt... És a régi rend hívei... az ő segítségével a Horthy fiához vezető úton félmillió dollárt ... tudtak elsíbolni.” Aztán kimondta azt is, amiért egész beszédét tartotta: „A mi véleményünk, hogy a politikában a bűnösséget az mutatja, hogy ki támogatja a demokráciát, és ki árt neki. Aki a demokráciának súlyos kárt okoz, az bűnös és bűnhődnie kell. Kelemen esete mutatja, hogy itt nem közönséges bűnügyről van szó, hanem a szociáldemokrata jobbszárny politikai bűneiről.”⁹¹¹

1948. február 8-án újabb Nitrokémia-„bomba”-ként kezdte közölni a sajtó „A Nitrokémia rémregényét”.⁹¹² Ugyane napon jelent meg Révai József – nem egészen eredeti – újabb mutatóványa a Szabad Népből: „Egy lépés előre, kettő hátra” címmel.

Ebben – jelezve, hogy eleve nem gazdasági ügyről volt szó – azzal vádolta Kelemen Gyulát, hogy „összejátszott a belső és külső osztályellenséggel”. Figyelmeztetett: „egyelőre még Kelemen Gyula sincs kizárva a Szociáldemokrata Pártból”. És követelte, még a „bírói ítélet bevétele előtt ... ennek az árulónak a kitaszítását”. Ezzel lehetne ugyanis, jó indulásként, érvényt szerezni a jelszónak: „ki az árulókkal, az ellenség ügynökeivel a munkásmozgalmából”.⁹¹³

A nagy akciózások idején, 1948 februárjának második hetében tett látogatást a csepeli gyáróriásban az MKP egyik főtitkár-helyettese, Kádár János is. Beszédében – amit a szociáldemokraták és kommunisták előtt tartott – ismertetette a „magyar demokrácia legfontosabb politikai kérdéseit”. Döntő jelentőségűnek állította be a „megbonthatatlan, szilárd, egységes munkásosztály” létrehozását. Támadást intézett a szociáldemokrata „jobboldal ellen”, Szakasitsra hivatkozva, aki egy héttel korábban kijelentette, hogy a „jobboldal beférközött sorainkba”, sőt „magával ragadta a vezetőséget is”. Erre okkal alapozhatta Kádár János az MKP „álláspontját”: „Mi azt valljuk, hogy hasznosabb munkát tudnánk végezni, ha a magyar munkásosztálynak csak egy pártja volna”. Erre, úgy látta, azért is múlhatatlanul szükség lesz, mert „veszedelmes és káros volna, ha ehelyett a Szociáldemokrata Párt jobboldala lehetőséget nyújtana a külföldi imperialisták számára, hogy ezen a párton keresztül érvényesítsék befolyásukat a munkásosztályon belül a magyar demokrácia ellen”.

Helyi példával illusztrálta a szociáldemokrata jobboldal ártalmasságát: „Tavaly ősszel a választások után, amikor az új kormány még nem alakult meg – mondotta –, Csepelről egy küldöttség indult el Budapestre.” A „felbujtott ele-

⁹¹¹ Rákosi: A FÉ 333–334.

⁹¹² L. a 16. sz. jegyzetet!

⁹¹³ Révai: Élni tudtunk 261–265.

mek nem kevesebbet, mint a Gazdasági Főtanács felosztatását követelték”... Márpedig „erre csak úgy kerülhetett sor, hogy a csepeli munkásság soraiban valóban nagy befolyásra tettek szert a nagytőke ügynökei”.

Kihasználva a lehetőséget, frontális támadást intézett Kelemen Gyula, a tervezett Nitrokémia-ügy – ugyan rendűségét tekintve nem első, hanem III. rendű – vádlottja ellen. „Ott volt például Kelemen Gyula – folytatta –, aki mint a kommunistaelenesség bajnoka, állandóan az SZDP-érdekek védelmezőjének, a magyar munkásság barátjának tüntette fel magát, és közben kiderült róla, hogy 40 millió forinttal károsította meg a magyar demokráciát. Ennek az állapotnak meg kell szűnnie.” Ennek az érdekében állapodtak meg a munkáspártok összekötő bizottságai abban, hogy a „jobboldali elemeket” ..., fő képviselőiket ki kell zárni a Szociáldemokrata Pártból”.⁹¹⁴

Pillanatnyi tűzszünet következett, majd a döntő csapást megelőző ösztűz első felvonása: 1948. február 16-án hirdetett ítéletet a Budapesti Népbíróság a Peyer Károly és társai elleni bűnperben. Másnap pedig már megjelent Révai József újabb tárcája a Szabad Népből: „Rendet az Iparügyben!” címmel. Ez az írás a Nitrokémia-ügy eszkalációjaként értékelhető: ez már Bán Antalt vette célba. Mit állított Révai József?

Az alaphang a szokott volt: ez az ügy nem csupán „panama”, hanem „több történet itt”! „Politikáról van szó” – állította a szerző, s egyben „fasiszták, horthysta reakciók és jobboldali szociáldemokraták” politikai „bűnszövetkezet”-ének aposztrofálta Kelemen Gyula és társai ügyét. Kádár Jánoshoz hasonlóan ő is 40 millió forintos kárt emlegetett, valamint „csalás”-t, „lopás”-t, „szabotázs”-t és „hazaárulás”-t.

Révai József három tanulságot vont le az ügyből. Az egyik az volt, hogy „a legális parlamenti pozícióból kiebrudalt reakció” aknamunkáját „az illegális gazdasági szabotázs és kártevés területére helyezi át... A célok a régié, csak a módszerek újak.” A másik, hogy a „jobboldali szociáldemokrácia”, a horthysták, sőt a nyilasok is összefogtak „a magyar demokrácia gazdasági aláaknázására”. „A gazdasági kártevés” így olvad össze – szerinte –, „a politikai összeesküvéssel és az üzemek régi urainak kiszolgáltatásával”.

A harmadik, általa talán „legfontosabb”-nak vélt tanulságként arra a következtetésre jutott, hogy nem elég csak államosítani, ha ugyanis „az üzemek élén a régi urak emberei vannak”. Ráadásul mindez nem csupán „a Nitrokémia esetére” igaz, „hanem az egész Iparügyi Minisztériumra”. Mert a „munkáspárti minisztérium”-ban nemcsak „Kelemen Gyula felelős személy szerint, hanem az egész Iparügyi Minisztérium ügyvezetésének egész szelleme”. Ez itt a lényeg, ezért kell a minisztérium élén is „rendet teremtenünk”.⁹¹⁵

⁹¹⁴ Fogaskerek, 1948. február 13.

⁹¹⁵ Révai: Élni tudtunk 266–270.

A korábbiakban említett beszédek és írások sorában ez a Révai József-féle megnyilatkozás volt az egyik leglényegesebb. Egyrészt azért, mert minden eddiginél átfogóbb támadást intézett a „jobboldali szociáldemokrácia” ellen. Másrészt azért, mert a kompromisszumok híveként számon tartott Bán Antal iparügyi minisztert is de facto a „vádoltak padjára” ültette és megfélemlítette.

Mindemellett – s ez önmagában sem volt kis mutató – a „jobboldali szociáldemokratákat” a lehető legszorosabb kapcsolatba hozta a XX. század, moszkoviták által retrográdnak, reakciónak, árulónak s egyéb ellenségnek tekintett szinte valamennyi áramlatával és képviselőjével. Így a „jobboldali szociáldemokráciát” mintegy a reakció, az ellenség, az árulás kvintesszenciájaként jeleníthette meg. (Ezzel a teljessé tett ellenségképpel 1952-ben találkozok ismét majd a magyar olvasó, Boldizsár Iván: Összeesküvés a magyar nép ellen című írásában.)

Egy nappal Révai József fent jelzett generalizáló cikke után (nem volt véletlen az időzítés) következett el 1948. február 18-a, azaz zajlott le „a jobboddallal való szervezeti leszámolás”.⁹¹⁶

A kizárólagos hatalomért folyó hajrában 1948 februárja nevezetes dátum lett: frontáttörést értek el a fúziópárti elemek az SZDP-ben, gyakorlatilag felszámolták a párton belül azokat az erőket, amelyek ellenezték az önálló SZDP beolvasztását a Kommunista Pártba. A baloldal önmagában győzelemként könyvelhette el, hogy Bán Antal 1948. február 26-án nemcsak a belpolitikai aréna, de az ország elhagyására is kényszerült. Bán Antal ugyanis részben pártbeli, és kormányzati pozíciója, részben múltja miatt is sok tekintetben egyik kulcsfigurája volt a fúziós küzdelmeknek, mivel baloldalinak számított addig, amíg együtt menetelt a kommunistákkal, jobboldalivá minősítették, amikor a két párt „egyesítésének” ügyében élesen szembekerült a kommunistákkal.

Ilyen légkörben és események közepette folytatódott a Nitrokémia-ügy. A Szabad Nép március 3-án arról cikkezett, hogy az ügyész 4 halálos ítéletet kért a Nitrokémia-perben.⁹¹⁷ Két nappal később a sajtó már a bíróság határozatát ismertette, s benne egy – a későbbiekben végrehajtott – halálos ítéletet,⁹¹⁸ de a további három életfogytiglani büntetés is azt sugallta, hogy itt súlyos cselekményeket követtek el.

A politikai légkör megteremtése után, az SZDP kongresszuson felszólaló Rákosi Mátyás már megvonhatta a közel félesztendő politikai kampány summáját: „A magyar baloldal harcát megkönnyítette az, hogy leleplező-

⁹¹⁶ L. a 835. sz. jegyzetet, 182–184!

⁹¹⁷ Szabad Nép, 1948. március 3.

⁹¹⁸ Uo. 1948. március 5.

dött Peyer és az amerikai kémek viszonya, vagy annak leleplezése, hogy a Kelemen segítségével külföldre csempészett milliók egyenesen az ifjú Horthy zsebébe folytak.”⁹¹⁹

A kívánt politikai célt az MKP elérte: az önálló, az MKP-val csak együttműködést, s esetleg majdani fúziót hirdető SZDP-politikusokat félreállították, majd két hullámban – 1950-ben és 1952-ben – törvénytelen eszközök igénybevételével, koholt perekben meghurcolták. A „szervezeti leszámolás”-t az igazságszolgáltatást igénybe vevő, fizikai megsemmisítésre törekvő üldözés egészítette ki. Mindazok a „jobboldali” szociáldemokraták, akiket Rákosi Mátyás, Révai József – mint negatív személyiségeket – felemlített, ezen politikai „vádak” alapján ítéltettek el.

S valójában mi volt a „casus belli”, a Nitrokémia-ügy, aminek jogerős ítéletéről 1948. július 13-án számolt be a sajtó, s aminek következményeként Szabó Kornélt 1948. szeptember 18-án kivégezték?⁹²⁰ A meghurcolt „jobboldali” SZDP-politikust, Kelemen Gyulát pedig – Demény Pál és Weisszhaus Aladár társaságában – a Gyűjtőfogház egyik cellájában tartották fogva; mint a „hivatalos vonal”-akkal szembenállók egyikét,⁹²¹ azaz a Nitrokémia-per életfogytiglanra ítéltjét.

A „Nitrokémia-szabotázs” tulajdonképpen, mint a többi, rendszerspecifikus „eljárás” volt. Méghozzá sokágú koncepciós kísérlet emberölésre, mások nyilvános meghurcolására, vagy – „tudod, ha nem, akkor majd mi lesz” típusú – megfélemlítésére és zsarolására, a tegnapi szövetségesek likvidálására, külföldi határozatok látványos foganatosítására stb. Más tekintetben viszont igazi bűnügy volt, amit nem a vádlottak, hanem amit a per-szervezők és ítélethirdetők követtek el előre kitervelt szándékkal a bizonyítatlan vád (vagyis hivatalos visszaélésnek érvényesített rágalom) alapján a vád (azaz a rágalom) tárgyában ártatlan elítéltekkel szemben.

A történet száalai a Trianon utáni időkre nyúltak vissza. Az 1920-as évek végétől, Balatonfüzfő és Vörösberény körzetében (470 kh. zárt területen), állami tulajdonként a védelmi, illetve fegyverkezési programok végrehajtásához szükséges (1944 végéig mintegy 60–70 millió aranypengő) beruhá-

⁹¹⁹ Rákosi: A FÉ 354.

⁹²⁰ Lf. B. BI. Eln. Tan. B. törv. 710/1989. Szabó Kornél és társai ügye. A legfőbb ügyész Bfl. 21 194/1989. sz. törvényességi óvása Szabó Kornél és társai – Gyöngyösi István, Steller Lajos és Weissmahr Béla – ügyében, 1989. június 14. Özv. Szabó Kornélné 1956. február 26-án, Steller Gizella augusztus 13-án bízta meg dr. Jármay Gyula ügyvédet, hogy a Szabó Kornél és társai ellen folyamatban volt népbírósi ügyben törvényességi óvást terjesszen a Legfőbb Ügyészség elé. Az indítványt 1956. október 15-én iktatták. Steller és Szabó rehabilitációja azonban akkor elmaradt (Lf. Ü. 005240/1956. Törvényességi óvás előterjesztése iránt benyújtott indítvány Szabó Kornél és társai ügyében).

⁹²¹ Lf. B. BI. Eln. Tan. Törv. B. 490/1989. VII/3/e. Államvédelmi jelentés, 1948. november 17.

zásokkal épült ki Európa egyik legjelentősebb hadianyag-termelő üze me. Részvényeit teljes egészében a HM birtokolta. A háborút követően a HM – miután a felügyelete alá tartozó további hat, legjelentősebb vállalat vezetője nem élt Magyarországon – a Nitrokémia (ittthon maradt) vezérigazgatóját, a Budapesten élő Szabó Kornélt nevezte ki valamennyi, a tárca birtokába tartozó ipari vállalatához miniszteri biztosnak. A határozatot Sárkány József, a debreceni kormány hadügyi államtitkára hozta. Sárkány tudtával Szabó pedig Makkay Miklóst – az egyik vezető nélkül maradt vállalat – (az 1945 végétől magyar-szovjet vegyes vállalattá átalakított) MOLAJ, a Magyar Olajművek Rt. élére nevezte ki vezérigazgatónak.

A második világháborút követően – miközben a Nitrokémia hadiüzemét a szovjetek egyrészt leszerelték, másrészt Szabó Kornél vezetésével béke-termelésre állították át – rivalizálás kezdődött a kiscgazdapárt vezette hadügyi, illetve az SZDP irányította újjáépítési tárca között. Az Iparügyi Minisztérium igényt tartott a HM vállalatokra, részvényeikre. A kormány közös felügyeletet rendelt el. Az iparügyi igényeket legerőteljesebben nem a tárca vezetője, Bán Antal, hanem az államtitkár, Kelemen Gyula képviselte. Ő – mint a közületi hitellátás ügyeit intéző tárcaközi bizottság iparügytől delegált tagja – komoly pozíciót mondhatott magáénak, ráadásul e bizottságban a HM-nek nem volt tagsága. Az 1946. júniusi megállapodás – vagyis jó koalíciós rutin – szerint a HM birtokában maradtak a részvények, a főfelügyelet pedig úgy oszlott meg, hogy a Nitrokémia igazgatótanácsába a két tárca 4–4 tagot delegált, a két államtitkár pedig annak a csúcsán kéttagú végrehajtó bizottságként funkcionált. Emiatt a vezérigazgató mindkettőnek referált, mint tette ezt korábban is részben a minisztériumi hovatartozásból, részben a vállalat jövője és hitelszükségletei kielégítése érdekében.

Szabó Kornál a miniszteri biztosságot 1946. október elején vezérigazgatósággal cserélte fel. 1947. november 21-én azonban az ÁVO „rendőrhatósági őrizetbe” vette.

Miért?

A tények felsorakoztatása előtt utalni kell arra, hogy a hűtlenség büntetének alapesetét az 1930: III. tc. 60. §-a, minősített eseteit az 1934: XVIII. tc. 2. §-a állapította meg, s ezekről Szabó Kornélnak és a vele együttműködőknek – külföldieknek és hazai beosztottjainak – hivatalból tudomása volt. Ezt a büntetést az követte el, aki katonai titkot vagy a magyar állam egyéb fontos érdekeit, így különösen nemzetközi vagy gazdasági helyzetét érintő titkot, a hatósággal szemben fennálló szolgálati vagy szerződéses viszonyának felhasználásával illetéktelen személylyel közölt. Súlyosabban minősült a cselekmény, ha abból a célból követték el, hogy a titok idegen állam hatóságának, külföldi szervezetnek, megbízottjuknak vagy érdekükben működő személyeknek a tudomására jusson. Halálbüntetés akkor volt

kiszabható, ha a cselekményt az említett célból a hatósággal szemben fennálló szolgálati vagy szerződéses viszonynak felhasználásával követték el, és a cselekmény az állam érdekeit súlyosan sértette vagy veszélyeztette. A bűncselekmény alapesete szándékos, minősített esetei célzatosak voltak.

A perhez vezető események láncolata 1937-ben kezdődött, ekkor nyerte el a Nitrokémia azt a nemzetközi pályázatot, aminek alapján lőpor- és nitroglicerint gyártat kellett felépítenie és üzembe helyeznie Braziliában. A rendkívül nyereséges vállalkozás teljes lezárása előtt több, mint egy millió svájci frank tiszta nyereség mutatkozott, amit 1941-ben a Nitrokémiának át is utaltak. A Brazil Egyesült Államokban Makkay irányította a munkákat, a szerelési feladatokat (a későbbi per V. r. vádlottja) Steller Lajos vezette.

A háborús viszonyok közepette megszakadtak a Nitrokémia külföldi kapcsolatai, s a vállalatnak Braziliától a skandináv államokon át Svájcig, Ausztriáig befagyott követelése álltak fenn.

Ilyen körülmények között vállalkozott a jó külföldi kapcsolatokkal rendelkező Makkay Miklós arra, hogy indítékként a MOLAJ, majd pedig a Nitrokémia külföldi kintlévőségeit rendezze. Mindehhez rendkívül széles körű megbízatást kapott írásban. Szövegszerűen ez a következőképpen hangzott: „Alulírott Nitrochemia Ipartelepek R. T. Budapest, Magyarország, meghatalmazzuk Makkay Miklós urat, vállalatunk ügyvezető igazgatóját (született Lugos, 1900. 8. 30.), hogy ő, vagy akit maga helyébe állít, képviseljen minket minden országban és mindenféle ügyben, tárgyalásokat kezdhessen ilyen ügyekben, és megállapodásokat köthessen nevünkben, felvehet és nyugtázhat tulajdonunkat képező pénzeket és okmányokat, és egyébként képviselhet bennünket; más és más hatóságokkal éppúgy, mint magánszemélyekkel szemben védje és óvja érdekeinket. Minden képviselőnek, aki ezen megbízólevél által meghatalmazást nyert, jogában áll egy másik képviselőt korlátlan helyettesítési joggal megbízni. Budapest, 1946. május 10.” Ezt a meghatalmazást a nemzetközi kereskedelmi szokásoknak megfelelően hitelesítették; magyar, angol, svéd nyelven állították ki; közjegyzői, budapesti törvényszéki, igazságügyminisztériumi, külügyminisztériumi és budapesti svéd királyi követségi hitelesítési záradékkal látták el.

A nyomozók szerint itt kezdődtek a bűncselekmények, a bíróság szerint erre alapultak az ítéletek. Az eljáró illetékesek szerint Makkay ezen dokumentum birtokában törvénytelenül vette fel a Nitrokémia külföldi követeléseit, ezeket eltulajdonította és a részére kiküldött iratokat is önös célra használta fel. Szabó Kornél bűnösségét erre a dokumentumra – és a belőle következő tranzakciókból származó – és az országra nézve káros gazdasági akciókra alapulták. „Bűnössége a hűtlenség büntetében viszont csak akkor állapítható meg, ha az átadott iratok titkot vagy az állam egyéb fontos érdekeit tartalmaznak. További feltétel az arra irányuló célzat, hogy a titok idegen állam

hatóságának, külföldi szervezetnek, megbízottjuknak vagy érdekükben működő személyeknek tudomására jusson. Ez utóbbinak megvalósulása pedig azt feltételezi, hogy Makkay Miklós ilyen személy legyen.”⁹²²

Szabó Kornél megbízása, a Makkay részére átadott irat semmi titkot nem tartalmazott. Sőt, kifejezetten azért készült, hogy minél többen megismerjék. Ez az okirat így eleve nem lehetett tárgya a hűtlenség büntetének.

Elevenítsünk fel néhány Makkay-féle „akciót”! Svédországban felvett 23 ezer svéd koronát mint Nitrokémia követelést. Egy másik tranzakcióval – szemben Szabó Kornél utasításával – 175 q nikkel ellenértékét Argentínába diszponálta. Braziliában kft-t alapított, a rendelkezésekre álló (Nitrokémia-jogú) forrásokból alaptőkét emelt, Genfben a brazíliai cégnek – a Quimex do Brazil Ltda.-nak – fiókot létesített, cégjegyeztette, újabb fiókját Rómában hozta létre, végül ezt a sógorával közös érdekeltséget „az egész földkerekségre kiterjedő nemzetközi üzleti kapcsolatokkal” rendelkező vállalkozássá építette. Éltre keltett egy, már a háború során felmerült üzletet a svájci hadügyi tárcával egy lőporgyár építésére, a Quimex nevében. Sikerral kecsegtettek tárgyalásai, ezért a kivitelezéshez 1946. augusztus 14-én Genfből Szabó Kornélhoz írott levelében tervrajzok megküldését kérte. Az államtitkárok tudtával megkapta, miután a Nitrokémiát is be kívánta vonni az üzletbe. Négy nappal az év vége előtt Makkay a Nitrokémia nevében szerződést kötött a Quimex-szel. Ebben a Nitrokémia kötelezte magát, hogy a Quimex és a svájci állam között lőporgyár létesítésére és üzembehelyezésére 200 ezer svájci frankért „lőporgyári rajzait és gyártási eljárási módjait” rendelkezésre bocsátja. Ha a tárgyalások netán kútba esnek, akkor „előlköltség” címén 63 ezer svájci frankot fizet a Nitrokémia a Quimex-nek. A két államtitkárt a Nitrokémia VB ülésén a vezérigazgató tájékoztatta minderről, közölte, hogy az „előlköltség” terhes lehet, s azt a Nitrokémia nem vállalja. Szabó Kornél a többi feltételt előnyösnek minősítette. A VB tudomásul vette álláspontját, a kért dokumentációt postázták. És így tovább...

Miután Makkay Miklós a háború után kifejezetten tökehiánnyal küzdő Nitrokémia számára behajtotta a külföldi követeléseket, új, az rt. számára hasznos, devizát hozó szerződéseket kötött stb., a számára adott gazdasági jellegű meghatalmazás eredményes jövőt vetített előre. A tartalmában a szokásoktól el nem ütő dokumentumot az illetékesek észrevételek nélkül hitelesítették. Mindezek után – mivel Makkay Miklós számos egyéni üzletet is kötött – Szabó Kornél 1947 elején visszavonta megbízását. Ezeknek az eseményeknek azonban folytatása lett. A volt vezérigazgató özvegye szerint 1947. november 27-én „két civilruhás ember kísért haza munkahelyéről”, majd innen az ÁVO központjába.⁹²³ Kezdetét vette az „ügy”.

⁹²² L. a 920. sz. jegyzetet!

⁹²³ HVG, 1989. április 1. 58. A peren kívüli tanú. Beszélgetés özv. Szabó Kornélnéval.

Az előbbieken említett vállalkozások hivatalos dokumentumok, engedélyek alapján, engedélyezéseket követően, deviza-bevételek reményével kecsegtetve szerveződtek. Ráadásul mindehhez Makkay felkészültségének, kapcsolatainak felhasználása a lehető legjobb feltételeket biztosíthatta.

Az illetékesek azonban másképp okoskodtak. Megítélésük szerint valamennyi érdekelt súlyosan károsította a gazdaságot, a magyar államot. A népbíróági ítélet szerint Szabó tudomással bírt Makkay „disszidálási szándékáról. ... Ezzel szemben több tény igazolja, hogy Szabó Kornél nem vehette bizonyosra Makkay végleges távozási szándékát. Makkay az 1946. október 28-án kelt levelében beszámol eddigi intézkedéseiről, majd közli: a további tennivalók »... szükségessé teszik egyelőre bizonytalan ideig való kinnmaradásomat« (iratok f./ kötet 25. oldal). Nem végleges kinnmaradásról ír. Később, 1947. év végén Szabó Kornél két levélben szólította fel Makkayt, hogy elszámolás végett térjen haza, illetőleg a felvett értékeket diszponálja (iratok f./ kötet 10., 114., 116. és 195. oldalai). Ha fel is vetődött Szabó Kornélban Makkay disszidálási lehetősége, ebből még nem kellett feltétlenül arra következtetnie, hogy megsérti a Nitrokémia érdekeit.” A szándékosság ez esetben azt jelentette volna, hogy Szabó tudott Makkay csalárd szándékairól. A célzatosság még ennél is többet: azt, hogy Szabó kifejezetten kívánta az említett külföldi szervezet megbízottjának vagy érdekében cselekvő személynek az információk tudomására hozását. „Valójában még arra sincs adat, hogy maga Makkay ilyen céllal cselekedett volna, vagy az említett szervezet tagja lett volna... Makkayt kizárólag önös, egyéni célok vezették. Ezek a célok a hadiipari termeléssel álltak összefüggésben. Ez azonban magatartását nem helyezi át automatikusan az állam elleni bűncselekmények kategóriájába, Makkay korábban is hadiipari üzemben dolgozott, ebben a körben rendelkezett szakismerettel, összeköttetésekkel. Semmi különös nincs abban, hogy egyéni felemelkedését, megdagadását e körben látta realizálhatónak.” Szabó – miután megtudta, hogy nem jött létre a svájci üzlet, 1947. január 16-án visszavonva a megbízást, követelve a kintlevőségek átutalását, jóhiszeműen kizárólag a Nitrokémia érdekeit védte, s – nem Makkay érdekeit szolgálta.”⁹²⁴

Ha Makkayval szemben Szabó védte a Nitrokémia érdekeit, és a Makkay részére kiadott, majd visszavont irat hatályos volt, akár abba is hagyhatnánk az ügy elemzését. Mégsem tehetjük. Ugyanis mind az első-, mind a másodfokú népbíróság ezekkel a tényekkel szemben az államellenes célzat meglétét elméleti sikon mozgó, hipotetikus fejtegetésekkel igyekezett megalapozni. Előljáróban: „a merőben az általánosítás szintjén mozgó érvelés a büntetőügyben nem pótolhatja a konkrét személy magatartásának, a tényeken alapuló, egyéniesített jogi értékelését”. Makkay megbízásakor Sza-

⁹²⁴ L. a 920. sz. jegyzetet!

bót a Nitrokémia érdekei vezérelték. Makkay nem volt illetéktelen a dokumentáció birtoklására, még kevésbé tekinthető külföldi szervezet megbízottjának vagy az érdekében működő személynek. Hiányzik az államellenes célzat is, így nem követhettek el hűtlenséget, ártatlanul hurcolták meg a vezérigazgatót.

A pert kivitelezők azonban nem normálisan, hanem egészen másként gondolkoztak. Az ítéleti szempontokat 11 fejezetben – mintegy 100 oldalon – sorakoztatták fel. Egy-kettő közülük az egész per kezelésének megítélése miatt említendő. Így pl. az indoklás mintegy 30 oldalon foglalkozik a bizonyító eszközök értékelésével. Ebben a szellemben: „... a népbíróság nem tehetette magáévá a védelem által ismételten hangoztatott ama elvet, hogy a *vádlott-társ*, vagy egyetlen tanú vallomása nem elegendő bizonyíték, mert: »egy tanú nem tanú«. „Ez az álláspont két okból is helytelen.” Először azért, „mert a B[üntető]p[errendtartás], éppen úgy, mint a többi korszerű eljárás[-]jogi kódex nem a kötött bizonyítási rendszer elvén, hanem a *bizonyítékok szabad mérlegelésének* elvére épült. A bizonyítékok szabad mérlegelésének elvéből pedig éppen úgy nem vezethető le »az egy tanú nem tanú« vagy »a vádlott-társ vallomása nem elegendő bizonyíték«, mint ahogyan az sem állítható, hogy két, vagy akár több tanú egybehangzó vallomása feltétlenül elegendő bizonyíték lenne.” „De helytelen azért is – folytatódott az okfejtés –, mert „*az ún. konspirációs jellegű bűncselekmények* tetteseire ellen az esetek túlnyomó többségében nem lehetne eredményesen eljárni. Ugyanis e bűncselekményeket nem szokás a bűncselekmény érdekkörén kívülálló tanúk előtt elkövetni... Megnehezíti még a helyzetet az is, hogy az ilyfajta bűncselekményeket a leggondosabban takargatni szokták, tehát a tárgyi bizonyítékok, okiratok, bűnjelek is a legritkábban kerülnek a hatóságok birtokába.” Az alkalmazott jogszabályok (1930: III. tc., 1934: XVIII. tc. megfelelő paragrafusai) „*értelmezésénél* a népbíróságnak az úttörés nehéz feladatát kellett vállalnia”. A jogszabályok értelmezésénél „*érvényesíteni kell* mindazokat a szempontokat, amelyek a *védett jogtárgy minél hatályosabb büntetőjogi oltalmát* eredményezik. E szempontok legfontosabbjai pedig az *eljárás* rendkívüli gyors *lefolytatása*, e bűncselekmény sajátosságos elkövetési módjából – nem extraneus tanúk előtt szokták elkövetni – adódó *különleges bizonyíték-kiértékelés*, és végül az egyéni érték és közületi érték ütközése esetén az *egyéni érdekek háttérbe szorulása* az államrend érdekével szemben.”

Ugyancsak hangsúlyozták, a népbíróságnak kellett tisztáznia „a védett jogtárgy mibenlétét” is. Ez pedig nem más, mint maga az állam, avagy az „*állammal szemben fennálló köteles hűség*”. Márpedig: „Az állam lényege a hatalom. A hatalom pedig erő.” Ilyképpen: „Minden olyan cselekvőség, amelyik az *állam erejét* – gazdasági, katonai, politikai és művelődési erejét

– *jogellenesen csökkenteni alkalmas*, sérti vagy veszélyezteteti az állam hatalmát, tehát *vét a köteles hűség ellen*.”

A titok fogalmánál konlúzióként érvényesítették: minden titoknak minősül, ami „még nem éri el a *köztudomás*, vagy a *köztudhatás* fokát”. Rendelkezési jog tekintetében pedig az a mérvadó, hogy „bármiféle találmány, eljárás, felfedezés, ilyeneket ábrázoló rajz, leírás stb. tulajdonjoga, ha a bennük rejlő titok a magyar állam katonai, nemzetközi, gazdasági, vagy egyéb fontos érdekét érinti, a magyar államot illeti, tehát a vele való szabad rendelkezés sem az illető tudósé, kutatóé, konstruktőré, hanem a magyar államé”... Az ítélet készítői („a népbíróság”) természetesen tudatában voltak annak, hogy „ez az elvi állásfoglalás szöges ellentétben áll a liberális polgári állam individuális érték- és tulajdonjogi szemléletével. Viszont a népbíróság nem egy liberális polgári államban élő népnek, hanem egy szocializmus felé fejlődő népi demokratikus államban élő népnek a bírósága, következésképp a bíróság értékelésében és jogszabály-értelmezésében is az egyéni értéket előtérbe helyező szemlélet helyett, a dolgozó nép érdekeit kell hangsúlyozni és oltalmazni. A népi demokratikus értékszemlélet szerint pedig az egyén nem rendelkezhetik szabadon a nép rovására sem tudásával, sem pedig alkotásaival. Ugyanis a tudást és az alkotások alapját képező szakismereteinket oly a magyar nép tulajdonát képező intézményektől (iskolák, egyetemek, kutatóintézetek, stb., stb.) nyertük, amelyek a dolgozó nép adófilléreiből épültek és működnek”... stb., stb. [saját kiemelések]

És hát természetes, hogy ily keretek közt és e bölcsellettal ítéleti elvként érvényesíthető ez is: „Nem szükséges tehát a tényleges veszélyeztetés, hanem elegendő a veszélyeztetés pusztja lehetősége is.”⁹²⁵

Mint a fentiekből kitetszik, az értékelés szempontjait itt már mind nagyobb mértékben hatja át az a törekvés, hogy ne a tények és valós összefüggések, hanem az absztrakció és koncepció alapján lehessen szabadon mérlegelni és ítélni. És e ponton már nem csak arról van szó, hogy „elegendő a pusztja lehetősége is” a veszélyeztetésnek, hanem elegendő a feltevése és formáljogi beállítása is a veszélyeztetésnek, ami bűn, így büntetendő. Súlyosítható, ha konspiratív. S ha konspiratívnak veszik, akkor csupán annak megítélése alapján, hogy az ügy – bűnügy, lehet az egy tanú is tanú, avagy, hogy nem lehet a több tanú se megfelelő tanú. A bizonyítékok szabad mérlegelése a mérlegelési funkció teljesen szabad vagyis célzatos kezelésévé válik, amit ráadásul, ha az ítélet megfogalmazóinak erre kedve kekedik, szofisztikus szóáradattal lehet leönteni. Mondjuk ki, hogy a koncepció érvényesítéséhez lesz valójában szükség a „bizonyítékok szabad mérlegelésé”-re, a „különleges bizonyíték-kiértékelés” technikájára, az „al-

⁹²⁵ MOL JGY. IM iratok. XIX – E – 1 – z. 00253/1950. Szabó Kornél kegyelmi ügye. Tartalmazza a Budapesti Népbíróság és a NOT ítéletét is.

kalmas”-nak vétségge minősítésére vagy minősíthetésére, a jogszabály-értelmezésnél „az úttörés nehéz feladata”-nak büszke vállalására, az „egyéni érték és a közületi érték” ütköztetésére, mindannak titokká minősítésére, ami még nem éri el a köztudomás, vagy a köztudhatás fokát”, nem utolsó sorban annak kimondására, hogy most már ... „az elvi állásfoglalás szöges ellentétben áll a liberális polgári állam individuális érték- és tulajdonjogi szemléletével”, vagy hogy „az egyén nem rendelkezhetik szabadon ... sem tudásával, sem pedig alkotásaival...”

Ebben az összefüggésben – minthogy a vádirat „rendelkező részből” és „indoklásból” áll – az ítélet egyértelműen jogértelmezés, a büntetőszándék szabadosságán s a fent jelzett előítéleteken múltott. Mindez meglehetősen tág teret adott mind az ügyészi, mind a bírói befolyásoltságnak és utasíthatóságnak. Segített alkalmassá tenni az igazságszolgáltatást a törvénytelenségek szolgálatára.

Nem kétséges, hogy Szabó Kornél többször felszólította Makkay Mikóst az elszámolásra. Így magatartása alapján még arra sem lehet következtetni, hogy a Nitrokémiának a Makkay által történt megkárosításába belenyugodott volna. Ez esetben is legfeljebb a Makkay Miklós által elkövetett sikasztásnak lehetett volna bűnsege...

A szóban forgó ügyben történtek vezetői és gazdálkodási rendellenességek. A jelzett bűnvádi eljárásnak azonban nem képezhettek volna alapját. A per azáltal vált koncepcióssá, hogy a korabeli politikacsinálók, az akkori jogszolgáltatók hathatós asszisztenciájával, a politika szennyes eszközeként használták fel a pert, adott esetben és mindenekelőtt a szociáldemokrata államtitkár kiiktatására, a „jobboldali szociáldemokrácia” – Moszkvából inspirált – lejáratására, a „testvérpárt” felszámolásának előkészítésére. Ehhez pedig egy nagy volumenű, magyarán jó nagyra felfújt perre volt szükség, amiben van hűtlenség (hazaárulás), fővesztés. Olyan perre, amit a tudatos ártás, ha lehet árulás iskolapéldájaként lehet beállítani – kiiktatás, megfélemlítés, elrettentés tekintetében is.

Kihasználva, hogy Makkay Miklós nem tért haza, jó lehetőséghez jutottak mindazok, akik így őt, az üzleti kapcsolatokkal rendelkező „horthystát” úgy állították be, mint aki a magyar államot akarta megkárosítani, s ebben a tevékenységében a magyarországi vezetők, a vezérigazgató, az államtitkárok és társaik segítettek. Az ismert tények között erőltetett összefüggéseket ideologizáltak, amivel „a célt” elérhették. Nevezetesen: kiragadták a gazdasági kapcsolatok rendszeréből, s önkényesen értelmezték mindazokat a tételeket, amelyek módot nyújtottak arra, hogy Szabót, Kelement stb. megvádolhassák.⁹²⁶

⁹²⁶ Lf. B. TÜK Eln. Tan. TB. törv. 21/1963/3. Kelemen Gyula és Sárkány József perújítást követő, felmentő határozata, 1963. június 1.; a törvényességi óvás: Lf. Ü. 1963-TÜK-00-800., 1963. április 29.

A Nitrokémia vezetői elleni eljárás lehetőséget adott arra, hogy az ún. Kiugrási Iroda és a Bajcsy-Zsilinszky Endre vezette Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottsága keretében ellenállókat diszkreditálják.

A M. Kir. Honvéd Vezérkar főnökének bírósága III. a rögtönítélő tárgyalást követően, 1944. december 7-én hirdetett ítéletet Kiss János altábornagy és társai perében. A már említett ellenállási csúcsszerv Katonai Vezérkara vezetőjének és társainak ügyében a vegyész-mérnök Makkay Miklóst kötél általi halálra ítélték a hadbírák, de a Nitrokémia Rt. igazgatójának végül megkegyelmezték, s 10 évi fegyházbüntetésre enyhítették korábbi határozatukat. Ugyanebben az eljárásban ugyancsak halálos ítéletet kapott a ht. katonatiszt, Almásy Pál, akinek a kegyelemből módosított halálos ítéletét 15 évi fegyházbüntetésre csökkentették.

Bajcsy-Zsilinszky Endre ügyét elkülönítették, őt a halálos ítélet kihirdetését követően, december 24-én kivégezték Sopronkőhidán. Az itt folyó „ítélkezés” egyik kiemelkedő eseménye 1945. február 12-én volt. Az 1945. január 22-23-i tárgyalás után ezen a napon hirdetett ítéletet „A nemzet totális mozgósításával és harcbaállításával megbízott m. kir. tárcanélküli miniszter mellé beosztott tábornok bírósága”: dálnoki Veress Lajos vezérezredes 15 évi fegyházbüntetésre ítélte, vitéz Kuthy László (később vezérezredes, ekkor) vk. ezredes felmentette.

A világháborút követően – mint jeleztük – előbb Almásyt két alkalommal tartóztatták le (utóbb 1950-ben törvénytelenül elítélték), majd dálnoki Veress Lajost marasztalták el. Ezeket az eljárásokat azonban nem követte Makkay Miklós elítéltetése. A távollévő, az ügyben legtöbb kárt okozónak kikiáltott vegyész-mérnököt nem vádolták meg a koncepció perben, mint tették ezt hónapokkal korábban Peyer Károllyal vagy a későbbiekben Lötsös Vilmostal és társaikkal. A koncepció elképzelésekhez tények álltak az ávósok rendelkezésére: Bajcsy-Zsilinszky Endre öccse, Gábor egy ideig a Péti Nitrogén Művek vezérigazgatója volt. Ifj. Horthy Miklós 1941-ben részt vett a brazíliai, Makkay közreműködésével épült gyár felavatásán.

Ezek a szálat azonban a sajtóban és a népügyészi vádbeszédben kaptak komolyabb hangsúlyokat, a peres eljárás célja – alapjaiban – Kelemen Gyulára, s rajta keresztül a „jobboldali” szociáldemokratákra koncentrált. A népügyész vádbeszédében parttalanná vált a Horthy-rendszer bírálata. Okkal, mivel nagyjából az MKP „logikája” szerint érvelt: „Ez a bűnper élesen szemlélteti, hogyan fonódott egybe a Horthy-rendszer kiszolgálóinak és az imperializmus kiszolgálására vállalkozó szociáldemokrata jobboldalnak a ténykedése.” Miután az MKP-val ellentétben, Bán Antal az SZDP egységén fáradozott, nem meglepő, hogy akkor, amikor a népügyész a távol lévők felelősségét vetette fel, Bán Antalt is megnevezte.⁹²⁷

⁹²⁷ Dr. Major Ákos i. m. 375-376.

A valójában egyes esetekben még koholt tényállást sem tartalmazó bűnper hét megvádoltja közül egyet még annak idején felmentettek, a két államtitkárt 1963. június 1-jén, a per többi ártatlanját 1989. szeptember 14-én rehabilitálták.⁹²⁸

Moszkvában sem lehettek egykorúlag elégedetlenek: a tervek megvalósultak. Korotkevics Horváth Mártonnal folytatott beszélgetése során a Szabad Nép főszerkesztője élesen támadta Kéthlyéket, s jellemzést adott Szakasits Árpádról, Marosán Györgyről, Rónai Sándorról, Vajda Imréről, Horváth Zoltánról és dr. Ries Istvánról.

Ez alkalommal csak a Riesről közöltekre utalunk. Kiemelték: tárcája az egyik legrosszabb Magyarországon. A spekulánsok pártját fogja, noha – a munkások szerint – baloldali. Ügyvédekkel jó kapcsolatokat tart fenn, „komoly pénzeket keres...” Mint az MLSZ elnöke gyakran jár külföldre, így ta-

⁹²⁸ L. a 920. és 926. sz. jegyzeteket! A NOT 1948. július 12-i ítélete méltó folytatása a Budapesti Népbíróság ítéletének. Általános jogtörténeti stb. fejtegetések, eszmefuttatások stb. után a lehető legszimplifikáltabb módon rögzíti a történeteket, a gyanúsítottak-elítéltek „bűnösségét”. Ilyenképpen a Nitrokémia-ügyben feltárt „bűncselekmény tárgyi oldalát” tekintve: „A »Nitrokémia« mint állami tulajdonban levő vállalat útján nitroglyceringyár, oldószerkészítő lőporgyár, dinamitgyár és kísérleti laboratóriumi berendezésének létesítéséhez Braziliába kivitt és a háború következtében kintrekedett gyártási terveket, eljárásokat, pénzt és követeléseket az üzemnek azok őrzésével, kezelésével és a helyi ügyek intézésével megbízott szintén kintrekedett alkalmazottai felhasználták egy ottani székhelyű saját vállalat létesítéséhez (Quimex do Brazil Ltda). A felszabadítás után a »Nitrokémiának« igazolt meghatalmazottja [Makkay – a szerk.] belépett ebbe a vállalatba, annak irányítását és vezetését magához vette, a Nitrokémia egyéb országokban rekedt követeléseit el-sajátította, Nitrokémia külföldi összeköttetései vonalán a brazil vállalat üzleti hálózatát kiépítette. Svájcban és Olaszországban brazil fiókokat létesített, a kintrekedett terveket, eljárásokat és szabadalmakat az itthon őrzött anyagból kiegészítette, idegen államoknak: Argentínának és Svájcban nitrocelluloze és lőporgyárak építkezésének elvállalása útján felkínálta. A vállalkozásokba a nyugaton rekedt, oda menekült vagy disszidált honpolgárainkat beszervezte, belföldieket külföldre csábított, szakismereteiket tervek kidolgozásának megrendelésével levelezés útján kihasználta. Az államköltségen folyó belföldi ipari kutató munka eredményeit megszerezte. Minden hadiipari értékünket emberben és anyagban lefőlözte, a magyar állam rendelkezése alól kivonta az által, hogy imperialista vagy imperialista befolyás alatt levő idegen államok területén, ezek érdekében működik, és az általuk nyújtott védelmet élvez. Működését ennél fogva még folytatja és folytathatja, de az általa létrehozott szervezet mint ilyen is akcióképes. A történetek fejlődésük irányát tekintve egyenesen betorlódni látszanak a haladásellenes, reakciós elemeknek abba a nagy nemzetközi összeesküvésbe, amelyik a szocializmus [így, »a«-val írták, mintha Rákosit kívánták volna idézni – a szerk.], és ebben a magyar népi demokrácia megsemmisítésére is irányul.” [saját kiemelés] ... Szabó Kornél számára „a köztársaság nem volt ... érdekes. Gátlás nélkül segített Makkaynak ... saját jövőjének reményét is részben Makkay üzelmekre alapította. Szándéka szinte egybefonódott Makkay szándékával...” „... Sárkány József, hasonlóan Szabóhoz, közömbös maradt az államnak katonai biztonságra irányuló igényével szemben... Morális defektusa hasonló a Szabóéhoz...” „... Kelemen Gyula ... egy követ kívánt fűjni a nyugati tőkés-ekkel. Gondolkozását, szándékát nem a saját munkásosztályának felszabadítása és jóléte, hanem a kereskedelmi haszonszerzés irányította. ... Az államon belül saját osztályát is elárulta.” Stb.

lálkozhat angolokkal. Az MKP azért harcol, hogy az egységes párt politikai bizottságába ne kerüljön be.”⁹²⁹

Az, amit a moszkvai és itthoni boszorkánykonyhában elterveztek, az hamarosan a megvalósítás stádiumába jutott.

7./ A Ferrotechnika ügy

A központi kommunista napilap 1948. április 21-én adta hírül, hogy 21 személyt fogtak le a „Ferrotechnika ügyben”.⁹³⁰ A Budapesti Népbíróság elé azonban már „csak” 12 fő állhatott, mivel a Lötsös Vilmos és 13 társa elleni per első és másodrendű vádlottja – hivatalos engedélyek alapján, már az eljárások kezdete előtt – elhagyta az országot, s másutt telepedett le.

A per vádlottait egyrészt azért marasztalták el, mert a bíróság megítélése alapján külföldre juttatták egy hadititkot képező „szuperkönnyű géppisztoly” leírását, illetve ezt elősegítették, így valójában bűnpártolást követtek el. Másrészt kivándorlásra csábítás büntetében és vétségében állapították meg bűnösségüket.

A korabeli ítélet megállapításaival szemben azonban egyértelműen bizonyítható – ezt támasztja alá az 1989. október 9-i új ítélet is –, hogy szó sem volt arról, hogy a vád megfelelt volna a tényeknek. Nem találmányról, valójában ötletéről volt szó, amit iparilag értékesíteni sem lehetett. Ilyképpen hadititkot nem képezett, így hűtlenséget sem követhettek el a vádlottak.

Négy főt hűtlenség, hatot hűtlenségre vonatkozó bűnpártolás, hármat hűtlenség megsegítése címén vontak – alaptalanul és törvénytelenül – felelőségre.⁹³¹

A két fővádlott, Lötsös Vilmos, a Ferrotechnika Vas és Fémárúgyár Rt. vezérigazgatója, Király Pál pedig a Danuvia Fegyver és Lőszergyár főmérnök-igazgatója, s egyben miniszteri tanácsos volt.

Lötsös Vilmos 1947. november 20-án hagyta el az országot, a korabeli jogszabályok maradéktalan betartásával jelezte kivándorlási szándékát, s végül Dominikában telepedett le. Király Pál 1947 decemberében Svájcban talált otthonra.

Lötsös Vilmos azt tervezte, hogy megvásárolja Király Pál ötletét, a szu-

⁹²⁹ Moszkvának jelentjük 258–260. G. Korotkevics megbeszélése Horváth Mártonnal, 1948. április 19.

⁹³⁰ Szabad Nép, 1948. április 24.

⁹³¹ Lf. B. BI. Eln. Tan. B. 959/1989. Lötsös Vilmos és társai ügye.

perkönyű géppisztoly elképzelést, s azt műszakilag kifejlesztve, fegyvergyárat építve – amire különben a dominikai elnöktől már engedélye volt – értékesíteni fogja. „Mind a szabadság vásárlása, valamint a még nem szabadalmazott és meg sem valósított találmány vétele, mind a kivándorlással kapcsolatos teendők lebonyolítása, illetve előkészítése az akkor hatályos jogszabályi rendelkezések betartásával történt.”⁹³²

Mindezek ellenére fegyvergyár alapítási törekvését – USA-ellenes célzattal – árulásnak minősítette a bíróság, mert „egy olyan földrészen” kívánta megvalósítani, „amelynek ez idő szerinti politikája Magyarország őszinte békevágyával éles ellentétben áll”. S a „szuperkönyű géppisztoly felhasználási jogát... titkát egy idegen állam elnökének” tudtára adva „igyekezett szakmunkásokat beállítani az idegen állam szolgálatában fegyvergyártás céljából”.⁹³³

A törvénysértő ítéletben szereplő fegyver ötletét Király Pál már Svájcban fejlesztette odáig, hogy a szabadalmi rajzokat és a leírást megküldhette Lötsös Vilmosnak. S tény az is, hogy Magyarországon hiába kilincselte elképzelésével, mert azt a választ kapta: „csináljon azt, amit akar”.⁹³⁴

Az ügyben meghallgatott katonai szakértő, Majoros Sándor szakvéleménye magáért beszél: „Hütlenségi ügyekben hozzá vagyunk szokva, hogy egy külföldi megbízó a kezdeményező. Ebben az ügyben hiányzik a külföldi megbízó”... s hozzátette: „én nem a rajzokból, hanem a nyomozati jelentésből és a vádiratból állapítottam meg, hogy ... ha az állam nem is vásárolja meg... már katonai titoknak kell tekinteni a szuperkönyű géppisztoly pusztalétét is”.⁹³⁵

S nem árt utalni pl. arra is, hogy elsőfokú ítélet meghozatala és kihirdetése között több mint egy hét telt el, a NOT 1949. június 27-i fellebbezési tárgyalásának jegyzőkönyve pedig azt rögzítette, hogy „egy példány kivételével nyom nélkül eltűntek” a felterjesztett ítéletkiadványok és az első fokon kihirdetett ítélet eredeti fogalmazványa. S ezek után már az sem meglepő, hogy a NOT 1949. december 10-i „ítélethirdetésekor” – amint a korabeli jegyzőkönyv tanúsítja – „a vádlottak közül senki nem jelent meg, mert részben büntetésüket töltik, és a Váci Országos Fegyintézetből előállításuk igen költséges lett volna...”⁹³⁶

⁹³² Lf. Ü. Ir. Bfl. 21 546/1989. Lötsös Vilmos és társai ügyében benyújtott törvényességi óvás.

⁹³³ BFL Bp. Nü. iratok. 81 851/1949. A Budapesti Népbíróság XVII. 2879/1948/16. sz. ítélete.

⁹³⁴ L. a 932. sz. jegyzetet! V – 121 702/d. 308.

⁹³⁵ 1948. augusztus 26. és szeptember 3. a két időpont.

⁹³⁶ L. a 932. sz. jegyzetet!

Ha pedig az „ügy” valós súlyát érzékeltetni akarjuk, elég azt feleleveníteni, hogy a Trujillo elnöktől ígéretet kapott Lötsös Vilmost kiutasították Dominikából. S a korabeli iratok között található „Richardson and David New York-i szabadalmi ügyvivők értesítése, amely szerint a washingtoni szabadalmi hivatal az 1948. szeptember 27. napján kelt végzésével – újdonság hiányában – a szuperkönyű géppisztolyra vonatkozó összes igénypontot visszautasította.”⁹³⁷

A Ferrotechnika ügyének vádlottai közül többen a másodfokú tárgyalás idején már szabadlábon voltak. A nem kiemelkedő jelentőségű koncepciók per azonban – politikai szempontok miatt – mégis fontos: átmenetet képez a Nitrokémia-„szabotázs” és a MAORT-„szabotázs” között. Jelzi – a kor embere számára –, hogy az „idegen államok” állandóan a „magyar nép békevágya” ellen cselekszenek, s ez az „idegen földrész” nem más, mint az Egyesült Államok és érdekszférája. Másrészt a „kivándorlásra csábítás” motívuma (amit aztán a per folyamán később kénytelenek voltak elejteni) arra szolgált, hogy ezzel is igyekezzenek gátat szabni a „fordulatot” követő menekülési hullámnak.

8./ Az „antiklerikalizmus” jegyében

a./ A pócspetri eset

A „fordulat” során, a különböző pártokat, társadalmi, érdekvédelmi és kulturális szervezeteket, a „vonaltól” eltérő politikai gondolkodás és cselekvés intézményei kereteit rendre felszámolták. 1948-ban tulajdonképpen már csak vallásos érületűek csoportjai, hitvédelmi szervezeteik s az egyházak, mindenekelőtt a Mindszenty József vezette-irányította római katolikus egyház dacolt ezzel a politikával. Nem véletlen tehát, hogy a megsemmisítés politikájának következő célpontja a katolikus egyház, illetve annak a hercegprímással és körével fémjelzett vezető csoportja lett.

Mindszenty József eltávolításának gondolata nem állt messze az MKP vezetésétől. A kivitelezés azonban hosszabb időt vett igénybe.⁹³⁸ Mindenekelőtt hozzáláttak a „terhelő dokumentumok” gyűjtéséhez, „operatív módszerek” segítségével értesülések szerzéséhez; a püspökkari konferenciá-

⁹³⁷ L. a 931. sz. jegyzetet!

⁹³⁸ Vö. Szakács: A koalíció felszámolása 248-249!

kon történetekről dokumentációt állítottak össze a hercegprímás és más főpapok, papok külföldi útjain tett megnyilatkozásairól, találkozásairól.⁹³⁹

1948. május 12-én már ott feküdt a kommunista főtitkár íróasztalán az ÁVO 49 oldalas összefoglaló jelentése, ami elé odaírhatta készítője (a kézírás alapján Péter Gábor): „Rákosi elvtárs, aláhúztam azokat a sorokat, aminek az alapján (amikor ennek az ideje elérkezik) büntetőjogilag el lehet járni Mindszenty ellen.”⁹⁴⁰

A Mindszenty Józseftől – és Grósz Józseftől – származó, „terhelő”-nek minősített dokumentumokat Dálnoki Miklós Béla, Nagy Ferenc, Dinnyés Lajos, volt miniszterelnökök és Balogh István, volt miniszterelnökségi államtitkár irathagyatékából Bojta Béla államtitkár segítségével válogatta össze a Budapesti Államvédelmi Osztály.⁹⁴¹

Mind az ellenfelek, mind a hercegprímás szellemiségére jellemző fényvet Mindszenty Józsefnek Dinnyés Lajoshoz írott levele, amely ugyancsak az ÁVO birtokába került.

„5642/1947 sz.

Miniszterelnök Úr!

A kat. magyar püspöki kar aug. 14-i esztergomi ülésén felolvastak egy rendőrségi rendeletet, amely irányítást ad a rendőrségnek papok tevékenységének egészen bántó megfigyelésére még olyan dolgokban is, amint pl. Goretti Mária szenttéavatási ügye. Legyen szabad a kat. magyar püspöki kar mélységes felháborodásának és tiltakozásának tolmácsolása mellett azt kérnem, hogy az ügyet minisztertanács elé vinni és ott az ilyen túlzások ellen óvást emelni méltóztatssék.

Fogadja Miniszterelnök Úr őszinte tisztelettem.
Esztergom, 1947. augusztus 16.

Mindszenty József
bíboros hercegprímás,
esztergomi érsek⁹⁴²

⁹³⁹ Feljegyzés a dr. Tihanyi Jánossal, a BRFK ÁVO egyházi alosztályának korabeli vezetőjével folytatott beszélgetésről, 1984. november 15. (Zinner Tibor birtokában.)

⁹⁴⁰ MSZP PI L. 274. f. 7/248. ő. e.

⁹⁴¹ Uo. 274. f. 7/247. ő. e. Grósz József és Mindszenty József levelezése a kormányfővel. (Tildy Zoltán és Mindszenty József levelezésének nem bukkantak a nyomára. Vö. a Csornoky-ügyről írottakkal!)

⁹⁴² Ua. Mindszenty József levele Dinnyés Lajoshoz, 1947. augusztus 16.

Az ellentétek ugyan a későbbiek során szinte állandóan nőttek, különösen azonban az egyházi iskolák államosítása kapcsán éleződtek ki. Ebbe a folyamatba és csak ennyiben illeszkedett bele az ún. pócspetri „rendőrgyilkosság”. Ez olyan koncepcióos ügy lett, aminek során balesetből kreáltak gyilkosságot, amit ürügyként használtak fel mindazok megfélemlítésére, akik nem értettek egyet az egyházi iskolák államosításával.

Az MKP számára (a vezetői által kreált) „ügy” fontosságát jelezte, hogy Rákosi Mátyás szinte egyidőben indította Pócspetriben Péter Gábort, az ÁVO vezetőjét, a pártvezetés részéről pedig Kádár János főtitkárhelyettest.⁹⁴³ Kádár János Budapestre visszaérkezve, 1948. június 5-én feljegyzést készített az „események menetéről”.

Főbb megállapításai a következők voltak. A „falusi plébános, Asztalos János... A pap élesen demokráciaellenes beállítottságú, egyik-másik kommunistát személy szerint már felhívott arra, hogy távozzanak el a falu területéről, nem lesz ott maradásuk...

Az iskolák államosítása ellen, aktív, éles kampányt vitt.” Asztalos János plébános lett a későbbi statáriális tárgyalás egyik vádlottja. A másik „Királyfalvi Miklós (Kremper) volt zászlós, áprilisban lépett be az MKP-ba, saját állítása szerint a járási főjegyző utasítására. 1945 óta Kg. [kisgazdapárt] tag. A jelek szerint részese a gyilkosságnak.”

Ezt követően Kádár János a kommunista párt falusi pozícióira vetett némi fényt. „Az MKP-nak a faluban 2 és fél éven keresztül 1 tagja volt... Az MDP-nak 10–13 tagja van, meg nem állapítható számú (10–15) belépésre jelentkezett.”

Magukat az eseményeket a következőképpen jellemezte. „Május 31-én a Nemzeti Bizottság ülést tartott, ahol 6:1 arányban az államosítás mellett szavazott... Június 2-án Asztalos plébános által összehívott szülői értekezlet kb. 400–450 résztvevővel... egyhangúan az államosítás ellen foglalt állást.” Egyidejűleg „megkezdődött” a „tiltakozó aláírások gyűjtése is”. „Az aláírások száma igen nagy.” Jelentése következő pontjában a június 3-án este történetekre tért rá,⁹⁴⁴ ilyképpen: „Úrnap nyolcadjára szóló litániát hirdetett meg a plébános késő estére.. Befejezése után, kb. 500 főnyi, nagyobb részt asszonyokból álló tömeg ... a községháza ... folyosójára, a képviselőtestület ülés szobájába nyomult be. Ugyancsak 3-án, este 9 h-ra volt összehívva a községi képviselőtestület, ... az iskolák államosítása ügyében.” ...De „félelemből a 30 tagból, csak 13 ment el”. Miután „a tömeg benyomult”, a főjegyző, segédjegyző és a községi írnok kiment a községháza tornácára,

⁹⁴³ Lf. Ü. Ny. 19 060/1989. Asztalos János és társai perújítási nyomozási iratai. Jegyzőkönyv Péter Gábor kihallgatásáról, 1989. június 14.

⁹⁴⁴ Iratok 1. 133–138. Eredetiben: MSZP PI L. 274. f. 11/79. ő. e. 1–3. Kádár János feljegyzése Pócs-Petriről, 1948. június 5.

hogy megnyugtassa és eloszlassa a tömeget". A verandán tartózkodott két rendőrt „lefejevették, és az egyiket közülük saját fegyverével megölték... Közben a két lövés elhangzása után a község háztól kb. 200 méternyire a telefont elvágta, és egybehangzó állítás szerint a lövés elhangzása után 1/2, vagy maximum egy perc múlva a templomtoronyban a harangot félreverték...

... Asztalos plébános ... állítólag több személyt meggyóntatott, majd a gyilkosság időpontjában, vagy közvetlenül azután, értesülve arról, hogy mi történt, eltávozott, ... ismeretlen helyre. Az egyik kulák házába, majd a pajtába, később a szérűskertbe, a szalmakazalba és ott tartózkodott kb. másnap estig, amíg a rendőrség fel nem fedezte."

Június 4-én kijárási tilalmat rendeltek el, délután újabb rendőrosztatok érkeztek Budapestről. Kádár János társaságában volt már a Hajdú megyei titkár és odarendelte a Szabolcs megyeit is. Budapestre azt jelentette, hogy „a falu egész lakossága büntudatot érez, félnek a következményektől”. A Debreceni Néplap tudósítójának pedig „utasítást” adott, s ennek megfelelően hozta pártja tudomására, hogy a tiszántúli lap „a Szabad Nép közlése előtt az eseményekről semmilyen közlést nem hoz”.⁹⁴⁵ A központi lap viszont már másnap azt sulykolta: „vér tapad a fekete reakció kezeihez”.⁹⁴⁶

A főtitkárhelyettesi jelentés inkább állt összhangban a párt érdekeivel, mint a valósággal. Jelentése maga is első bizonyossága lett annak, hogy a félígazságok minden esetben a teljes hazugság szolgálatában állnak. Asztalos János június 1-jén ugyanis csak tüntetésre, de nem erőszakos fellépésre buzdította a szülői értekezleten résztvevőket. A június 2-i, 3-i litánián az államosítás ellen nem agitált.⁹⁴⁷ Királyfalvi (Krempér) Miklós pedig nem ölt, hanem itt valóban „a véletlenül elsült puska lövése” okozta az intézkedni akaró rendőr halálát.

A Budapestről érkezett nyomozók, a Nyíregyházi Népiügyszég odaérkezett ügyésze – a rendőr halálától megrendült – Királyfalvitól olyan jegyzőkönyvet vettek fel, ami a Budapesten 1948. június 10-től statáriális eljárásban tárgyaló tanácsnak kezére játszottak abban, hogy mindkét gyanúsítottat halálra ítélje.

Vessünk most egy pillantást más források alapján az „ügyre”! Nézzük meg, miként alakult a Pócsperiben bekövetkezett tragikus végű, egy kétgyermekes rendőr véletlenszerű halálához vezető eseménysorozatot követő „vizsgálat”!

⁹⁴⁵ Ua. A dokumentumon Farkas Mihály jellegzetes „L”, valamint „r. d.” betűi – vélhetően: „Láttam, rendőrségi dossziéba” – rövidítést tartalmaznak.

⁹⁴⁶ Szabad Nép, 1948. június 6.

⁹⁴⁷ L. a 943. sz. jegyzetet!

A továbbiakban Rákosi Péter Gábort, ő pedig dr. Décsi Gyulát arra utasította, hogy (Péter Gábort idézve) a „lázadás”-t vizsgálják ki. Egy nappal később – amikor a Debrecenből érkezett 30 nyomozó, valamint a Princz Gyula irányította, budapesti államvédelmisták brutális módon bántalmazták mind a falu lakosságát, mind a letartóztatottakat – akkor érkezett meg (mint már említettük külön-külön, de Rákosi újabb utasításának eleget téve) Péter Gábor és Kádár János. Ők egyrészt tájékoztak, Péter pedig megverette a falu öt módosabb gazdáját – „kulákokat” –, s így kikényszerítették, hogy az elbújt plébános rejtékhelyét elárulják. Kirendelték – tekintettel a gyilkossági ügyekre vonatkozó statárium hatálya miatt – a Nyíregyházi Népiügyszég vezetőjét, dr. Bodonyi Mártont, aki megkezdte a jegyzőkönyvezést.

A dr. Décsi Gyulában (papi neveltetése miatt) nem bízó Rajk hamarosan dr. Timár Istvánt is Pócsperibe küldte. Közölte vele, hogy Asztalos ügyét is jól vizsgálják ki, s azt is – előre –, hogy a pap „nem fog meghalni, de példát kell statuálni”.

A falut különben – amire Décsiék odaérkeztek – már körülzárták a belső karhatalom egységei, az ávósok pedig olyan utasítást is kaptak, hogy védjék meg a kivezenyelt rendőröket, (szó szerint: „meg kell védeni rendőreinket”). Közben vallomásokot kényszerítettek ki – többek közt a plébános állítólagos „homoszexuális” kapcsolataira... Mások a plébánost magát „vállalták” (vagy inkább csak verték). (A szerencsétlen pap mindezt azonban már csak a börtönben mondhatta el ügye egykori egyik tanácsstagjának, dr. Jávör Ivánnak, akit – milyen a sors – addigra szintén börtönbe vetettek.)

Az eszközökben nem válogató vallatás meghozta az eredményt: „bűnösnek érzem magam”. 1948. június 7-én vette dr. Bodonyi jegyzőkönyvbe: „Végezetül beismerem, hogy az én magatartásom következménye volt, hogy a község lakossága a rendőrökkel szemben támadólag lépett fel. Az én magatartásomnak volt a következménye, hogy a rendőröket lefejevették, hogy az egyik rendőr meghalt, hogy a telefonvezetékét is elvagták.” Mindezt – mint a felbújtás cselekményét – kikényszerítették és aláírták a lefogott plébánossal.

Dr. Décsiék sem állapítottak meg többet, mint azt, hogy dulakodás közben „az egyik rendőr puskája elsült, és a rendőrt – Takács Gábort – halálra sebezte”. A teljesen a tragikus események hatása alatt álló Királyfalvi Miklóssal (aki egyébként soha nem volt horthysta tiszt) aláíratott jegyzőkönyv elegendőnek bizonyult arra, hogy „gyilkos”-t kreáljanak belőle.

Négy évtizeddel később dr. Décsi Gyula megvallotta: „Nem rendőrgyilkosság történt, hanem baleset, vagy legfeljebb gondatlan emberölésről volt csak szó.” Rajktól „származott az az eligazítás, hogy az ügyet statáriális bíróság elé kell vinni, hogy a rendőrök megvédése érdekében az ügyben az elkövetőket halálbüntetéssel kell sújtani.” Egyértelműen kifejezésre juttat-

ta azt is, hogy ez volt az „egyik első olyan ügy, amelyben a megállapítható tényállást kierőszakolt módon megváltoztatták”.⁹⁴⁸

Királyfalvi Miklóst 1948. június 11-én 22.08-kor kivégezték, Asztalos János kegyelmet kapott.

A teljesség kedvéért vessünk még egy pillantást az ügy „igazságszolgáltatási fázisára!” Tény, hogy dr. Ries Istvánnal többször beszéltek. Ő először nem tette magáévá Timár Istvánnak Asztalos János plébános felbújtói szerepére vonatkozó – eredetileg Rajk által javasolt – okfejtését. Második alkalommal azonban, amikor dr. Timár már nemcsak Rajkra, hanem az MKP-ra, illetve személy szerint Rákosira is hivatkozott – már nem állt ellent.

A Magyar Rádió által készített hangfelvétel és a végleges jegyzőkönyv szövege eltért egymástól; a rendőröknek – mint ez a túlélő rendőr, Hell Ferenc révén kiderült – nem 35M, hanem 45M típusú fegyverük volt, ezzel szemben a fegyverszakértői vélemény 35M típusúról szólt. Az elkészült ítéletet – dr. Hajdú Gyula igazságügyi államtitkár, és az ítélet indoklásának készítője együtt – bemutatták Rajk Lászlónak, aki abban stílusjavításokat eszközölt, majd dr. Olti Vilmos tanácsvezetővel és Ries István miniszterrel Rákosira hivatkozva közölte a „párt” álláspontját, vagyis azt, hogy a statáriális eljárás „teljes szigorával” ítéelkezzenek stb.⁹⁴⁹

Pócsperiben tehát sem „merénylet”, sem „gyilkosság” nem történt, hanem a tüntetők feltartóztatására riasztólövést leadni akaró rendőr fegyvere a dulakodás során elsült, s gazdáját halálra sebezte.

A demonstrációs hatás kedvéért, miként az a „miskolci pogrom” esetében is történt, nem csupán a statáriális eljárást tárgyalták Budapesten, hanem a közveszélyes bűncselekményekkel és bűnpártolással gyanúsítottak ügyeit is. A Budapesti Népbíróság – majd a NOT – elfogadta a statáriális bírák tényállását, és a gyanúsítottakat, Köbli Jánost és 17 társát különböző tartamú büntetéssel sújtotta.⁹⁵⁰

Tágabb keretbe helyezve a pócspertri ügy valójában éppen elgondolt demonstrációs hatása folytán illeszkedett a „klerikális reakció” elleni akciók sorába. Harminchét esztendő múlva dr. Jávör Iván, a statáriális tanács egyik egykori tagja, a jogi eszközökkel szentesített gyilkosság, a halálbüntetést kimondó koncepció ítélet szerkesztője is megerősítette közvetve a politika, illetve a politikusok bűnös kezdeményező és közvetlen bűnpártoló sze-

⁹⁴⁸ Ua. Dr. Décsi Gyula 1989. június 5-i, Péter Gábor 1989. június 14-i és dr. Timár István 1989. június 19-i kihallgatási jegyzőkönyve.

⁹⁴⁹ Ua. Dr. Décsi Gyula 1989. június 5-i, dr. Timár István 1989. június 18-i, dr. Jávör Iván 1989. július 13-i és dr. Olti Vilmos 1989. július 17–18-i kihallgatási jegyzőkönyvei.

⁹⁵⁰ Dr. Major Ákos i. m. 376–377. Első fokon 1948. szeptember 13-án, másodfokon 1949. szeptember 23-án hirdettek ítéletet Budapesten.

repét: „Utasítást kaptam, amikor kész vagyok az ítélettel, mielőtt a tanács elnökének bemutatnám az ítéletet, Rajk László belügyminiszternek személyesen mutassam be... Minimális stílusjavításokat eszközölt benne, kicsit élesebbre vette az egyház szerepét, de döntő mértékben nem befolyásolta.”⁹⁵¹ (Kellő „előkészítés” után, korrekcióra – mint láttuk – se Rajk Lászlónak, se más politikai korifeusnak szüksége egyáltalán nem volt!...)

1948. június 16-án az országgyűlés jóváhagyta az iskolák államosítását, de június 3-án egyrészt meghalt egy szolgálatot teljesítő rendőr – véletlenül –, s június 11-én egy másik ember – szándékosan.⁹⁵² Mindezt kiegészítette a falu többi lakosának meghurcolása, bántalmazása és elítéltetése.⁹⁵³ A plébános lakásán talált dokumentumok láncreakciót indítottak el: előbb az Actio Catholica vezetői, majd a Mindszenty József és társai elleni pereket.

Ezek az előkészítő, „leleplező” jellegű perek vezettek el Esztergomhoz és – a politikai vezetés igényeinek megfelelően – terelték a figyelmet Mindszenty Józsefre. Az egymástól független tények, politizált – koncepció-értelmezésükkel így alkottak láncolatot.⁹⁵⁴

b./ Az Actio Catholica vezetői a népbíróság előtt

Mindszenty József még egyháza élén állt, amikor nem sokkal a Pócsperiben történtek előtt, 1948. május 11-én lemondatták tisztségéről Ravasz Lászlót, a Dunamelléki Egyházkerület 1921-ben megválasztott püspökét. A református egyház új püspöke Bereczky Albert lett.⁹⁵⁵

Még el sem ültek a Pócspertri okozta viharok, amikor a Szabad Nép már

⁹⁵¹ Interjú dr. Jávör Ivánnal, 1984. június 26-án. (Zinner Tibor birtokában.)

⁹⁵² L. a 943. sz. jegyzetet!

⁹⁵³ Ember Judit: Pócspertri, Bp., 1989. Amicus K.

⁹⁵⁴ A perújítási nyomozást követően a Fővárosi Bíróság 1990. január 17-én hirdetett ítéletet, rehabilitálta az ártatlanul meghurcoltakat, köztük Királyfalvi Miklóst. A Budapesti Büntetőtörvényszék Br. III. 10 550/1948/2. sz. ítéletét a 16. B. 387/1989/39. ítélet helyezte hatályon kívül. Som Istvánt pedig a Magyar Köztársaság Legfelsőbb Bírósága 1995. március 14-én – miután helybenhagyta a Fővárosi Bíróság 1993. december 20-án kelt 12. Bp. 746/1993/4. sz. végzését – társával együtt jogerősen felmentette.

⁹⁵⁵ A másik püspököt, Révész Imrét 1949. szeptember 1-jén mozdították el, utóda Péter János lett, aki „Eligazodásunk” című székfoglaló beszédében a „korszakfordító események között ... feladatát alázatosan” tudakoló és vállaló egyházzól szólt... Eligazodásunk. Péter János püspök debreceni székfoglaló beszéde. Debrecen, é. n. Református Egyetemes Konvent Sajtóosztálya kiad. 26.

a „váci fasiszta diákok és felbújtó tanáraik” népbírósi peréről,⁹⁵⁶ majd elítélésükről közölt cikket.⁹⁵⁷ S 1948. július 10-e és 13-a, a két cikk megjelenése között ugyancsak a kommunista sajtóorgánumban adta közre – július 11-én – az Actio Catholica vezetői, Mihailovics Zsigmond és társai elleni vádiratról szóló beszámolt.⁹⁵⁸

Az Ébredő Magyarok Egyesületének egykori vezetőségi tagja, Mihailovics Zsigmond pápai prelátus, kanonok, az Actio Catholica országos igazgatója és négy társa perében a Budapesti Népbírósi 1948. július 23-án hirdetett ítéletet. A fővádlott ekkor már ugyancsak távol, Rómában volt.⁹⁵⁹ Őt és társait azzal vádolták, hogy az egyházi iskolák államosítása ellen körlevelekben és különböző helyeken elmondott beszédekben felemelték szavukat. S a perben tárgyi bizonyíték is szerepelt: az a körlevél, amit Asztalos János pócspetri plébánosnál foglaltak le a házkutatás során. Ott különben nem csupán az Actio Catholica, hanem a hercegprímásnak az iskolák államosítása elleni írásait is megtalálták.

A per vádlottai Mihailovicson kívül az AC kulturális titkára,⁹⁶⁰ vidéki plébánosok, s a sokszorosításban részt vett titkárnő voltak. A nyomozás során előkerültek a háború előtti időszakból származó Mihailovics-írások is, s emiatt a fővádlottat háborús bűntettel is vádolták.

Az 1945. utáni írásaiból kitűnt, hogy nem ért egyet a politikai berendezkedés alakulásával. Kemény szavakkal ostromozta a kialakult helyzetet: „Európa keleti felén vívjuk harcunkat az éhség és az istentelenség ellen. Ki vagyunk szolgáltatva a teljes lezültségnek és pusztulásnak, mert politikai bosszú üldöz minket.”

Ilyen szellemiségű írásokból több mint húszat szerkesztett. Az egyházi iskolák államosításakor – nemcsak az ország valamennyi plébánosához, hanem – a kultuszminiszterhez is írt, véleményét szabadon kifejezésre juttatva arról, hogy az iskolák államosításával már nem az isten, hanem az istentelenség „szolgálatára nevelődnek” majd a gyermekek.⁹⁶¹

⁹⁵⁶ Szabad Nép, 1948. július 10.

⁹⁵⁷ Uo. 1948. július 13.

⁹⁵⁸ Uo. 1948. július 11.

⁹⁵⁹ Állítólag a kormány hozzájárult távozásához. L. Ordass Lajos: Önéletrajzi Írások (folytatás), Bern, 1987. E. P. M. Sz. kiad. 505!

⁹⁶⁰ Vö. Lénárd Ödön: Erő az erőtlenségben, Bp., 1994. Márton Áron K.!

⁹⁶¹ BFL Bp. Nü. iratok. 80 259/1949. Mihailovics Zsigmond és társai ügye. Lénárd Ödön, az Actio Catholica kulturális titkára az utolsó szó jogán „határozottan” leszögezte, hogy ügyükben egyrészt ők semmit sem tettek titokban, mert titkos dokumentumnak nem nevezhető az, amelyet 15 ezer példányban terjesztettek a hívők között, másrészt nem lázítottak. Elmondta, hogy az egyház két fő útjára – a temp-

Az elmenekült pápai prelátust távollétében izgatásért és háborús bűncselekmény elkövetéséért 10 évi börtönre ítélte az Olti Vilmos vezette népbírósi tanács. A társakat különböző tartamú szabadságvesztéssel sújtották (a titkárnőt felmentették).⁹⁶²

Az Actio Catholica vezetője elleni eljárás megnyitotta az utat ahhoz, hogy a magasabb rangúak is sorra kerüljenek: Mindszenty József köréből előbb titkára következett, majd a primás. Amikor 1948. december 9-én a Budapesti Népbírósi 6 évi fegyházbüntetésre ítélte Varga Remig kispéti plébánost,⁹⁶³ az már alig tűnt fel a Mindszentyre koncentrált sajtótámadások közepette...

9./ A jugoszláv ügy: Miloš Moić meggyilkolása

1948 tavaszán kiéleződött a jugoszláv-szovjet vita. Erről részleteiben a külszolgálaton lévő jugoszláv diplomaták, közöttük Lazar Brankov, a budapesti jugoszláv követség ügyvivője kb. egy hónappal a bukaresti Kominform értekezlet előtt szereztek tudomást Belgrádban. A JKP központjában Gosnink honvédelmi miniszterhelyettes ismertette a JKP álláspontját, részleteket citált az SZK/b/P leveleiből, viszont teljes terjedelmében ismertette a jugoszláv párt választleveleit. Lazar Brankov szerint ez alkalommal felolvasták az MKP állásfoglalását is, amelyet a résztvevők elítéltek azért, „mert vizsgálat nélkül mondott véleményt” a JKP-ról.

A Tájékoztató Iroda határozata elmergesítette a jugoszláv és a többi kommunista párt viszonyát. Lazar Brankovot figyelték, mert ismertek voltak az UDB-hez, a jugoszláv államvédelemhez fűződő kapcsolatai. „Miután 1948. július 10-én politikai indíttatású” gyilkosság történt Budapesten, az ügyvivő működése, tevékenysége új megvilágításba került. Sőt, a diplomatát konspirált módon Moszkvába csalták. 1949 tavaszán, majd a Rajk László és

lomb és az iskola – közül az egyiket, az iskolát „elvágták” a hatalom képviselői. Emiatt védekezett ő és egyháza, mert mint írta, kritizált hangvételük nem ok, hanem okozat volt, ugyanis „ezt a hangot nem mi kezdtük”! A zászló szerepét vállaló [a későbbiekben összesen 18 és fél évet raboskodott] piarista a népbírósi szemébe vágta: „... a hitleri Németországon kívül még sehol a földön nem történt meg, hogy az Actio Catholica valamely vezető tagját egyházi főhatóságának intenciói szerint végzett hivatali munkájáért bíróság elé állították és elítélték volna”. [korabeli kiemelések] A dokumentum rendelkezésünkre bocsátását Lénárd Ödönnek ezúton köszönjük. Vö. Új Ember, 1991. június 16. 9. Ártatlanul elítéltek c. cikkel!

⁹⁶² Dr. Major Ákos i. m. 378.

⁹⁶³ Szabad Nép, 1948. december 10.

társai elleni perben – valójában a távollévő Joszip Broz Titót megtestesítve – Budapesten elítélték. Az 1948 nyarán bekövetkezett események egyik kulcsfigurája volt – mások mellett –, ezért a „gyilkosság” feltárása nem nélkülözheti szerepének, működésének bemutatását.

A JKP vezetőinek politikáját a Kominform Bukarest mellett (egy volt királyi kastélyban) tartott ülésszakán hozott határozat megbélyegezte. Kérdéses volt, hogy Tito Jugoszláviája meddig tud szembeszállni a sztálini akarrattal. Ezzel kritikus helyzetbe kerültek azok a jugoszláv diplomaták is, akik a Kominform országaiban teljesítve szolgálatot, a korábbi időszakban kedvező kapcsolatokat építettek ki az illető országok párt- és állami vezetésével. Hasonlóan válságos helyzet alakult ki azokban a szervezetekben, baráti társaságokban is, amelyek korábban Jugoszlávia és a többi „népi demokrácia” közötti kapcsolat elmélyítésén és ápolásán fáradoztak. Az ezekben az egyesületekben dolgozó nem jugoszláv, de délszláv nemzetiségű állampolgárok válaszüti elé kerültek: Tito vagy Sztálin mellett tegyék le a garast.

Az 1949-es Rajk-per egyik vádlottját, Ognyenovics Milánt, aki 1948. augusztus 1-ig a Magyarországi Délszlávok Demokratikus Szövetsége (a továbbiakban: Délszláv Szövetség) főtitkárhelyettese volt, 1948. július 12–20. között őrizetben tartották. Egyrészt azért, mert (későbbi vádlott társa!) az MDP káderosztályának helyettes vezetője, Szalai András utasítását nem hajtotta végre, miszerint az általa irányított egyesület foglaljon állást a Kominform határozata mellett, másrészt Szalai András nem tartotta kizártnak, hogy a főtitkárhelyettesnek köze lehet az előre jelzett „politikai gyilkossághoz”. Ognyenovics Milánnak Lazar Brankov ügyvivő azt javasolta: az egyesület hivatkozzék arra, hogy kulturális és nem politikai feladatokat lát el, s ezért a Délszláv Szövetség legfőbb semleges hangvételű nyilatkozatot tehet. Amikor erről a tárgyalásról Ognyenovics Milán dr. Szőnyi Tibort, az MDP káderosztályának vezetőjét (ugyancsak későbbi vádlott-társát!) tájékoztatta, dr. Szőnyi Tibor elvette MDP-tagkönyvét...

Végül – noha mind Szalai András, mind munkatársa, Bíró Livia igyekeztek a szövetség vezetőit meggyőzni egy Tito-ellenes állásfoglalás szükségességéről – Ognyenovics Milán elérte azt, hogy csak egy nem ellenséges hangvételű nyilatkozat látott napvilágot.⁹⁶⁴

A Kominform határozata után is kifejtett tevékenysége, kapcsolatai a jugoszlávokkal azt eredményezték, hogy Ognyenovics Milán is, személyében megtestesítve az „ötödik hadoszlopot”, a Rajk-per egyik vádlottja lett.

1948. július 12-én őrizetbe vette a politikai rendőrség Lastit' Ljubomirt, a Délszláv Szövetség ifjúsági titkárát is, aki Ognyenovics Milánhoz hason-

⁹⁶⁴ Zinner Tibor: Adalékok a magyarországi sztálinista perek történetéhez, különös tekintettel a koncepciók keletkezésének politikai és államvédelmi indítékaira, Bp., 1988. Kézirat, 77–78.

lón nem vállalta a Kominform határozata melletti kiállást. Pár nap múlva őt is szabadlábra helyezték, de az MDP KEB 1948. július 31-én mindketőjüket kizárta a pártból.

1949. március 31-én azonban többedmagával újból letartóztatták, s két héttel Rajk László és társai kivégzése után Miletin Györgyöt és hét társát – köztük Lastit' Ljubomirt – törvénysértő módon elítélték; azzal vádolták őket, hogy illegális délszláv szervezet felállítását kezdeményezték stb.⁹⁶⁵

Lastit' Ljubomir, Ognyenovics Milán és társaik meghurcolása jelzi, hogy a Magyarországon élő délszlávokra súlyos nyomás nehezedett, különösen azokra, akik korábbi együttműködési készségüket módosították. Közülük egy, az Anton Rob által a Délszláv Szövetség Intézőbizottságából kizárt Miloš Moić, „politikai gyilkosság” áldozata lett. A 30 éves „jegyzőgyakornok” hallgatót a Thökölyáneumban lévő szobájában „meggyilkolták”.⁹⁶⁶ Noha a július 12-én megjelent Reggel azt közölte, hogy öngyilkos lett, ez – az iratok szerint – tévedés volt. A gyanú hamar Živko Boarovra, a jugoszláv sajtóattaséra terelődött. Péter Gábor altábornagy egyik beosztottja már július 12-én felhívta főnöke figyelmét arra, hogy mi a hivatalos eljárás a „területen-kivüliséget élvező diplomaták” esetében.

Szalai András a „gyilkosság” napján, Farkas Mihály pedig két nappal korábban arról beszélt Miloš Moićcsal, hogy hagyja figyelmen kívül kizárását, s igyekezzen meggyőzni a Délszláv Szövetség vezetőit egy Tito-ellenes kommuniké kiadásának szükségességéről. Ha pedig másként

⁹⁶⁵ Szabad Nép, 1948. augusztus 1.; KEB Ir. 16. sz. jkv., 1948. július 31. és 11. sz. jkv. 1957. július 10. Ljubomir Lastit' ügyei; Népszava, 1989. október 3. 5. Lastit' Beremenden született 1924. augusztus 18-án. 1944-ben Miloš Moić kapcsolta be a munkásmozgalomba. A Magyarországi Szlávok Antifasiszta Frontja ideiglenes vezetőségének, majd a már megválasztottnak is tagja lett, s az átalakult szervezetben – az MDDSZ-ben – szintén ifjúsági titkárrá választották.

Lastit' (1957. február 7-én a Legfőbb Ügyészségen) elmondta, hogy „a nyomozás során erőszakos módon” csikarták ki belőle a „beismerő vallomást”. Vallomásából: „Maguk a nyomozók nem bántottak, azok inkább csak rábeszéléssel akartak belőlem hamis beismerő vallomást kicsikarni, de annál inkább ütlegettek és kínoztak a fogdában az örök. Így pl. fél lábon kellett állnom hosszabb ideig, puskatussal ütlegettek, aludni nem hagytak és így tovább.” Annak ellenére, hogy a vádirat szerint a BM AVH 1949. április 15-én vette őrizetbe, lefogatása 1949. március 31-én történt meg. (Lf. Ü. Ir. 004544/1956. Lastit' és társai ügye).

A Budapesti Népbíróság dr. Jankó Péter vezette tanácsa 1949. október 31-én 10évi fegyházbüntetésre ítélte, a NOT 1950. február 13-án helybenhagyta az ítéletet. 1956. április 18-án kegyelem folytán szabadult, 1957. március 29-én mentesítették a büntetett előéletéhez fűződő hátrányok alól. Miletin György és társai – köztük Lastit' – rehabilitációja 1989. október 2-án következett be a Legfelsőbb Bíróságon.

⁹⁶⁶ História, 1987. 3. 26–28. Gellért Kis Gábor: Szerelmi gyilkosságból politikai gyilkosság? Miloš Moić a Nase Novine munkatársa volt.

nem megy, akkor Miloš Moić tegyen közzé egy ilyen értelmű nyilatkozatot.⁹⁶⁷

A nyomozati iratok szerint: „A nyomozás kezdeti stádiumában a magyar hatóságok felkérték a budapesti jugoszláv követséget, hogy Živko Boarovot, aki tettének elkövetése óta a követség épületében rejtőzött, adják ki a magyar államvédelmi szerveknek kihallgatás céljából. Magyar részről lehetővé tették volna azt, hogy a kihallgatáson a budapesti jugoszláv követség, vagy a belgrádi külügyminisztérium képviselője is jelen lehessen. Jugoszláv részről azonban mereven visszautasították a Magyar Kormány ajánlatát és nyíltan védelmükbe vették a gyilkos Boarovot, aki ellen akkor már kétségbevonhatatlan bizonyítékok voltak a magyar államvédelmi szervek kezében...” Végül is, többszöri jegyzékváltást követően Boarov megjelent a magyar államvédelmisták központjában. Tettét beismerő, őrizetbe vették.⁹⁶⁸

Ebben az ügyben szerepet játszott Brankov is. Tény, hogy a magyar államvédelem vezetőjével, Péter Gáborral kialakított kapcsolatának köszönhetően, főleg azt követően, hogy Magyarországra emigrált, olyan vádiratot állított össze a Budapesti Népbünyesség Boarov ellen, amelyben Brankov neve nem is szerepelt. A dokumentum szerint Boarov, a Magyarországról azóta kiutasított Josip Blazić követségi titkár felbujtására követte el tettét. Szó sem esik ebben a vádiratban arról, hogy a fegyver – amellyel a dulakodást követően Moićot megsebesítették – állítólag a követ Karlo Mrazovićé volt, s hogy azt Brankov adta át a Moićra rábeszéléssel hatni nem tudó Boarovnak. Ezzel szemben a „gyilkosság” okait elemezve az alábbiakat rögzítette a vádirat:

„Közismert, hogy a jugoszláv nép jelenlegi vezetői hosszú idő óta áruló politikát folytatnak, nemcsak védik és eltagadják pártjuk és népük előtt az elkövetett hibákat, hanem a munkásnemzetköziség nagy elvét is megtagadták, és kiszakadtak az egységes szocialista frontból. A jugoszláv kormány jelenlegi tagjai, Tito és társai uralmukat féktelen terrorral tartják fenn. A Tito-klikk a legkíméletlenebb eszközökkel távolítja el – legyilkolja és betörtönni – az igazi jugoszláv hazafiakat, akik szembefordulnak a jelenlegi jugoszláv vezetőkkel. Ez a terrorhullám külföldre is átcsapott. Ennek a politikai banditizmusnak példátlanul durva megnyilatkozása a Boarov Živko által elkövetett gyilkosság.

A budapesti jugoszláv követség diplomatái immunitásukat kémkedésre használták fel. Kémszervezetükben a követség tagjain kívül jelentős szerepet játszott Rob Anton, a magyarországi délszlávok egyik vezetője, aki ké-

⁹⁶⁷ BM ÁB Op. Ny. Živko Boarov perújítási iratai (a továbbiakban: Boarov pú.)

⁹⁶⁸ MOL JGY. KÜM iratok. XIX – J – i – j. 1948–1952. sz. n. 30/e.

sőbb elszökött az országból. Ennek a kémszervezetnek a tagjai voltak többek között a felbujtó Blazić, a gyilkos Boarov és az áldozat Moić. A kémszervezet tagjainak feladata az volt, hogy a magyar szuverenitás flangrális megsértésével bizalmas magyar belpolitikai adatok, sőt a Szovjetunióval kapcsolatos tények után is kutassanak.

A jugoszláviai terroruralomnak fő irányítója Ranković belügyminiszter, aki egyben a terroruralmat biztosító karhatalom feje is...

... A magyarországi jugoszláv terrorszervezet fenyegetései fokozódtak, amikor a Tito-klikk súlyos bűnei és árulása Magyarországon is nyilvánosságra került. Ebben az időben hallatlan nyomás nehezedett minden itt élő jugoszlávra és délszláv nemzetiségű magyar állampolgárra annak érdekében, hogy továbbra is Tito céljainak megfelelően a kémeket és terroristákat szolgálják. Ilyen nyomás nehezedett Moić Milošra is, aki felismerve a helyes utat, szakítani kívánt múltjával, és oda akart állni azok mellé, akik Tito és társai rémuralma ellen küzdenek. Nem folytatott sovinszta uszítást, nem fordult a nemzetközi munkásmozgalom, a Szovjetunió Bolsevik Pártja és a Magyar Dolgozók Pártja ellen. Természetes, hogy ez rendkívül kényelmetlen volt a budapesti jugoszláv követség tisztviselőinek, mert attól kellett tartaniok, hogy Moić Miloš, mint kémszervezetük volt tagja, kémtevékenységüket és bizalmi hálózatuk általa ismert adatait illetékes magyar tényezők tudomására fogja hozni.

Ezért és csakis ezért kellett Moić Milošnak meghalnia!... A főtárgyaláson részleteiben is fel fognak tárulni annak a politikai terrorizmusnak láncszemei, amelynek gyakorlására Ranković magyarországi helytartóinak utasítást adott a kémkedéstől kezdve az emberrablásig, a fenyegetésektől a gyilkossáig.⁹⁶⁹

A vádirat politikai indítékokat értékelő részéből már felsejlik a jövő: a frazeológia, az összefüggések jelzik, hogy a Živko Boarov elleni ügy nagyobb lehetőséget kínált. (Mutatja ezt az is, hogy egy nappal a vádirat elkészülte után tartóztatta le újból a BM ÁVH Ljubomir Lastić-ot, a későbbi „délszláv-per” egyik vádlottját.)

Annak ellenére, hogy a Karlovy Varyban pihenő Farkas Mihálynak – 1948. augusztus 12-én(!) – még Rákosi Mátyás azt írta, hogy Živko Boarov ügyében nyilvános tárgyalás lesz, ez elmaradt.⁹⁷⁰ Sőt, alig hat héttel a vádirat elkészülte után, 1949. május 12-én – dr. Szőnyi Tibor és társai letartóztatása előtt pár nappal – Živko Boarov már arról „vallott”, hogy Lazar Bran-

⁹⁶⁹ BM ÁB Op. Ny. Boarov pú. A Budapesti Népbünyesség 938/1949. sz. vádiratát a vezető népbünyész nem írta alá, kelte 1949. március 30. Akár a BM ÁVH-n, akár a Budapesti Népbünyességen készítették a vádiratot, tény, hogy az eljárás lefolytatását komolyan gondolhatták. Ezt bizonyította Ognyanovics Milan is; arra utalt, hogy 1949. áprilisában találkozott Brankovval, aki közölte vele, hogy tanú lesz a Boarov-perben. A vádirat végén az idézendők között Ognyanovics neve szerepelt.

⁹⁷⁰ MSZP PI L. 276. f. 65/41. ő. e.

kovtól kapott minden utasítást, s Lazar Brankov bízta meg azzal a feladattal is, hogy a veszélyesnek tartott ügynököket, Miloš Moićot – akit egy darabig nem aktivizáltak –, a Kominform határozata után el kell tenni láb alól.⁹⁷¹ Ez és a többi vallomás vezethetett Lazar Brankov 1949. júniusi 21–22-i moszkvai őrizetbe vételéhez.

Mi történt azonban Lazar Brankovval a Boarov-ügy kipattanásakor? Július 12-én Belgrádban ő tett jelentést az ügyről Alexandr Ranković belügyminiszternek, és megállapodtak abban, hogy ameddig lehet, igyekeznek az időt húzni. Ez – mint ismeretes – csak ideig-óráig sikerült. Ezt megelőzően, a Kominform határozat megjelenésének napján azonban találkozott Péter Gábor és Lazar Brankov. A diplomata álláspontja tévesnek bizonyult, hogy rendbe fognak jönni a dolgok.

Az 1948. júliusi jugoszláv pártkongresszuson elhangzott megnyilatkozások után véglegessé vált az elhidegülés, s a bukaresti döntés felülvizsgálatra kényszerítette Jugoszláviát is. Mindkét oldalon vizsgálat tárgya lett: az állampolgárok, politikusok miként viszonyulnak a bukaresti határozathoz.

Lazar Brankov esetében ez speciális helyzetet teremtett. Ő egyrészt igen jó viszonyt alakított ki a magyar vezetőkkel, másrészt a leggazdagabb magyarországi információkkal rendelkező jugoszláv politikus, diplomata és hírszerző volt egyszerre. Sorsának alakítását ráadásul befolyásolta az a tény is, hogy hozzátartozói Jugoszláviában éltek.

A Moszkvába csalt Brankovot Rajkék budapesti lefogásának nyilvánosságra hozatala után vették őrizetbe a szovjet fővárosban. Magyarországra szállították, a Budapesti Népbíróság 1949. szeptember 24-én életfogytiglan tartó fegyházbüntetésre ítélte, a NOT 1949. október 14-én az ítéletet helybenhagyta. 1956. április 3-án szabadult, a Legfőbb Ügyészség előterjesztésére, 1956. szeptember 6-án a NET az „elítelt és azóta a büntetés még ki nem töltött részére kegyelemben(!) részesített, Brankov Lázárt kegyelemből” mentesítette a büntetett előlélethez fűződő hátrányok alól.⁹⁷²

Mit tudunk a Boarov-ügy névadójáról? Boarov 1921. november 10-én született Óbecsén. Középiskolai tanulmányait követően Belgrádban lett egyetemista, de 1941 őszén már Budapesten tanult tovább. Délvidéki társaival együtt lakott, s futárszolgálatot teljesített Budapest és Újvidék között. Szülei és egyik testvére az újvidéki vérengzés során veszítették életüket. A népfelkelés küzdelmei során Boarovot 1943 januárjában a horthysta elhárító szervek lefogták, de bizonyítékok hiányában két hónap múlva szabadult. Visszatért Óbecsére, s partizánként harcolt.

⁹⁷¹ BM ÁB Op. Ny. Boarov pú.

⁹⁷² Lf. Ü. Ir. 004261/1956. Lazar Brankov ügye.

A háború után a JKP óbecsei járási titkára lett, majd a megyei pártbizottságon dolgozott 1947 tavaszáig. Ekkor Lazar Brankov javaslatára a budapesti jugoszláv követség sajtóattaséjává nevezték ki.

1948. július 10-én este – a Kominform bukaresti határozatával egyetértő – Miloš Moić újságíró dulakodás során meglőtte. A budapesti politikai rendőrség 1948. július 25-én letartóztatta. Ügyében a vádirat 1949. március 30-án elkészült, de tárgyalást csak 1953. december 16-án tartottak. Az előzetes letartóztatásban lévő Boarovot – különböző fizikai és lelki kényszerrel – arra kényszerítették, hogy hasonlóan Lazar Brankovhoz, hamis vallomásokat tegyen a Rajk László és társai, a szociáldemokrata vezetők, valamint Péter Gábor és társai elleni ügyek vizsgálatai során. A Budapesti Megyei Bíróság kémkedés, [a Rajk-féle – a szerk.] szervezkedésben való tevékeny részvétel és gyilkosság büntetésében mondta ki bűnösnek, s életfogytiglan tartó börtönre ítélte. 1955 végén szabadult, s december 18-án a Mátyásföldi Állami Gazdaságban helyezkedett el, ahonnan 1956. január 4-én azzal távozott el, hogy visszatérhet hazájába. Újvidéken a Srbska Matica osztályvezetője lett. Ott is halt meg.

Az Elnöki Tanács az 1953. december 21-én jogerőssé vált büntetésének hátralévő részét 1955. december 2-án elengedte. A törvénysértő perek felülvizsgálata során ügyében érdemi állásfoglalás nem született, mert a felülvizsgáló bizottság által javasolt perújítási nyomozás elmaradt.⁹⁷³

Tény, hogy Boarov az UDB részére számos adatot szolgáltatott, jogi terminológiával az akkori értelmezés szerint, kémkedett. A Rajk-per (sorozat) hasonló vádakkal illetett és elítélt magyar vádlottait azonban azzal az indokkal mentette fel az 1960-as évek elején a bíróság és rehabilitálta őket, hogy adatszolgáltatásuk nem lépte át a szükséges mértéket, s ez az együttműködés két népi demokratikus állam polgárai esetében megengedhető. Így Boarov – idegen állampolgársága ellenére is – e vádpont, továbbá az ítélete tényállásában nem is szereplő összeesküvésben való tevékeny részvétel vádja alól bűncselekmény hiányában felmentendő lett volna. A dulakodás során Moićra rálőtt, aki megsebesült, s azt követően a kórházban meghalt. Úgy tűnik, hogy ebben a vádpontban viszont (természetesen

⁹⁷³ Uo., valamint Lf. B. TÜK Boarov felülvizsgálati ügyéről készült jelentés, 1963. február 11. Az ügyészség illetékese 1954. január 7-én – többek között – így tájékoztatta Győre József belügyminiszter-helyettest: „A múlt év december 15-én megkeresésemre a Belügyminisztérium közgei átszállították Živko Boarov előzetes letartóztatottat a Markó utcai börtönből a Belügyminisztérium Vizsgálati Főosztályának házfogdájába. Ezt követően december 16-án Živko Boarov bűnügyét a megyei bíróság a Belügyminisztérium Vizsgálati Főosztálya által rendelkezésre bocsátott helyiségben letárgyalta.” (Lf. Ü. Ir. 003120/1953. Živko Boarov ügye). A Kozma utcában raboskodó elítélt 1954. december 20-án kérte ügye felülvizsgálatát, de a Legfőbb Ügyészség azzal csak „későbbi időpontban kívánt foglalkozni”. (Uo. 0010 045/1955. Živko Boarov ügye).

más §-ok alapján) elmarasztható, amennyiben a korabeli kihallgatási anyagok megfelelnek a tényeknek.

A Rajk László és társai elleni 1949-es perhez az adatok, tények, összefüggések láncszemeit innen „szemezgethették” a „szerzők”, s a később – tudatosan kiválogatott – személyek köre ekkortól „formálódott” az ismert (s a Marosán György szavait citáló Rákosi Mátyás révén oly hírhedté vált) „álmatlan éjszakák” során. A Magyarországon szolgálatot teljesítő diplomataik így keveredtek bele a perekbe. 1948 nyarát 1949 nyara „szervesen” – nem csupán kronológiailag – követte...

10./ A „pártonkívüliek blokkja”

1948. június 7-én őrizetbe vette a rendőrség dr. Perneczky Bélát, a Földművelésügyi Minisztérium osztályfőnökét,⁹⁷⁴ s július 25-én a Szabad Nép már közzétette a Belügyminisztérium közleményét az ún. FM-ügyről, a 62 letartóztatásról.⁹⁷⁵

Ha 1948-ban a nagytőke, a „jobboldali” szociáldemokrácia, az egyház egyaránt a vádlottak padjára került, nem maradhatott ki a sorból a nagybirtok,⁹⁷⁶ vagy valamilyen módon a mezőgazdaság. Az első letartóztatások 1948. március 5-én és 7-én voltak, amikor az egymással rokon kapcsolatban lévő Kiss Ferencet és dr. Kiss Elemért fogták le (mindkettejüket később hűtlenség miatt ítélték el ebben az ügyben). Kiss Ferenc a népbíróóság ítélete szerint „bizalmas tárgyalásokat folytatott távoli rokonával, a jobboldali, fasiszta beállítottságú dr. Weiss István, volt pécsi nyilvános rendes tanárral arról, hogy az államterületünkön érvényesülő népi demokratikus államrend megdöntése esetén, itt a szocialista beállítottságú tömegekkel szemben, milyen kényszer-rendszer szabályok lennének alkalmazandók”.⁹⁷⁷ Kiss Ferenc – dr. Kiss Elemér nagybátyja – „politikai eszmetársa” Sulyok Dezső volt, akivel (annak menekülése után) „a kapcsolatok a legszorosabbak maradtak”, levelezésük a nyomozó szervek révén a népbíróósági külön tanács

⁹⁷⁴ BFL Bp. Nb. iratok. 3417/1948, továbbá Bp. Nü. iratok. 80 304/1949. Dr. Perneczky Béla és 83 társa ügye.

⁹⁷⁵ Szabad Nép, 1948. július 25.

⁹⁷⁶ Így került bele a Mindszenty József és társai elleni ügybe herceg Esterházy Pál.

⁹⁷⁷ Lf. B. TUK NOT I. 832/1949. Dr. Perneczky Béla és társai ügye. A Budapesti Népbíróóság Nb. IX. 3417/1948/30. sz. ítélete. 51.

asztalára is került. Kiss Ferenc – aki korábban Londonból az Est-lapok tudósítójaként vált ismertté, valamint lord Rothermere személyi titkára is volt⁹⁷⁸ – rokonával együtt az FM-ből litografált anyagokat juttattak külföldre, ezeket minősítette „titkos”-nak – hasonlóan a Nitrokémia-ügyben alkalmazott logikával – az Olti-tanács. Ebből, az operatív úton szerzett levelezési anyagból „nőtt ki” az ún. FM dolgozói elleni eljárás koncepciója. A hivatalos álláspontot az MDP főtitkára 1948. augusztus 20-án, kecskeméti beszédében fogalmazta meg: „Csak nemrégiben leplezték le az FM-ben azt az összeesküvést, amely a magyar mezőgazdaság talpraállítását és megerősítését akarta aláaknázni.” Az ipari „szabotázsok” újjáépítést akadályozó gyakorlatát a mezőgazdaság területén az FM-ben vélte megtalálni Rákosi Mátyás, aki beszéde további részében a bűnösök törvény elé állítását és méltó megbüntetését szorgalmazta. Majd – a „fordulat” igényeinek megfelelően – így folytatta: „vannak, akik elégedetlenek azzal az irammal, mellyel a demokrácia ellenségeit leveri. Erre csak azt mondhatom, a demokrácia mai néha lassan örölnék, de azért örölnék. Fokról fokra megyünk előre és rendszeresen, biztosan meg fogjuk tisztítani a demokrácia életének minden területét a kártevőktől, a szabotálóktól, az ellenségtől.”⁹⁷⁹ Szeptember 1-jén a sajtó már azt közölte, hogy elkészült a vádirat az FM-perben.⁹⁸⁰

A tárgyalás 1948. szeptember 14-én kezdődött, a 30. napon – 1948. október 29-én – hirdették ki – az elsőfokú bíróság, a Budapesti Népbíróóság határozatát.⁹⁸¹ Három főt életfogytiglan tartó, két-két főt 15 évi, öt évi és három évi fegyházbüntetésre, másokat – nyolc főt 10 évi, 11 főt 5 évi, egy-egy főt 9, illetve 7 évi börtönre, valamint – hosszabb-rövidebb tartamú szabadságvesztésekre ítélték. A 84 vádlottas perben „megállapított” bűncselekmények: szervezkedés kezdeményezésének és vezetésének, államrend megdöntésére irányuló cselekménynek, szervezkedésben való tevékeny részvételnek, hűtlenségnek, vesztegetésnek, befolyással üzérkedésnek, közokirathamisításnak, népellenes cselekményeknek esetei voltak.

A Budapesti Népbíróóság – ebben az ügyben is, miként a Nitrokémia és a Ferrotechnika vezetői elleni perekben – a szokott „okfejtést” produkálta. Így: a fővádlott dr. Perneczky Béla 1945 tavaszától arra törekedett, hogy tömörítse az FM értelmiségi dolgozói közül azokat, „akik a felszabadulást követő népi demokratikus, a szocializmus felé haladó fejlődéssel

⁹⁷⁸ Uo. 52–57.

⁹⁷⁹ Rákosi: ÉNO 313.

⁹⁸⁰ Szabad Nép, 1948. szeptember 1.

⁹⁸¹ Lf. B. TUK NOT I. 832/1949. Dr. Perneczky Béla és társai ügye. A Budapesti Népbíróóság Nb. IX. 3417/1948/30. sz. ítélete, valamint Szabad Nép, 1948. október 30.

szemben állva, hivatali állásukban veszélyeztetve voltak”. Ezért dr. Olti „értékelése szerint a tömörülésben cselekvőleg résztvevő, de a tömörülésről csupán tudomással bíró fejlődésellenes elemekben is, már a tömörülés pusztá létezésének tudata is erősítőleg, biztatólag hatott. A jelen bűnvádi eljárásban elbírálás alá került hivatali visszaélések nagy számának csupán elenyésző töredékét képezik azok a visszaélések, amelyek vezető motívuma a nyeréskedés, egyéni haszonszerzés volt – rögzítette ezen tényeknek a bebizonyíthatatlan jellegét az ítéleti indoklás –, míg a visszaélések túlnyomó többségében nyilvánvalóan az *államrend fejlődésirányával szembehelyezkedés* [eredeti kiemelés], a szocializmustól való idegenkedés az indíték”.⁹⁸² A Nitrokémia-ügyben „vallott” elveknek megfelelően rögzült a „titok” büntetőjogi minősítése: titok „mindaz, ami nem köztudomású. Köztudomású például, hogy minden ember halandó. Ezzel szemben a csupán köztudhatóvá tett tények és viszonyok a titok tulajdonosának akaratától függően a köztudhatóvá tétel mérvének megfelelően képeznek titkot.”⁹⁸³

A legnehezebb „feladat” azonban annak megválaszolása volt, hogy miként kívánták megdönteni a rendszert az FM „szabotálói”? Az okfejtést azette nehezítette, hogy az 1946: VII. tc. nem a népi demokratikus, hanem a „demokratikus államrend” védelmét szolgálta. A népbírói különhatóság azonban így érvelt: „aki az 1946. év eleji, azóta elmúlt, túlhaladott, magyar államrend-állapotot tevékenykedik visszaállítani, a fejlődést »visszavetni«, az nemcsak a magyar nép történelmi fejlődési érdekei ellen vét, de az 1946: VII. tc. tételes rendelkezéseit is sérti, mert egyazon államterületen [a logika tanítása szerint – a szerk.] a különböző – a visszaállítani szándékozott és a létező – államrend egyszerre térben és időben nem létezhetik. Hogy a jelen államrend létezhesék, a volt államrendnek a lét síkjáról el kellett tűnnie, miként a múlt évi falevélnak is el kellett tűnnie, hogy helyet kapjon az idei falevél.” Az értelmiséget megfélemlíteni kívánó, stilszerűen mezőgazdasági példára hivatkozó ítélet konzekvenciája így hangzott: „Szocialistának senki sem köteles lenni, de a szocializmus felé való fejlődésünk akadályozására, meggátolására bármit is tenni tilos.”⁹⁸⁴

Az alapvető okok, a kirakatpárt „szükségeltető” tényezők közül kétségtelenül a bukaresti Kominform-értekezlet emelhető ki, ahol ellentmondást nem tűrve a sztálini vezetés elfogadtatta az erőszakos kollektivizálás meggyorsításának programját. Mindez már megfogalmazódott a magyar kommunisták pártjának 30. évfordulóján tartott Rákosi-beszédben is, aki – kötődve a bukaresti határozathoz – többek között arról tájékoztatta hallga-

⁹⁸² Uo. 36.

⁹⁸³ Uo. 39.

⁹⁸⁴ Uo. 48-49.

tóságát, hogy Tito és társai „árulásával” összefüggésben derült ki: „mennyire elhanyagoltuk falun a szocializmus építésének kérdéseit”.⁹⁸⁵

Az „ellenség”, amelyik az FM-ben „szabotált” és „összeesküdött” – mutatva a koncepció-gyártó leleményt – most a „pártonkívüliek blokkja” hangzatos elnevezést kapta. Az Olti-féle ítélet indoklása szerint a „szervezkedés bevallott konkrét céljai, a pártonkívüli alkalmazottak megvédelmezése a B-lista eljárás során, valamint a helyi szakszervezet vezetésének kézbevétele, nem reprezentálják az erőtömörülés valódi és lényegét tevő jellegét. A szervezkedés jellegét az államrenddel szembehelyezkedés adja.” Bűnösségük abban gyökerezett, hogy „az államrend fejlődésével szemben álló közhivatali viselő személyeket tömörítettek, az élükre álltak, s ezzel bennük, s a környezetükben dolgozó fejlődésellenes elemekben is az erőnek azt a tudatát sugározták, amelyik már pusztán latens állapotban is veszélyt jelent az államrendre”.⁹⁸⁶

A Ferrotechnika-ügyben – mint idéztük – a „pusztán lét” számított meghatározónak, itt a „pusztán latens állapot”. S ami a legmegdöbbentőbb, hogy a pártonkívüli állapot – mint büntetendő kategória – bírósági ítélet indítékává vált. Eleve nem volt kötelező, hogy a magyar állampolgárok a demokratikus vagy a koalíciós kívüli tömörülések, pártok tagjai legyenek. Pártonkívüliségüket – mint ellenséges magatartást – megfogalmazni annyit jelentett, hogy a társadalom „ellenség” körét mérhetetlenül kiterjesztették, hisz amíg az egyik oldalról a polarizáció az MDP irányába vezetett, addig a másik oldal – kizárólagos alapon – az üldözendő, potenciális ellenség felé. Az érdekvédelmet az államrend védelmével ellentétesnek minősítő bírósági ítélet lényegében az államrend védelmét szolgáló törvényt olyan terrénre is kiterjesztette, amely kívül esett hatókörén, s alapjaiban téves, koncipiált volt.

Az ügyben különböző tartamú szabadságvesztés büntetésre ítélték nem szervezkedtek, sőt a fennálló politikai vezetéssel együttműködve igyekeztek céljaikat a törvények maradéktalan betartásával elérni. Cselekményeik – amelyekben semmi államrend elleni nem volt – 1947 nyarával lezárultak. Mind a B-listázás, mind a szakszervezeti választás esetében jogtalan megnyilvánulás nem jellemezte tevékenységüket.

Az ügy másik – mennyiségileg irdatlan számszaki anyagot tartalmazó – vonulatát különböző gazdasági jellegű, a mezőgazdasággal összefüggő, akkoriban bűnnek minősített, a perújítás során viszont – mint kiderült – tévesen megítélt cselekmények tették ki. Tételes felsorolásuktól, elemzésüktől eltekintünk, noha ezek voltak hivatva arra, hogy jelezzék, miért kell megtisztítani az „ellenség”-től a Földművelésügyi Minisztériumot. Mindössze

⁹⁸⁵ Dr. Major Ákos i. m. 379.

⁹⁸⁶ Lf. Ü. Ir. Bfl. 21 783/1989. Törvényességi óvás dr. Perneczky Béla és 25 társa javára.

azt érzékeltetjük, hogy az Actio Catholicát támogató tevékenység „leleplezése” jó lehetőséget biztosított egyúttal arra is, hogy az „FM-ügy” az 1948-as nagy perek sorozatába illeszkedjék, az AC vezetői elleni per ítéletének publikálása után 24 órával nyilvánosságra kerüljön. Ez már azonban csak technikai kérdés volt. Az elérni kívánt cél, a Kominform-döntés alátámasztása ennél lényegesen fontosabb volt.

Annak ellenére, hogy dr. Olti Vilmos ítélete a „szokásos” hatást elérte – mind az erőszakos kollektivizálás megkezdése, mind az értelmiség megfélemlítése, mind a sulyokisták „leleplezése” vonatkozásában –, dr. Jankó Péter tanácsa számos esetben enyhítette az ítéleteket, mások esetében viszont súlyosbította azokat másodfokon. Harmincnégy fő maradt – illetve folytatva – büntetését büntetés-végrehajtási intézményben, két fő esetében a fogvatartással letöltöttnek vette a büntetést, a többieket felmentette a NOT. Az igazi meglepetést azonban nem ez, hanem dr. Olti érvelésének elutasítása okozta. Mindezt magyarázhatóvá teszi az is, hogy a dr. Jankó Péter vezette NOT-tanács ítéletét 1949. április 27-én hirdette ki, amikor jogászörökben már tudott volt, hogy miként fogják a gordiusi csomót: „az 1946: VII. tc. a »demokratikus« vagy »népi demokratikus« államrend védelmét szolgálja” vitát megoldani (1949 augusztusában).

Dr. Jankó Péter szerint „nem osztja az Országos Tanács az elsőbíróságnak azt az álláspontját, mely szerint az 1946: VII. tc.-vel létesített büntetőjogi védelemnek ez idő szerint már nem az 1946: I. tc.-ben megalkotott demokratikus államrend képezné. Ellentétes ez az álláspont az 1946: VII. tc. 1. §-ának határozott szövegével, amely kifejezetten »az 1946: I. tc.-ben megalkotott demokratikus államrend, vagy demokratikus köztársaság megdöntésére irányuló cselekményt, mozgalmat vagy szervezkedést« határozza meg büntetendő cselekményként. E határozott törvényi rendelkezéssel szemben tehát kétség nem lehet, hogy a büntetőjogi védelemnek tárgya az 1946: I. tc.-ben megalkotott demokratikus államrend és demokratikus köztársaság.” Majd jött a megdöbbentő folytatás: „Ezen az alapon állva is azonban az Országos Tanács lényegileg az elsőbíróságéval azonos eredményű következtetésre jutott az 1946: VII. tc. 1. §-ára alapított vád elbírálása kérdésében.” Mert: „Az 1946: I. tc.-ben megalkotott demokratikus államrendnek alappillére a népfelségjog érvényesülésének biztosítása. »Az államhatalom kizárólagos forrása és birtokosa a magyar nép« – mondja az 1946. I. tc. 1. §-a. E népakarat megszüntével – dr. Jankó Péterék szerint – az 1946: I. tc.-ben megalkotott demokratikus államrend is megszűnnék létezni.” Következésképp: „minden szervezkedés, amely a népakarat érvényesülését veszélyezteti, a demokratikus államrend megdöntésére irányulóként jelentkezik”. Innen a logikai okfejtés világos volt: a koalíciós struktúra fejezte ki a „népakaratot”, aki ez ellen vétett – koalíciós pártokon kívüli erőket tömörített – szer-

vezkedett. Így: „Semmi kétség nem férhet ahhoz, hogy a Földművelésügyi Minisztérium »pártonkívüli« tisztviselőinek az irányadó elsőbírósági tényállásban leírt megszervezése a koalíciós politika irányvonalának az államkormányzatban való érvényesülését, következésképpen a fentebb mondottak értelmében a népakarat érvényesülését is veszélyeztette, vagyis az 1946: I. tc.-ben megalkotott demokratikus államrend megdöntésére irányult.”⁹⁸⁷

A Magyar Köztársaság Legfelsőbb Bírósága 1990. február 12-én rehabilitálta az egykor törvénysértő módon elítélt dr. Perneczky Bélát és társait.⁹⁸⁸ Erre annál is inkább szükség volt, mert az ügy ötöd- és nyolcadrendű vádlottja esetében – figyelemmel a NOT előbbiekben jelzett ítéletére⁹⁸⁹ – egyszer már volt törvényességi óvás a Legfőbb Ügyészség részéről, de annak idején, 1957. február 18-án a Legfelsőbb Bíróság ismételten törvényt sértett ítéletével. Hatályon kívül helyezte ugyan az 1948/1949-es határozatokat, de az új ítélet is alaptalanul elmarasztalta a vádlottakat, becsületükön újabb foltot ejtve. Dr. Fabinyi Rudolf 1989 májusában, dr. Zalányi Andor 1968 júliusában elhunyt.⁹⁹⁰ A kolhozosítást még megérték, a teljes rehabilitációt már nem.

11./ A „fait accompli” elmarad

1954. augusztus 10-én a BM Vizsgálati Főosztályának helyettes főosztályvezetője, Szalma József őrnagy aláírásával jelentést továbbítottak Dékán István vezérőrnagy, belügyminiszter-helyetteshez. A „Szigorúan titkos! Különösen fontos!” felzettel ellátott aktára augusztus 1-jén Dékán István – sajátkezűleg – a következőket írta: „Balázsi alezr. et.”⁹⁹¹ Szász Béla információja fedi a tényeket. Igen értékes munkát végzett ezen útja alkalmával.” Hogyan került bele a Rajk-per egyik későbbi mellékperében elítélt politikus felülvizsgálati ügyébe, „hogy 1948-ban kapcsolatban állt... az ÁVH-

⁹⁸⁷ Lf. B. TÜK NOT. I. 832/1949/40. sz. ítélete dr. Perneczky Béla és társai ügyében, 8-9.

⁹⁸⁸ L. a napi sajtó 1990. február 13-i számait! Dr. Perneczky Béla 1956. szeptember 4-én szabadult /Lf. Ü. Ir. 004708/1956. dr. Solthy Ernő ügye).

⁹⁸⁹ Lf. B. TÜK B. törv. Eln. 140/1957/2. ítélete dr. Fabinyi Rudolf és dr. Zalányi Andor ügyében.

⁹⁹⁰ Lf. Ü. Ir. 21 783/1989. Melléklet a terheltek és elhunytak adatairól.

⁹⁹¹ A BM Vizsgálati Főosztályának élén ekkor Balázsi Béla alezredes állt.

val?”⁹⁹² Vallomása szerint Csornoky Viktor – Bun Józsefnek, a Magyar Le-számítoló és Pénzváltó Bank vezérigazgatójának unokaöccse, Tildy Zoltán köztársasági elnök veje, letartóztatásakor kairói követ – „ügyében szerepe volt”. Szász Béla elmondta kihallgatóinak, hogy „1948 tavaszán Magyaror-szágot még nem kötötte össze futár Kairóval, így ő – mint az elnöki osztály helyettes vezetője – kapott megbízást, hogy az első futárutat megtegye Bu-dapest és Kairó között és útjával kapcsolatos észrevételeit jelentse. Indulá-sa előtt Szamosi fhdgy. elvtárstól kapott általános útmutatást. Hazatérve je-lentette, hogy Csornoky gyanúsán viselkedik, Horthyék egyik üzleti barát-jával – Páthyval tart kapcsolatot. Valamivel később Nagy Péter⁹⁹³ kairói s. titkár is jelentette a Csornokyval kapcsolatos gyanúját és az időközben oda utazó Tildyével kapcsolatos észrevételét. A minisztérium Szász Bélát küldte ki Kairóba. Utazása előzményeit Dékán elvtárrsal beszélte meg.

Kairóban Nagy Péter s. titkárral megszerezték Csornoky leveleinek fény-képmásolatát, amelyet a washingtoni követhoz, Szegedy Maszák Aladárhoz írt. A levélben szó volt Tildyék disszidálásáról. A levélben mellékelve vol-tak a kairói követség részére Pestről küldött rejtjelzett táviratok is.

Szász állítása szerint - folytatódott a vizsgálati osztály jelentése – a doku-mentumokat hazahozta, és egy példányt valamint jelentését Dékán elvtárs-nak adta át. Állítása szerint ezután Csornoky-t hazahívták, és a dokumentu-mok alapján felelősségre vonták.”

Így történt-e? Igaz-e az „új szakasz” idején keletkezett dokumentum vala-mennyi tétele? Mi volt a Csornoky-ügy, aminek következtében vagy inkább ürügyével az MDP első emberével (1945 óta talán első alkalommal) vitába szállt köztársasági elnököt – a Kominform bukaresti határozatának végre-hajtására utasított Rákosiék – 1948. július 30-án lemondatták, amit az or-szágyűlés 1948. augusztus 3-án elfogadott?

„Közvetlen környezetemhez tartozó személy súlyosan vétkezett a magyar állam, a Köztársaság, népünk érdekei ellen” – adta hírül Tildy Zoltán „ál-láspontját”-t a Szabad Nép 1948. július 31-én és augusztus 1-jén, s az is benne volt a lemond(at)ással összefüggő megnyilatkozásban, hogy „Teljes mértékben egyetértettem és egyetérték a magyar népi demokrácia egész ed-digi politikájával és a köztársaság kormányának minden ténykedésével.” Ez utóbbi érthető is volt, hisz tevékenységével nem kis mértékben járult hoz-zá mindahhoz, ami addig az országban bekövetkezett. Azonban lemondó nyilatkozatát mások, mégpedig az MDP illetékesei szövegezték, mert a Po-litikai Bizottság így határozott. S nem bízták másra – különösen nem Tildy-re és környezetére – a kiadandó kommuniké megfogalmazását, mert a le-

⁹⁹² BM ÁB Op. Ny. V – 142 730. Szász Béla felülvizsgálati iratai. A BM Vizsgálati Főosztály jelentése, 1954. augusztus 10.; Szász Béla i. m.

⁹⁹³ Később irodalomtörténész.

mondás bejelentése „olyan szöveg szerint” történhet csak – így az MDP PB – , „amit mi állapítunk meg”⁹⁹⁴

Igaz-e ezek után az az eléggé elterjedt nézet, hogy minderre a „hűtlensé-gi” ügyre - csak - azért volt szükség, hogy az időközben felszámolt Szoci-áldemokrata Párt fúzió ellen nem ágáló korábbi politikusát, Szakasits Ár-pádot – egyfajta kitüntetésként – megfelelő állami pozícióba ültethessék?

Csornoky Viktor naplót vezetett. Ennek bejegyzéseiből kitűnik, hogy Kallós Ödön⁹⁹⁵, a kairói követség kereskedelmi attaséja 1948. február 11-én érkezett meg állomáshelyére.⁹⁹⁶ Nem sokáig tétlenkedett, mert – amint azt az 1948. július 24-i államvédelmi összefoglaló tartalmazta⁹⁹⁷ – hamaro-san Csornoky Viktor „gazdaságilag káros tevékenységére több ízben is fel-hívta a figyelmet”. Szász Béla – mint futár – április 26-án érkezett először Kairóba. A Csornoky naplóbejegyzése erre vonatkozólag: „április utolsó napjaiban Szász ott tartózkodása, vele megbeszélések, futárposta előkészí-tése”. Majd június 20-án újabb Szász-féle futárút. „Megérkezik reggel Szász min. o. tan. futárként, 24-ig van Kairóban, futárcomag készítésével vagyunk elfoglalva.”⁹⁹⁸ Ez volt egyébként a napló utolsó bejegyzése...

A volt kairói követ hűtlenségi ügyéről - egy nappal Tildy Zoltán lemonda-tása után - 1948. július 31-én jelent meg az IM közleménye. Csornoky Vik-tort az előzmények után a Külügyminisztérium hazarendelte... 1948. július 19-én indult el, 21-én érkezett meg, s két nappal később őrizetbe vették.

A letartóztatott diplomata – miután kihallgatója elébe tárta leveleinek stb. fotókópiáit – egyetlen célravezető módszert láthatott maga előtt: csak úgy mentheti helyzetét, ha töredelmes vallomást tesz. Jogi végzettsége birtoká-ban, pontos megfogalmazásokkal már első jegyzőkönyvében úgy foglalt ál-lást, hogy „a magyar politikai fejlődéssel hosszabb ideje nem értek egyet. Beismerem, hogy levelezésemben ennek az álláspontomnak ismételtlen ki-fejezést adtam, és a levelekben közölt tények olyanok, amelyek sem köve-ti állásommal, sem pedig azzal, hogy a Magyar Köztársaság állampolgára vagyok, össze nem egyeztethető.” Ebben a jegyzőkönyvében utalt arra, hogy naplót vezetett Kairóban, s közölte nyolc személy nevét, akikkel le-velező viszonyban volt: Szegedy-Maszák Aladár volt washingtoni és Auer

⁹⁹⁴ Szabad Nép, 1948. július 30. Vö. Népszabadság, 1996. február 15. Pünkösti Árpád: Tildy nem lemondott, lemondatták, továbbá Társadalmi Szemle, 1996. 8–9. 152–160, Palasik Mária: Tildy Zoltán eltávolítása a hatalomból!

⁹⁹⁵ A Magyar Kereskedelmi Kamara elnökeként vonult nyugdíjba.

⁹⁹⁶ BM ÁB Op. Ny. V - 77 281/1. Csornoky Viktor ügye. Csornoky-napló, 1947-1948.

⁹⁹⁷ Uo. Összefoglaló feljegyzés Csornoky Viktor előéletéről stb.

⁹⁹⁸ Uo. Csornoky-napló 1947-1948.

Pál volt párizsi követ, Velics László római és Oltványi Imre berni követ, Francis Deák, az USA berni követségének külügyi attaséja, valamint két, USA-ban élő pap: Vasady Béla és Borsy-Kerekes György, továbbá Eckhardt Tibor.

A gyanúsított által elmondottak közül azonban a legnagyobb meglepetést az a bejelentés okozta, hogy ő, anyósa és az após, Tildy Zoltán 1947 tavaszától-nyaratól azon az állásponton voltak, hogy „a magyar politikai események fejlődése túlhaladta apósom személyét” és úgy vélték, hogy elhagyják Magyarországot, és végül Kanadában telepednek le.⁹⁹⁹ Erre utaló dokumentumokkal már rendelkeztek a nyomozók, de Csornoky Viktor beismerése mégis megdöbbentő hatású volt. A folytatólagosan felvett jegyzőkönyvben a Szász Béla által hazahozott dokumentumok közül az 1948. június 2-i, Csornoky Viktortól Szegedy-Maszák Aladárhoz küldött levelet tárgyalta meg a kihallgató és a lefogott. Csornoky elmondta, hogy Szegedy-Maszák Aladár 1948. május 15-i levelére válaszolt. Két – megítélésünk szerint – kiemelkedően jelentős információ szerepelt benne.

A korábbiakban érzékeltettük azt, hogy Bojta Béla államtitkártól az ÁVO-hoz került dokumentumok között nem szerepeltek Tildy Zoltán és Mindszenty József feltételezett levélváltásainak dokumentumai. Ennek hátterét világította meg Csornoky: „Folyamatban van kijuttatása egy irattárnak, amely azt a sokszáz köszönőlevelet tartalmazza és a tényállást ismerteti, amikor az elnöknek és feleségének embereknek az életét, szabadságát stb. sikerült megmenteni. Amikor sikerült kegyelmet adni, beleértve pl. a Bilkey-Papp ügyet, jelentékeny naplórészletek már vannak nálam...” S itt utalhatunk vissza arra is, hogy 1951-ben miért történt meg a justizmord, a kegyelemben részesített Bilkey-Pap Zoltán kivégzése. Ehhez tudni illik, s ez nagyon lényeges, hogy a Csornoky Viktort kihallgató államvédelmisták 1951 tavaszán már mint igazságügyi vezetők intézkedtek.¹⁰⁰⁰

A levél másik fontos dokumentumrészlete a Tildy-család távozásával függött össze; s ez az a „kitétel” volt, hogy „kb. hat héten belülré várható valami”. Amint Csornoky „vallotta”, abban állapotodott meg Kairóban Tildy Zoltánnéval, hogy „lehetőleg” 1948. július végéig távozniuk kell. Ehhez amerikai segítséget is igénybe kívántak venni. Csornoky - noha semmi kétsége sem volt afelől, hogy Francis Deák „az amerikaiak európai hírszerző hálózatának tagja”¹⁰⁰¹ – mégis vele állapotodott meg. A genfi „egyezmény”

⁹⁹⁹ Uo. Gyanúsított kihallgatási jegyzőkönyv, 1948. július 23. Vö. James McCargar: i. m. 297–305!

¹⁰⁰⁰ Vö. a Bilkey Pap Zoltán-féle ügyről írottakkal! Lf. B. TÜK 049/1950. Dr. Kádár Mihály és társai ügye. Dr. Timár telefonon kérte át az aktát 1951. január 30-án...

¹⁰⁰¹ Vö. a Magyar Testvéri Közösség ügyéről írottakkal!

alapján, ha a Tildy-család Genfben vagy bárhova, Svájcba megérkezik, utána lépnek az amerikaiak is.¹⁰⁰² A július 24-i jegyzőkönyvből kitűnik, hogy minderről a Budapesten lévő USA diplomaták-hírszerzők közül tudott Chapin és McCargar is.¹⁰⁰³

A Csornokytól kapott információk alapján Demény Pál kihallgatója, az egykori államvédelmistá, az ekkor már külügyi szolgálatot teljesítő Mátrai Tamás – aki különben Décsivel együtt volt Pócspetriben is – Kairóból hazahozta Csornoky naplóját és egyéb fontosnak ítélt dokumentumokat. Csornoky Viktor pedig feljegyzést készített életútjáról. Ebben arról írt, hogy „apósom valójában, bár reálpolitikai okokból, az engedékenységet képviselte, de egyre növekvő keserűséggel vette tudomásul az újabb fejleményeket”. S Nagy Ferenc „távozásá” után Eckhardtól üzenet érkezett Csornokyhoz: Tildy Zoltán legalább Bécsig jusson el, ott az „első amerikai parancsnokságon jelentkezzen. TOE [lábujj – a szerk.] jelszóval. Tudni fogják.”¹⁰⁰⁴

1948. július 27-én dr. Timár István, Péter Gábor helyettese – Csornoky Viktor egykori osztálytársa és a kihallgatás vezetője – jelentést készített az altábornagy részére. Ebben többek között az állt, hogy „ad 9. az após szerepével a mai jegyzőkönyv legrészletesebben foglalkozik”. Majd „ad. 10. azt állítja, hogy a család disszidálási terveiről a budapesti amerikai követség tagjai közül csak Chapin és McCargar tudtak, akikkel kapcsolatos megbeszéléseiről már vallott”.¹⁰⁰⁵

Ez volt a szituáció, amikor Rákosi és köre számára elérkezett az idő: megvalósíthatta Tildy eltávolításának tervét, amit 1947-ben a szovjet vezetés – személyesen Molotov – még elhárított. Ami nem sikerült annak idején „menetből támadva” – összekötve Nagy Ferenc sorsával –, azt most végrehajthatta. A Politikai Bizottság három – július 28-i, 30-i és 31-i – (Tildy Zoltán, illetve Szakasits Árpád „ügyével” foglalkozó) állásfoglalását már csak a Központi Vezetőség tudtára kellett adni. A rá jellemző módon nem resztelt 1946-tól kezdődően a „láncszemeket” koncepcióba rendezni. A már mindenki előtt az MDP interpretációjában ismert Magyar Testvéri Közösség tagjai elleni üggyel kezdte: „Nem akarom azt állítani, hogy aktív részese volt, de valószínű, hogy engedte a dolgot fejlődni, ha sikerül, úgy is jó, ha nem sikerül, mossa kezeit.”

¹⁰⁰² L. a 999. sz. jegyzetet!

¹⁰⁰¹ Uo. Gyanúsított kihallgatási jegyzőkönyv, 1948. július 24.

¹⁰⁰² Uo. Csornoky Viktor feljegyzése.

¹⁰⁰³ Iratok 1. 139-142. Eredetiben: BM ÁB Op. Ny. V – 77 281/1. 70-71. Dr. Timár István r. ezredes jelentése dr. Csornoky Viktor ügyében Péter Gábor r. altábornaghoz, a Bp-i ÁVO vezetőjéhez, 1948. július 27.

Majd világméretű összeesküvés fantázia-rémképét vázolta fel: egy kalapba rakta Tildyné amerikai útját, Nagy Ferenc Svájcban való tartózkodását, az olasz kommunisták hatalomból történt kiszorítását, s az amerikaiak által elképzelt tervet – a magyar kommunisták hatalomból hasonló módon bekövetkező kiebrudalását – természetesen Tildynén keresztül, lévén hogy „Tildyné ennek a vonalnak a kidolgozására ment Amerikába”. Majd Csornokyra vonatkozó, egyes „tények” ismertetése után jelentette be, hogy „gondos politikai tervet csinált a párt, hogy hogyan lehet” a Csornoky-ügyet felhasználni egyrészt arra, hogy a „nép tanuljon belőle”, másrészt pedig, hogy „a párt meg erősödjön belőle”.¹⁰⁰⁶ Azaz: július 28-án az MDP PB döntött a köztársasági elnök lemondatásáról. Rákosi másnap a PB felhatalmazása alapján lemondatta Tildy Zoltánt, s kétféle lemondó nyilatkozatot íratott meg vele, amiből egyet nyilvánosságra hoztak. A PB július 30-i határozata alapján már délben tudtul adta a sajtó az államfő lemondását, Tildy levelével együtt. Az aznapi pártközi értekezleten az MDP bejelentette igényét a köztársasági elnöki posztra, Szakasits Árpádnak szánva azt. A másnapi PB ülésen az új elnökről folytattak vitát, majd ülésezett az MDP KV, aminek határozatát augusztus 1-jén adták hírül. A Rákosi által megjelölt erősödés 1948. augusztus 3-án a Tildy-Szakasits „cserével” következett be a Parlamentben.

Timár ezredes 1948. augusztus 17-én újabb jelentést készített Péter Gábor altábornagy részére. Ebből kiderült, hogy a különböző gazdasági bűncselekményekkel is gyanúsított volt követ ügyében további „négy gazdasági személy”-t is letartóztattak. Majd Timár István a következőket emelte ki: „Mielőtt Altábornagy Bajtárs utasítása alapján Cs.¹⁰⁰⁷-nak az ügyészhez átteendő és a Népbíró előtt felhasználandó végleges jegyzőkönyvét elkészítenénk, a következőkre szeretném Altábornagy Bajtárs figyelmét felhívni és egyben utasítást kérni:

A zárt tárgyalás azt jelenti, hogy a következő személyek lesznek jelen a tárgyaláson: egy tanácsvezető bíró, négy népbíró, négy pótnépbíró, ügyész, védő, jegyző, fegyőr, és ezenkívül módjában van a vádlottnak és védőjének a törvény értelmében két bizalmi személyt kijelölni, akiknek jogukban áll a zárt tárgyaláson végig résztvenni. Ugyanez lényegileg megismétlődik a NOT-nál is. A résztvevők nagy száma tehát azt jelenti, hogy habár minden résztvevő személyt titoktartás terhel, a zárt tárgyalásról is, amelyen ennyi ember résztvesz, kiszivároghat valami. Ilyen körülmények között még zárt tárgyalás esetén sem lehet arra számítani, hogy ha nem is a sajtó nyilvánosságán keresztül, de más formában a tárgyalásról nem fog politikailag nem kívánatos tény kiszűrődni.

¹⁰⁰⁶ Idézi: Pünkösti Árpád i. m.

¹⁰⁰⁷ Cs = Csornoky.

Amennyiben az ügyésznek és a bíróságnak a Cs. által beismert teljes anyagot rendelkezésére bocsátjuk, úgy Tildy Zoltán és felesége ellen a tárgyaláson olyan megállapítások fognak kétségtelenül elhangzani, amelyek esetleg politikailag nem kívánatosak. Cs. vallomása alapján Tildyné ellen feltétlenül vádat kellene az ügyésznek emelni, mert politikai és gazdasági bűncselekmény kétségtelenül megállapítható terhére. Az ügyész természetesen nem köteles vádat emelni[e], ha az igazságügyminiszter őt arra utasítja, hogy a bűncselekmények nyilvánvaló fennforgása esetén sem emeljen vádat, a bíróság pedig törvényes vád nélkül Tildyné ellen nem járhat el, de a benyomás kétségtelenül az lenne, hogy Tildynét, aki súlyos bűncselekményeket követett el, futni hagyják.

Tildy Zoltán személyére vonatkozólag Cs. vallomása alapján esetleg *szintén lehetne vádat konstruálni* [saját kiemelés], de vele szemben nem annyira ezt a szempontot, mint inkább politikai szempontokat tartok aggályosnak. Tildy lemondó nyilatkozatában, amelyet a mi lapjaink is hasonló szelvényben kommentáltak, határozottan leszögezte, hogy a politikai fejlődéssel egyetért, és nem emiatt mondott le. A Cs.-ügy eddigi anyagából pedig világosan fogja látni a Népbíró, hogy Tildy állítása nem felel meg a valóságnak, mert hosszabb idő óta egyáltalán nem értett egyet a politikai fejlődéssel, hanem éppen ellenkezőleg az amerikaiakkal, feleségével és Cs.-vel értett egyet, akiknek segítségével külföldre akart szökni. Elkerülhetetlennek látszik, hogy amennyiben így visszük az anyagot bírósági tárgyalásra, ez a körülmény valamilyen formában a közvéleménybe ne szivárogon ki, és nem tudom, hogy ez politikailag kívánatos-e.

Meg kell mondanom őszintén azt is, hogy Cs. anyaga az após és az anyós szerepének teljes kihagyásával elképzelhetetlen, de az anyós szerepe mindenestre csökkenthető legalábbis annyira, hogy büntetőjogilag kívül maradna az ügyön, az apóst pedig be lehet állítani úgy, hogy határozott tudomása Cs. terveiről nem volt.¹⁰⁰⁸

Az utasítást – azaz Rákosi Mátyás döntését – váró dr. Timár István végül leszögezte, hogy a négy gazdasági bűnöző ügyét el kell választani Csornoky ügyétől, mert annak „politikai jelentőségét nem szabad csökkenteni ezekkel a személyekkel”.

Az ilyen ügyekben szokásos legfelsőbb szintű döntés – lehet, hogy a nyári szabadságolások miatt, de – elég későn született meg. Másrészt az ÁVO-n keletkezett „vallomások” és az MDP vezetői által szerkesztett és deklarált, Tildy helyett elkészített „lemondó”-nyilatkozat között ellentmondás állt fenn. Dr. Timár István 1948. szeptember 30-i jelentéséből világosan kitű-

¹⁰⁰⁸ Iratok 1. 143-146. Eredetiben: BM ÁB Op. Ny. V – 77 281/1. 72-74. Dr. Timár István r. ezredes jelentése dr. Csornoky Viktor ügyében Péter Gábor r. altábornagynak, a Bp-i ÁVO vezetőjéhez, 1948. augusztus 17.

nik, hogy miként módosították – szűkítették Csornokyra – a gyanúsítást, s miként maradt ki az ügyből – politikai döntésre – a Tildy-család. Rákosi ebben az esetben betartotta ígéretét, nem tért el a Bognár Józseffel küldött üzenetétől, ami Csornoky lefogását követően jutott el Tildyhez: „ellene nem terveznek semmit”.¹⁰⁰⁹ A jelentés készítője javasolta továbbá, hogy a főtárgyalásig Csornoky az „ÁVH fogdá”-jában legyen. A tárgyalást Olti Vilmos tanácsa folytassa le, de döntés szükséges abban, hogy az végig zárt legyen-e vagy sem. Végül azt javasolta, hogy ne a Csornoky által kijelölt személy, hanem kirendelt védő lássa el a védelmet. Az egy oldalas jelentés további lényeges megállapításai a következők voltak:

„Jelentem, hogy dr. Bodonyi Márton, a Népügyészség vezetője az Államvédelmi Hatóság helyiségében részletesen kihallgatta Csornoky és tőle egy ügyészi vallomási jegyzőkönyvet vett fel, amelyben Csornoky mindent ugyanúgy beismert, mint rendőrségi jegyzőkönyvében, csupán ebben az ügyészi jegyzőkönyvben mellőzve lett mindazoknak a tényeknek a felvétele, amelyek Csornoky apósával és anyósával kapcsolatosak.

Azután Bodonyi elkészítette a mellékelt vádiratot, amelyet Hajdú államtitkár elvtárs felülbírált és jóváhagyott.”¹⁰¹⁰ A népügyészség vádemelése stb. ellenére Csornoky végig a BM ÁVH fogdájában őrizték. A Budapesti Népbírószág Különytáncsa élén dr. Olti Vilmos állt. Az elsőfokú tárgyalás részben nyilvános volt. Dr. Csobányi Zoltán, Csornoky jelöltje helyett dr. Ábrahám Mózes védte. Róla mindössze annyit, hogy az 1946. VII. tc.-kel összefüggő jogi magyarázatot ő készítette el¹⁰¹¹ – dr. Timár Istvánnal együtt...

1948. november 4-én(!) határozat született arról, hogy a Budapesti Népügyészség előzetes letartóztatásba helyezi az 1948. július 23-tól fogva tartott Csornoky Viktort. Másnap dr. Bodonyi Márton benyújtotta a vádiratot, amely kétrendbeli hűtlenséggel, egy-egy izgatással és népellenes bűncselekménnyel, valamint ötrendbeli, fizetési eszközökkel elkövetett bűnnel gyanúsította.¹⁰¹²

A hűtlenségi ügyek között vád tárgyává tették, hogy a magyar külügyi tárca nyílt, ún. sajtótáviratait – azok szó szerinti – másolatait továbbította Szegedy-Maszák Aladárnak, sőt két további rejtjeleset is. Az 1947. novem-

¹⁰⁰⁹ Pünkösti Árpád i. m.

¹⁰¹⁰ Uo. 147-149. Eredetiben: BM ÁB Op. Ny. V — 77 281/1. 158. Dr. Timár István r. ezredes jelentése dr. Csornoky Viktor ügyében Péter Gábor r. altábornagyhoz, a BM ÁVH vezetőjéhez, 1948. szeptember 30.

¹⁰¹¹ Dr. Timár István – Ábrahám Mózes: A demokratikus államrend és köztársaság büntetőjogi védelméről szóló 1946. évi VII. tc., Bp., 1946. k. n., Ries István előszavával.

¹⁰¹² L. az 996. sz. jegyzetet, a Budapesti Népügyészség 7342/1948. sz. vádiratát!

bertől 1948. január végéig kapott sajtótáviratokat Varga Bélának, a magyar nemzetgyűlés 1947. június 2-án menekülni kényszerült volt elnökének is megküldte. Mindezekről a „titkok”-ról a védőügyvéd – aki nehezen tudott a hallottak és látottak hatása alól szabadulni – a NOT-hoz eljuttatott semmisségi panaszában jelezte, hogy a népbírószági tárgyaláson a HM szakértőjével kívánta bizonyítani: azok semmiféle államtitkokat nem tartalmaztak. A rejtjeles táviratok egy - a sajtóban is közzétett – szovjet-amerikai jegyzékváltással és a palesztinai helyzettel függtek össze. Az Olti-tanács azonban elutasította kérelmét...¹⁰¹³

Ugyancsak hűtlenségnek minősítették Csornoky Viktor azon tettét, hogy 1947-ben Kovács Béla érdekében segítséget kért az amerikai diplomátától, s a Tildy Zoltán kiszöktetésére irányuló akcióját is ekként ítélték meg. Sőt, az 1948. június 16-i Deák-Csornoky megállapodásról dr. Bodonyi Márton vádirata már úgy vélekedett, hogy az amerikai fél egyúttal azt is kívánta, miszerint Tildy Zoltán mint köztársasági elnök hagyja el Magyarországot, mert így nagyobb kárt okozhat idehaza. Ez lett volna a „fait accompli”!

Az izgatást levelei valótlannak minősített kitételeivel követte el, a népellenes bűncselekményt pedig útlevelek szabálytalan kitöltésével. A gazdasági bűncselekmények között viszont több olyan is szerepelt, amelyekre az 1948. évi közkegyelem is vonatkozott.¹⁰¹⁴

Dr. Bodonyi Márton – ha netán kételkedett volna a Csornoky által az ÁVO-n vallottak szavahihetőségében – a Kairóból hazahozott iratok között láthatta azt az indigót, amelyről elolvashatta Csornoky Viktor, egyik ismerősehez, Alexandriába küldött levelének „tartalmát”. Ebben a kairói követ arról tájékoztatta Páthy Lászlót, hogy „ma délelőtt beszélgettünk Budapesttel telefonon, ahonnan anyósomtól arról értesültünk, hogy az ittléte alkalmával kidolgozott terveket apósom is jóváhagyta, és azok végrehajtására hamarosan sor kerül”.¹⁰¹⁵ Csornoky június 24-én írt levelének tartalma egybeesett az 1948. június 2-i levélben foglaltakkal, a „hat hét múlva” várható eseményekkel... A dr. Timár Istvánnal Pócsperiben „együttműködött” – s akkor még a Nyíregyházi Népügyészség élén álló – jogász hamarosan Budapestre került vezető népügyésznek. Az „együttműködés” folytatódott: Pócsperiben a gyanúsítottak terhére, Budapesten a gyanúsított Tildyék védelmében. Sőt, a biztonság kedvéért készült a tárgyalás előtt egy – alá nem írt – jegyzőkönyv is, amely azt tartalmazta, hogy a „tanú” Tildy Zoltán nem tudott a Csornoky Viktor kitalálta tervről. A „nyugalmazott köztársasági el-

¹⁰¹³ Uo. Semmisségi panasz, 1948. november 21.

¹⁰¹⁴ Uo. A NOT 3285/1948. sz. ítélete.

¹⁰¹⁵ L. az 996. sz. jegyzetet, a hazahozott indigón talált szövegek leiratát! Ezen az 1948. június 24-től július 8-ig írottak találhatók.

nők” feltehetően nem is tudta, hogy „vallomás”-át a Búzavirág utca 16. sz. alatti lakásán „tette”. Amint az a koncepcióhoz szükséges jegyzőkönyvből kitűnik.

„Dr. Csornoky Viktor azon előadása, hogy én beleegyezésemet adtam azon tervhez, hogy engem, illetőleg családomat az országból kiszöktessem, nem felel meg a valóságnak. Ilyen tervről nem tudtam, és ilyen tervhez nem járultam hozzá. De nem is lett volna okom arra, hogy ilyen tervet támogassak, mert miként nyilatkozataimban ezt hangsúlyoztam, a magyar kormány politikájával teljes mértékben egyetértettem. Ezen politika vitele és megvalósítása tekintetében magam is őszinte meggyőződéssel munkálkodtam, semmiféle indokom tehát nem lehetett volna arra, hogy az országból távozzam.

Amennyiben ilyen tervről tudomásom lett volna, úgy én magam lettem volna az, aki mindent elkövettem volna, hogy az illető méltó büntetését elnyerje.”¹⁰¹⁶ – tartalmazta a jegyzőkönyv.

Hasonló „dokumentum készült” Tildy Zoltán fiával, Tildy Lászlóval, akinek részére – Csornoky Viktor vallomása szerint – a diplomata útlevelet készítette. Nem érdektelen azonban, hogy Tildy László is „szükségét” érezte annak, hogy rögzítse: „Nem volt tudomása arról sem, hogy dr. Csornoky Viktor édesatyámat, édesanyámat és általában egész családomat az országból ki akarta volna szökettetni. Ilyen tervről egyáltalán nem volt tudomásom, de nem volt tudomása édesatyáméknak sem, mert ha igen, úgy azt velem mindenképp közölték volna.”

Ezek az alá nem írt – és a tanúvallomást „tevők” tudomása nélkül készített – jegyzőkönyvek is azt támasztották alá, hogy dr. Csornoky Viktor az érdekeltek „tudtán kívül” tervezte megszökettetésüket... Igaz, ez már emberrablás számba ment volna, csakhogy akkor éppenséggel nem lehetett volna az ügyet Tildy elleni nyomásra felhasználni.

Az Olti-tanács 1948. november 16-án halálra ítélte Csornoky-t. Az ítéletet a másnapi napilapok is közzétették.¹⁰¹⁷ Az indoklásban – többek között – az állt: dr. Csornoky Viktor célja az volt, hogy a „népi demokratikus államrend helyett a magyar állam területén egy kapitalista gazdasági rendszerre épülő polgári, liberális államhatalom és társadalom épüljön”.¹⁰¹⁸

Az 1948. november 15-én meghozott 25 oldalas ítélet egy abszolút semmisségi okot tartalmazott – s valójában 1948. júniustól, az MDP létrejöttétől valamennyi népbíróági ítélet is, függetlenül attól, hogy az 1945: vagy az 1946: VII. tc. alapján hirdették ki –, nevezetesen azt, hogy két MDP-nép-

¹⁰¹⁶ Uo. Jegyzőkönyv, 1948. november 6.

¹⁰¹⁷ Szabad Nép, 1948. november 17.

¹⁰¹⁸ L. a 996. sz. jegyzetet, a Budapesti Népbíróság IX. 4261/1948/4. sz. ítéletét!

bíró vett részt a tárgyaláson, s nem az SZDP, illetve az MKP delegált népbírája. Ezen a vis maioron könnyű lett volna segíteni egy módosító rendelettel. De egy ilyen „csekélyesség”-gel ki törődött akkor.¹⁰¹⁹

(A már említett (de nem támadott formai okok mellett) anyagi semmisségi okokat rögzített dr. Ábrahám Mózes NOT-hoz intézett beadványa. Jelezte, hogy számos téves minősítést tartalmaz az elsőfokú ítélet, a Kovács Béla érdekében tett lépések és Tildy Zoltán külföldre juttatásának elképzelése nem alkalmasak arra, hogy megdöntsék a demokratikus államrendet. Indoklásában utalt arra, hogy 1947 februárjában az ország még nem volt szuverén, s megítélése szerint, ha védence bármily okból az 1946: VII. tc. 1. §-a alapján elítélhető is lenne, cselekményei nem bevégzettek voltak, hanem „legfeljebb előkészület és kísérlet határáig jutott”.¹⁰²⁰

Dr. Jankó Péter és tanácsa tárgyalta másodfokon a Csornoky Viktor elleni pert. Az 1948. december 6-i nyilvános tárgyaláson elutasították a semmisségi panaszba foglaltakat, sőt, még tovább erősítették az elsőfokú ítéletben felhozott indokokat.¹⁰²¹ S hogy az ügynek a törvényesség „maradéktalan betartását” szem előtt tartó jellege még jobban kidomborodjon, 1948. december 7-én, alig fél nappal az ítélethirdetés után a volt köztársasági elnök vejét kivégezték.

A Rákosi által 1945-től kémnek titulált Csornoky Viktor bűnöző volt-e, korrupt ügyek nagymestereként diplomáciai immunitását felhasználó kisközpárti személyiség, vagy egy hamis vádak alapján meghurcolt és ártatlanul kivégzett politikus? Ma már közelebbről ismertek a megalapozatlan, törvénytelen eljárás összefüggései.

A Magyar Köztársaság Legfelsőbb Bíróságának Elnökségi Tanácsa által 1992. szeptember 14-én hozott határozat szerint a Budapesti Népbíróság és a NOT „a folytatódólagosan, hivatali kötelesség súlyos megsértésével elkövetett népellenes bűntett” tekintetében annak idején kihirdetett határozataival törvényt sértett, s e vádak alól Csornoky Viktort felmentette. Másrészt – tekintettel a semmisségi törvényre – semmissé nyilvánította az annak idején kihirdetett ítéletekben szereplő többi vádpont alapján történt elmarasztalásokat, így a hűtlenség, a demokratikus államrend megdöntésére irányuló cselekmény, arany és külföldi fizetési eszköz engedély nélküli külföldre vitele, külföldi fizetési eszköz letétbe helyezésének, illetőleg a külföldi követelés bejelentésének elmulasztása, valamint vagyontárgy engedély nélküli külföldre kivitele miatt kiszabott büntetéseket.

Az ügyben a Legfelsőbb Bíróság elnöke, dr. Solt Pál emelt törvényességi

¹⁰¹⁹ Uo. 25. Az „MDP népbírák” Dénes Béla és Visovszky Béla voltak.

¹⁰²⁰ L. az 1013. sz. jegyzetet!

¹⁰²¹ L. az 1014. sz. jegyzetet!

óvást, másrészt kérte a semmisség megállapítását. A bíróság megállapította, hogy az annak idején eljáró népbíróság ítéletében rögzített tényállás és annak jogi indoklása „sem” tartalmazza, hogy az útlevelek kiállítása és meghosszabbítása, valamint az úrlapok elkészítése folytán „a törvényben írt súlyos veszélyeztetettség fennállott-e, illetőleg az miben jelentkezett”. A nyilvánvalóan hosszadalmas eljárás lerövidítése nem népellenes büntetés. A semmissé nyilvánított, az állam belső és külső biztonsága elleni cselekmények mellett, az ún. gazdasági jellegű elmarasztalás esetében a bíróság szerint az előbbieken említettekkel „halmazatban – ennél nem súlyosabb büntetési tétellel fenyegetett – más bűncselekmény miatt is történt” elítélés szintén a semmisségi törvény értelmében annak nyilvánítandó.¹⁰²²

Dr. Csornoky Viktor mellett – és érdekében – adott nyilatkozatot az eljárás során a korábbiakban Nyugatra menekült Varga Béla, valamint a későbbiekben szintén oda távozott Kővágó József is. Joggal vetették fel, hogy az MDP számára „a demokratikus államrend megdöntésének már csak egy alkotmányos akadálya volt”, az ti., hogy az MDP-nek „Tildy Zoltán köztársasági elnök ... lemondását is ki kellett kényszerítenie”.¹⁰²³

1947 februárja és 1948. július vége között az 1945-ös választásokon abszolút győzelmet aratott kiskisgazdapárt négy legnevesebb vezetőjét kiiktatták a magyar politikai életből. Kovács Bélát a Szovjetunióba hurcolták, Nagy Ferencet kikényszerített vallomásokkal olyan helyzetbe hozták, hogy jobbnak vélte külföldön maradni, Varga Béla ezeket az eseményeket követően – körével együtt – megelőzve a letartóztatást, ugyancsak emigrációba kényszerült, Tildy Zoltánt lemondatták, a politikai rendőrség pedig háziőrizetbe vette. Ezek a tények. Csak amíg Kovács, Nagy és Varga vállalta a kiskisgazdapárti értékek védelmét, s a szükséges kompromisszumokat, addig Tildy Zoltán – akár pártvezetőként, akár köztársasági elnökként – Csornoky Viktor megfogalmazását idézve: „réálpolitikai okokból az engedékenységet képviselte”.¹⁰²⁴ Ennek köszönhetette, hogy az ő esetében a koncepció nem a börtönbe vetéshez, hanem ahhoz kellett, hogy megmeneküljön attól. Vője életével fizetett azért, amiért a család érdekében mindent elkövetett.

A korábbiakban felidéztek dr. Timár István 1948. augusztus 17-i jelentését, amelyben utalt arra, hogy „Tildy lemondó nyilatkozatában” ... „határozottan leszögezte: a politikai fejlődéssel egyetért, és nem emiatt mondott le”. A volt államvédelmi ezredes, Péter Gábor helyettese lényegesnek ítélte

¹⁰²² Lf. B. BI. Eln. Tan. B. törv. 993/1992. Dr. Csornoky Viktor ügye. Ítélet, 1992. szeptember 14.

¹⁰²³ Uo. Varga Béla és Kővágó József „tanúvallomása” dr. Csornoky Viktor ügyében, 1992. május 18.

¹⁰²⁴ L. az 1004. sz. jegyzetet!

te annak rögzítését is, hogy „a mi lapjaink is hasonló szellemben kommentálták”.¹⁰²⁵ Ez a dokumentum – semmi kétség sem férhet hozzá – az MDP (Tildy lemondatásában kulcsszerepet betöltött) főtitkára elé került. 1948. augusztus 20-i beszédében ő is utalt Tildy Zoltán eltávolítására: „Megkönnyítette az elintézését az a körülmény, hogy a volt köztársasági elnök maga hangsúlyozta, hogy teljesen egyetért a magyar demokrácia eddigi helyes politikájával és azt mindenben támogatja.”¹⁰²⁶

Mindezek ismeretében nem kétséges, hogy a szökési tervek „csak” Csornoky Viktort érinthették. A koncepció – felhasználva Csornoky naplóját¹⁰²⁷ – Rákosi elképzelésének megfelelően alakult.¹⁰²⁸ Tildy Zoltán és közvetlen környezete megmenekült.

12./ A MAORT-per (a MAORT állami kézbevétele)

A Magyar – Amerikai Olajipari Részvénytársaság – a MAORT – állami kézbevétele hosszabb, konspiratív előkészítő folyamat eredménye volt, vagy helyesebben talán: törvénytelen helyzetteremtés az államosításra olyan nagyvállalat esetében, amely először stratégiai jelentőségű volt, másodsorú győztes (amerikai) tulajdonként – a korábbi amerikai-szovjet egyeztetés alapján – nem államosítható. A győztes hatalmak ugyanis nemzetközi jogi alapelvnek vették, hogy minden szuverén ország saját törvényei szerint államosíthat, kártalanítás ellenében. Magyarország azonban a békekötés hatályba lépéséig nemzetközi jogi szempontból sem volt szuverén, s a fegyverszüneti szerződés is kimondta, hogy az ország köteles a szövetséges (győztes) államok és polgáraik tulajdonát éppségben megőrizni és jogos tulajdonosainak visszaszolgáltatni. Mind az USA, mind a Szovjetunió a bányák államosítása tervének felmerülésekor egybehangzó tiltakozást nyújtott át a magyar kormánynak a győztesek tulajdonának sérthetlensége védelmében. Így a MAORT amerikai részvényei államosításának nem voltak meg sem nemzetközi jogi, sem hazai törvényességi feltételei. Ezért „kellett” szabotázs-ügyet kreálni azért, hogy befejezett tény, avagy kényszerítő körülmény legyen a közvetlen beavatkozásra, állami kezelésbe

¹⁰²⁵ L. az 1008. sz. jegyzetet!

¹⁰²⁶ Rákosi: ÉNO 304. Beszéd az új kenyér ünnepén Kecskeméten, 1948. augusztus 20.

¹⁰²⁷ L. a 996. sz. jegyzetet!

¹⁰²⁸ L. a 855. sz. jegyzetet!

vételre vagy államosításra. Mind Rákosiékat, mind pedig és különösen a szovjeteket nagyon vonzotta a MAORT-falat. Még az egyoldalúságok is értelmezési teret igényelnek, ha tekintetbe vesszük, hogy az olaj stratégiai cikk volt, így hiánycikk, ráadásul ekkor még (és sok évig a következőkben) olajban a Szovjetunió is nettó importőr volt (e térségben természetesen a jóvátétel jegyében is és a jóvátétel teljesítése érdekében is).

Ez volt az előzménye dióhéjban a „MAORT-szabotázsnek”, vagy MAORT-pernek, az amerikai részvényt pakett előbb állami kezelésbe vételének, majd – már a hidegháború felforrósítása idején, az Elnöki Tanács-i törvényerejű rendelet útján – államosításának. Ennek során előbb 1948. szeptember 24-én a 9960/1948. Korm. sz. rendelettel a MAORT és a MAORT Gázértékesítő Rt. állami kézbe vételét mondták ki,¹⁰²⁹ majd 1949. december 31-én államosították. Ebben az 1945–1950 közötti, MAORT elleni „hadjáratban” az ún. MAORT- „szabotázs” bizonyult meghatározónak, s ezzel alapozták meg az 1948-as rendeletet, amely lényegében már egyfajta államosítást jelentett.

Maga a per – eltekintve az 1945-ig visszavezethető előzményektől – dr. Papp Simonnak, a MAORT 1948-ban nyugdíjazott vezérigazgatójának 1948. augusztus 12-i letartóztatásától¹⁰³⁰ az 1949. január 20-án kihirdetett másodfokú ítéletig terjedt.¹⁰³¹ Ami utána következett, az – mind igazságszolgáltatási, mind gazdasági-politikai értelemben – lezáró fázisnak minősíthető; a különböző elítéltek perújrafelvételi kérelmeinek elutasítását, valamint az államosítást tartalmazta.¹⁰³²

A MAORT 1946. április 27-i és a vállalat munkájáról szóló tájékoztatójának alapján dr. Papp Simont meggyanúsították. Azzal, hogy szabotál. Az indok: „Az olajmezők együttes napi termelése 1944. január hóban elérte a csúcst 2432 tonnával, azóta fokozatosan csökkent, ma 1965 tonna körül van.” Papp Simont személy szerint azzal is gyanúsították, hogy mint vezérigazgató (a tudatosan) felfokozott termeléssel „kiszolgálta a német háborús célokat”.¹⁰³³

Az indítás jónak látszott s kezdték gyűjteni és ehhez csoportosítani az egyéb adatokat. A budapesti politikai rendőrség csoportvezető főhadnagya 1946. szeptember 20-án feladatának megfelelően jelentést állított össze. E szerint

¹⁰²⁹ Magyarország története kronológiája IV. 1944–1970, Bp., 1983. Akadémiai K., 1045. Főszerk.: Benda Kálmán.

¹⁰³⁰ Magyar Nemzet, 1989. február 18. 10. Srágli Lajos: A MAORT-szabotázs.

¹⁰³¹ Lf. B. TÜK NOT I. 3582/1948/16. Dr. Papp Simon és társai ítélete.

¹⁰³² Uo. 062/1951. Ábel Bódog perújrafelvételi kérelme.

¹⁰³³ Iratok 2. 293–295. Eredetiben: Fv. B. Ir. 1694/1991. Papp Simon és társai ügye. A Budapesti Népjúrszég nyomozást megszüntető határozata Papp Simon ügyében, 1946. november 22.

Papp Simon „a fasiszta éra alatt” is vezető volt. Az 1944-ben kulminált MAORT-termelésből következett, hogy nevezett „a legteljesebb mértékben kiszolgálta a német háborús célokat és biztosította a német üzemanyag utánpótlást”. E „rendkívüli szolgálataért megkapta a német „Sasrendet”. Működése később is a „demokrácia, az ország gazdasági érdekeivel ellentétes” volt, aminek folytán „ma a MAORT nyersolaj termelése lényegesen alacsonyabb nívón áll, mint amikor a termelés a német háborús célok érdekében folyt”.

Miután egy fő még akkori mércével mérve is kevésnek bizonyult a szabotáshoz, azért külön bekezdésben említést kapott az is, hogy „a vállalat tisztviselői és munkáslétszámában igen sokan vannak, akik [Papp Simon] vállalatvezetői működését ebben az irányban támogatják”. Az ügyben további vizsgálatot szükségesnek tartó csoportvezető, Nemes Béla,¹⁰³⁴ hogy alaposabban utána nézzen „az ügynek”, már 1946. november 5-én kihallgatta dr. Papp Simont.

Mit tudott meg a kiváló felkészültségű tudóstól? Csak jót! Megtudta, hogy a vezérigazgatót 1945 júniusában egyhangúlag igazolták. Arról is értesült, hogy a német I. G. Farben 1941-ben meg kívánta vásárolni az amerikaiaktól a MAORT-ot. Ezt úgy akadályozták meg, hogy „állami kezelés”-be vették a vállalatot. (Ez jó ötlet, csettintettek a jelentés olvasói, csak éppen most még meg nem valósítható...) Papp Simon vallomásaiban azt is elmondta, hogy 1941-ben, még a háború előtt Teleki miniszterelnöksége idején mindent megtettek, hogy a nyersolaj termelés növelését célzó német követeléseket elhárítsák (a jegyzőkönyv szavai szerint: „a német, nyersolajtermelésünk emelését célzó követeléseket teljesen kiküszöböljük és semlegesítsük”). A vállalatot 1944-ben fel is jelentették amiatt, „hogy sokkal többet tudna termelni”. (A Sasrendet kizárólag német tudóskollégájának köszönhetette, dr. Alfred Bentz nem politikai okból működött ebben közre.) Alaptalannak minősítette az 1946. április 27-i tájékoztatóból kiragadott adathoz fűzött okfejtést, mert „ez az adat egyetlen nap kiemelt eredménye, nem egy egész hónap átlagos eredménye” volt. Igaznak fogadta el viszont azt, hogy a termelési csúcs 1943-ban volt, és hogy azóta – tekintettel a kedvezőtlen gazdasági és műszaki feltételekre – csökkenő tendencia érvényesült.

1944. december 8-tól kikapcsolódott a vállalati munkából. „Orosz katonai hatóságok vették igénybe munkásságomat – tartalmazta a jegyzőkönyv – és írásban adtam részükre véleményt a középeurópai nyersolaj és gázhelyzetről.” 1945 áprilisában került Budapestre, illetve vissza a vállalathoz.¹⁰³⁵

¹⁰³⁴ Uo. 285–286. Eredetiben: Fv. B. Ir. 1694/1991. Papp Simon és társai ügye. A politikai rendőrség jelentése Papp Simonról, 1946. szeptember 20.

¹⁰³⁵ Uo. 287–291. Eredetiben: Fv. B. Ir. 1694/1991. Papp Simon és társai ügye. Jegyzőkönyv Papp Simonnak a Budapesti Államvédelmi Osztályon történt kihallgatásáról, 1946. november 5.

Annak ellenére, hogy Nemes Béla első jelentése nem sok jóval kecsegtetett dr. Papp Simon számára, mégis akkor még a kihallgatást követően a jegyzőkönyvek és a többi nyomozati anyag alapján a Budapesti Népügyészség megszüntette a nyomozást dr. Papp Simon ellen.¹⁰³⁶

Mindennek ellenére az MKP-MDP, illetve a szovjet vezetés számára a MAORT-ügy azért csak ügy maradt. Ezért tovább gyűjtötték az „adatokat”. Egészen pontosan továbbfolytatták az „adatgyűjtést”, „megfigyelést” 1945 nyarától kezdve.

Binder Béláról, a MAORT termelési osztályát vezető bányamérnökről és Barnabás Kálmánról, a MAORT geológiai és kutatási osztályának élén állt főgeológusról például „megállapították, hogy inkább demokratikus felfogásúak”, sőt Barnabás a német megszállás idején „minden alkalmat megragadott a szabotálásra”. Ábel Bódog – aki 1948-ban történt nyugdíjazásáig a MAORT beszerzési osztályának volt a vezetője, 1948. szeptember 2-i le tartóztatásakor¹⁰³⁷ pedig a MAORT leányvállalatának, a MAORT Gázértékesítő Rt-nek az ügyvezető igazgatója – viszont „zsidó származású. Típusa a kapitalistának. Pontos, munkaszerető, és úgy látom – írta a jelentés készítője már 1945 nyarán – tisztakezü ember, de szocialista sohasem lesz belőle, 65 éves, reá nem számíthatunk.” A kutakodásokból nem sok használható eredmény született. Éppen ezért rögzítette Farkas Mihály 1945 augusztus 8-án, ahogy ez „illett”: „A MAORT-ra rá kell feküdni, külön párttitkárt kell küldeni oda.”¹⁰³⁸

Az ország amerikai tulajdonban lévő legfontosabb olajipari vállalata 1945-ben – mint a többi hadifontosságú üzem – szovjet felügyelet alá került, sőt az európai háború befejezését követően is egy ideig szovjet irányítás alatt állt. Az olajipari vállalat ellenőrzése – az üzemi bizottság, az MKP intencióit képviselő megbízott ellenére – nem felelt meg a „várakozásoknak”. Nemzetközi jogi okok és „szövetségi” megfontolások – mint említettük – az államosítást kizárták, ezért az üzem megszerzésének más útját választották.

A háborút követően a MAORT gazdasági helyzete megingott: 1947 végére több mint kétmilliárd forintba rúgtak veszteségei. Ugyanakkor az „1947-1948. költségvetési évben a magyar állam jóvátételi és export kötelezettsége kőolajból az összes termelés kétharmadát tette ki.” A vállalat megújulási lehetőségeinek hiányában egyetlen módszert látott célravezetőnek: a „termelést csak addig köteles fokozni”, ameddig az alapszerződésben vállaltakat nem teljesíti.

¹⁰³⁶ L. az 1033. sz. jegyzetet!

¹⁰³⁷ BFL Bp. Nü. iratok. 82 910/1949. Papp Simon és társai ügye.

¹⁰³⁸ MSZP PI L. 274. f. 12/151. ő. e. A MAORT termelési és egyéb kérdéseivel kapcsolatos iratok, 1945-1948.

Ez a gazdaságilag számos lényeges okkal alátámasztható alapállás azonban azzal járt, hogy az Iparügyi Minisztérium által elkezdett vizsgálatok – „nem az ország teherbíró képességét figyelmen kívül hagyó szerződések megkötőinek”,¹⁰³⁹ hanem – a MAORT felelősségének, „szabotáló” működése okainak feltárását célozták.

Dr. Timár István v. rendőr ezredes emlékei szerint „az Iparügyi Minisztérium több dossziében összegyűjtött anyagát Rajk és Péter Gábor együttesen adták a kezembe azzal, hogy azt tanulmányozzam át, és tegyek javaslatot a továbbiakra. A minisztériumi anyag alapján nagy valószínűséggel megállapítható volt, hogy az olajtermelés nagyfokú csökkentése az amerikaiak utasítására történt. Ezt a feltevést az a körülmény is alátámasztotta, hogy az új fúrási munkálatok kivétel nélkül eredménytelennek bizonyultak. A magyar vállalatot egyébként két amerikai szakember irányította, akik állandóan Magyarországon tartózkodtak.”¹⁰⁴⁰ Egyikük Paul Ruedemann, a MAORT elnöke, geológus, másikuk Georg Bannantine mérnök, Ruedemann helyettese, az amerikai Standard Oil Company of New Jersey magyarországi megbízottai voltak.¹⁰⁴¹

1947. április 22-én – több korábbi gazdasági bűncselekményt felfedezni vélő feljegyzés után – Gombosi Zoltán, az ásványolajgazdálkodás miniszteri biztosa feljelentette a vállalatot az ÁVO-nál. Tette mindezt annak ellenére, hogy az Iparügyi Minisztérium és más szervek vizsgálati szabotázsra, az alapszerződés megszegésére utaló jeleket nem találtak.¹⁰⁴²

Az 1948-as esztendő a MAORT és vezetői sorsát lényegében megpecsételte. Május 8-án dr. Székely Pál személyében állami ellenőr kezdte meg működését, akinek igen széles jogköröket biztosítottak. S miközben egyrészt politikailag-gazdaságilag folyt a MAORT elleni kampány, az Iparügyi Minisztérium dossziéinak elolvasása után dr. Timár István ezredes javaslatot tett feletteseinek, hogy „vegyük őrizetbe a vállalat néhány vezetőjét, és próbáljuk pontosan megállapítani a tényeket, különösen azt, hogy kik adtak a feltehető szabotázs elkövetésére utasítást.”¹⁰⁴³

Így tartóztatták le ismét dr. Papp Simon műegyetemi nyilvános egyetemi rendes tanárt, aki a legutóbbi hónapokban, mint geológiai és geofizikai fő-

¹⁰³⁹ Srágli Lajos i. m.

¹⁰⁴⁰ Dr. Timár István i. m. 112-113.

¹⁰⁴¹ Uo. 121.; A Magyar Belügyminisztérium közlése a MAORT-szabotázs ügyéről, Bp., 1948. Szikra K., 3-4. Összeállította dr. Timár István és Vásárhelyi Miklós. (Vö. a 403. sz. jegyzettel!)

¹⁰⁴² Srágli Lajos i. m.

¹⁰⁴³ Dr. Timár István i. m. 113.

tanácsadó szerepelt a vállalatnál, majd Ábel Bódogot, szeptember 7-én Binder Bélát.

Az „eredmény” ezúttal már nem maradt el: „Nyolc-tíz nappal az őrizetbe vételek után a jegyzőkönyvek egyértelműen azt tanúsították, hogy a feltevés helyes volt: az amerikai vezetők nem adtak ugyan nyíltan szabotázsra utasítást, de többször kijelentették, hogy az amerikai részvényesek szempontjából jobb, ha az olaj továbbra is a föld mélyébe marad.” Így a magyar vezetők az amerikaiak kívánságának megfelelően a minimumra csökkentették a termelést, az „újabb kutak fúrását pedig lehetőleg olyan helyeken kezdték meg, ahol már eleve kilátástalannak tartották a kutatás eredményességét”. Timár István visszaemlékezése szerint összefoglalója Rákosi Mátyás elé került, akivel beszélgetést folytatott, s a főtitkár azt követően döntött arról, hogy a két amerikait – feltételeken – letartóztatják. Amint az egykori ezredes írta: „Rákosi is jól tudta, előttem sem volt titok, hogy az egész eljárásnak a célja a MAORT államosítása, vagyis a részvényeknek amerikai kézről magyar kézbe juttatása. Igyekeztem meggyőzni őt az őrizetbe vételek indokoltágáról, sőt szükségességéről.”¹⁰⁴⁴

Az letartóztatott amerikaiak¹⁰⁴⁵ hosszú tagadás után a magyar vallomásokkal egybehangzóan „beismerték, hogy a szóban forgó – lényegileg szabotázsra irányuló – utasítások tőlük származtak”. Mi több, még arra is hivatkoztak, hogy az „utasításokat egyenesen az amerikai központból kapták”.

Ezt követően „a jegyzőkönyvek felkerültek Rákosihoz”, s Timár ezredes szerint „diplomáciai tárgyalások eredményeként olyan határozat született, hogy a két amerikait ki kell kísérni az osztrák határra, ahol őket az amerikaiak átveszik”.¹⁰⁴⁶

Ezek után már ment minden, mint a karikacsapás.

A Budapesti Népiügyszég előzetes letartóztatást elrendelő határozata „a gyanúsítottak beismerő vallomása és a nyomozás egyéb adatai alapján” azal gyanúsította „alaposan” a négy magyart és a két amerikait, hogy az 1947: XXXIV. tc. 6. §-nak 1. bekezdésében írt „népellenes bűntett”-et elkövették.¹⁰⁴⁷

Két nap múlva, az MDP Politikai Bizottságának 1948. szeptember 23-i ülésén Gerő Ernő előterjesztette a javaslatot arról, hogy haladéktalanul állami kezelésbe kell venni a Magyar-Amerikai Olajipari Részvénytársasá-

¹⁰⁴⁴ Uo. 113-116.

¹⁰⁴⁵ Iratok 2. 297-299. Eredetiben: Fv. B. Ir. 1894/1991. Papp Simon és társai ügye. A Budapesti Népiügyszég előzetes letartóztatást elrendelő határozata Papp Simon és 5 társa ügyében, 1948. szeptember 21.

¹⁰⁴⁶ Dr. Timár István i. m. 118.

¹⁰⁴⁷ L. az 1045. sz. jegyzetet!

got. Ennek érdekében másnap, a Minisztertanács 1948. szeptember 24-i zárt ülésén „Farkas Mihály számoljon be” a nyomozás „eredményeiről” s terjessze elő, hogy „az állami kézbevétele az olajtermelés rendkívüli nemzetgazdasági fontossága” teszi indokolttá. Intézkedtek arról, hogy a „rendelet csak a vasárnapi Magyar Közlönyben jelenjen meg”. A vasárnapi lapok pedig csak „közlést” kapjanak a nyomozásról. Menetrend szerint: „Szombaton déli 12 órakor Rajk elvtárs közli Chapinnel a nyomozás adatait és eredményét, a kormány döntését és azt, hogy Ruedemannt és Bannantinet kiutasítjuk. Utána leadjuk a közleményt az MTI-nek. A magyar vádlottak ügyét a munkásbíróság tárgyalja.”

Az MDP PB határozatilag a következőképpen foglalt állást:

„1. a Politikai Bizottság megállapítja, hogy a nyomozás kétségtelenül bebizonyította a MAORT-nál folyó szabotázsot, melyet az amerikaiak irányítottak és magyar cinkosaik segítségével hajtottak végre. A jól végzett munkáért elismerését fejezi ki az ÁVO vezetőinek és mindazoknak az elvtársaknak, akik az eddigi legnagyobb arányú szabotázsakció felderítésében közreműködtek.

2. Szükségesnek tartja a Politikai Bizottság a MAORT szabotázsra vonatkozó nyomozati anyagnak „Fehérkönyv” jellegű közzétételét, mint a Magyar Belügyminisztérium hivatalos kiadványát, magyar és angol nyelven. A kiadvány előkészítéséért felelősek: Timár [István – a szerk.] és Vásárhelyi [Miklós – a szerk.] elvtársak. A megjelenés határideje: 1948. szeptember 28.

3. Ruedemann és Bannantine a nyomozás lezárása után kiutasítandók az országból.

4. Haladéktalanul rendeletet kell kiadni a MAORT állami kézbevételeiről (hasonló formában, mint a NIK vállalatok állami kézbevétele történt annak idején).

5. Egy hónap alatt bírósági úton le kell folytatni a MAORT ügyben az eljárást, és ennek eredményeképpen ki kell mondatni a szabotázs folytán a magyar államot ért károk fedezetéül a MAORT egész vagyonának elkobzását a magyar állam javára és a MAORT koncesszió megszűnését.”¹⁰⁴⁸

A legfelsőbb pártfórumon hozott határozatoknak megfelelően, az amerikaiak elhagyták Magyarországot, szeptember 28-án már kapható volt a Szürke könyv,¹⁰⁴⁹ a MAORT-szabotázsról készült 62 oldalas brosúra, megjelent a kormány rendelete a MAORT állami kézbevételeiről, s folytak a népbírósi eljárás előkészületei. Ez utóbbiak „technikai jellegű” előkészítésének sorába tartozott az MDP KEB ülése is, ami az 1945 júniusától

¹⁰⁴⁸ MSZP PI L. 276. f. F PB 771. Az MDP KV PB ülésének határozata, 1948. szeptember 23.; l. továbbá Törvénytelen szocializmus 30-31!

¹⁰⁴⁹ Szabad Nép, 1948. szeptember 29.

SZDP-, majd 1946 nyarától MKP-tag Ábel Bódogot és az ugyancsak MDP-tag Binder Bélát kizárta a Magyar Dolgozók Pártjából.¹⁰⁵⁰

A Budapesti Népügyészség október végén benyújtotta a vádiratot.¹⁰⁵¹ November 16-án Ábel Bódogot, Papp Simont ismét kihallgatták a Budapesti Népügyészségen. Mindketten - mivel más lehetőségük nem volt - a BM ÁVH-n tett vallomásaikat fenntartották. Dr. Papp Simon elismerte, hogy „a szeptember hó 15. napján jegyzőkönyvbe foglalt vallomásomat teljes egészében fenntartom, és kérem azt ügyészi vallomásomnak tekinteni. Előadom, hogy a jegyzőkönyv minden kényszer nélkül készült, és az abban foglaltak mindenben megfelelnek a valóságnak.”¹⁰⁵² (Csak azért érdemes ideiktatni Ábel Bódog: „megerősítő” vallomását, mert szövege ugyanaz: „szeptember hó 16. napján jegyzőkönyvbe foglalt vallomásomat teljes egészében fenntartom. Az abban foglaltak mindenben megfelelnek a valóságnak, és kérem azt ügyészi vallomásomnak tekinteni. A belügyminisztérium államvédelmi hatóságán velem a legudvariasabban bántak, a jegyzőkönyvet én diktáltam, és az minden kényszer nélkül jött létre.”)¹⁰⁵³ E jegyzőkönyvbeli kitételeknek kellett ugyanis rimelniük arra, hogy Bécsben a kiutasított amerikaiak sajtóértekezletén éles hangon bírálták a magyar politikai rendőrség kegyetlenkedését.¹⁰⁵⁴

Az Olti-tanács 1948. november 26-27-én, 30-án, december 1-3. között tárgyalta – nyilvános ülésben – az ügyet. Ítéletet 1948. december 9-én hirdetett.¹⁰⁵⁵ (Nem érdektelen, hogy a tárgyaláson kihallgatott tanúk közül, a későbbi neves geológust, dr. Kertai Györgyöt az MDP KEB pár héttel korábban, 1948. november 4-én „szigorú megrovás”-ban részesítetté, mert Papp Simonnal folytatott beszélgetés során „elővigyázatlanul elfecsegte” a Rákosi Mátyással folytatott beszélgetésének egy részét.)¹⁰⁵⁶

¹⁰⁵⁰ MSZMP KEB. Az 1948. szeptember 21-i ülés jegyzőkönyv. Iratok 2. 301-325. Eredetiben: Fv. B. Ir. 1694/1991. Papp Simon és társai ügye. A Budapesti Népügyészség vádirata Papp Simon és 3 társa ügyében, 1948. október 30.

¹⁰⁵² Iratok 2. 327-328. Eredetiben: Fv. B. Ir. 1694/1991. Papp Simon és társai ügye. Jegyzőkönyv Papp Simonnak a Budapesti Népügyészségen történt kihallgatásáról, 1948. november 16.

¹⁰⁵³ Uo. 329-330. Eredetiben: Fv. B. Ir. 1694/1991. Papp Simon és társai ügye. Jegyzőkönyv Ábel Bódognak a Budapesti Népügyészségen történt kihallgatásáról, 1948. november 16.

¹⁰⁵⁴ Uo. 328. 2. sz. jegyzet, valamint 330. 2. jegyzet.

¹⁰⁵⁵ Uo. 331-369. Eredetiben: Fv. B. Ir. 1694/1991. Papp Simon és társai ügye. A Budapesti Népügyészség ítélete Papp Simon és három társa ügyében, 1948. december 9.

¹⁰⁵⁶ MSZMP KEB. Az 1948. november 4-i ülés jegyzőkönyve.

A rendelkezésre állt dokumentumok tematikus rendszerezésével, az összefüggéseikből kiragadott adatok tudatos rendszerbe ágyazásával összegezte a vádirat a „szabotázs”-t. A gyanúsítás pénzügyi, a tervgazdálkodást sértő és a műszaki s távvezeték-építési „szabotázs”-ra terjedt ki.¹⁰⁵⁷ A politikai háttérben az amerikaiak a németek helyét vették át, s a „jelenlegi amerikai kormányzatnak, amely élesen szembenáll az új magyar rendszerrel, nem érdeke, hogy ez a népi demokratikus Magyarország megfelelő mennyiségű olajhoz jusson, és ennek következtében nemzetgazdasága erőteljesen megszilárduljon”. A „szabotázs”-ban résztvevők magatartását a „magyarországi politikai rendszerrel szemben az a remény határozta meg, hogy gyökeres jobbrátolódás, a jelenlegi rendszer széthullása után a MAORT ismét ugyanolyan, az amerikai részvényesek szempontjából kedvező körülmények között folytathatja működését, mint az elmúlt rezsim alatt”.¹⁰⁵⁸

Az MDP PB útmutatásainak megfelelően fogalmazták: „A MAORT mint a Standard Oil Company leányvállalata, a háborúra spekuláló amerikai nagytőke magyarországi ügynöksége lett. A vállalat vezetői Ruedemann és Bannantine, felettes hatóságaiktól és a Standard részvényeseitől kapott utasítás alapján, a Magyar Állammal kötött szerződésben vállalt kötelezettségekkel ellentétben, szándékosan és folyamatosan mindent elkövettek a termelés csökkentésére, a magyar gazdasági élet súlyos megkárosítására és a magyar demokrácia meggyengítésére.”¹⁰⁵⁹ Mindezt az ítélet így tömörítette: „egyetlen államrend sem tűrheti el, hogy akár belföldi, akár külföldi tőkét reprezentáló vállalatok üzleti és termelési politikájukkal a nemzetgazdaság alapvető érdekeit, a nemzeti termelés színvonalának emelését – ha az a nemzeti jólét emelését célozza – veszélyeztessék. Már pedig józan ésszel ki vehetné tagadásba, hogy Ruedemann és Bannantine által kívánt és érvényesített olajtermelés csökkentése a magyar olajmezőkön, a háború által romba döntött országban 1945-től napjainkig terjedő fejlődési periódusban, alapvetően sértette és veszélyeztette a magyar nemzetgazdaságot s azon keresztül a magyar nép millióinak jólétét. Nyilvánvaló, hogy ily veszélyeztető és sértő magatartásokat egyetlen államhatalom sem tűrhet el, s ily magatartások a földkerekség minden művelt államának büntetőtörvénykönyvébe ütköznek.”¹⁰⁶⁰

A Budapesti Nép bíróság – nem utolsósorban dr. Székely Pál, állami ellenőr valótlanságokkal teli, eredetileg nem is tervezett „tanúvallomása” hatása alatt¹⁰⁶¹ – dr. Papp Simont halálra, Ábel Bódogot 15 évi fegyházbüntetésre ítélt.

¹⁰⁵⁸ A Magyar Belügyminisztérium közlése i. m. 14.

¹⁰⁵⁹ Uo. 16.

¹⁰⁶⁰ L. az 1055. sz. jegyzetet, az ítélet 27. oldalát! Iratok 2. 358.

¹⁰⁶¹ L. Iratok 2. 324! A vádirat 23. oldalán felsorolt tanúk között Székely Pál neve nem szerepelt.

tesre, Binder Bélát 4 évi börtönre ítélte, Barnabás Kálmánt felmentette. A másodfokú tárgyaláson, 1949. január 20-án módosították az Olti-tanács ítéletét: Papp Simont életfogytiglani, Ábel Bódogot 10 évi fegyházbüntetésre ítélték, Binder Béla esetében pedig a vagyonekhozás mértékét csökkentették. A másodfokú ítélet már enyhíthetett, a kívánt célt az elsőfokú tárgyalás „leleplező” ereje támasztotta alá.¹⁰⁶²

A Nitrokémia-„szabotázs” a MAORT-„szabotázs”-zal folytatódott, s a sor nem zárult le. E per nem csupán azt kívánta érzékeltetni, hogy milyen nehézségek akadályozzák a jóvátétel teljesítését,¹⁰⁶³ hanem azt is, hogy a politikai bűnözés – az osztályharc éleződéséről szóló tételnek megfelelően – a gazdasági szférára is kiterjedt, s nem nélkülözi az „imperialista” támogatást.

13./ Perek a főpapok ellen

a./ „Ordass Lajos püspök az uzsorabírótság előtt”

900/4/1950/IX/1. sz. alatt írta alá a Váci Állambiztonsági Büntetőintézet vezetője, Lehota János „ordas [sic!] Lajos” feltételes szabadságra bocsátó „Végigazolvány”-át. Három hónap és egy nap kedvezményt kapott, s 1950. május 30-án, kettő évi fegyházbüntetése nagy részének letöltése után szabadult.¹⁰⁶⁴

A dr. Ordass Lajos, magyarországi bányakerületi evangélikus püspök, Radványzky Albert és Vargha Sándor evangélikus főtitkár elleni ügyben a Budapesti Uzsorabírótság különtanácsa 1948. október 1-jén hirdetett ítéletet. Radványzkyt és Varghát augusztus 24-én lefoglák, Ordass ekkor háziőrizetbe helyezték, majd 1948. szeptember 8-án a püspököt is letartóztatták. A „külföldi adóssal szemben fennálló követelés bejelentésének szándékos elmulasztása” által elkövetett bűncselekménnyel gyanúsították őket. A főpap meghurcolása abba a sorba illett, amelynek következő „állomása” Mindszenty József, majd 1951-ben Grösz József bebörtönzése lett. A velük szemben is alkalmazott módszerekre utalt az országgyűlés előtt Nagy Imre kormányfő 1953. július 4-i, kormányprogramot ismertető beszédében: „Nagyobb türel-

¹⁰⁶² L. az 1031. sz. jegyzetet!

¹⁰⁶³ Ua.

¹⁰⁶⁴ MOL JGY. IM iratok. XIX – E – 1 – z. 090/1950. Ordas(!) Lajos 2 évi fegyházbüntetésre ítélt fegyenc feltételes szabadságrabocsátása, 1950. május 18.

mességet kell tanúsítani vallási kérdésekben. Megengedhetetlen e téren adminisztratív eszközök alkalmazása, ami eddig bizony néha előfordult.”¹⁰⁶⁵

Az Ordass Lajos elleni törvénysértő perről rendelkezésünkre áll a meghurcolt főpap feljegyzése. 1956. július 11-én beszélgetést folytatott Horváth Jánossal, az Állami Egyházügyi Hivatal elnökével, s ennek keretében ismertette felfogását a vele szembeni eljárásról. Ordass Lajos szerint – és a közfelfogás is hasonló álláspontot képviselt – az ún. dollárügy valójában nem volt igazi oka eltávolításának. Ugyanis ennek hátterében az húzódott meg, hogy nem volt hajlandó önként felajánlani államosításra az evangélikus egyházi iskolákat.

Az USA-ból kapott dollárokat Ordass Lajos maga jelentette be a Magyar Nemzeti Bank elnökének és Vas Zoltánnak, a Gazdasági Főtanács főtitkárnak. Annak ellenére, hogy a tárgyalás folyamán Ordass Lajos kérte a két felelős személyiség tanúkénti kihallgatását, a bíróság elutasította indítványát.

A „külföldi adóssal szemben fennálló követelés bejelentésének szándékos elmulasztása által elkövetett bűncselekmény”-t a főpap – amint azt az 1956. október 5-én kihirdetett rehabilitációs ítélet megállapította – nem követte el, így az „ellene emelt vád alól bűncselekmény hiányában” a Legfelsőbb Bíróság felmentette.¹⁰⁶⁶

Ordass Lajost 1948-ban Mihályfi Ernő, majd Dezséry László püspök megfogalmazása szerint is az „evangélikus Mindszenty” jelzővel illették, ami akkoriban vádnak minősült.¹⁰⁶⁷ Az eltávolításához a legjobb demonstrációs hatást ez esetben is a bírósági eljárás, a per biztosította.

A főpap alig több mint két hónapig, átmeneti ideig, („Kapi püspök visszavonulásától Turóczy püspök amnesztiában való részesítéséig”) töltötte be az evangélikus egyházegyetem lelkész-elnöki tisztségét, s ezen idő alatt az intézmény „egyetlen cent” segélyt sem kapott.¹⁰⁶⁸ Aztán kapott, és ettől még nagyobb baj támadt. Akkor azzal vádolták, hogy 91 000 dollár erejéig devizabűncselekményt követett el.

Valójában alaptalanul – mondva csinált ürüggyel – ítélték el. Arról nem is szólva, hogy a devizát beszolgáltató egyházi stb. szervek támogatásáról szóló, a GF 1948. december 30-i ülésén elfogadott 105/a. pont határozata szerint az MNB 30%-os felárat fizetett a beszolgáltatóknak. E döntés egy régóta „bevett” gyakorlatot legalizált, a Pénzügyminisztériumhoz megküldött átirat már arról tájékoztatott, hogy a határozatról „az érdekeltek értesítése nem szükséges, mert már a múltban a GF határozatában megjelölt

¹⁰⁶⁵ Ordass Lajos i. m. 558-561.

¹⁰⁶⁷ Uo. 540.

¹⁰⁶⁸ Uo. 494.

támogatást az érdekelt egyházi szervek a dollársegélynek a Magyar Nemzeti Bankhoz történt befizetése után megkapták”.¹⁰⁶⁹ Tehát semmi szükség nem volt az evangélikus egyháznak arra, hogy a vád tárgyává tett 91 000 dollárt¹⁰⁷⁰ elhallgassa az illetékesek előtt, mert saját érdekei ellen cselekedett volna.

Bár a pernek a vádlottakkal szembeni végeredményét nem határozhatta meg, de jellemző momentum, mert jelzi az alaptalan vádat és ítéletet, hogy a tanácsvezetőt – aki a főpap felmentésére, míg két társa bűnösségére szavazott, s az ítélethirdetés után emiatt különvéleményét írásba foglalta – állásából előbb felmentették, majd eltávolították a bírói karból, az ügyész viszont a valutaügyészség vezetője lett.¹⁰⁷¹

A törvénytelen per nem csupán az egyházi iskolák államosítását ellenző püspök elmozdítását eredményezte. Komoly jelzés-értékkel bírt: a főpapi stallum nem óv attól, hogy az állam törvényeinek érvényt szerezzen.

S nem hagyható ki az Ordass Lajos elleni eljárás egyházi ága sem.

Egyházi állásából való elmozdítása a bűnper ellenére kétséges volt. Ezért az „evangélikus bíróság” 1950. április elsejei ülése előtt a politikai rendőrség letartóztatott két lelkipásztort – dr. Keken Andrást és Kendeh Györgyöt –, akik Ordass Lajos közvetlen környezetébe tartoztak. Majd azt terjesztették, hogy amennyiben Ordass nem mentik fel egyházi tisztsége alól, valamennyien bíróság elé kerülnek összeesküvéssel és kémkedéssel vádolva, sőt még 15 evangélikus papot fognak le, s súlyos – halálos – ítélet is várható. Ordass Lajos elmozdítása után a lefogottakat – dr. Keken Andrást és Kendeh Györgyöt – az ÁVH börtönéből internálótáborba szállították, Kendehet szabadulása után, 1951-ben a fővárosból is kitelepítették.

1956 októberében mind a püspököt, mind az egyházi állásukból eltávolított lelkészeket rehabilitálták.¹⁰⁷²

¹⁰⁶⁹ Iratok 1. 159–161. Eredetiben: MOL JGY. Pénzügyminisztérium iratai, 45 430/1949. A Gazdasági Főtanács határozata a devizát beszolgáltató egyházi stb. szervek támogatásáról, 1948. december 30.

¹⁰⁷⁰ Ordass Lajos i. m. 559–560.

¹⁰⁷¹ Uo. 486.

¹⁰⁷² Uo. 497–498, 516–517 és 559–560. A Minisztertanács javaslatára 1956. október 11-én 40 ezer forint kárpótlást adtak a szenvedését enyhítendő. (00266/1956 – IM TUK) Hiába helyezték vissza egyháza élére. Miután nem működött együtt az állammal kollaboráló tisztségviselőkkel, nem vette vissza őket korábbi tisztségükbe, támadás indult ellene. Az 1957. 22. tvr. alapján 1958 júniusában elmozdították. Törvénytelenül, mert e jogszabály rá nem vonatkozott.

b./ A Mindszenty-per

Az 1945-ös választásokat megelőzően a magyar püspöki kar közös pásztorlevelet bocsátott ki. Ebben kifejezésre juttatta, hogy „a magyar közéletben” olyan jelenségek tapasztalhatók, melyek „újabb erőszakos uralmat” mutatnak, illetve, hogy „a túlkapások megdöbbenően sokasodnak”.¹⁰⁷³

Ugyanakkor az is tény, hogy az ország Róma által 1945. augusztus 16-án újonnan kijelölt hercegprimása, Mindszenty József személyében olyan egyházi vezető került a római katolikus egyház élére, aki hitéleti és egyházpolitikai elveiből nem engedett, s közismerten meg nem alkuvó személyiség hírében állt.¹⁰⁷⁴ Köztudott ma már az is, hogy Szombathelyen, 1919 elején – még a Károlyi-rezsim idején – letartóztatták „ellenforradalmi tevékenység” vádjával, s csak a „kommün” alatt, 1919. május közepén szabadult.¹⁰⁷⁵

Szülei földművesek (húsz kh. földdel). Elvégzi a szombathelyi egyházmegye teológiai főiskoláját, 1915-ben szentelik pappá. Előbb falun káplán, majd Zalaegerszegen főgimnáziumi hittanár. Egyidejűleg a Keresztény Szociális Néppártban tevékenykedik, mert annak egyik vidéki vezetője. Meglepően fiatalon (27 évesen) lesz Zalaegerszeg plébánosa. Negyedszázados munkája, hitbuzgalmi tevékenysége „munkaplébániát”-t eredményez. Neve a ’30-as években már országszerte ismert, 1937-ben pápai prelátus. Legitimista, szociális reformok mellett elkötelezett politikája folytán szembe került Gömbös Gyulával. (De – legitimizmusa miatt – Horthyék mellett sem exponálta magát). 1944. március 4-én veszprémi püspök lett. A nyilasok november 27-én letartóztatták. Azért vették őrizetbe, mert megtagadta a püspöki palota jelentős hányadának átadását. A menekülő nyilasok ugyanis Szálasi rezidenciáját kívánták itt kialakítani. December 24-én Sopronkőhidára, majd Sopronba hurcolták. A soproni harcok elülte – április 1. – után tért vissza Veszprémbe. 1945. szeptember 16-án már mint magas politikában járatos főpap került az egyház élére.

1946. február 12-én, a budapesti Örökimádás templomban elmondott szentbeszéde és az azt követő tüntetés – állítólag – közvetlen kiváltója volt annak, hogy az Államvédelmi Osztály III. alosztályaként felállították az ún.

¹⁰⁷³ A magyar püspöki kar közös pásztorlevele, 1945. október 18.

¹⁰⁷⁴ Életútjára 1. A Mindszenty-per című könyvet! A dokumentumkötetet összeállította, az előszót, Mindszenty József életrajzát írta, jegyzetekkel és annotált névmutatóval ellátta: Gergely Jenő és Izsák Lajos. Bp., 1989. Reform K.!

¹⁰⁷⁵ Magyar Nemzet, 1995. október 16. Rosdy Tamás: Mártír vagy áldozat? Gergely Jenő történész Mindszenty József hercegprimás közéleti szerepéről.

egyházi alosztályt, amely kétirányú munkába kezdett. Egyrészt gyűjtötte a nyilvánosan megszerezhető dokumentumokat, beszédek és cikkeket stb., másrészt operatív úton titkos adatgyűjtést folytatott. „Rákosi közvetlenül is befolyásolta” az egyház, illetve annak feje elleni tevékenységüket. Mint később az egykor ellene eljárók vallották: az „információs hálózaton keresztül”, vagyis a spiclihálózat és az alosztály segítségével a kommunista párt tudomással bírt a főpásztor jószerint minden tevékenységéről, megszerezte majdnem mind azokat a leveleket, írásokat, bizalmas tárgyalási anyagokat, amik Mindszenty állami vezetőkkel folytatott tárgyalásaira vonatkoztak. Rendelkezésre álltak a püspökkari értekezletek, beszámolók anyagai. És okkal teheték hozzá később a vallomást tevők: „Ezeket az adatokat ... papokon keresztül ismertük meg.”¹⁰⁷⁶

Ismert, hogy a kommunisták, különösen példaképük Sztálin és köre, úgyszintén a helyi kis „sztálinok” a római katolikus egyházat a Vatikán és az imperializmus ügynökségének, a kommunizmus elszánt ellenségének tekintették, s ezért minden eszközzel az egyházi befolyás korlátozására, lehető felszámolására törekedtek. Erre ösztönözték „szövetségeseiket” is.

Nem véletlen tehát, hogy a SZEB magyarországi irányítója, Szviridov altábornagy az éppen Magyarországon információs gyűjtőköriúton tartózkodó Korotkevics előtt élős szavakkal bírálta Rákosiékat, mert az egyház elleni küzdelemben elvesztegették az időt. Szemükre hányta, hogy visszakoznak a fakultatív vallásoktatás kérdésében, félnek a túl korán kezdett kampány miatt. Teszik ezt mindannak ellenére, hogy tudják: „a magyar katolikus egyház” Európa legszervezettebb egyháza. Nyilván tisztában vannak azzal is – tódította Szviridov –, hogy a „magyar katolikusok a legfanatikusabbak, s nagyon egységesek”. Igen, a „katolikus egyház komoly erő, amellyel a kommunisták összeütközésbe kerültek”, de „a kommunista párt egyelőre nem találta meg annak módját, hogyan vegye fel” ellene „a harcot.”¹⁰⁷⁷ 1947 tavaszán ez volt a helyzet a szovjet értékelés szerint. De hogyan látták az észendő végén mindezt a Sztálint tájékoztató szovjet emisszionáriusok?

A kritika még türelmetlenebb volt mint tavasszal: „A pártvezetésnek nincs pontosan meghatározott, világos irányvonala a reakciós katolikus papsággal folytatandó harchoz, pedig a papságnak óriási befolyása van az ország lakosságának minden rétegére.”¹⁰⁷⁸ Egyrészt elmarasztalták a magyar párt és Ráko-

¹⁰⁷⁶ Lf. Ü. Ir. B. 18 300/1989. Mindszenty József és társai perújítási nyomozati iratai. Dr. Tihanyi János és Jámor József tanúkihallgatási jegyzőkönyvei, 1990. január 24. és január 26.

¹⁰⁷⁷ Moszkvának jelentjük 213-214. G. Korotkevics megbeszélése Szviridovval, 1947 tavasza.

¹⁰⁷⁸ Uo. 244. Tájékoztató jelentés az MKP tevékenységéről Sztálin számára, 1947. december 9.

si e téren folytatott tevékenységét, illetve annak eredménytelenségét, másrészt „testvéri segítségnyújtás”-t sürgettek az ilyen ügyekben még kevésbé járatosnak tekintett „magyar elvtársak részére”... Amikor 1948. február 19-én, Moszkvában Szuszlov számonkérte az „e téren” mutatkozó elégtelenségeket, akkor Rákosi mindössze annyit tudott mondani, hogy igaz, „egyelőre nem lépünk fel nyíltan az egyház ellen, de ha ők háborút indítanak ellenünk – csapott át szokott szélsőségeinek egyikébe –, találunk majd jó pszichiátereket, akik örülnek nyilvánítják Mindszentyt”.¹⁰⁷⁹

1948 májusában közel egyhónapos (továbbképző) látogatáson vett részt a Szovjetunióban Rajk László és Kádár János. Visszatértük előtt kérdezgette őket L. Sz. Baranov, az SZK/b/P „Információs Bizottságának” vezetője. Ennek során a hazai kitűnőségek már arról számolhattak be, hogy a „protestáns és kálvinista” egyházak nem jelentenek majd akadályt, mivel „megállapodás született velük arról, hogy lojálisan viszonyulnak a kormányhoz”. Ugyanakkor a nők körében azonban még igen erős a katolikus egyház befolyása, ezért is „rendkívül nehéz feladat a magyar demokrácia fő ellenségével, a katolikus egyházzal vívott harc”. Természetesen az „első csapás az egyházi iskolák államosítása lesz”.¹⁰⁸⁰

Mindszenty József és a kormányfők stb. levelezésére,¹⁰⁸¹ illetve annak „csak” részben ismert voltára¹⁰⁸² egyrészt a pócspetri, másrészt a Csornoky-ügynél utaltunk. Jeleztük azt is, hogy 1948. május 12-én Rákosi Mátyás már tudott az ÁVO 49 oldalas összefoglalójáról.¹⁰⁸³ Ennek keletkezése elválaszthatatlan az MKP funkcionáriusainak 1948. január 10-i értekezletén bejelentett feladatoktól. Az MKP főtitkára, értékelve az 1945-1947 vége közötti eseményeket, arra a megállapításra jutott, hogy a „reakció lényegében elvesztette a csatát... egyetlen reményük az ... új világháború, illetve az amerikai imperializmus”. Úgy vélekedett, hogy csak az USA-ban bízhattak ezek az erők, ezért „fel kell kutatni azokat a góccokat”, ahol már megvetették a lábukat.

Ilyen előzmények után tért ki a rk. egyház és az állam viszonyára. Kijelentette, hogy „a magyar katolikus egyház vezetőinek a többsége Mindszenty Józseffel az élén még ma sem ismeri el a köztársaságot. Vissza ki-

¹⁰⁷⁹ Uo. 252. Rákosi és Szuszlov megbeszélése, 1948. február 19.

¹⁰⁸⁰ Uo. 264. Feljegyzés L. Sz. Baranov és Kádár János, valamint Rajk László megbeszéléséről, 1948. május 29. Baranov 1947. augusztus 30-tól az SZK/b/P KB mellett működő Információs Bizottságot vezette.

¹⁰⁸¹ Vö. a pócspetri „rendőrgyilkosságról” írottakkal! MSZP PI L. 274. f. 7/247. ó. e.

¹⁰⁸² Vö. a Csornoky Viktor elleni ügyről írottakkal! BM ÁB Op. Ny. V - 77 281/1.

¹⁰⁸³ MSZP PI L. 274. f. 7/248. ó. e.

vánja állítani a régi úri nagybirtokot, ellenzi a hároméves tervet és a demokrácia minden egészséges kezdeményezését.” Egyszóval „a mi főpapjaink süketek és vakok az újjáéledő nemzettel szemben”.¹⁰⁸⁴ Hogy Rákosi Mátyás szokása szerint vaskos valótlanosságokat is mondott, az az előzmények – Mindszenty kommunisták jogtiprásait korholó feljegyzései, beszédei – alapján nem meglepő. A hercegprímás – mint jeleztük – kénytelen volt tollat ragadni számos alkalommal, amikor a határokon belül bekövetkezett törvénytelenéseket, valamint a határokon kívüli magyarságot ért jogfosztó intézkedéseket tette szóvá a miniszterelnökökhöz, a belügyminiszterhez írott leveleiben.¹⁰⁸⁵ Hiába. Sőt, 1947 novemberétől fokozatosan merevedtek meg Esztergom és Rákosiék között a frontvonalak. Ezt jelezte az 1948. április 15-én elfogadott PB-határozat is, ami szerint „támadásba kell átmenni”, mert a püspökök a meginduló „tárgyalásokat... demokrácia-ellenes működésre használják fel”. Az MKP vezetése a tárgyalási pozíció kialakításakor a szokott módon haditervet állított össze. S amikor ezek után az állam és a rk. egyház közötti tárgyalások – mondhatni törvénytörően – fiascohoz vezettek,¹⁰⁸⁶ nem meglepő, hogy az ÁVO-összefoglaló elé írt sorok már Mindszenty József büntetőjogi felelősségre vonását is felvetették.

A hercegprímás legitimizmusa – mint utaltunk rá – ismert volt. Az viszont kevésbé, hogy magatartása inkább egyfajta „monarchia-pártiságot” is tükrözött. Történeti bűvárkodásai alapján Kossuth Lajoshoz hasonlóan egy közép-európai konföderáció vágyát dédelgette, s megnyilatkozásai nem a társadalmi rendszer megdöntését szorgalmazták.¹⁰⁸⁷ Ugyan nem mindenben értett egyet a kisgazdák demokratikus – országosan széles támogatottságot élvező – törekvéseivel, de ezek a nézetkülönbségek eltörpültek a „sátán birodalmáról” kialakult véleményéhez képest. (A „bolsevizmust” idevalóként értelmezte.)

1947 nyarán, Kanadában a Mária-kongresszuson vett részt Mindszenty József, majd látogatást tett az USA-ban. Ott, Chichago-ban találkozott Habsburg Ottóval, akit, mint a köztársaság-ellenesség szimbólumát már a Kovács Béla és Nagy Ferenc elleni „eljárások” idején igyekeztek gyűlöltté tenni mindazok, akik az „ügyek” alakításában részt vettek. A Chichago-ban

történetekről – informátorok révén – tájékoztatást kapott Rákosi Mátyás. Ezek után nem meglepő, hogy a köztársaság kikiáltásával egyet nem értő hercegprímás és Habsburg Ottó kapcsolatát olyként igyekeztek beállítani, hogy az – a valósággal ellentétben – az „összeesküvés” rémét vázolja fel a magyar állampolgárok milliói előtt. Noha a legitimisták külföldi helyzetéről szerzett adatok alapján is nyilvánvaló lehetett az MKP vezetése előtt, hogy azok politikailag nem képeznek számottevő erőt, mégis azt hozták a közvélemény tudomására, hogy létezik – és veszélyt jelent – „egy bizonyos legitimista, monarchista összeesküvés”.¹⁰⁸⁸ Ezt a politikai vonalvezetést igyekeztek fokozni az 1948. végi lefogások után is, azzal érvelvén, hogy ez is bizonyítja azt, miszerint „nem az egyház elleni támadásról van szó”.¹⁰⁸⁹

Különböző később, a perben oly jelentősnek beállított találkozó „legfeljebb egy óra hosszat tartott”, s azon Habsburg Ottó szerint „egy föderatív monarchia terve, meg egy osztrák-magyar perszonálunió terve nem került szóba, ennek abban az időben semmi valóságalapja nem lett volna”.¹⁰⁹⁰ Ez természetes nem zavarta a koholókat, akik közül Rákosi Mátyás – majdnem leleplezve az államvédelmisták informátorát – nyilvánosan szót ejtett erről a találkozásról...¹⁰⁹¹

Az ún. egyesülési kongresszuson Rákosi éles támadást intézett a rk. egyház feje ellen, a földreform, az államosítás, a köztársaság stb. ügyében elfoglalt álláspontja miatt. Majd az egyház és az iskola elválasztását lezáró 1948. évi XXXIII. tc. elfogadása után megkezdődött az „utolsó roham” előkészítése, a kommunista politikai elképzeléseknek megfelelő, Mindszenty József politikai életből való kiiktatását célzó összehangolt akció. Ennek nyitányaként értékelhető Rákosi 1948. augusztus 20-án, már Kecskeméten elmondott beszéde, aki Mindszenty-t – szokott stílusos fordulatainak egyikeivel – „elvakult csökönyösséggel” illette, mondván, hogy a főpap és köre „változatlanul a régi reakcióhoz húznak”.¹⁰⁹² S az sem tekinthető véletlennek, hogy a Kecskeméten az ún. FM-ügyről szót ejtő Rákosi-beszéd után, szeptember 16-án a Népszavában már a prímás és az FM vezetői elleni per fővádlottja, dr. Perneczky Béla kapcsolatát emlegették.¹⁰⁹³

¹⁰⁸⁴ Rákosi: VB 180. Beszámoló és zárszó az MKP funkcionáriusainak értekezletén, 1948. január 10.

¹⁰⁸⁵ Pl. Iratok 1. 151–158. Eredetiben: MSZP PI L. 274. f. 7/247. ő. e. 51–56. A hercegprímás levele a miniszterelnökhöz a népbíróságok ítélkezéséről, Esztergom, 1945. november 23.

¹⁰⁸⁶ Uo. 274. f. PB. F. 554. és 274. f. 7/261. ő. e.

¹⁰⁸⁷ L. az 1076. sz. jegyzetet! Dr. Kögl Lénárd tanúkihallgatási jegyzőkönyve, 1990. február 13.

¹⁰⁸⁸ Uo. Habsburg Ottó tanúkihallgatási jegyzőkönyve, 1990. február 5.

¹⁰⁸⁹ Uo. Dr. Décsi Gyula tanúkihallgatási jegyzőkönyve, 1990. január 30.

¹⁰⁹⁰ L. az 1088. sz. jegyzetet!

¹⁰⁹¹ L. az 1076. sz. jegyzetet! Jámor József tanúkihallgatási jegyzőkönyve, 1990. január 26.

¹⁰⁹² Rákosi: ÉNO 238-240 és 310-311.

¹⁰⁹³ Népszava, 1948. szeptember 16.

Amint 1948. október 7-én a református és unitárius egyház „megegyezett” az állammal, szinte órák alatt kezdetét vette a Mindszenty Józsefet és a római katolikus egyházat támadó országos méretű kampány. A Szabad Szó arról cikkezett, hogy „elég volt Mindszentyék intrikáiból, felelősségre vonást követel az ország”¹⁰⁹⁴, a Kis Újság arról tudósított, hogy „Megmozdul az ország Mindszenty ellen”.¹⁰⁹⁵ A Szabad Nép október végi számában már azt írták, hogy „Mindszenty József a magyar ellenforradalom vezetője lett. Az ország népe a mindszenyizmus ellen”¹⁰⁹⁶, a Szabad Szó pedig azt fejtegette, hogy a hercegprímás eltávolítását követeli az egész országra.¹⁰⁹⁷ November 4-én a kommunista pártlapban már az állt, hogy „Mindszenty József célja ugyanaz, mint az 1848-as hazaáruló esztergomi érseké”, de két nappal később „csalódottan” vehette tudomásul, hogy a katolikus püspöki kar deklarációjában bizalmáról biztosította az egyházfőt.¹⁰⁹⁸ A Mindszenty elleni akció azonban nem lanyhult. November 20-án az MKP megalakulásának 30. évfordulóján Rákosi bejelentette, hogy „napirendre került a reakció maradványainak felszámolása, különösen az egyház mögé húzódott reakció elleni harc”. Ugyanis ő már tudta – mert elrendelte –, hogy az előző nap vegyék őrizetbe a hercegprímás titkárát, dr. Zakar Andrást. Ekkor már „az egyház mögé húzódó reakció elleni harc” lélektanához tartozott, hogy Rákosi Mátyás bejelentését követően felhangzott a szervezett gyűlölködés hangja: „Vesszen Mindszenty!”¹⁰⁹⁹

Elkezdődött – szokott erővel és szélsőségekkel – a sajtókampány. November 14-én Horváth Zoltán írt Mindszenty-ellenes vezércikket a Népszavába.¹¹⁰⁰ Két nappal később – mint a sajtó is hírül adta – Debrecenben a köztársasági elnök, Szakasits Árpád tette Mindszenty Józsefet felelőssé az állam és a rk. egyház rossz viszonyáért.¹¹⁰¹ A Szabad Szó a tiltakozó táviratok ezreiről világosította fel olvasóit.¹¹⁰² 1948. november 25-én Bereczky Albert a hozzáillő keresztyéni szeretet jegyében vádolta a főpapot:

¹⁰⁹⁴ Szabad Szó, 1948. október 20.

¹⁰⁹⁵ Kis Újság, 1948. október 29.

¹⁰⁹⁶ Szabad Nép, 1948. október 30.

¹⁰⁹⁷ Szabad Szó, 1948. október 30.

¹⁰⁹⁸ Szabad Nép, 1948. november 4 és 6.

¹⁰⁹⁹ Rákosi: VB 255.

¹¹⁰⁰ Népszava, 1948. november 14.

¹¹⁰¹ Szabad Nép, 1948. november 16.

¹¹⁰² MOL JGY. IM iratok. 18 935/1948; Szabad Szó, 1948. november 16.

„Mindszenty árt a kereszténység ügyének és a magyarság ügyének is.”¹¹⁰³

Mindezek az írások, beszédek keretezték a Mindszenty József és társai elleni per első letartóztatottjának, dr. Zakar András őrizetbe vételének idejét.¹¹⁰⁴

Dr. Zakar András lefogását követően először megtagadta a vallomástételt, arra hivatkozva, hogy nem mentették fel a kötelező titoktartás alól. Az ügy bonyolítóit ez a kis akadály természetesen nem rettentette vissza. Megtudták, hogy erre két személynek volt lehetősége: magának, a hercegprímásnak és a budapesti érseki helynöknek. A képlet világos volt: miután dr. Zakartól éppen a primásra akartak terhelő adatokat szerezni, kizárólag Witz Bélától szerezhetik be a Zakar által kért dokumentumot. A korabeli viszonyokat jellemzi, hogy erre viszonylag könnyen szert tehettek. Ugyanis már 1948. január 20-tól birtokukban volt egy „jegyzőkönyv”, amiben nevezett azzal gyanúsították, hogy 1937-ben(!) homoszexuális kalamitásba keveredett.¹¹⁰⁵ Ez a rutinos zsarolási művelet elérte célját, a „felmentés”-t követően az egyházi alosztály munkatársai segítségével dr. Zakar „megtört”, és „vallani” kezdett.

Minderről azonban csak a legbennfentesebbek tudtak. Az MDP KV 1948. november 27-i ülésén a „népi demokráciánk új feladatait”¹¹⁰⁶ fogalmazó Rákosi Mátyás új rohamot indított. Eddig a primás ugyan már volt „hazaáruló”, „intrikus”, „reakció maradványa”, „felelős”, és sok más egyéb, de Rákosinak ez sem volt elég, még tovább ment. Rá jellemző szemérmetlenséggel most már a katolikus egyház vezetőit nem csupán szokott „reakciós”, hanem kifejezetten „fasiszta” jelzőkkel illette, úszított és hazudott egyszerre: „a népmozgalom ... spontán követeli..., változtassuk meg eddigi türelmes politikánkat a katolikus egyház reakciós és fasiszta vezetőivel, elsősorban Mindszentyvel szemben...” Majd nehogy félreértés essék, mintegy feladatként is kitűzte: „De annak a türelmi politikának, mely elnézőbben kezelte a papi vagy bíbornoki talárban garázdálkodó kémeket, árulókat, valutacsempészeket és a Habsburgok visszahívóit, a fasisztákat és a régi rend reakciós híveit –, ennek a politikának vége. És vége annak is, hogy a törvény csak a kis klerikális bűnösökre sújt le, a nagyhoz nem nyúl.” Majd ismét: „a mi demokráciánk[kal - a szerk.] összeférhetetlen, hogy a fasizmusnak és a reakciónak egy olyan szervezett rohamcsapata zavarja tovább az újjáépítésünket és stabilizációnkat, mint amilyen Mindszenty mögé felsorakozott. A kíméleti idő a reakció ezen utolsó csoportjával szemben lejárt.”

A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének ülésén főtitkári be-

¹¹⁰³ Szabad Szó, 1948. november 26.

¹¹⁰⁴ Szabad Nép, 1948. november 20. Hütlenség miatt letartóztatták Zakar Andrást, Mindszenty titkárát.

¹¹⁰⁵ MSZP PI L. 274. f. 7/248. ő. e. 126. Jegyzőkönyv, 1948. január 20.

¹¹⁰⁶ Rákosi: ÉNO 353–356.

széd gyanánt, de rágalmozó és úszító jelleggel valójában vádbeszéd hangzott el, minthogy mindaz, amit Mindszenty bíborossal összefüggésben Rákosi Mátyás megfogalmazott, az napok-hetek alatt közvetlen büntető eljárási kérdéssé vált... Az ún. egyházi alosztályon nem ok nélkül gyűltek az adatok.

Egy későbbi, kissé kusza, de a hercegprimás kihallgatójától származó visszaemlékezés így idézi fel a kezdeteket: „A Mindszenty-ügy egy operatív jól előkészített ügy volt”, s „operatív előkészítése alapján nyilvánvaló volt”, azonkívül, hogy Mindszenty „egy középkori figura”, ellene „olyan cselekmények tömege vonultatható fel”, aminek alapján „klasszikus értelemben is büntető eljárás”-t lehet indítani ellene. Mi több: „Ez a bizonyító anyag készen állt Tihanyiéknál,” az egyházi alosztály vezetőjénél. E visszaemlékezés szerint a főpap elítélésében érdekelték úgy látták, hogy pl. „Habsburg Ottót hazahozni akarni, s e célból konspirálni, az végül is alkalom a perre”. Ráadásul: „A Chapinnek küldött jelentéstömeg nyugodtan beállítható kémanyagnak.” Úgy látták, a bíboros „minden alkalmat megragadott...”, hogy le lehessen számolni vele”.¹¹⁰⁷

A hercegprimás letartóztatását megelőző események államvédelmi-igazságügyi előzményeiről dr. Timár István is „visszaemlékezett”. Memoárja szerint 1948. december elején, amikor már az IM állományában szolgált, Péter Gábor áthívatta, s egy „hatalmas iratcsomót” helyezett eléje: az egyházi alosztályon őrzött, a primás lefogásához szükséges „bizonyítékok”-at. „Még Mindszenty legközvetlenebb környezetéből is sikerült beszervezniük papokat, akik úgyszólván a hercegprimás minden lépéséről beszámoltak.” Az iratok áttanulmányozása alapján Timár dr. is „elegendő okot” látott arra, hogy fel lehessen lépni a hercegprimás ellen.¹¹⁰⁸

Rákosiéknak ennyi elég volt. Az események felgyorsultak. Zakar András „feltáró vallomásait” hasznosítva az ÁVO 1948. december 23-án házkutatást foganatosított az esztergomi palotában, ahol előkerült egy elásott fém-tok és benne számos fontos dokumentum.¹¹⁰⁹ Ez már komoly dolognak látszott. Hatására a törpe is óriássá nőtt. Rákosi Mátyás pedig, az akkor már majdnem mindenható pártvezér, kéretlen ügyészi szerepkörében „személyesen döntött arról, hogy december 26-án a du.-i órákban le kell tartóztatni Mindszentyt”.¹¹¹⁰

Összhangban a változó világ változatlanságának ígézetével, karácsonyi szózatában XII. Pius pápa is megapintotta a történelem ütőerét: „A viha-

¹¹⁰⁷ Décsi interjú, 1984. július, 113-114.

¹¹⁰⁸ Dr. Timár István i. m. 151.

¹¹⁰⁹ L. az 1076. sz. jegyzetet! Jámbor József tanúkihallgatási jegyzőkönyve, 1990. január 26.

¹¹¹⁰ L. a 1089. sz. jegyzetet!

rok és hullámvázások által ostromolva az egyház érintetlenül, sértetlenül őrizte meg vitális tartalmát, és minden nép soraiban, ahol a katolikus hitet gyakorolni a valóságban egyenlő üldözések elszenvedésével, találni lehetett és mindig találni ezrével olyan derekasokat, akik szilárdan állnak az áldozatok, az üldöztetések és kínok között, bátrak a láncokkal és a halállal szemben, nem hajtanak térdet a hatalom és az erőszak bálványa előtt.”¹¹¹¹ A pápai megnyilatkozást a történelem ütőerének lüktetése közvetítette. Az Osservatore Romano akkor közölte, amikor majdnem egészen ide illő módon adott hírt Mindszenty József, magyar hercegprimás letartóztatásáról.

December 29-én a Budapesti Néppügyészseg is nyilvántartásba vette a következő eljárás vádlottjait: Mindszenty Józsefet és társait, a különböző időben lefogott dr. Zakar Andrással, Nagy Miklóssal, Ispánki Bélával, Váradi Jánossal, Vid Józseffel, Beresztóczy Miklóssal, Fábian Jánossal, dr. Baranyay Jusztinnal, Bóka Imrével, herceg Esterházy Pállal, dr. Horváth Gáborral és Wydler Tivadarral együtt.¹¹¹² A sajtóban közzétett névsor csak kissé tért el ettől: ott nem szerepelt Vid József, viszont említést tettek Endrédy Béláról.¹¹¹³ (Tévesen persze, mert a lefogottat Endrédy Zoltánnak hívták.)¹¹¹⁴

A sajtó természetesen 1948 decemberében is nemcsak bő, de a kelletténél nagyobb és főleg torzabb teret szentelt a „Mindszenty-ügynek”. A szövegeket általában már majdnem teljes mértékben az MKP, vagy éppen a Rákosi-féle megnyilatkozások intonálták. Még ezek közül is említést érdemel az immár Dobi István vezette Kisgazdapárt Budapesti Választmányának állásfoglalása. Ez, tiszta beszédként azt vetette (kis fogalmi zavarral) „a primás” szemére, hogy míg december 14-én immár „újabb megállapodás” kötöttet – az „állam” és az evangélikus egyház között, addig az „állam” és a „rk. egyház” megegyezését (minden főpap közül) legjobban „Mindszenty” akadályozza.¹¹¹⁵

Tényleg „szervezés kérdése” volt „az egész”, hogy december 20-án „tömegtüntetés” zajlott a hercegprimás ellen.¹¹¹⁶

Karácsony után a lapok címdalát töltötte ki az a száz darabra szabott nagy szenzáció, hogy: „Megtalálták a titkos irattárat”; „Büntársai voltak

¹¹¹¹ MOL JGY. KüM iratok. XIX – J – 1 – d/2. 6353/1948. Jelentés Rómából.

¹¹¹² BFL Bp. Nü. iratok. Iktatókönyvi bejegyzés, 1948. december 29. 8140/1948 és 81 394/1949.

¹¹¹³ Szabad Szó, 1948. december 29.

¹¹¹⁴ L. az 1076. sz. jegyzetet! Endrédy Zoltán tanúkihallgatási jegyzőkönyve, 1989. december 14.

¹¹¹⁵ Szabad Nép, 1948. december 15.

¹¹¹⁶ Szabad Szó, 1948. december 21.

12-en"; „Beismerő vallomást tett”... stb.¹¹¹⁷ December 30-án elővették „Rákosi elvtárs” egy hónappal korábban elsütött ötletét. Ennek alapján „hozták” a lapok, [hogy az imperialisták és a „népi demokrácia” egyéb „ádáz el-lenségei” által kirobbantott] újabb háborút követően a „hazaáruló Mindszenty” a „Habsburg-restaurációban” bízott, és „szövetkezett” Habsburg Ottóval.¹¹¹⁸

A hercegprímás letartóztatásától az „ügyet” Rákosi Mátyás is megkülön-böztetett figyelemmel kísérte. „Rajta volt”, hogy naprakészen tájékoztassák és ugyanígy naprakészen hajtsák végre („a párt”) utasításait. Dr. Décsi Gyula (nevét, szerepét korábban többször említettük) vallotta (már) 1990-ben: „Rákosi naprakészen tájékoztatást kapott. Ez magában foglalta az összes kihallgatási jegyzőkönyv megküldését.” A jelentésekre különböző „észrevételeket tett”, és „konkrét utasításokat adott a kihallgatás mikéntjére, sőt azok tartalmára is”.¹¹¹⁹

Gondoskodtak arról is, hogy ne akárki, hanem éppen Dudás püspök legyen a gyóntatója, ami még dr. Décsi Gyula szerint is „nevetséges volt”, mert Dudásról mindenki tudta, hogy „görögkatolikus püspök volt, és így nyilvánvaló” lett, hogy „az ÁVH beszervezett embere” volt.¹¹²⁰

Január első heteiben elkészültek a legfontosabb jegyzőkönyvek, amelyek alig-alig különböztek egymástól, illetve az „összesített jegyzőkönyv tervezetétől”.¹¹²¹ A politikai vezetés, lépésről lépésre figyelemmel kísérte a nyomozást és különböző instrukciókat adott. Révai József például azt, hogy Esterházy ügyét össze kell „amalgámolni” Mindszentyével.¹¹²² Csak Rákosi Mátyás elégedetlenkedett, s ennek feltehetően az 1949. január 9-i jegy-

¹¹¹⁷ L. a napi sajtót, pl. a Kis Újságot, a Népszavát, a Szabad Népet stb.! Ami a „beismerő vallomás”-ról írottakat illeti, azokról a főpásztor emlékirataiban több alkalommal is megemlékezik. Egyrészt orvosi beavatkozással félelmet keltettek benne, másrészt több alkalommal brutálisan bántalmazták, (verésekkel) „kikényszerítették” belőle a „beismerő vallomás”-okat. Erről ő – előre készült hittel és reménnyel – úgy adott jelt az utókor számára, hogy a jegyzőkönyvek aláírásakor, neve alá a c. f. [coactus feci = kényszer hatására] jelet helyezte el saját kezűleg. A jegyzőkönyvek tehát c. f. voltak saját kezűek. Vö. Mindszenty József: Emlékirataim, Bp., 1989. Szt. István Társulat kiad. 240-243, 253, 266-269, 318-319! Ami pedig a „saját kezűleg” írott „vallomások” hitelességét illette, arról a nyugatra menekült Sulner-házaspárra hivatkozva írta meg, hogy az „okmányok” hamisítványok voltak (272-276).

¹¹¹⁸ Szabad Nép, 1948. december 30.

¹¹¹⁹ L. az 1089. sz. jegyzetet!

¹¹²⁰ Décsi interjú, 116-117.

¹¹²¹ L. az 1076. sz. jegyzetet! Dr. Tihanyi János tanúkihallgatási jegyzőkönyve, 1990. január 24.

¹¹²² Décsi interjú. 106-108.

zőkönyv elolvasása után¹¹²³ kifejezést is adott a következőképpen: „Az összesített jegyzőkönyv politikához abszolúte nem konyító, az államvédelemről halvány fogalommal nem bíró emberek munkája. Ilyenformában jelentékeny része Mindszenty(!) működését dicsőítené, és soha nem remélt propagandát jelentene a magyar és nemzetközi reakció számára. Ilyen formában helyenként igen sikerült fasiszta propagandairat.” Nem lehet mondani, hogy kifejezetten dicsérő jellegű észrevételek voltak ezek. De nem is szolgáltak mást, minthogy az „államvédelemről halvány fogalommal nem bíró” bűntársai még az eddigieknél is nagyobb figyelmet fordítsanak utasításaira, adott esetben arra, hogy a jegyzőkönyveknek mit kell tartalmazniuk.

Nem volt rest. Lediktálta: „A célkitűzés: „föderatív közép-európai királyság” Magyarországgal, Ausztriával, ha lehet Bajorországgal. Habsburg Ottóval az élén, aki mellett Mindszenty(!) játszott volna az »első hegedűst«, miután a magyar koronát [Habsburg Ottó] a fejére tette volna. Ez csak a magyar köztársaság amerikai segítséggel történendő megdöntésével” lett volna „lehetséges, ezért állt” Mindszenty „minden tekintetben az amerikaiak rendelkezésére. A magyar köztársasággal”, felszámolásával „természetesen a földreform, az államosítás és a demokrácia minden vívmányát is megsemmisítette volna. E célok eléréséhez... igénybe vette nemcsak az imperialista hatalmak támogatását, hanem Eszterházyét(!), Ullmanét(!) stb. A terv előkészítésére nagyszabású kémkedést szervezett” stb.

Ezt követően pedig - rendelte el Rákosi - a következő rendszer szerint kell összefoglalni Mindszenty „bűnös” tevékenységét:

„1./ hűtlenség és a magyar demokrácia megdöntésére irányuló tevékenység,

2./ kémkedés,

3./ a szent korona,

4./ a valuták.”

Az egyes oldalakhoz külön megjegyzéseket is fűzött. Néhány jellemzőbbet közülük felidézzük. „A 21. oldalon és egyebütt is a kémkedés szót kell használni.” El kell érni, hogy Mindszenty „maga szögezze le, hogy tisztában volt vele, hogy jelentései és adatszolgáltatásai lényegében széles körű kémkedést jelentettek, és a kémkedés nemcsak a harmadik világháború meggyorsítását szolgálta, hanem egyben viszontszolgálatot az amerikaiaknak a dollárokért és a támogatásért.” Majd később, nem kevésbé gátlástalanul: „a 29. oldalon említett zsidótörvényekhez fejtse ki részletesen, hogy a demokrácia megdöntése után visszaakarták(!) állítani mindazokat a faji törvényeket, amelyek 1919-től 1944 márciusáig létrejöttek”.

¹¹²³ L. az 1076. és 1089. sz. jegyzeteket! Dr. Tihanyi János és dr. Décsi Gyula tanúkihallgatási jegyzőkönyvei, 1990. január 24. és január 30.

Az összefoglaló kihallgatási jegyzőkönyv súlypontosító összegezéseként a főtitkár arra adott utasítást, hogy „a jegyzőkönyv Mindszenthyt(!) annak mutassa, ami, egy reakciós, korlátolt, szűklátókörű, cinikus politikai kalandornak. A jegyzőkönyvből a magyar dolgozó nép minden rétege, nemcsak a munkások, az úrgazdák, a középparasztok, a demokratikus kispolgárok lássák, hogy kicsoda Mindszenty(!), hanem a külföld is. Ezért nemcsak reakciós, fasiszta voltát, hanem korlátoltságát, elvakultságát is le kell leplezni. Ne felejtsek el – húzta alá a jegyzőkönyv készítés főtanácsadója –, hogy az ügy messze túlnő a magyar határokon és az egész nemzetközi reakció veresége. Ebből a szempontból dolgozzanak tovább.”¹¹²⁴

S míg az államvédelmisták Rákosi Mátyás „útmutatásai” alapján fogtak hozzá bizonyos sietséggel tisztán írói feladataik teljesítéséhez, addig a párt „főideológusa” (Révai József) a külföldön Mindszenty József mellett kiálló nyilatkozatokkal szállt – ugyancsak pártfeladatként – vitába. A Szabad Népben – az ő intellektuális hajlamait leginkább kifejező – Farizeusok címen¹¹²⁵ tobzódott: „Még Horthy Miklós, az elaggott gyilkos, a vén gonosztevő is nyilatkozik Mindszenty mellett.” A „magyar demokrácia lecsapott erre a fasiszta kigyófejre..., aki a magyar fehérterrornak, a »keresztény kurzus«-nak volt oszlopos támogatója”... „Mindszenty mellett van, vele intrikál minden sötét, levitézlett, szemétdombra került középkori népgyűlölő erő... és az imperializmus élelen erői: a háborús uszítók.” A Mindszentyvel egyetértő, érte szót emelő külföldi politikusokat és főpapokat – kitűnő halottkémi adottsággal – egyszerűen csak „múmiák”-nak titulálta. Intellektusának és irodalmi ízlésének nem akármilyen mélységeibe engedett bepilantást akkor is, amikor azokra „mennydörögve”, akik azt hirdették, hogy Mindszenty a lelkiismereti és vallásszabadságért küzdött, szokott nyegle modorában így „válaszolt”: „ha a fasizmust értenek »szabadságon«, akkor Mindszenty valóban a szabadság lovagja volt”.

Révai írásai nem egyetlen példáját adták annak, hogy szerzőjüknek teljes gondolkodását a parttalan, neki már már „önmagában szép”, engesztelhetetlen gyűlölet és már létformaként is pusztító hevületű gyűlölködés hatotta át. A Szabad Nép (másik) vezércikk-írója is a hivatalos pártálláspontot tolmácsolta, aki mind a Pócsperiben, mind az Esztergomban történeteket súlyos minősítésekkel illette.¹¹²⁶ Még dr. Major Ákos is úgy vélekedett,

¹¹²⁴ Iratok 1. 163–167. Eredetiben: MSZP PI L., másolatban l. az 1075. sz. jegyzet! Rákosi Mátyás koncepciója a Mindszenty-ügyben és véleménye az államvédelmi vizsgálat összefoglaló jegyzőkönyvéről 1949. január 9. után (Vö. a 404. sz. jegyzet!)

¹¹²⁵ Révai: Élni tudtunk 313–332.

¹¹²⁶ L. a 1076. sz. jegyzet! Vásárhelyi Miklós tanúkihallgatási jegyzőkönyve, 1990. február 9. Vö. Kovács Imre i. m. 324!

hogy ezek a sajtó megnyilatkozások inkább ártottak,¹¹²⁷ mint használtak...

A sajtó által folytatott hecckampányok minősíthetetlen jelző-gyűjteményei, alantas jellege, denuncioló szerepe névtelen és ismert emberek, rétegek, csoportok alaptalan meghurcolását eredményezték. Ezekben az írásokban a „népellenes és háborús bűnös”, a „fasiszta” és a „reakciós” jelző nagy-nagy összevisszaságban, de mindig tisztán feljelentő, megtorló, megfélemlítő, megalázó és megnyomorító céllal szerepelt. A megtevesztő demagógiának is meglelt az eredménye. Még tömegesebbek, még átfogóbbak lettek a törvénysértések. Ez volt az a fekete szövet, ami alatt egyre inkább egymáshoz idomulva fért meg az államvédelmista, igazságügyi és politikusi törvényszegés.

Közben a per előkészítése is lassan befejező stádiumába érkezett. Az államvédelmisták – a jelzett „útmutatásoknak” megfelelően – javaslatot készítettek egyrészt a vádlottak körére, a vád képviselőjére, a bíróság összetételére. Végül – mint lenni szokott – a BM ÁVH javaslatáról „az MDP Titkársága döntött”.¹¹²⁸ Ez a minden felelősség nélküli kis csoport szabta meg, hogy kik legyenek a vádlottak. Ők döntöttek arról, hogy – a foga fehérjét már jónéhányszor jól kimutató – dr. Olti legyen a büntetőtanács elnöke, és a már akkor nem kevésbé hírhedt Alapy Gyula képviselje a vádat. Ezt követően, a jól bevált gyakorlatnak megfelelően a BM ÁVH minősítette a védőket, s javaslatot tett arra is, hogy miképpen és kik által lehet őket befolyásolni. Így pl. dr. Baranyay Juszti védőjéről, (dr. Móra Mihály professzorról) pontosan „megírták”, hogy „befolyásolása legcélszerűbben dr. Beér János miniszteri osztályfőnökön keresztül történhetik”.¹¹²⁹

Az MDP főtitkára azonban még mindig elégedetlen volt a nyomozati eredményekkel, s olyan dokumentumot követelt – mint utóbb kiderült, két alkalommal is –, amivel Mindszenty Józsefet az ő elgondolásainak megfelelően lehet kompromittálni a tárgyaláson.¹¹³⁰ Így keletkeztek egyrészt az amerikai követhoz, másrészt az igazságügyminiszterhez írott levelek.

Ám az 1949. február 3-i tárgyalási napon, az Olti Vilmos által felolvasott levél szövegét utóbb meghamisították, és jellegzetes államvédelmista fogalmakkal megtűzdelve adták ki. Kihallgatója, Jámbor József felettesei utasítására azt javasolta Mindszenty Józsefnek, hogy a főpap próbáljon megszökni. Ugyanis, ha nem teszi ezt és nem kér ehhez külső segítséget, akkor ügye – tekintettel arra, hogy abban akár halálos ítéletet is kihirdethet-

¹¹²⁷ Dr. Major Ákos i. m. 400.

¹¹²⁸ L. az 1089. sz. jegyzet!

¹¹²⁹ L. az 1076. sz. jegyzet! V – 700/8. A Mindszenty József és társai elleni 1949-es eljárás iratai. Jelentés, 1949. január 21.

¹¹³⁰ Uo. Jámbor József tanúkihallgatási jegyzőkönyve, 1990. január 26.

nek – tragikus fordulatot vethet. Ezek után az államvédelmista által „tálcán kínált” szökési tervvel megtevesztett főpap 1949. január 22-én a következőket írta Selden Chapinhez: „Kedves Követ Úr! Az akciót csütörtökig valóban végre kell hajtani. A vád készen van. Ez a vád Amerika ellen van irányítva, és be akarják bizonyítani, hogy pénzt kaptam Amerikától, titokért. Kérek egy autót és repülőgépet. Itt nincs más megoldás. Legszívesebben üdvözléssel Mindszenty. PS. Kérem Koczakot tegyen előkészületeket, ennek a levélnek a felmutatójával való találkozásra, hogy megbeszéljünk mindent. PS. Kérem, ajánljon fel a pilótának az ügy érdekében 4000 d-t, mely összeget én vissza fogok fizetni. Mindszenty.”¹¹³¹ (Az 1949. február 20-a körül megjelent ún. Fekete könyvben közöltek – primitívebb és nyelvtanilag rosszabb formában – már azt tartalmazták, hogy „hál[álos – a szerk.] ítéletet” kívánnak hozni, hogy Amerika ellen van a vádirat „kiélezve” stb.)¹¹³²

Rákosi Mátyás ezzel a levéllel sem érte be. Újabb írói-lektori munkára ösztönözte ÁVH-s alantasait, s ennek érdekében azt kívánta, hogy az államvédelmisták beszéljék rá Mindszenty Józsefet, „írjon egy levelet az igazságügyminiszternek, melyben perének elkülönítését kéri, és amelyben belátja egyházpolitikájának helytelen mivoltát”. (Egykori beavatott szerint: „Ezzel azt akarta mutatni Rákosi, hogy Mindszenty megtört, és belátta tevékenységének helytelenségét.”) Lehangelőnek tetszhet, de való, hogy a főpásztor 1949. január 29-én másodszor is „levelet írt”, immár dr. Ries Istvánnak. Az öt levélírára késztetők viszont kezdettől tudták, hogy a főpap levele „eredményre nem vezethet”.¹¹³³ Ezt erősítette meg a tárgyalás egykori tanácsvezető bírāja is, aki 1989 végén elmondta, hogy „iránymutatást” kapott, hogy „az elnapolásra nem kerülhet sor”.¹¹³⁴

Sok alaki jegy utal arra, hogy a levelet nem Mindszenty írta, bárha aláírta. A legfontosabbnak ítélt, egyben legfeltűnőbb árulkodó alaki jellegzetességek az alábbiakból is nyilván kitetszenek: „... önként beismerem, hogy az állami büntető törvénykönyv alapján vád tárgyává tett cselekményeket lényegében elkövettem. A jövőben a magyar állam külső-belső ügyeit mindenkor a Magyar Köztársaság teljes szuverenitása alapján ítélem meg. Ezen elismerés és kijelentés után személyemet illetően a tárgyalás immár nem

¹¹³¹ Uo. V – 700/33. 285. Közli: A Mindszenty-per i. m.

¹¹³² Mindszenty József a népbíró előtt, Bp., 1949. Szikra K., 114.

¹¹³³ L. az 1089. sz. jegyzetet! Mindszenty memoárjában tagadta a levél elkészítését, szerinte azt dr. Décsi Gyula írta, őt pedig kényszerítették az aláírásra. Mindszenty József i. m. 292-293.

¹¹³⁴ L. az 1076. sz. jegyzetet! Dr. Olti Vilmos tanúkihallgatási jegyzőkönyve, 1989. december 28.

feltétlenül látszik szükségesnek.” Továbbá: „készségemet nyilvánítom, hogy hivatalom gyakorlásától egyidőre visszavonulok”.¹¹³⁵

A vádiratot az ügyész ez alkalommal is a BM ÁVH-n készítette el. Az államvédelmisták ezt az MDP Titkárságához továbbították, s „onnan jött vissza”.¹¹³⁶ A keltezés – 1949. január 25-e – azt valószínűsíti, hogy az igazságügyminiszterhez írandó Mindszenty-féle levél ötlete is ez idő tájt merülhetett fel. A vádiratot, a tárgyalást és az ítéleteket a Gergely Jenő és Izsák Lajos által összeállított kötet, A Mindszenty-per közli.¹¹³⁷

Itt csak arra utalunk, hogy a Budapesti Népbírárság Mindszenty Józsefet és 6 társát különböző bűncselekmények elkövetésével gyanúsította. A hercegprímást folytatólagosan elkövetett, a demokratikus államrend és köztársaság megdöntésére irányuló szervezkedés vezetésének büntetével, valamint ugyancsak folytatólagosan elkövetett hűtlenséggel és fizetési eszközökkel elkövetett bejelentés elmulasztás, üzérkedés büntetével vádolta. A Budapesti Népbíró a nyilvános tárgyalást 1949. február 3 és 8. között, három napon át (3-5. között) tartotta meg. Ítéletet első fokon 1949. február 8-án, majd másodfokon 1949. július 9-én hirdettek a tanácsvezetők.

Az 1949. február első hetében tartott tárgyalást követően, 8-án ismertetett ítéletet, „annak kihirdetése előtt az ÁVH-n keresztül Rákosihoz kellett felterjeszteni... Rákosi vagy a Titkárság ... tételekbe menőleg határozta meg azt, hogy a bíróság milyen ítéletet szabjon ki”.¹¹³⁸

Máig vitatott, hogy az ún. politikai indoklási rész kinek a keze alól került ki.¹¹³⁹ Mindszenty József egykori kihallgatás-vezetője szerint nagy valószínűséggel Rákosi Mátyás vagy a Titkárság készíthette el, illetve véglegesítette.¹¹⁴⁰ Nyilván erre utalt az egykori tárgyalásvezető is, aki szerint csak az ítéletnek a jogi, tényállási részével kellett foglalkoznia, mert mint közölték vele, „az ítéletnek politikai indoklási részét meg fogom kapni”.¹¹⁴¹

Ami az első- és másodfokú ítélettel kapcsolatos „iránymutatásokat” illeti, azok részint dr. Olti Vilmos, részint egy korabeli MDP-dokumentum alapján rekonstruálhatók. Ezeket, „a párt vezető szerepéből egyértelműen

¹¹³⁵ Mindszenty József a népbíró előtt, IUS-sorozat, Párizs, 1986. LXXIX-LXXX.

¹¹³⁶ L. az 1089. sz. jegyzetet!

¹¹³⁷ L. az 1071. sz. jegyzetet!

¹¹³⁸ L. az 1089. sz. jegyzetet!

¹¹³⁹ Lf. B. TÜK 022/1950. Vö. a NOT I. 687/1949/22. sz. ítéletével!

¹¹⁴⁰ Décsi interjú. 106-107.

¹¹⁴¹ L. az 1076. sz. jegyzetet! Dr. Olti Vilmos tanúkihallgatási jegyzőkönyve, 1989. december 28-án.

következett” iránymutatásokat a kiemelkedő személyek elleni ügyekben, a gyakorlatban úgy érvényesítették, hogy „a párt legfelsőbb vezetőinek tudta vagy egyetértése nélkül semmiféle eljárást nem lehetett indítani vagy folytatni. Ebbe a körbe tartozott természetesen a nyomozás elrendelése, a vádirat benyújtása, a bírói eljárás is.”¹¹⁴²

A másodfokú tárgyaláson a gyanúsítottak nem voltak jelen. Ekkor „az ítéletek már nem voltak soha olyan jelentőséggel bírók, mint az elsőfokúak. Azt azonban Jankó Péterrel közölték, ... hogy az elsőfokú ítéletet kell helybenhagynia.”¹¹⁴³

A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének Titkársága 1949. június 28-i döntését, nevezetesen azt, hogy „a jövő héten tárgyalja le a NOT a Mindszenty-ügyet, és hozzon helybenhagyó ítéletet”¹¹⁴⁴, a dr. Jankó Péter vezette NOT-tanács csak részben tette magáévá. Amíg Mindszenty József ítélete mindkét fokon életfogytiglan tartó fegyházbüntetésre szolt, addig dr. Baranyay Jusztinnál 3 évi, dr. Zakar Andrásnál 2 évi fegyházbüntetésre csökkentették a büntetést, dr. Ispánki Béla életfogytiglan tartó fegyházbüntetését 15 évi fegyházbüntetésre módosították. A felső szintű határozat csak Mindszenty József, dr. Esterházy Pál, dr. Tóth László és Nagy Miklós esetében valósult meg. Az enyhítések indoklásánál azonban az is szerepelt, hogy „a Mindszenty-ügy elvesztette eredeti jelentőségét, a haladást szolgáló politikai, társadalmi és termelő munka a dolgozó nép erőinek egyre maradéktalanabb egyesítésével, a dolgozó nép egyre egységesebb akaratával, egyre zavartalanabban, egyre eredményesebben folyik. Mindszenty József magatartásának átkos kihatásai teljes elenyészésük biztos folyamatának képét mutatják.”¹¹⁴⁵

Júliusig ennyit változott a helyzet? Közel sem, hisz a Rajk-üggyel még kaotikusabb viszonyok alakultak ki, de a politikai vezetés is érezte – s bizonyos fokig a nemzetközi helyzet alakulása is hatott rá –, hogy túllőtt a célon. Igaz, hogy a Demokrata Néppárt is megszűnt létezni, vezetője, Barankovics István pedig elmenekült, a per hatására kiutasították és elhagyta az országot az amerikai követ, Selden Chapin¹¹⁴⁶, de mindezek – az ügy „jóté-

¹¹⁴² L. a 1076. sz. jegyzetet! Dr. Olti Vilmos tanúkihallgatási jegyzőkönyve, 1989. december 6.

¹¹⁴³ L. az 1089. sz. jegyzetet!

¹¹⁴⁴ Iratok 1. 169–171. Eredetiben: MSZP PI L. 276. f. 54/51. ő. e. 125. Az MDP Titkárság 1949. június 28-i ülésének jegyzőkönyve. (Vö. a 405. sz. jegyzettel!)

¹¹⁴⁵ L. az 1139. sz. jegyzetet!

¹¹⁴⁶ Barankovics István menekülését elítélve, volt pártja politikai bizottsága 1949. február 4-én kimondta az önfeloszlatást. Az amerikai diplomatát február 12-én kiutasították, 17-én távozott Magyarországról.

kony” mellékhatásai – nem ellensúlyozhatták annak a nemzetközi kampánynak a hatását, ami az emberi jogok magyarországi megsértése miatt bontakozott ki.¹¹⁴⁷

A Szabad Nép 1949. február 10-i számában Boldizsár Iván – felfedezvén, hogy ez már nem „Dánia, a gazdag parasztok országa” – „A bíboros meglincelése, avagy így hazudnak ők” címen cikkezett. Rajk László (a belügyminiszterből már visszaminősített) külügyminiszter (az MTI-nek három nappal később adott nyilatkozatában) még azzal próbált maga előtt is jó pontokat szerezni, hogy „elítélte” a külföldi „rágalomhadjáratot”. Ezek s hasonló „visszavágások”-nak beállított akciók már csak a félsiker-félkudar szokott melléktermékei voltak.¹¹⁴⁸ S volt bennük célt tévesztett vagdalkozás is: „amerikai részről Acheson külügyminiszter február 9-én megfenyegette Magyarországot, hogy a Mindszenty-ügyet az UNO¹¹⁴⁹ elé viszi”...

Aztán Nyugaton is hagyták lassan az ügyet lecsengeni (valahogy úgy, ahogy a költő írta: s „a nagyhatalmak cserélnek majd hosszú jegyzékeket”...). Az amerikai-magyar jegyzékváltásokat szabályszerű angolszász-magyar jegyzékváltások követték: valóságos „diplomáciai [mű]háború”. Április 2-án „Bolívia és Kuba” az „ENSZ elé vitték a békeszerződés” (magyar és bolgár részéről történt) „»megsértésének ügyét«”. Újabb halasztó jellegű aktivitásként április 11-én az ENSZ közgyűlés napirendjére tűzték, 30-án el is fogadták a „bolíviai indítványt”, miszerint a közgyűlés »reményét fejezi ki, hogy sürgősen komoly intézkedések fognak következni, amelyek a szerződésnek megfelelően az emberi jogokat és szabadságjogokat is biztosítják«. Ekkor már a magyar kormány is higgadtabb hangnemben utasíthatta el – „illetéktelen beavatkozásra” hivatkozva – az ENSZ közgyűlésen való részvételt. Ugyanezt hasonló módon tehetette a Szovjetunió is, szinte már barátságosan háritva el a részvételt az angolszászok által javasolt, budapesti angol, amerikai és szovjet követekből álló bizottságban, amelyik a békeszerződés végrehajtásával kapcsolatos angolszász aggályokat vizsgálta volna meg (ha erre a javaslatba hozott résztvevőknek még egyáltalán kedve lett volna). Teljes mértékben szűnhetett meg az aggályoskodás, mivel a Szovjetunió szépen visszaigazolta: „Magyarország a békeszerződést lelkiismeretesen végrehajtotta”.¹¹⁵⁰

Az ENSZ-ben folyt vitáról Vásárhelyi Miklós tájékoztatta a magyar

¹¹⁴⁷ MOL JGY. Küm iratok XIX – J – 1 – d/1. A Mindszenty-ügy – Emberi jogok kérdése.

¹¹⁴⁸ Szabad Nép, 1949. február 10 és 14.

¹¹⁴⁹ UNO = Egyesült Nemzetek Szervezete.

¹¹⁵⁰ L. a 1147. sz. jegyzetet!

kormányt.¹¹⁵¹ Ez egyszerre tükrözte hazafelé a felkészülő éberséget, visszafelé pedig az enyhítő várakozást. 1949. április 23-án megküldött táviratában – többek között – az állt, hogy az „UNO Politikai Bizottság által 22-én elfogadott és közgyűlés elé terjesztett bolíviai határozati javaslat”-ban a „magyar kormány ellen közgyűlés előtt vádat emeltek” az UNO céljaival és békeszerződésben „vállalt kötelezettségekkel” ellentétes cselekedetekért. A közgyűlés „komoly aggodalmát fejezi ki... a magyar kormány ellen felhozott komoly vádak” alapján, s elhatározta, hogy „a kérdést napirenden tartja az UNO közgyűlés negyedik ülészakán”. A javaslatot jelentéktelen módosításokkal „előreláthatólag elfogadja... Negyedik ülészak szeptemberben. Vásárhelyi.”¹¹⁵² (Már itthon) arra is felhívta a figyelmet, hogy „az amerikai nagyközönséget nem annyira Mindszenty politikai bűneinek feltárásával lehet megfogni, hanem annak hangsúlyozásával, hogy ez az ügy is a római katolikus hierarchia hatalmi törekvéseit tükrözi”. Egyértelműnek kell venni, hogy a Mindszenty-ügy vallási oldala tette a pert kint „népszerűtlenné”.¹¹⁵³

Az ügy aktualitásainak lassú kiürülése (kiürítése) is szerepet játszott abban, hogy noha Mindszenty József, Esterházy Pál és két további társuk előre elgondolt (eleve nem halálos) ítélete változatlan maradt, míg többeknek, mindenekelőtt (a „feltáró jellegű” vallomásra szoktatott tekintettel) dr. Zakar Andrásnak enyhítették büntetését.

A perújítási nyomozás során feltárt adatok alapján – több mint négy évtizeddel a történetek után – megállapították, hogy a hercegprímás és társai elleni politikai per során „a vád és bíróság nem tudta hitelt érdemlően bizonyítani a vádlottak szervezkedését, azaz összeesküvését”, Mindszenty József semmiféle kémközpont élén nem állt.¹¹⁵⁴

A valutáris bűncselekményekkel összefüggésben már Ordass Lajos törvénytelen perénél jeleztük, hogy a MNB 30%-os felárral folyamatosan vette át az egyházaknak érkező dollársegélyeket, s váltotta be azokat.¹¹⁵⁵ S nem érdektelen, két – a perújítás során ismertté vált – tényre is hivatkozni. Egyrészt arra, hogy Lénárd Ödön is megerősítette Ordass Lajosnak már perében hangoztatott, majd memoárjában is jelzett állás-

¹¹⁵¹ L. a 1056. sz. jegyzetet! Annak idején felmerült, hogy Vásárhelyi Miklós a Külügyminisztérium állományába kerül.

¹¹⁵² L. a 1147. sz. jegyzetet!

¹¹⁵³ Uo. 5635/1949. USA.

¹¹⁵⁴ Magyar Nemzet, 1989. május 11. „Mi az igazság a Mindszenty-perről?”

¹¹⁵⁵ Vö. az Ordass-ügyről írottakkal!

pontját, miszerint törvényellenes cselekedetet nem követtek el.¹¹⁵⁶ Másrészt az egykori esztergomi számvevő, dr. Kögl Lénárd arról tanúskodott, hogy miután nyugaton az egyházaknak adott adományok tehermentesek voltak, „Mindszenty nem ismerte el az államnak azt a jogát, hogy a valuta értékét... maga szabadon állapítsa meg, amely adott esetben a tényleges forgalmi értéknél alacsonyabb, így az állam jut pénzügyi előnyhöz az egyház rovására.” Majd arról szólt, hogy a „Nemzeti Bank valamilyen megállapodás alapján többet fizetett a beváltott valutáért, mintha az a hivatalos árfolyam lenne”.¹¹⁵⁷ Ez pedig nem volt más, mint az idézett és „magyarázattal” ellátott GF-határozat, ami rögzítette a lényegét. Azt, hogy a felár a „múltban”, azaz a határozat kelte – 1948. december 30-a – előtt gyakorlattá vált.¹¹⁵⁸

A pert azért rendezték, hogy a Kominform döntését követően lezajlott, Kelet-Közép-Európa számos országát érintő ún. főpapi perek egyikeként, a római katolikus egyházra mért csapással megrögzítse annak helyzetét, mert „ha nincs pásztor, könnyebben szétverhető a nyáj”.¹¹⁵⁹ S miután a hatalom

¹¹⁵⁶ L. a 1076. sz. jegyzetet! Lénárd Ödön tanúkihallgatási jegyzőkönyve, 1990. január 17. 1949-ben együtt töltötte a büntetését Ordass püspökkel, aki tájékoztatta arról, hogy a feketeipari árak alacsonyabban, de nem a hivatalos árfolyamon – tehát drágábban – vette át a dollárokat a Magyar Nemzeti Bank.

¹¹⁵⁷ L. a 1076. sz. jegyzetet!

¹¹⁵⁸ L. a 1076. sz. jegyzetet! A Magyar Köztársaság Legfőbb Ügyészségének 1990. június 14-én kelt, B. 18 300/1989. sz. „Összefoglaló a Mindszenty József és társai bűnügyében lefolytatott perújítási nyomozás megállapításairól szóló dokumentuma szerint – annak ellenére, hogy „a deviza bűncselekmények vonatkozásában ... tárgyi bizonyítékok (pl. pénztárkönyv, egyéb írásbeli dokumentum) nem áll[tak] a szerk.] rendelkezésre, csupán a vallomások” – „a vádlottak a deviza bűncselekményeket elkövettek”. Ez az összegzés nem fogadható el.

Ha az államellenes bűncselekmények esetében a „beismerő vallomásokat” – amelyekről a kardinális memoárjában írottakkal szemben azt állapították meg, hogy azokat nem fizikai kényszerrel érték el – nem fogadta el a perújítási nyomozást végző hatóság, akkor négy évtizeddel később, egy-egy az ügyben annak idején érdektelen egyházi személyiség kései tanúvallomása nem lehet elégséges ok annak kimondásához, hogy a primás és társai elkövettek az akkor akár halállal is büntethető deviza büntetteket.

Sőt, az ún. Ordass-ügyben jelzett MNB 30%-os felár arra utal, hogy az állam és az egyházak vezetői között e téren modus vivendi állhatott fenn. Ezt borította fel az állam a koncepció per során. Ha Mindszenty József nem követte el az államellenes bűncselekményeket, akinek önkezelével írott vallomásai hitelességéhez kétség nem fér, akkor semmi ok sincs arra, hogy a deviza büntetteket – szemben az államellenes bűncselekmények valótlanságának tételes kimondásával – valósan fogadja el a kutatás. Az ügyészégi okfejtés és az egykori, 1953-at követő ún. Rákosi-féle rehabilitáció között párhuzam érzékelhető: aprólékos nyomozati tevékenységgel azt bizonyítani, hogy az egykori vádlottak nem voltak ártatlanok, „valamit csak elkövettek”, sőt, mi több, akár halálra is ítélték volna őket. Történt mindez akkor, amikor már több mint egy hónappal korábban a Fővárosi Bíróság semmisé nyilvánította Mindszenty József törvénytörő ítéletét...

¹¹⁵⁹ L. a 1155. sz. jegyzetet!

kizárólagos birtoklására törekvő Magyar Dolgozók Pártja politikája a vallás és az egyházak „elhalását” tűzte ki célul, ennek a pernek az is egyik legfőbb céljává vált, hogy megfélemlítse a rk. vallású milliók mellett mindazon hívő embereket is, akiknek egyházi vezetői „megkötötték” a kényszerű „megállapodásokat” egyházaik és az állam között. Mivel azonban egyből nem nyílt mód az egyházak és a vallások „likvidálására”, létrehozták az ún. békepapságot, illetve annak mozgalmát, és amint ez ismert, itt sem voltak híján a kényszereszközök alkalmazásának.¹¹⁶⁰

A főpáztort eltávolították a nyáj éléről, de gondolkodását nem tudták megváltoztatni. Nézetei, állásfoglalásai nem követték a törvénytelen meghurcolását előidézők elképzeléseit. Ő maga úgy vélekedett, hogy ügyében volt „összeesküvés» is, de nem a meghurcoltak esküdtek össze a köztársaság ellen, hanem a rendőrség, az ügyész, a bíró és a védő – mint írta – „ellenem és az igazság ellen”.¹¹⁶¹

A belügyminiszter 1955. június 29-i javaslatát elfogadva, az MDP Politikai Bizottsága július 7-én úgy döntött, hogy engedélyezi büntetésének megszakítását.¹¹⁶² További sorsa, annak állomáshelyei, a háziőrizettől a budapesti amerikai követségen át Nyugatra távozásáig ismertek, miként 1956. október-novemberi tevékenysége is.¹¹⁶³

Évtizedekkel később a Legfőbb Ügyézség megállapítása szerint „az ügyben... törvényességi óvás emelésére, vagy perújítási eljárás kezdeményezésére mód nincs, mivel azok a személyek, akikre [az 1990 márciusában elfogadott ún. második semmisségi törvény alapján] a semmisség nem vonatkozik (Esterházy Pál és Nagy Miklós), a perújítási nyomozás megállapítá-

¹¹⁶⁰ L. az 1076. sz. jegyzetet! Csepregi Ignác tanúkihallgatási jegyzőkönyve, 1990. január 12.

¹¹⁶¹ L. az 1076. sz. jegyzetet! Csepregi Ignác tanúkihallgatási jegyzőkönyve, 1990. január 12.

Keresztény Élet, 1994. február 20. 11. Katolikus füllel egy rádióműsorról. Hűség, vagy túlélés. „Botlások” a történeti tényekben. A piarista Lénárd Odön szerint a magyar kereszténység történetében ezekben az évtizedekben (1945-től) két fő vonal létezett. Az egyik a Mindszenty-vonal, ami hűségcentrikus. Azaz: bármely helyzetben, bármely értékűk a szereplői, alapjában első gondja az, hogy hű maradjon az evangéliumi értékekhez. A másik vonal nem „akar hűtlen lenni, de abban látja a szerepét, hogy túlélje ezt az átmenetinek vélt és tudott időt, és a hűségcentrikussággal szemben a túléléscentrikusság jellemző rá. Talán nem érzékelték, hogy a túlélniakadás pontos beállás a Rákosi-féle szalámitaktikába.” Ez utóbbi – Lénárd szerint tragédiába vezető – vonalat a Mindszentyvel szembenálló Czapik Gyula egri érsek képviselte.

¹¹⁶¹ Mindszenty József i. m. 300.

¹¹⁶² MSZP PI L. 276. f. 53/240. ő. c.

¹¹⁶³ Vö. A Mindszenty-per vonatkozó tételeivel!

sa szerint a terhükre rótt bűncselekményeket elkövették, illetve olyan adat, bizonyíték nem került elő, melyek az ítélet megállapításait cáfolnák, meg alapozatlanná tennék.”¹¹⁶⁴

Mindszenty József és társai ügyében 1990-ben az esztergomi érsek, Paskai László mind a néhai hercegprímás, mind más egyházi személyiségekre vonatkozó kérelmet terjesztett elő, s a Fővárosi Bíróság a semmisségi igazolásokat kiállította. Mindszenty József esetében 1990. május 11-én.

¹¹⁶⁴ L. a 1069. sz. jegyzetet!

EPILOGUS

Mindszenty József és társai koncepció, törvénysértő pere a koalíciós időszak legutolsó kiemelkedő jelentőségű ügye volt. Lezárta azt a folyamatot, amely a páter Kis Szaléz és társai elleni eljárással vette kezdetét, majd felszámolta a civil társadalom szervezeteinek működését. Ez a sor folytatódott a Magyar Testvéri Közösség-üggyel összefüggésben a Kovács Béla és Nagy Ferenc elleni összeesküvéssel, amit az MKP az egypártrendszer kiépítése, a hatalom totális megszerzése feltételének tekintett. A kommunista párt itthon változatlanul gyökerzet nélkül, nem „társadalmi” támogatottságra, hanem alantas ösztönzésekre támaszkodott és ún. „sikerei” teljességgel elválaszthatatlanok voltak a megszállók beavatkozásaitól. A sort formálisan a Mindszenty József és társai elleni koncepció per zárta. A katolikus lakosság egészének, illetve valamennyi hívő embernek megfélemlítését szolgálta azáltal is, hogy azok, akik ezt rég tervezték, végre „lesújthattak a katolikus egyház fejére”.

1948/1949 fordulójára – a „folyó háború megváltozott”, azaz megváltoztatott „természete” szerint – a háborút követő idők erőhatalmi tényezői valójában már rendőri felügyelet alá helyezték a társadalmat, a gazdaságot. Likvidálták a külön érdekű társadalmi csoportok pártképviseletét, politikai szervezeteit. Felszámolták vallási és kulturális autonómiájukat, ezek gazdasági alapjait. Szétverték az önkormányzatokat, lehetetlenné tették az önszerveződést. Az egyénből kiölték a kezdeményezést, az oktatásból a kreativitást. „Tervszerűen” szétzúzták a társadalmi öntudat nemzeti jellegét s a nemzeti öntudat társadalmi összetartó erejét.

Egyszóval országot és népet féktelen terrorral terelték át a Szovjetunió (Szakasits által is oly „líraian” megénekelt) „vérrel áztatott, dicsőséges út”-jára.

Igaz, 1948/1949 fordulóján, a megnyomorítottságnak abban a korábban elképzelhetetlen állapotában (talán még) senki nem hitte, el se tudta talán képzelni, hogy mindaz, ami addig történt, csak a kezdetek kezdete volt, ahhoz képest, amik országra, népre, gazdaságra, művelődésre, az emberre itt – fordíthatatlanul múlttá tett jövőként – elkövetkezik. Senki se hihette, hogy a tömeges megtorlás, megfélemlítés és megnyomorítás fekete korszaka csak ezután következik. Pedig ez következett.

B 155 122

ISBN 963 04 8017 4

Felelős kiadó: Genius Gold Rt.

Batthyány Társaság

Felelős vezető: Vermes Péter elnök

Nyomdai előkészítés: StuArt Grafikai Stúdió Kft

Készült a Corner Bt. gondozásában